

เอกสารผลงานวิชาการ
โครงการการประชุมวิชาการระดับชาติ
ครั้งที่ 1 (แบบออนไลน์)
วันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2566

“พุทธนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน”

The 1st National Conference

“Buddhist Innovation for Sustainable Social Development”

จัดโดย

วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร สถาบันวิจัยญาณสังวร วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และสถาบันเครือข่าย

เอกสารผลงานวิชาการในโครงการการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1
จัดโดย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธ วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และสถาบันเครือข่าย

โครงการประชุมนำเสนอผลงานวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1
วันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2566

บรรณาธิการเอกสาร

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.

ผู้ช่วยบรรณาธิการเอกสาร

พระอุดมธีรคุณ

พระมหาจิรายุทธ ปโยโค, ผศ.

ดร.สมเจต หลวงกัน

ผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัย

พระมงคลธรรมวิธาน, ผศ.ดร.

พระมหาวิโรจน์ ญาณวีโร, ดร.

พระครูวินัยธร สุขุม สุขวฑฒโก, ผศ.

รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน

ผศ.ดร.ภาชิต สุวรรณดี

ผศ.ดร.สำราญ ศรีคำมูล

อาจารย์พนมนคร มีราคา

พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, ดร.

พระมหาไพจิตร อุตตมธมโม, ดร.

รศ.ดร.มานพ นักการเรียน

รศ.พิเศษ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก

ผศ.ดร.จำรัส บุคตาพงษ์

ดร.กฤตสุขิน พลเสน

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระศรีสังฆญาณมุนี, ดร.

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ผศ.ดร.

พระมหาสุพัทธ์ วชิราวุโธ, รศ.ดร.

พระมหานรินทร์ สุรพล โธ, ดร.

พระมหาสิงขร ปรียติเมธี, ดร.

ผศ.ดร.คงสฤษฏ์ แฉงทรัพย์

ผศ.ดร.เสฐียร ทังทองมะดัน

ผศ.ดร.สรวิชัย วงษ์สอาด

ดร.ณัฐพล เบ้าคำ

ดร.กาญจพงศ์ สุวรรณ

ดร.สุนทร ธนศิลป์พิชิต

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผศ.ดร.วิเชียร แสนภูมิ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ดร.ครรชิต แสนอุบล

พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.

พระมหาสุพร รกขิตธมโม, ผศ.ดร.

พระมหาวิฑูรย์ สิทธิเมธี, ดร.

พระยุทธนา อธิจิตโต, ผศ.ดร.

รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ

ผศ.ดร.วินัย ภูมิสุข

รศ.ดร.ยุทธนา พูนเกิดมะเรียง

ผศ.ดร.เกรียงไกร พินยารัก

ดร.เบญจมาศ สุวรรณวงศ์

ดร.พูนศักดิ์ กมล

นางสาวโสระยา ไทยอัฐวิณี

ผศ.ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์

อาจารย์คงขวัญ ทิพย์อักษร

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผศ.ดร.ธีรต์มภ์ แสงแก้ว

มหาวิทยาลัยมหิดล

ดร.มนัสวี ศรีนนท์

มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช

ผศ.ดร.สุณี เวชประสิทธิ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

รศ.ดร.อำพล บุคตาสาร

ผศ.ดร.ประยูร ป้อมสุวรรณ

ผศ.ดร.ณัฐพงษ์ มะลิซ้อน

ผศ.ดร.สมพร เหลลาฉลาด

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

ดร.วรรณภา พ่วงพร้อม

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ผศ.ดร.เมธา หริมเทพาธิป

ดร.รวิช ตาแก้ว

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

ดร.วีรชัย คำธ

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ผศ.ดร.สุชาติ บุษย์ชฎานนท์

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ผศ.ดร.ชาติรี ชุมเสน

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

ดร.สวัสดี อโณทัย

มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

รศ.ดร.กาญจนา โชคเหรียญสุขชัย

ดร.สมเกียรติ เหลืองศักดิ์ชัย

มหาวิทยาลัยสยาม

ผศ.ดร.เนตร หงษ์ไกรเลิศ

วิทยาลัยทองสุข

ดร.ศรุตานนท์ คงประดิษฐ์

วิทยาลัยพิชญบัณฑิต

รศ.ดร.โกศล สอดส่อง

โรงเรียนนายร้อยตำรวจ

พ.ต.ท.หญิง ดร.ปิยะนุช ศรีสรานุกรม

โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)

อาจารย์ครรชิต มีชอง

อาจารย์อิทธิพัทธ์ วิทยา

ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดสมุทรสงคราม

ดร.วิลาสินี วัฒนมงคล

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม

รศ.ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์

ดร.สมเจต หลวงกัน

ดร.บัวบุศรา อัครศรุตติพงศ์

ดร.ปวีร์ศรี โชติพงษ์วิวัฒน์

ดร.นาวิณ พิชญวิศิษฏ์กุล

ดร.กัญญาภัค แม็กกี้

มูลนิธิหลวงตาน้อย

รศ.ดร.ศรชัย ท้าวมิตร

รศ.วีรัตน์ กางทอง

ดร.ชวลิต ไทลรินทร์

สมาคมศิษย์เก่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.แหวนทอง บุญคำ

สถาบันธรรมชัย

ดร.อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์

มูลนิธิบวรเพื่อการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

พระมหาสามารถ ฐานิสโร

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI มูลนิธิสถาบันธรรมชัย

นายพงษ์ศิริ ยอดสา

สถานที่จัดพิมพ์

G CLASS No. 26/19, Salaya, Phutthamonthon, Nakhon Pathom, 73170, Thailand,

Phone: 028892223, Fax: 028893204, Email: g_class@hotmail.com

คำนำ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย มีปรัชญาว่า “ความ เป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนา (Academic Excellence based on Buddhism)” มุ่ง ส่งเสริมให้ผู้ศึกษา พระพุทธศาสนานำบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ เผยแพร่ความรู้ทางวิชาการเพื่อให้เกิด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทาง วิชาการและเห็นความสำคัญของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีการพัฒนา ประเทศไทย

โครงการการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑. เพื่อเผยแพร่ผลงานทาง วิชาการของมหาวิทยาลัยที่ตีพิมพ์ในรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ ระดับชาติ ๒. เพื่อเป็นเวที การขับเคลื่อนวิชาการ และสนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นักศึกษา ทั้งจากหน่วยงานภายใน และภายนอกมหาวิทยาลัย ได้นำเสนอผลงานทางวิชาการในประเด็นที่เกี่ยวกับวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการ พัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืน สู่สังคมในระดับชาติ และ ๓. เพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายสายวิชาการ นักวิจัยทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย โดยมีวิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธ สถาบันวิจัยญาณสังวร และวิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นผู้ดำเนินการหลักหรือเป็น เจ้าภาพหลัก และมีหน่วยงานจัดร่วมดังนี้ วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส วิทยาเขตนครราชสีมา วิทยาลัย สงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น วิทยาลัยพิษณุพนธ์จิต วิทยาลัยทองสุข วิทยาลัยปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัย เซนต์จอห์น คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏ ธนบุรี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา สถาบันปราชญ์วิถี ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนัก เรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI มูลนิธิสถาบันธรรมชัย มูลนิธิบวรเพื่อการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มูลนิธิหลวงตาน้อย และสมาคมศิษย์เก่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธ วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และสถาบันเครือข่าย มีความมุ่งมั่นที่จะเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ ของมหาวิทยาลัยสู่สาธารณะ ด้วยการตีพิมพ์ผลงานทางวิชาการด้านต่างๆ จึงร่วมกับภาคีเครือข่ายจัด ประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1 เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ให้แก่นักวิชาการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดจาก การศึกษาค้นคว้าและการวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สังคมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ใน มิติต่างๆ ผ่านบทความวิจัยหรือบทความวิชาการ

ดังนั้น วิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธ วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในฐานะเป็นหน่วยงานเจ้าภาพหลัก จึงขอชื่นชมยินดีกับนักวิชาการ ทุกรูป/คนที่ได้นำผลงานทางวิชาการที่เป็นที่ยอมรับและน่าสนใจมานำเสนอในที่ประชุมทางวิชาการใน ครั้งนี้ เพื่อจักได้เป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการใหม่ๆ ออกสู่สังคมร่วมกัน ขอความปรารถนาดี ความเจริญรุ่งเรือง พึงเกิดขึ้นกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดงาน

บรรณาธิการเอกสาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ	1-12
อานภัส บุญครอง	พิชยาภรณ์ ภูดีโส
ปิยาภรณ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา	พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตตโม
สมเจต หลวงกัน	
แนวทางการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำ	13-23
พระจิววัฒน์ ฐานุตโตโร (คำสอน)	พัชรีภรณ์ ชัดกันทะ
พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตตโม	พนมนคร มีราคา
พระครูวินัยธรสุขุม สุขวฑฒโก	ณัฐพงษ์ มะลิซ้อน
การจัดการความขัดแย้ง	24-32
เกษสุตา พันธุ์ดี	สายใจ เครือไพรสณฑ์
พัทมน พนาจิตหาญ	โชติกา ย่านสากล
พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตตโม	สมพร เหลาฉลาด
แนวคิดเรื่องบุคลิกภาพและบทบาทในความเป็นผู้นำ	33-43
วิชุดา หงส์เวียงจันทร์	ณัฐภา วงศ์ลัมย์
กมลทิพย์ ตันยต่อกุล	ปฎิภาณ กาญกุล้า
พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตตโม	ประยูร ป้อมสุวรรณ
การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อความเป็นผู้นำและการจัดการ	44-50
ถาวร คำเพราะ	เจษฎา ศรีคำภา
นำชัยลือ สุวรรณ	พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตตโม
มนัสวี ศรีนนท์	
พลังผู้สุงวีย์: ความท้าทายสำหรับการสร้างสรรค์ผลงานภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อม	51-59
รัฐพล พรหมมาศ	ณัฐพล นกุลคาม
การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น	60-75
พระมหานรินทร์ สุรพลโย	สวาสดี พรรณนา
พูนศักดิ์ กมล	
กระบวนการมีส่วนร่วมในสร้างพืชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	76-88
ธนัชพร เกตุคง	

พุทธวิธีกระบวนการสร้างจิตวิทยา	89-103
สรวิชัย วงษ์สะอาด	
พุทธนวัตกรรมพระเครื่องกับพิธีพุทธาภิเษกตามกระแสสังคมบริโภคนิยม	104-118
สุชาติ บุษย์ชฎานนท์	
ความเชื่อตรงกับอุดมการณ์ทางการเมืองของมหาตมา คานธี	119-124
อรนิตย์ จิวโพธิ์เจริญ	
ศึกษาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาและความมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่	125-136
อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา	
พระครูปลัดสรวิฑู กิตติวิฑูโน	
ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเทวดาในล้านนา	137-147
พระใบฎีกากฤตธีภากร อาภัสสโร (อ้นแพ)	
ศึกษาวิเคราะห์อัตนนิยมและปรัตถนิยมในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์”	148-155
ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	
พระพิศมัย สุนตจิตโต (แปวขุนทด)	
ความลึกซึ้งของศีล 8 กับการปฏิบัติกรรมฐาน	156-171
สุกัญญา นาทมพล	
สัญญาในโรดแม่เปินของรัฐบาลในยุค คสช.	172-187
กันต์ ศรีหล้า	
การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์	188-201
สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	
วิภาชน์ เทศน์ธรรม	
ชั้น 5 ในคัมภีร์วิภังค์	202-211
วิชิต ทองประเสริฐ	
การศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองของเยาวชนและคนรุ่นใหม่ในหลักการประชาธิปไตย	212-299
พระอุดมธีรคุณ	ณรงค์ชัย บุญมัน
ชลวัฒน์ กิมข้าว	
ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน	220-229
สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา	
นิพล อินนอก	วาทัญญู ภูครองนา
พระครูปลัดอรรถจริยานุกิจ	พระรณรงค์ชัย จิตปัญโญ
ปรากฏการณ์มูสาวาท: การแก้ไขปัญหาด้วยพุทธสันติวิธี	230-238
สิริวรรณ โชติรัตน์	นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร

การบำบัดความเครียดเชิงประยุกต์กับหลักพุทธธรรม	239-252
พระธรรมวชิรเมธี วิโรจน์ คุ้มครอง	
ชัยชาญ ศรีหาม	
แนวคิดจริยศาสตร์ที่ปรากฏในอิตลิบสอง	253-261
พูนศักดิ์ กมล	
วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ	262-271
มนัสวี ศรีนนท์	
วิเคราะห์บทบาทหน้าที่เจ้าอาวาสกับแนวทางการใช้ภาษาอังกฤษ	272-279
เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	
พระครูวินัยธรสิงขร ปรียตติเมธี	
จิตผู้รู้แจ้งโลก	280-286
พระครูสุตญาณวิเทศ (ทูลถวาย ศรีวัชรอาสน์)	
แนวทางการแนะนำนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาของโรงเรียนการกุศลของวัด	287-294
ในพระพุทธศาสนาในจังหวัดปราจีนบุรี	
พระสิกขพันธ์ สิกขวฑฒโน (แก้วศรี)	
นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร	

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

Ideas and Theories on Leadership

อานภัส บุญครอง

Anaphat Bunkhong

พิชยาภรณ์ ภูติโส

Pichayaporn phutiso

ปิยาภรณ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา

Piyaporn Saneewong Na Ayuthaya

พระมหาหมขวินทร์ ปุริสุตตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

สมเจต หลวงกัน

Somjet Luangkan

นักวิชาการประจำศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สนร.อว.

Scholar of Dhammasuksa Research Center

E-mail: arnaphat062544@gmail.com

บทคัดย่อ

ภาวะผู้นำคือพฤติกรรมที่แสดงออกมาซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล หรือหมายถึงผู้ที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นและอำนาจนี้ช่วยให้ผู้นำสามารถปฏิบัติงานที่เขาไม่สามารถปฏิบัติคนเดียวให้สำเร็จได้ และทำให้ผู้ตามยอมรับและเต็มใจปฏิบัติตามด้วย สรุปแล้ว ภาวะผู้นำคือศิลปะหรือความสามารถของบุคคลที่จะจูงใจหรือมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อการปฏิบัติและการอำนวยความสะดวกดำเนินไปจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของเป้าหมายที่กำหนดไว้

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ, พฤติกรรม, อำนาจ

Abstract

leadership is a behavior exhibited, which depends on each individual, or it refers to someone who has power over others, and this power helps the leader perform tasks they cannot accomplish alone successfully. It also makes followers accept and willingly act accordingly. In summary, Leader means the art or ability of an individual to inspire or

influence those who work with them or are under their authority to carry out tasks and facilitate progress until they successfully achieve the objectives and goals as specified.

Keywords: leadership, behavior, power

บทนำ

สมัยโบราณมนุษย์มีความเชื่อว่า การเป็นผู้นำถือเป็นเรื่องของความสามารถที่เกิดขึ้นเฉพาะตระกูล หรือเฉพาะบุคคลและสืบเชื้อสายกัน บุคลิกและลักษณะของการเป็นผู้นำ เป็นสิ่งที่มีมาแต่กำเนิด และเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวสามารถถ่ายทอดทางพันธุกรรมได้ ผู้ที่เกิดในตระกูลของผู้นำย่อมจะต้องมีลักษณะเป็นผู้นำด้วย และการเป็นผู้นำ คือ พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน การพัฒนาภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ยุคที่ผู้นำไม่ได้มีบทบาทแค่การนำคนอื่นเท่านั้นแต่ผู้นำที่มีภาวะผู้นำต้องสร้างผู้นำให้สามารถนำตนเองและขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันเป็นทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพและใช้ความสามารถให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการปฏิบัติงาน ซึ่งภาวะผู้นำของผู้นำที่นำคนอื่นเพื่อให้คนอื่นสามารถนำตนเองได้โดยผู้นำตนเป็นผู้สอนและแนะแนวให้พูดตามเกิดการพัฒนารอบความคิดเชิงเหตุผลและสร้างสรรค์ให้เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองจนมีความมั่นใจไม่มีความเป็นอิสระในตนเองและมีความเป็นผู้นำเกิดขึ้นในตนเองโดยผู้นำจะใช้วิธีการสร้างแรงบันดาลใจผู้อื่นให้สามารถจุดใจตนเองแนะนำตนเองได้และเมื่อเขาสามารถนำตนเองได้คนเหล่านี้แทบจะไม่มีความต้องการได้รับการควบคุมจากภายนอก

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำหรือภาวะผู้นำนั้นกำหนดให้ผู้นำต้องมีความกล้าเสี่ยงกับคนและจะต้องเชื่อว่าถ้าเปิดโอกาสให้เขานำตนเองแล้วเราก็จะพัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพสูงสุดที่เขามีและจะทำงานนั้นด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและผลดีสูงสุดเช่นเดียวกันกฎเกณฑ์ที่สำคัญที่สุดของการเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำคือความสามารถในการสอนและให้กรอบความคิดที่ถูกต้องแก่สมาชิกผู้ซึ่งจะต้องมีการปฏิบัติตนดังนี้ 1. เตรียมตัว เตรียมใจ ก่อนนำ 2. ตระหนักในการนำคน 3. ใช้อำนาจให้เหมาะสม 4. นำสมาชิกสู่เป้าหมาย 5. ไม่หยุดพัฒนาตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้นำประสบความสำเร็จอย่างงดงาม

ความหมายเกี่ยวกับผู้นำ (Leader)

ลักษณะต่างๆ เช่น ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งขึ้นหรือได้รับการยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้า ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มคนหลาย ๆ คนที่มีอำนาจอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็นความต้องการหรือคำสั่งของเขาได้ และผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องต่อการกระทำของผู้อื่นมากกว่าคนอื่น ๆ ในกลุ่มหรือองค์กรซึ่งเขาปฏิบัติงานอยู่

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้นำคือ ผู้ที่มีศิลปะที่สามารถมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น นำบุคคลเหล่านั้นไปโดยได้รับความไว้วางใจและเชื่อใจอย่างเต็มที่อีกทั้งยังได้รับความเคารพนับถือ ความร่วมมือและความมั่นใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างจริงจัง (กวี วงศ์พุ่ม, 2535 : 14-15)

ความหมายของภาวะผู้นำ (Leadership)

โดยทั่วไปนักวิชาการมักจะถือว่า “ผู้นำ” (Leaders) เป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล (Persons) ส่วน “ภาวะผู้นำ” (Leadership) นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (Actions) จากบุคคลที่เป็นผู้นำอย่างเป็นกระบวนการ ดังนั้น การจะเข้าใจความหมายของ “ผู้นำ” มักจะไม่ใช่เป็นปัญหาหนัก ทั้งนี้เพราะจะรู้ว่าใครเป็นผู้นำนั้นก็มักจะพิจารณาจากตำแหน่งของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลดังกล่าวได้มีผู้ให้ความหมายของภาวะผู้นำไว้หลายประการ เช่น 1. ภาวะผู้นำ หมายถึงผู้ที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นและอำนาจนี้ช่วยให้ผู้นำสามารถปฏิบัติงาน ซึ่งเขาไม่ สามารถปฏิบัติคนเดียวได้สำเร็จ และทำให้ผู้ตามยอมรับและเต็มใจปฏิบัติตาม 2. ภาวะผู้นำ หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนคนหนึ่ง (ผู้นำ) กับ กลุ่ม (ผู้ตาม) ที่มีประโยชน์ร่วมกันและพฤติกรรมตนอยู่ภายใต้การอำนวยความสะดวกและการกำหนดแนวทางของผู้นำ 3. ภาวะผู้นำ หมายถึงศิลปะของการบอก ชี้แนะ ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติหน้าที่ ตามหน้าที่ด้วยความเต็มใจ และกระตือรือร้น (พยอม วงศ์สารศรี, 2534: 196)

บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ

Yuree Kruyuree ให้ความหมายเกี่ยวกับผู้นำไว้ว่า ผู้นำมีบทบาทและหน้าที่หลายอย่าง ผู้นำในกลุ่มคนที่ชอบเผด็จการอาจมีหน้าที่อย่างหนึ่งแต่ผู้นำในกลุ่มคนที่ชอบประชาธิปไตยอาจมีบทบาทและหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตามบทบาทและหน้าที่ที่ทุกๆ ไป ของผู้นำทุกคน ในกลุ่มคนทุกชนิด มีตรงกันอยู่บ้าง จึงขอสรุปบทบาทและหน้าที่ของผู้นำโดยทุกๆ ไป ดังนี้

1) ผู้นำในฐานะผู้บริหาร (The Leader as Executive) บทบาทที่เห็นได้ชัดที่สุดของผู้นำก็คือ บทบาทในฐานะผู้บริหารซึ่งประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ ในองค์กร หรือในฐานะผู้ประสานงานภายในกลุ่มที่ตนเป็นผู้บริหาร และรับผิดชอบคอยดูแลนโยบายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยครบถ้วนถูกต้อง

2) ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (The Leader as Planner) โดยปกติผู้นำมักทำหน้าที่วางแผนการปฏิบัติงานทุกชนิด เป็นตติสสินใจว่าบุคลากรในหมู่ของตนควรใช้วิธีการอย่างไรและใช้อะไรมาประกอบบ้าง เพื่อให้บรรลุผลตามความต้องการ

3) ผู้นำในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (The Leader as Policy Maker) งานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของผู้นำคือ การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของหมู่คณะ และการวางนโยบายส่วนมากนโยบายมาจากที่ 3 แห่ง คือ

- มาจาก “เบื้องบน” หรือ เจ้านาย ที่มีตำแหน่งสูง
- มาจาก “เบื้องล่าง” คือ ได้มาจากคำแนะนำ หรือมติของบุคลากรใต้บังคับบัญชา
- มาจาก “ผู้นำ” ของหมู่คณะนั้นๆ ไม่ว่าจะนโยบายจะมาจากแหล่งใด ผู้นำมีอำนาจโดยเสรีที่จะกำหนดหรือเลือกด้วยตนเอง

4) ผู้นำในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (The Leader as Expert) ผู้นำส่วนมากหวังพึ่งผู้นำจะทำหน้าที่คล้ายกับผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาชีพนั้นๆ ในด้านเทคนิคไปเสียหมดทุกอย่างไม่ได้ ผู้นำในองค์กรนอกแบบ

หรือองค์การอุปถัมภ์ บุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาวิชาชีพมักจะมีบุคลากรอื่นมาหาเพื่อปรึกษาหารือ ขอความช่วยเหลืออยู่เสมอ บุคลากรผู้นั้นจึงกลายเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการอยู่ในองค์การนั้นๆ

5) ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (The Leader as External Group Representative) จะพากันไปติดต่อกับภายนอกหมดทุกคนโดยตรงไม่ได้ ผู้นำที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่มมักจะได้รับเลือกให้ไปทำหน้าที่แทน เขาก็กลายเป็นเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ของกลุ่ม ผู้นำประเภทนี้กลายเป็นผู้รักษาประตู ของบุคลากรในกลุ่ม หรือในองค์การ หรือหน่วยงานนั้นๆ โดยปริยาย

6) ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายใน (The Leader as controller of Internal Relations) ผู้นำมักจะทำหน้าที่ควบคุมดูแลรายละเอียดต่างๆ ภายในกลุ่ม ไม่ว่าจะมียะอะไรเกิดขึ้น เช่น การจัดงานมงคลให้แก่สมาชิกคนใดคนหนึ่ง หรือเรื่องอะไรก็ตาม ในบางกลุ่มผู้นำจะเจรจาให้หรือจะเอาใจใส่เฉพาะสมาชิกบางคน ไม่ทุกคน แต่ในบางกลุ่มผู้นำก็ไม่สนใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มเลยก็มี ทั้งนี้แล้วแต่ลักษณะของผู้นำเป็นคนๆ ไป

7) ผู้นำในฐานะให้คุณและโทษ (The Leader as Purveyor of Rewards and Punishments) บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเสนอให้คุณและให้โทษแก่บุคลากรอื่นหรือมีอำนาจให้คุณให้โทษจะกลายเป็นผู้ทรงอำนาจสำคัญและกลายเป็นผู้นำในที่สุด

8) ผู้นำในฐานะผู้ไกลเกลี่ย (The Leader as Purveyor of Rewards and) เมื่อมีการขัดแย้งใดๆ เกิดขึ้น บุคลากรคนใดคอยไกลเกลี่ยให้สงบและเข้าใจกันได้ บุคลากรผู้นั้นมักจะกลายเป็นผู้นำในภายหลัง บางทีผู้นำประเภทนี้ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาคดีภายในด้วยตนเองเลยก็มี

9) ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (The Leader as Exemplary) บุคลากรที่มีความประพฤติดีหรือปฏิบัติงานดีจนได้รับการยกย่องอยู่เสมอว่า เป็นตัวอย่างที่ดีขององค์การ มักจะกลายเป็นผู้นำของบุคลากรอื่นได้โดยง่าย เพราะเป็นคนที่ได้รับการนับถือจากบุคลากรสำคัญในองค์การ

10) ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (The Leader as Symbol of the Group) ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวของกลุ่มคนทุกชนิดมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่ม กลุ่มมักมีใครๆ หนึ่งหรือบางคนที่ได้รับการยกย่องจากบุคลากรทั้งหลายว่าเป็นตัวแทนและเป็นคนดีที่หาที่ติไม่ได้ของเขา ซึ่งจะดีกับเขาเสมอไม่ว่าจะในโอกาสใด และจะดีด้วยกับคนทุกคน นี้จะไม่มีทางกระทำการใดอันจะเป็นภัยต่อกลุ่มโดยเด็ดขาด คน ๆ นี้จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม

11) ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (The Leader as substitute for Individual Responsibility) ไม่แปลกเลยที่กลุ่มคนบางกลุ่ม หรือองค์การ หรือหน่วยงานบางแห่ง มีผู้นำคนหนึ่งหรือหลายคนอาสาเข้ารับผิดชอบรับผิดชอบต่อการตัดสินใจ หรือรับผิดชอบต่อ กิจการทั้งหมดที่คนกลุ่มนั้นกระทำลงไป โดยเหตุนี้บางทีในโอกาสต่อมา บุคลากรในกลุ่มจะมอบหมายให้ผู้นำมี อำนาจตัดสินใจกระทำการใดๆ แทนตนได้ เพื่อป้องกันความผิดพลาด ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ผู้นำของตนต้องพลอยรับผิดชอบ โดยไม่ได้กระทำผิดกับพวกเขา (yuree Kruyuree, 2012)

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

1. ผู้นำเป็นผู้ที่มีศิลปะที่สามารถมีอิทธิพลเหนือคนอื่น และนำบุคคลเหล่านั้นไปโดยได้รับความไว้วางใจและเชื่อมั่นอย่างเต็มที่พร้อมทั้งให้ความเคารพนับถือให้ความร่วมมือและให้ความมั่นใจในตัวผู้นำอย่างจริงจัง
2. ภาวะผู้นำเป็นศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นในสภาพการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนาจการ โดยใช้กระบวนการสื่อความหมายให้ร่วมใจกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้
3. มนุษย์ทุกคนมีภาวะผู้นำมาตั้งแต่เกิดและได้รับการปรุงแต่งโดยการอบรมสั่งสอนทางการศึกษาทำให้เกิดภาวะผู้นำพื้นฐานขึ้นในตัว สิ่งแวดล้อมต่างๆ สามารถทำให้ภาวะผู้นำพื้นฐานนั้นแปรเปลี่ยนไปได้อีกไม่ว่าจะทางดีขึ้นหรือเลวลง และภาวะผู้นำสามารถพัฒนาขึ้นได้
4. ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำแยกได้หลายแนวคิด แต่แนวคิดที่สำคัญคือผู้นำตามทฤษฎีพฤติกรรมและผู้นำตามทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำ
5. การแบ่งประเภทของผู้นำตามลักษณะพฤติกรรมมีหลายวิธีตามลักษณะต่างๆ เช่น ลักษณะการปฏิบัติงาน ลักษณะของพฤติกรรม ลักษณะการบริหาร และทฤษฎี 3 มิติของเรียดิน ฯลฯ
6. คุณลักษณะที่สำคัญของผู้นำที่ดี จะส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการปฏิบัติงานของ องค์กรหรือหน่วยงาน (ยาเป็น เรื่องจรรยาสุรี, 2552)

กระบวนการของภาวะผู้นำ

กระบวนการของภาวะผู้นำจะเน้นการเปลี่ยนลักษณะพฤติกรรมของตนเอง เพื่อให้ผู้ตามหรือบุคลากรสามารถเป็นผู้นำตนเองได้ โดยเปลี่ยนลักษณะ พฤติกรรมจากการตั้งเป้าหมายด้วย บุคคลอื่น การใช้แรง จูงใจภายนอก การวิพากษ์วิจารณ์จากบุคลากรภายนอก และการมอบหมายงานให้เป็นการตั้งเป้าหมายด้วยตนเอง ใช้พฤติกรรมการจูงใจภายใน วิพากษ์วิจารณ์ตนเองและ เป็นผู้คิดทำงานด้วยตนเอง ซึ่งกระบวนการของภาวะผู้นำ ที่จะทำให้บุคลากรเป็นผู้นำตนเอง ตามแนวคิดของ Manz and Sims (2001) ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การทำให้เป็นผู้นำตนเอง (Become a Self-Leader) หมายถึง การที่ผู้นำหรือผู้บริหารมีพฤติกรรม การ บริหารที่จะแนะนำ ส่งเสริมให้บุคลากร ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่แสดงออกให้เป็นไปในทิศทางที่ ถูกต้องเหมาะสม สามารถเป็นผู้นำตนเองและผู้อื่นได้ ทำให้ค้นพบและสามารถนำไปเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองได้ กล่าวคือ ผู้นำควรมีพฤติกรรมการบริหารโดยแนะนำและ ส่งเสริมบุคลากรให้มีการแบ่งงานกันทำอย่างเป็นระบบ และมีสัดส่วนที่แน่นอน จัดให้แต่ละบุคคลได้ทำงาน และ มีความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ บุคลากรเป็นผู้ดำเนินงาน ตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในงานที่มีความท้าทาย โดยเพิ่มความรับผิดชอบ เปิดโอกาสให้บุคลากรได้ใช้ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการทำงาน สามารถควบคุม ตนเอง กล้าที่จะตัดสินใจ สามารถกำหนดนโยบายและ มาตรฐานการปฏิบัติงานของตนเองได้

2. ผู้นำแสดงเป็นแบบฉบับของการเป็นผู้นำตนเอง (Model Self-Leadership) คือ การที่ผู้นำหรือผู้บริหารมี พฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างที่ดี ที่จะส่งเสริมให้ บุคลากรนำไปเป็นแบบฉบับในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตนเอง สามารถเป็นตัวอย่างและเป็นผู้นำบุคคลอื่น ซึ่งผู้นำหรือ ผู้บริหารต้องแสดงออกถึงการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ ส่งเสริมให้บุคลากรเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม จริยธรรม ไม่เห็นแก่ตัว มีระเบียบวินัย รู้จักเสียสละ ส่งเสริมให้บุคลากร

3. กระตุ้นให้ผู้ตามตั้งเป้าหมายด้วยตนเอง (Self-set Goals) คือ การที่ผู้นำหรือผู้บริหารมีพฤติกรรมที่กระตุ้น สนับสนุน ส่งเสริมและช่วยเหลือให้บุคลากร สามารถกำหนดเป้าหมายได้ด้วยตนเอง โดยต้องเข้าใจเป้าหมายขององค์กร มีความมั่นใจในตนเอง มุ่งมั่น สู่ความสำเร็จ มีความมั่นใจและตั้งใจที่จะสู้เพื่อเป้าหมาย แห่งความสำเร็จในงาน ทำให้บุคลากรมีความเชื่อมั่น ในตนเองมากขึ้น รับรู้ว่าจะงานที่ทำนั้นมีคุณภาพและมี ความหมาย ซึ่งจะทำให้เกิดความพยายามในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารสามารถสื่อสารทัศนคติขององค์กรและ ตลใจ ให้บุคลากรเข้าใจ ปฏิบัติตามวิสัยทัศน์นั้น ทั้งการพูด การเขียน การกระทำ ทำให้บุคลากรก้าวพ้นจากความ สนใจ ในผลประโยชน์ของตนเพื่อตั้งเป้าหมายที่เหนือกว่าและสูงกว่า ตามภารกิจหรือวิสัยทัศน์ขององค์กรทำให้ บุคลากรมีความพยายามกว่าปกติ ทำงานได้มากกว่าที่ เคยหวังไว้ มีความศรัทธา พึงพอใจ ประทับใจ รักดี และ ผูกพันต่อองค์กร

4. การสร้างรูปแบบความคิดทางบวก (Create Positive Thought Patterns) คือ การที่ผู้นำหรือ ผู้บริหารมีพฤติกรรมที่จะกระตุ้นและให้ข้อเสนอแนะ ในการแสดงความคิดเห็นที่สร้างสรรค์ มีเจตคติที่ดีต่อ การทำงาน ตระหนักถึงปัญหาและวิธีแก้ไขปัญหอย่าง มีเหตุผล สามารถตัดสินใจ และนำแนวคิด ทฤษฎีใน การปฏิบัติงานมาใช้อย่างเป็นระบบ เป็นกระบวนการที่ผู้นำ สร้างรูปแบบความคิดที่ดี และปลุกฝังนิสัยให้ เกิดขึ้น โดย การกระตุ้นและให้ข้อเสนอแนะเพื่อให้บุคลากรเข้ามา มี ส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและแง่คิด ในทางที่ดี ปรับตัว ให้เข้ากับผู้อื่นได้ รวมทั้งตระหนักถึงปัญหาและสามารถเรียนรู้ถึงวิธีการแก้ไขปัญหอย่าง เป็นระบบและสร้างสรรค์ ซึ่งอาจก่อให้เกิดประโยชน์ สูงสุดในองค์กร

5. การอำนวยความสะดวกให้เกิดภาวะผู้นำ ตนเองโดยการให้รางวัลและตำหนิอย่างสร้างสรรค์ (Facilitate Self-Leadership through Reward and Constructive Reprimand) หมายถึง การที่ผู้นำหรือ ผู้บริหารมีพฤติกรรมในการช่วยเหลือ ส่งเสริมให้บุคลากร มีความสามารถเพื่อจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อผู้ร่วมงาน มุ่งพัฒนาตามความต้องการและความสนใจ สนับสนุน ให้ได้รับโอกาสในการพัฒนางาน นับว่าเป็นกระบวนการ ที่ผู้นำพยายามสร้างผู้นำรุ่นใหม่เพราะเป็นการช่วยเหลือ ให้บุคลากรจัดการบริหารตนเอง ได้พัฒนาตนเองตาม ความต้องการและความสนใจ ผู้บริหารพร้อม ที่จะเดินเคียงคู่กับบุคลากร พินฉาอุปสรรคไปอย่างไม่หยุด นิ่งจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย และเมื่อถึงเส้นชัยแล้วควร ให้รางวัลแก่บุคลากรเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ ผู้นำหรือผู้บริหารต้องดำเนินการอำนวยความสะดวกให้แก่บุคลากรด้วยความช่วยเหลือสนับสนุน ให้คำปรึกษา สร้างความสัมพันธ์ที่ดี ให้เกียรติ ให้รางวัลและ ส่งเสริมให้สมาชิกในองค์กรมีโอกาสศึกษาเพิ่มเติมใน ระหว่างการทำงาน ตลอดจนเชิญผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ ความเข้าใจภายนอกองค์กรมาให้คำปรึกษาแนะนำ เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ

6. การสนับสนุนให้เกิดผู้นำตนเองโดยการสร้างทีมงาน (Promote Self-Leadership Trough Teamwork) คือ การที่ผู้นำหรือผู้บริหารสนับสนุน ส่งเสริมให้บุคลากร มีการพัฒนาตนเองและทีมงาน สามารถสร้างคณะทำงาน ได้เป็นอย่างดี ให้คำแนะนำและปรึกษาหารือเพื่อระดม ความคิดเห็นระหว่างเพื่อน ร่วมงาน เปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็น สร้างระบบปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ตลอดจนสร้างความคุ้นเคยและให้ความเป็นกัลยาณมิตร เป็นกระบวนการส่งเสริมบุคลากรให้มีการพัฒนางาน โดยใช้กระบวนการทำงานเป็นทีม มีการปรึกษาหารือระหว่างผู้ร่วมงาน เปิดโอกาสให้ได้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ผู้นำพยายามสร้างสรรค์ให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในผู้ปฏิบัติงาน ส่งเสริมการสร้างทีมงานและคิดวิธีการที่จะทำให้ผู้ร่วมงานได้ร่วมกันคิดปฏิบัติและประเมินผล และร่วมกันแก้ปัญหา โดยให้คำแนะนำ ตลอดจนแนวทาง การแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจภายในทีมงานได้เป็นอย่างดี

7. การอำนวยความสะดวกให้เกิดวัฒนธรรมของผู้นำตนเอง (Facilitate Self-Leadership Culture) คือ การที่ผู้นำหรือผู้บริหารมีพฤติกรรมในการสร้าง ความพึงพอใจ สร้างระบบความคิดให้บุคลากรเกิดความรัก ความศรัทธา ความประทับใจ ความภักดีและผูกพันต่อ หน่วยงาน เป็นกระบวนการที่ผู้นำหรือผู้บริหารสร้าง แรงจูงใจ ให้กำลังใจ ให้การเสริมแรงแก่บุคลากรเพื่อให้เกิดความรู้สึกในการเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมใน การพัฒนาองค์การกระตุ้นให้บุคลากรสร้างความสัมพันธ์ อันดีต่อกัน ทำให้เป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมที่ดี สร้างศักยภาพในการเป็นผู้นำของบุคลากร (ดาวรุ่งอรุณ ถวิลการ, 2558)

จากการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และการวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งทฤษฎีภาวะผู้นำได้ 4 กลุ่ม ได้แก่

1. ทฤษฎีเชิงคุณลักษณะของผู้นำ (Trait Theory)

Administrator ได้กล่าวถึง ทฤษฎีเชิงคุณลักษณะของผู้นำไว้ว่าระยะแรกของการศึกษาภาวะผู้นำเริ่มในปี ค.ศ. 1930-1940 แนวคิดมาจากทฤษฎีมหาบุรุษ (Greatman Theory of Leadership) ของกรีกและโรมันโบราณ มีความเชื่อว่า ภาวะผู้นำเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือโดยกำเนิด (Born leader) ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้แต่สามารถพัฒนาขึ้นได้ ทฤษฎีนี้ได้อธิบายคุณลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างผู้นำและไม่ใช่นำ ในอดีตที่ผ่านมาผู้นำแบบเก่าจะใช้วิธีสืบทอดต่อๆ กันมาตามประเพณีดั้งเดิม (traditional) แล้วเปลี่ยนมาเป็นการค้นหาคุณลักษณะของภาวะผู้นำ และได้พยายามแยกแยะถึงคุณลักษณะต่างๆ ของผู้นำออกมา แล้วพบว่า คนเป็นผู้นำจะมีลักษณะเฉพาะด้านบุคลิกภาพ ภาวะอารมณ์และจิตใจ ความต้องการ แรงขับ และค่านิยมที่แตกต่างกับคนไม่เป็นผู้นำ โดยคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพของผู้นำที่มีประสิทธิผลที่มักพบที่แตกต่างกันระหว่างผู้นำและไม่ใช่นำ

- (1) คุณลักษณะด้านบุคลิกทั่วไป
- (2) คุณลักษณะด้านบุคลิกที่สัมพันธ์กับงาน
- (3) บุคลิกลักษณะทางจิตใจ และทักษะทางปัญญา
- (4) คุณลักษณะด้านการสังคม
- (5) แรงจูงใจในการทำงาน

ลักษณะผู้นำที่ดีและมีประสิทธิภาพสูงจะประกอบด้วย ความเฉลียวฉลาด มีบุคลิกภาพ ซึ่งแสดงถึงการเป็นผู้นำและต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถด้วย ผู้นำในยุคนี้ได้แก่ พระเจ้าโนเบิลเยน ฮิตเลอร์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้น ตัวอย่าง การศึกษาเกี่ยวกับ Trait Theories ของ Gardner ได้แก่ 1. The tasks of Leadership กล่าวถึงงานที่ ผู้นำจำเป็นต้องมี 9 อย่าง ได้แก่ มีการกำหนดเป้าหมายของกลุ่ม มีบรรทัดฐานและค่านิยมของกลุ่ม รู้จัก สร้างและใช้แรงจูงใจ มีการบริหารจัดการ มีความสามารถในการปฏิบัติการ สามารถอธิบายได้ เป็น ตัวแทนของกลุ่ม แสดงถึงสัญลักษณ์ของกลุ่ม และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ 2. Leader – constituent interaction เชื่อว่าผู้นำต้องมีพลังวิเศษเหนือบุคคลอื่นหรือมีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นๆเพื่อที่สนองตอบ ความต้องการขั้นพื้นฐาน ความคาดหวังของบุคคล และผู้นำต้องมีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถพัฒนา ตนเองและพัฒนาให้ผู้อื่นมีความแข็งแกร่ง และสามารถยืนอยู่ด้วยตนเองอย่างอิสระทฤษฎีนี้พบว่า ไม่มี คุณลักษณะที่แน่นอนหรือชี้ชัดของผู้นำ เพราะผู้นำอาจไม่แสดงลักษณะเหล่านี้ออกมา

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีเชิงคุณลักษณะของผู้นำเชื่อว่า ภาวะความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพ และความสามารถของคนซึ่งมีลักษณะโดดเด่นเป็นพิเศษเฉพาะบางอย่าง ที่จะไม่พบในตัวบุคคลที่ไม่ใช่ ผู้นำ เช่น มีความทะเยอทะยานและมีพลัง มีความซื่อสัตย์และยึดหลักคุณธรรม มีความปรารถนาดีที่จะ นำผู้อื่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสามารถด้านสติปัญญา มีความรู้เกี่ยวกับงานที่ทำ มีความอดทน ต่อภาวะความเครียด และมีวุฒิภาวะทางอารมณ์

2. ทฤษฎีเชิงพฤติกรรมของผู้นำ (Behavioral Theory)

Administrator ได้กล่าวถึง ทฤษฎีเชิงพฤติกรรมของผู้นำไว้ว่าเป็นการพัฒนาในช่วงปี ค.ศ. 1940 – 1960 แนวคิดหลักของทฤษฎี คือ ให้มองในสิ่งที่ผู้นำปฏิบัติและชี้ให้เห็นว่าทั้งผู้นำและผู้ตามต่าง มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน จากความไม่มั่นใจในทฤษฎีคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น แนวทางการศึกษาภาวะ ผู้นำจึงเปลี่ยนมาศึกษาด้านพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงออกต่อผู้ตาม หรือ ผู้ปฏิบัติงานแทน ทฤษฎีพฤติกรรม เชื่อว่า แบบพฤติกรรมบางอย่างโดยเฉพาะทำให้ผู้นำแตกต่างจากผู้ไม่เป็นผู้ผู้นำ พฤติกรรมผู้นำมีผลต่อ ทักษะคิดและการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชา ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงพฤติกรรมของผู้นำ ที่แสดงออกมาด้วยจึงจะทำให้ผู้นำมีประสิทธิภาพมากขึ้น และทำให้ผู้นำมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น จน ได้รับการยอมรับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของภาวะผู้นำสมัยใหม่ ซึ่งเรียกว่า พฤติกรรมแห่งความสำเร็จของ ผู้นำ มีอย่างน้อย 3 แนวคิด

1) การศึกษาภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยไอโอวา Kurt Lewin และคณะ ได้ศึกษาวิจัยในนาม ของมหาวิทยาลัยไอโอวา ผลการศึกษาได้กำหนดรูปแบบพฤติกรรมของผู้นำออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1.1) ผู้นำแบบเผด็จการ (autocratic style) เป็นผู้นำที่ชอบใช้อำนาจโดยวิธีการออกคำสั่ง ควบคุมผู้ปฏิบัติงานอย่างเข้มงวด ยึดถือกฎระเบียบข้อบังคับเป็นเครื่องมือควบคุมการทำงาน มักจะ ตัดสินใจด้วยตนเองแต่ผู้เดียว ไม่ฟังความคิดเห็นของคนรอบข้าง

1.2) ผู้นำแบบประชาธิปไตย (democratic style) เป็นผู้นำที่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วม ในการบริหารและการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการโต้ตอบระหว่างผู้นำ

และผู้ปฏิบัติงานโดยใช้การป้อนกลับเป็นโอกาสในการชี้แนะ ช่วยเหลือให้ผู้ปฏิบัติงานได้พัฒนาการทำงานให้ดีขึ้น

1.3) ผู้นำแบบเสรีนิยม (laissez - faire style) เป็นผู้นำที่ให้อิสระในการทำงานและการตัดสินใจ มีการมอบหมายงานแต่ปล่อยให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานตามสบาย ผู้นำจะเป็นเพียงผู้คอยชี้แนะและให้คำแนะนำในบางโอกาส

สรุป จากผลการวิจัยเชิงทดลองของ Lewin และคณะ พบว่า ภาวะผู้นำแบบเสรีนิยมให้ผลงานที่อ่อนด้อยที่สุด สำหรับภาวะผู้นำแบบเผด็จการและแบบประชาธิปไตย แม้ว่าจะได้ปริมาณงานที่เท่าเทียมกัน แต่คุณภาพของงานและความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติงานพบว่า ผู้นำแบบประชาธิปไตยสูงกว่ากลุ่มผู้นำแบบเผด็จการ เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จึงทำให้เกิดความพึงพอใจมากกว่า

2) การศึกษาภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยโอไฮโอ สเตท

ทีมวิจัยของมหาวิทยาลัยโอไฮโอ ได้ศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามการรับรู้ของผู้ปฏิบัติงาน จากการศึกษาและวิจัยสามารถจำแนกพฤติกรรมผู้นำ ออกเป็น 2 แบบ คือ

2.1) ผู้นำแบบมุ่งงาน (initiating structure) ผู้นำแบบนี้มีลักษณะของความกระตือรือร้น มีความคิดริเริ่ม มีการกำหนดเป้าหมายและบทบาทหน้าที่ของผู้นำและผู้ปฏิบัติงานไว้อย่างชัดเจนมีการวางแผนการทำงาน และกำหนดตารางเวลาทำงานแน่นอน เน้นการทำงานให้เป็นไปตามขั้นตอน มีการกำหนดมาตรฐานงาน มีการติดต่อสื่อสารกับทุกคนมีการมอบหมายงานที่ชัดเจน

2.2) ผู้นำแบบมุ่งคน (consideration) ผู้นำแบบนี้มีลักษณะของการดูแลเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุข และสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้ปฏิบัติงาน ผู้นำมีมิตรภาพที่ดีกับผู้ปฏิบัติงาน มีความไว้วางใจต่อกัน ยอมรับฟังความคิดเห็น ให้มีส่วนร่วมในการบริหารและการตัดสินใจ มีการติดต่อสื่อสารที่ดี ให้ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแลขวัญและกำลังใจ และสวัสดิการต่างๆ ของผู้ปฏิบัติงาน

พฤติกรรมผู้นำแบบสร้างน้ำใจ	พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งสร้างโครงสร้าง
- เป็นกันเอง	- วางแผน
- ให้คำปรึกษาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา	- ประสานงาน
- ยอมรับในผู้ใต้บังคับบัญชา	- สั่งการ
- เปิดตัวสื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชา	- แก้ไขปัญหา
- คอยช่วยเหลือสนับสนุน	- ระบุขอบเขตและบทบาทของผู้ใต้บังคับบัญชา
- รักษาผลประโยชน์ของผู้ใต้บังคับบัญชา	- ตำแหน่งหน้าที่ต่ำกว่ามาตรฐาน
	- สร้างความกดดันต่อลูกน้อง

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้นำที่มีพฤติกรรมทั้งแบบมุ่งงาน และแบบมุ่งคน มีแนวโน้มที่ผู้ปฏิบัติงานจะประสบความสำเร็จ และมีความพอใจสูงกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผู้นำที่อ่อนด้อยด้านใดด้านหนึ่ง หรืออ่อนทั้งสองด้าน อย่างไรก็ตาม ผู้นำที่มีพฤติกรรมทั้งแบบมุ่งงาน และแบบมุ่งคนก็ไม่ได้หมายความว่า

จะมีผลเป็นบวกเสมอ ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมของผู้นำแบบนี้จะทำให้อัตราความไม่พอใจ การขาดงาน การเข้าออกจากงานจะสูง

3) การศึกษาภาวะผู้นำของมหาวิทยาลัยมิชิแกน

มหาวิทยาลัยมิชิแกน ได้ศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางพัฒนาพฤติกรรมของผู้นำโดยสัมภาษณ์ ผู้ปฏิบัติงาน ผลการศึกษาวิจัยพอสรุปได้ว่า แบบพฤติกรรมของผู้นำมี 2 แบบ คือ

3.1) แบบที่มุ่งเน้นงาน (job centered) ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมของผู้นำที่เน้นการควบคุมดูแล อย่าง ใกล้ชิด เน้นวิธีการ ขั้นตอน เทคนิคในการทำงาน ผู้นำจะให้ความสนใจกับความสำเร็จของงานเป็นหลัก โดยไม่ คำนึงถึงความรู้สึกและสภาพจิตใจของผู้ปฏิบัติงานมากนัก มีการวางแผน กำหนดตารางเวลา การปฏิบัติงาน การประสานงานกับผู้ใต้บังคับบัญชา จัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และให้ความช่วยเหลือ ด้านเทคนิคกับผู้ใต้บังคับบัญชา

3.2) แบบมุ่งตัวคน (employee – centered) หมายถึง พฤติกรรมผู้นำที่เน้นการสร้าง ความสัมพันธ์อันดีกับผู้ปฏิบัติงาน ผู้นำจะคำนึงถึงสภาพจิตใจ ทุกข์สุข และสวัสดิการของผู้ปฏิบัติงาน จะพยายามสร้างความสามัคคีในกลุ่มงาน สนใจความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีพฤติกรรม ที่แสดงออกให้เห็นถึง ความไว้วางใจ ความมั่นใจ การแสดงความเป็นมิตร มีการรวมกลุ่มระหว่างบุคคล เพื่อระดมความคิด สร้างความร่วมมือและการตกลงร่วมกัน สร้างแรงตลใจให้บุคคลอื่น ทำให้คนรู้สึกว่ งานมีความสำคัญต่อเขา สร้างความร่วมมือในทีมงาน มีความสามารถกระตุ้นจูงใจให้บุคคลเกิดความพึงพอใจในงาน (Administrator 2017.)

3. ทฤษฎีตามสถานการณ์ (Contingency Theory)

ยุคา รักไทย และสุภาวดี วิหะยะประพันธ์ (2547, หน้า 37-40) ได้เรียบเรียงไว้ว่าความพยายาม หาความแตกต่างระหว่างผู้นำกับการจัดการที่องค์การต่างๆ มีความซับซ้อนมากขึ้น วิสัยทัศน์ถูก เปลี่ยนแปลงให้เข้าใจง่ายขึ้น เป็นแนวคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างแบบของผู้นำกับ สถานการณ์และสภาพแวดล้อม พบว่า แบบแผนเกิดจาก พฤติกรรมในภาวะหน้าที่กับพฤติกรรมด้าน สัมพันธภาพ พฤติกรรม ในภาวะหน้าที่ หมายถึง การที่ผู้นำเข้าไปจัดวางบทบาทของผู้คนและสมาชิก ภายในกลุ่ม โดยอธิบายว่าแต่ละคนต้องทำอะไร เมื่อไร ที่ไหนและอะไรคือมาตรฐานของงาน ซึ่งอาจรวม ไปถึงการกำหนดรูปแบบขององค์การและช่องทางในการสื่อสาร ส่วนพฤติกรรมด้านสัมพันธภาพ คือ การที่ผู้นำไปสร้างสัมพันธภาพกับพนักงานหรือสมาชิกของกลุ่ม ให้ความสนับสนุนแก่ผู้อื่นมีการสื่อสาร ช่วยเหลือการทำงานกลุ่ม และเชื่อว่าลักษณะ หรือบุคลิกภาพของผู้นำเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของภาวะ การเป็นผู้นำมีแนวคิด คือ เมื่อผู้นำทำอะไรบางอย่าง ต้องคำนึงถึงความต้องการ 3 อย่างไปพร้อมๆ กัน

1. ความต้องการของงาน คนมาทำงานร่วมกันก็เพราะงานนั้นยากเกินที่จะทำเพียงคนเดียวได้ ธรรมชาติของงานเป็นตัวกำหนดความต้องการต่างๆ และการตอบสนองจากผู้นำจากกลุ่มแสดงให้เห็นถึง ธรรมชาติและความสามารถของกลุ่ม ดังนั้นผู้นำจึงต้องตระหนักถึงธรรมชาติและความต้องการของกลุ่ม

2. ความต้องการของกลุ่มจะไม่ปรากฏออกมาเช่นความต้องการของงานกลุ่ม จะต้องการการส่งเสริมและ การบำรุงรักษาระดับความสามัคคีของกลุ่ม นอกจากนี้ กลุ่มก็ยังต้องการสิ่งต่างๆ ได้แก่ เครื่องมือและ

อุปกรณ์ในการทำงานที่เหมาะสม 3. ความต้องการสุดท้าย คือ ความต้องการส่วนตัวของคนที่มาทำงาน ในกลุ่มนั้น ซึ่งอาจเป็นความต้องการทางด้านกลุ่มจิตใจ เช่น การยอมรับ สถานภาพคือความรู้สึกว่าได้สิ่งที่มีค่า ซึ่งแต่ละคนให้ความสำคัญกับองค์ประกอบ 3 ส่วนในสัดส่วนที่ไม่เท่ากัน เนื่องจากภาวะผู้นำเป็นเรื่องเกี่ยวกับความพยายามของทีมและทีมที่ดีที่สุดคือ ทีมที่ประกอบด้วยผู้นำที่ปรากฏโดยธรรมชาติภายในองค์กร ผู้นำที่ดีควรกระตุ้นให้คนคิดถึงคุณค่าและความต้องการของงาน เพื่อให้จุดมุ่งหมายของส่วนรวมสอดคล้องเข้ากันกับค่านิยมของคนและของกลุ่มต่างๆ ในองค์กร ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติการมีประสิทธิภาพมากขึ้น

4. ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership Theories)

จากสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการแข่งขันที่รุนแรง มีปัญหาที่ซับซ้อนมากขึ้น ทำให้ผู้บริหารจำเป็นต้องคอยกระตุ้นและผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในองค์กร โดยเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตลอดจนยอมให้ผู้ปฏิบัติงานมีอิสระในการทำงานมากขึ้น ในปี ค.ศ. 1979 Burns ได้เขียนหนังสือชื่อ leadership โดยเสนอแนวคิดที่ว่า ภาวะผู้นำทางการเมืองนั้นมี 2 แบบ คือ ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (transactional leadership) กับภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง (transformational leadership)

1. ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Exchange Theory) โดยเน้นการแลกเปลี่ยนประโยชน์ระหว่างผู้นำกับผู้ปฏิบัติงาน ทั้งผู้นำและผู้ปฏิบัติงานต่างก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ต่างอำนวยความสะดวกซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์ตอบแทน

2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นแนวคิดของทฤษฎีแนวใหม่ที่ชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะของผู้นำไม่รวมผู้ปฏิบัติงานและสถานการณ์ ซึ่งมีความเชื่อว่าผู้นำจะเป็นกระตุ้นให้สมาชิกเกิดความสนใจตนเองที่จะปฏิบัติงานในองค์กร (Sopit Krumam Rotchanaruk, 2012)

บทสรุป

สรุปว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่ผู้นำใช้อิทธิพลและอำนาจที่มีของตนกระตุ้นชี้แนะให้บุคคลอื่นเกิดความเต็มใจแล้วกระตือรือร้นปฏิบัติงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือของกลุ่ม ผู้นำมีบทบาทและหน้าที่หลายอย่าง ผู้นำในกลุ่มคนที่ชอบเผด็จการอาจมีหน้าที่อย่างหนึ่งแต่ผู้นำในกลุ่มคนที่ชอบประชาธิปไตยอาจมีบทบาทและหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตามบทบาทและหน้าที่ต่างๆ ของผู้นำทุกคน ในกลุ่มคนทุกชนิด มีตรงกันอยู่บ้าง บทบาทและหน้าที่ของผู้นำโดยทั่วๆ ด้งนี้ ผู้นำในฐานะผู้บริหาร (The Leader as Executive) ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (The Leader as Planner) ผู้นำในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (The Leader as Policy Maker) ผู้นำในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (The Leader as Expert) ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (The Leader as External Group Representative) ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายใน (The Leader as controller of Internal Relations) ผู้นำในฐานะให้คุณและโทษ (The Leader as Purveyor of Rewards and Punishments)

ผู้นำในฐานะผู้ไกล่เกลี่ย (The Leader as Purveyor of Rewards and) ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (The Leader as Exemplary) ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (The Leader as Symbol of the Group) ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (The Leader as substitute for Individual Responsibility) ดังนั้น ภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงสามารถแบ่งทฤษฎีภาวะผู้นำได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. ทฤษฎีเชิงคุณลักษณะของผู้นำ (Trait Theory) 2. ทฤษฎีเชิงพฤติกรรมของผู้นำ (Behavioral Theory) 3. ทฤษฎีเชิงสถานการณ์ (Contingency Theory) 4. ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership Theory)

บรรณานุกรม

- กวี วงศ์พุด. (2535). ความหมายของภาวะผู้นำ. สืบค้นจาก <https://sites.google.com/site/>. ค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2566.
- ดาวรุวรรณ ถวิลการ. (2558). ภาวะผู้นำเหนือผู้นำ แบบภาวะผู้นำแห่งศตวรรษที่ 21. วารสารบริหาร การศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2566.
- พยอม วงศ์สารศรี, (2534 : 196). ความหมายของภาวะผู้นำ. สืบค้นจาก <https://sites.google.com/site/>. ค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2566.
- ยาเป็น เรื่องจรูญศรี. (2552). แนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำ. สืบค้นจาก <https://kroobannok.com/blog/20421>. ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2566.
- Administrator. (2017). ทฤษฎีและการพัฒนาภาวะผู้นำ. สืบค้นจาก <https://km.raot.co.th/km-knowledge/detail/441>. ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2566.
- yuree Kruyuree. (2012). บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ. สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/337776>. ค้นเมื่อ 12 มิถุนายน 2566.
- Sopit Krumam Rotchanaruk. (2012). ทฤษฎีภาวะผู้นำ. สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/376994>. ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2566.

แนวทางการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำ

Guidelines for Leadership Skill Development

พระจิรวัดน์ ฐานุตโตโร (คำสอน)

Phra Jirawat Thanuttaro (Khamso)

พัชรินทร์ ชัดกันทะ

Patchareepon Khadgunta

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

พนมนคร มีราคา

Phanomnakhorn Meeraka

พระครูวินัยธรสุขุม สุขวฑฒโก

Phrakru Vinayathorn Sukhum Sukwatthako

มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

ณัฐพงษ์ มะลิซ้อน

Natthaphong Malison

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Phranakhon Rajabhat University

E-mail: jirawat.kha@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

ทักษะความเป็นผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับบุคคลที่เป็นผู้นำ แนวทางในการเพิ่มทักษะของผู้นำย่อมมีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันไปซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้นำแต่ละบุคคล การพัฒนาองค์กรจะเป็นไปตามกลไกและกระบวนการบริหารย่อมขึ้นอยู่กับผู้นำ เมื่อผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาองค์กรและการปฏิบัติงานร่วมกันของบุคคลในองค์กร ดังนั้น ผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในกระบวนการพัฒนาองค์กร ย่อมเป็นไปโดยอาศัยลักษณะทางสังคมมิติของบุคคลเป็นฐาน และความสามารถในการแสดงพฤติกรรมของผู้นำเป็นสำคัญ

คำสำคัญ : ทักษะความเป็นผู้นำ, การพัฒนาองค์กร, กระบวนการบริหาร

Abstract

Leadership skills are of paramount importance for individuals in leadership roles. The methods for enhancing a leader's skills can vary significantly and depend on the characteristics of each individual leader. The development of an organization is influenced by the mechanisms and management processes that are in place and are contingent on the leaders. When leaders are a crucial factor in driving organizational development and promoting collaborative work among individuals within an organization. Therefore, leaders who have knowledge and abilities in the processes of organizational development typically rely on the social dimensions of an individual as a foundation, and the ability to exhibit leadership behavior is crucial.

Keywords: leadership skills, organizational development, management processes

บทนำ

“ผู้นำ” (leader) หมายถึง บุคคลที่มีความสำคัญยิ่งต่อการบริหารงานในองค์กรให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จโดยขึ้นอยู่กับทักษะของผู้นำที่มีอยู่ในตัวของแต่ละบุคคลว่าจะสามารถนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ หรือไม่ และอีกความหมายหนึ่ง ผู้นำก็อาจหมายถึงผู้ที่กุมชะตากรรมของเหล่าลูกน้อง หรือ ผู้ได้บังคับบัญชาในองค์กร และด้วยภาวะความเป็นผู้นำต้องลงมาทำงาน สอนงาน ติดตาม ให้กำลังใจ และผลักดันลูกน้องมากขึ้น ต้องเป็นต้นแบบหรือเป็นตัวหลัก (Change Agent) ในการเปลี่ยนแปลง เป็นคุณสมบัติที่ เกิดขึ้นจากภายในตัวตนของบุคคลนั้นๆ ซึ่งสามารถพัฒนาได้ด้วยตนเอง โดยความเต็มใจที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเอง จากความเชื่อเดิมๆ ที่ไม่มีประโยชน์ให้เป็นความเชื่อใหม่ๆ ของตัวเอง แล้วนำไปฝึกฝนจนกลายเป็นธรรมชาติของตัวเอง โดยการบริหารจัดการกับบุคคลเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ผู้นำต้องรับมือ บางครั้งการบริหารจัดการที่ตึงเกินไป ก็มักจะขาดถ้าหากหย่อนเกินไป ก็จะทำให้การกำกับดูแลเป็นไปได้อย่างลำบาก หรืออาจจะควบคุมไม่ได้เลยซึ่งเรามักพบว่าคุณสมบัติของผู้นำองค์กรตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีทักษะความรู้ความสามารถที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดใน อาทิ ทักษะทางการแสดงวิสัยทัศน์ (vision) ทักษะการมีส่วนร่วม (participation) ทักษะการกระจายอำนาจ (decentralization) ทักษะการตัดสินใจ (decision) ทักษะการสั่งการ (command) ทักษะสร้างการเปลี่ยนแปลง (change-making skills) ทักษะความเป็นผู้นำ (leader skills) เป็นต้น (พัสกร อุ่ณกาส, 2565)

การเป็น “ผู้นำ” หรือ “หัวหน้า” อาจไม่ใช่เรื่องยากแต่เป็นหัวหน้าและเป็นผู้ที่ตินั้นเป็นเรื่องยากและท้าทายสำหรับทุกคน เพราะเราไม่สามารถสั่งให้ทุกคนชอบหรือเห็นด้วยในสิ่งที่ตนเองทำ (อิทธิพันธ์ สันทัศน์, 2563) แต่ในฐานะผู้นำ เราต้องมีศักยภาพ มีความรู้ความสามารถ สามารถสร้างแรงจูงใจ การมีส่วนร่วมภายในองค์กร จะส่งผลต่อการพัฒนา และการสร้างความเชื่อมั่นให้กับบุคคลในองค์กรได้ อีกทั้งยังต้องมีทักษะที่หลากหลายนอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้น ที่สามารถบริหารจัดการได้

อย่างมีประสิทธิภาพในองค์กรรวมจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำควรเรียนรู้ทักษะที่สำคัญๆ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและบทบาทหน้าที่ให้มีศักยภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ความหมายเกี่ยวกับความเป็นผู้นำ

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2550) ได้กล่าวถึงภาวะความเป็นผู้นำไว้ดังนี้ 1. เป็นผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน หมายถึง จะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับคนในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน 2. เป็นผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ หมายถึง ผู้ที่จะต้องรับผิดชอบ ในกระบวนการวิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ และจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย 3. เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม หมายถึง จะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติ กันด้วยดี ของสมาชิกในกลุ่ม การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญและเป็นการช่วยให้หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมาย

Bennis and Nanus (1985: 215) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีบทบาทสำคัญ ในการเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมผู้นำเป็นผู้ที่จะนำกลุ่มให้พ้นจากความทุกข์ยาก ขจัดปัญหา ขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่ม และฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ จนสามารถบรรลุตามเป้าหมายของสังคมที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผลดังนั้น ผู้นำ (Leader) คือ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้งหรือการยกย่องจากกลุ่มบุคคลให้ทำหน้าที่ของ ตำแหน่งผู้นำ เช่น การชี้แนะการสั่งการและการช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ทั้งนี้ผู้นำอาจหมายถึง อาทิผู้บริหาร ผู้จัดการ ประธานกรรมการ ผู้อำนวยการ อธิการบดี ผู้บัญชาการเหล่าทัพ ผู้ว่าราชการ นายอำเภอ กำนัน เจ้าคณะจังหวัด เจ้าอาวาส ปลัดกระทรวง คณบดี ขึ้นอยู่กับความแตกต่างในเรื่องของลักษณะงานและองค์กรที่อยู่ เมื่อเข้าใจถึงความหมายของ “ผู้นำ” ประเด็นหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจ คือ คุณสมบัติผู้นำ

“ผู้นำ” หมายถึง บุคคลที่มีอำนาจหรือได้รับการเห็นชอบหรือได้รับอนุญาตจาก สมาชิกในกลุ่ม ในการสั่งการหรือบอกกล่าวบุคคลอื่นๆให้ทำการใดๆ หรือ พุดแบบง่ายๆ ได้ว่า “ผู้นำ” คือบุคคลที่มีผู้ตาม “ผู้นำ” คือ ผู้ที่สามารถนำทิศทางผู้อื่นให้ก้าวไปข้างหน้า สู่จุดมุ่งหมายตาม ที่ตั้งใจไว้ได้ โดยใช้ศักยภาพของความเป็นผู้นำที่มีอยู่ทั้งในด้านสถานภาพ ความสามารถ อิทธิพลชีวิตและพฤติกรรม เพื่อส่งผลให้สามารถกำหนดทิศทางของบุคคลผู้ติดตาม ให้ไปสู่เป้าหมายเดียวกัน หน้าที่หนึ่งของผู้นำ คือ การกำกับดูแล พฤติกรรมและการกระทำของผู้ตามในกลุ่ม นอกจากนี้ ผู้นำยังเป็นผู้ที่เป็นตัวแทนของกลุ่มด้วย (กวี วงศ์พัฒน์, 2535: 14-15)

หลักการของผู้นำ ชูศักดิ์ เอกเพชร (2561) ได้กล่าวว่า ผู้นำสามารถบริหารองค์กรให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ผู้นำหรือผู้บริหารควรยึดหลักซึ่งเรียกว่า Leadership มีดังต่อไปนี้

1. L = Love รักความยุติธรรม หน้าที่การงาน ความก้าวหน้าของผู้ใต้บังคับบัญชา
2. E = EDUCATION & EXPERIENCE ผู้นำต้องมีการศึกษาและประสบการณ์สูง
3. A = ADAPTABILITY ความสามารถในการปรับตัวให้เข้าสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม

4. D = DECISIVENESS มีความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถตัดสินใจได้รวดเร็ว
5. E = ENTHUSIASM มีความตั้งใจในการปฏิบัติงานอย่างจริงจังและจริงใจ
6. R = RESPONSIBILITY มีความรับผิดชอบในผู้อื่นและรับผิดชอบต่องาน
7. S = SACRIFICE & SINCERE เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
8. H = HARMONIZE เสริมสร้างความสามัคคีและความเข้าใจอันดีต่อเพื่อนร่วมงาน
9. I = INTELLECTUAL CAPACITY มีความคิดริเริ่ม ฉลาด มีไหวพริบ ทันคนทันเหตุการณ์
10. P = PERSUASIVENESS ความสามารถในการจูงใจคน มีทักษะในการสื่อสาร

ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ความหมายของภาวะผู้นำ

ความหมายของภาวะผู้นำ ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า (Leadership) นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายในลักษณะต่างๆ มีรายละเอียด ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2546) ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งใจ

รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันหรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำและผู้ตามซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดหมายร่วมกัน หรือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์กร

Dan Coughlin (2549) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่า หมายถึง การจูงใจผู้อื่นให้คิดสร้างสรรค์เพื่อร่วมกันสร้างผลสำเร็จที่ยั่งยืนให้แก่องค์กรและต่อปัจเจกบุคคล

ภารดี อนันต์ธานี (2552) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่า หมายถึง กระบวนการและสถานการณ์ที่บุคคลหนึ่งได้เป็นที่ยอมรับให้เป็นผู้นำในกลุ่มและมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่ม บุคคลนั้น สมาชิกในกลุ่มเชื่อว่ามีความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่กลุ่มเผชิญอยู่ได้โดยอาศัยอำนาจหน้าที่หรือการกระทำของผู้นำในการชักจูง หรือชักนำบุคคลอื่นให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

พรนพ พุกกะพันธ์ (2554) ได้ให้ความหมายของผู้นำไว้ว่า หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นมาและได้รับการยกย่องขึ้นเป็นหัวหน้าเป็นผู้ทำการตัดสินใจเพราะมีความสามารถในการปกครองและการบังคับบัญชาโดยใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกัน และกันในอันที่จะบรรลุเป้าหมายและความสามารถที่จะชักจูงผู้อื่นให้ความร่วมมือร่วมใจกับตนดำเนินการไปสู่จุดหมายของตนได้

จากความหมายของภาวะผู้นำข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า การเป็นผู้นำจะต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการจูงใจคนให้กระทำตามมติร่วมระหว่างผู้นำและผู้ตาม ซึ่งภาวะผู้นำเป็นกระบวนการอิทธิพลทางสังคมที่บุคคลหนึ่งตั้งใจใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นให้ปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ตามที่กำหนดรวมทั้งการสร้าง

สัมพันธ์ระหว่างบุคคลขององค์กรเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หรือเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยต้องได้รับความยินยอมจากผู้ที่ปฏิบัติตาม และเป็นการทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการของผู้นำ

สตอกคิลล์ ได้สรุปทฤษฎีภาวะผู้นำไว้ 6 ทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ (Great Man Theories) นักทฤษฎีในกลุ่มนี้พยายามอธิบายว่าการเป็นผู้นำเป็นผลมาจากพันธุกรรมนั่นคือ เป็นผู้นำมาโดยกำเนิด (Leaders are born) เกิดมาพร้อมกับลักษณะบางอย่างที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ เป็นผู้นำ อนุชาของกษัตริย์ย่อมมีอำนาจและอิทธิพลมากกว่าคนธรรมดาอื่นๆ ผู้นำจะมีบุคลิกลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากคนอื่น นักทฤษฎีในกลุ่มนี้เชื่อว่าประวัติศาสตร์ของโลกคือ ประวัติของผู้ยิ่งใหญ่

2. ทฤษฎีสิ่งแวดล้อม (Environmental Theories) นักทฤษฎีในกลุ่มนี้มีความเห็นว่า ผู้นำเป็นผลมาจากเวลา สถานที่ และสภาพแวดล้อม สิ่งแวดล้อมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดความเป็นผู้นำ สถานการณ์ทำให้เกิดผู้นำ นักทฤษฎีในกลุ่มนี้เชื่อว่าผู้นำเกิดขึ้นได้ด้วยความสามารถและทักษะในการแก้ปัญหา สังคม สงครามและวิกฤตการณ์ต่างๆ เปิดโอกาสให้คนเป็นผู้นำได้

3. ทฤษฎีบุคคลและสถานการณ์ (Personal-Situation Theories) ทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่และทฤษฎีสิ่งแวดล้อมพยายามอธิบายแหล่งที่เกิดของภาวะผู้นำเพียงอย่างเดียว คือ ถ้ามีใช้คุณลักษณะเฉพาะหรือความเป็นอัจฉริยะ แล้วก็เป็นสิ่งแวดล้อม หรือสถานการณ์ แต่ทฤษฎีนี้อธิบายว่า ภาวะผู้นำเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสถานการณ์ นักทฤษฎีในกลุ่มนี้บางคนเชื่อว่าผู้นำเป็นผลของ 1) ลักษณะทางบุคลิกภาพของผู้นำ 2) ธรรมชาติของกลุ่มและสมาชิกของกลุ่ม 3) เหตุการณ์หรือปัญหาที่กลุ่มเผชิญอยู่หน้าที่สำคัญของผู้นำก็คือ 1) ช่วยเหลือกลุ่มในการกำหนดเป้าหมาย 2) ช่วยเหลือกลุ่มในการหาวิธีการที่จะบรรลุเป้าหมายของผู้นำภาวะผู้นำเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายของผู้นำ และเป้าหมายกับความต้องการของผู้ตาม

4. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์และความคาดหวัง (Interaction-Expectation Theories) นักทฤษฎีในกลุ่มนี้อธิบายว่าภาวะผู้นำก็คือการสร้างปฏิสัมพันธ์ ผู้นำจะมีคุณค่ามากยิ่งขึ้นหากปฏิสัมพันธ์นั้นเป็นไปตามความคาดหวังของกลุ่ม แรงจูงใจในการทำงานของสมาชิกจะเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงความคาดหวังในเรื่องของรางวัลและการลงโทษ

5. ทฤษฎีมนุษยธรรม (Humanistic Theories) นักทฤษฎีในกลุ่มนี้อธิบายว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ต้องการแรงจูงใจจึงพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพ และความกลมเกลียวของหน่วยงาน ผู้นำจำเป็นจะต้องหาทางส่งเสริม ควบคุม หรือจูงใจในลักษณะที่เหมาะสม เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มปฏิบัติการเพื่อการ บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ทฤษฎีนี้เน้นความเป็นมนุษย์และธรรมชาติของมนุษย์ของสมาชิกภายในองค์กร

6. ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theories) ทฤษฎีนี้ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้นปรากฏในรูปของการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ปฏิสัมพันธ์จะดำเนินต่อไปตราบ

เท่าที่สมาชิกยังได้รับประโยชน์ร่วมกัน จากการแลกเปลี่ยนทางสังคมนั้นสมาชิกของกลุ่มมอบเกียรติ สถานะและศักดิ์ศรีให้กับผู้นำ เพื่อแลกกับการที่ผู้นำช่วยให้กลุ่มบรรลุเป้าหมายได้

คุณสมบัติของผู้นำ (Leadership qualities)

พจน์ บุญเรือง ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำที่ควรมี ดังนี้ 1. จิตสำนึกแห่งเป้าหมายและทิศทางในการดำเนินงาน (sense of purpose and direction) ผู้นำเป็นผู้ที่ทราบถึงงานในหน้าที่รับผิดชอบที่จะต้องกระทำ และทราบถึงจุดหมายปลายทางและแนวทางที่ชัดเจนในการทำงาน 2. ความกระตือรือร้น (enthusiasm) ผู้นำเป็นผู้มีความกระตือรือร้นตั้งใจจริงที่จะรับภาระหน้าที่และทำงานด้วยความเต็มใจเสมอ 3. ความเป็นเพื่อน (friendliness) ผู้นำเป็นผู้มีความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีความรักความเข้าใจถึงความต้องการบุคคลอื่นอยู่เสมอ 4. ความซื่อสัตย์ (integrity) ผู้นำเป็นผู้ได้รับความไว้วางใจ และมั่นใจจากสมาชิก ดังนั้นผู้นำจำเป็นต้องเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่เชื่อถือได้ 5. ความฉลาดรอบรู้ (intelligence) ผู้นำเป็นผู้รอบรู้ในสถานการณ์ต่างๆ และสามารถนำความรู้มาปรับใช้ในการดำเนินงานให้เข้ากับสถานการณ์อยู่เสมอ 6. ความจริงใจ (ingenuity) ผู้นำเป็นคนจริง ทั้งคำพูดและการกระทำ 7. ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (initiative) ผู้นำเป็นเจ้าของความคิด คือ รู้จักคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ 8. ศรัทธา (faith) ผู้นำเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตนเอง และเชื่อมั่นในความรู้ ความสามารถของผู้อื่น 9. เทคนิคการทำงาน (technical mastery) ผู้นำเป็นผู้รู้งานและมีความสามารถแบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้กับผู้ร่วมงานได้เหมาะสมถูกต้อง และสามารถประสานงานให้ผู้ร่วมงานทำงานด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ 10. ทักษะการถ่ายทอด (teaching skill) ผู้นำเป็นผู้สามารถปฏิบัติงานเป็นตัวอย่างแก่ผู้ร่วมงานและสามารถถ่ายทอดความรู้ แนวความคิดให้กับผู้ร่วมงานให้เข้าใจถึงหลักและวิธีดำเนินงานได้เป็นอย่างดี 11. กำลังทางร่างกายและจิตใจ (physical and mental energy) ผู้นำเป็นผู้มีความสมบูรณ์แบบทั้งทางร่างกายและจิตใจ นั่นคือ มีกำลังร่างกายแข็งแรงและอารมณ์มั่นคง

ส่วนซुकักดิ์ เอกเพชร กล่าวถึงลักษณะของผู้นำที่ไม่มีประสิทธิภาพ ดังนี้

ผู้นำที่ไม่มีประสิทธิภาพประกอบด้วย 1. มองหาผลประโยชน์เพื่อตน (Looking for personal gain) 2. ขาดมนุษยสัมพันธ์ (Failure for relation) 3. ไม่สนใจเพื่อนสมาชิก (No concern for team) 4. ไม่มีวุฒิภาวะ (Have no maturity) 5. ไม่ยุติธรรม ไม่เสมอต้นเสมอปลาย (Unfair - inconsistent) 6. ต้อยการศึกษา (Uneducated) 7. จิตใจคับแคบ (Narrow mind) 8. เป็นตัวอย่างที่ไม่ดี (Bad example) 9. ไม่รู้จักปรับตัวคนและองค์กร (Have no adaptability) 10. ไม่สนใจในการทำงาน (No pay attention working) 11. ไม่มีวิสัยทัศน์ (Have no vision)

คุณสมบัติผู้นำที่ดี

1) **ทัศนคติเชิงบวก (Positive Attitude)** ผู้นำที่ดีต้องเป็นคนที่มีทัศนคติเชิงบวก หรือมองโลกแง่บวกแม้ว่าจะเจอสถานการณ์ที่เลวร้าย หรือวิกฤติต่างๆ หากผู้นำมีทัศนคติเชิงบวกจะมองเห็นโอกาสที่เป็นไปได้ในสถานการณ์ต่างๆ สามารถยืนหยัดอยู่บนหนทางไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้พร้อมสร้างความเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นเพื่อเอาชนะปัญหา คุณลักษณะของทัศนคติเชิงบวก ได้แก่ เชื่อมั่นว่าเรา

ทำได้, เชื่อมมั่นในการกระทำว่าจะเกิดผลลัพธ์ที่ดี, เชื่อมมั่นว่าสิ่งดีๆ จะเกิดขึ้น เป็นต้นซึ่งตรงกันข้ามกับคนที่
มีทัศนคติเชิงลบ จะมองไม่เห็นโอกาส มีความเครียด เกิดความกลัววิตกกังวล ไม่มั่นใจว่าจะทำได้

2) ความเชื่อมั่น (Confidence) เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำ ผู้นำที่ดีจะต้องมีความมั่นใจ
ในสิ่งที่ตนเองคิดหรือทำ เมื่อผู้นำแสดงออกด้วยความมั่นใจ ลูกน้องหรือผู้ตามย่อมรู้สึกถึงความมั่นคงและ
เชื่อมั่นที่จะปฏิบัติตาม ซึ่งต่างกับผู้นำที่ขาดความเชื่อมั่น ไม่กล้าตัดสินใจ ไม่มีความมั่นใจยอมทำให้
ลูกน้องหรือผู้ตามขาดความเชื่อมั่นในผู้นำไปด้วยการที่จะสร้างความมั่นใจไม่สามารถทำได้เพียงชั่วข้ามคืน
แต่ต้องอาศัยการบ่มเพาะ เทคนิคเหล่านี้อาจช่วยพัฒนาความมั่นใจได้ ประกอบด้วย 2.1) นึกถึงเรื่อง
ที่เคยทำสำเร็จหรือเป็นจุดแข็งที่เราทำได้ดี และพยายามฝึกฝนให้เพิ่มมากขึ้นไป 2.2) ให้จดบันทึกสิ่งที่คุณ
ชอบในตัวเองทุกวัน แม้เป็นจุดเล็กๆ ที่แตกต่างกันในแต่ละวันเพื่อชื่นชมตัวเองก็จะช่วยสร้างความมั่นใจ
ให้เพิ่มขึ้นได้

3) ยอมรับความล้มเหลวได้ (Ability to Embrace Failure) ผู้นำที่ดีต้องกล้ายอมรับความ
ล้มเหลวและผิดพลาดของตนเอง เพียงแต่ต้องรู้ว่าควรแก้ไขอย่างไร การยอมรับความล้มเหลวคือโอกาส
ในการเรียนรู้แม้ยังไม่ได้ผลลัพธ์ความสำเร็จในเบื้องต้นแต่สิ่งสำคัญคือต้องกล้าที่จะก้าวเดินต่อไปและหา
สาเหตุที่ทำให้ล้มเหลวให้ได้โดยเร็ว ซึ่งจะทำให้เป็นผู้นำที่เติบโตและแข็งแกร่งขึ้นตัวอย่างบริษัทใหญ่ๆ ที่
ประสบความสำเร็จ เช่น Amazon, Netflix, Coca-Cola เคยล้มเหลวมาแล้ว ดังนั้นเราจะสำเร็จไม่ได้
หากไม่เจออุปสรรค การเป็นผู้นำที่มีทัศนคติยอมรับความล้มเหลวได้ จะทำให้ทีมกล้าคิดกล้าทำสิ่งใหม่ๆ
เป็นพลังขับเคลื่อนให้กับองค์กร ดังคำพูดของโทมัสเอดิสันผู้ประดิษฐ์หลอดไฟว่า “ผมไม่ได้ล้มเหลว
ผมแค่พบ 10,000 วิธีที่ไม่ได้ผล”

4) มีทักษะการสื่อสารและการรับฟังที่ดี (Good Communication Skills) ทักษะการ
สื่อสารเป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะต้อง มี ผู้นำที่ดีจะต้องมีทักษะการสื่อสารที่ดีเพื่อนำพาให้ทีมทำงานไปใน
ทิศทางเดียวกัน และยังต้องมีทักษะการฟังที่ดี เพื่อช่วยให้เข้าใจความรู้สึกที่แท้จริงของผู้พูด สามารถ
สะท้อนประเด็นได้ถูกต้อง การฟังลักษณะนี้ต้องใช้สมาธิเต็มที่ในเรื่องที่กำลังสนทนากันอยู่ และใส่ใจกับ
คนที่พูดตลอดเวลาเพื่อสังเกตภาษากาย น้ำเสียง การใช้คำพูด และอารมณ์ความรู้สึกที่แฝงอยู่ ซึ่งจะช่วยให้
เข้าใจในสิ่งที่เขาไม่ได้พูดออกมา การฟังช่วยสร้างความไว้วางใจและความเป็นกันเองต่อกันในฐานะผู้นำ
ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้นำเอาใจใส่และเคารพในสิ่งที่ผู้พูดสื่อสาร

5) รู้จักการมอบหมายงานที่เหมาะสม (Knowing How and When to Delegate)
การมอบหมายงานเป็นทักษะที่สำคัญ เพราะบทบาทของผู้นำจะต้องบริหารงานในภาพรวมมากกว่า
ทำงานเองทั้งหมด ทักษะที่เกี่ยวข้องกับการมอบหมายงาน ได้แก่ การวางแผนและเตรียมการ ผู้นำจะต้อง
มองเห็นภาพรวมและสามารถวางแผนว่าจะแบ่งงานให้ลูกทีมแต่ละคนอย่างไร โดยพิจารณาเลือกคนที่มี
ความสามารถ ให้เหมาะสมกับงานนั้นๆ รวมถึงเตรียมทรัพยากรต่างๆ สนับสนุนเพื่อสนับสนุนการทำงาน
ให้เสร็จตามแผนมีรายละเอียดของงาน และกรอบเวลาชัดเจนสนับสนุน ให้คำแนะนำ ติดตามผล สามารถ
ขจัดปัญหาความขัดแย้งและสร้างแรงจูงใจให้กับทีมได้ชื่นชมความสำเร็จของทีม เพื่อเป็นแรงผลักดันให้ทีม
ทำงานอย่างตั้งใจ

6) มี Growth Mindset ทักษะสำคัญสำหรับผู้ที่จะเป็นแรงผลักดัน และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับทีม คือทักษะ “Growth Mindset” ผู้นำที่มี Growth Mindset จะมองปัญหาที่เจอในการทำงานว่าเป็นแรงกระตุ้นให้ตัวเองและทีมงานพยายามคิดค้นวิธีใหม่ๆ เพื่อเอาชนะและก้าวข้ามปัญหาเหล่านั้นให้ได้ ผู้นำที่มีทักษะนี้ คือคนที่รักในการเติบโต ซึ่งเกิดจากการพยายามพัฒนาหรือมองหาอะไรใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา และที่สำคัญคือ มีมุมมองที่ดีต่อปัญหาที่ต้องพบเจอจะเป็นมุมมองแบบเติบโต ยอมรับความผิดพลาดเพื่อเรียนรู้ให้พัฒนาคนในองค์กรให้ดีขึ้นกว่าเดิม เมื่อตัวผู้นำมี Growth Mindset ในการทำงาน ก็จะเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับทีมงานในองค์กร ซึ่งจะทำให้ทีมงานมีแรงฮึกเหิมในการทำงาน และกลายเป็นคนที่มี Growth Mindset ที่พยายามคิดหาวิธีเอาชนะปัญหาและพัฒนาตัวเองให้เก่งขึ้นอยู่ตลอดเวลาตามไปด้วย

7) มีความรับผิดชอบ (Responsibility) ผู้นำที่ดีต้องมีความรับผิดชอบ คือ ทั้งรับผิดชอบและรับชอบ ทั้งในส่วนองงานที่ตนเองต้องทำ และงานของทีมที่ตนดูแล เมื่อเกิดความผิดพลาดก็ต้องกล้ารับผิดชอบต่อสิ่งที่ผิดพลาด ไม่โยนความผิดให้ผู้อื่น ในขณะเดียวกันก็ต้องรับหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้ได้เร็วที่สุดการมีความรับผิดชอบนั้นจะช่วยสร้างความน่าเชื่อถือเมื่อปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง เช่น มีหน้าที่ก็ทำเต็มความสามารถ ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง เป็นคนรักษาคำพูด พูดแล้วทำตามพูด

8) การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life Long Learning) สิ่งหนึ่งที่ทำให้คนเก่งหรือผู้นำระดับโลกหลายคนประสบความสำเร็จมาจากวิถีคิดและวิธีการทำงานของเขา และเรื่องหนึ่งที่เขาเหล่านี้ทำอยู่เป็นประจำคือการเรียนรู้ตลอดชีวิต [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 10 มี.ค. 66 จาก (<https://www.palagrit.com/how-to-be-a-good-leader/>)

ชูศักดิ์ เอกเพชร กล่าวถึงผู้นำที่ควรหลีกเลี่ยงไว้ดังนี้ ลักษณะผู้นำที่ควรหลีกเลี่ยง ประกอบด้วย

1. มีความรู้สึกไม่มั่นคงในการทำงาน
2. เป็นผู้ยึดติดกับของเก่า ไม่ยอมรับของใหม่
3. เป็นผู้ไม่หาประสบการณ์ในการทำงาน
4. เป็นผู้ขาดข่าวสารข้อมูล
5. เป็นผู้ขาดทักษะในการตัดสินใจ
6. เป็นคนเจ้าอารมณ์และใช้อารมณ์
7. เป็นผู้หวงอำนาจ หลงอำนาจ

รูปแบบในการเป็นผู้นำ (Leadership styles)

พจน์ บุญเรือง กล่าวว่าแบบในการเป็นผู้นำ หมายถึง ลักษณะเฉพาะที่บุคคลนำมาใช้ในการกระทำหน้าที่การเป็นผู้นำในแต่ละสถานการณ์และสภาพทางสังคม โดยทั่วไปมีการแบ่งแบบในการเป็นผู้นำ 3 แบบ คือ

1. การเป็นผู้นำแบบอัตตาธิปไตย (autocratic leadership role) ได้แก่ การเป็นผู้นำในลักษณะที่ผู้นำเป็นผู้มีบทบาทมากที่สุดในการควบคุมกลุ่ม ผู้นำเป็นผู้ตัดสินใจ กำหนดนโยบาย วางแผน แนะนำ และควบคุมการดูแลการดำเนินงานให้แก่สมาชิกเพื่อความสำเร็จในการดำเนินงานอย่างที่เรียกว่า I make the plan and you carry them out. ผู้นำจึงเป็นผู้คุมอำนาจในกลุ่ม (he has power over the group)

2. การเป็นผู้นำแบบปล่อยตามใจ (laissez-faire leader role) ได้แก่ การเป็นผู้นำในลักษณะที่ผู้นำเป็นผู้มีบทบาทน้อยที่สุดในการควบคุมกลุ่ม โดยผู้นำปล่อยให้สมาชิกแต่ละคนเป็นผู้มีบทบาทและมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการตัดสินใจและการดำเนินงานกลุ่ม

3. การเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย (democratic leadership role) ได้แก่ การเป็นผู้นำในลักษณะที่เป็นผู้นำมีบทบาท และความรับผิดชอบในการเปิดโอกาสสนับสนุน และมีส่วนร่วมกับสมาชิกในการตัดสินใจ กำหนดนโยบาย ตลอดจนการวางแผนและประสานงานในการดำเนินงานของกลุ่มให้เกิดประสิทธิภาพสูงอยู่เสมอ ผู้นำในลักษณะนี้จะใช้อำนาจหน้าที่ร่วมกับสมาชิกกลุ่ม (he has power with the group)

แนดเลอร์ (Nadler) และทัชแมน (Tushman) ได้เสนอผู้นำที่ประสบความสำเร็จไว้ 3 มิติ ดังนี้

1. การสร้างวิสัยทัศน์ (Envision) ประกอบด้วยคุณลักษณะดังนี้ 1.1 พัฒนาและการเปลี่ยนวิสัยทัศน์ (changing vision) 1.2 กำหนดความคาดหวังไว้สูง (Setting High Expectations) 1.3 สามารถนำผู้อื่นได้ด้วยการเป็นตัวอย่างที่ดี (Leading by Example)

2. การสร้างแรงจูงใจ (Motivate) ประกอบด้วยคุณลักษณะดังนี้ 2.1 แสดงให้เห็นถึงความทะเยอทะยาน (Enthusiasm) 2.2 แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่น (Confidence) 2.3 แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นไปสู่ความสำเร็จ (Celebrating)

3. มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Enabling) ประกอบด้วยคุณลักษณะดังนี้ 3.1 แสดงออกถึงการสนับสนุนผู้อื่น (Personal Support) 3.2 แสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (Empathizing with Others) 3.3 แสดงถึงความเชื่อมั่นผู้อื่น (Confidence in Others)

อย่างไรก็ตาม คอตเตอร์ (Kotter) ได้ทำการศึกษาวิจัยในทางลึก (in depth studies) เกี่ยวกับคุณลักษณะผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ พบว่า ผู้นำที่ประสบความสำเร็จมีลักษณะสำคัญ 5 ประการ

1. ลักษณะด้านการจูงใจ (Motives / Needs) ประกอบด้วย 1.1 ชอบอำนาจ (Liked Power) 1.2 ชอบความสำเร็จ (Liked Achievement) 1.3 มีความทะเยอทะยาน (Ambitious)

2. ลักษณะด้านอารมณ์ (Temperament) ประกอบด้วย 2.1 มีความมั่นคงทางอารมณ์ (Emotionally Stable) 2.2 เป็นคนมองโลกในแง่ดี (Optimistic)

3. ลักษณะความคิด (Cognitive) ประกอบด้วย 3.1 ฉลาดกว่าบุคคลทั่วไป (above-average Intelligence) 3.2 สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ได้ถูกต้อง (Analytically) 3.3 มีความสามารถในการหยั่งรู้ในอนาคต (Intuitively)

4. ลักษณะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Interpersonal) ประกอบด้วย 4.1 มีภาพลักษณ์ที่ดีและเป็นที่ยอมรับ (Good Image) 4.2 มองผลประโยชน์ขององค์กร (Public mind) 4.3 เข้ากับบุคคลได้ทุกระดับ (Human Relation)

5. ลักษณะด้านความรู้ (Knowledge) ประกอบด้วย 5.1 มีความรู้เกี่ยวกับงานที่ตนปฏิบัติ (Business) 5.2 มีความรู้เกี่ยวกับองค์กรของตน (Organization) 5.3 มีความรู้ทั่วไป (General Knowledge) 5.4 ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี (Cooperative)

บทสรุป

การเป็นผู้นำที่ดีนั้นมีหลายปัจจัยรวมกัน และภาวะผู้นำนั้นไม่ได้หมายถึงความอาวุโสหรือการมีตำแหน่งหน้าที่ แต่หมายถึงภาวะที่เกิดขึ้นจริงที่มีประโยชน์ต่อการบริหารงาน บริหารคน นำพาองค์กรให้ไปสู่ความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์กรเองควรส่งเสริมคนที่มีภาวะในความเป็นผู้นำให้ขึ้นมาเป็นผู้นำ มากกว่าที่จะส่งเสริมจากความอาวุโสหรืออายุงานเป็นหลัก หากเลือกคนที่เหมาะสมจะทำให้การเป็นผู้นำมีประสิทธิภาพมากขึ้นได้ (ก้าวสู่การเป็นผู้นำที่ดี อย่างที่ทุกองค์กรต้องการ. [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 10 มี.ค. 66 จาก <https://th.hrnote.asia/orgdevelopment/190605-leadership/>) ชูศักดิ์ เอกเพชร ได้กล่าวไว้ว่าและองค์กรก็จะประสบความสำเร็จได้ง่ายเช่นกัน ซึ่งรากฐานของความเป็นผู้นำก็คือบทบาทหรือพฤติกรรมผู้นำที่ให้อื่นเคารพนับถือ มีทัศนคติที่ดี เห็นคุณค่าในตัวผู้นำ และผู้นำจะต้องมีลักษณะพื้นฐาน 5 อย่าง ได้แก่ 1. เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ (Give more than take) 2. เป็นผู้กล้าหาญในสิ่งที่ถูกต้อง (Courage) 3. เป็นผู้ที่มีคุณธรรม + จริยธรรม (Ethical and moral) 4. เป็นผู้มีสติ (มีชีวิตเหนือระดับ) (Mindfulness) 5. เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถสูง (Competency)

เรื่องของ การเสริมสร้างพัฒนาทักษะของความเป็นผู้นำย่อมที่จะได้เปรียบการที่จะยืนยันได้ว่า องค์กรมีความเจริญก้าวหน้าและส่งผลไปสู่ความสำเร็จได้นั้น ต้องมีผู้นำที่ทำหน้าที่ไม่ต่างจากแม่ทัพในการบริหารงาน กำหนดวิสัยทัศน์ นโยบาย การวางแผน การควบคุม การจูงใจ การโน้มน้าว ฯลฯ เพื่อให้บุคลากรร่วมมือกันดำเนินงานอย่างเต็มใจและเต็มที่ บุคลากรคาดหวังจะได้รับ ความมั่นใจว่าอนาคต องค์กรมีความมั่นคงมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับทักษะความเป็นผู้นำที่ได้นำเสนอแนวทางการเพิ่มพูนทักษะ อีกทางเพื่อพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำ ให้เกิดมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ต่อการบริหารงาน และช่วย ส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลภายในองค์กร ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความเชื่อถือ เชื่อมั่น เชื่อฟัง ความสุข ความสามัคคี ความ สำเร็จต่อการพัฒนาองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้นำที่มีความเข้าใจ และเรียนรู้ในเรื่องของทักษะความเป็นผู้นำจะมีทักษะในการบริหารตน บริหารคน และบริหาร องค์กร ประสบความสำเร็จ ได้อย่างยั่งยืน (พัศกร อุ่นกาส, 2565) ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การมีภาวะผู้นำที่ดี และประสบความสำเร็จได้ จะต้องอาศัยองค์หลายอย่าง เช่น รูปแบบการเป็นผู้นำ สภาพแวดล้อม การฝึกฝน การแก้ปัญหาและการยกระดับความเป็นผู้นำ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการพัฒนาและการเติบโตที่ดีขึ้นอยู่ ตลอดเวลา

บรรณานุกรม

กวี วงศ์พุด. (2535). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

ชูศักดิ์ เอกเพชร. (2561). *แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://graduate.sru.ac.th/wp-content/uploads/2018/06/pdf. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2566>.

ภารดี อนันต์นาวิ. (2552). *หลักการแนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา*. ชลบุรี : มนตรี.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: รุ่งเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- พรนพ พุกกะพันธ์. (2554). *ภาวะการเป็นผู้นำและการจูงใจ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์.
- พัสกร อุ่นกาส. (2565). *ทักษะความเป็นผู้นำแห่งอนาคต*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://so06.tci-thaijo.org>. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2566.
- พจน์ บุญเรือง. (2523). *การพัฒนาการเป็นผู้นำกลุ่ม*. ข่าวสารเกษตรศาสตร์.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2552). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: ธนัชชากรพิมพ์.
- _____. (2565). *ก้าวสู่การเป็นผู้นำที่ดี อย่างที่ทุกองค์กรต้องการ*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://th.hrnote.asia/orgdevelopment/190605-leadership/>. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2566.
- _____. (2564). *ผู้นำที่ดีควรมีลักษณะอย่างไร คุณสมบัติของผู้นำที่ดีที่นำรู้*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.palagrit.com/how-to-be-a-good-leader/>. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2566.
- Bennis, W., and Nanus, B. (1985). *Leaders: The Strategies for Taking Change*. New York: Harper and Row.
- Dan Coughlin. (2530). *ผู้นำแห่งความสำเร็จ*. แปลโดย ณิชญา สินตระการผล. กรุงเทพฯ: โชคอนันต์การพิมพ์และบรรจุกัณฑ์.
- Halpin, Andrew W. (1966). *Theory and Research in Administrators*. New York: Macmillan.
- Mitchell, Terrence R., and Larson. Jr. Jane R. (1987). *People in Organization: An Introduction to Organizational Behavior*. Singapore: McGraw-Hill.

การจัดการความขัดแย้ง Conflict Management

เกษสุดา พันธุ์ดี

Kessuda Pandee

สายใจ เครือไพโรสณฑ์

Saijai Kruapraisan

พัทมน พนาจิตหาญ

Patmon Phanajithan

โชติกา ย่านสากล

Chotika Yansakol

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

สมพร เหลาฉลาด

Somporn Laochad

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Phranakhon Rajabhat University

E-mail: kessuda@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้เกี่ยวกับการบริหารความขัดแย้ง ซึ่งความขัดแย้งเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ สาเหตุของความขัดแย้งภายในองค์กรมี 6 สาเหตุ คือ มีเป้าหมายแตกต่างกัน การแข่งขันด้านทรัพยากร การสื่อสารบกพร่องและข้อมูลผิดพลาด ความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรฐานการปฏิบัติงานไม่ตรงกัน โครงสร้างองค์กรไม่สอดคล้องกัน และความขัดแย้งจากค่านิยม การบริหารความขัดแย้งมี 5 วิธี คือ การเอาชนะ การร่วมมือ การหลีกเลี่ยง การยอมรับ และการประนีประนอม สำหรับการจัดการความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ขึ้นอยู่กับผู้นำองค์กรต้องเข้าใจธรรมชาติของความขัดแย้งและเปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็น

คำสำคัญ : การบริหารความขัดแย้ง, โครงสร้างองค์กร, ผู้นำองค์กร

Abstract

This article is about conflict management, and conflict is an unavoidable occurrence. The causes of internal organizational conflict are 6, namely, differing goals, resource competition, communication breakdowns and misinformation, divergent opinions on work standards, mismatched organizational structures, and conflicts arising from values. Conflict management involves 5 methods: overcoming, cooperation, avoidance, acceptance, and compromise. For effective conflict management, organizational leaders must understand the nature of conflict and be open to accepting and listening to different opinions.

Keywords: conflict management, organizational structures, organizational leaders

บทนำ

ความขัดแย้งเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ปัจจุบันสภาพแวดล้อมทางสังคมและเทคโนโลยีของการทำงานมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับสภาวะการณ์ของทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด อีกทั้ง ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมที่แตกต่างกันทำให้ความเชื่อ ความศรัทธา การรับรู้ ทักษะคิด อุดมคติ และค่านิยม แตกต่างกันไป ซึ่งองค์กรต่างๆ ยังคงต้องเผชิญกับการแข่งขันตลอดเวลาทำให้องค์กรแต่ละองค์กรจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพของตนเองให้สูงขึ้นเพื่อให้ทันต่อการแข่งขันและเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อการแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากพนักงานหรือบุคลากรของแต่ละหน่วยงานในองค์กร

ความหมายของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเมื่อบุคคลมีเป้าหมาย หรือจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน และความแตกต่างเหล่านี้จะก่อให้เกิดเป็นความขัดแย้งขึ้นภายในองค์กร นักวิชาการได้ให้คำนิยามของความขัดแย้งไว้หลากหลาย โดย Robbins and Judge (2013) กล่าวว่า ความขัดแย้ง คือ กระบวนการที่เริ่มต้นขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลฝ่ายหนึ่งที่รู้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งสร้างผลกระทบในทางลบ หรือสร้างความไม่พอใจให้กับฝ่ายตนจนก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกันขึ้นมา ในขณะที่ Van Slyke (1999) กล่าวว่า ความขัดแย้ง เป็นการแข่งขันกันระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน โดยต่างฝ่ายต่างมีความต้องการ ในเป้าหมาย หรือความคิดที่ไม่เหมือนกันเข้ากันไม่ได้ ทำให้ตกลงกันไม่ได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ข้อ คือ การแข่งขัน การรับรู้ที่เข้ากันไม่ได้ และการที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน อีกนัยหนึ่ง ความขัดแย้งอาจเป็น ความรู้สึกหรือปฏิกิริยาของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความเห็น ความเชื่อ ทักษะคิด ค่านิยม เป้าหมาย และ ผลประโยชน์ ที่แตกต่างกัน ไม่ลงรอยกัน ซึ่งทำให้เกิดการขัดขวางไม่ให้อีกฝ่ายตรงข้ามบรรลุเป้าหมายได้ตามที่ต้องการ (Montana & Charnov, 2008) หรือความขัดแย้ง คือ สภาวะการณ์ที่บุคคลสองฝ่ายมีความคิด การรับรู้รับเห็น เป้าหมายประสบการณ์ ผลประโยชน์ ทำให้เกิดพฤติกรรมที่ตกลงกันไม่ได้ โดย

อีกฝ่ายพยายามกีดกันและต่อต้านอีกฝ่ายหนึ่ง (Monataraphadung, 2016) ส่วนความขัดแย้ง ตามแนวคิดพระพุทธศาสนา คือ การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การปฏิบัติ ค่านิยม และโครงสร้างที่มีความขัดกันไม่ลงรอยกัน ซึ่งอาจจะมีหลายนัย คือ ความบาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้ายกัน การถกเถียง (Yanmethi, Nenyod, & Srivichai, 2018) สรุปได้ว่าความขัดแย้ง (Conflict) คือ การที่บุคคล 2 คน หรือมากกว่า 2 คนขึ้นไป มีความเห็น ที่ไม่ลงรอยกัน อาจเกิดมาจากความคิด ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม การรับรู้ ผลประโยชน์ หรือการสื่อสาร ที่แตกต่างกันไปทำให้เกิดความรู้สึกไม่เข้าใจกัน ไม่พอใจซึ่งกันและกัน จึงส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและ ไม่ลงรอยกัน จากความหมายของความขัดแย้งแสดงให้เห็นว่า ความขัดแย้งภายในองค์กรเป็นสิ่งที่ หลีกเลี่ยงและหลีกเลี่ยงไม่ได้ และคนส่วนมากอาจมองว่าความขัดแย้งก่อให้เกิดผลเสียอย่างเดียว แต่โดย ความจริงแล้วความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ดีและมีประโยชน์เช่นกัน กล่าวคือ อาจเป็นเสมือนเครื่องมือที่ไป กระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ภายในองค์กร ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร ซึ่ง ความขัดแย้งจะส่งผลกระทบต่อองค์กรได้ทั้งทางบวกและทางลบ ผลกระทบมากหรือน้อย มีประโยชน์ หรือมีโทษ ขึ้นอยู่กับสาเหตุ ระดับของความขัดแย้ง และวิธีการบริหารความขัดแย้งภายในองค์กร ซึ่ง การบริหารความขัดแย้งให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมจะช่วยกระตุ้นแรงจูงใจให้พนักงานปฏิบัติงานอย่าง มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

สาเหตุของความขัดแย้ง

เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในองค์กร ผู้บริหารต้องค้นหาสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้ได้ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะเมื่อเราทราบต้นตอของปัญหาความขัดแย้งนั้นแล้ว ย่อมช่วยให้เข้าใจปัญหานั้นได้ชัดเจนและสามารถเลือกใช้วิธีในการบริหารความขัดแย้งได้อย่างเหมาะสม โดยสาเหตุของความขัดแย้งแบ่งออกได้ ดังนี้

1. การมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน (Differences in Goals) ในองค์กรแต่ละองค์กรนั้นย่อมต้องมีการแบ่งงานออกเป็นฝ่ายงานต่างๆ ซึ่งแต่ละฝ่ายงานย่อมมีหน้าที่รับผิดชอบ ลักษณะงาน เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และวิธีปฏิบัติงานที่แตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้ย่อมส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง ในองค์กรได้ทั้งสิ้น (Montana & Charnov, 2008)

2. การแข่งขันด้านทรัพยากร (Resource Competition) หรือความขัดแย้งจากผลประโยชน์ (Interest Conflict) เมื่อองค์กรมีทรัพยากรให้ใช้อย่างจำกัด ความไม่พอเพียงทำให้เกิด การแข่งขันแย่งชิงเพื่อให้ตนเองสามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายจนบางครั้งละเลยความรู้สึก และความสัมพันธ์ของทีมงานและเพื่อนร่วมงาน และแม้ว่าองค์กรจะพยายามจัดสรรทรัพยากรให้แก่ พนักงานทุกๆ ฝ่ายอย่างเหมาะสมและเท่าเทียมกันแล้วก็ตาม แต่พนักงานทุกฝ่ายก็มักจะรู้สึกว่ามีฝ่าย งานของตนนั้น ไม่ได้รับการจัดสรรอย่างเป็นธรรม จึงเกิดเป็นสาเหตุของความขัดแย้งในที่สุด (Wongwanich & Laohavichien, 2017)

3. การสื่อสารที่บกพร่องและข้อมูลผิดพลาด (Communication Failure and Misperception of Information) ถึงแม้ว่าองค์กรจะมีการให้ข้อมูลในการทำงานแก่พนักงานทุกฝ่ายงานแล้ว แต่ข้อมูล ที่พนักงานแต่ละฝ่ายงานได้รับอาจไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับหน้าที่ที่รับผิดชอบของแต่ละฝ่าย การที่พนักงานหรือฝ่ายงานได้รับข้อมูลที่ไม่เพียงพอหรือขาดความเข้าใจในข้อมูลที่ใช้ในการตัดสินใจ อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดระหว่างฝ่ายงานได้ ดังนั้น การสื่อสารที่ดีจะต้องยึดหลัก “4Cs” (Robbins, 1983) คือ

- Correct เนื้อหาต้องถูกต้อง เป็นจริง ไม่ปิดบังซ่อนเร้น
- Clear ต้องมีความชัดเจน ผู้รับข้อมูลจะต้องเข้าใจสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการสื่อสาร ได้อย่างถูกต้อง
- Concise ข้อมูลต้องกระชับ เน้นประเด็นสำคัญของเนื้อหาที่ต้องการสื่อสาร
- Complete เนื้อหาจะต้องมีความสมบูรณ์ ไม่ตกหล่นสาระที่มีความสำคัญต่อการสื่อสารในครั้งนั้นๆ

4. ความคิดเห็นกับมาตรฐานการปฏิบัติงานไม่ตรงกัน (Disagreement over Performance Standard) พนักงานในแต่ละฝ่ายงานขององค์กรย่อมมีมาตรฐานในการปฏิบัติงาน ได้รับบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป ภารกิจและเป้าหมายที่ได้รับก็แตกต่างกันไป ซึ่งความแตกต่างนี้อาจส่งผลให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ ยิ่งถ้าหากลักษณะของงานที่จะต้องมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีการวางแผนที่ไม่ลงตัวก็อาจส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างทั้งสองฝ่ายงานขึ้นได้

5. โครงสร้างองค์กรที่ไม่สอดคล้องกัน (Organizational Structure Incongruities) บางองค์กร อาจมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบไม่ชัดเจน ทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดความสับสน ก้าวก้าวยางาน หรือ การทำงานซ้ำซ้อนกัน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากกระบวนการทำงาน ระบบการควบคุม ระบบการกระจายอำนาจที่ไม่ชัดเจน ทำให้เกิดความขัดแย้งในบทบาทหน้าที่การทำงานของสมาชิก ในองค์กร ถึงแม้ว่าสภาพแวดล้อมในการทำงานขององค์กรจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Montana & Charnov, 2008) เกิดงานหรือหน้าที่ความรับผิดชอบใหม่ๆ ขึ้นตามมา แต่องค์กรส่วนใหญ่ยังคงไม่ปรับเปลี่ยนโครงสร้างการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ทำพนักงานหรือ ฝ่ายงานไม่สามารถตกลงกันได้ว่าใครจะเป็นผู้รับผิดชอบงานที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการแบ่งงาน หรือปิด ความรับผิดชอบงานให้กับฝ่ายงานอื่น และก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในองค์กรตามมาอย่างหลีกเลี่ยง ไม่ได้

6. ความขัดแย้งจากค่านิยม (Value Conflict) เกิดขึ้นจากความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม สังคม ความคาดหวัง ทศนคติ เป้าหมาย หรือความเชื่อส่วนบุคคล (Ruangrit & Noirit, 2017) ของพนักงานที่ปฏิบัติงานอยู่ในองค์กร ซึ่งคนหรือกลุ่มมีค่านิยมที่ต่างกันจะต้องมาทำงานร่วมกันภายใต้ค่านิยมที่ต่างกัน จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกัน หากปราศจากความเข้าใจความแตกต่างซึ่งกันและกัน ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ ดังนั้น การทำงานร่วมกันจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจในความแตกต่าง และยอมรับซึ่งกันและกันก่อน จึงสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ประเภทของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเป็นเหตุการณ์ปกติ สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน ความขัดแย้งในองค์กรก็เช่นกัน สามารถเกิดขึ้นได้ ไม่ว่าจะองค์กรนั้นมีขนาดเล็ก หรือขนาดใหญ่ ซึ่งจากการศึกษา ทบทวนบทความ วิชาการ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการบางท่านอาจแบ่งประเภทของความขัดแย้งตาม ลักษณะของ การเกิดความขัดแย้ง เช่น ความขัดแย้งที่เปิดเผย ความขัดแย้งแอบแฝง เป็นต้น หรืออาจ แบ่งประเภท ของความขัดแย้งตามสาระของความขัดแย้ง เช่น ความขัดแย้งในเนื้อหาสาระ ความขัดแย้ง ทางอารมณ์ เป็นต้น ซึ่งในบทความนี้จะสรุปและแบ่งประเภทของความขัดแย้งโดยนำเอาบุคคลที่ เกี่ยวข้องมาเป็นเกณฑ์ ในการแบ่งซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวได้แบ่งความขัดแย้งออกได้เป็น 5 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ความขัดแย้งภายในตัวบุคคล (Intrapersonal Conflict) เป็นความขัดแย้งซึ่งเกิดจากความ ไม่แน่ใจว่าการตัดสินใจในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปแล้วผลจะเกิดขึ้นในทางใด หากบุคคลพบว่าทางเลือก หลายทางแต่ต้องตัดสินใจเลือกเอาทางใดทางหนึ่ง ซึ่งแต่ละทางเลือกมีความเป็นไปได้ที่จะให้ผลออกมา ทั้งทางบวกและทางลบพอ ๆ กัน ในสภาพเช่นนี้ผู้ที่ต้องตัดสินใจอาจเกิดความเครียดและลำบากใจ ใน การเลือกได้ นอกจากนี้ ความขัดแย้งในลักษณะนี้อาจเกิดขึ้นจากความคาดหวังในการทำงาน ที่เกิน ความสามารถหรือความเชื่อของบุคคลนั้นไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ ดังนั้น ความ ขัดแย้งภายในบุคคลจึงหมายถึงความขัดแย้งในการตัดสินใจ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตนต้องการ

2. ความขัดแย้งระหว่างบุคคล (Interpersonal Conflict) เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการที่ บุคคลแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ หรือ ประสบการณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและการแสดงออกของแต่ละคนและทำให้เกิด ความขัดแย้งในบทบาทหน้าที่ได้ นอกจากนี้ ความขัดแย้งระหว่างบุคคลอาจเกิดจากการแข่งขัน เพื่อ แย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้บุคคลที่ไม่ได้รับสิ่งที่ตนต้องการ ในขณะที่มีคนอื่นได้รับ อาจเกิด ความไม่พอใจและเกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลได้

3. ความขัดแย้งภายในกลุ่ม (Intragroup Conflict) เมื่อบุคคลหลายคนรวมตัวกันเป็นกลุ่มคน ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีการกำหนดแนวทางและข้อตกลงที่เป็นบรรทัดฐานของกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกในกลุ่ม ปฏิบัติตาม เมื่อมีสมาชิกบางคนไม่ปฏิบัติตามอาจถูกลงโทษ เมื่อถูกลงโทษก็เกิดความไม่พอใจ ทำให้เกิด ความขัดแย้งภายในกลุ่มโดยอาจทำให้แตกความสามัคคี หากความขัดแย้งมีความรุนแรงมาก อาจ มีการ ลาออกจากสมาชิกกลุ่มได้

4. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม (Intergroup Conflict) เมื่อบุคคลที่มีแนวคิด วัตถุประสงค์หรือ เป้าหมายที่คล้ายคลึงกัน รวมตัวกันเป็นกลุ่มคน ซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะมีเป้าหมายและแนวปฏิบัติที่แตกต่าง ไปจากกลุ่มอื่น เมื่อกลุ่มคนที่แตกต่างกันต้องมาเกี่ยวข้องปฏิสัมพันธ์กัน ก็อาจเกิดความขัดแย้งกันได้ เนื่องจากแต่ละกลุ่มต่างต้องการปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มตน และในขณะที่เดียวกันก็ไม่ยอมให้ กลุ่มอื่น มาแสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มของตนด้วย อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบางครั้งก็มี ความ จำเป็นที่จะต้องให้เกิดขึ้นในองค์กร เพราะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจ ในการช่วยเหลือกัน ภายในกลุ่ม เสริมสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่ม เพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม

5. ความขัดแย้งภายในองค์กร (Intra-organization Conflict) คือ ความขัดแย้งทุกประเภท ที่กล่าวมาข้างต้น สาเหตุของความขัดแย้งภายในองค์กรเกิดจากการที่บุคคลจำนวนมากต้องมาอยู่ร่วมกัน แต่ละคนก็มีความคิดเห็นและเป้าหมายที่แตกต่างกันออกไป จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้

สภาพปัญหาขององค์กรภาครัฐ 1) ปัญหาโครงสร้างที่ไม่คล่องตัว โครงสร้างการบริหารงานภาครัฐในปัจจุบันมีลักษณะที่ไม่ยืดหยุ่น ขาดความคล่องตัว การบริหารยึดติดกับกรอบตามอำนาจหน้าที่ ที่กฎหมายกำหนดเป็นหลัก ทำให้การบริหารไม่สอดคล้องกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างทันการณ์ การปรับเปลี่ยน โครงสร้างองค์กรทำได้ไม่คล่องตัว และเนื่องจากโครงสร้างองค์กรมีขนาดใหญ่ ทำให้การปรับหรือต้องใช้ ระยะเวลาพอสมควรในการดำเนินการ 2) ปัญหาภาวะเปรียบเทียบ เทคโนโลยี และวิธีปฏิบัติงานไม่ทันสมัย การบริหารงานภาครัฐเป็นการ บริหารงานโดยยึดโยงกับกฎหมายและระเบียบต่างๆ เป็นจำนวนมาก กฎระเบียบบางเรื่องเป็นอุปสรรค ต่อการบริหารงานภาครัฐและไม่ทันสมัย นอกจากนั้น เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่นำใช้ยังขาดความทันสมัย เมื่อเทียบกับการดำเนินงานของภาคเอกชน การบริหารงานให้ความสำคัญกับกระบวนการมากกว่า เป้าหมาย ทำให้การบริหารงานขาดความคล่องตัว 3) ปัญหา กำลังคนภาครัฐไม่มีคุณภาพ กำลังคนภาครัฐที่มีอยู่ในระบบราชการปัจจุบันส่วนใหญ่ ยังขาดคุณภาพและมีความจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาในหลาย ๆ ด้านอย่างเร่งด่วน คนส่วนใหญ่ ยังขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และยึดติดกับการทำงานแบบเดิม ทำให้กำลังคนภาครัฐขาดความ กระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน 4) ปัญหาทัศนคติและค่านิยมดั้งเดิม เป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับลำดับชั้นของการบังคับบัญชา ทำให้บุคลากรไม่กล้าแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร รวมทั้งการต้องเคารพในระบบอาวุโสของการทำงาน ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สามารถแสดงศักยภาพในการทำงานได้อย่างเต็มที่ ทัศนคติและค่านิยมดั้งเดิมในภาครัฐดังกล่าวจึงไม่เปิดโอกาสให้มีการส่งเสริมคนเก่ง คนดี คนที่มีความรู้และความสามารถ ให้ได้ใช้โอกาสในการแสดงศักยภาพการทำงานอย่างเต็มที่เท่าที่ควร

วิธีการบริหารจัดการความขัดแย้ง

การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) คือ การหาวิธีการในการเปลี่ยนความขัดแย้งที่เป็นการทำลาย (Destructive Conflict) ให้กลายเป็นความ ขัดแย้งแบบการสร้างสรรค์ (Constructive Conflict) แต่ทั้งนี้ต้องอาศัยการบริหารอย่างมีศิลปะของ ผู้นำองค์กร ที่จะทำให้ความขัดแย้งเหล่านั้นส่งผลในทางบวกต่อองค์กร จากการศึกษาวิจัยของสมาคม การจัดการของอเมริกา (America Management Association) พบว่า ผู้นำในองค์กรส่วนใหญ่ใช้เวลา ประมาณ 18-26% สำหรับจัดการกับความขัดแย้งภายในองค์กรในระดับต่าง ๆ (Thomas, 2006) นับว่าเป็นการสูญเสียเวลาไปเป็นจำนวนมาก ดังนั้น เพื่อให้การบริหารจัดการความขัดแย้งเป็นไปอย่าง มีประสิทธิภาพและประหยัดเวลาจึงเสนอวิธีการในการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยแบ่งวิธีการออก เป็น 5 วิธี (Thomas & Kilmann, 1987; Robbins & Judge. 2013; Monataraphadung, 2016)

1. การแข่งขันหรือการเอาชนะ (Competition) คือ พฤติกรรมที่เมื่อบางคนอยู่ในสถานการณ์ ที่เกิดความขัดแย้งแล้วเลือกที่จะแก้ไขความขัดแย้งนั้นด้วยการเอาชนะ โดยใช้ความคิดของตัวเอง เป็น

พื้นฐานในการตัดสินใจโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์หรือความสูญเสียของผู้อื่น พยายามใช้อิทธิพล วิธีการหรือช่องทางต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กรณียอมแพ้หรือพ่ายแพ้ตนให้ได้ พฤติกรรมที่แสดงออกในลักษณะมุ่งเอาชนะนี้ จะทำให้เกิดผลลัพธ์ คือ “ชนะ - แพ้” (Win-Lose Solution)

2. การร่วมมือ (Collaboration) คือ พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกโดยมุ่งจัดการความขัดแย้ง โดยการมุ่งที่จะเอาชนะ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ลักษณะพฤติกรรมที่บุคคลมุ่งเน้นถึงประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ด้วยการทำให้อีกฝ่ายพึงพอใจด้วย เรียกได้ว่าเป็นการแก้ไขความขัดแย้งที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ คือ “ชนะ - ชนะ” (Win-Win Solution)

3. การหลีกเลี่ยง (Avoiding) คือ พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกโดยการไม่สู้ปัญหา และไม่ให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหา รวมทั้งไม่สนใจทั้งความต้องการของตนเองและผู้อื่น แสดงอาการหนีหรือเลี่ยงปัญหา ละเลยกับปัญหาที่เกิดขึ้น พยายามวางตัวอยู่เหนือความขัดแย้ง โดยเชื่อว่าความขัดแย้ง จะลดลงเมื่อเวลาผ่านไป ผลลัพธ์ที่ได้คือ “แพ้ - แพ้” (Lose-Lose Solution)

4. การยอมรับ (Accommodation) คือ พฤติกรรมที่เน้นการเอาใจผู้อื่น ทำตัวเป็นผู้เสียสละ ยากเป็นที่ยอมรับ ปล่อยให้ผู้อื่นดำเนินการไปตามความพอใจ มุ่งสร้างความพอใจให้กับคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง แม้ว่าตนเองจะไม่เห็นด้วยก็ตาม การแก้ไขปัญหามารูปแบบนี้ ผลลัพธ์ที่ได้คือ “แพ้ - ชนะ” (Lose-Win Solution)

5. การประนีประนอม (Compromising) คือ พฤติกรรมที่แสดงออกมาในลักษณะที่มีจุดยืนระหว่างกลางของการเอาใจตนเองและการเอาใจผู้อื่น เป็นลักษณะการเจรจาต่อรองที่มุ่งเน้นให้ทั้งสองฝ่าย มีความพอใจบ้างและต้องยอมเสียสละบ้าง โดยยอมรับว่าการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นไม่อาจสร้างความพอใจ แก่ทั้งสองฝ่ายอย่างเต็มที่ตามความต้องการ ซึ่งมีลักษณะเป็นการพบกันครึ่งทาง ผลลัพธ์ที่ได้คือ เป็น ผู้ชนะบ้างหรือผู้แพ้บ้าง (Some Win Solution/Some Lose Solution)

บทสรุป

ความขัดแย้งคือการที่บุคคล 2 คน หรือมากกว่า 2 คนขึ้นไป มีความเห็นที่ไม่ลงรอยกัน อาจเกิดมาจาก ความคิด ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม การรับรู้ ผลประโยชน์ หรือการสื่อสารที่แตกต่างกันไป ทำให้เกิดความรู้สึกไม่เข้าใจกันไม่พอใจซึ่งกันและกัน จึงส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและไม่ลงรอยกัน ซึ่งความขัดแย้ง แบ่งได้หลายประเภท คือ ความขัดแย้งภายในตัวบุคคล ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งภายใน กลุ่ม ความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม และความขัดแย้งภายในองค์กร โดยสิ่งทีองค์กรควรตระหนักถึง และ ควรระวัง คือ ความขัดแย้ง ภายในกลุ่มและความขัดแย้งภายในองค์กร ดังนั้น วิธีบริหารความขัดแย้ง และเทคนิคการจัดการบริหารความขัดแย้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สิ่งสำคัญที่ทำให้การจัดการความขัดแย้ง ประสบความสำเร็จและเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ คือ การที่จะจัดการกับความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั้นต้องอาศัยทักษะในการบริหาร และต้องมีการวินิจฉัยความขัดแย้งได้ถูกต้อง ผู้ที่จัดการกับความขัดแย้ง ต้องมีศิลปะในการจูงใจคน มีความใจเย็นและมีความอดทนเพียงพอ มีความสามารถในการตัดสินใจ มี ข้อมูลที่ครบถ้วนและต้องประเมินตนเองก่อนว่าจะลงมือจัดการกับความขัดแย้งอย่างไร

ซึ่งผู้นำองค์กร จะต้องเป็นผู้นำในการจัดการความขัดแย้งหรือบริหารความขัดแย้ง โดยผู้นำจะต้องเข้าใจถึงธรรมชาติ ของความขัดแย้ง ต้องเปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นจากพนักงานภายในองค์กร เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของ การแก้ไขปัญหาภายในองค์กรอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ผู้นำองค์กรควรสนับสนุนให้พนักงานแต่ละฝ่าย มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาขององค์กร เพื่อให้เกิดความร่วมมือ มีการสื่อสารภายในองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากความเข้าใจผิด และที่สำคัญผู้นำองค์กรควรใช้หลัก คุณธรรมในการบริหารองค์กรเพื่อให้พนักงานทุกคนทุกฝ่ายเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม ดังนั้น เมื่อผู้นำองค์กรรู้จักใช้ประโยชน์จากความขัดแย้งได้ดี ก็จะสามารถบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลและสร้างสรรค์ ส่งผลให้องค์กรมีการพัฒนาไปอย่างมั่นคงและยั่งยืน

บรรณานุกรม

- Chan, K., Huang, X., & Ng, M. P. (2007). **Managers' conflict management styles and employee attitudinal outcomes: The mediating role of trust.** Asia Pacific Journal of Management, 25 (2), 277-295.
- Inthapong, M., & Chochai, R. (2018). **The guidelines for internal conflict administration of sub-district administrative organization in Phrankratai District, Kamphaeng Phet Province.** The Golden Teak: Humanity and Social Science, 24 (1), 1-10. [in Thai]
- Khakhai, K. (2012). **A study of the management competency of a chief executive officer at a bureaucracy organization's and a private enterprise.** Bangkok: Suan Sunandha Rajabhat University. [in Thai]
- Kitasin, S. (2010). **Administrators of governmental organizations.** Information Bulletin. Damrongrajanubhap Institute, 7(9) 5-19. [in Thai]
- Lee, K. (2009). **An examination between the relationship of conflict management styles and employees' satisfaction with supervision.** International Journal of Business and Management, 3(9), 11-25.
- Monataraphadung, S. (2016). **Creative conflict management.** Valaya Alongkorn Review (Humanities and Social Science), 6(2), 193-208. [in Thai]
- Montana, P., & Charnov, B. (2008). **Management.** (4th ed.). New York: Barron's Educational Series.
- Pachirapapapat, S., & Suntawan, T. (2013). **Conflict administration guideline of academy performance in Phaisali District, Nakhon Sawan Province.** Journal of Graduate Studies in Northern Rajabhat Universities, 3(5), 31 42 [in Thai]

- Pantong, K. (2015). **Politics and conflicts of local administration: A Case study of one municipality in the eastern region (Independent study)**. Rambhai Barni RajabhatUniversity, Chanthaburi. [in Thai]
- Rahim, M. A. (2001). **Managing conflict in organizations**. (3 rd ed.). USA: Greenwood.
- Reungkajorn, K. (2014). **The Influence of organizational conflict management on overall operation: A case study of personnel of faculty of business administration at the Four Rafamangala Universities of Technology (Master's thesis)**. Rafamangala Universities of Technology, Pathum Thani. [in Thai]
- Robbins, P. S. (1983). **Management: Concepts and Practices**. New Jersey: Prentice Hall.
- Robbins, S., & Judge, T. A. (2013). **Organizational behavior**. (15 th ed.). New Jersey: Pearson Education.

แนวคิดเรื่องบุคลิกภาพและบทบาทในความเป็นผู้นำ

the concepts of personality and roles in leadership

วิชุดา หงส์เวียงจันทร์

Wichuda Hongwiangchan

ณัฐฐา วงศ์ลัมัย

Nuttha Wonglamai

กมลทิพย์ ตันย์ต่อกุล

Kamonthip Tanaitokun

ปฎิภาณ กาญจเกล้า

Patipan Kankla

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

ประยูร ป้อมสุวรรณ

Prayoon Pomsuwan

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Phranakhon Rajabhat University

E-mail: wichuda@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บุคลิกภาพมีความสำคัญมาก โดยบุคลิกภาพที่ดีนั้นมีกระบวนการพัฒนา 4 ขั้น คือ วิเคราะห์ตนเอง การปรับปรุงแก้ไข การแสดงออก และการประเมินผล และบุคลิกภาพด้านต่างๆ ที่ควรพัฒนา ได้แก่ รูปร่างหน้าตา การแต่งกาย การปรากฏกาย การใช้สายตา การใช้เสียง และการใช้กิริยาท่าทาง ส่วนการบริหารองค์การในกระแสโลกยุคใหม่หรือยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีความเจริญทางเทคโนโลยีและเกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ผู้นำต้องเข้าใจความเปลี่ยนแปลง บริหารจัดการความเปลี่ยนแปลง การบริหารงานด้วยระบบประชาธิปไตย ประสานงานให้เกิดการทำงานที่ราบรื่นเพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน และประสานงานองค์กรภายนอกเพื่อความร่วมมือ จัดการปัญหาอย่างประนีประนอม ประชาสัมพันธ์ และสนับสนุนให้บุคลากรทำรายงานผลการดำเนินงานและนำรายงานมาประชาสัมพันธ์ให้ผู้เกี่ยวข้องและสาธารณชนทราบ บริหารจัดการอย่างมีวิสัยทัศน์ และมีความพร้อมในการตอบสนองความเปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ: บุคลิกภาพ, วิเคราะห์ตนเอง, ผู้เกี่ยวข้อง

Abstract

Personality is of great importance, and a good personality development process consists of 4 steps: self-analysis, improvement and correction, expression, and evaluation. And different aspects of personality that should be developed include appearance, clothing, presence, eye contact, voice usage, and gestures and body language. As for managing organizations in the context of the new world order or the era of globalization, which is marked by technological advancements and rapid social changes. Therefore, leaders must understand the changes, manage change, govern with a democratic system, coordinate work for smooth operations and efficiency, collaborate with external organizations, handle problems through compromise, engage in public relations, support employees in reporting work progress, and communicate with stakeholders and the public. They should manage with vision and be prepared to respond to change.

Keywords: personality, self-analysis, stakeholders

บทนำ

ผู้นำถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างสูงในทุกองค์กร ด้วยเป็นผู้กำหนดนโยบาย จัดสรรกำลังคน บริหารจัดการ และตรวจสอบการทำงานจนกว่างานสำเร็จลุล่วงด้วยดี หากผู้นำเป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ บุคลิกภาพ และเปี่ยมด้วยคุณธรรม ก็จักสามารถนำพาองค์กรให้เจริญก้าวหน้าไปได้ ปัจจัยที่สำคัญในการบริหารงานบริหารต่างๆ ให้บรรลุถึงจุดเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้นั้นก็คือภาวะผู้นำถ้าผู้นำมีความสามารถในการเป็นผู้นำ เช่น มีความรู้ มีคุณธรรม บุคลิกภาพดี มีความสามารถรอบด้านหรือมีภาวะผู้นำที่เหมาะสมแล้ว ย่อมทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้ที่ทำหน้าที่ผู้นำนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษา ทักษะต่างๆในการเป็นผู้นำ การที่จะเป็นผู้นำ การที่จะเป็นผู้นำที่ดีนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายและไม่ใช่ว่าเรื่องยาก หากผู้นำ มีคุณธรรม มีความสามารถ มีบุคลิกภาพที่ดี มีทักษะและประสบการณ์

ความหมายของบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพ (Personality) มาจากรากศัพท์ภาษากรีก คือ Persona (Per+Sonare) ซึ่งหมายถึง Mask ที่แปลว่า หน้ากากที่ตัวละคร ใช้สวมใส่ในการเล่นเป็น บทบาทแตกต่างกันไปตามที่ได้รับฮาร์ดแมน (Hartman) ได้ให้ความหมายของบุคลิกภาพว่า หมายถึง ส่วนรวมทั้งหมดที่บุคคลแสดงออกโดยกริยาอาการ ความนึกคิด อารมณ์ นิสัยใจคอ ความสนใจ การติดต่อกับผู้อื่นตลอดจนรูปร่างหน้าตา การแต่งกายและความสามารถในการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น เออร์เนส อาร์.ฮิลการ์ด (Hilgard) กล่าวว่า บุคลิกภาพเป็นลักษณะส่วนรวมของบุคคล และการแสดงออกของพฤติกรรม ซึ่งชี้ให้เห็นความเป็นปัจเจกบุคคล ในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงลักษณะที่ส่งผลสู่การติดต่อ สัมพันธ์กับผู้อื่น ได้แก่ ความรู้สึกนับถือ

ตนเอง ความสามารถ แรงจูงใจปฏิภิกิริยาในการเกิดอารมณ์ และลักษณะนิสัยที่สะสมจากประสบการณ์ชีวิตอัลลชี แจ่มเจริญู ให้ความหมายว่า บุคลิกภาพ หมายถึง ลักษณะส่วนรวมของบุคคลทั้งหมดที่แสดงออกมาปรากฏ ให้คนอื่นได้รู้ได้เห็น ซึ่งแตกต่างกันเพราะภาวะสิ่งแวดล้อมที่สร้างตัวบุคคลนั้นแตกต่างกัน ประการหนึ่ง และพันธุกรรม ที่แต่ละบุคคล ได้มาก็แตกต่างกันไปอีกประการหนึ่ง (อัลลชี แจ่มเจริญู, 2530)

จากความหมายของ “บุคลิกภาพ” สรุปได้ว่า บุคลิกภาพ หมายถึงลักษณะตัวบุคคลโดยส่วนรวม ทั้งลักษณะทางกาย รูปร่างหน้าตากริยาท่าทาง น้ำเสียง การใช้คำพูด ความสามารถทางสมอง ทักษะการทำกิจกรรมต่างๆ และลักษณะทางจิต ความรู้สึกนึกคิด เจตคติค่านิยม ความสนใจ ความมุ่งหวัง อุดมคติ เป้าหมาย ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของแต่ละบุคคล

ความหมายของบุคลิกภาพแห่งผู้นำ

ความสำคัญของบุคลิกภาพผู้นำ (สุเมธ แสงนิมนวล, 2545: 97) ผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้มีอิทธิพลต่อผู้อื่นในการชี้นำ ตลใจ หรือกระตุ้นให้บุคคลอื่นทำงานให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายขององค์กรที่ได้วางไว้ร่วมกันโดยยึดหลักคุณธรรมและ จริยธรรมในการบริหารจัดการเป็นที่ยอมรับ

ลักษณะบุคลิกภาพของผู้นำในการสื่อสารจึงมีความสำคัญตรงที่ผู้นำจะมีวิธีการสื่อสารหรือมีวิธีการนำเสนออย่างไรจึงจะทำให้ผู้ร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ตามเกิดการยอมรับ ผูกพันกับงาน และองค์กรแล้วทุ่มเทความสามารถเสียสละและพยายามที่จะทำงานให้สำเร็จด้วยความภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของงานและองค์กร (ปดิวิรัต ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, 2562) การเสริมสร้างบุคลิกภาพผู้นำ (สุเมธ แสงนิมนวล, 2545: 97) ให้เกิดขึ้นผู้นำต้องมีคุณสมบัติที่ดี 4 ประการ คือ การพัฒนารูปลักษณ์ทางกาย การพัฒนาภูมิปัญญา การพัฒนาอารมณ์ และการพัฒนามารยาททางสังคม

ลักษณะบุคลิกภาพผู้นำที่สำคัญ 6 ประการ คือ 1. การยิ้มแย้มแจ่มใส การยิ้มทำให้ผู้นำมีบุคลิกภาพ ที่น่าดู สดชื่น ต่อให้สวดยหล่อถ้าทำหน้าตาบึ้งตึง แทนที่จะดูสวดยหล่อตามใบหน้า กลับทำให้หน้าซีเหลืองแทน 2. การมองโลกมองคนในแง่ดี การมองโลกมองคนในแง่ดีทำให้ผู้นำมีอารมณ์ที่เบิกบาน และมีบุคลิกภาพทางกาย ความคิด อารมณ์และ การสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยการคิดดี พูดดีตามมา บุคคลนั้นก็จะมีสิ่งดีๆ เข้ามาในชีวิต (ปดิวิรัต ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, 2564) 3. การมีอารมณ์ขัน การมีอารมณ์ขันจะเสริมสร้างบรรยากาศการทำงานดูสดชื่นบุคลิกภาพผู้นำก็จะดีและได้รับการชื่นชมไปด้วย 4. การสร้างสรรค์ชีวิตไม่เคร่งเครียด หลักการเสริมสร้างบุคลิกภาพผู้นำที่ดีอีกประการ คือ การสร้างสรรค์ชีวิตไม่เคร่งเครียด อาจใช้วิธีการพักผ่อน นอนหลับ เล่นกีฬาดูหนัง ฟังเพลงเป็นงานอดิเรก หรือทำอะไรที่ชอบเพื่อสร้างความมีชีวิตชีวาไม่เครียด 5. การไม่ทำหน้าเนือวคิ้วขมวด การขมวดคิ้ว เนือวหน้าแสดงถึงคนที่ตกอยู่ในภาวะอึมทกข์ วิตกกังวล อาการแบบนี้ผู้นำบางคนทำแบบไม่รู้ตัว บางคนรู้ตัวแต่ทำเพราะเกิดความไม่พอใจหรือรำคาญซึ่งจะมีผลต่อผู้นำ ฉะนั้นผู้นำต้องอย่าปล่อยให้หน้าเนือวคิ้วขมวดเด็ดขาดเพราะจะทำให้กลายเป็นคนอึมทกข์ หน้าตาไม่หน้าดู 6. การมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน บุคลิกภาพผู้นำที่สื่อสารด้วยวาจาที่ไพเราะ คิดก่อนพูดตั้งสุภาชิตคำสอนที่ว่าก่อนพูดเราเป็นนาย คำพูดไปแล้วคำพูด

เป็นนายเรานำควรให้ความสำคัญกับวาจาที่กล่าวถูกต้องตามกาลวาจาที่กล่าวเป็นความจริงวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน วาจาที่กล่าวเป็นประโยชน์ และวาจาที่กล่าวประกอบด้วยเมตตา (ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ 22)

ส่วนความสำคัญของผู้นำเห็นได้จากคำนิยามที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ทุกหน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่เพียงใดจำเป็นต้องมีผู้นำทั้งสิ้น ทั้งนี้ วิไลวรรณ ศรีสงคราม (2557, น. 339) ได้อธิบายว่า ผู้นำจัดเป็นฟันเฟืองสำคัญของการประสบผลสำเร็จในงาน เหตุเพราะผู้นำมีความเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลกับบุคคลในส่วนอื่นๆ อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำด้วยกันหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในส่วนตัวตนเองต้องดูแลรับผิดชอบ หรือแม้แต่ผู้ร่วมงานระหว่างแผนกด้วยกัน ผู้นำในการขับเคลื่อนการดำเนินงานขององค์กรจึงต้องเป็นต้นแบบที่ดี มีความรับผิดชอบ และมีความมั่นคงทางอารมณ์

ความสำคัญของบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพของแต่ละคนเป็นสิ่งประจำตัวของคนที่ทำให้แตกต่างจากคนอื่น แต่ละคนมีบุคลิกภาพเป็นของตัวเอง ซึ่งเป็นผลมาจากการทำงานประสานกันของสมองที่ขึ้นอยู่กับพันธุกรรมและประสบการณ์ที่ได้รับจากสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปบุคลิกภาพมีความสำคัญต่อบุคคล ดังนี้

ประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน ถ้าบุคคลมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงจะเป็นแรงพลังกระตุ้นให้มานะพยายาม ดำเนินงานสู่ความสำเร็จ ทำให้บุคคลมีความอดทนต่อสับสน ใช้ความสามารถลงทุนลงแรงสนใจใฝ่รู้ในทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนางานให้เจริญก้าวหน้า แต่ถ้าบุคคลมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำก็จะลงทุนลงแรงน้อยเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายน้อยลงไป ทำให้งานขาดประสิทธิภาพ

กำหนดทิศทางการดำเนินงาน ได้แก่ ความคิดริเริ่ม ถ้าได้กล้าเสีย

- บุคคลมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สูง มักดำเนินงานโดยคิดค้นความแปลกใหม่ให้กับผลผลิตหรือการให้บริการรวมทั้งการใช้กลยุทธ์หลากหลายเพื่อการตลาดและการโฆษณาประชาสัมพันธ์เพื่อเอาชนะคู่แข่ง และดำรงงานให้คงอยู่หรือก้าวหน้าต่อไป.

- บุคลิกภาพแบบกล้าได้กล้าเสีย บุคคลนี้มักจะยอมลงทุน เสี่ยง กล้าเผชิญกับความล้มเหลวเพราะถ้าได้ก็จะได้มากจนขึ้นพลิกผันชีวิตของตนเองได้

- บุคคลที่มีความระมัดระวังรอบคอบสูง มักจะไม่ลงทุนกับสิ่งที่ไม่แน่นอน และจะทำงานประเภทที่ก้าวได้เรื่อยๆ คือ ก้าวช้าแต่ตนเองรู้สึกว่ามีมั่นคง

ความน่าเชื่อถือ บุคลิกภาพบางด้าน เช่น บุคคลที่รักษาคำพูด อารมณ์มั่นคง มีเหตุผลวางตนได้ถูกต้องตามกาลเทศะ มีน้ำใจ ทำอะไรโดยนึกถึงใจเขาใจเรา เป็นต้น ถ้าเป็นหัวหน้าก็จะเป็นที่ยอมรับของลูกน้องเป็นมิตรที่ดี และสร้างความรู้สึกรู้สึกไว้วางใจให้แก่ลูกน้องได้ แต่ถ้าบุคคลมีลักษณะไม่น่าเชื่อถือ มักเกิดปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน ผู้อื่นอาจไม่ไว้วางใจ ไม่เชื่อถือศรัทธา ไม่ยอมรับไม่ร่วมงานด้วย ซึ่งอาจสร้างความเสียหายให้กับงานได้ เป็นต้น (อัลลี แจ่มเจริญ, 2530)

แนวทางการพัฒนาบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพของบุคคล สามารถพัฒนาเปลี่ยนแปลงได้ตามบทบาท และอาชีพที่ดำเนินการอยู่ การพัฒนาบุคลิกภาพในการทำงาน ที่นี้จะกล่าวถึงการพัฒนาบุคลิกภาพโดยทั่วไปและบุคลิกภาพด้าน ความเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาบุคลิกภาพโดยทั่วไป ดังต่อไปนี้

1) การพัฒนาบุคลิกภาพทางกาย ควรใช้เครื่องแต่งกายที่สะอาดเรียบร้อย ให้เหมาะสมกับ รูปร่างของตน ไม่ฟุ้งหรืออานามัยจนเกินไป บุคลิกภาพทางกายเป็นสิ่งประทับใจครั้งแรกนอกจากการ ดูแลตนเอง เรื่องการแต่งกายและความสะอาด ควรตรวจสอบตนเองเกี่ยวกับภาษาและกิริยาท่าทาง

2) การพัฒนาบุคลิกภาพทางสติปัญญา ความรู้สึกนึกคิด เจตคติ และความสนใจเมื่อบุคคลคิด ว่าตนเองมีความสามารถด้านใดเป็นพิเศษก็พัฒนาด้านนั้น รวมทั้งสะสมความรู้หรือความสนใจด้าน อื่นๆ ด้วย เช่น มีส่วนร่วมในการทำงานของสโมสร สมาคมและองค์กรต่างๆ ร่วมในการกีฬาการเล่น หรือในกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น เพราะจะทำให้มีความคิดและความสนใจที่กว้างขึ้นทำให้มีเพื่อนใหม่เพิ่ม ความมั่นใจในตนเอง

3) การพัฒนาบุคลิกภาพทางอารมณ์ วิธีการที่ดีก็คือไม่ปล่อยให้มอารมณ์พลุ่งพล่านเพราะจะ ทำให้บุคคลก้าวร้าวหยาบคายต่อเพื่อนร่วมงาน ต่อผู้บริหาร ลูกค้า และบุคคลทั่วไป หรือแม้แต่การ แสดงออกซึ่งความรักความชอบก็ควรจะสำรวมให้อยู่ในระดับที่พอดีให้เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป

4) การพัฒนาบุคลิกภาพทางสังคม ปัจจัยเบื้องต้นที่จูงใจ ให้บุคคลอื่นๆอยากคบหาสมาคม ด้วย เช่น กิริยาท่าทาง น้ำเสียง ภาษาพูด การแต่งกาย และการวางตน เป็นต้น ปัจจัยที่จะทำให้มีมิตรภาพ ยั่งยืนมาจากคุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวบุคคล เช่น น้ำใจที่ให้อ่อน ความไม่เห็นแก่ตัว ความซื่อสัตย์ ความ บริสุทธิ์ใจ การรู้จักใจเขาใจเรา ความเป็นคนตรงต่อเวลา เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้บุคคลควบคุมตนเองให้ ประพฤติปฏิบัติได้ และเมื่อทำไปนานๆ ก็จะเกิดความเคยชิน และกลายเป็นลักษณะประจำตัว

การเสริมสร้างบุคลิกภาพ

1) การมองต้องพยายามใช้สายตาด้วยความสุภาพเรียบร้อย เพราะสายตาสามารถบอกถึง ความรัก ความเกลียดชัง ความเมตตาปรานี ความโกรธแค้น ความเคารพนับถือหรือความเหยียดหยาม ดู หมั่นดูแลตนได้ระวังในการใช้สายตาอย่าให้เกิดความเข้าใจผิดหรือรู้สึกติดลบได้

2) การแต่งกาย ต้องคำนึงถึงความสะอาดเรียบร้อย ทุกครั้งที่เลือกเครื่องแต่งกายหรือกำลังจะ แต่งกาย ถูกต้องและเหมาะสมกับกาลเทศะ แต่งกายให้พอดี อย่าให้มากเกินไปหรือน้อยเกินไป

3) การพูด ศิลปะในการพูดต้องพูดให้ชนะใจผู้ฟัง ใช้คำพูดที่มีเหตุผล สุภาพ ไพเราะมีน้ำเสียง ชวนฟัง เสียงดังฟังชัด ฉะฉาน และใช้คำพูดที่เหมาะสมกับผู้ฟังโดยคำนึงถึงเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ ความสนใจพิเศษของผู้ฟัง สถานที่ เวลา และโอกาสเพราะการแต่งกายบ่งบอกความพิถีพิถันและ เอาใจใส่ตัวเอง ช่วยทำให้ดูดีหรือดูแย่ได้

4) การเดิน เดินให้มีท่าทางสง่าและเรียบร้อย โดยเดินให้ตัวตรง ออกผายไหล่ผึ่งเพื่อให้ดูสง่า เวลาเดินให้ก้าวเท้ายาวพอประมาณและสอดคล้องกับเสื้อผ้าหรือรองเท้าที่สวมใส่ ว่าก้าวแค้ไหนจึงดู

คล่องแคล่วและปลอดภัย ต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดเสียงดังจนเกินไป เพราะเสียงฝีเท้าจะไปรบกวนผู้อื่น ไม่เดินผ่ากลางผู้อื่นที่ยืนสนทนากัน

5) การแสดงท่าทางให้เป็นธรรมชาติ สง่า ท่าทางที่ดีจะต้องมาจากพื้นฐานของความสงบ สำรวมให้เกียรติทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ควรมืท่าทางประกอบเพื่อให้ดูผ่อนคลาย และเสริมในสิ่งที่พูดหรือเล่า ต้องระวังท่าทางที่ไม่สวยงาม เวลาพูดหรือทำอะไรก็ตาม อย่ามีการแสดงท่าประกอบมากเกินไปจนน่าเกลียดหรือแสดงท่าที่ไม่สุภาพ

6) การทำงาน ต้องทำด้วยท่าทางคล่องแคล่ว ด้วยความชำนาญและให้ได้ผลงานดีเด่นด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ อย่าให้น้อยไปกว่าความสามารถที่เรามีหรือทำได้ความน่าชื่นใจของผู้ร่วมงานหรือหัวหน้างานทุกคนก็คือ การมีเพื่อนร่วมงานหรือลูกน้องที่ทำงาน”เต็มความสามารถ”อยู่ตลอดเวลา นั่นคือ บุคลิกแห่งความสำเร็จ

7) การรักษาสุขภาพร่างกาย ต้องระวังสุขภาพให้ดีอย่าให้มีโรค ผู้ที่ป่วยบ่อยๆ แอดๆ จะดูเป็นคนซีโรค ซึ่งน่าเป็นห่วงมากกว่าน่าชื่นชม ดูอ่อนแอ ไม่คล่องแคล่ว โรคบางโรคส่งผลถึงความซีดเซียว ห่อเหี่ยว หม่นหมอง จึงขาดสง่าราศีการดูแลสุขภาพให้ดีคือต้นทุนของการพัฒนาบุคลิกภาพที่สำคัญที่สุด

กระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพ

ในการพูดบุคลิกภาพมีความสำคัญต่อการพูดเป็นอย่างมาก ผู้พูดที่มีบุคลิกภาพดีมีส่วนช่วยให้ประสบความสำเร็จในการพูด ผู้ที่ต้องการจะเป็นนักพูดที่ดีจึงต้องพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองอยู่เสมอ โดยปฏิบัติตามขั้นตอนกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพ ดังนี้

1) การวิเคราะห์ตนเอง เป็นการสำรวจบุคลิกภาพของตนเองเพื่อจะหาจุดอ่อนหรือจุดบกพร่องในการพูดของตนเอง การวิเคราะห์อาจเปรียบเทียบพฤติกรรมของตนเองกับพฤติกรรมของนักพูดที่ดีหรืออาจฟังเสียงวิจารณ์ของผู้อื่น แล้วบันทึกไว้เป็นข้อๆ ตามลำดับความสำคัญ

2) การปรับปรุงแก้ไข ขั้นนี้เป็นการนำจุดบกพร่องที่บันทึกไว้ในขั้นที่ 1 มาปรับปรุงแก้ไขตนเองทีละข้อๆพยายามให้เวลากับตนเองในการปรับปรุงแก้ไข โดยไม่ต้องรีบร้อน และไม่ท้อถอยเพราะบุคลิกภาพบางอย่างต้องใช้เวลาในการแก้ไขนานจึงจะเห็นผล

3) การแสดงออกเมื่อได้ปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นจุดบกพร่องของตนเองจนได้ ดีแล้ว เมื่อมีโอกาสได้พูดก็ควรแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมใหม่ ปฏิบัติตัวตามแนวใหม่ให้เคยชิน จนติดเป็นนิสัย

4) การประเมินผล หลังจากที่ได้แสดงออกเป็นพฤติกรรมใหม่ตามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว ลองประเมินดูว่าพฤติกรรมใหม่นั้นดีแล้วหรือยัง ประสบผลสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้หรือไม่ มีลักษณะใดที่ต้องปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม พฤติกรรมใดประเมินผลว่าดีแล้วก็ถือปฏิบัติให้เคยชินจนเป็นนิสัย พฤติกรรมใดแสดงออกแล้วยังไม่ดีไม่ประสบความสำเร็จก็ทำการวิเคราะห์ตนเอง แล้วปฏิบัติตามกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพในการพูดใหม่เป็นรอบที่ 2 กระบวนการนี้หมุนเป็นรูปรวน ไม่มี วันสิ้นสุด

ความหมายของภาวะผู้นำ

นักวิชาการต่างให้ความหมายของภาวะผู้นำไว้ ดังนี้

เสนาะ ดิยาวี (2535) กล่าวว่า ภาวะผู้นำหมายถึง ภาวะที่เกิดขึ้นได้จากการพัฒนาบุคคลไม่ใช่เกิดจากคุณสมบัติส่วนตัว คือ เกิดจากพฤติกรรมของผู้นำเอง เป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเป็นผู้นำมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้อื่นหรือในแง่ของการบริหาร คือ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา

สุรียภรณ์ ทรศนิยากร (2541) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้นำแสดงออกในการใช้อำนาจหน้าที่หรืออิทธิพลที่มีอยู่ต่อผู้ร่วมงานในสถานการณ์ต่างๆ โดยการจูงใจผู้ร่วมงานให้เกิดแรงจูงใจภายในเพื่อให้ผู้ร่วมงานพึงพอใจให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจ และใช้ความพยายามของตนในการปฏิบัติงานโดยทุ่มเทกำลังคิด กำลังกายความรู้ความสามารถในการช่วยกันแก้ปัญหาเพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

กนกพร อินตาวงค์ (2564) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่าพยายามใช้อิทธิพลของตนหรือกลุ่ม กระตุ้น ชี้นำ ผลักดัน ให้บุคคลอื่น มีความเต็มใจ และกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่างๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์กรทำให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

กมลชนก ชมพูพันธ์ (2564) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถของบุคคลในสร้างความยอมรับ เชื่อถือ และมีอิทธิพลในการการหลอมความแตกต่างทางด้านความคิดความสนใจ ความต้องการหรือพฤติกรรมของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในองค์กรให้หันไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีศิลปะ ไม้มีความขัดแย้งในองค์กรในขณะใดขณะหนึ่งหรือในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การดำเนินการในด้านของจิตวิทยาในการสร้างแรงผลักดันให้เกิดการทำงานของผู้ตามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

ผู้นำ (Leader) เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งประการหนึ่งต่อความสำเร็จขององค์การเพราะผู้นำมีภาระและ หน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงที่ต้องวางแผน สั่งการ ดูแล และควบคุมนำพาให้บุคลากร หรือผู้ตาม (follower) ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ ผู้นำทุกคนมีศักยภาพที่จะสร้างวิสัยขององค์การขึ้น ทำหน้าที่เสมือนผู้นำที่ต้องนำผู้ร่วมงานทั้งหลายไปสู่สถานที่ใหม่ และมีความสามารถในการแปรเปลี่ยนให้วิสัยทัศน์กลายเป็นความจริง เป็นผู้สร้างวิสัยทัศน์เป็นผู้รักษาความฝันขององค์การ และเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่สะท้อนอยู่ในวัตถุประสงค์ขององค์การ ผู้นำต้องเป็นผู้บริหารความฝัน (Manage the dream) แห่งวิสัยทัศน์นั้น (Bennis, 1990)

ผู้นำ (Leader) คือ ความริเริ่มและอ้างไว้ซึ่งโครงสร้างของความคาดหวัง และความสัมพันธ์ระหว่าง กันของสมาชิกของกลุ่ม มีความสามารถที่จะชี้แนะ สั่งการ หรืออำนวยความสะดวก

พฤติกรรมของผู้อื่น เพื่อให้มุ่งไปสู่จุดหมายที่กำหนดไว้เป็นเรื่องของศิลปะในการใช้อิทธิพลหรือกระบวนการใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น เพื่อให้เขามีความเต็มใจและกระตือรือร้นในการปฏิบัติงานจนประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม (McFarland, 1979)

ผู้นำ (Leader) การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่าพยายามใช้ศิลปะรูปแบบการชักจูงและอิทธิพล ของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้นำ ผลักดัน แต่ไม่ใช้การบังคับจิตใจเพื่อให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มบุคคลอื่นมีความ เต็มใจ เกิดความศรัทธา รักดีและกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่างๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จเกิดประสิทธิผล ของกลุ่มหรือองค์กร (คมเดช ไชยเดือน และคณะ, 2562)

สรุปได้ว่า ผู้นำ (Leader) คือ บุคคลที่สามารถชักจูงหรือชี้นำบุคคลอื่นให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีความสามารถที่จะทำให้องค์กรดำเนินไปอย่าง ก้าวหน้าและบรรลุเป้าหมาย โดยการใช้อิทธิพลเหนือทัศนคติและการกระทำของผู้อื่น เป็นบุคคลที่มีความสำคัญยิ่ง ต่อการบริหารต่อการบริหารงานในองค์กรให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จโดยขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำที่มีอยู่ในตัวของแต่ละบุคคลว่าจะสามารถนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ

ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership)

ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการกระบวนการ จัดการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตาม ปฏิสัมพันธ์ที่ผู้นำและผู้ตามมีต่อกันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ดีต้องตระหนักถึงความต้องการของผู้ตามและกระตุ้นผู้ตามให้เกิดจิตสำนึก ยกย่องระดับความ ต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้นตามลำดับขั้นความต้องการ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังเปลี่ยนแปลงความเชื่อและทัศนคติ ของผู้ตาม สร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในภารกิจ และวิสัยทัศน์ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนรวมและมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกัน (รัตติกรณ์ จงวิศาล, 2545) กระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงาน หรือผู้ตามจะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ 4 ประการ (4Is) ตามทฤษฎีของ Bass & Avolio (1993) ดังนี้

1) การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence: II) หมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตัวเป็น แบบอย่างน่ายกย่องเคารพนับถือ และทำให้ผู้ตามเกิดความภาคภูมิใจเมื่อร่วมงานกัน คุณลักษณะของผู้นำ คือ มีวิสัยทัศน์และสามารถถ่ายทอดไปยังผู้ตาม สามารถควบคุมอารมณ์ได้ในสถานการณ์วิกฤต ประพฤติตนเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม มีความเฉลียวฉลาด มีความตั้งใจ เชื่อมั่นในตนเองมีความแน่วแน่ในอุดมการณ์

2) การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation: IM) หมายถึง การจูงใจให้ผู้ตามเกิดแรงบันดาลใจ ให้ความหมายและท้าทายในเรื่องงานทำให้ผู้ตามมีชีวิตชีวา มีการแสดงออกซึ่งความกระตือรือร้น สร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวก ผู้นำจะแสดงการทุ่มเทต่อเป้าหมายและวิสัยทัศน์ผู้นำ อาจสร้างแรงบันดาลใจผ่านความเป็นปัจเจกบุคคล

3) การกระตุ้นทางสติปัญญา (Intellectual Stimulation: IS) หมายถึง การที่ผู้นำกระตุ้นผู้ตามให้ ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน ทำให้ผู้ตามเกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ แสวงหาแนวทางใหม่ๆ มาแก้ปัญหาในหน่วยงาน กระตุ้นให้ผู้ตามรู้สึกว่ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถทำให้ผู้ตามเกิดความกล้าที่จะคิดสร้างสรรค์นำเสนอสิ่งใหม่ และแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

4) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration: IC) หมายถึง การที่ผู้นำให้ การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคล ทำให้ผู้ตามรู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ ผู้นำจะเป็นโค้ช (Coach) และเป็นที่ปรึกษา (Advisor) ผู้นำจะส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของผู้ตามและเพื่อนร่วมงานให้สูงขึ้น โดยการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เข้าใจและยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล เปิดโอกาสให้ผู้ตามได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่

ภาวะผู้นำแห่งการแลกเปลี่ยน (Transactional leadership)

ผู้นำแห่งการแลกเปลี่ยน จะเน้นกระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้นำกับผู้ตาม โดยที่ผู้นำยอมรับความต้องการของผู้ตามด้วยการให้วัตถุสิ่งของที่มีค่าตามต้องการ โดยมีเงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนคือ ผู้ตามต้องทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จตามข้อตกลง แล้วผู้ตามก็จะได้รับรางวัลตอบแทนเป็นการแลกเปลี่ยน ขณะที่ผู้นำก็ได้ประโยชน์จากผลงานที่สำเร็จนั้น

ผู้นำแห่งการแลกเปลี่ยน จะเน้นการดำเนินงานที่มีความราบรื่น และมีประสิทธิภาพ (Efficiency) ของ องค์การให้บังเกิดผลดี (Excel) ผู้นำแบบนี้จึงมีความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการให้เป็นไปตามหน้าที่ทางการ บริหาร (Management functions) เช่น การวางแผน การจัดองค์การ การจัดสรรงบประมาณ การติดตามควบคุม ในการทำงานจึงไม่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างกันมากนัก

สรุปได้ว่า ผู้นำแห่งการแลกเปลี่ยนจะแสดงพฤติกรรมของความเป็น “ผู้บริหาร” มากกว่าความเป็น “ผู้นำ” ส่วนผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง จะมีคุณลักษณะที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นในองค์การ เป็นผู้นำที่มีความสามารถในการนำการเปลี่ยนแปลงโดยการสร้างวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ และวัฒนธรรมขององค์การ พร้อมไปกับการส่งเสริมให้เกิดการริเริ่มสร้างสรรค์ให้ได้ผลงาน ผลิตภัณฑ์ และเทคโนโลยีใหม่ๆ อีกด้วย ผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงจะไม่ใช้แรงจูงใจทางวัตถุเพื่อมีอิทธิพลเหนือผู้ตาม แต่จะเน้นการใช้สิ่งที่มีลักษณะเชิงนามธรรมมากกว่า เช่น การใช้วิสัยทัศน์ (Vision) ค่านิยมร่วม (Shared values) และการสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน (Consideration) การพยายามทำให้กิจกรรมต่างๆ ที่ทำมีความหมายเชิงคุณค่า การสร้างความเข้าใจและความรู้สึกร่วมของผู้ตาม โดยตลอดกระบวนการของการเปลี่ยนแปลง ความเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง จึงขึ้นอยู่กับคุณลักษณะเฉพาะตัวของผู้นำ เช่น ค่านิยม (Values) ความเชื่อ (Beliefs) และคุณลักษณะอื่น เช่น ความมีบารมี หรือความเสน่ห์ (Charisma) ของผู้นำเองมากกว่าการใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงจะเน้นที่ “ความมีประสิทธิภาพ” (Effectiveness) ของงาน ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และซับซ้อนของโลกยุคปัจจุบัน ความเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงจึงเหมาะสมและมีการนำไปใช้ในแทบทุกองค์การอย่างแพร่หลาย (Burns, 1978)

ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในยุคไร้พรมแดน

บทบาทความเป็นผู้นำและนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามภารกิจของสถานศึกษาในการพัฒนา ประชากรให้มีคุณลักษณะเหมาะสมกับการดำรงชีวิตในโลกไร้พรมแดนได้อย่างมีความสุข และมีคุณลักษณะโดดเด่น เหมาะสม มีความรู้เชิงทฤษฎีที่ทักษะ บทบาท สามารถสนองต่อการแข่งขันและทันสมัยเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ดังนี้

1) ผู้บริหารต้องทำความรู้จักกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มาจากการแข่งขันที่ไร้พรมแดนโลกกำลัง อยู่ในยุคของเทคโนโลยี และข่าวสารความรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน ดังนั้น เมื่อ ผู้บริหารเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงแล้วก็จะสามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลงได้โดยการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และมีผลกระทบหรือมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กร

2) ผู้บริหารต้องสร้างการเปลี่ยนแปลง หมายถึง แผนปฏิบัติการในการปรับแต่งสิ่งต่างๆ ให้แตกต่าง จากเดิม โดยอาจจะกระทำอย่างรวดเร็วหรือกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป การบริหารความเปลี่ยนแปลงนั้นผู้บริหาร ต้องเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงก่อนแล้วจึงกำหนดเป้าหมายและเลือกวิธีที่จะนำมาใช้ในการจัดการกับความเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องอาศัยการวางแผนการเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์แล้วจึงนำไปปฏิบัติตามแผน

3) ผู้บริหารต้องเป็นตัวแทนความเปลี่ยนแปลง หมายถึง การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง หรือมีหน้าที่ใน การจัดกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กรเพื่อพัฒนา เน้นผลการปฏิบัติงานโดยส่วนรวมมากกว่าการเน้นไปที่ผลงานของแต่ละคนในองค์กร ให้บุคลากรในองค์กรรับรู้ถึง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค เป็นต้น

4) ปฏิรูป เป็นนักคิด นักพัฒนา ต้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก มีวิสัยทัศน์ในการบริหารงานที่ พร้อมรับกับเปลี่ยนแปลง ไม่ยึดติดต่อสิ่งใด

5) ประชาธิปไตย บริหารงานแบบประชาธิปไตย รับความความคิดเห็นของผู้อื่น ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วม แก้ปัญหาที่บุคลากรในองค์กร

6) ประสาน เป็นผู้ประสานงานในองค์กรให้เกิดการทำงานที่ราบรื่น มุ่งให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน และประสานงานนอกองค์กรให้เกิดภาคีเครือข่ายร่วมคิดร่วมจัดการศึกษา

7) ประนีประนอม พยายามไม่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความขัดแย้งในองค์กรเป็นผู้ประนีประนอมเมื่อ เกิดปัญหา ผ่อนหนักให้เป็นเบา

8) ประชาสัมพันธ์ผู้บริหารต้องสนับสนุนให้ทุกคนทำรายงานผลการดำเนินงาน และนำรายงานมา ประชาสัมพันธ์ให้ผู้เกี่ยวข้อง และสาธารณชนทราบ

9) ประชาสงเคราะห์ผู้บริหารจะต้องให้ความช่วยเหลือผู้ร่วมงานทุกเรื่อง เป็นห่วงเป็นใยตลอดเวลา จะประสานงานกับหน่วยงานอื่นเพื่อให้ความช่วยเหลือผู้ร่วมงาน การพัฒนาบุคลากรจะพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้ทุกคนมีความก้าวหน้าในอาชีพ และครอบครัวอยู่เสมอ มีการให้อภัยเพื่อนร่วมงาน ไม่มีการดักเตือนอย่างรุนแรง ผู้ร่วมงานจะมีความสุขมากในการทำงาน เป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน

บทสรุป

ผู้นำจะต้องเป็นบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่งเพราะต้องมีบทบาทที่จะดำเนินไปภายใต้เงื่อนไขปัจจัยของสภาวะโดยรอบโดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกในทุกวันนี้ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้นำเองก็จำเป็นต้องมีความรู้ในเรื่อง “ภาวะผู้นำ”

การพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำในปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่จะละเลยและมองข้ามไม่ได้เรื่องของการพัฒนาที่จะต้องมีการมีปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆ โดยคำนึงถึงจุดมุ่งหมายที่เหมาะสมในการที่จะพาสู่ความสำเร็จในยุคโลกาภิวัตน์นี้ นำมาซึ่งความพึงพอใจต่อผู้ตาม ความเป็นผู้นำในการบริหารยุคใหม่ ลักษณะภาวะผู้นำได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้ คือ การรอบรู้ (Knowing) อุดมการณ์ (Ideology) เท่าทัน (In time knowing) กล้าตัดสินใจ (Discussion Courage) วิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์ (Strategy of Vision) สร้างทีม (Team Work) และใฝ่บริการ (Service Mind) และที่สำคัญที่ไม่ควรมองข้ามเลยก็คือ เรื่องของ บุคลิกภาพ (personality) หากผู้นำสามารถพัฒนาตนเองในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ย่อมจะสามารถเป็น ผู้นำที่มีคุณลักษณะภาวะผู้นำได้อย่างแน่นอน

บรรณานุกรม

- คมเดช ไชยเดือน และคณะ. (2562). การวิเคราะห์ภาวะผู้นำของทักษิณ ชินวัตร กับการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน สู่นโยบายสาธารณะแนวใหม่. คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ฉัตรณรงค์ศักดิ์ สุธรรมดี และเสกสรรค์สนวา. (2560). พฤติกรรมผู้นำกับการสร้างความเปลี่ยนแปลงในองค์กร. วารสารสังคมศาสตร์ นิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.
- ทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์. (2548). **พูดได้ พูดเป็น**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์.
- บรรจง ลาวะลี. (2560). **บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคไร้พรมแดน**. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด.
- รัตติกรณ์ จงวิศาล. (2551). **ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ: สำนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยหอการค้า.
- เสนาะ ผดุงฉัตร. (2540). **วาทศาสตร์ ศิลปะเพื่อการพูด**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อัญชลี แจ่มเจริญ. (2530). **จิตวิทยาธุรกิจ**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา.

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อความเป็นผู้นำและการจัดการ

The application of Buddhist principles for leadership and management

ถาวร คำเพราะ

Thavorn Khamphoo

เจษฎา ศรีคำภา

Jetsada Srikhampha

นำชัยลือ สุวรรณ

Namchailue Suwan

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

มนัสวี ศรีนนท์

Manatsawee Srinont

สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล

Institute for Innovative learning Mahidol University

E-mail: thavorn@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อความเป็นผู้นำและการจัดการ โดยภาวะผู้นำเชิงพุทธหรือผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาต้องมีคุณลักษณะภายในและภายนอกที่ดีคือเป็นผู้รู้หลักสัพปุริสธรรม รู้หลักเหตุผล มีสติปัญญา ไม่ประมาท ตื่นตัวทันต่อเหตุการณ์ และมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล เป็นคนที่เข้มแข็ง ฉะนั้น การประสานคนและงานให้เข้ากันได้ดี มีประสิทธิภาพประสิทธิผลนั้น ต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีพรหมวิหารธรรม หวังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมและเป็นผู้นำรัก น่าเคารพ เป็นธรรมาธิปไตย และไม่ลำเอียง

คำสำคัญ : การประยุกต์ใช้, หลักธรรมในพระพุทธศาสนา, คุณลักษณะภายในและภายนอก

Abstract

This academic article aims to present the application of Buddhist principles for leadership and management. Leaders with a Buddhist orientation or leaders following the Buddhist path should possess both internal and external qualities, such as being

knowledgeable about the qualities of a good man, having rationality, possessing wisdom, being non-indulgent, being mindful and responsive to events, and having a far-reaching vision. They should be strong individuals. Therefore, effective coordination of people and tasks, along with efficiency and productivity, requires someone who has knowledge and abilities, possesses sublime states of mind, seeks the common good and happiness, and is lovable, respectable, virtuous, and impartial.

Keywords: the application, Buddhist principles, internal and external qualities

บทนำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) คือ กระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่าพยายามใช้อิทธิพลของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้นำ ผลักดัน ให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นมีความเต็มใจและกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่างๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์การเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหลักฐานและเอกสารหรือคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาว่าทั้งหมดเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นอีกศาสนาหนึ่งที่มีความสำคัญ กับแนวความคิดเรื่องภาวะผู้นำเอาไว้ โดยเห็นว่าในสังคมทุกสังคมนั้นจะต้องมีบุคคลที่เกิดมาเพื่อทำ ประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือมาเป็นผู้ผู้นำผู้อื่นอยู่เสมอ ซึ่งบุคคลที่มีภาวะผู้นำและเป็นผู้เข้ามาแก้ไขปัญหา ในทางพระพุทธศาสนานั้นหากพิจารณาจากหลักฐานเชิงคัมภีร์เราจะพบว่าในอัครคัมภีร์สุตตรซึ่งเป็น พระสูตรที่ว่าด้วยกำเนิดและพัฒนาการของโลกและสังคมมนุษย์ได้ระบุว่าเมื่อโลกมนุษย์และสังคม มนุษย์เกิดขึ้นมาแล้วในระยะแรกมนุษย์มีกิเลสและไม่มีศีลธรรมอันเป็นกฎจริยธรรมพื้นฐานของ สังคมก็ทำให้เกิดการเอาัดเอาเปรียบกัน ต่อมามนุษย์ก็ได้เริ่มพิจารณาหาบุคคลผู้ที่มีความ เหมาะสมเข้ามาเป็นผู้นำเพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว (ที.ปา. (ไทย) 16/13096) ซึ่งก็ถือว่าเป็นกรณี ที่ชี้ให้เราเห็นว่าภาวะผู้นำนั้นเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาพระพุทธศาสนา

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา

ความหมายของภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมเป็นที่ยอมรับและนักวิจัยหลายๆ ท่านได้เสนอไว้ดังนี้

คำว่า ประมุข มาจากคำว่า ปะ แปลว่า ทั้งหมดทั้งสิ้น และมุข แปลว่า หน้า รวม เป็น ปมุขะ มีความหมายว่า หน่วยออกหน้าทั้งหมดทั้งสิ้น คือ ลักษณะแห่งผู้นำนั่นเอง เป็น การนำอย่างสัตบุรุษอย่างผู้มีคุณธรรมเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นความหมายกับผู้นำแห่งพุทธราช ระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่สูญเสียการเป็นผู้นำ เพราะมีการนำได้หลายทาง แม้จะไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยสมบูรณ์แต่ก็มีโอกาสที่จะนำในทางเศรษฐกิจ การพัฒนา วัฒนธรรม การศึกษา ซึ่งดีไปกว่าการเมืองเรียกว่า ผู้นำทาง วิญญาณ คือ การทำให้เกิดความถูกต้องในทางจิตใจ ในการดำเนินชีวิต (อมรรักษาสัตย์, 2537: 12-13)

ความหมายของผู้ผู้นำ คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดีสู่จุดหมายที่ใฝ่ใจ ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความใฝ่ใจ ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชัก นำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันสู่จุดหมายที่ใฝ่ใจ คุณสมบัติของผู้ผู้นำมีหลาย อย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2545 : 3-4)

อีกประการหนึ่ง ผู้นำ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Leadership” ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันว่า “Being a leader ; power of leading, the qualities of a leader” หมายถึง ผู้นำไปสู่สิ่งที่ใฝ่ใจและเป็นประโยชน์แก่มหาชน การนำไปในทางชั่วช้า เสียหาย เช่น เป็น หัวหน้าโจรพาลูกน้องไปปล้นหรือลักขโมย หรือการตั้งตนเป็นหัวหน้าไปพาดค้ายาเสพติด ก็ คงไม่นับว่าเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำ เพราะไม่สัมพันธ์กับเป้าหมายที่ใฝ่ใจ และมีได้ตั้งอยู่บน ฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา (พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) (2548 : 53)

แนวคิดเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวผู้บริหารหรือผู้นำอย่างมาก โดยมีคำสอนที่พูดถึงเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำดังที่ปรากฏอยู่ในทศตปิฎก (อง.จตุกก. (ไทย) 21/157/203) ว่า ผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

1) จักขุมา คือ เป็นผู้มิวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออกและ จะวางแผนเตรียมรับหรือรุกได้อย่างไร

2) วิรุโธ คือเป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้ รับผิดชอบ

3) นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น

นอกจากนี้ผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมจะต้องวางตัวในกฎระเบียบอย่าง เคร่งครัดในสังฆโสภณสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำหรือ ผู้บริหารไว้ว่า

1. วิยัตโต เป็นผู้ไม่มีปัญญา

2. วินีโต เป็นผู้มิระเบียบวินัยดี

3. วิสารโท เป็นผู้แก้แค้น

4. พหุสุโต เป็นผู้มีความรู้ศึกษาทรงจำมาก

5. ธัมมานุถัมมปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกต้องที่ควร

(อง. จตุกก. (ไทย) 21/7/9-10)

หลักธรรมที่ยกมาแสดงไว้เหล่านี้ก็เพื่อให้เห็นถึงแนวคิดหรือคำสอนเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมกับการบริหารตามทฤษฎีพระพุทธศาสนาเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง คำว่านักบริหารนี้ ไม่ได้หมายถึงเฉพาะเจาะจงเอาเพียงแค่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่หมายรวมเอาผู้บริหารทุกระดับชั้น ตำแหน่งไม่ว่าจะ

เป็นผู้ปกครองรัฐ ข้าราชการ บริษัทเอกชน หรือแม้แต่การบริหาร องค์กร ที่เล็กที่สุดของสังคม คือ ครอบครัว ย่อมต้องอาศัยหลักธรรมในการบริหาร เช่นเดียวกันนี้ เพราะหลักธรรมเหล่านี้ล้วนมุ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองผู้ปฏิบัติและสังคมรอบด้าน

ผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา

หลักธรรมคำสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่ทันสมัย เป็นวิทยาศาสตร์ และสามารถนำมาปรับใช้ได้กับการดำรงชีวิต และการทำงานในปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องของภาวะผู้นำ หลักธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เกี่ยวข้องกับผู้นำที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้

หลักผู้นำจากพระพุทธศาสนาประการแรก คือ บทบาทของผู้นำกับการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน ไม่ว่าจะจากปัญหาทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ ผู้นำขององค์กรต่างๆ ต้องให้ความสำคัญกับการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกองค์กร โดยผู้บริหารต้องใช้หลักกัลยาณมิตรธรรมหรือธรรมของกัลยาณมิตร 7 ประการ คือ วัตถุประสงค์ หรือเป็นผู้รู้จักพูด โดยการที่จะเป็นนักพูดที่ดีนั้นต้องพูดให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจได้ พูดให้ผู้อื่นได้ประโยชน์ หรือพูดให้ผู้อื่นช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ ไม่ใช่การพูดเพื่อหาประโยชน์ให้แก่ตนเอง โดยพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง ลักษณะของนักสื่อสาร หรือนักพูดที่ดีไว้ 4 ประการด้วยกัน ได้แก่ พูดแจ่มแจ้ง(อธิบายให้เข้าใจได้ชัดเจน) พูดจูงใจ(พูดจนคนยอมรับและอยากจะทำ) พูดเร้าใจ(พูดให้เกิดความศรัทธา กระตือรือร้น) และพูดให้เร้าใจ(พูดให้เกิดความเร้าใจ มีความหวังในผลดีและทางที่จะสำเร็จ) การเป็นผู้รู้จักพูดตามหลักการข้างต้น สามารถนำมาปรับใช้กับการพูดเนื่องในโอกาสต่างๆ ไม่จำเป็นแต่ต้องเป็นการพูดของผู้นำเท่านั้น แม้กระทั่งครูบาอาจารย์ที่สอนหนังสือเอง ก็ต้องรู้จักพูดให้แจ่มแจ้ง จูงใจ เร้าใจ และ เร้าใจ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความเข้าใจ กระตือรือร้น และสนใจที่จะเรียนหนังสือ สำหรับตัวผู้นำ นอกเหนือจากการรู้จักที่จะพูดแล้วยังต้องรู้จักที่จะฟังด้วย โดยท่านใช้คำว่า วจนักขโม แปลว่าควรทนหรือฟังต่อถ้อยคำของคนอื่นด้วย ไม่ใช่ว่าเอาแต่พูดแก่เขาอย่างเดียวโดยไม่ยอมรับฟังใคร ซึ่งการเป็นผู้ฟังที่ดีนั้น ถือเป็นสิ่งที่ยากและท้าทายสำหรับผู้นำหลาย ๆ ท่าน เนื่องจากผู้นำจำนวนมากมักจะชอบพูดมากกว่าฟัง โดยเฉพาะการรับฟังจากผู้ใต้ค่ากว่าหรือเป็นลูกน้อง นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมว่าไว้ว่า คัมภีร์จะ กะถิง กัตตา แปลว่ารู้จักแกล้งเรื่องราวต่างๆ ที่ลึกซึ้ง โดยประเด็นหรือเรื่องราวต่างๆ ที่สำคัญ ก็ต้องสามารถอธิบาย ทำให้ผู้ที่ร่วมงานมีความเข้าใจ

ผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาประการแรก คือ บทบาทของผู้นำกับการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน ไม่ว่าจะจากปัญหาทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ ทำให้ผู้นำขององค์กรต่างๆ ต้องให้ความสำคัญกับการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกองค์กร โดยภายใต้หลักกัลยาณมิตรธรรมหรือธรรมของกัลยาณมิตร 7 ประการนั้นมีอยู่ข้อหนึ่ง คือ วัตถุประสงค์ หรือเป็นผู้รู้จักพูด โดยการที่จะเป็นนักพูดที่ดีนั้นต้องพูดให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจได้ พูดให้ผู้อื่นได้ประโยชน์ หรือพูดให้ผู้อื่นช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ ไม่ใช่การพูดเพื่อหาประโยชน์ให้แก่ตนเอง โดยพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง ลักษณะของนักสื่อสาร หรือนักพูดที่ดีไว้ 4 ประการด้วยกัน ได้แก่ พูดแจ่มแจ้ง (อธิบายให้เข้าใจได้ชัดเจน) พูดจูงใจ (พูดจนคนยอมรับและอยากจะทำ) พูดเร้าใจ (พูดให้เกิดความศรัทธา กระตือรือร้น) และพูด

ให้ร่าเริง (พูดให้เกิดความร่าเริง มีความหวัง ในผลดีและทางที่จะสำเร็จ) หลักผู้นำจากพระพุทธศาสนา ประการที่สอง คือหลักพรหมวิหาร 4 ประการ ซึ่งถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ผู้บริหารจะต้องมีอยู่ประจำในจิตใจ เพื่อนำไปสู่การแสดงออกที่ดีและเหมาะสม สำหรับตัวผู้นำ ถ้าสามารถแสดงออกได้อย่างดีและเหมาะสมแล้ว ก็จะนำไปสู่ศรัทธาจากบุคคล ต่าง ๆ ในองค์กร และทำให้สามารถนำพาทุกคนไปในทิศทางเดียวกันได้ พรหมวิหาร 4 นั้นประกอบด้วย เมตตา ความเป็นมิตรไมตรีต่อผู้อื่น มีน้ำใจ ปรรณนาดีต่อผู้อื่น, กรุณา คือ ความต้องการช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยเมื่อผู้อื่นมีทุกข์นั้น ผู้นำจะต้องมีกรุณา ช่วยบำบัดทุกข์ให้, มุทิตา คือ เมื่อพนักงาน เพื่อนร่วมงานมีความสุข ความสำเร็จมากขึ้น ผู้นำก็ต้องพลอยยินดี ช่วยส่งเสริมสนับสนุน และสุดท้าย คือ อุเบกขา คือ การรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างใดข้างหนึ่ง หลักพรหมวิหารสี่นี้เป็นสิ่งที่ผู้นำควรยึดเป็นหลักธรรมในการบริหารงานเป็นประจำวันทั่วไป โดยเฉพาะกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเพื่อนร่วมงาน ลูกน้อง หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ กับองค์กร โดยเมื่อบุคคลอื่นมีปัญหา มีทุกข์ เดือดร้อน ผู้นำก็ต้องมีความกรุณาที่จะแก้ไขปัญหา ในขณะเดียวกัน เมื่อบุคคลอื่นประสบความสำเร็จ มีความสุข ก็ต้องมีมุทิตา ที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน และยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ในช่วงสถานการณ์ปกตินั้นก็ต้องคอยดูแล เอาใจใส่ให้บุคคลต่างๆ ในองค์กรมีความสุขในการทำงาน และสุดท้าย ในการบริหารงานทุกอย่างผู้นำจะต้องมีและสามารถรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง เข้าข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งหลักของอุเบกขานั้นจะคุมเมตตา กรุณา มุทิตา ไว้อีกด้วย โดยการปฏิบัติหรือช่วยเหลือผู้อื่นนั้น ก็จะต้องมีความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ปัจจุบันเราไร้อิทธิพลในแนวคิดทางด้านการบริหารจากโลกตะวันตกมามากขึ้น ทำให้เรามักจะละเลยการนำหลักธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาปรับใช้กับการนำองค์กรของเรา แต่จริง ๆ แล้ว การนำหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาปรับใช้กับการบริหารองค์กรนั้น น่าจะเหมาะกับบริบทของประเทศไทยมากกว่าการนำหลักของตะวันตกมาใช้แต่เพียงอย่างเดียว

คุณลักษณะของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา

หากพิจารณาถึงสังคมของประเทศไทยพระพุทธศาสนาถือเป็นศาสนาหลักประจำชาติ การนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ก็น่าจะเอื้อกับวัฒนธรรมไทยไม่มากนักน้อย การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ก็เพื่อการเป็นผู้นำที่ดีและคำสั่งสอนที่สำคัญๆ ของพระพุทธองค์ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้นำที่ดีหรือวิถีทางของการที่จะเป็นผู้นำที่ดีเพื่อใช้สำหรับเป็นแนวทางที่จะนำไปปฏิบัติ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม 10 ประการ, อริยฐานธรรม 4, พรหมวิหารธรรม 4, อคติ 4, คิหิสุข 4, สังคหวัตถุ 4, ชันติ โสรจจะ หิริ โอตตปปะ, อิทธิบาท 4, เวสาร์ชชกรณธรรม 5, ยุติธรรม 5, อปริหานิยธรรม 7, นาถกรณธรรม 10, กัลยาณมิตรธรรม 7 และบารมี 10 ประการ (ทศบารมี) ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารและจัดการสมัยใหม่ได้

ทศพิธราชธรรม 10 ประการเพื่อความเป็นผู้นำและการจัดการ

1. ทาน มีจิตในเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักแบ่งปัน คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองต้องไม่มีความอยากและความติดยึดในความมั่งคั่งและทรัพย์สินสมบัติ แต่จักต้องจำหน่ายแจกความมั่งคั่งและทรัพย์สินมัตินั้น เพื่อความกินดีอยู่ดีของประชาชน ข้อนี้ก็ยังหมายถึงการจัดสรรค่านิยมทางสังคมอย่างยุติธรรม อันจะส่งผลให้เกิดการกระจายความมั่งคั่งไปทั่วทั้งทุกภาคส่วนของสังคม

2. ศีล มีลักษณะทางศีลธรรมที่สูง คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองอย่างน้อยต้องรักษาศีล 5 ให้ได้ กล่าวคือ 1) เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต 2) เว้นจากการถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ 3) เว้นจากการประพฤติผิดในกาม 4) เว้นจากการพูดปด และ 5) เว้นจากการเสพเครื่องดองของเมา

3. ปริจจาคะ การเสียสละได้ทุกสิ่ง เพื่อความดีของประชาชน คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจักต้องเตรียมตัวที่จะเสียสละความสะดวกสบาย เสียสละชื่อเสียง เกียรติภูมิส่วนตนทุกสิ่งทุกอย่าง และแม้กระทั่งยอมเสียชีวิตเพื่อผลประโยชน์และความสุขของประชาชน

4. อาชชวะ มีความเชื่อตรงดำรงสัตย์ คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจักต้องปลอดพ้นจากกลัวหรืออคติใดๆ ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน จักต้องมีความจริงใจในการทำงาน และจักต้องไม่หลอกลวงประชาชน

5. มัททวะ มีความกรุณาและความสุภาพ คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจักต้องมีความอ่อนโยน ละมุนละไม ไม่ทำตัวกระด้าง แสดงตนออกมาในทางกว้างวงกล้ำจนถึงน่าเกลียด

6. ตปะ มีความแผดเผาจิตใจให้คลายจากความชั่ว คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจักต้องนำเดินชีวิตแบบง่าย ๆ จักต้องไม่ดำเนินชีวิตแบบฟุ้งเฟ้อ จักต้องรู้จักควบคุมตนเองในเรื่องนี้ให้ได้

7. อักโกธะ ไม่โกรธ ไม่ประสงคร้าย ไม่เป็นปฏิปักษ์ คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจักต้องไม่โกรธแค้น ไม่อาฆาตมาดร้ายต่อผู้ใด

8. อวิหิงสา การไม่ใช้ความรุนแรง คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องไม่เพียงแต่จะไม่ทำร้ายผู้อื่นเท่านั้น แต่จักต้องพยายามส่งเสริมสันติภาพด้วยการงดเว้นการใช้สงครามเป็นเครื่องมือในนโยบายต่างประเทศและป้องกันมิให้เกิดสงคราม ตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงและการทำลายล้างชีวิต

9. ซันติ ความอดทน ความอดกลั้น ความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องมีความอดทนต่อความยากลำบากและรวมไปถึงการคำพูดตำหนิที่ออกมามากจากปากของผู้อื่นให้ได้

10. อวิโนธนะ ความไม่ขัดขวาง ความไม่เป็นอุปสรรค คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองจักต้องไม่ขัดขวางเจตจำนงของประชาชน จักต้องไม่ขัดขวางมาตรการใดๆอันจะนำไปสู่สวัสดิภาพของประชาชน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือจักต้องปกครองโดยสอดประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชนเท่านั้นหากประเทศชาติใดมีผู้นำหรือผู้ปกครองที่ปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรม หรือ ทศพิธราชธรรมข้างต้น ก็เป็นที่หวังได้ว่าประเทศชาติบ้านเมืองนั้นๆก็จะมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข

หลักการที่กล่าวมานี้ไม่ใช่เรื่องเพื่อเจ้าเลื่อนลอย เพราะในอดีตก็เคยมีกษัตริย์หรือผู้นำหลายพระองค์/หลายคนที่สามารถปฏิบัติตามธรรมะนี้ได้สำเร็จ อย่างเช่น พระเจ้าอโศกซึ่งได้ทรงสถาปนาอาณาจักรของพระองค์ในประเทศอินเดียบนหลักการของทศพิธราชธรรมนี้

บทสรุป

ภาวะผู้นำเชิงพุทธหรือผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา ต้องมีคุณลักษณะภายในของผู้นำ คือ เป็นผู้รู้หลักของสัจธรรม มีการรู้หลักเหตุผล มีสติปัญญา ไม่ประมาท ตื่นตัว ทันทต่อ เหตุการณ์และมีวิสัยทัศน์กว้างไกล เป็นคนเข้มแข็ง คุณลักษณะภายนอก ในการที่จะประสานคนและงานเข้าด้วยกัน ต้องมีความรู้ ความสามารถ มีพรหมวิหารธรรม หวังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม และเป็นผู้นำรัก น่าเคารพ เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ลำเอียง การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมมนุษย์ ใ่ว่าจะมี คุณสมบัติของผู้นำได้ทุกคน มีเพียงบางคนเท่านั้นที่มีความสามารถจะเป็นผู้นำได้ ผู้นำจึงมี คุณสมบัติบางประการที่คนอื่นไม่มี จากการศึกษาเอกสารสรุปลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำใน พระพุทธศาสนาได้ดังนี้ คือ

1) คุณลักษณะภายนอก คือ มีบุคลิกของความเป็นผู้นำ รูปร่างสง่างาม น่าเคารพศรัทธา เลื่อมใส ตลอดทั้งมีพลังกำลังแข็งแรง สุขภาพที่ดี และมีความเพียร เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้นนั้นมีคุณลักษณะเป็นเอกลักษณ์พิเศษบางอย่างประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ และยังมีคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิศิษฐราชว่าเป็นผู้ทรงคุณลักษณะของผู้ปกครองที่ดีมีคุณลักษณะ 8 ประการดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นคุณลักษณะหรือองค์ประกอบของผู้นำที่ดี เนื่องจากว่า ผู้นำทุกคน มิใช่จะมีลักษณะหรือคุณสมบัติอย่างนี้เสมอไปทุกคนได้

2) คุณลักษณะภายใน คือมีความรู้ มีสติปัญญา มีปฏิภาณไหวพริบ มีความเฉลียวฉลาดมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความชำนาญในงาน มีมนุษยสัมพันธ์ดี ประกอบด้วยคุณธรรมซึ่งจะนำไปสู่การวางตัวอยู่ในภาวะเบียบที่ถูกต้อง

3) มีความแตกต่างจากบุคคลอื่น ซึ่งความแตกต่างนี้จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความ เคารพนับถือมีความเชื่อมั่นมีความเชื่อฟังอย่างจริงใจและให้ความร่วมมืออย่างจงรักภักดี ถึงคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของผู้นำที่แสดงออกมานั้นย่อมมีอิทธิพลต่อการสร้างทัศนคติที่ดีและมี ผลต่อพฤติกรรมของผู้ตาม ที่จะสามารถทำให้ปฏิบัติภารกิจให้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้และมีประสิทธิภาพได้

บรรณานุกรม

- กীরติ กมลประเทืองกร และสุวัฒน์ รักขันโท. (2560). ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา. วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1. มกราคม-มิถุนายน 2560.
- กุลชัย โพธิ์นันท์. (2559). ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักพรหมวิหาร 4. วารสารร้อยแก่นสาร อคาเดมี, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2. กรกฎาคม-ธันวาคม 2559.

พลังผู้สูงวัย: ความท้าทายสำหรับการสร้างสรรค์ผลงานภาพถ่ายบุคคล

ในสภาพแวดล้อม

Active Aging:

Challenges in Creating Photographic Environmental Portraiture

รัฐพล พรหมมาศ

Rattaphol Phrommas

คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of Mass Communication Chiang Mai University

ณัฐพล นุกุลคาม

Nattapon Nukulkam

สาขาวิชาการถ่ายภาพสร้างสรรค์ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Program in Creative Photography Faculty of Fine Arts Chiang Mai University

Corresponding author: E-mail rattapholp@gmail.com

บทคัดย่อ

ปัจจุบันประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ ดังนั้นเพื่อให้สังคมได้เรียนรู้ และสามารถเตรียมการรองรับสถานการณ์นี้ได้ นั่น ถือเป็นภารกิจสำคัญของสังคมไทย รวมถึงคณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งมุ่งเน้นการดำเนินยุทธศาสตร์เชิงรุกควบคู่กับการเป็นมหาวิทยาลัยซึ่งแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม โดยจะต้องอยู่บนฐานของความสามารถหลักของตนเอง นั่นคือด้านการสื่อสาร ผ่านการบูรณาการควบคู่กับการจัดการเรียนการสอน บทความวิชาการสร้างสรรค์นี้ ศึกษาเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาให้นักศึกษามีทักษะความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อม โดยได้กำหนดคำสำคัญไว้ในการสร้างสรรค์ผลงานคือ “พลังผู้สูงวัย” นั่นคือผู้สูงอายุที่มีศักยภาพในตนเอง ทั้งในมิติการมีสุขภาพที่ดี สามารถดูแล ฟังตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมถึงสามารถทำประโยชน์และมีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อผู้อื่นและสังคม ซึ่งในกระบวนการถ่ายภาพนั้น นอกเหนือจากอุปกรณ์ถ่ายภาพ ทักษะปฏิบัติ แล้วผู้ทำภาพถ่ายจะต้องมีการวิเคราะห์โดยการใช้แนวคิดในการจัดวางองค์ประกอบศิลปะ และการถ่ายภาพเพื่อการสื่อสารเชิงบวกอย่างสร้างสรรค์ ก่อนทำการบันทึกภาพทุกครั้ง เพื่อให้ นักศึกษาสามารถสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยภาพถ่ายเหล่านี้สามารถนำไปเผยแพร่ออกสาธารณะ เพื่อสื่อสารให้ได้เรียนรู้ เข้าใจถึงศักยภาพของผู้สูงวัย รวมถึงตระหนักในการเตรียมการรองรับให้ผู้สูงวัยสามารถอยู่ร่วมในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีส่วนร่วม และได้รับการดูแล อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: พลังผู้สูงวัย, มหาวิทยาลัยกับความรับผิดชอบต่อสังคม, การถ่ายภาพบุคคลในสภาพแวดล้อม

Abstract

Nowadays, Thailand has completely stepped into an aging society. Encouraging society to learn and be able to prepare for this situation is an important mission of Thai society as well as the Faculty of Mass Communication, Chiang Mai University which focuses on proactive strategy and social responsibility based on its core competency that is communication, through integration with teaching. This paper explores ways to develop students' skills in creating environmental portrait photograph with the keyword "Active Aging" which means elderly with their own potential in terms of having good health, being able to take care of themselves, being self-reliant, having good quality of life, as well as being able to benefit and have good relationships with others and the society. In addition to equipment and practical skills in photography, students need to be able use the concept of artistic composition and photography for communication to analyze and creatively communicate positive image every time before recording an image so that they can create photographs properly and appropriately. These photos can be published to the public to communicate to viewers to learn and understand the potential of the elderly. Including being aware of preparations to support the elderly to be able to live in society with dignity, participation, and are properly taken care of.

Keywords: Active Aging, University Social Responsibility, Environmental Portrait Photography

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged society) โดยในปี พ.ศ. 2564 จะมีจำนวนประชากรซึ่งมีอายุเกิน 60 ปี อยู่ที่ประมาณ 14 ล้านคน ถือเป็นจำนวนร้อยละ 20 ของประชากรในประเทศ (สุริพร ชุมแดง และคณะ, 2563) ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้กำหนดไว้ว่าหากมีจำนวนผู้สูงอายุในระดับนี้ ถือเป็นก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยระดับที่ 2 สถานการณ์นี้เริ่มกลายเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญของสังคมไทย เมื่อพิจารณาจากสังคมโลกองค์การสหประชาชาติเองก็ได้มีการมองเห็นถึงปัญหานี้ โดยได้มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (ค.ศ. 2000-2015) นั้น มีกลยุทธ์หนึ่งที่สำคัญคือ "พุดพลัง" (Active Ageing) ซึ่งสามารถแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า "การสูงวัยอย่างมีพลัง" กลยุทธ์นี้ มีเป้าหมายเพื่อการส่งเสริมผู้สูงอายุให้มีศักยภาพในตนเอง ทั้งในมิติการมีสุขภาพที่ดี สามารถดูแล พึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมถึงสามารถทำประโยชน์และมีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อผู้อื่นและสังคม และเมื่อองค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก (The Global Goals for Sustainable Development) ซึ่งเป็นแผนในการพัฒนาช่วงปี ค.ศ. 2015-2030 ก็ยังมีการกำหนดประเด็นกลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุ นั่นคือ "การสูงวัยอย่างมีสุขภาพ" (Healthy Ageing) (ประภาเพ็ญ สุวรรณ และคณะ, 2564) สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่าสังคม

โลกได้มีการตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างของสังคมโลกที่จะเกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลา
มากกว่า 20 ปี อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากอัตราการเกิดของประชากรที่ลดลง ในขณะที่ประชากรมีอายุ
เฉลี่ยยืนยาวมากขึ้น รวมถึงมีอัตราการตายที่ลดลง (คาสปาร์ พิค และคณะ, 2558)

สำหรับสถานการณ์ผู้สูงอายุในประเทศไทยนั้น ได้มีส่งสัญญาณมาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2548
ต่อเนื่องมา ซึ่งสังคมไทยจะมีมุมมองในทัศนคติเชิงลบกับสถานการณ์ที่ผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่าง
ต่อเนื่อง โดยเป็นการมองว่าเป็นกลุ่มบุคคลซึ่งสร้างภาระให้กับคนอื่นๆในครอบครัว ทั้งในแง่ของการ
เจ็บป่วย การไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ต้องมีการดูแลช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด ทั้งที่ยังมีผู้สูงอายุจำนวน
มากที่ยังมีศักยภาพในตนเอง ทั้งการมีสุขภาพที่ดี มีสติปัญญาเฉียบคม มีความสามารถในการถ่ายทอด
ความรู้ มีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม (ปณิธิ บราวน์, 2557) รวมถึงในต่างประเทศก็ได้มีการ
ขยายช่วงเวลาเกษียณอายุการทำงานออกไปในหลากหลายสาขาวิชาชีพ รวมถึงประเทศสหรัฐอเมริกาที่
มิได้กำหนดช่วงระยะเวลาในการเกษียณอายุการทำงาน (กนกลักษณ์ จุยมณี, 2562) เนื่องจากมองว่ากลุ่ม
คนเหล่านี้ยังมีศักยภาพในการทำงานสูง สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงสามารถ
ถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับการทำงานให้กับคนรุ่นใหม่ได้

เพื่อให้สังคมได้เรียนรู้และสามารถเตรียมการรองรับสถานการณ์นี้ได้ นั่น ถือเป็นภารกิจสำคัญ
ของสังคมไทย หน่วยงานทั้งในส่วนของภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษาต่างๆ ก็ได้ให้ความสำคัญสำหรับ
ประเด็นผู้สูงอายุ รวมถึงมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งมุ่งเน้นการดำเนินยุทธศาสตร์เชิงรุกควบคู่กับการเป็น
มหาวิทยาลัยซึ่งแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม ได้มีการกำหนดประเด็นมุ่งเน้นในด้านการดูแลผู้สูงอายุไว้
ในแผนพัฒนาการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระยะเวลาที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) มหาวิทยาลัยฯ ได้มี
นโยบายให้หน่วยงานในระดับคณะต้องทำการบูรณาการประเด็นเหล่านี้ไว้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการ
สอนตามฐานความสามารถหลักของตน (Core Competency) ซึ่งคณะกรรมการสื่อสารมวลชนมีฐานของ
ความสามารถหลักของตนเองนั้นคือด้านการสื่อสาร ก็ได้มีการดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์นี้อย่างต่อเนื่อง
โดยผู้ศึกษานั้นรับผิดชอบในด้านการสอนวิชา 851201 การถ่ายภาพเพื่องานสื่อสารมวลชน และได้เลือก
ประเด็นผู้สูงอายุในหัวข้อ “พลังผู้สูงอายุ” เป็นแนวทางหลักในการกำหนดให้นักศึกษาทำการสร้างสรรค์
ผลงาน เนื่องจากเป็นโจทย์ที่มีความท้าทายสำหรับการฝึกฝนและพัฒนาทักษะด้านการถ่ายภาพให้กับ
นักศึกษา ซึ่งในบทความวิชาการสร้างสรรค์นี้เป็นการถอดบทเรียนจากการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางในการ
พัฒนาให้นักศึกษามีทักษะความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อม
สามารถสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รวมถึงผลงานภาพถ่ายเหล่านี้ สามารถนำไปใช้
ประโยชน์ให้กับสังคมได้ตามค่านิยมของคณะนั้นคือ “สื่อสาร สร้างสรรค์ แบ่งปัน” (WE Communicate,
WE Create, WE Share)

ความท้าทายสำหรับการสร้างสรรค์ผลงานภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อมตามโจทย์ “พลังผู้สูงอายุ”

กระบวนวิชา 851201 “การถ่ายภาพเพื่องานสื่อสารมวลชน” (Photography for Mass
Communication) เป็นวิชาเฉพาะสำหรับหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน

รวมถึงนักศึกษาต่างคณะซึ่งมีความสนใจ ลักษณะกระบวนวิชาจะมีทั้งการเรียนแบบบรรยายในชั้นเรียน และการปฏิบัติการนอกชั้นเรียน วัตถุประสงค์ของกระบวนวิชาคือ นักศึกษาสามารถ อธิบายขั้นตอนการถ่ายภาพเพื่อการสื่อสารได้ และสามารถปฏิบัติการถ่ายภาพเพื่อการสื่อสารในระดับมืออาชีพ เนื่องจากเป็นกระบวนวิชาปฏิบัติการ สัดส่วนการประเมินให้คะแนน น้ำหนักจะอยู่ที่การสร้างสรรค์ผลงานภาพถ่าย จำนวน 10 หัวข้อ โดยแบ่งได้ตาม ผลงานย่อย 9 ชิ้น ๆ ละ 5 คะแนน และผลงานภาพชุดเพื่อการเล่าเรื่อง 15 คะแนน รวมเป็นคะแนนเก็บ 60 คะแนน โดยมีหัวข้อดังนี้

1. ภาพถ่ายชัดตื้น – ชัดลึก (Depth of Field)	5	คะแนน
2. ภาพถ่ายวัตถุเคลื่อนไหว (Stop Action and Panning)	5	คะแนน
3. ภาพถ่ายวัตถุระยะใกล้ (Macro / Close-up)	5	คะแนน
4. ภาพถ่ายงานสถาปัตยกรรม (Architecture Photo)	5	คะแนน
5. ภาพถ่ายวิวทิวทัศน์ (Landscape / Cityscape)	5	คะแนน
6. ภาพถ่ายบุคคล (Portrait)	5	คะแนน
7. ภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อม (Environmental Portrait)	5	คะแนน
8. ภาพถ่ายบุคคลในสตูดิโอ (Studio Portrait)	5	คะแนน
9. ภาพถ่ายสินค้า (Product Shot)	5	คะแนน
10. ภาพชุดเพื่อการเล่าเรื่อง (Photo Essay)	15	คะแนน

โดยเรียงลำดับการสร้างสรรค์ผลงานจากหัวข้อซึ่งนักศึกษาต้องใช้ทักษะพื้นฐานในการถ่ายภาพเพื่อสร้างสรรค์ผลงาน และค่อยๆ พัฒนาสู่หัวข้อถ่ายภาพซึ่งมีความซับซ้อนในการสร้างสรรค์ผลงานมากขึ้น เพื่อเป็นการสร้างความท้าทายในการสร้างสรรค์ผลงานให้กับนักศึกษา เนื่องจากการถ่ายภาพเพื่องานสื่อสารมวลชนนั้น มีใช้การถ่ายภาพเพื่อให้ได้ภาพถ่าย แต่เป็นการถ่ายภาพเพื่อนำผลงานภาพถ่ายไปใช้ประโยชน์ด้านการสื่อสารความหมายให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ และภายหลังเสร็จสิ้นการจัดการเรียนการสอนในแต่ละภาคการศึกษาแล้ว นอกเหนือจากผลประเมินกระบวนวิชาจากนักศึกษา แล้วจะมีการสรุปการสร้างสรรค์ผลงานของนักศึกษาทั้งในแบบรายบุคคลเพื่อสำรวจตรวจสอบพัฒนาการในการสร้างสรรค์ผลงาน และภาพรวมของการสร้างสรรค์ผลงานในแต่ละหัวข้อ เพื่อสำรวจว่าผลงานในหัวข้อใดที่นักศึกษาได้คะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุด โดยอาศัยข้อมูลย้อนหลัง 3 ภาคการศึกษาประกอบพบว่าหัวข้อ “ภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อม” เป็นหัวข้อซึ่งนักศึกษาได้คะแนนเฉลี่ยค่อนข้างต่ำที่สุด นั่นคือ 3 จากคะแนนเต็ม 5 คะแนน รวมถึงเป็นผลงานซึ่งนักศึกษาส่งผลงานภาพถ่ายล่าช้า หรือไม่ส่งผลงานมากที่สุด ซึ่งในการจัดการเรียนการสอนนั้น จะมีหัวข้อซึ่งนักศึกษาจะต้องทำการบันทึกภาพถ่ายบุคคลอีก 2 หัวข้อ นั่นคือ “ภาพถ่ายบุคคล” และ “ภาพถ่ายบุคคลในสตูดิโอ” นักศึกษาสามารถสร้างสรรค์ผลงานได้ค่อนข้างดีมีคะแนนเฉลี่ยที่ค่อนข้างสูง (4 จากคะแนนเต็ม 5 คะแนน) รวมถึงมีการส่งผลงานตรงเวลา รวมถึงผลจากการประเมิน และข้อคิดเห็นของนักศึกษาที่มีการถ่ายภาพในหัวข้อนี้มีการระบุไว้ค่อนข้างชัดเจนว่า เป็นหัวข้อซึ่งนักศึกษาทำการตีโจทย์ หรือตีความหมายในการถ่ายภาพเพื่อการสื่อสารได้ค่อนข้างยาก เมื่อได้ประเด็นปัญหาสำคัญออกมาตั้งนี้แล้ว ย่อมส่งผลให้การบูรณาการจัดการจัดการเรียน

การสอนเข้ากับหัวข้อ “พลังผู้สูงวัย” มีความยากและท้าทายต่อความสามารถของผู้สอนในการที่จะส่งเสริมให้นักศึกษาสามารถพัฒนาผลงานได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร โดยผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาสาเหตุของปัญหา ซึ่งสามารถสรุปออกมาได้ 2 ส่วนสำคัญนั้นคือ

1) ปัญหาเชิงเทคนิคแบ่งออกเป็น

1.1) ภาพถ่ายที่ได้ขาดความคมชัด อันเนื่องมาจากการปรับตั้งค่าความไวแสง (ISO) ที่สูง เพราะถ่ายภาพในสภาพแสงน้อย การปรับตั้งค่าความเร็วชัตเตอร์ (Shutter Speed) ที่ไม่เหมาะสม และการจับถนัดกล้องถ่ายภาพไม่นิ่ง ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของนักศึกษา

1.2) ภาพถ่ายไม่ถูกต้องตามองค์ประกอบศิลป์ ในด้านการวางสมดุลภาพ ระบายของภาพ ขนาดของบุคคลที่ปรากฏในภาพไม่เหมาะสม (ภาพแน่น / เหลือพื้นที่ว่าง) และภาพที่ได้ มีมืด / สว่างเกินไป (เนื่องจากข้อกำหนดเบื้องต้นในการส่งผลงาน ภาพถ่ายจะต้องไม่ผ่านการปรับแต่งใด ๆ เพื่อให้ผู้สอนสามารถทำการตรวจสอบผลงานได้อย่างละเอียด รวมถึงสามารถประเมินความเข้าใจพื้นฐานในการถ่ายภาพของผู้เรียนได้)

1.3) ภาพกรงรัง เนื่องจากในจังหวะการถ่ายภาพนั้น ให้ความสำคัญกับแบบจนละเลยที่จะทำการจัดการฉากหน้า (Foreground) และ ฉากหลัง (Background) เพื่อให้ภาพถ่ายบุคคลในภาพโดดเด่น

1) ปัญหาด้านการสื่อความหมายของภาพ ผลงานภาพถ่ายที่ไม่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์เป็นภาพสะท้อนชีวิตจริง (Street Photography) หรือภาพถ่ายจังหวะคนเผลอหรือภาพแอบถ่าย (Candid Photography)

เมื่อได้ข้อสรุปเบื้องต้นแล้ว ขั้นตอนถัดมาคือการค้นหาถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้ให้นักศึกษาไม่สามารถถ่ายทอดผลงานให้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1) ปัญหาซึ่งเกิดขึ้นในเชิงเทคนิคนั้น มาจากการไม่ได้เข้าใจพื้นฐานการถ่ายภาพอย่างแท้จริง ซึ่งในการออกแบบการเรียนรู้นั้น โจทย์การถ่ายภาพบุคคลในสภาพแวดล้อมนี้ จะเป็นหัวข้อที่อยู่ในช่วงกลางๆของการเรียน ซึ่งผ่านการเรียนรู้ด้านถ่ายภาพแบบพื้นฐานมาพอสมควร การถ่ายภาพในหัวข้อนี้อาจเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญที่สุดในการประเมินความเข้าใจในการถ่ายภาพของแต่ละบุคคลได้เป็นอย่างดี

2) ส่วนใหญ่นักศึกษาจะมีความเข้าใจว่าการถ่ายภาพบุคคลในสภาพแวดล้อมนี้ได้มีความแตกต่างจากการถ่ายภาพบุคคลทั่วไป เป็นเพียงแค่การถ่ายภาพตามโจทย์ที่ผู้สอนได้กำหนดไว้ให้เท่านั้น

3) นักศึกษามักจะใช้การเลือกชมผลงานภาพถ่ายผ่านสื่อสังคมออนไลน์ต่างๆ ซึ่งผลงานส่วนใหญ่ที่นำมาเป็นผลงานอ้างอิงนั้นจะเป็นผลงานภาพถ่าย ภาพสะท้อนชีวิตจริง ภาพแอบถ่าย หรือภาพถ่ายจังหวะคนเผลอเป็นส่วนใหญ่

4) พฤติกรรมทางเลือกใช้อุปกรณ์ถ่ายภาพของนักศึกษาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นั่นคือจะเลือกการใช้งานเลนส์ทางยาวโฟกัสเดี่ยวเป็นหลัก เนื่องจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่า การใช้เลนส์รูรับแสงกว้างถ่ายภาพนั้น จะได้ผลงานภาพที่ดี นักศึกษาบางส่วนที่ซื้อกล้องถ่ายภาพมาใช้งานจะซื้อเลนส์ทางยาวโฟกัสเดี่ยวมาใช้งานเพียงตัวเดียว ส่งผลให้มีปัญหาในการสร้างสรรค์ผลงาน

การแก้ไขปัญหานั้นจะมีใช้อยู่เพียงการเน้นสอนในเชิงเทคนิคเท่านั้น จะต้องใช้การออกแบบการเรียนรู้แบบใหม่ โดยพัฒนาจากการจัดรูปแบบการเรียนรู้แบบใหม่ที่สอดคล้องกับศตวรรษที่ 21 เนื่องจากถือเป็นความท้าทายในการเตรียมการศึกษาให้เหมาะสมกับผู้เรียนในยุคปัจจุบัน เป็นเรื่องสำคัญของการกระแสรูปแบบเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึง ผู้สอนจึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการจัดการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลก นั่นคือ ทักษะการเรียนรู้ (Learning Skill) ที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ และทักษะจำเป็น ซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอน (วิจารณ์ พานิช, 2555) ดังนี้

1) ทำการฝึกฝนนักศึกษาโดยเริ่มจากการวางรากฐานการสร้างสรรค์ผลงานตั้งแต่หัวข้อ “ภาพถ่ายบุคคล” เนื่องจากเป็นหัวข้อซึ่งนักศึกษาส่วนใหญ่จะมีความมั่นใจในการบันทึกภาพ ใช้วิธีการให้นักศึกษาทำการจับคู่ แล้วถ่ายภาพบุคคลคู่ของตน โดยให้อาศัยความเข้าใจที่ตนเองมีอยู่ กำหนดภาพถ่ายที่บันทึกจะต้องส่งผลงานต้องไม่ผ่านการปรับแต่งภาพ

2) เมื่อได้ผลงานภาพถ่ายแล้ว ให้นำผลงานมานำเสนอในชั้นเรียน ให้คำแนะนำและแนวทางการแก้ไขความผิดพลาดที่เกิดขึ้นในภาพนั้นๆ หรือแนวทางในการพัฒนาให้ภาพถ่ายนั้นๆ มีความสมบูรณ์มากขึ้น มอบหมายงาน “ภาพถ่ายบุคคล” ให้นักศึกษาทำการสร้างสรรค์ผลงานที่ถูกต้องเหมาะสม

3) เมื่อได้ผลงาน “ภาพถ่ายบุคคล” มาแล้ว ให้นักศึกษาทำการนำเสนอผลงานภาพถ่ายอีกครั้ง โดยนำเสนอผลงานภาพถ่ายก่อนและหลังจากได้รับคำแนะนำจากผู้สอน มาทำการเปรียบเทียบ เพื่อให้ผู้เรียนเห็นถึงพัฒนาการของตน รวมถึงเป็นการสร้างแรงจูงใจเชิงบวกในการสร้างสรรค์ผลงาน

4) ชี้แจงนักศึกษาถึงการถ่ายภาพในหัวข้อ “ภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อม” โดยชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างที่ชัดเจนจากการถ่ายภาพบุคคลประเภทอื่นๆ ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ ภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อมหมายถึงภาพถ่ายบุคคลกับสภาพแวดล้อม ที่สามารถแสดงให้เห็นหรือประจักษ์ได้ว่าบุคคลนั้นๆ มีความเป็นอยู่หรือสะท้อนความเป็นจริงที่บุคคลนั้นเป็นอยู่ ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ผู้ที่ได้ชมภาพถ่ายภาพนั้นสามารถเข้าใจหรือเห็นสภาพความเป็นจริงของบุคคลนั้น ว่ามีชีวิตความเป็นอยู่ หรือประกอบอาชีพอะไรบ้าง หรือในขณะนั้นมีสภาพความเป็นจริงในบุคคลนั้นๆ เพื่อเป็นการแสดงให้ผู้ชมได้เข้าใจได้อย่างรวดเร็ว สามารถบอกความเป็นจริงได้อย่างเที่ยงตรง โดยวัตถุประสงค์ของการถ่ายภาพบุคคลในสภาพแวดล้อม มี 2 ประเด็นสำคัญนั้นคือ

4.1) ต้องการให้เห็นบุคคลอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้นจริง

4.2) ต้องถ่ายทอดความรู้สึกและสามารถที่จะต้องสร้างอารมณ์ร่วมจากผู้ชมได้

สำหรับเทคนิคในการสร้างสรรค์ผลงานนั้น ภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อมเป็นการผสมผสานการถ่ายภาพในรูปแบบแอบถ่าย ซึ่งเป็นภาพถ่ายที่ต้องการเปิดเผยให้เห็นตัวตนที่แท้จริงของแบบ โดยผู้บันทึกภาพจะได้ทราบล่วงหน้าว่าจะมีการบันทึกภาพถ่ายในจังหวะไหน หรือไม่มีการแจ้งให้แบบทราบว่าจะถูกบันทึกภาพกับการถ่ายภาพบุคคลในสตูดิโอ ซึ่งตัวแบบจะทราบว่าจะต้องถูก

บันทึกภาพ แบบสามารถแสดงออกมาได้ทั้งทางสีหน้า ท่าทาง นอกจากนั้นผู้บันทึกภาพสามารถทำการจัดการสภาพแวดล้อม การจัดแสง รวมถึงวัตถุต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในภาพได้ แต่จะต้องยึดตามหลักการที่ถูกต้อง เช่น การถ่ายภาพเกษตรกร สภาพแวดล้อมที่อยู่โดยรอบแบบ ก็จะต้องเป็นวัตถุหรือองค์ประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

5) มอบหมายงานให้นักศึกษาฝึกฝนการถ่ายภาพบุคคลในสภาพแวดล้อมตามที่ตนเองเข้าใจ และให้นักศึกษาลองไปศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำจำกัดความ “พลังผู้สูงวัย”

6) มอบหมายให้นักศึกษาทำการสร้างสรรค์ผลงานภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อม

บทสรุป

การบันทึกภาพถ่ายบุคคลในสภาพแวดล้อมที่ถูกต้องเหมาะสมนั้นจะประกอบไปด้วยภาพลักษณะดังนี้

1) ภาพถ่ายที่ผู้บันทึกภาพมีปฏิสัมพันธ์กับแบบ มีการพูดคุย มีการทำความคุ้นเคยกับผู้สูงวัย ก่อนทำการบันทึกภาพ เป็นการฝึกฝนให้ผู้เรียนได้ฝึกการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นผ่านกิจกรรมการสร้างสรรค์ผลงาน นอกจากนั้นจะเป็นการสร้างความรู้สึกที่ดีให้กับผู้สูงวัย ส่งผลให้ผู้สูงวัยลดความกดดันในการบันทึกภาพลงไป (อำนวยการ, 2561)

2) ผู้บันทึกภาพสามารถทำการจัดการเกี่ยวกับความมรกรู้งของสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวแบบได้ แต่จะต้องคำนึงถึงความถูกต้องเหมาะสม และสภาพแวดล้อมนั้น สื่อให้เห็นถึงความเป็นอยู่ที่แท้จริงของผู้สูงอายุ

3) ทำการบันทึกภาพหลายครั้งในมุมมองที่แตกต่าง เพื่อลดปัญหาจากภาพถ่ายเบลอ ไม่คมชัด การจัดองค์ประกอบภาพไม่เหมาะสม (เอกนถน, 2561)

ด้านการสื่อสารภาพในถ่ายมิติ “พลังผู้สูงวัย” หรือผู้สูงอายุที่มีศักยภาพในตนเองนั้นจะต้องเป็นภาพถ่ายเชิงบวก ประกอบด้วย

1) ภาพถ่ายซึ่งสามารถสื่อสารการมีสุขภาพที่ดีของผู้สูงวัยนั้น จะประกอบไปด้วย ภาพถ่ายที่แสดงถึงการมีสุขภาพที่แข็งแรง ใบหน้ามีรอยยิ้ม รวมถึงภาพถ่ายการบริโภคอาหารที่สะอาด

2) ภาพถ่ายซึ่งสามารถสื่อสารความสามารถดูแล พึ่งตนเองได้ จะประกอบไปด้วย ภาพถ่ายที่แสดงถึงการที่ผู้สูงอายุ สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวันได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องมีผู้อื่นคอยช่วยเหลือ

3) ภาพถ่ายซึ่งแสดงให้เห็นถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี จะประกอบไปด้วย ภาพถ่ายที่แสดงถึงสภาพความเป็นอยู่ในที่อยู่อาศัยที่สะอาด ปลอดภัย

4) ภาพถ่ายที่แสดงถึงความสามารถในการทำประโยชน์และมีสัมพันธภาพที่ดีต่อผู้อื่นและสังคม ซึ่งในกระบวนการถ่ายภาพนั้น จะต้องแสดงออกให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในชุมชน เช่นการแสดงออกถึงการทำหน้าที่จิตอาสาต่างๆ เป็นต้น

นอกเหนือจากอุปกรณ์ถ่ายภาพ ทักษะปฏิบัติ แล้วผู้ทำการถ่ายภาพจะต้องมีการวิเคราะห์ โดยการใช้แนวคิดในการจัดวางองค์ประกอบศิลปะ และการถ่ายภาพเพื่อการสื่อสารเชิงบวกอย่างสร้างสรรค์ ก่อนทำการบันทึกภาพทุกครั้ง เพื่อให้นักศึกษาสามารถสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยภาพถ่ายเหล่านี้สามารถนำไปเผยแพร่ออกสาธารณะ เพื่อสื่อสารให้ได้เรียนรู้ เข้าใจถึง ศักยภาพของผู้สูงอายุ รวมถึงตระหนักในการเตรียมการรองรับให้ผู้สูงอายุสามารถอยู่ร่วมในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีส่วนร่วม และได้รับการดูแล อย่างเหมาะสม

การศึกษาครั้งนี้เป็นการหาข้อสรุปเบื้องต้นเพื่อนำสู่การวิจัยและพัฒนาในโครงการ การสร้างสรรค์ ผลงานภาพถ่าย “พลังผู้สูงอายุ” ผ่านกระบวนการวิชาการ การถ่ายภาพเพื่องานสื่อสารมวลชน ซึ่งผู้ศึกษาได้มีการทำงานร่วมกับ มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ (Foundation For Older Persons' Development) องค์กร พัฒนาเอกชนเพื่อสาธารณประโยชน์ โดยไม่แสวงหาผลกำไร ก่อตั้งขึ้นในเดือนธันวาคม 2542 มี จุดมุ่งหมายเมื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่ยากไร้ด้อยโอกาส โดยให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ อ่อนแอ และสร้างเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง ให้สามารถช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้อย่างยั่งยืน โดยความร่วมมือและสนับสนุนของชุมชน เพื่อส่งเสริมแนวคิดในการสร้าง “พลังผู้สูงอายุ” ให้เกิดขึ้นใน สังคม โดยมีพื้นที่หลักในการทำงานอยู่ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยการดำเนินงานของ มูลนิธิฯ นั้น มีความน่าสนใจทั้งในระดับชุมชนคือการจัดทำโครงการเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้กับ ผู้สูงอายุ การให้บริการดูแลผู้สูงอายุ รวมถึงการทำงานในระดับชาติกระตุ้นให้ประชาชนมีความตระหนัก และเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ ส่งเสริมให้รัฐมีนโยบายด้านผู้สูงอายุที่ตอบสนองความต้องการของ สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งผู้ศึกษามีความต้องการที่จะให้นักศึกษาได้ทำการเรียนรู้ร่วมกับการทำงานจริง โดยได้มี การลงพื้นที่บันทึกภาพผู้สูงอายุ ซึ่งได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากชมรมผู้สูงอายุตำบลท่าวังตาล จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อที่จะสามารถนำผลงานสร้างสรรค์เหล่านี้มาทำการเผยแพร่ และถ่ายทอดออกสู่สังคม ให้ประชาชนได้รับรู้ถึง “พลังผู้สูงอายุ” ตามหน้าที่ของนักการสื่อสารมวลชน ในมิติของการสื่อสารเพื่อการ พัฒนาสังคม รวมถึงประชาชนทั่วไป ที่ได้รับชมผลงาน มีความรู้ ความเข้าใจด้าน “พลังผู้สูงอายุ” มากขึ้น สำหรับประโยชน์ในทางวิชาการนั้น จะสามารถพัฒนาผลงานวิจัยพื้นฐาน ยกกระดับสู่งานวิจัยการสื่อสาร เพื่อการพัฒนาสังคม สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง สอดคล้องกับการประเมินระดับความพร้อมจาก การนำผลงานไปใช้ประโยชน์ในบริบทของมหาวิทยาลัย (CMU Readiness Level: CMU-RL)

บรรณานุกรม

- กนกลักษณ์ จุยมณี. (2563). การขยายเวลาเกษียณอายุราชการ .สงขลา : วารสารวิชาการนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ. 8(10), 45-63
- คาสปาร์ พิค วาสนา อิมเอม และรัตนภรณ์ ตังธนเศรษฐ์. (2558). “โฉมหน้าครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อย อายุยืน”. กรุงเทพฯ : รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558. กองทุนประชากรแห่ง สหประชาชาติประจำประเทศไทย และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ.

- ปณิธิ บรรณานัน. (2557). พุฒพลั่ง : บทบาทของกลุ่มผู้สูงอายุและ “ทุน”. มหาสารคาม : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 30(3), 97-120.
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ และ มณีรัตน์ ธีระวิวัฒน์. (2564). จาก “พุฒพลั่ง” สู่ “พุฒสุขภาวะ”. นครราชสีมา : วารสารสุขศึกษา. 44(1), 12-28.
- วิจารณ์ พานิช. (2555). วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- สุรีพร ชุมแดง พิไลพร สุขเจริญ และจิตาภา พลรักษ์. (2563). สุขภาวะและรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุในจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การวิจัยผสมผสานวิธี. กรุงเทพฯ : Thai journal of public health. 50(3), 323-337.
- อำนวยการ บุญจำรัส. (2561). ศิลปะแห่งการถ่ายภาพ. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- เอกนถน บางท่าไม้. (2561). การถ่ายภาพดิจิทัล. นครปฐม : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น

The Development of Moral and Social Responsibility of Local Leaders

พระมหานรินทร์ สุรปญโญ

Phramaha Narin Surpanyo

สวาสดี พรรณนา

Sawart Phanna

พูนศักดิ์ กมล

Poonsak Kamol

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chaiyaphum Sangha College

E-mail: narinpempa123@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาคุณลักษณะด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น 2. ศึกษากิจกรรมการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น 3. นำเสนอการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 70 คน และการสนทนากลุ่มย่อยจากผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้คือ 1) ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 10 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 3 คน และ 3) ผู้เชี่ยวชาญด้านกิจกรรม จำนวน 2 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 15 คน โดยมุ่งศึกษาการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น และการสร้างความเข้าใจในเรื่องของจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดขึ้นแก่ผู้นำท้องถิ่นจะได้นำไปประพฤติดำเนินต่อไป

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งด้วยว่าผู้นำท้องถิ่น คือ รากฐานในการปกครอง และจำเป็นที่จะต้องพัฒนาท้องถิ่นก่อนเป็นลำดับแรก โดยการพัฒนาคุณลักษณะด้านจริยธรรมและคุณลักษณะด้านความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นดังนี้ คุณลักษณะด้านจริยธรรม ผู้นำท้องถิ่นควรใช้ชีวิตอย่างพอเพียง รู้คุณค่าของเวลา กล้าตัดสินใจและตรงต่อเวลา เห็นคุณค่าของกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ ใช้เหตุผลในการบริหารงานมีความเข้าใจในกฎเกณฑ์ มีการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ คุณลักษณะด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้นำท้องถิ่นควรมีความตั้งใจพัฒนาท้องถิ่นอย่างเต็มที่ คอยบริการชาวบ้านด้วยความตั้งใจและเป็นกันเอง มีความสามารถในการปรับตัวตามยุคตามสมัย และมีวิสัยทัศน์กว้างไกล จากการศึกษากิจกรรมการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น ผ่านกิจกรรมการอบรมเพื่อถอดบทเรียนกลุ่มผู้นำ

ท้องถิ่นผ่านกิจกรรมทั้ง 3 กิจกรรม คือ (1) กิจกรรมเปิดใจ (2) กิจกรรมเรื่องสัตว์ 4 ทิศ และ (3) กิจกรรมฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการแสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่ได้เข้ารับการอบรมได้เห็นตัวตนของตนเองชัดเจนขึ้นพร้อมรับฟังเรื่องราวต่างๆ ของชุมชนอย่างตั้งใจ ด้วยการปลูกฝังและการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดมีแก่ผู้นำท้องถิ่น เมื่อผู้นำท้องถิ่นมีจริยธรรม บุคคลในท้องถิ่นก็จะพากันปฏิบัติตามเป็นลำดับไป ซึ่งจะก่อให้เกิดความสงบสุขขึ้นในชุมชน สังคม และประเทศชาติได้อย่างแน่นอน จากกิจกรรมเหล่านี้ สามารถสร้างผู้นำท้องถิ่นในระดับที่เป็นต้นแบบให้กับท้องถิ่น และได้ผู้นำซึ่งเป็นที่ยอมรับและเคารพศรัทธาของประชาชน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น สิ่งที่สำคัญ คือผู้นำท้องถิ่นจะต้องมีหลักธรรมประจำใจ

คำสำคัญ: การพัฒนา, จริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม, ผู้นำท้องถิ่น

Abstract

The objectives of the research were 1) to study characteristics of moral and social responsibility of local leaders, 2) to study the activities of developing moral and social responsibility of local leaders, and 3) to present the development of moral and social responsibility of local leaders. The research was the qualitative method by interviewing 70 local leaders and the focus group of 15 scholars: 1) 10 local leaders 2) 3 political experts, and 3) 2 activity experts, in order to study the development of moral and social responsibility of local leaders and cultivate understanding about moral and social responsibility to local leaders for further practice later on.

The result of the research found that the development of moral and social responsibility of local leaders is very important because local leaders are the base of government. Thus, it is necessary to develop local areas first by means of developing characteristics of moral and social responsibility of local leaders as follows: in terms of characteristics of moral, the local leaders should live sufficient lives, realize the time value, dare to decide, be punctual, realize the benefits of public activities, govern reasonably, understand regulations, and frequently develop themselves. In terms of characteristics of social responsibility, the local leaders should eagerly intend to develop their own areas, serve the people willingly and friendly, be able to adapt themselves and have long visions. The study of development activities of moral and social responsibility of local leaders through three training activities of local leaders, namely, (1) activity of revealing, (2) activity of four-direction animals, and (3) activity of deep listening found that the local leaders trained could see themselves clearly and were prepared to intently listen to issues of the community. By cultivating and developing moral and social

responsibility to the local leaders, if the local leaders are virtuous, the local people will follow them and practice like them. Then it surely brings about happiness to the community, the society and the nation. These activities can create model local leaders dependable and respectable for the people. It is, therefore, seen that the important point of developing moral and social responsibility of local leaders is that the local leaders must have morals.

Keywords: development, moral and social responsibility, local leaders

บทนำ

รูปแบบการเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น ประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนา การเป็นอยู่ ความเชื่อความศรัทธา ในศาสนา และมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นาจึงมีความสำคัญมากในการโน้มน้าวกลุ่มคนในสังคม ด้วยหลักคำสอนทางศาสนาและหลักของการดำเนินชีวิตในรูปแบบทางสายกลางในพระพุทธศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม (ธเนศ เกษศิลป์, 2561) ดังนั้นการพัฒนา จริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญ หากผู้นาจึงไม่มีจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมแล้ว่อมจะทำให้สังคมนั้นอ่อนแอได้ (ประเวศ วะสี, 2540)

ในยุคปัจจุบันประชาชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับสังคม ดังนั้นแล้วผู้นาจึงต้องจำต้องมีหลักจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นอย่างมาก ผู้นาจึงที่สังคมต้องการเป็นอย่างไรและวิถีชีวิตในการเป็นผู้นาจึงต้องประกอบด้วยสิ่งใด หากจะมองว่าผู้นาจึงนั้นจะต้องเป็นอย่างไร ต้องเข้าใจบริบททางความเชื่อและการยอมรับของสังคมให้ได้ และในทางศาสนาก็มีหลักในการปฏิบัติอยู่หลายข้อที่จะเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต หรือหลักในการสร้างประโยชน์ให้เกิดมีแก่สังคมได้ ซึ่งก็ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้เลยว่า หลักการบริหารและหลักการในการดำเนินชีวิต ต้องมีผลต่อตนเองและสังคมอย่างไร ดังนั้นหลักการของผู้นาจึงที่ดีที่มีจริยธรรมจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต และเป็นที่เคารพต่อผู้ร่วมงานตามหลักการบริหารคน บริหารงาน และหลักธรรมต่าง ๆ ที่ดีงาม และสิ่งที่คุณาจึงต้องเป็นแบบอย่างให้ก็คือ ผู้นาจึงต้องเว้นจากอบายมุข ซึ่งเป็นเหตุแห่งการณสร้าง ความวุ่นวายให้เกิดกับตนเองและชุมชน หลักการปฏิบัติที่ส่งให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขพร้อมกับเป็นผลต่อชุมชนในการจัดกิจกรรมพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นาจึง ในกระบวนการต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชุมชนจำเป็นอย่างมากที่ต้องคำนึงถึงพื้นฐานดั้งเดิมของชุมชนพร้อมการสำรวจว่าในชุมชนนั้น ๆ มีความต้องการอยากได้ผู้นำชุมชนที่มีความสามารถและพร้อมกับหลักจริยธรรมในด้านใด ที่สำคัญคือต้องเป็นการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนไปในทิศทางเดียวกันได้ หรือการสร้างวิถีชีวิตของความเป็นชุมชนที่กินดีอยู่ดีพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งได้แก่ การสร้างรายได้ การลดรายจ่าย และที่มีเป้าหมายเป็นความพึงพอใจมวลรวม หรือการสร้างความอยู่ดี (ครรชิต พุทธิโกษา, 2554)

ความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นจะได้รับการยอมรับในสังคมนั้น ๆ ต้องมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน การมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพ มีความอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องไม่ละเลยกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพื่อให้สมาชิกชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรู้สึกรักหวงแหนผืนแผ่นดินเกิด และมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้นพร้อมพัฒนาร่วมกับผู้นำและให้ความร่วมมือในทุก ๆ ด้าน ผู้นำที่มีความรับผิดชอบก็ต้องมีหลักประจำใจอย่างเช่นความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นซึ่งเป็นหลักในการปฏิบัติ คือ มัชฌิมาปฏิปทาเป็นฐานในทางเดินให้ไม่หลงทาง (ส.ม. (ไทย) 19/1081/592-593) การบริหารจัดการและการพัฒนาจะต้องมีเป้าหมายหลัก คือ ผู้นำจะต้องเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข จากหลักทางสายกลางเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น จริยธรรมในการบริหาร และการบริหารซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่เรียกว่าประชาชน และองค์กรที่เรียกว่าท้องถิ่น จึงตรงกับองค์กรรมใหม่ที่ว่า องค์กรคือระบบทางสังคม (Fremont E. Kast & Janes E. Rosezweig, 1987) กลไกสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ก็คือ การพัฒนาคนด้วยการศึกษาตามสถานการณ์จะแปรเปลี่ยนวิฤติให้เป็นโอกาส ทุกบทบาทของชีวิต คือ การศึกษา หากเราได้ค้นพบศักยภาพของแกนนำในชุมชน เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมคิด จนคิดเป็น ทำเป็น แก้ไขปัญหาของชุมชนได้ จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งอย่างแท้จริง สามารถอยู่รอดได้ไม่ว่าจะประสบภาวะวิฤติอย่างไรก็ตาม (เย็นฤดี วงศ์พุด, 2543) เมื่อปัญหาเกิดขึ้นกับชุมชนความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องร่วมกันหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แต่สิ่งที่สามารถป้องกันและช่วยแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี คือการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม โดยการนำเอาหลักคำสอนทางศาสนาเข้ามาช่วยในการแก้ปัญหา (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2530) เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขและสมศักดิ์ศรีรวมทั้งการพัฒนาระบบความมั่นคงทางสังคมทั้งครอบครัวและชุมชน เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาคนและสังคมต่อไป ความเจริญทางด้านวัตถุในยุคสมัยใหม่นี้ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชิงค่านิยมของคนในสังคมจึงให้ความสำคัญในการแสวงหาเงินทองอันอาจมากกว่าให้ความสำคัญด้านจิตใจ ความมีตบอดเริ่มแผ่เข้าปกคลุมทุกพื้นที่ทางสังคม

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น ในการปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ขณะนี้จึงมีความเร่งด่วนที่ทุกภาคส่วนจำต้องร่วมระดมช่วยกันเยียวยายานานใหญ่ จึงมีการกล่าวถึงคำว่าจิตสำนึกมากขึ้นเพื่อประโยชน์ที่จะเป็นแนวคิดต่อตนเองอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน และพัฒนาสังคม เพื่อชี้ให้เห็นประเด็นในแง่ของการจัดการศึกษาที่แท้จริงว่าต้องจัดกระบวนการความคิด เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านเรียนรู้จนตกผลึกความเห็นในการพัฒนาเชิงประจักษ์ร่วมกัน ดังนั้นเมื่อได้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องของการมีจิตสำนึกได้อย่างถูกต้องแล้ว ความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นจะส่งผลถึงสังคมให้ได้รับการพัฒนาในเรื่องจิต ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติในโอกาสต่อไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2548) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึก

เพื่อให้ได้หลักการที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม ในการแก้ไขปัญหาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ชุมชน และประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษากิจกรรมการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น
3. เพื่อนำเสนอการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยได้มีการกำหนดระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) โดยมีแนวทางในการวิจัยอันประกอบด้วย

1. รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) จากการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นในเทศบาลตำบลหลวงศิริ อำเภอนองบั้งแดง จังหวัดชัยภูมิ และองค์การบริหารส่วนตำบลนาฝาย อำเภอมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ รวมทั้งสิ้นจำนวน 70 คน และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) รวมทั้งสิ้นจำนวน 15 คน ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนของการวิจัย โดยมีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ

1.1) การศึกษาเอกสาร ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาจากหนังสือ บทความในวารสาร เอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ และฐานข้อมูลที่เป็นแหล่งสืบค้นงานวิจัย (Data sources) เพื่อใช้ในการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2) การศึกษาภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงศิริ อำเภอนองบั้งแดง จังหวัดชัยภูมิ และองค์การบริหารส่วนตำบลนาฝาย อำเภอมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยวิธีการดังต่อไปนี้ คือ (1) การลงสำรวจพื้นที่ และ (2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในกลุ่มของผู้นำท้องถิ่น

1.3) การศึกษากิจกรรมและการวิเคราะห์กิจกรรมที่เหมาะสมต่อการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น โดยการสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) เป็นการสนทนากลุ่มของผู้รู้ และผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้ คือ (1) ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 10 คน (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 3 คน และ (3) ผู้เชี่ยวชาญด้านกิจกรรม จำนวน 2 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 15 คน ได้ทำการวิเคราะห์และสรุปกิจกรรมที่เหมาะสมต่อการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม จำนวน 3 กิจกรรม คือ (1) กิจกรรมเปิดใจ (2) กิจกรรมเรื่องสัตว์ 4 ทิศ และ (3) กิจกรรมฟังอย่างลึกซึ้ง

1.4) การนำเสนอกิจกรรมที่เหมาะสมต่อการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม
ของผู้นำท้องถิ่น มาเป็นต้นแบบกิจกรรมในการพัฒนาผู้นำท้องถิ่นต่อไป

2. พื้นที่การวิจัย สำหรับสถานที่ทำการวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยได้กำหนดสถานที่ทำการวิจัยไว้ใน
เขตจังหวัดชัยภูมิดังต่อไปนี้ คือ 1) พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย ต้องเป็นตัวแทนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
ได้แก่ เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล 2) พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย คัดเลือกโดยใช้วิธีการจับสลาก
ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรละ 1 แห่ง จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่
วิจัยดังนี้ (1) เทศบาลตำบลหลวงศิริ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ (2) องค์การบริหารส่วนตำบลนา
ฝาย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์ และการ
สนทนากลุ่มย่อย (Focus group) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

3.1) แบบสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) เป็นการวิจัยเชิง
คุณภาพจากการเก็บข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นในเทศบาลตำบลหลวงศิริ อำเภอหนองบัว
แดง จังหวัดชัยภูมิ และองค์การบริหารส่วนตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ รวมทั้งสิ้น
จำนวน 70 คน โดยการสัมภาษณ์ถึงความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็น และมุมมองค่านิยมที่จะนำไปสู่การ
ปฏิบัติ ระบุไปถึงการบอกเล่าประสบการณ์ต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นว่าบุคคลนั้น ๆ ได้มีปฏิกิริยาต่อ
เหตุการณ์หรือสภาวะแวดล้อมอย่างไร และที่สำคัญการสัมภาษณ์จะเป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่
เกิดขึ้นในอดีตมาพรรณนาได้ (Creswell J. W., 2013)

3.2) การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) เป็นการสนทนากลุ่มของผู้รู้และผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้
คือ (1) ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 10 คน (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 3 คน และ (3) ผู้เชี่ยวชาญด้าน
กิจกรรม จำนวน 2 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 15 คน เป็นการศึกษากิจกรรมและการวิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมที่
เหมาะสมต่อการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น โดยมีกิจกรรมที่เหมาะสมต่อ
การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม จำนวน 3 กิจกรรม คือ (1) กิจกรรมเปิดใจ (2) กิจกรรม
เรื่องสัตว์ 4 ทิศ และ (3) กิจกรรมฟังอย่างลึกซึ้ง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ
รวบรวมข้อมูล จากการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ
(Secondary Data) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) การศึกษากิจกรรม
และการวิเคราะห์กิจกรรมที่เหมาะสมต่อการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำ
ท้องถิ่น เมื่อได้แบบสอบถามกลับคืนมาแล้ว นำมาตรวจสอบความสมบูรณ์ แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์
และประมวลผลต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงคุณภาพ นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ หรือการจัดกิจกรรม
สนทนากลุ่มมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาเพื่อให้เห็นถึงภาพที่เป็นจริงของพื้นที่ เพื่อจะได้รวบรวมเป็นประเด็น
ที่จะนำไปอธิบายกรอบแนวคิดเรื่องการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น
ต่อไปหลังจากศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลแล้ว นำข้อมูลวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความข้อมูลที่

รวบรวมมาทั้งหมดตามวัตถุประสงค์และโครงสร้างของการวิจัย จัดความสัมพันธ์ของข้อมูลให้เชื่อมโยงกัน เพื่อตอบปัญหาในการวิจัยที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลบนฐานของความจริง มีหลักฐานอ้างอิง และมีเหตุผลรองรับ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนาซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลในเวลาเดียวกับการเก็บรวบรวมข้อมูลจะเป็นประโยชน์ในด้านการช่วยให้เห็นภาพหรือโครงสร้างของการศึกษา ดังนั้นเมื่อสัมภาษณ์เสร็จจึงควรมีการถอดเทปออกมาให้รวดเร็ว และทำการวิเคราะห์เพื่อให้ข้อมูลสามารถสนับสนุนและอ้างอิงในส่วนต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้คำถามการวิจัยเป็นตัวตั้งซึ่งการวิเคราะห์และสังเคราะห์ นำไปสรุปเป็นข้อมูลของผู้วิจัย ต้องมีความเชื่อมโยงและบูรณาการสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การตีความและอภิปรายผลที่เป็นเอกภาพ (Creswell J. W. Plano Clark V. L. Gutmann M. L. & Hanson W. E., 2003) สรุปกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์ 5 ด้าน คือ

- 5.1) นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางด้านวิชาการ
- 5.2) นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางด้านสาธารณะ/สังคม วัด ชุมชน
- 5.3) นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางด้านศาสนา
- 5.4) นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางด้านนโยบาย
- 5.5) นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางการส่งเสริมการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นต่อไป และนำเสนอหลักการและวิธีการที่เป็นแนวทางการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น จากนั้นก็นำฉบับสมบูรณ์ส่งหน่วยงานที่สนับสนุนทุนวิจัย และเผยแพร่ผลการวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย เรื่อง “การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น” ผู้วิจัยได้ศึกษาคุณลักษณะจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น กิจกรรมการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น และการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น โดยการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูล การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) จากนั้นได้สรุปในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

1. สรุปผลการศึกษาคุณลักษณะด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น จากการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลและจากแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้สรุปเป็นประเด็นได้ 2 ประเด็นหลักดังต่อไปนี้ คือ 1) คุณลักษณะด้านจริยธรรม และ 2) คุณลักษณะด้านความรับผิดชอบต่อสังคม พบดังนี้

- 1.1) คุณลักษณะด้านจริยธรรม ผู้นำท้องถิ่นสามารถปรับแผนงานใช้งบประมาณตามสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม รู้จักใช้สอยงบประมาณในการบริหารจัดการอย่างถูกต้องสมเหตุสมผล และใช้ชีวิตอย่างพอเพียงทั้งเป็นแบบอย่างแนวทางของความพอเพียง ผู้นำท้องถิ่นสามารถเป็นตัวอย่างที่ดีในการบริหารจัดการเวลา และรู้คุณค่าของเวลา สามารถวางแผนงานหรือจัดโครงการได้อย่างเหมาะสมกับโอกาสและเวลา และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ กล้าตัดสินใจ และตรงต่อเวลา ผู้นำท้องถิ่นมีความจริงใจ

ในการพัฒนาประโยชน์สาธารณะเพื่อชุมชน ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนเห็นคุณค่าของกิจกรรม
สาธารณะประโยชน์ และมีความจริงใจ อดทน และเสียสละเป็นที่พึงให้แก่ประชาชนได้ ผู้นำท้องถิ่นมีการ
กำหนดนโยบายบริหารงานให้ถึงจุดเป้าหมายที่ได้วางไว้ ส่งเสริมสนับสนุนการใช้เหตุผลในการบริหารงาน
เพื่อจะได้ทราบถึงข้อดีและข้อเสีย และมีการรวมกันประชุมปรึกษาหารือวางแผนจุดมุ่งหมายของการ
บริการงานได้ ผู้นำท้องถิ่นมีเข้าใจในกฎเกณฑ์ ระเบียบ กติกามารยาทของทางราชการ ทราบถึงความ
รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนและมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนนั้น และส่งเสริมสนับสนุนให้
บุคลากรปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบของทางราชการ ผู้นำท้องถิ่นมีปฏิบัติหน้าที่ของตนสามารถเป็นต้นแบบ
ในการประพฤติปฏิบัติ รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติตามหน้าที่นั้น และมีพัฒนาตนเอง
อย่างสม่ำเสมอ ปรับปรุงจุดอ่อนของตน ในขณะเดียวกันก็พัฒนาจุดแข็งของตนเอง

1.2) คุณลักษณะด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้นำท้องถิ่นที่มีความตั้งใจพัฒนาท้องถิ่นให้ตรง
เป้าหมาย บุคลากรคือผู้สนองงานท้องถิ่นยิ่งต้องมีความใส่ใจทำงานตามที่ผู้บังคับบัญชามอบหมายทำตาม
นโยบายของทางภาครัฐอย่างเต็มที่ คอยบริการชาวบ้านด้วยความตั้งใจ และเป็นกันเอง ผู้นำท้องถิ่นต้องม
ีความกล้าหาญ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ ต้องปรับตัวตามยุคตามสมัย และมีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการ
ปกครอง เพื่อใช้ความรู้ความสามารถของตนในการปกครองประชาชนให้เกิดความสงบสุขในชุมชน และ
ให้ตรงกับความต้องการของประชาชนในแต่ละสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้นำท้องถิ่นต้องมีวุฒิภาวะ
ของผู้นำที่ดีและต้องมีความรับผิดชอบต่อภาระทำของตนเอง ต้องมีความรับผิดชอบในงานของตน และ
ต้องมีความรับผิดชอบต่อภาระทำของตนเอง การร่วมรับผิดชอบต่อผลงานที่ทำ รับผิดชอบในบทบาท
ภาระหน้าที่ที่มีต่อสาธารณชน รับผิดชอบต่อสังคม รับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างมีเหตุมีผลตามที่
ได้รับมอบหมาย ตั้งใจปฏิบัติภารกิจตามหน้าที่อย่างสุดความสามารถ ผู้นำท้องถิ่นต้องเคารพในความเห็น
ต่างของประชาชน ควรให้ความสำคัญต่อประชาชน ต้องกระตือรือร้นในการทำงาน ต้องรับฟังความ
คิดเห็นของประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ
ร่วมเสนอปัญหา หรือประเด็นที่สำคัญ และควรส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการเสนอ
ความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ

2. สรุปผลศึกษากิจกรรมการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น
จากการศึกษากิจกรรมและการสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) แล้ววิเคราะห์กิจกรรมที่ถูกต้อง
เหมาะสมต่อการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น คณะผู้วิจัยจึงได้ออกแบบ
กิจกรรมในการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นตามโครงการวิจัย โดยได้มี
การจัดกิจกรรมอบรมในเรื่องของความเป็นผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ผ่านกิจกรรมจำนวน 3 กิจกรรม คือ
1) กิจกรรมเปิดใจ 2) กิจกรรมเรื่องสัตว์ 4 ทิศ และ 3) กิจกรรมฟังอย่างลึกซึ้ง พบดังนี้

2.1) กิจกรรมเปิดใจ เป็นกิจกรรมหลักที่ต้องทำเป็นกิจกรรมแรก เพราะในการฝึกอบรมเรื่อง
ของกระบวนการต่าง ๆ จะต้องเปิดใจให้ผู้เข้ารับการอบรมลดละความเป็นตัวตนออก เพื่อเปิดความพร้อม
ในการอบรมกิจกรรมต่างๆ ด้วยกระบวนการให้ผู้เข้ารับการอบรมนั่งเป็นวงกลม แล้วให้ผู้เข้ารับการอบรม
พูดถึงความรู้สึกของตนให้แก่ผู้เข้ารับการอบรมท่านอื่นฟังทีละท่าน โดยใช้เวลาประมาณ 10-15 นาที

แล้วถอดองค์ความรู้ด้วยการถาม กิจกรรมนี้เป็นการถามแบบเปิดใจทุกคนต้องได้ตอบและถามคำถามทุกท่าน กิจกรรมเปิดใจเป็นกิจกรรมสื่อกลางในการเปิดรับฟังปัญหาและทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน

2.2) กิจกรรมเรื่องสัตว์ 4 ทิศ เป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นตัวตนของตนเองได้อย่างชัดเจนผ่านกิจกรรมนี้ และได้ทำการถอดบทเรียนผู้เข้ารับการอบรม ในการให้ผู้เข้ารับการอบรมได้รู้จักหรือได้เช็คตนเองจาก สัตว์ 4 ทิศ คือ อินทรี หมายถึงผู้บริหาร หมู หมายถึงผู้วางแผนงาน กระต่าย หมายถึงผู้ปฏิบัติงาน ส่วนหนู หมายถึงผู้ปฏิบัติงานตามคำสั่ง เพื่อจะได้ช่วยให้เข้าใจตนเองและรู้จักตัวตนมากขึ้น รวมถึงมองเห็นจุดแข็งและจุดอ่อนของตนเอง ประกอบการตัดสินใจก่อนเลือกอาชีพและเป็นการปรับตัวก่อนที่จะไปทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งแน่นอนว่า นอกจากจะได้รู้จักตัวตนตนเองแล้ว ยังได้รู้จักตัวตนของคนรอบข้างอีกด้วย

2.3) กิจกรรมฟังอย่างลึกซึ้ง วิชยากรหรือกระบวนการนำผู้เข้ารับการอบรมจับคู่ โดยให้จับคู่คุยกัน คุยอะไรก็ได้คู่ละ 5 นาที และสลับกันพูด สลับกันฟัง และต่างคนต่างพูด กิจกรรมนี้เพื่อสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับสภาพชุมชนของตนเองในปัจจุบันที่ปรากฏให้เห็นว่า ถ้าเราไม่ฟังกันจะเกิดอะไรขึ้น กิจกรรมนี้จะช่วยให้ผู้เข้าอบรมทราบจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค

สรุปการจัดกิจกรรม การจัดกิจกรรมเปิดใจ เป็นกิจกรรมหลักที่ต้องทำเป็นกิจกรรมแรก เพราะเป็นกิจกรรมสื่อกลางในการเปิดรับฟังปัญหาและทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน การจัดกิจกรรมเรื่องของสัตว์ 4 ทิศ แล้วถอดบทเรียนกิจกรรมนี้ปรากฏได้ว่า ผู้เข้าร่วมรับการอบรมได้เห็นถึงตัวตนและพลังแฝงที่อยู่ลึก ๆ ในจิตใจของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเห็นแก่ตัวที่ตนเองมีอยู่ การกล่าวโทษคนอื่นมากกว่าที่จะกล่าวโทษตนเอง การมองคนอื่นเป็นตัวถ่วงในการพัฒนา จากประเด็นที่กล่าวมาเป็นการสร้างให้ผู้นำท้องถิ่นมีความตระหนักรู้ถึงตนเอง และเข้าใจคนอื่นมากขึ้น จากการจัดกิจกรรมนี้จะเห็นได้ว่าผู้นำท้องถิ่นมีความเข้าใจตนเองมากขึ้น ในที่นี้สังเกตจากการถอดบทเรียนจากกิจกรรมที่ดำเนินการขึ้น การจัดกิจกรรมฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นกิจกรรมเพื่อต้องการสร้างการฟังให้แก่ผู้นำท้องถิ่นในการรับฟังปัญหาต่าง ๆ จากชุมชน กิจกรรมนี้เมื่อเข้าสู่กิจกรรมแล้ว ผู้นำท้องถิ่นจะต้องปล่อยวางเรื่องราวต่าง ๆ และให้ความสนใจต่อสิ่งที่อยู่ต่อหน้า เป็นกิจกรรมเพื่อให้ผู้นำท้องถิ่นรับฟังอย่างมีสติ และรับฟังอย่างเคารพ ไม่ตีค่า ไม่กล่าวโทษ แต่ให้รับฟังในสิ่งที่ผู้พูดต้องการพูดให้เราฟัง จากการถอดบทเรียนกิจกรรมนี้ปรากฏได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นสะท้อนความเป็นตัวตนได้มากจากการฟังผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง โดยไม่ตัดสินผู้พูด จะเห็นได้ว่า จากการได้จัดกิจกรรมอบรมเพื่อถอดบทเรียนของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นผ่านกิจกรรมทั้ง 3 จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่ได้เข้ารับการอบรม ได้เห็นตัวตนของตนเองชัดเจนขึ้น จากที่แต่ก่อนไม่เคยรับฟังเรื่องราวต่างๆ ของชุมชนอย่างตั้งใจ หรือฟังเรื่องราวของชุมชนไม่จบแล้วก็สรุปเอาเอง จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้เห็นว่า ผู้นำไม่ว่าจะเป็นหรือผู้นำครอบครัว ผู้นำชุมชน ผู้นำสังคม หรือผู้นำท้องถิ่นควรเป็นผู้ชี้แนะเป็นต้นแบบให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ตามในด้านคุณธรรมจริยธรรม ต้องมีจิตใจที่มุ่งมั่นปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย ต้องประพฤติตนเป็นคนดี เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม มีความรู้ความสามารถ ประพฤติปฏิบัติดี มีเหตุผลเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องเป็นแบบอย่างของสังคม เมื่อปฏิบัติหน้าที่ก็ไปปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ไม่เลือกปฏิบัติ ทำให้ประชาชนเกิด

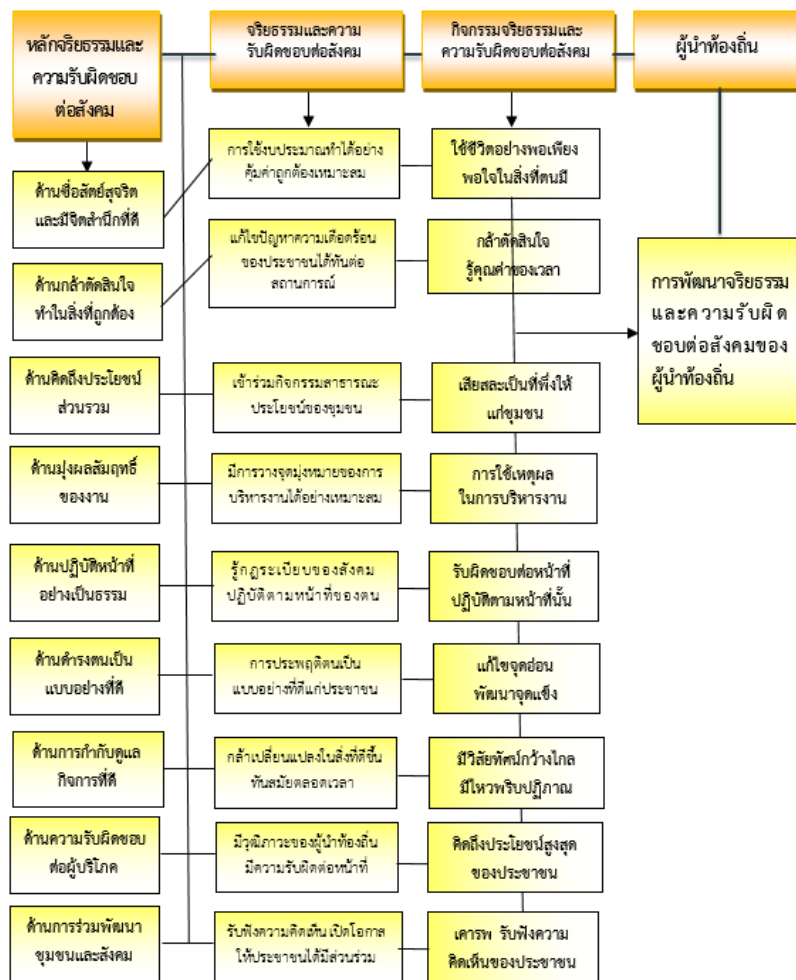
ความไว้วางใจ เชื่อใจได้ว่าเลือกเข้าไปแล้วไม่ทำให้ผิดหวัง มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน ดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทำตามหน้าที่ของตนเองไม่ก้าวร้าวหน้าที่ของคนอื่น ประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม และสิ่งที่สำคัญที่สุดผู้นำท้องถิ่นจะต้องรับฟังเสียงของประชาชนอย่างตั้งใจ โดยไม่ไปตัดสินเสียงร้องเรียนของประชาชน แต่ต้องรับฟังอย่างตั้งใจ และเคารพต่อเสียงร้องเรียนนั้นด้วย แล้วหาทางแก้ไขเพื่อความสงบสุขของชุมชน สังคม และประเทศชาติ

3. สรุปผลการนำเสนอการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น จากการศึกษาข้อมูลและจากการสัมภาษณ์ การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นพบดังนี้

กิจกรรมการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น ว่าด้วยผู้นำไม่ว่าจะเป็นผู้นำครอบครัว ผู้นำชุมชน ผู้นำสังคม หรือผู้นำท้องถิ่นควรเป็นผู้ขึ้นที่ดี และเป็นต้นแบบที่ดีให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ตามในด้านคุณธรรมจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นนั้น ผู้นำท้องถิ่นจะต้องพัฒนาด้านการรู้จักหน้าที่ของตนเองเป็นสำคัญ พร้อมทั้งจะรู้จักการให้และการเสียสละต่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่ และเป็นแบบอย่างที่ดีให้คนในสังคมเคารพนับถือ เป็นผู้ที่มีศีลธรรมรู้จักเคารพผู้ใหญ่ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ รับฟังและยอมรับการเปลี่ยนแปลง เคารพกฎกติกาของชุมชน รู้รักสามัคคี พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าทันยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ผู้นำท้องถิ่นที่มีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วจะเป็นผู้นำท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยหลักจริยธรรมและมีศีลธรรมที่ดียิ่ง

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น” ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยดังกล่าวมาสรุปเป็นความสัมพันธ์เชิงแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพ แสดงองค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น” ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นเป็น 2 ประเด็นหลักดังต่อไปนี้ คือ

1. คุณลักษณะด้านจริยธรรมมี 6 ด้าน ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ด้านซื่อสัตย์สุจริต มีจิตสำนึกที่ดี และรับผิดชอบต่อหน้าที่ 2) ด้านกล้าตัดสินใจ และกระทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม 3) ด้านคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และมีจิตสาธารณะ 4) ด้านมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน 5) ด้านปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และ 6) ด้านดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดี และรักษาภาพลักษณ์ของทางราชการ

2. คุณลักษณะด้านความรับผิดชอบต่อสังคม มี 3 ด้าน ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ด้านการกำกับดูแลกิจการที่ดี 2) ด้านความรับผิดชอบต่อผู้บริโภคร และ 3) ด้านการร่วมพัฒนาชุมชนและสังคม พบดังนี้

1. คุณลักษณะด้านจริยธรรม

1.1 ด้านซื่อสัตย์สุจริต และมีจิตสำนึกที่ดีในการรับผิดชอบต่อหน้าที่

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานทางจริยธรรมของผู้นำท้องถิ่นด้านชื่อเสียงสุจริต และมีจิตสำนึกที่ดีในการรับผิดชอบต่อหน้าที่ คือ มีการใช้งบประมาณตามสถานการณ์ได้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสม ชื่อเสียงสุจริต และใช้ชีวิตอย่างพอเพียง เช่น การเข้าร่วมประชุมสภาเห็นชอบร่างข้อบัญญัติงบประมาณด้วยความชื่อเสียงสุจริต มีการติดตามการใช้จ่ายงบประมาณให้เป็นไปตามข้อบัญญัติงบประมาณ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิต และมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง

- การดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง พอใจในสิ่งที่ตนมี ยินดีในสิ่งที่ตนได้
- ความชื่อเสียงสุจริตในการปฏิบัติต่อหน้าที่
- การใช้ชีวิตด้วยความซื่อตรง และเป็นแบบอย่างที่ดี
- การปรับแผนการและการกำหนดโครงการใช้งบประมาณได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
- การปรับตำแหน่งความดีความชอบกระทำตามหลักการและเหตุผล
- การส่งเสริมสนับสนุนความชื่อเสียงสุจริตในการปฏิบัติต่อหน้าที่

1.2 ด้านกล้าตัดสินใจทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานทางจริยธรรมของผู้นำท้องถิ่นด้านกล้าตัดสินใจทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม คือ มีความกล้าหาญในการบริหารงานกล้าตัดสินใจ แก้ไขปัญหาได้ทันต่อสถานการณ์ สนับสนุนส่งเสริมการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การติดตามโครงการพัฒนาที่ได้ใช้จ่ายงบประมาณ การเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการติดตามแผนการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนให้ทันต่อสถานการณ์ กล้าตัดสินใจ และรู้คุณค่าของเวลา

- ความรับผิดชอบต่อหน้าที่กล้าตัดสินใจ และตรงต่อเวลา
- การรู้คุณค่าของเวลา การใช้เวลาให้เกิดประโยชน์สูงสุดคุ้มค่าคุ้มเวลา
- การเป็นตัวอย่งที่ดีเป็นที่ยอมรับในเรื่องของการตรงต่อเวลา
- ความสามารถในการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสมกับโอกาสและเวลา
- การบริหารจัดการได้ทันต่อสถานการณ์ความต้องการของประชาชน
- การส่งเสริมสนับสนุนการใช้เวลาให้คุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุด

1.3 ด้านคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และมีจิตสาธารณะ

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานทางจริยธรรมของผู้นำท้องถิ่นด้านคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และมีจิตสาธารณะ คือ เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ สนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนให้ประชาชนรู้จักคุณค่าของประโยชน์ส่วนรวม เช่น การเข้าร่วมประชุมในการจัดเวทีประชุมประชาคมเพื่อรับฟังปัญหา ความต้องการ และความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ของชุมชน การปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ การทำความสะอาดรอบบริเวณหมู่บ้านและชุมชน การคัดแยกขยะเพื่อลดปริมาณขยะในชุมชน

- การรู้จักวัฒนธรรมประเพณีและความต้องการของชุมชนและสังคมที่แตกต่างกัน
- การมีความจริงใจ อดทน และเสียสละเป็นที่พึ่งให้แก่ประชาชน
- การให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

- การเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
- การมีจิตสาธารณะประโยชน์ต่อประชาชน ชุมชน และสังคม
- การคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของส่วนรวม

1.4 ด้านมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานทางจริยธรรมของผู้นำท้องถิ่นด้านมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน คือ มีการวางเป้าหมายของการบริการงานได้ถูกต้องเหมาะสม มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม สนับสนุนส่งเสริมให้บุคลากรใช้เหตุผล เช่น การติดตามการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแผนการพัฒนา การติดตามการใช้จ่ายงบประมาณว่าเป็นไปตามข้อบัญญัติงบประมาณหรือไม่โดยมุ่งผลประโยชน์ของประชาชนเป็นสำคัญ การมีเหตุผล และการสนับสนุนส่งเสริมการใช้เหตุผลในการบริหารงาน

- การรู้ถึงผลของการบริหารงานด้านดีและด้านเสียว่ามีอะไรบ้าง
- การประชุมปรึกษาหารือวางแผนจุดมุ่งหมายของการบริการงาน
- การวางเป้าหมายของแผนงานและการกำหนดโครงการกระทำได้อย่างถูกต้อง
- ความมุ่งมั่นบริหารงานตามแผนการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์
- การส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรใช้เหตุผลในการบริหารงาน

1.5 ด้านปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานทางจริยธรรมของผู้นำท้องถิ่นด้านปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ คือ รู้จักกฎระเบียบกติกาศังคมและประเทศชาติ ปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นธรรม สนับสนุนส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติตามกฎระเบียบ เช่น การรู้จักกฎเกณฑ์ ระเบียบ กติกา มารยาทของสังคม การเห็นชอบในการใช้จ่ายงบประมาณครอบคลุมในทุกพื้นที่ ไม่ดูแลเฉพาะในพื้นที่ของตน

- การมีมาตรฐานทางจริยธรรมของผู้นำท้องถิ่น
- การรู้จักหลักเกณฑ์ของบ้านเมืองอันได้แก่หลักกฎหมาย กติกา ระเบียบของสังคม
- การบังคับใช้กฎหมายต้องเช่นเดียวกันกับประชาชน ไม่ทำตนอยู่เหนือกฎ
- การปฏิบัติตามหน้าที่ของตนตามหลักเกณฑ์ กฎกติกา ระเบียบของสังคม
- การปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน
- การส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม

1.6 ด้านดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีและรักษาภาพลักษณ์ของทางราชการ

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานทางจริยธรรมของผู้นำท้องถิ่นด้านดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีและรักษาภาพลักษณ์ของทางราชการ คือ ปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รู้จักหน้าที่ของตน สนับสนุนส่งเสริมภาพลักษณ์ของหน่วยงานให้ดีขึ้น เช่น การเป็นผู้ที่ประพฤติตนอยู่ในจริยธรรมเป็นแบบอย่างแก่ประชาชน ในที่สาธารณะ การแต่งกายสุภาพ และการสนับสนุนและส่งเสริมสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

- การรู้จักประเมินตนเองว่ามีความรู้ความสามารถเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำท้องถิ่นหรือไม่
- การรู้จักหน้าที่ของตนเอง ทำตามหน้าที่ของตนเอง ไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของคนอื่น
- การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นต้นแบบของการปฏิบัติสมควรแก่คำชื่นชม

- การพัฒนาตนเองอยู่เสมอ คือ ปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อนและพัฒนาจุดแข็งของตน
- การส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรปฏิบัติตนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
- การส่งเสริมสนับสนุนภาพลักษณ์ของหน่วยงานราชการให้ดีขึ้น

2. คุณลักษณะด้านความรับผิดชอบต่อสังคม

2.1 ด้านการกำกับดูแลกิจการที่ดี

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นด้านการกำกับดูแลกิจการที่ดี คือ เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ ต้องเป็นคนที่มองเห็นภาพในอนาคตที่คนอื่นมองไม่เห็น มองเห็นโอกาสในอนาคตได้ และเมื่อมองเห็นภาพอนาคตแล้วก็ต้องสามารถกำหนดเป้าหมาย สามารถเปลี่ยนแปลงการปกครองและบริหารจัดการด้วยวิธีการใหม่ๆ ที่ทันสมัย กล้าตัดสินใจในสิ่งที่ควรโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง โดยเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาและประชาชนในชุมชนเสนอวิธีการใหม่ๆ ในการปกครองและจัดการงานต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม

- การมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองเห็นโอกาสในอนาคตได้ การวางแผนรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว
- ความสามารถในการกำหนดเป้าหมายแผนงานได้อย่างชัดเจน
- ความกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ดีขึ้นและทำได้จริง
- ความเข้มแข็ง กล้าตัดสินใจในสิ่งที่ควรโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
- การตื่นตัวและกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา
- การผสมผสานแนวคิดสมัยใหม่กับสมัยเก่าให้กลมกลืน กล้าเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนา

2.2 ด้านความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นด้านความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค คือ มีวุฒิภาวะของผู้นำที่ดีและต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ผู้นำท้องถิ่นต้องมุ่งมั่นต่อการทำงาน และต้องกล้าตัดสินใจในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้นำจะต้องมีวุฒิภาวะของความเป็นผู้นำที่ดี ผู้นำต้องมีความรับผิดชอบต่อในงาน มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ต้องมีการเตรียมการแก้ไขปัญหาเพื่อสนองตอบความต้องการของกลุ่มต่างๆ

- การมีวุฒิภาวะของความเป็นผู้นำที่ดี
- ความรับผิดชอบต่อในงาน และต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง
- การมีส่วนร่วมต่อการรับผิดชอบต่อผลงานที่ทำและภาระหน้าที่ที่มีต่อสังคม
- ความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างสุดความสามารถ และติดตามผลการปฏิบัติงาน
- มีการเตรียมการแก้ไขปัญหาเพื่อสนองตอบความต้องการของกลุ่มต่างๆ
- กล้าคิด กล้าทำ และกล้าตัดสินใจในการปฏิบัติหน้าที่

2.3 ด้านการร่วมพัฒนาชุมชนและสังคม

ผู้นำท้องถิ่นมีมาตรฐานความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นด้านการร่วมพัฒนาชุมชนและสังคม คือ มีเคารพในความเห็นต่างของประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม ควรให้

ความสำคัญต่อประชาชนและต้องกระตุ้นหรือรื้อฟื้นในการทำงาน ต้องรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมรับรู้

- การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมรับรู้
- การเคารพในความเห็นต่างของประชาชน
- การเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา หรือประเด็นที่สำคัญ
- การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น
- การให้ความสำคัญต่อความคิดเห็นของประชาชน
- การกระตุ้นหรือรื้อฟื้นในการทำงาน
- การมีส่วนร่วมนั้นคืออิสระของการแสดงความคิดเห็นในการบริหารจัดการบ้านเมือง

ข้อเสนอแนะ

จากการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูล จากแบบสัมภาษณ์และจากการสนทนากลุ่มย่อยพร้อมทั้งการจัดกิจกรรมการอบรมจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่น ในเรื่องของการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดมีแก่ผู้นำท้องถิ่น และจากการทำวิจัยเรื่องการพัฒนาจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำท้องถิ่นนี้ ผู้วิจัยได้ข้อสังเกตหลายประการด้วยกันจึงขอเสนอแนะเพื่อจะได้ศึกษาต่อไป ตามลำดับดังนี้

1. ศึกษาการสร้างกระบวนการวิถีผู้นำท้องถิ่น
2. ศึกษาการตรวจสอบสภาวะอารมณ์ของผู้นำท้องถิ่นต่อสถานการณ์โควิด 19
3. ศึกษาผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ของชุมชนในสถานการณ์ต่าง ๆ

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ครุฑชิต พุทธโกษา. (2554). **คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์.** **กรุงเทพฯ:** สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ธเนศ เกษศิลป์. (2561). “วิถีทางสายกลาง เพื่อความอยู่ร่วมกันของสังคมและลดการเบียดเบียนธรรมชาติแบบบูรณาการ”. **วารสารปรัชญาปริทรรศน์.** ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2561) : 82.

ประเวศ วะสี. (2540). **พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม.** **กรุงเทพฯ:** สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

เย็นฤดี วงศ์พุด. (2543). **ความเข้มแข็งของชุมชน จุลสารการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมครบรอบ 30 ปี.**

กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

สมบุญธรรม สุขสำราญ. (2530). **การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา.**

กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง. แมส. โปรดักส์ จำกัด.
- Creswell J. W. (2013). **Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches**. 3 nd. Thousand oaks CA: Sage.
- Creswell J. W. Plano Clark V. L. Gutmann M. L. & Hanson W. E. (2003). **Advanced Mixed Methods Research Designs**. Thousand Oaks CA: Sage.
- Fremont E. Kast & Janes E. Rosewzweig. (1979). **Organization & Management**. New York: McGrawHitt.

กระบวนการมีส่วนร่วมในสร้างพืชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

Participation Process of Plants Sustainable Economic for Develop Community Enterprises

ธนัชพร เกตุคง

Thanatporn Ketkong

E-mail: gjwrc2521@gmail.com

บทคัดย่อ

สถานการณ์เศรษฐกิจในสังคมไทยปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนเกือบทุกระดับของสังคมไทย โดยเฉพาะผู้ที่ยากจนหาเช้ากินค่ำจะได้รับผลกระทบอย่างมากที่สุด ก่อให้เกิดความยากลำบากในการดำเนินชีวิตและเลี้ยงชีพตนเอง จึงมีกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างพืชในที่นี้ เป็นการจำเพาะเจาะจงพืชที่เป็นสมุนไพรที่สำคัญทางเศรษฐกิจในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการนำเสนอเพื่อเป็นการพัฒนาให้เป็นพืชเศรษฐกิจ ที่สามารถสร้างอาชีพและรายได้เป็นจำนวนมาก และเพื่อแสดงให้เห็นว่าพืชสมุนไพรนั้นนอกจากจะใช้รักษาโรคแล้วยังสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน เน้นกระบวนการในการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และฉบับที่ 7-8 การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะเป็ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทาง เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรเพื่อนำไปส่งออกเป็นพืชเศรษฐกิจ ภายใต้ดังกล่าว คือ 1) การสนับสนุนและพัฒนาระบบการและเทคโนโลยีพื้นฐานอันได้แก่ การแพทย์แผนไทย เกษัช กรรมแผนไทย การนวดไทย สมุนไพร และ 2) การสนับสนุนและส่งเสริมการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยใช้ สมุนไพร การแพทย์พื้นฐาน การนวดไทย ในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน

คำสำคัญ: พืชเศรษฐกิจ, วิสาหกิจชุมชนพืช, การสร้างพืชเศรษฐกิจ

Abstract

The current economic situation in Thai society has affected people at almost every level of Thai society. Those who are living in poverty will be affected the most. Causing difficulty in living and earning one's living, therefore, there is a process involved in plant formation here. It is specific to plants that are economically essential herbs in the development of community enterprises. Emphasis is given to developing it into an economic crop. That can create a career and a lot of income. And it shows that medicinal plants, in addition to being used to treat diseases, can also be used as a way to generate

income for the community. In emphasizing the processes in the 5th National Economic and Social Development Plan and the 7th–8th National Economic and Social Development Plan, participation is the cooperation of the people. Whether it is an individual or a group of people who agree to take responsibility for the development and change in direction, To study medicinal plants for export as cash crops Under such are 1) support and development of local academics and technology, namely Thai traditional medicine, Thai traditional medicine, Thai massage, and herbs; and 2) support and promotion of self-care by using herbs, indigenous medicine, and Thai massage at the individual, family, and community levels.

Keywords: economic crops, plant community enterprises, construction of economic crops

บทนำ

สถานการณ์เศรษฐกิจในสังคมไทยปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนเกือบทุกระดับของสังคมไทย โดยเฉพาะผู้ที่ยากจนหาเช้ากินค่ำจะได้รับผลกระทบอย่างมากที่สุด ก่อให้เกิดความยากลำบากในการดำเนินชีวิตและเลี้ยงชีพตนเอง วิถีทางเศรษฐกิจต่างๆ เหล่านี้ ก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ คือ การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ยากแค้นมากขึ้น ขาดความมั่นคงทางอาชีพ รายได้ คุณภาพชีวิตตกต่ำผู้คนในประเทศ จำต้องอดออม อดทนต่อภาวะเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนี้ด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งมนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา คือ การส่งเสริมให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีและมีความอยู่เย็นเป็นสุข เป็นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เพื่ออำนวยความสะดวกสบายในชีวิตประจำวันของประชาชน รวมทั้งด้านการส่งเสริมให้มีร่างกายที่ปราศจาก โรคภัยไข้เจ็บ หากประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีแล้วย่อมจะมีความสามารถในการพัฒนาทั้งตัวเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้เกิดคุณค่าหรือประโยชน์สูงสุด (D.G. Harland, 1992: 8) จะเห็นได้ว่า การพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจกระแสหลัก (Main Stream Economy) แม้จะก่อให้เกิดผลสำเร็จหลายด้าน แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดผลอันไม่พึงปรารถนาต่อประชาชนทั้งในด้านชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงปัญหาอื่น ที่สำคัญอีก เช่น ปัญหาภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ในปี 2540 อันทำความวิฤติและหายนะมาสู่ประเทศชาติครั้งสำคัญที่สุดครั้งหนึ่ง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545: 14) จะเห็นว่า ด้วยการดำรงชีพของชุมชนในชนบทจึงมีความผูกพันและได้ตระหนักในคุณประโยชน์ของ พืช ผัก ผลไม้ท้องถิ่น ซึ่งในบางฤดูอาจมีผลผลิตมากเกินความต้องการ หากทิ้งไว้จะเน่าเสียโดยเปล่าประโยชน์ จึงใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีชาวบ้านแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์พืช ดังนั้น ในปัจจุบันนี้จึงเกิดการรวมตัวของคนในชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกันร่วมแสวงหาความรู้ในด้านต่างๆ มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีชาวบ้านจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อร่วมกันเพิ่มคุณค่าและสืบทอดทรัพย์สินทางปัญญาให้มีความมั่นคง ยั่งยืน ยืนหยัดกับกระแสการเปลี่ยนแปลง โดยจัดตั้งกลุ่มนำทุนทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นและทุนทางปัญญามาแปรรูปเป็นยา

สมุนไพรบาง เป็นลักษณะการถนอมอาหารบาง เพื่อแจกจ่ายให้ญาติมิตร หรือจำหน่ายในราคาที่เหมาะสม เป็นรายได้เสริมอีกช่องทางหนึ่ง การร่วมกันทำกิจดังกล่าวนี้เรียกว่า วิสาหกิจชุมชน (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548: 1)

สมุนไพรในการรักษาโรคมะเร็งมาเป็นเวลานาน ไม่ว่าจะเป็นการใช้สมุนไพรเดี่ยวหรือในรูปยาตำรับ ซึ่งในสมุนไพรประกอบด้วยสารประกอบทางเคมีหลายชนิดที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสรรพคุณของพืชสมุนไพรจะขึ้นอยู่กับชนิดและปริมาณของสารประกอบทางเคมีเหล่านี้ ในแต่ละส่วนของพืชสมุนไพรที่มีสารประกอบที่แตกต่างกันไป และนอกจากนี้ชนิดและปริมาณของสารเคมีจะแปรไปตามปัจจัยอื่น ๆ อีก เช่นชนิดของพันธุ์สมุนไพร สภาพแวดล้อมที่ปลูก ช่วงเวลาที่เก็บ เป็นต้น โดยมนุษย์มีวิวัฒนาการในการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ จึงรู้จักนำสมุนไพรมาใช้เป็นอาหาร เชื้อเพลิง เครื่องนุ่งห่ม และส่วนหนึ่งก็ใช้เป็นยารักษาโรค รูปแบบการใช้สมุนไพรก็มีความแตกต่างกันตามความหลากหลายของเผ่าพันธุ์มนุษย์ และความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งพืชสมุนไพร เป็นยาที่ได้จากพฤกษศาสตร์ สัตว์ หรือแร่ธาตุ ซึ่งมีได้ผสมหรือปรุง หรือแปรสภาพ (ตามความหมายของยาสมุนไพรในพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510) สมุนไพรสำหรับงานสาธารณสุขมูลฐานส่วนใหญ่เป็นต้นไม้ ซึ่งต้นไม้เหล่านี้จะมีส่วนประกอบสำคัญอยู่ 5 ส่วน คือ ราก ลำต้น ใบ ดอก และผล ส่วนของพืชเหล่านี้ต่างมีรูปร่างลักษณะโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ที่แตกต่าง กันไป เช่นเดียวกับร่างกายมนุษย์ที่มีอวัยวะแตกต่างกันและต่างก็ทำหน้าที่ไม่เหมือนกัน ข้อสำคัญในการนำยาสมุนไพรมาใช้ก็ต้องคำนึงถึงหลักการใช้ให้ถูกต้องด้วย คือ

- 1) การใช้ให้ถูกต้อง สมุนไพรที่มีชื่อพ้องหรือซ้ำกันมาก และบางท้องถิ่นก็เรียกไม่เหมือนกัน จึงต้องรู้จักสมุนไพร และใช้ให้ถูกต้อง
- 2) การใช้ให้ถูกส่วน ต้นสมุนไพรไม่ว่าจะเป็นราก ใบ ดอก เปลือก ผล เมล็ด จะมีฤทธิ์ไม่เท่ากัน บางทีผลแก่-ผลอ่อน จะมีฤทธิ์แตกต่างกัน ดังนั้นจึงต้องรู้ว่าส่วนใดใช้เป็นยาได้
- 3) การใช้ให้ถูกขนาด สมุนไพรถ้าใช้น้อยไปก็รักษาไม่ได้ผล แต่ถ้ามากไปอาจเป็นอันตรายหรือเกิดพิษต่อร่างกาย
- 4) การใช้ให้ถูกวิธี สมุนไพรบางชนิดต้องใช้สด บางชนิดต้องปนกับเหล้า บางชนิดต้องต้ม จะต้องรู้จักวิธีใช้ให้ถูกต้อง
- 5) การใช้ให้ถูกกับโรค เช่น ท้องผูกต้องใช้ยาระบาย ถ้าใช้ยาที่มีฤทธิ์ฝาดสมานจะทำให้ท้องผูก ยิ่งขึ้นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสมุนไพร จึงควรค่าต่อการศึกษาวิจัย และจักเป็นข้อมูลให้มนุษย์ได้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสมุนไพรในพุทธศาสนากับมนุษย์มีความผูกพันกันอย่างไร และได้แบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติตามพุทธจริยา ซึ่งจะเป็นปัจจัยให้มนุษย์ได้รับความสุข บรรลุเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตได้ และนำไปสู่การปลูกจิตสำนึกร่วมกันในหมู่มนุษย์ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อประโยชน์แก่อุทิศต่อสังคมมนุษย์โดยส่วนรวมต่อไป (เสนาะ ขาวขำ, 2558: 4-5) เนื่องจากพื้นที่ของประเทศไทยมีความเหมาะสมในด้านการเกษตรจึงปฏิเสธไม่ได้ว่า “พืช” หรือ “พืชสมุนไพร” คือสิ่งที่ทำให้คนไทยมีอาหารเลี้ยงปากท้องและยังสร้างรายได้กับครัวเรือน ต่อยอดไปจนถึงการ

สร้างรายได้ให้ประเทศจนกลายเป็น “พืชเศรษฐกิจ” ที่เกษตรกรจำนวนมากยึดถือเป็นอาชีพ จึงอยากนำเสนอให้กับผู้ที่สนใจหรือคนที่อยากเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้เพื่อโอกาสในการสร้างประโยชน์ต่อตัวเองและประเทศชาติต่อไปในอนาคต อย่างที่กล่าวไปว่าพืชถือเป็นปัจจัยสำคัญในการหล่อเลี้ยงชีวิตให้กับคนไทยมาอย่างยาวนาน ซึ่งไม่ใช่แค่การบริโภคเท่านั้น แต่เมื่อปลูกในปริมาณมากขึ้นก็ย่อมสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรมากตามไปด้วย ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันมีพืชเศรษฐกิจที่ส่งเสริมอาชีพ ทำเงินให้กับคนในประเทศเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าหมายถึงการส่งออกพืชเหล่านั้นแบบสดๆ เพียงอย่างเดียว แต่หลายชนิดยังถูกนำมาแปรรูปเพื่อสร้างประโยชน์และเม็ดเงินได้อีกมากมาย พืชเศรษฐกิจเหล่านี้ไม่ใช่แค่การบริโภคของคนเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการถูกนำไปเลี้ยงสัตว์และทำประโยชน์ในด้านอื่นๆ เพื่อให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุดด้วย นี่คือความโชคดีของประเทศไทยด้วยพื้นที่และสภาพอากาศเหมาะสมจึงสามารถปลูกพืชต่างๆ ได้หลากหลายชนิดในแบบที่หลายประเทศทำไม่ได้ แหล่งรายได้หลักจึงมักมาจากประเทศพัฒนาแล้วแต่ขาดแคลนด้านการผลิตจึงต้องอาศัยการนำเข้านั่นเอง มารู้จักกับพืชเศรษฐกิจของไทยให้มากขึ้น พร้อมเรียนรู้เรื่องราวอื่นๆ ไปพร้อมกันได้เลย มีสิ่งทีหลายคนอาจไม่รู้อีกมากทีเดียว (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2566: ออนไลน์)

กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างพืชในที่นี่ เป็นการจำเพาะเจาะจงพืชที่เป็นสมุนไพรที่สำคัญทางเศรษฐกิจในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการนำเสนอเพื่อเป็นการพัฒนาให้เป็นพืชเศรษฐกิจ ที่สามารถสร้างอาชีพและรายได้เป็นจำนวนมาก และเพื่อแสดงให้เห็นว่าพืชสมุนไพรนั้นนอกจากจะใช้รักษาโรคแล้วยังสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติต่อไปในอนาคต ซึ่งไม่ใช่แค่การบริโภคเท่านั้น แต่เมื่อปลูกในปริมาณมากขึ้นก็ย่อมสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรมากตามไปด้วย อีกทั้งยังเป็นการส่งออกต่างประเทศที่สำคัญ

นิยามเกี่ยวกับกระบวนการส่วนประสมทางการตลาด

กระบวนการส่วนประสมทางการตลาดนั้น เป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินงานทางการตลาด เนื่องจากเป็นสิ่งที่กิจการสามารถทำการควบคุมได้ โดยพื้นฐานของส่วนประสมการตลาด จะประกอบด้วย 4 ปัจจัย (4Ps) คือ ผลิตภัณฑ์ (Product) ราคา (Price) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion) โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้ (สุตาดวง เรื่องธุรกิจ, 2543: 29-32)

1) ด้านผลิตภัณฑ์ เป็นสิ่งที่เราจะแสดงให้เห็นว่ากิจการมีความพร้อมที่จะทำธุรกิจที่สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้โดยให้ความสำคัญถึงการตอบสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจแก่ผู้บริโภค และจะต้องศึกษาให้ครอบคลุมถึงปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลือกตัวผลิตภัณฑ์หรือสายผลิตภัณฑ์การเพิ่มหรือลดชนิดของสินค้าในสายผลิตภัณฑ์ในเรื่องคุณภาพประสิทธิภาพ สี ขนาดรูปทรง การให้บริการประกอบการขายการรับประกัน เป็นต้น และเชื่อว่าผลิตภัณฑ์ที่ออกจำหน่ายนั้นสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้ากลุ่มใดได้และให้ความสำคัญกับบรรจุภัณฑ์เพราะในปัจจุบันผู้บริโภคหันมาให้ความสนใจในการเลือกซื้อสินค้ามากขึ้น ดังนั้น การมีบรรจุภัณฑ์ที่มีสีสันสะดุดตาจะดึงดูดความสนใจจากผู้บริโภคได้มากขึ้น เพราะบ่อยครั้งที่ผู้บริโภคตัดสินใจซื้อสินค้าจากการเลือกตัวบรรจุภัณฑ์มากกว่าตัวสินค้า โดยผลิตภัณฑ์ที่จะนำออกมาจำหน่ายในตลาดจะต้องมีการกำหนดตราสินค้าและ

เครื่องหมายการค้าเพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าผลิตภัณฑ์นั้นเป็นผู้ผลิตรายใดซึ่งจะช่วยให้ผู้บริโภคสามารถใช้ประสบการณ์ในอดีตมาช่วยในการตัดสินใจซื้อได้ง่ายขึ้นโดยไม่ต้องสอบถามข้อมูลอยู่ตลอดเวลาและทำให้เกิดความมั่นใจในการตัดสินใจซื้อสินค้านั้น

2) ด้านราคา เมื่อธุรกิจได้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ขึ้นมา สิ่งสำคัญที่ธุรกิจจะต้องวางแผนต่อคือ การกำหนดราคาที่เหมาะสมให้กับผลิตภัณฑ์ ในการกำหนดราคาจะต้องมีการวางแผนว่าจะกำหนดราคาเท่าไรเพื่อให้เกิดกำไร และเพื่อขยายส่วนถือครองตลาด (Market Share) โดยการใช้กลยุทธ์ในการตั้งราคาให้เป็นที่ยอมรับของตลาดกลุ่มเป้าหมายและสามารถสู้กับคู่แข่งได้ นอกจากนี้ธุรกิจจะต้องคำนึงถึงกฎหมายที่จะมีผลกระทบต่อราคาด้วย

3) ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ถึงแม้ว่าจะมีคุณภาพดีเพียงใดแต่ถ้าผู้บริโภคไม่ทราบแหล่งที่สามารถหาซื้อได้ ก็ไม่สามารถตอบสนองความต้องการผู้บริโภคได้ ดังนั้นจำเป็นต้องพิจารณาว่าที่ไหนเมื่อไรและใครที่จะเป็นผู้เสนอขายสินค้า โดยการจัดจำหน่ายแบ่งกิจกรรมออกเป็น 2 ส่วน คือช่องทางการจำหน่ายสินค้า ที่จะเน้นถึงชนิดของช่องทางการจำหน่ายว่าจะขายสินค้าให้กับผู้บริโภคโดยตรงหรือการขายผ่านคนกลางต่าง ๆ และส่วนหนึ่งของการจัดจำหน่ายคือ การแจกจ่ายตัวสินค้า การกระจายสินค้าเพื่อให้เข้าถึงตัวผู้บริโภค การเลือกใช้วิธีการขนส่ง และขั้นตอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการกระจายตัวตัวสินค้าคือขั้นตอนของการจัดเก็บรักษาสินค้า เพื่อรอการจำหน่ายให้ทันเวลาที่ผู้บริโภคต้องการ

4) ด้านส่งเสริมการตลาด เป็นการศึกษาช่องทางการติดต่อสื่อสารไปยังตลาดกลุ่มเป้าหมาย การส่งเสริมการตลาด เป็นวิธีการที่จะบอกให้ลูกค้าทราบเกี่ยวกับข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่จะเสนอขายโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบอกให้ลูกค้าทราบว่าผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายแล้ว มีเครื่องมือสำคัญที่ใช้อยู่ 4 ชนิดที่เรียกว่า ส่วนผสมของการส่งเสริมการตลาด (Promotion Mix) ดังนี้ การขายโดยพนักงานการโฆษณา การส่งเสริมการขาย และการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์

นิยามเกี่ยวกับกระบวนการส่วนประสมทางการตลาด จะเป็นการกล่าวถึง ปัจจัยที่สำคัญในส่วนประสมการตลาดอันประกอบด้วย ปัจจัย (4Ps) คือ ผลิตภัณฑ์ (Product) ราคา (Price) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion) ซึ่งมีผลต่อการเลือกสินค้า และการนำไปจำหน่าย ซึ่งนิยามต่อไปนี้จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการเชื่อมโยงกับ สร้างพีชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน นำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชน และเป็นการทำพีชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนต่อไป

วิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับพีชเศรษฐกิจ

วิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับพีชเศรษฐกิจ เป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 วิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่นๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันมีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะ เป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548: 1) โดยในที่นี้จะกล่าวถึงวิสาหกิจ

ชุมชนของพืชเศรษฐกิจ โดยมุ่งเป้าที่วิสาหกิจชุมชนนั้น ต้องมีเป้าหมายในการผลิตก่อนว่า ต้องการทำการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัว ในชุมชนหรือระหว่างชุมชน ทำการผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการ และจัดการผลผลิตให้ได้ก่อน ถ้าผลผลิตนั้นไปได้ดีแล้วจึงค่อยเพิ่มปริมาณการผลิตหรือหากว่าผลิตเกินบ้างตัวในชุมชนนั้นมีความโดดเด่นมีคุณภาพ มีลักษณะเฉพาะตัวพอที่นำออกไปจำหน่ายสู่ท้องตลาดได้ ก็เป็นเรื่องของกลไกการตลาดที่ต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพมีลักษณะเฉพาะ ซึ่งตลาดวิสาหกิจชุมชนนั้น แบ่งได้เป็น 3 ประเภท (อานันท์ ตะนัยศรี, 2566: ออนไลน์) ประกอบด้วย

ประเภทที่ 1 ตลาดพอเพียง ตลาดท้องถิ่น ตลาดภายในชุมชนและระหว่างชุมชน หรือในเครือข่าย

ประเภทที่ 2 ตลาดผูกพัน ตลาดที่มีการตกลงหรือเซ็นสัญญาซื้อขายระหว่างองค์กร หน่วยงาน นอกชุมชน เช่น โรงพยาบาลหนึ่งตกลงซื้อข้าวกล้องจากชุมชนปีหนึ่ง 10 ตัน รัฐวิสาหกิจแห่งหนึ่งตกลงซื้อผ้าฝ้ายทอมือจากชุมชนปีละ 10,000 เมตร เพื่อให้พนักงานตัดชุดใส่วันศุกร์

ประเภทที่ 3 ตลาดทั่วไป ตลาดที่ต้องแข่งขันกับคนอื่น ในเมือง หรือส่งออกต่างประเทศ ความพร้อมของชุมชนเพื่อการทำวิสาหกิจชุมชน อย่างน้อยต้องมีคุณสมบัติของชุมชนที่มีจุดแข็ง 3 อย่าง ประกอบด้วย

อย่างที่ 1 ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นชุมชนที่ยังมีป่า มีดิน น้ำ ธรรมชาติ ที่มากด้วยสิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิต เป็นอาหาร เป็นยา เป็นของใช้ต่างๆ ถ้าหากค้นให้พบคุณค่า สิ่งเหล่านั้นก็จะมีมูลค่า ดูแต่หญ้าแห้วหมู หญ้าคา หญ้าแพรก ซึ่งคนยุคใหม่วันนี้เรียกกันว่า “วัชพืช” และพยายามทำลายด้วยสารเคมีก็ล้วนมีคุณค่าเป็นยาอายุวัฒนะ เป็นยาขับปัสสาวะ ลดความดัน สามารถใช้แทนยาสมัยใหม่ได้

อย่างที่ 2 ภูมิปัญญาของท้องถิ่น แม้ว่าในปัจจุบันเรื่องภูมิปัญญาของท้องถิ่นจะหายไปพร้อมกับคนรุ่นเก่า แต่ก็ยังมีเหลืออยู่ไม่น้อยหากรู้จักค้นหานำมาประยุกต์และผสมผสานกับความรู้ใหม่ๆ ในปัจจุบันก็อาจจะได้สิ่งที่มีคุณค่าและมูลค่า

อย่างที่ 3 เครือข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน คนในชุมชนนั้นต้องมีความร่วมมือ ร่วมใจกันจัดการองค์กรชุมชนและเครือข่าย สามารถพึ่งพาอาศัยกัน ร่วมกันจัดการทรัพยากร ผลผลิตต่างๆ แบ่งกันผลิตและร่วมกันบริโภค เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ โดยการศึกษานำผลผลิตของพืชมาผ่านกระบวนการแปรรูปด้วยกรรมวิธีใดวิธีหนึ่งหรือหลายวิธีรวมกัน ซึ่งทำให้โครงสร้าง รูปร่าง สี กลิ่น รสและเนื้อสัมผัสแตกต่างไปจากเดิม โดยคำนึงถึงคุณค่าทางอาหาร และความปลอดภัยรวมถึงผลิตภัณฑ์นั้นต้องมีอายุการเก็บรักษาให้นานกว่าเดิมและเป็นผลิตภัณฑ์ที่ผู้บริโภคยอมรับ (วันชัย ศิริวัฒนากุล, 2566: [ออนไลน์]) โดยคำนึงถึง ข้อดีของอาหารที่ทำจากพืช ช่วยควบคุมความดันโลหิตสูง คอเลสเตอรอลสูง ภาวะหยุดหายใจขณะหลับ ภาวะน้ำตาลในเลือดสูง และลดความเสี่ยงในการเป็นมะเร็งและยังช่วยลดน้ำหนัก เช่น

1) การลดความดันโลหิต อาหารที่ทำจากพืชเต็มไปด้วยโพแทสเซียม ช่วยลดระดับความดันโลหิตที่ทำให้เกิดความเครียดและวิตกกังวล การรับประทานธัญพืช พืชตระกูลถั่ว เมล็ดพืชและผัก ผลไม้ทุกชนิด เราจะได้รับโพแทสเซียมและวิตามินบี 6 ในปริมาณสูงซึ่งจะทำให้ระดับความดันโลหิตลดลง

2) การลดคอเลสเตอรอล ไข่ไก่ 1 ฟองอาจมีคอเลสเตอรอลเป็น 2 เท่า แซมเบอร์เกอร์และเนื้อปลาอาจมีคอเลสเตอรอลเท่ากันหรือมากกว่าเนื้อสัตว์หรือเนื้อไก่ ขึ้นอยู่กับประเภทของอาหารที่เรากิน พืชไม่มีคอเลสเตอรอลแม้จะอยู่ในแหล่งอิมตัว เช่น มะพร้าวและโกโก้ ดังนั้น การรับประทานอาหารจากพืชจึงเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดในการปรับสมดุลระดับคอเลสเตอรอลของเรา

3) การควบคุมน้ำตาลในเลือด เบาหวานหรือน้ำตาลในเลือดสูง สามารถควบคุมได้ ด้วยการบริโภคเส้นใยไฟเบอร์อย่างเพียงพอ ช่วยลดการดูดซึมน้ำตาลในกระแสเลือดและควบคุมความหิวตลอดทั้งวัน นอกจากนี้ยังช่วยปรับสมดุลของระดับคอร์ติซอลที่ทำให้เกิดความเครียด

4) การลดความเสี่ยงของโรคมะเร็ง อาหารจากพืช มีไขมันต่ำ เมื่อควบคู่ไปกับการหลีกเลี่ยงการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การสูบบุหรี่ จะช่วยลดความเสี่ยงในการเป็นโรคมะเร็ง ในทางกลับกัน มีการศึกษาพบว่าอาหารจากสัตว์เป็นปัจจัยเสี่ยงของมะเร็งลำไส้ใหญ่และมะเร็งเต้านม

5) การลดน้ำหนัก แม้ว่าอาหารปรุงสุกอาจช่วยให้ร่างกายดูดซึมสารอาหารได้ดี แต่การลดน้ำหนักด้วยวิธีธรรมชาติ เราควรเน้นการบริโภคอาหารที่มีเส้นใยไฟเบอร์ วิตามินและแร่ธาตุ ผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพเชื่อว่าคนส่วนใหญ่จะลดน้ำหนักได้ 5 ปอนด์ภายใน 2 สัปดาห์หลังจากเริ่มรับประทานอาหารจากพืช โดยไม่ต้องทนหิวหรืออดอาหาร (Mega We care, 2566: ออนไลน์)

นอกจากนี้ต้องพิจารณาประโยชน์ของสมุนไพรในประเทศที่พัฒนาแล้ว จะเห็นว่า สมุนไพรมีประโยชน์ ประกอบด้วย

ประโยชน์ที่ 1 เป็นวัตถุดิบในการผลิตตัวยาสำคัญ เช่น ซิงโคนาใช้ผลิตควินิน ดูปอยเซีย (Duboisia) ใช้ผลิตอะโทรปีน (Atropine) เป็นต้น

ประโยชน์ที่ 2 เป็นวัตถุดิบในการผลิตสารตั้งต้นในการสังเคราะห์ยา เช่น พืชสกุลกลอย เป็นวัตถุดิบในการผลิตไดออสเจนิน (Diosgenin) ซึ่งเป็นสารตั้งต้นในการผลิตยาประเภทสเตียรอยด์ (Steroid) หรือน้ำมันพืชเป็นวัตถุดิบในการผลิตบีตาซิโตสเตอรอล (Beta Sitosterol) ซึ่งใช้ผลิตยาสเตียรอยด์

ประโยชน์ที่ 3 เป็นแบบอย่างในการสังเคราะห์ยา ยาส่วนใหญ่ที่ใช้ในปัจจุบันมีต้นกำเนิดจากธรรมชาติแทบทั้งสิ้น เมื่อค้นพบตัวยาสำคัญจากธรรมชาติแล้ว จึงมีการสังเคราะห์เลียนแบบขึ้น การศึกษาหาใหม่ ๆ จากพืชจึงยังคงดำเนินต่อไป

ประโยชน์ที่ 4 เป็นผลิตภัณฑ์ เพื่อบำรุงสุขภาพ ในช่วงเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา ชาวตะวันตกได้หันมานิยมใช้ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากกลัวความเป็นพิษรุนแรงจากยาสังเคราะห์ และสารตกค้างจากกระบวนการสังเคราะห์ นอกจากนี้ยังเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า ในพืชและสัตว์ มีระบบการป้องกันตัวเองที่คล้ายคลึงกัน เช่น ระบบเอนไซม์ เป็นต้น จึงเชื่อว่าผลิตภัณฑ์จากพืชและสัตว์น่าจะปลอดภัยกับคนด้วย ตัวอย่าง เช่น โสม นมผึ้ง และเกสรผึ้ง (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2566: ออนไลน์)

วิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับพืชเศรษฐกิจ นี้เป็นการบอกแนวทางการพุ่งเป้าไปที่วิสาหกิจโดยเน้นจุดแข็ง 3 แบบคือ ความหลากหลายทางชีวภาพ, ภูมิปัญญาของท้องถิ่น และเครือข่ายของความสัมพันธ์

ระหว่างผู้คนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนนั้นต้องมีความร่วมมือร่วมใจกันจัดการองค์ชุมชนและเครือข่าย สามารถพึ่งพาอาศัยกัน ร่วมกันจัดการทรัพยากร ผลผลิตต่างๆ แบ่งกันผลิตและร่วมกันบริโภค จึงศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพร โดยมีองค์ประกอบคือ 1) การลดความดันโลหิต อาหารที่ทำจากพืชเต็มไปด้วยโพแทสเซียม ช่วยลดระดับความดันโลหิตที่ทำให้เกิดความเครียดและวิตกกังวล 2) การลดคอเลสเตอรอล ไข่ไก่ 1 ฟองอาจมีคอเลสเตอรอลเป็น 2 เท่า แยมเบอร์เกอร์และเนื้อปลาอาจมีคอเลสเตอรอลเท่ากันหรือมากกว่าเนื้อสัตว์หรือเนื้อไก่ 3) การควบคุมน้ำตาลในเลือด เบาหวานหรือน้ำตาลในเลือดสูง สามารถควบคุมได้ ด้วยการบริโภคเส้นใยไฟเบอร์อย่างเพียงพอ และ 4) การลดความเสี่ยงของโรคมะเร็ง อาหารจากพืช มีไขมันต่ำ เมื่อควบคุมไปกับการหลีกเลี่ยงการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การสูบบุหรี่ เป็นต้น

กระบวนการมีส่วนร่วมในสร้างพืชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

การพัฒนาชนบทที่ปรากฏในสังคมไทย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เป็นต้นมา และมีการให้ความหมายไว้หลากหลายในแต่ละช่วงเวลา เช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ได้บรรจุการมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นการสนับสนุนการพัฒนาที่สนับสนุนให้ชาวบ้านช่วยเหลือตนเองได้ และสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการพัฒนาแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมสมัยใหม่และระบบตลาดอย่างแนบแน่น แต่ความหมายดังกล่าวต้องมาชะงักในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2541-2545) เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมถูกเปลี่ยนนัยยะเป็นเรื่องของการกระจายอำนาจทางการปกครอง มีการตั้งเอาองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคสาธารณะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาภายใต้กรอบเศรษฐกิจพอเพียง และยังคงนัยยะของความหมายเช่นนี้จนถึงปัจจุบัน (Rigg, Jonathan, 2008: 9-11) มุ่งที่จะให้ความสำคัญแก่ตัวตน คือ ประชาชนยากจนในพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาประเทศเท่าที่ควร ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดโดยรัฐจะจัดสรรทรัพยากรไปให้อย่างทั่วถึง อีกทั้งจะให้ความเอาใจใส่กับ สาเหตุของปัญหาความยากจนเป็นอันดับแรก เพื่อเป็นการมุ่งแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ และขณะเดียวกันก็จะยึดถือหลักเพื่อให้ประชาชนชนบทสามารถช่วยเหลือตนเองและชุมชนได้อย่างแท้จริงในที่สุด ได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง (Top - down) มาเป็นจากระดับล่างขึ้นบน (Bottom - up) การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ กระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มคน ได้มีส่วนช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจและอารมณ์ของแต่ละบุคคล ในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมการตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ (จินตวิริ เกษมศุข, 2554) ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในลักษณะของการเข้าร่วมการจัดการ การตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามการประเมินผลในรูปแบบของชุมชน ที่ได้ประโยชน์หรือผลกระทบโดยตรง (สฤณี ธีฎกิจจานุกิจ, 2547)

โดยมีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไข และร่วมรับผลประโยชน์ดังที่กล่าวมานั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะของกลยุทธ์การพัฒนาที่เห็นความสำคัญของประชาชนในระดับรากหญ้าโดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์ประกอบทั้งด้านการกระจายอำนาจ การวางแผนจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น และการกำหนดแนวทางการพัฒนาจากล่างขึ้นบน การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถทำได้ 4 ลักษณะ ประกอบด้วย 1) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดว่าอะไรคือความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน 2) เป็นผู้ระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน 3) เป็นผู้มีบทบาทในการปรับปรุงวิธีการกระจายสินค้าและบริการให้สมบูรณ์ขึ้น และ 4) เป็นผู้ได้รับความพึงพอใจและเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (ปกรณัม ปรียากร, ม.ป.ป.: 65-66) กระบวนการมีส่วนร่วมในสร้างพืชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน จะพุ่งเป้าไปที่พืชสมุนไพรที่จะแนะนำให้ประชาชนใช้สมุนไพรได้ในชีวิตประจำวัน จำเป็นต้องผ่านการกลั่นกรองจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เมื่อ พ.ศ. 2525 กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับมหาวิทยาลัยมหิดล ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยแพทย์และเภสัชกรทั้งแผนปัจจุบันและแผนโบราณซึ่งร่วมกันทบทวนถึงคุณค่า และประโยชน์ของสมุนไพร และเสนอแนะรายชื่อสมุนไพรที่สมควรแนะนำให้ใช้ในงานสาธารณสุขมูลฐาน กลุ่มอาการและโรคที่ควรและไม่ควรใช้สมุนไพร รวมทั้งแนวทางในการนำสมุนไพรไปใช้กับประชาชน ต่อจากนั้นได้มีการสัมมนาอีกหลายครั้ง จนกระทั่งโครงการสมุนไพรกับสาธารณสุขมูลฐานได้จัดตั้งขึ้นด้วยความช่วยเหลือขององค์การยูนิเซฟ และดำเนินการโดยกระทรวงสาธารณสุข เป็นหน่วยงานโดยตรงที่มีหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนและเผยแพร่การใช้พืชสมุนไพรสำหรับการรักษาอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ อาจทำได้เป็นบางวิธี ได้แก่ ยาต้ม ยาขงน้ำ ยาดอง ยาลูกกลอน ยาฝนหรือยาทาพอกภายนอก ในการใช้พืชสมุนไพรต้องมีความระมัดระวังเป็นอย่างมาก และมีข้อจำกัดให้กระทำได้เฉพาะโรคสามัญที่สามารถสังเกตอาการได้ด้วยตนเองเท่านั้น ได้แก่ อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่นจุกเสียด อาการท้องผูก อาการท้องเสีย (ที่ไม่รุนแรงนัก) โรคพยาธิบางชนิด อาการคลื่นไส้ อาเจียน อาการไอ ชัดเบา (ปัสสาวะไม่สะดวก) นอนไม่หลับ โรคผิวหนังกลากเกลื้อน ฝีพุพอง แผลงสัตว์กัดต่อย ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก รวมทั้งเหาและชันนะตุ ผู้ที่จะใช้สมุนไพรควรจะเข้าใจถึงสาเหตุและอาการของโรคเหล่านี้ให้แน่ชัดเสียก่อน และส่วนสำคัญของพืชสมุนไพรนั้น ได้แก่ ราก เหง้า ลำต้น เปลือก แก่น ใบ ดอก ผลและเมล็ดนั้นอาจจะมีสารชนิดเดียวกันหรือต่างชนิดกันได้ ซึ่งตรงกับตำราสมุนไพรไทยที่ต้องระบุส่วนที่ต้องปรุงยาไว้เป็นชนิดๆ ไป เช่น ใช้ทั้งต้นหรือเรียกว่าใช้ทั้งห้า ได้แก่ ราก ต้น ใบ ดอก และผล สมุนไพรเหล่านี้มันจะเป็นพืชขนาดเล็กหรืออาจจะบุได้ว่าใช้ทั้งต้นบนดินก็ได้ เมื่อเราใช้พืชสมุนไพรเราจำเป็นต้องคำนึงถึงหลัก 5 อย่าง ประกอบด้วย

แบบที่ 1 รากหรือหัว เก็บในช่วงที่พืชหยุดเจริญเติบโต ใบดอกร่วงหมดหรือในช่วงต้นฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อน เพราะเหตุว่าในช่วงนี้รากและหัว มีการสะสมปริมาณของตัวยาไว้ค่อนข้างสูง วิธีการเก็บใช้วิธีขุดอย่างระมัดระวัง ตัวอย่างเช่น กระชาย กระเทียม ข่า เป็นต้น

แบบที่ 2 ใบหรือเก็บทั้งต้น ควรเก็บในช่วง ที่เจริญเติบโตมากที่สุด หรือช่วงที่ดอกตูม เริ่มบานหรืออาจเก็บในช่วงที่ดอกบานหรือผลยังไม่สุกก็ได้ วิธีการเก็บ ให้เด็ดด้วยมือ

แบบที่ 3 เปลือกต้นและเปลือกกราก เปลือกต้นโดยมากเก็บระหว่างฤดูร้อนต่อกับฤดูฝน ปริมาณในพืชสูงและลอกออกง่าย ส่วนเปลือกกรากเก็บในช่วงต้นฤดูฝนเหมาะสมที่สุด

แบบที่ 4 ดอก โดยทั่วไปเก็บในช่วงดอกเริ่มบาน แต่บางชนิดเก็บในช่วงดอกตูม เช่น กานพลู

แบบที่ 5 ผลและเมล็ด พืชสมุนไพรบางอย่างเก็บในช่วงที่ผลยังไม่สุกก็มี เช่น ฝรั่ง เก็บผลอ่อน ใช้แก้ท้องร่วง แต่โดยทั่วไปมักเก็บตอนผลแก่เต็มที่แล้ว ตัวอย่างเช่น มะแว้งต้น มะแว้งเครือ ดีปลี เมล็ด พักทอง เมล็ดชุมเห็ดไทย เมล็ดสะแก และนอกจากนี้ การใช้ถูกขนาดก็เป็นสิ่งที่สำคัญเช่นเดียวกัน โดยการใช้ให้ถูกขนาดตามดวงวัดชั่งนั้น (พร้อมจิต ศรลัมพ์ อ่างใน, เสนาะ ขาวขำ, 2558: 78-81) โดยพืชสมุนไพร เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ ที่มนุษย์รู้จักนำมาใช้เป็นประโยชน์ เพื่อการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เช่น ในเอเชียก็มีหลักฐานแสดงว่ามนุษย์รู้จักใช้พืชสมุนไพรมากกว่า 6,000 ปี แต่หลังจากที่ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ มีการพัฒนาเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการสังเคราะห์ และผลิตยาจากสารเคมี ในรูปที่ใช้ประโยชน์ได้ง่าย สะดวกสบายในการใช้มากกว่าสมุนไพร ทำให้ความนิยมใช้ยาสมุนไพรลดลงมาเป็นอันมาก เป็นเหตุให้ความรู้วิทยาการด้านสมุนไพรขาดการพัฒนา ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร ในปัจจุบันทั่วโลกได้ยอมรับแล้วว่าผลที่ได้จากการสกัดสมุนไพร ให้คุณประโยชน์ดีกว่ายา ที่ได้จากการสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ประกอบกับในประเทศไทยเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ อันอุดมสมบูรณ์มีพืชต่างๆ ที่ใช้เป็นสมุนไพรได้อย่างมากมายนับหมื่นชนิด ยังขาดแต่เพียงการค้นคว้าวิจัยในทางที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นเท่านั้น ความตื่นตัวที่จะพัฒนาความรู้ด้านพืชสมุนไพร จึงเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่ง มีการเริ่มต้นนโยบายสาธารณสุขขั้นมูลฐานอย่างเป็นทางการของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2522 โดยเพิ่มโครงการสาธารณสุขขั้นมูลฐานเข้าในแผนพัฒนาการสาธารณสุข ตามแผนพัฒนา การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ต่อเนื่องจนถึงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) โดยมี กลวิธีการพัฒนาสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยในงานสาธารณสุขมูลฐาน คือ

1) การสนับสนุนและพัฒนาวิชาการและเทคโนโลยีพื้นบ้านอันได้แก่ การแพทย์แผนไทย เกษกรรมแผนไทย การนวดไทย สมุนไพร และเทคโนโลยีพื้นบ้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา สุขภาพของชุมชน

2) การสนับสนุนและส่งเสริมการดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง โดยใช้ สมุนไพร การแพทย์พื้นบ้าน การนวดไทย ในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน ให้เป็นไปอย่างถูกต้องเป็นระบบสามารถปรับประสานการดูแลสุขภาพแผนปัจจุบันได้ อาจกล่าวได้ว่าสมุนไพรสำหรับสาธารณสุขมูลฐานคือสมุนไพรที่ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพ และการรักษาโรค/อาการเจ็บป่วยเบื้องต้น เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ ในปัจจุบันพืชสมุนไพรจัดเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่ต่างประเทศกำลังหาทางลงทุนและคัดเลือกสมุนไพรไทยไปสกัดหาตัวยารักษาโรคบางโรคและมีหลายประเทศที่นำสมุนไพรไทยไปปลูกและทำการค้าขายแข่งกับประเทศไทย สมุนไพรหลายชนิดที่เราส่งออกเป็นรูปของวัตถุดิบคือ กระวาน ขมิ้นชัน เร่ว เปล้าน้อยและมะขามเปียก เป็นต้น ซึ่งสมุนไพรเหล่านี้ตลาดต่างประเทศยังคงมีความต้องการอีกมาก และในปัจจุบันกรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ให้ความสนใจในการศึกษาเพิ่มขึ้นและมีโครงการวิจัยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาระบบการผลิต การตลาดและการสร้างงานในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) และยังมีประโยชน์ 15 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 สามารถรักษาโรคบางชนิดได้ โดยไม่ต้องใช้ยาแผนปัจจุบัน ซึ่งบางชนิดอาจมีราคาแพง และต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก อีกทั้งอาจหาซื้อได้ยากในท้องถิ่นนั้น

ประการที่ 2 ให้ผลการรักษาได้ดีใกล้เคียงกับยาแผนปัจจุบัน และให้ความปลอดภัยแก่ผู้ใช้มากกว่าแผนปัจจุบัน

ประการที่ 3 สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่นเพราะส่วนใหญ่ได้จากพืชซึ่งมีอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและชนบท

ประการที่ 4 มีราคาถูก สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการซื้อยาแผนปัจจุบัน ที่ต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศเป็นการลดการขาดดุลทางการค้า

ประการที่ 5 ใช้เป็นยาบำรุงรักษาให้ร่างกายมีสุขภาพแข็งแรง

ประการที่ 6 ใช้เป็นอาหารและปลูกเป็นพืชผักสวนครัวได้ เช่น กะเพรา โหระพา ขิง ข่า ตำลึง

ประการที่ 7 ใช้ในการถนอมอาหารเช่น ลูกจันทร์ ดอกจันทร์และกานพลู

ประการที่ 8 ใช้ปรุงแต่ง กลิ่น สี รส ของอาหาร เช่น ลูกจันทร์ ใช้ปรุงแต่งกลิ่นอาหารพวกขนมปัง เนย ไข่กรอก แฮม เบคอน

ประการที่ 9 สามารถปลูกเป็นไม้ประดับอาคารสถานที่ต่างๆ ให้สวยงาม เช่น คุณ ชุมเห็ดเทศ

ประการที่ 10 ใช้ปรุงเป็นเครื่องสำอางเพื่อเสริมความงาม เช่น ว่านหางจระเข้ ปรนระคำดีควาย

ประการที่ 11 ใช้เป็นยาฆ่าแมลงในสวนผัก, ผลไม้ เช่น สะเดา ตะไคร้ หอม ยาสูบ

ประการที่ 12 เป็นพืชที่สามารถส่งออกทำรายได้ให้กับประเทศ เช่น กระวาน ขมิ้นชัน เร่ว

ประการที่ 13 เป็นการอนุรักษ์มรดกไทยให้ประชาชนในแต่ละท้องถิ่น รู้จักช่วยตนเองในการนำพืชสมุนไพรในท้องถิ่นของตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามแบบแผนโบราณ

ประการที่ 14 ทำให้คนเห็นคุณค่าและกลับมาดำเนินชีวิตใกล้ชิดธรรมชาติยิ่งขึ้น

ประการที่ 15 ทำให้เกิดความภูมิใจในวัฒนธรรม และคุณค่าของความเป็นไทย (angel fire, 2566: ออนไลน์)

กระบวนการมีส่วนร่วมในสร้างพืชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน จะเน้นกระบวนการในการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และฉบับที่ 7-8 การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทาง เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรเพื่อนำไปส่งออกเป็นพืชเศรษฐกิจ ภายใต้งกล่าว คือ 1) การสนับสนุนและพัฒนาวิชาการและเทคโนโลยีพื้นฐานอันได้แก่การแพทย์แผนไทย เกษษ กรรมแผนไทย การนวดไทย สมุนไพร และ 2) การสนับสนุนและส่งเสริมการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยใช้ สมุนไพร การแพทย์พื้นบ้าน การนวดไทย ในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน

บทสรุป

กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างพีชในที่นี้ เป็นการจำเพาะเจาะจงพีชที่เป็นสมุนไพรที่สำคัญทางเศรษฐกิจในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการนำเสนอเพื่อเป็นการพัฒนาให้เป็นพีชเศรษฐกิจที่สามารถสร้างอาชีพและรายได้เป็นจำนวนมาก และเพื่อแสดงให้เห็นว่าพีชสมุนไพรนั้นนอกจากจะใช้รักษาโรคแล้วยังสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติต่อไปในอนาคต ผ่านกระบวนการส่วนประสมทางการตลาด จะเป็นการกล่าวถึง ปัจจัยที่สำคัญในส่วนประสมการตลาดอันประกอบด้วย ปัจจัย (4Ps) คือ ผลิตภัณฑ์ (Product) ราคา (Price) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion) ซึ่งมีผลต่อการเลือกสินค้าและการนำไปจำหน่าย เพื่อเป็นแนวทางการมุ่งเข้าไปที่วิสาหกิจโดยเน้นจุดแข็ง 3 แบบ คือ ความหลากหลายทางชีวภาพ, ภูมิปัญญาของท้องถิ่น และเครือข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนนั้นต้องมีความร่วมมือร่วมใจกันจัดการองค์ชุมชนและเครือข่าย สามารถพึ่งพาอาศัยกัน ร่วมกันจัดการทรัพยากร ผลผลิตต่างๆ แบ่งกันผลิตและร่วมกันบริโภค จึงศึกษาเกี่ยวกับพีชสมุนไพร โดยมีกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างพีชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน จะเน้นกระบวนการในการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และฉบับที่ 7-8 การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทาง เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพีชสมุนไพร เพื่อนำไปส่งออกเป็นพีชเศรษฐกิจภายใต้ดังกล่าว คือ 1) การสนับสนุนและพัฒนาวิชาการและเทคโนโลยีพื้นฐานอันได้แก่ การแพทย์แผนไทย เภสัช กรรมแผนไทย การนวดไทย สมุนไพร และ 2) การสนับสนุนและส่งเสริมการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยใช้ สมุนไพร การแพทย์พื้นบ้าน การนวดไทย ในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน

บรรณานุกรม

- จินตวีร์ เกษมสุข (2554). “การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม”. รายงานวิจัย. สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- ปกรณัม ปรียากร (ม.ป.ป.). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2548). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 122 ตอนที่ 6 ก.
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. ประโยชน์ของสมุนไพร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=14&chap=10&page=t14-10-infodetail_04.html [22 มีนาคม 2566].
- วันชัย ศิริวัฒนากุล (2566). หน่วยที่ 1 ความหมาย ความสำคัญ และประโยชน์ของผลิตภัณฑ์พีช. วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีพิจิตร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://online.pubhtml5.com/#p=2>

- สถิตย์ ธีรฤกษ์ (2547). “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชน ในเขตเทศบาลนครตรัง”. **ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9**. กรุงเทพฯ: มปท.
- สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน) (2566). **พืชเศรษฐกิจ สินค้าสร้างรายได้ในครัวเรือนและประเทศ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.arda.or.th/knowledge_detail.php?id=40
- สุดาตวง เรืองรุจิระ (2543). **หลักการตลาด**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ปรกาศปริทัศน์.
- เสนาะ ขาวขำ (2558). “การใช้สมุนไพรตามพืชมานุษยชาติเพื่องานสาธารณสุขมูลฐาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อานันท์ ตะนัยศรี (2566). **วิสาหกิจ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://ophbgo.blogspot.com>.
- Angelfire (2566). **ความหมาย ความสำคัญ และประโยชน์ของพืชสมุนไพร**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.angelfire.com/ri2/rangsan/important.html>
- D.G. Harland (1992). Health and welfare Indicators. **Current’s Canadian Research Ottawa**. Onfario. Department of Regional Economic Expansion: Oxford.
- Mega We care (2566). **อาหารจากพืช Vs อาหารจากเนื้อสัตว์ : ข้อมูลเชิงวิชาการ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.wellnesswecare.com/th/article/>.
- Rigg, Jonathan. “An Early Foray into Participation in Thailand.” **Paper presented at 10th International Conference on Thai Studies**. Thammasat Bangkok, University: 2008.

พุทธวิธีกระบวนการสร้างจิตวิทยา

Buddhist methods for the process of building psychology

สรวิษฐ์ วงษ์สะอาด

Sorawit Wongsraad

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,

Mahachulalongkomrajavidyalaya University

E-mail: sorawit062231@Gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา “พุทธวิธีกระบวนการสร้างจิตวิทยา” พบว่า พื้นฐานทางจิตวิทยาที่ยอมรับและสนับสนุนหลักมี 4 แนวคิด คือ 1) พฤติกรรมนิยม 2) การขับเคลื่อนทางจิต 3) มนุษยนิยม และ 4) การรู้คิด ซึ่งเป็นพุทธวิธีกระบวนการสร้างจิตวิทยาทางพระพุทธศาสนา คือ 1) กระบวนการสร้างจิตวิทยาตามแนวสติปัฏฐาน และ 2) กระบวนการสร้างจิตวิทยาตามแนวพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสร้างภาวะตื่นรู้ พัฒนาฝึกอบรมจิตที่เป็นเอกลักษณ์ในตัว มีธรรมชาติดวงเดียว เป็นนามธรรมไม่สามารถแสดงรูปพรรณสัณฐานได้ โดยเชื่อว่าทุกพฤติกรรมเป็นรูปแบบการแสดงออกที่มีจิตเป็นตัวสั่งการในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางลักษณะที่ไม่เหมาะสมของบุคคลได้ ดังนั้นการพัฒนาจิตที่สมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะก่อให้เกิดประโยชน์ในระดับปัจเจกบุคคลในด้านการพัฒนาพฤติกรรมแห่งการตื่นรู้ ในการกำหนดจิตสำนึกและพฤติกรรมของบุคคลให้ถูกต้องเหมาะสมเป็นพื้นฐานหลักของการพัฒนาจิตนั้นเอง

คำสำคัญ : พุทธวิธี, กระบวนการ, จิตวิทยา

Abstracts

This article aims to study “Buddhist methods for the process of building psychology” found that the psychological basis that accepts and supports the main 4 concepts: 1) Behaviorism 2) Mental Driven 3) Humanism and 4) Cognition, which are Buddhist Methods of Buddhist Psychological Creation Process. Religion is 1) the process of creating psychology according to mindfulness and 2) the process of creating psychology according to Brahma Viharn Dharma. which is the beginning of creating a state of awareness Develop a unique mental training in itself. There is only one nature, abstract, unable to show any form. It believes that every behavior is a form of expression that is directed by the mind. in modifying certain inappropriate behaviors of individuals Therefore, the development of a mind

complete with consciousness and awareness brings benefits at the individual level in terms of developing awakening behavior. In determining the right consciousness and behavior of a person is the main basis of the development of the mind itself.

Keywords: Buddhist method, process, psychology

บทนำ

“จิต” คือ ธรรมชาติ ที่อาศัยร่างกาย จิตไม่ได้เป็นตัวการอิสระที่อยู่ภายนอกร่างกาย อาศัยร่างกายจึงมีจิต อาศัยอยู่ในอ้า หมายถึง อาศัยอยู่ในมหาภูตรูป 4 และหทัยรูป (ขุ.ธ. (ไทย) 25/37/37) เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ “จิต” เป็นอย่างมาก เพราะ “การฝึกจิตที่ควบคุมได้ยาก เปลี่ยนแปลงง่าย ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/35/36) ดังนั้น “ผู้มีปัญญาควรรักษาจิต ที่เห็นได้ยากยิ่ง ละเอียดยิ่ง ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนาเพราะจิตที่คุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/36/36) หมายถึง จิตที่ฝึกดีแล้ว (ขุ.ธ. (ไทย) 25/35/36) คุ้มครองดีแล้ว (ขุ.ธ. (ไทย) 25/36/36) พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์เป็นผู้ที่ฝึกฝนได้เป็นผู้ที่ประเสริฐ ที่เรียกว่า ภาวิต 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548) ที่มีการพัฒนาจิตในศาสตร์สาขาอื่น เช่น ปรัชญาจิตวิทยา มนุษยศาสตร์ เช่น กลุ่มจิตนิยมของซิกมุนด์ ฟรอยด์ ที่ศึกษาและเสนอแนวคิดในการพัฒนาจิตสำนึก เนื่องจากมีทัศนะที่ตรงกันกับ พฤติกรรมกับความคิด (จิต) เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน หมายถึง จิตคิดอย่างไรย่อมแสดงพฤติกรรมออกมา เช่นนั้น เมื่ออาศัยวิธีการศึกษาเชิงปรนัยหรือด้านวิทยาศาสตร์จึงไม่สามารถศึกษาเกี่ยวกับจิตได้โดยตรง เพราะจิตมีสภาพเป็นนามธรรม นักจิตนิยมทั้งหลายจึงศึกษาพฤติกรรมอันเป็นผลจากจิตนั้นด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ในเชิงสังเกต สถิติตัวเลขได้ ทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนาจิตเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การพัฒนาจิตจึงกลายเป็นศาสตร์หรือองค์ความรู้ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ในการแก้ไขในด้านจิตจึงเป็นการแก้ไขปัญหาและพัฒนามนุษย์โดยองค์รวม (ชมพูนุท ศรีจันทร์ นิล, 2552) เพราะจิตเป็นที่ตั้ง ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่ง เมื่อจิตได้รับการอบรมพัฒนาให้ดีแล้วจะทำให้จิตที่มีประสิทธิภาพ มีความเห็นชัดเจน กล่าวคือ สภาพจิตที่หลุดพ้นจากการถูกกิเลสครอบงำทั้งปวง ที่เรียกว่า “พุทธะ” หมายถึง ตื่นแล้ว รู้แล้ว เบิกบานแล้ว เพื่อบรรลุความมุ่งหมายที่แท้จริงในชีวิต การตื่น การรู้ หมายถึง “สิ่งที่ควรรู้ เรารู้แล้ว สิ่งที่ควรเจริญ เรารู้แล้ว สิ่งที่ควรละ เรารู้แล้ว” กล่าวคือ “การเจริญสติเป็นการปลุกโพธิจิตหรือเมล็ดพันธุ์แห่งพุทธะ ซึ่งเป็นลักษณะของความรัก ความเข้าใจที่มีอยู่ในทุกคน” (ติช นัท ฮันห์, 2543) เพราะมนุษย์ทุกคนมีภาวะแห่งพุทธะหรือภาวะตื่นรู้อยู่ในตนเอง เพียงแต่ สัตว์โลกทั้งหลายยึดมั่นต่อรูปธรรมต่างๆ เสีย จึงพากันแสวงหาพุทธภาวะจากภายนอกเป็นเหตุทำให้พลาดจากพุทธภาวะ การแสวงหาพุทธภาวะที่แท้จริง ก็คือ การแสวงหาจิตของตนเอง (พระราชมุนี (สุวณฺโณ), 2553) เพราะมนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตน จนกลายเป็นพุทธะได้ แล้วมองดูภาพต้นไม้แห่งการพัฒนา ก็จะต้องประกอบคู่สำคัญขึ้นมา คือ มนุษย์กับพุทธะ มนุษย์เป็นฐานแล้ว จุดสุดยอดเป็นพุทธะ มองอีกต่อไป มนุษย์จะเป็นพุทธะได้ จะพัฒนาตนอย่างไร ก็คือ พัฒนาตนให้มีปัญญา รู้เข้าใจถึงความจริง

ของธรรมชาติ เมื่อรู้เข้าถึงความจริงของธรรมชาตินั้น จึงเป็นพุทธ การที่เป็นพุทธ ก็คือ การเข้าถึงความจริงที่เป็นอยู่ในธรรมชาตินั้นเอง (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), 2533) พุทธภาวะนี้จึงเป็นสภาพที่จิตใจของมนุษย์มีความพร้อมและปลอดโปร่งจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองต่างๆ ความรู้สึกตัวนี้เองเป็นวิธีการปฏิบัติธรรมที่ลัดสั้น เป็นเหตุให้ก่อปัญญา สามารถทำให้รู้เท่าทันจิตตนเองและเห็นความคิดปรุงแต่ง (กำพล ทองบุญนุ่ม, 2553) เมื่อจิตมีความพร้อม จึงจะสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลต่อการทำงาน การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมให้มีความสุขอย่างยั่งยืนต่อไปได้นั่นเอง

พื้นฐานทางจิตวิทยา

แนวคิดและพื้นฐานทางจิตวิทยาที่ยอมรับและสนับสนุนหลักการมี 4 แนวคิด คือ 1) พฤติกรรมนิยม 2) การขับเคลื่อนทางจิต 3) มนุษยนิยม และ 4) การรู้คิด ซึ่งอธิบายได้ดังต่อไปนี้

1. พฤติกรรมนิยม

แนวคิดทางพฤติกรรมนิยม ซึ่งเป็นแนวทางสู่จิตวิทยาซึ่งรวมปรัชญา วิธีวิทยา และทฤษฎีบางส่วนกำเนิดขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นปฏิกริยาต่อจิตวิทยา “มโนนิยม” ซึ่งมักลำบากในการพยากรณ์ที่สามารถทดสอบได้โดยใช้วิธีทดลองอย่างเคร่งครัด หลักพื้นฐานของพฤติกรรมนิยมดังที่แสดงในงานเขียนของจอห์น บี. วัตสัน (John B. Watson) เขามีความเห็นที่ ปัญหาด้านจิตวิทยาไม่จำเป็นต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องจิตสำนึก เพราะยากแก่การพิสูจน์หรือตรวจสอบ และเมื่อจิตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งแล้ว ข้อมูลต่างๆ ที่ศึกษาจะต้องให้บุคคลรู้เห็นหรือพิสูจน์ได้ (คณาจารย์ภาควิชาจิตวิทยา, 2524) ดังที่วัตสัน (Watson) เป็นนักจิตวิทยาคนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีพินิจภายใน และไม่เชื่อว่าจะสามารถศึกษาเรื่องจิตได้ เพราะจิตไม่มีตัวตน ไม่ทราบว่าจะตั้งอยู่ที่ไหน การศึกษาแต่เฉพาะพฤติกรรมที่เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเท่านั้น วัตสันได้สรุปแนวคิดจิตวิทยาเชิงพฤติกรรมนิยม ดังนี้ (วิจิตรภาณี เจริญขวัญ, 2551) (1) จิตวิทยาเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (2) จิตวิทยาในสายตาของกลุ่มพฤติกรรมนิยมเป็นปรนัย เป็นการทดลองซึ่งเป็นสำขำหนึ่งของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและใช้การสำรวจทางจิตน้อยมาก (3) จิตวิทยาจะไม่พูดถึงเรื่องของจิตสำนึก และ (4) สิ่งที่จิตวิทยาจะศึกษา คือ พฤติกรรม เพื่อให้จิตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์ปรนัย วิธีการในการศึกษาตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ คือ การสังเกต การวางเงื่อนไข การทดสอบ และการรายงานผลเป็นจุดสำคัญในการศึกษา ดังที่ อีวาน พาฟลอฟ (Ivan Petrovich) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาชาวรัสเซีย ได้ค้นพบเรื่องการเกิดปฏิกริยาตอบสนองเพราะการวางเงื่อนไข กล่าวคือ การเรียนรู้ของสิ่งมีชีวิตเกิดจากการวางเงื่อนไข (Conditioning) การตอบสนองหรือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นต่อสิ่งเร้านั้นๆ ต้องมีเงื่อนไขหรือมีการสร้างสถานการณ์ให้เกิดขึ้น ซึ่งในธรรมชาติหรือในชีวิตประจำวันจะไม่ตอบสนองเช่นนั้นเลย เช่น คนได้ยินเสียงไซเรน จะคิดถึงไฟไหม้ เป็นต้น เสียงไซเรน เป็นสิ่งเร้า พาฟลอฟ เรียกว่า สิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข (Conditioned stimulus) และการคิดถึงไฟไหม้เป็นการตอบสนอง ที่เรียกว่าการตอบสนองที่ถูกวางเงื่อนไข (Conditioned response) ซึ่งเป็นพฤติกรรมแสดงถึงการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไขไปจุดเริ่มต้นของการทดลอง เกิดจากการที่พาฟลอฟสังเกตเห็นว่า สุนัขที่เขาเลี้ยงไว้มักมีอาการน้ำลายไหลทุกครั้งที่เขาเอาผงเนื้อไปให้กินและบางครั้งเขาเดินมาสุนัขได้ยินเสียงเดินของเขา ก็จะมีอาการน้ำลายไหลต่างๆ ที่ยังไม่ได้เห็นอาหาร

ทำให้เขาคิดว่าอาการน้ำลายไหลของสุนัขนั้น น่าจะเป็นพฤติกรรมการเรียนรู้ของสุนัขที่ต่อเนื่องกันระหว่างผงเนื้อกับเสียงคนเดิน เนื่องจากพาฟลอปเป็นนักสรีรวิทยา เขาจึงเห็นว่าอาการน้ำลายไหลเป็นปฏิกิริยาสะท้อน (Reflex action) ที่เกิดจากการทำงานของระบบประสาทอัตโนมัติก็เกิดเป็นปฏิกิริยาการเรียนรู้ อย่างหนึ่งได้ เขาจึงเริ่มทดลองโดยการผ่าตัดต่างๆ ข้างกระพุ้งแก้มของสุนัขเพื่อเปิดท่อของต่อมน้ำลายให้กว้างออก และเจาะเป็นท่อไหลลงในภาชนะที่มีเครื่องหมายสำหรับตวงปริมาณของน้ำลายได้เขาตั้งจุดประสงค์ไว้ว่า สุนัขต้องมีอาการน้ำลายไหลจากการได้ยินเสียงกระดิ่ง การทดลองแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นก่อนวางเงื่อนไข ขั้นวางเงื่อนไขและขั้นการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไข

ขั้นที่ 1 ขั้นก่อนวางเงื่อนไข เป็นขั้นที่ศึกษาภูมิหลังของสุนัขก่อนการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไขว่าภูมิหลังหรือพฤติกรรมก่อนการเรียนรู้เป็นอย่างไร เขาพบว่า สุนัขจะแสดงอาการส่ายหัวและกระดิกหางเมื่อได้ยินเสียงกระดิ่ง แต่จะแสดง อาการน้ำลายไหลเมื่อได้เห็นผงเนื้ออบ ซึ่งทำให้ทราบว่า พฤติกรรมก่อนการเรียนรู้ครั้งนี้ สุนัขไม่ได้แสดงอาการน้ำลายไหลเมื่อได้ยินเสียงกระดิ่ง จะต้องใช้ผงเนื้ออบเข้าช่วย โดยการจับคู่กันจึงทำให้สุนัขน้ำลายไหลได้

ขั้นที่ 2 ขั้นวางเงื่อนไข เป็นขั้นที่ใส่กระบวนการเรียนรู้ โดยการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกเข้าไปเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เขาได้สั่นกระดิ่งก่อน จากนั้นก็รีบผงเนื้ออบเข้าปากสุนัขในเวลาต่อมาอย่างรวดเร็ว ทำอย่างนี้ซ้ำๆ หลายๆ ครั้งเพื่อให้สุนัขเกิดการเรียนรู้ จะเห็นได้ว่าการใช้เสียงกระดิ่ง (หรือส้อมเสียง) เป็นสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข และใช้ผงเนื้ออบเป็นสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไข และอาการน้ำลายไหลในขณะวางเงื่อนไขนี้ ยังอาจเป็นการตอบสนองที่ไม่ได้วางเงื่อนไข เพราะสุนัขอาจจะน้ำลายไหลจากผงเนื้ออบมากกว่าเสียงกระดิ่ง

ขั้นที่ 3 ขั้นการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไข เป็นขั้นที่ทดสอบว่า สุนัขเรียนรู้หรือยัง ในวิธีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกนี้ โดยการตัดสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไขออก คือ ผงเนื้ออบ ให้เหลือแต่เพียงสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข คือเสียงกระดิ่ง ถ้าสุนัขยังน้ำลายไหลอยู่ แสดงว่าสุนัขเกิดการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไขนั่นเอง

จากการทดสอบทั้ง 3 ขั้นนี้ บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ คือ สามารถทำให้สุนัขน้ำลายไหล เมื่อได้ยินเสียงกระดิ่งได้ ซึ่งเป็นการแก้ข้อสงสัยที่ว่า ทำไมสุนัขจึงน้ำลายไหลเมื่อได้ยินเสียงฝีเท้าของคนให้อาหารทั้งนี้ ก็เพราะสุนัขมีการตอบสนองเชื่อมโยงจากอาหารไปสู่เสียงฝีเท้า โดยที่อาหารเป็นสิ่งเร้าที่ไม่ได้วางเงื่อนไข และเสียงฝีเท้าเป็นสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข จากผลการทดลองนี้ เป็นข้อยืนยันให้เห็นจริงว่า การแสดงปฏิกิริยาสะท้อนต่างๆ นั้น อาจใช้ในการเรียนรู้ โดยวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกได้ เป็นเหตุให้การศึกษาทางจิตวิทยาในศตวรรษที่ 19-20 เปลี่ยนเป็นการศึกษาเรื่องพฤติกรรมด้วยระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์หรือระเบียบวิธีแบบปรนัยจิตวิทยาจึงกลายเป็นหมวดความรู้ที่ว่าด้วยพฤติกรรม

2. การขับเคลื่อนทางจิต

การขับเคลื่อนทางจิต ซึ่งมี ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) จิตแพทย์ชาวเวียนนาประเทศออสเตรีย เป็นผู้วางรากฐานของจิตวิทยาคลินิก ทฤษฎีของเขาเริ่มจากการศึกษาคนไข้โรคจิตในคลินิกของตัวเอง จุดเน้นของจิตวิเคราะห์อยู่ที่การประยุกต์วิธีใหม่ในการบำบัดรักษาบุคคลที่มีพฤติกรรมที่ผิดปกติ ข้อมูลส่วนใหญ่จึงได้จากการสังเกตในคลินิกมิได้มาจากทดลองในห้องปฏิบัติการ พื้นฐานแนวคิดนี้มาจากความสนใจเกี่ยวกับจิตใต้สำนึกและเชื่อว่าแรงขับทางเพศมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มาก ความคิด

หลักของ فروยด์ คือ จิตมีลักษณะเป็นพลังงานที่เรียกว่า “พลังจิต” ซึ่งควบคุมกิจกรรมต่างๆ ของบุคคล เพราะเหตุนี้ ทฤษฎีของ فروยด์ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยอย่างมาก فروยด์ อธิบายว่า จิตของมนุษย์มี 3 ระดับ คือ (1) จิตสำนึก (Conscious mind) (2) จิตใต้สำนึก (Subconscious mind) หรือจิตกึ่งสำนึก (Preconscious) และ (3) จิตไร้สำนึก (Unconscious mind) ซึ่ง فروยด์ วิเคราะห์ว่า อาจเกิดจากการถูกเก็บกดหรือพยายามจะลืม เช่น ความอิจฉา ความเกลียดชัง ความขมขื่นปวดร้าว บางเหตุการณ์เหมือนจะลืมไปจริงๆ แต่ فروยด์ อธิบายว่า แท้จริงสิ่งเหล่านั้นไม่ได้หายไปไหนแต่จะถูกเก็บไว้ในจิตไร้สำนึก และจะปรากฏออกมาในรูปของความฝัน การละเมอ เป็นต้น ดังนั้นจิตวิทยาวิเคราะห์ให้ความสำคัญกับเรื่องจิตไร้สำนึก และการปฏิบัติงานของจิตไร้สำนึกเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นเหตุที่ทำให้เกิดความผิดปกติทางจิตหรือระบบประสาท จิตไร้สำนึกจึงเป็นเหตุจูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรมแทบทุกอย่าง นอกจากนั้นแนวคิดนี้ยังมีความเชื่อว่าพฤติกรรมทั้งหลายมีเหตุจูงใจมากกว่าพลังแรงขับทางเพศอีกด้วย อย่างไรก็ตาม فروยด์ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมของบุคคลดำเนินไปสู่จุดหมายของหลักแห่งความพึงพอใจ (Principle of Pleasure) หรือเพื่อความสบายใจเป็นสำคัญส่วนใหญ่เป็นการแสดงพฤติกรรมที่มีสาเหตุมาจากสัญชาตญาณแห่งการดำรงพันธุ์ (Sexual Instinct) อีกทั้งพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออกยังต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงตามหลักแห่งความจริง (Principle of Reality) ซึ่งถูกกำหนดขึ้นตามสภาพแวดล้อมของสังคมและวัฒนธรรม ฉะนั้น พฤติกรรมบางอย่างที่แสดงออกตามความพอใจ เช่น สัญชาตญาณแห่งการดำรงพันธุ์ซึ่งมีตั้งแต่เด็กจึงต้องถูกกดไว้ ในบางครั้งจึงเกิดภาวะการขัดแย้งอย่างรุนแรงผลที่เกิดขึ้นจึงเป็นพลังแห่งจิตไร้สำนึก ดังนั้น فروยด์กำหนดองค์ประกอบที่สำคัญของจิตที่เรียกว่า “พลังจิต” (จิตวิทยา, 2551) มี 3 ส่วน คือ (1) Id เป็นสัญชาตญาณ และแรงขับที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เป็นความต้องการดั้งเดิมของมนุษย์เป็นแหล่งเก็บพลังงานจิตทั้งหมดที่มีอยู่ในจิตไร้สำนึก เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ การขับถ่าย การเคลื่อนไหว ความต้องการทางเพศ รวมทั้งสัญชาตญาณแห่งการทำลายและสัญชาตญาณแห่งความตาย (Death Instinct) มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแห่งความพอใจจะพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ตนเองได้ตามความต้องการ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือกฎระเบียบของสังคมใดๆ Id จึงเป็นความต้องการใฝ่ต่ำที่มีพลังขับให้ทำตามความต้องการที่มีมาแต่เกิด และพลังขับที่มีแรงผลักดันมากคือ สัญชาตญาณทางเพศ (2) Ego เป็นพลังจิตส่วนที่ควบคุมพฤติกรรมให้เหมาะสม ซึ่งบุคคลได้จากการเรียนรู้และการอบรม เป็นพลังที่ควบคุม Id ไม่ให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับให้เป็นไปในทางที่เหมาะสมไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีและศีลธรรม เป็นความพยายามในการปรับปรุงตัวให้เป็นที่ยอมรับของสังคม ทางออกของ Ego ส่วนหนึ่ง คือ การใช้กลวิธีในการป้องกันตนเอง (Defense Mechanism) เพื่อให้ร่างกายผ่อนคลายความทุกข์จากการเก็บกดและการระงับความขัดแย้งระหว่างความต้องการของตนเองกับความรู้สึกผิดชอบชั่วดี Ego เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปอย่างเหมาะสมระหว่าง Id และ Super ego และ (3) Super ego เป็นผลของการถูกลงโทษจากสังคมทำให้เกิดการเรียนรู้ จนกลายเป็นทัศนคติ (Attitude) คุณค่า (Value) และอุดมคติ (Ideal) เป็นความสามารถในการควบคุมตนเองสามารถแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงได้ ดังนั้น Super ego จึงหมายถึงค่านิยม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม คุณธรรม

หลักศีลธรรมเป็นพลังที่กำหนดให้บุคคลแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับหลักแห่งความจริงและเลือกใช้กลวิธีในการป้องกันตนเอง (Defence Mechanism) อย่างเหมาะสม

3. มนุษยนิยม

ในปี ค.ศ. 1954 อัมบราซึ่ม มาสโลว์ ได้เริ่มมรแนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยากับมนุษยนิยม (Humanistic Psychology) เพราะมาสโลว์เกิดความคิดว่าจิตวิทยาสกุลต่างๆ ลืมที่จะพูดถึง “การทำงานของคนที่ปกติ” (healthy human being’s functioning) “การดำเนินชีวิต” (mode of living) และ “จุดมุ่งหมายของชีวิต” (goals of life) มาสโลว์จึงเสนอจิตวิทยามนุษยนิยมในฐานะทางเลือกที่ 3 นอกเหนือจากจิตวิเคราะห์และพฤติกรรมนิยม ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 เป็นต้นมา และได้มีเสียงคัดค้านความคิดเห็นของ 2 กลุ่มนี้ ผู้ที่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มมนุษยนิยมมีความรู้สึกว่าการพฤติกรรมนิยม โดยเฉพาะสกินเนอร์เป็นสิ่งที่ยึดเอา แคบ และขาดความเข้าใจในความเป็นมนุษย์ โดยมองว่า พฤติกรรมนิยมลดบทบาทของความเป็นมนุษย์ลงมาเป็น “หนูขาวตัวใหญ่หรือเครื่องคำนวณที่ซ้ำๆ” กลุ่มพฤติกรรมนิยมไม่ได้ให้ความสนใจกับคุณภาพและศักยภาพของมนุษย์ ซึ่งแยกมนุษย์ออกจากการทดลองในห้องทดลองของหนูนกพิราบหรือลิง และขณะเดียวกันจิตวิทยามนุษยนิยมวิจารณ์ว่า จิตวิเคราะห์สนใจศึกษาแต่คนที่มีปัญหา โดยการมุ่งสนใจแต่คนที่ไม่ปกติเท่านั้น มาสโลว์จึงตั้งคำถามว่า จิตวิเคราะห์จะศึกษาความปกติของคนอย่างไร มาสโลว์พูดว่า “ถ้าศึกษาแต่คนที่ไร้ความสามารถ เติบโตช้า ไม่มีวุฒิภาวะและสุขภาพไม่ดีจะได้ผลแต่จิตวิทยาและปรัชญาที่ไร้ความสามารถเท่านั้น” ถึงแม้ว่าจิตวิทยากับมนุษยนิยมจะเริ่มต้นจากงานเขียนของมาสโลว์และโรเจอร์ส ได้รับการปูพื้นฐานมาก่อนแล้ว แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษยนิยมเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยเรอเนซองส์หรือแม้แต่ก่อนหน้านั้นในลักษณะของการให้ความสนใจกับการมีชีวิตอยู่โดยไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของโชคชะตาหรือเคราะห์กรรม มนุษย์ไม่ใช่เป็นผลของความไม่เห็นแก่ตัว และความใจบุญเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของ “ปัจเจกชน” (individualism) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจในความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง ซึ่งความเป็น “มนุษย์” ที่เรียกในปัจจุบันวางอยู่บนพื้นฐานของข้อเขียนและความรู้ที่ถูกลำเสนอไว้ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณในภาษาละตินรวมทั้งในปรัชญา ซึ่งกลายมาเป็นสิ่งที่ยอมรับกันในปัจจุบัน ดังที่นักจิตวิทยามนุษยนิยมอาจจะไม่เหมือนกันทั้งหมด แต่มีบางส่วนที่เหมือนกันที่ทำให้จับกลุ่มเข้ามาด้วยกัน รากฐานของจิตวิทยามนุษยนิยมเริ่มจากงานเขียนเล่มแรกของโรเจอร์ส “Counseling and Psychotherapy : Newer Concepts in Practice” ซึ่งโรเจอร์สได้แนะนำการทำจิตบำบัดแบบ non-directive approach ซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้บำบัดไม่ได้เป็นผู้ให้คำแนะนำ แต่เป็นผู้สะท้อนความรู้สึกที่คนไข้แสดงออกมาซึ่งงานของโรเจอร์สตามด้วยหนังสือ Client Centered Therapy: Its Current Practices, Interpretation and Therapy ในปี ค.ศ.1967 สมาคมนักจิตวิทยามนุษยนิยมได้ตีพิมพ์เรื่องของจิตวิทยามนุษยนิยม ซึ่งบุลเลอร์และอัลเลน (Buhler and Allen) ได้นำเสนอไว้ (ดิซ นัท ฮันท์, 2537) คือ (1) จิตวิทยามนุษยนิยมให้ความสนใจกับประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเป็นสิ่งแรกเหตุการณ์อื่น การอธิบายทฤษฎีและพฤติกรรมเป็นลำดับที่สองต่อจากประสบการณ์ และมีความหมายต่อแต่ละคน (2) เน้นในเรื่องของคุณภาพของมนุษย์ เช่น ทางเลือก ความคิดสร้างสรรค์ การประเมิน และการเข้าใจตนเองแทนการมองว่ามนุษย์เป็นผลผลิตหรือเครื่องจักร (3) เน้นให้ความสำคัญกับการเลือกปัญหาที่จะศึกษา เครื่องมือการวิจัยเป็นสิ่งที่ไม่เห็นด้วยที่จะใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือในการศึกษาประสบ

การณที่สำคัญๆ และ (4) ให้คุณค่ากับเกียรติของความเป็นมนุษย์และสนใจการพัฒนาศักยภาพที่มีมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล จะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมแล้ว จุดสำคัญของแนวคิดนี้คือมุ่งที่ความเป็นอิสระของจิต (free will) และการสร้างความสำเร็จในตน (self-actualization) ส่วนวิธีการที่ใช้ศึกษา ใช้วิธีการสังเกตและญาณส่วนตัวศึกษาถึงสถานการณ์ที่บุคคลได้เข้าไปเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมอยู่

4. การรู้คิด

ในศตวรรษที่ 19-20 นักจิตวิทยากลุ่มจิตวิทยา “การรู้คิด” (Cognitive Psychology) ได้ใช้แนวทางศึกษาวิจัยอย่างเป็นวิทยาศาสตร์แบบเดียวกับกลุ่มพฤติกรรมนิยม แต่กลับไปพิจารณาคำถามเดิมว่า พฤติกรรมของมนุษย์เริ่มมาจากภายในสมองได้อย่างไรด้วย พวกเขา มองว่า ระหว่างทางการกระตุ้นจากสภาพแวดล้อมภายนอกถึงการตอบสนองทางพฤติกรรมของคนเรา ต้องมีกระบวนการบางอย่างเกิดขึ้นภายในสมองของเราก่อน นักวิจัยกลุ่มจิตวิทยาการรู้คิดได้เปิดเผยว่า ความคิดจิตใจของมนุษย์ คือ การประมวลการรับรู้ข้อมูลและเครื่องแปลที่ยิ่งใหญ่ในการสร้างแบบแผนและการรับรู้ต่อโลกที่อยู่ภายนอก เราเป็นผู้กำหนดแผนที่ของความจริงตามที่เรแต่ละคนรับรู้ ดังนั้นจึงทำให้จิตแพทย์กลุ่มจิตวิทยาการรู้คิด เช่น อารอน แบค (Aaron Becker) เดวิด ดี. เบินส์ (David D.Burns) และ อัลเบิร์ต อีลลิส (Albert Ellis) ใช้วิธีการบำบัดคนมีปัญหาทางจิตใจโดยแนวคิดที่ว่า ความคิด (Thoughts) ของคนเราเป็นตัวกำหนดอารมณ์ (Emotions) ของเราไม่ใช่ในทางกลับกัน ถ้าเราเปลี่ยนวิธีคิดของเรา เช่น การคิดในทางบวกอย่างสมจริง การคิดในทางสร้างสรรค์ เราจะสามารถลดปัญหาความซึมเศร้าหรือสามารถควบคุมพฤติกรรมของเราได้ดียิ่งขึ้น ในปัจจุบันจิตแพทย์ส่วนใหญ่ใช้แนวคิด Cognitive Therapy ในการบำบัดคนไข้แทนที่แนวจิตวิเคราะห์แบบ فروยด์ จะเห็นได้ว่า ในปี ค.ศ.1956 เจอรอม บรูเนอร์ ได้เริ่มกระตุ้นสังคมด้วยการเขียนบทความเน้น ส่วนประกอบของจิตและโครงสร้างของจิต และในปี ค.ศ.1960 แนวคิดจิตวิทยาการรู้คิดได้ถูกกระตุ้นมากขึ้น โดย จีน เพียเจท์ (Jean Piaget) นักจิตวิทยาพัฒนาการด้านสติปัญญาชาวสวิส ซึ่งได้แสดงทัศนะว่า สติปัญญานั้นเปลี่ยนแปลงไปตามการเจริญเติบโตทางร่างกายและประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้นตามวัย สติปัญญาในความหมายของเพียเจท์ นั่นคือทุกเรื่องของการมีชีวิตอยู่ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งสิ่งมีชีวิตทุกชนิดต่างค้นหาหนทางที่ตนเองสามารถอยู่รอดได้ และบรูเนอร์ร่วมกับมิลเลอร์ก็ได้เขียนบทความที่ชี้ถึงความสามารถของการทำงานของสมองหรือจิตของมนุษย์ ออสซูเบล (David Ausubel) ได้อธิบายเน้นถึงระบบโครงสร้างการทำงานต่างๆ ของจิต หลังจากนั้นก็มีงานวิจัยและงานเขียนที่ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ทางจิตกลุ่มนี้ออกมาอีกมากมาย และมีการพัฒนาต่อยอดจากจิตวิทยาการรู้คิด เป็น จิตวิทยาแนวบวก – Positive Psychology ซึ่งพยายามเปลี่ยนทิศทางของวิชาจิตวิทยาซึ่งที่ผ่านมาเน้นแต่เรื่องปัญหาความป่วยไข้ทางจิต มาศึกษาว่ามีปัจจัยอะไรทำให้คนมีความสุข มองโลกในแง่ดีและมีความคิดสร้างสรรค์ในทางบวก นักจิตวิทยาผู้ริเริ่มเสนอแนวคิดนี้ คือ M.E.P Seligman ผู้เขียนหนังสือเรื่อง Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment สำนักจิตวิทยาแนวบวกคัดค้านจิตวิทยาสำนักพฤติกรรมนิยม ที่เน้นเรื่องอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก (การลงโทษและการให้รางวัล) และไม่ยอมรับความสามารถของมนุษย์เราในการเป็นฝ่ายเลือกด้วยตัวเอง และคัดค้านสำนักจิตวิเคราะห์ที่เน้นเรื่องผลกระทบทางลบในวัยเด็กมากเกินไป ขณะเดียวกันก็เห็นต่างจากกลุ่มจิตวิทยาการรู้คิด ว่ากลุ่มนั้นเน้น

เรื่องความคิดเป็นตัวกำหนดอารมณ์แบบสุดโต่งด้านเดียว กลุ่มจิตวิทยาทางบวกเสนอว่าทั้งความคิดและอารมณ์ต่างมีอิทธิพลต่อกันและกัน

พุทธวิธีกระบวนการสร้างจิตวิทยา

กระบวนการและวิธีการสร้างจิตวิทยาที่อยู่บนพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. กระบวนการสร้างจิตวิทยาตามแนวสติปัฏฐาน

การกำหนดรู้อิริยาบถในปัจจุบัน ทั้งอิริยาบถใหญ่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน และอิริยาบถน้อย เช่น การรับประทานอาหาร การดื่มน้ำ การถ่ายอุจจาระ การถ่ายปัสสาวะการเปลี่ยวซ่าย-ขวา การก้ม-เงย การกราบ ฯลฯ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดในปัจจุบัน ขณะเป็นเวลาที่ประเสริฐที่สุด ความสุขจะมีอยู่ในขณะปัจจุบันเท่านั้น (ติช นัท ฮันท์, 2537) ดังนั้น สติปัฏฐาน ก็คือ การใช้สติคอยกำกับดูแลจุดสำคัญของชีวิตทั้ง 4 แห่ง คือ (1) ร่างกายและพฤติกรรมของร่างกาย (2) เวทนาหรือความรู้สึกสุขทุกข์ต่างๆ (3) ภาวะจิตที่เป็นไปต่างๆ และ (4) ความคิดนึกไตร่ตรอง จะเห็นได้ว่า สติปัฏฐานชี้ให้เห็นถึงการใช้สติคอยสังเกตร่างกาย ความรู้สึก ภาวะจิต และความคิดแล้ว เงื่อนไขของการสังเกตอยู่ที่การจำแนกสภาวะธรรมในแต่ละหมวด ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ที่ตั้งของสติ เหตุ และวิธีการและเงื่อนไข ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (1) ที่ตั้งของสติ กล่าวคือ สติในที่นี้มีใช้เป็นไปเพื่อการสังเกต ลม ฟ่ำ อากาศ และสิ่งแวดล้อมนอกตัว มิได้ใช้เพื่อการคิดค้น วิทยาการ หรือการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องนอกตัวเราเลย ลักษณะเหล่านั้นเป็นเพียงความตั้งมั่นในระดับหนึ่ง เป็นประโยชน์ในการหาเลี้ยงชีพให้อยู่รอดเพื่อเผชิญกับความทุกข์ที่แผ่มาพร้อมกับความเห็นผิดเท่านั้น มิใช่เพื่อความพ้นทุกข์ของชีวิตโดยตรง หากเป็นสติปัฏฐานโดยแท้จริงแล้ว จะมีที่ตั้งของการสังเกตค้นคว้าอยู่ที่ ภายในตัวชีวิตเท่านั้น โดยเริ่มต้นจากร่างกายและพฤติกรรมเป็นลำดับแรก เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ กำหนดให้สังเกตภายในกาย คำว่า “ภายในกาย” หมายถึง การเลือกพิจารณาภายใน (รูป) หมวดใดหมวดหนึ่งในกายทั้งหมดที่มีถึง 14 ลักษณะ มาเป็นที่ตั้งแห่งการสังเกต เช่น เลือกหมวดอิริยาบถก็เป็น กายานุปัสสนาหมวดหนึ่งในกายทั้งหมด ตั้งแต่ลมหายใจ สัมผัสสัญญา ฯลฯ จนถึงซากศพ (2) เหตุ กล่าวคือ เมื่อสังเกตแต่ละอาการแยกออกจากอาการทั้งหมดได้ ขั้นที่ 2 จึงพิจารณาถึงเหตุ คือ สิ่งที่ทำให้อาการเหล่านั้นเกิดขึ้น และสิ่งที่ทำให้อาการเหล่านั้นสลายไป จากนั้นจึงเปรียบเทียบสิ่งที่ทำให้เกิดขึ้นและสิ่งที่ทำให้สลายไป ซึ่งเป็นการเกิดดับแห่งสติปัฏฐาน 4 ดังนี้ “เพราะอาหารเกิด กายจึงเกิด เพราะอาหารดับ กายจึงดับ เพราะผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิดเพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะนามรูปเกิด จิตจึงเกิด เพราะนามรูปดับ จิตจึงดับ เพราะมนสิการเกิด ธรรมจึงเกิด เพราะมนสิการดับธรรมจึงดับ” (ส.ม. (ไทย) 19/408/266) จะเห็นได้ว่า ชีวิตประกอบด้วย ร่างกาย ภาวะจิต ความรู้สึก และความคิดนึก ไตร่ตรองมีเหตุเฉพาะของแต่ละส่วนไม่ก้าวร้าวกัน เช่น อาหารเป็นเหตุแห่งการเกิดและการเจริญเติบโตของอวัยวะต่างๆ ทางกาย ส่วนความรู้สึก (เวทนา) จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการกระทบ (ผัสสะ) ระหว่างอายตนะภายในและอายตนะภายนอกเท่านั้น เวทนาจะเกิดจากอาหารโดยตรงไม่ได้ เป็นต้น ดังนั้นเหตุของกรรมดีย่อมได้รับผลดี และเป็นคนละส่วนกับผลชั่ว การแก้ปัญหา (ทุกข์) อย่างเป็นผล ต้องแก้ (ดับ) ที่สาเหตุเบื้องต้นเป็นส่วนสำคัญ การศึกษาที่มาและที่ไปของชีวิตว่าการกระทำใดเป็นผลของความสบายกายและใจ การกระทำใดสร้างความเดือดร้อนขึ้น

และพยายามหยุดพฤติกรรมที่เป็นปัญหาเดือร้อนให้ได้ ซึ่งเป็นการการยอมรับว่าชีวิตมีที่มา และจะเป็นไปอย่างไรได้บ้าง ช่วยเสริมความมั่นใจได้ว่า หากเลือกจุดหมายที่จะยุติกระบวนการเกิดของชีวิตที่เติมไปด้วยปัญหานั้น มีอยู่วิธีเดียวคือ การละเหตุที่ทำให้เกิด เหตุที่ทำให้เกิดจะถูกละได้ก็ด้วยการกระทำเพียง 8 ลักษณะ หรือมรรคมืองค์ 8 เท่านั้นการกระทำที่นอกจากลักษณะสัมมาทั้ง 8 นี้แล้ว การกระทำนอกนั้นล้วนเป็นเหตุของการเกิดทั้งสิ้นสติปัญญานจึงเป็นวิธีปลดปล่อยตนเอง โดยตั้งอยู่บนรากฐานของกฎแห่งกรรม คือ การรับผิดชอบในการกระทำของตนเองว่า โดยความสำเร็จสูงสุดแล้ว ต้องเกิดจากการหยุดต้นเหตุแห่งปัญหาด้วยความพยายามและความตั้งใจของตนเอง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ผู้ปฏิบัติอย่างถูกทางแล้วจะกลับไปเชื่อถือในลัทธิการพ้นบาปโดยมีผู้รับแทน หรือการอ้อนวอนขอความกรุณาการช่วยเหลือจากพระเจ้า หรือเชื่อในการสวดอ้อนวอนภาวนาของนักบวชผู้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสวรรค์ (พระญาณโพนิกเถระ, 2534) และ (3) วิธีการและเงื่อนไข คือ ลักษณะพิเศษของวิธีการ มีความสำคัญอยู่ที่ว่าสิ่งที่สังเกตได้ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างของอิริยาบถทั้งที่เป็นภายในและภายนอก ตลอดจนเหตุที่ทำให้อิริยาบถนั้นเกิดขึ้นหรือสลายไปนั้น เป็นการสังเกตเพียงเพื่อรู้ไว้เท่านั้น เพียงเพื่อระลึกไว้เท่านั้นว่ามีสิ่งใดเกิดขึ้น แต่มิให้สร้างภาพลักษณ์หรือแนวคิดอื่นๆ ขึ้นเอง (ไม่เป็นผู้อาศัยสิ่งใด) จนกระทั่งเกิดความพอใจหรือไม่พอใจในภาพลักษณ์หรือแนวคิดดังกล่าว (ไม่ยึดถือสิ่งใดๆ ในโลก) ในเรื่องความสำคัญของการกำหนดตัวอารมณ์นั้น ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำปฏิบัติแก่พระพาหิยะไว้ว่า “พาหิยะ เมื่อใดเธอเมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อฟังเสียงก็สักแต่ว่าฟัง เมื่อรับรู้อารมณ์ที่รับรู้ก็สักแต่ว่ารับรู้ เมื่อรู้แจ้งธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งก็สักแต่ว่ารู้แจ้ง เมื่อนั้น เธอก็จะไม่มี เมื่อใดเธอไม่มี เมื่อนั้น เธอก็จะไม่ยึดติดในสิ่งนั้น เมื่อใด เธอไม่ยึดติดในสิ่งนั้น เมื่อนั้น เธอจักไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่น ไม่มีในระหว่างโลกทั้งสอง นี่เป็นที่สุดแห่งทุกข์” เป็นต้น (ขุ.อุ. (ไทย) 25/10/186)

2. กระบวนการสร้างจิตวิทยาตามแนวพรหมวิหารธรรม

หลักพรหมวิหารธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อกล่อมเกลาจิตใจให้เกิดความงามอย่างแท้จริงเพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาทไม่ขาดสติ เป็นคนมีความอดทน สงบเสงี่ยมต่อสิ่งชั่วร้าย มีศีลธรรมประจําใจ ด้วยสภาพจิตใจอันสงบ มีความเห็นถูกต้อง มีสติปัญญาพิจารณาเหตุผลบนความเป็นจริงของชีวิตด้วยพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่แสดงออกจากส่วนลึกของจิตใจ คือ ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้บุคคล และสัตว์ดำรงอยู่ในความดีงาม ประสบสุขเป็นประโยชน์ เป็นความบริสุทธิ์ต่อเพื่อนร่วมโลก จะเห็นว่าบุคคลผู้ควรเจริญพรหมวิหารธรรม เริ่มตั้งแต่การแผ่เมตตาให้กับตนเอง กรุณาปรารถนาให้ตนเองพ้นจากห้วงทุกข์มืติตา คือ พลอยยินดีกับตนเอง เมื่อเป็นสุข ครั้นเมื่อพ้นจากทุกข์ใดๆ และอุเบกขากับสิ่งที่เกิดขึ้นอันเป็นโลกธรรม ซึ่งมีขึ้นมีลง มีสรรเสริญ มีนินทา เมื่อเจริญพรหมวิหารให้กับตนเองเป็นแล้ว จะสามารถแผ่ไปยังผู้อื่นได้อย่างจริงใจ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำหลักธรรมเรื่องเมตตาไว้ในหมวดธรรมต่างๆ มากมายทั้งในฐานะหลักธรรมที่พึงปฏิบัติเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี หรือหลักธรรมที่พึงปฏิบัติ เพื่อบูรณาการกับหลักธรรมข้ออื่น เช่น พรหมวิหารธรรม บารมี กรรมฐาน เป็นต้น ความสำคัญของเมตตาว่า เป็นสัพพตถกกรรมฐาน คือ กรรมฐานที่ใช้ประโยชน์ได้หรือควรต้องใช้ทุกที่ทุกกรณี ทุกคนควรเจริญอยู่อย่างสม่ำเสมอ (พระครูธรรมธรครชิต คุณวโร, 2556)

การเจริญเมตตาจนถึงขั้นอุปปัญญา คือ การมีความรู้สึกอย่างแท้จริง ในการมุ่งให้เหล่าสัตว์อยู่ร่วมกัน อย่างปราศจากการมีเวรมีภัยต่อกันไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ให้อยู่ดีมีสุขตามสมควรตามสถานะของตนเป็นความรู้สึกอย่างไม่มีประมาณไม่จำกัดกลุ่ม ไม่มีเขตแดนถือว่า มีประโยชน์อย่างกว้างขวาง และยังเป็นพื้นฐานช่วยใช้กรุณา มุทิตา อุเบกขา เกิดขึ้นได้ง่าย ช่วยทำให้การสร้างบารมีต่างๆ สำเร็จง่ายขึ้น นอกจากนี้ อารมณ์ของกรรมฐานที่ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงอุปปัญญา สามารถสงบกิเลส คือ ความพยายาบาท ความริษยาหลงได้ จิตของบุคคลนั้นจะสงบเยือกเย็นและดำรงตั้งมั่นอยู่ในฌาน การดำรงชีวิตในชาติปัจจุบัน จะมีแต่ความสงบสุข หลักพรหมวิหารธรรมจึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่ก่อให้เกิดความงาม สำหรับผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่ง เพราะใจที่ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อย่างบริสุทธิ์ ทำให้ผู้ที่ได้รับสัมผัสมีความเข้มแข็ง อิ่มใจ ความทุกข์ ความเศร้าโศกที่มีผ่อนคลายลง จิตใจที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มีความรัก และปรารถนาดี ที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข มีความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์และความเดือดร้อน การเอื้อเฟื้อและแบ่งปันน้ำใจต่อสังคม ต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง ผู้นั้นมักมีหน้าตา ผ่องใสยิ้มเอิบ มีสง่าราศี ด้วยความเมตตาที่ไม่มีข้อจำกัด

ส่วนพรหมวิหารธรรมข้อกรุณา เป็นความสงสาร มุ่งช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ด้วยเจตนาบริสุทธิ์ และปรารถนาดี โดยมีหวังผลตอบแทน ผลที่ได้รับ คือ คุณค่าทางจิตใจ พระพุทธองค์ทรงสอนบุคคลในสังคมให้มีกรุณาต่อกันทุกระดับชั้น ทรงสอนให้บุคคลแสดงความปรารถนาดี ต่อกันคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อปัจเจกชนผู้หนึ่งผู้ใดในสังคมประสบความเพียงพ้อในชีวิตของตน การพัฒนาจิตจนกระทั่งจิตมีเมตตา กรุณา ตั้งความเมตตา เป็นความรู้สึกปรารถนาดี ความรู้สึกปรารถนาดี จะมีความบริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน เมื่อแสดงเมตตาแล้ว ผู้นั้นไม่ต้องการรับผลตอบแทนจากการแสดงเมตตานั้น การแผ่เมตตาไปยังบุคคลและสัตว์ทั้งหลาย เป็นการแผ่เมตตาโดยการเจาะจงหรือไม่เจาะจงก็ตามที ต้องเป็นการแสดงออก เป็นความรู้สึกเมตตาที่ไม่มีเยื่อใยอาลัย ความปรารถนา หรือการเรียกร้อง ต้องการต่อการตอบแทนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง และเมตตาจิตอันเกิดขึ้น จะทำหน้าที่ในการขจัดความพยายาบาท ความพยายาบาทนี้เป็นนิวรณ์ธรรม เมื่อครอบงำจิตให้เกิดความไม่พอใจ เครียดแค้น ชิงชัง อาฆาต พยายาบาท การทำหน้าที่ทำลายพยายาบาทออกไปจากจิตใจด้วยการโยนิโสมนสิการ น้อมนาเมตตาเอาเมตตาเข้ามาไว้ในใจ หรือการแผ่เมตตาบ่อยครั้ง เมตตาจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในจิตใจ จนเป็นเมตตาวิหारी เป็นเมตตาที่บริสุทธิ์ ไม่ใช่เมตตาอันประกอบด้วย ความเสแสร้ง ความมีเยื่อใย และความรัก และไม่โกรธที่หากแสดงเมตตาแล้วไม่ได้รับผลตอบแทน ถือได้ว่า เมตตาเป็นการวัดคุณภาพของจิตใจของบุคคล อย่างไรก็ตามหลักพรหมวิหารธรรมยังมีข้อแสดงเรื่องกรุณา เพื่อการพัฒนาจิต เพื่อให้บุคคลพัฒนาซึ่งความกรุณาให้เกิดขึ้นในจิตใจ คือ การปรารถนาช่วยเหลือบุคคลอื่น และสัตว์อื่นผู้กำลังประสบความทุกข์ ความเดือดร้อน เป็นความสงสารต้องการให้พ้นทุกข์ การพัฒนาจิตเป็นลักษณะของกรุณาอย่างแท้จริง

พรหมวิหารธรรมข้อมุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อบุคคลอื่นได้ดี แม้จะเป็นบุคคลใดได้ดีก็ตาม ความมุทิตาย่อมเกิดขึ้นในจิตของผู้พัฒนาจิตแล้ว ซึ่งโดยปกติบุคคลโดยมาก เมื่อบุคคลอื่นได้ดี จะมีความรู้สึกริษยาหรืออิจฉา ทนไม่ได้เมื่อมีผู้ใดกล่าวสรรเสริญผู้อื่น แม้จะเป็นเพื่อนร่วมรุ่น ร่วมสำนัก เมื่อไม่

สามารถยอมต่อความดี และความสามารถของบุคคลอื่น ความริษยาในจิตจึงออกมาทำงานทางกายกรรม และวจีกรรม การปลุกมูทิตาขึ้นในจิตเพื่อทำหน้าที่ขจัดริษยาออกไป

พรหมวิหารข้ออุเบกขา จัดเป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาจิต เพราะการพัฒนาอุเบกขาขึ้นจะทำให้มีการขจัดอคติออกไปจากจิต อคตินี้ได้แก่ ปฏิฆะ เป็นการตั้งเงื่อนไขไว้ก่อนว่าคนนั้นไม่ดี คนนี้ไม่ดีและอีกอย่างคือ อุณนยะ เป็นการกำหนดเงื่อนไขไว้ก่อนว่าคนนั้นดี เมื่อความรู้สึกแบบนี้เกิดขึ้น จิตจึงวางเฉยไม่ได้ บุคคลที่เราปฏิบัติ เมื่อถึงคราววิบัติ เราจะลึงโลดดีใจ ส่วนคนที่ตนกำหนดเงื่อนไขว่าดีประสบความสำเร็จ วิบัติ เราจะโศก เศร้าโศกเสียใจ และชิงชัง ต่อบุคคลอันเป็นต้นเหตุให้บุคคลเหล่านั้น เกิดความเดือดร้อน การพัฒนาอุเบกขาตามหลักพระพุทธศาสนา ต้องมองตามหลักกัมมัฏสะกตา คือ การที่สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นของๆ ตน ตามหลักการ เพื่อการพิจารณาเนื่องๆ ว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิดมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครก่อกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม จักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นโดยแน่นอน (ม.อ. (ไทย) 14/289/350) หากดีใจแสดงว่าถูกอำนาจของปฏิฆะครอบงำ หากเสียใจแสดงว่าถูกอำนาจของอุณนยะครอบงำ การพัฒนาอุเบกขาได้จึงต้องพิจารณาความรู้สึกด้านปฏิฆะและอุณนยะให้ได้เสียก่อน การเกิดขึ้นของอุเบกขาคือภาวะการณียอมรับต่อการเกี่ยวข้องในโลกและสังคม

การเจริญพรหมวิหารธรรมจะช่วยพัฒนาจิตของผู้ปฏิบัติ สงบระงับจากอำนาจของพยาบาท วิหิงสา อิจฉา ริษยา อคติ จิตจะเกิดการรวมตัวกันขึ้นเป็นสมาธิ มีผลานุภาพในการยกระดับจิตของตนสูงขึ้น เกาะแน่นอยู่กับธรรมในขณะเดียวกันก็จะแผ่ ไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายตามสมควร แสดงว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยเมตตา มีปกติอยู่ด้วยเมตตา มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ย่อมเห็นความสุขอันไพบูรณ์ และถึงซึ่งความสงบระงับแห่งต้นเหตุทั้งหลาย จะเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในสังขาร เหล่านั้น ไม่ว่าสังขารทั้งหลาย เหล่านั้นจะดำรงอยู่ หรือเปลี่ยนแปลงไป เป็นผู้ไม่ถูกกิเลสขบถหรือบังคับบัญชาตน เช่น นอนหลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์และอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาย่อมรักษา ยาพิช ศาตรา ไฟ เป็นต้น โดยที่พรหมวิหารเป็นธรรมที่ท่านถือปฏิบัติกันมาแต่ครั้งก่อนพุทธกาล และสามารถดำเนินจิตไปถึงขั้นฌาน เช่นเดียวกับกัมมัฏฐาน ข้ออื่น และเป็นบาทของวิปัสสนา สร้างปัญญาให้บังเกิดขึ้น เพื่อเข้าใจในสังขารตามความเป็นจริง และพรหมวิหารธรรมจึงอยู่ในใจของบุคคลผู้หวังความสุขตลอดไปนั่นเอง

พุทธวิธีการพัฒนาจิตวิทยา

1. พุทธวิธีการพัฒนากายกับศีล

พุทธวิธีการพัฒนากายกับศีลนั้น ซึ่งมีกระบวนการที่ใกล้เคียงกัน เพียงแต่แยกทางปฏิบัติในข้อศีลออกไปเท่านั้น ดังนั้นการพัฒนากายและศีลเป็นการกำหนดให้สติปัญญาเป็นเครื่องมือ เพราะสติเป็นประธานกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริง การมีสติกำกับดูสิ่งต่างๆ โดยรู้เท่าทันตามสภาวะ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539) สติปัญญาเป็นที่ตั้งให้เกิดสติ 4 อย่าง คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ที่เป็นสภาวะธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมไม่มี ที่เกิดขึ้นบนฐานทั้ง 4 ที่เรียกว่า อานาปานสติ โดยการกำหนด ดังนี้ (1) เมื่อหายใจเข้ายาว ย่อมรู้ว่าหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ย่อมรู้ว่าหายใจออกยาว

(2) เมื่อหายใจเข้าสั้น ย่อมรู้ว่าหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ย่อมรู้ว่าหายใจออกสั้น (3) เธอย่อมสำเนียงกว่า เราจักรู้ซัดคองลมทั้งปวงขณะหายใจเข้า เธอย่อมสำเนียงกว่าเราจักรู้ซัดคองลมทั้งปวง ขณะหายใจออก และ (4) เธอย่อมสำเนียงกว่าเราจักระงับกายสังขาร ขณะหายใจเข้า เธอย่อมสำเนียงกว่าเรา ระงับกายสังขารขณะหายใจออก (ที.ม.(ไทย) 10/374/302-304) ทั้ง 4 ข้อนี้ เป็นเพียงแต่มีลมหายใจก็สามารถเจริญอานาปานสติได้แล้ว การฝึกเจริญอานาปานสติในชีวิตประจำวันนั้น ให้สักแต่ว่ารู้ สักแต่ว่าเห็น อากาญ เป็นไปของกาย ทุกๆ อิริยาบถการเคลื่อนไหว ซึ่งต้องรู้แบบสบายๆ เป็นธรรมชาติจริงๆ ถ้าผู้ปฏิบัติตั้งใจจะกำหนดรู้ลมไปและทำงานไปด้วย จะรู้สึกขัดข้องมาก การฝึกให้เริ่มจากการฝึกความรู้สึกตัวทั่วพร้อม (กายคตาสติ) เมื่อเริ่มต้นฝึกใหม่ สติยังอ่อนอยู่ สติจะสามารถรู้ได้เฉพาะสัมผัสที่เด่นชัดเท่านั้น แต่พอฝึกไปจนสติไวขึ้น ไวขึ้นโดยลำดับ จะเห็นว่า สติมีกำลังมากขึ้น โดยวัดได้จากการเริ่มรู้ซัดร่างกายและอิริยาบถที่ละเอียด และมากขึ้น จนรู้ได้ทั่วถึงแม้พูดลั่นพันกันตาคะพริบ เท้ายก มือเคลื่อนไหว รู้ได้หมด การรู้ได้หมดนี้มีเทคนิคต่างไปจากการกำหนดสติเฉพาะส่วน คือ การรู้เฉพาะส่วนนั้น ฝึกโดยการกำหนดรู้ในสัมผัสและอารมณ์ที่ชัด แต่การฝึกทั่วถึงนั้นฝึกโดยการวางจิตเป็นกลางๆ จนสามารถรู้เห็นได้ทั่ว 360 องศา เมื่อจิตเป็นกลางๆ และรู้ได้ทั่วถึง จะพบความมหัศจรรย์ว่า ลมหายใจที่เมื่อก่อนไม่เคยรู้ลมเข้า-ออก แต่พอจิตเป็นกลางๆ ดังกล่าว จะสามารถรู้ลมเข้า-ออกทุกขณะได้โดยไม่ต้องกำหนด เหมือนหนึ่งลมหายใจได้ประสานเข้าไปในทุกๆ อิริยาบถของเขาเอง ในที่สุดก็จะรู้ได้แม้กระทั่งความคิดหรือความรู้สึกในจิตที่ปรุงแต่ง และเกิด-ดับและเมื่อฝึกจนชำนาญจนเป็นไปเองแบบสบายๆ ตามธรรมชาติ ก็จะทำให้รู้และเห็นความเป็นไปของจิตด้วย การรู้ทั่วถึงดังกล่าวจะสามารถรู้ได้โดยธรรมชาติแม้ในขณะที่พูด ทำงาน หรือ เคลื่อนไหว นี่เป็นการเจริญอานาปานสติในชีวิตประจำวัน โดยการประสานลมหายใจเข้าสู่กายหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ลมหายใจที่ละเอียดประณีตเพราะอาศัยจิตที่เป็นกลางๆ อยู่เสมอๆ จะประสานเข้าไปสู่กายและอิริยาบถต่างๆ เมื่อสติอาศัยกายอันเป็นฐานที่มั่นและเป็นกำลังแก่สติดีแล้ว สติก็จะมีกำลังเข้าไปรู้อย่างทั่วถึงถึง เวทนา จิต และธรรม โดยลำดับ นี่คือนหนทางแห่งมรรคที่ผู้ปฏิบัติสามารถเจริญให้มากทุกขณะในชีวิตประจำวัน จนถึงซึ่งวิมุตติและความหลุดพ้นในที่สุด ดำรงอยู่แห่งจิต ความแน่วแน่แห่งจิต ความตั้งมั่นลงไปแห่งจิต ความไม่แผ่สลายไปความไม่ฟุ้งซ่านไปแห่งจิต สภาวะที่จิตไม่เลื่อนลอย ความสงบ สมาธิในทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์แห่งมรรค ที่เรียกว่า “สัมมาสมาธิ” (อภิ.วิ. (ไทย) 35/183/140) ซึ่งสามารถทำให้ถึงที่สุดทุกขได้ โดยสามารถประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพทั้งด้านจิตใจและก่อให้เกิดผลดีต่อการทำงานอีกด้วยนั่นเอง

2. พุทธวิธีการพัฒนาจิต

ในบริบทของคำว่า “ตื่นรู้” เป็นการตื่นด้วยสติปัญญา ตื่นจากอวิชชา คนบางคนอาจจะตื่นจากการหลับ แต่ยังมีหมกมุ่น จมอยู่ในมิถิชาติ มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรมก็ชื่อว่า ยังไม่ตื่นในความหมายของ ตื่นรู้ แต่เมื่อพิจารณาโดยคำศัพท์อย่างง่ายและพื้นฐานที่สุด คำว่า ตื่น หมายถึง การไม่หลับ สิ่งที่จะทำให้พ้นจากการหลับได้ประการหนึ่ง ก็คือ สัญญาณที่เข้าปลุก แต่การใช้สัญญาณปลุกนี้ต่างจากการปลุกให้ตื่นนอนเป็นการปลุกให้ตื่นรู้หรือตื่นตัว หมายถึง ตื่นซ้อนตื่น การตื่นตัวนี้จะทำให้เกิดการเรียนรู้ เพราะทำให้ประสาทหรืออายตนะเปิดรับสิ่งที่อยู่รอบตัวได้ รับสิ่งเร้ามากระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ เนื่องจากโดย

พื้นฐานแล้วมนุษย์จะเกิดการเรียนรู้ผ่านอายตนะภายในตนเอง ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส รู้สิ่งที่มาต้องกายและรู้ธรรมารมณ์ทางใจ (ส.สพ. (ไทย) 18/68/58) ดังที่ท่าน ดิข นัท ฮันท์ ได้นำเอา “เสียง” มาใช้ในรูปแบบของระฆังแห่งสติ (ที.ปา. (ไทย) 11/146/106) เสียงระฆังเป็นเสียงสัญญาณเพื่อให้เกิดการตั้งสติอีกครั้ง เป็นการหยุดกิจกรรมทุกอย่างเพื่อส่องดูและกำหนดรู้ลมหายใจของตนเอง ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดปัญญาโดยอัตโนมัติ การตีระฆังทำวัตรเช้า-เย็นของพระภิกษุเมื่อได้ยินเสียงระฆังในเวลาเช้า จะเป็นการรู้ตัวโดยอัตโนมัติว่าเป็นการปลุกเพื่อทำวัตรเช้า โดยไม่ต้องมีความสงสัยว่าเป็นเสียงระฆังตีเพื่ออะไร ใครตี ใครก็ครั้ง ตีจากวัดไหน แต่จะรับรู้ได้ทันทีว่าเป็นการกำหนดสัญญาณให้ทำวัตรสวดมนต์ ความเคยชินแบบนี้ทำให้เกิดพฤติกรรมที่ซ้ำๆ จนเป็นนิสัย การใช้สัญญาณเป็นการผสมผสานแนวคิดเรื่องการพัฒนาความรู้ ซึ่งเป็นรูปแบบการสร้างภาวะตื่นรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้โดยง่ายและอาจได้ผลเชิงปฏิบัติอย่างแท้จริงนอกจากระฆังแล้ว ยังมีสัญญาณเสียงอื่นๆ เช่น เสียงโทรศัพท์ เสียงนาฬิกาปลุก ก็สามารถประยุกต์ให้เป็นสัญญาณแห่งการตื่นรู้ได้ ซึ่งสามารถทำได้โดยขั้นตอน ดังนี้ (1) สร้างข้อตกลงกับตนเองเรื่องการกำหนดสัญญาณแห่งการตื่นรู้ หากได้ยินสัญญาณเมื่อใดให้หยุดกิจกรรมทั้งปวงแล้วสูดลมหายใจเข้า-ออก 3 ครั้งยาวๆ พิจารณาดูลมหายใจตนเองปล่อยวางจากทุกสรรพสิ่งอุปมาดังหยุดเวลาไว้ไม่ให้เคลื่อนไหว ผ่านคลายอิริยาบถ กำหนดรู้อิริยาบถที่ตนเองกำลังกระทำ ณ เวลานั้น (2) กำหนดตั้งสัญญาณโทรศัพท์ ในระยะเริ่มต้นควรตั้งสัญญาณโทรศัพท์ให้ทุกๆ 1 ชั่วโมงตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเวลาเข้านอน เพื่อเป็นการปรับฐานพฤติกรรมในระยะเริ่มแรก ไม่ให้มีความกังวลหรือกระชั้นชิดเกินไปจนอาจทำให้การทำงานสะดุด (3) เมื่อได้ยินเสียงสัญญาณให้ระลึกเสมอว่าเป็นช่วงแห่งการกลับสู่ตนเองอย่างแท้จริง สูดลมหายใจลึกจนเต็มปอดแล้วค่อยๆ ปล่อยลมหายใจ ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพอารมณ์แบบใด สุข ทุกข์ โกรธ วุ่นวาย ให้หยุดตนเองและความคิดทุกเรื่องไว้ พิจารณาเฉพาะลมหายใจของตนเองและกำหนดรู้ปัจจุบันขณะ และ (4) สัญญาณแห่งการตื่นรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของการหยุดเพื่อปลุกตนเองให้ตื่นรู้ หากทำเป็นนิสัยไปเรื่อยๆ จะเกิดภาวะความเคยชินและจะสร้างภาวะตื่นรู้โดยอัตโนมัติ จนถึงเกิดภาวะตื่นรู้ทุกลมหายใจ จะเห็นได้ว่า สัญญาณแห่งการตื่นรู้สามารถประยุกต์ใช้ในระบบองค์กร หน่วยงาน โดยการกำหนดร่วมกันเพื่อสร้างวัฒนธรรมแห่งการตื่นรู้ ดังเช่น หมู่บ้านพลัมได้ทำเป็นตัวอย่าง ไม่ว่าจะใครจะทำอะไร อยู่ เดิน ก็นั่ง กวาดไปไม้ก๊ดี ล้างจานชามก๊ดี เมื่อได้ยินเสียงระฆัง ทุกคนจะหยุดการเคลื่อนไหว หยุดการพูดคุยเพื่อเจริญอานาปานสติสมาธิโดยการกำหนดรู้ลมหายใจด้วยความเบิกบาน แจ่มใส ตื่นรู้องค์กรหรือหน่วยงาน บริษัท สามารถประยุกต์โดยการใช้สัญญาณกริ่ง เพื่อให้พนักงานได้หยุดเจริญสติตื่นรู้ การหยุด 5 นาที เพื่อทบทวนตนเองจะทำให้เกิดความระมัดระวังในงาน หยุดทบทวนภารกิจได้ที่ทำลงไป เป็นการตรวจสอบความผิดพลาด ความถูกต้อง เป็นการสร้างเนื้องานให้ได้ผลมากกว่าระยะเวลาที่สูญเสียไป เป็นความคุ้มค่าทางจิตวิญญาณและเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กรให้มีประสิทธิภาพ มีความพร้อมทั้งกายและใจในการปฏิบัติหน้าที่ ย่อมเป็นผลดีต่อองค์กรโดยรวมและเป็นผลดีระยะยาวอีกด้วย

3. พุทธวิธีการพัฒนาปัญญา

การพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องที่เรียกว่า “สัมมาปัญญาหรือสัมมาทิฐิ” ความรู้หรือความเห็นที่ไม่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “มิจฉาทิฐิ” เพราะปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนิน

ชีวิตเพื่อให้เห็นความจริงหรือสัจธรรมนั่นเอง (ม.ม. (ไทย) 12/462/503) ดังนั้น “จิตที่ปัญญาบ่มงอมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งปวง” (ที.ม. (ไทย) 10/76/96) ตามความเป็นจริงจนจิตเป็นอิสระหลุดพ้นจาก กิเลส ผ่องใส จึงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานโดยสมบูรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549) การพัฒนา ปัญญาจึงเป็นการพัฒนาเพื่อเข้าสู่ภาวะตื่นรู้อย่างแท้จริง ดังนั้นการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนานั้นมี หลากหลายวิธี แต่ในที่นี้จะนำเสนอแนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักกฏธรรม 4 ประการ คือ (1) การ เสวนากับสัตบุรุษ (สัพปุริสสังเสวะ) (2) การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) (3) การพิจารณาไตรตรองอย่างแบบ คาย (โยนิโสมนสิการ) และ (4) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) หลักกฏธรรม 4 ประการนี้ ซึ่งเป็น “ธรรมเครื่องเจริญปัญญา” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/448/367) ที่มีอุปการคุณสำหรับมนุษย์ ทุกคน (อง.จตุกก. (ไทย) 21/449/368) บุคคลใดเจริญ ทำให้มาก ย่อมเป็นไปเพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผลได้ในที่สุด (ขุ.ป. (ไทย) 31/3/543-544) การประยุกต์ใช้หลักกฏธรรม 4 ประการนั่นเอง

กล่าวสรุปได้ว่า ฐานการพัฒนาจิตวิทยาเชิงพุทธ ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีพื้นฐานจากการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา ตามหลัก “ไตรสิกขา 3” ที่เรียกว่า “จิต” ตามอริยมรรค 8 ที่สามารถสังเคราะห์เข้าใน สัมมาสติและสัมมาสมาธิ การสร้างภาวะตื่นรู้ในการเดินทางอันประเสริฐ คือ สติและสมาธิ จนนักวิชาการ ด้านจิตวิทยาตะวันตก ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจิตเหมือนกัน ที่มีการยอมรับร่วมกันว่า จิตเป็นใหญ่กว่า กายและสามารถกำหนดพฤติกรรมทางกายได้ การพัฒนาจิต ก็คือ การพัฒนากายที่มาจากภายในนั่นเอง การ พัฒนาจิตให้อยู่ในภาวะที่สมบูรณ์ที่สุด ก็คือ การพัฒนาจิตให้เข้าสู่ภาวะตื่นรู้ หมายถึง ตื่นจากความมัวเมา ลุ่มหลง รู้ในอริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐ แนวทางที่จะพัฒนาจิตให้เข้าสู่ภาวะที่ดีที่สุด คือ สติปัญญา อันมีรากฐานมาจากสัมมาสติและสัมมาสมาธินั่นเอง

บทสรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “พุทธวิธีกระบวนการสร้างจิตวิทยา” พบว่า การพัฒนาจิตตนและ การทำลายวัฏจักร ที่เรียกว่า “กรรม กิเลส วัชรา” ที่พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์เป็นผู้ที่ฝึกฝนได้ และเป็น ผู้ที่ประเสริฐ ที่เรียกว่า ภาวิต 4 (ภาวิตกาย ภาวิตศีล ภาวิตจิต และภาวิตปัญญา) ได้แก่ (1) เพื่อพัฒนา คุณภาพของจิต ให้มีเมตตา กรุณา เอื้ออารี มีมุทิตา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู (3) เพื่อพัฒนา สมรรถภาพของจิตให้เข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ และ (3) เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตให้ร่าเริง เบิกบาน เอิบอิม ผ่องใส สงบ และเป็นสุข หมายถึง สุข 3 ระดับ คือ กาม สุข ฌานสุข และนิพพานสุข โดยมีพื้นฐานหลัก ก็คือ การนำสติปัญญามาประยุกต์ให้เป็นกิจกรรมในรูปแบบ ของสติปัญญา 4 ที่มีสาระสำคัญในการกำหนดอริยาบถย่อยและการกำหนดลมหายใจอย่างฉลาด ที่เสมือน การอุ่นเครื่องสำหรับการทำงาน ก็คือ การกำหนดอริยาบถย่อยทุกอริยาบถ สามารถพัฒนาให้บุคคลนั้นมีสติ เท่า ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างภาวะตื่นรู้ในการเจริญสติเพื่อพัฒนาฝึกรวมจิตให้เกิดความสงบในการ ฝึกสมาธิ จดจ่ออยู่กับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จนเกิดเป็นเอกัคคตาจิต คือ ภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว เพราะ “จิต” เป็นธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์ในตัว มีธรรมชาติดวงเดียว เป็นนามธรรม ไม่สามารถแสดงรูปพรรณ

สัจธรรมได้ โดยเชื่อว่าทุกพฤติกรรมเป็นรูปแบบการแสดงออกที่มีจิตเป็นตัวสั่งการ การเข้าใจเรื่องของ “จิต” จึงทำให้เกิดความเข้าใจตนเอง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางลักษณะที่ไม่เหมาะสมของบุคคลได้ ดังนั้นการพัฒนาจิตที่สมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะก่อให้เกิดประโยชน์ในระดับปัจเจกบุคคลในด้านการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นประโยชน์ระดับสังคมเป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งการตื่นรู้บทบาทในการกำหนดจิตสำนึกและพฤติกรรมของผู้คนให้ถูกต้องเหมาะสมต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ในวิถีชีวิตประจำวันให้อยู่ในขอบเขตของสติและสัมปชัญญะ โดยมีพื้นฐานหลักในการนำสติปัญญามาประยุกต์ให้เป็นกิจกรรมการกำหนดอริยาบถย่อยทุกขณะ การสร้างมิตรภาพแห่งการตื่นรู้ โดยมีสัมมาสติและสัมมาสมาธิเป็นพื้นฐานหลักของการพัฒนาจิตนั่นเอง

บรรณานุกรม

- กำพล ทองบุญน่ม. (2553). **ปาฏิหาริย์แห่งความรู้สึกตัว**. กรุงเทพฯ: เม็ดทราย
- คณาจารย์ภาควิชาจิตวิทยา.(2524). **จิตวิทยาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัทคอตอร์รี่เพาเวอร์พอยท์ จำกัด.
- ชมพูนุท ศรีจันทร์นิล. (2552). “จิตวิทยาแนวพุทธ: แนวทางเพื่อการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษย์” **วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย**. ปีที่ 29 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม.
- ดิช นัท ฮันท์. (2537). **สันติภาพทุกอย่างก้าว. แปลโดย ประชาหุตนวัตรและสุภาพร พงศ์พฤกษ์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปาจารย์สาร.
- ดิช นัท ฮันท์. (2543). **ปลุกรัก: วิธีการมองอย่างลึกซึ้ง ตามคติพุทธศาสนาหายาน**. แปลโดย สดใส ชันติวรพงค์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- พระครูธรรมธรครชิต คุณวโร. (2556). “จิตตภาวนากับการเปลี่ยนแปลงในพระพุทธศาสนา”. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**. ปีที่ 15 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน.
- พระญาณโพนิกเถระ. (2534). **หัวใจกรรมฐาน**. แปลโดย ชาญ สุวรรณวิรัช. กรุงเทพฯ: สายส่งศึกษา.
- พระเทพเวที ป.อ. ปยุตโต. (2533). **หลักการศึกษามหาวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. (2539). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต. (2548). **ภูมิธรรมชาวพุทธ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- _____. (2549). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระราชวุฒาจารย์ ดุลย์ อตุโล. (2553). **จิตคือพุทธะ**. ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิจิตรภาณี เจริญขวัญ. (2551). **ระบบและทฤษฎีทางจิตวิทยา**. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พุทธนวัตกรรมพระเครื่องกับพิธีพุทธาภิเษกตามกระแสสังคมบริโภคนิยม

Innovative Buddhist amulets and Budda-Bhisek ceremony according to the trend of consumerism

สุชาติ บุษย์ชฎานนท์

Suchat Butjayanon

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Faculty of Humanities and Social Sciences Ubon Ratchathani Rajabhat University

E-mail: suchat.b@ubru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้พุทธนวัตกรรมพระเครื่องกับพิธีพุทธาภิเษกตามกระแสสังคมบริโภคนิยม ขั้นตอนวิธีการเรียนรู้เกิดจากการนำข้อมูลหลักฐานเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาตีความตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมบริโภคนิยม ผลจากการเรียนรู้พบว่า การสร้างพระเครื่องกับพิธีพุทธาภิเษกเป็นพุทธนวัตกรรมใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสมัยพุทธกาล การสร้างพระเครื่องทำให้เกิดศิลปกรรมรูปเคารพศรัทธา การสร้างพระเครื่องทำให้เกิดตีราคามูลค่าทางเศรษฐกิจตามสังคมบริโภคนิยมด้วยการเช่า-ซื้อ บนฐานความศรัทธาดีลี้ภัยของสินค้าพระเครื่อง

Abstract

This article aims to learn about innovative Buddhist amulets and Budda-Bhisek ceremony according to the trend of consumerism. The learning algorithm is derived from the use of information, evidence, documents. Related to interpret the phenomenon that occurs in a consumerist society. The results of learning found that the creation of amulets and Budda-Bhisek ceremony is a new Buddhist innovation that has never been seen before in the Buddha's time. The creation of amulets creates faith in idol art. The creation of amulets results in estimating the economic value according to the consumerist society by renting-purchasing based on the sanctity of the amulet products.

บทนำ

พุทธนวัตกรรมการสร้างพระเครื่องถือว่าเป็นศาสนวัตถุที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งช่วยให้ทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของพุทธศาสนิกชนที่เคารพศรัทธาต่อพระพุทธรูป พระเครื่องเป็นพุทธนวัตกรรมเชิงสัญลักษณ์ความมีอยู่จริงเกี่ยวกับพระพุทธรูป การสร้างพระเครื่องเป็นรูปเคารพ

พระพุทธรูปเจ้ามีปรากฏอย่างมากตามศาสนสถานต่างๆ เป็นประติมากรรมพระพุทธรูปที่ประดิษฐานให้กับพุทธศาสนิกชนได้เคารพกราบไหว้ การสร้างประติมากรรมแกะสลักพระพุทธรูปเป็นการแสดงนวัตกรรมทางศิลปะเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติหรือชาดกสำคัญๆ ในช่วงพระพุทธรูปเจ้าประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา ปรีณิพพาน แม้กระทั่งการแสดงยมกปาฏิหาริย์ ปฐมเหตุที่มีการสร้างพระพุทธรูปสืบเนื่องจากครั้งเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จขึ้นจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อไปโปรดพุทธมารดา ในครั้งนั้นพระเจ้าประเสนทิโกศลไม่ทรงเห็นพระพุทธรูปเป็นเวลานานจึงทรงดำรัสสั่งให้นายช่างเอาไม้แก่นจันทน์มาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธรูปองค์ทรงประทับเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูป

แนวคิดการสร้างพระเครื่องถือว่าเป็นตัวแทนพระพุทธรูปและเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูปจะมีพุทธลักษณะแตกต่างกันไปตามยุคสมัยคติความเชื่อของศิลปินที่แกะพิมพ์และทำการปั้นพระเครื่อง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2557 : 1-2) ตามหลักฐานปรากฏในหนังสือศาสนวงศ์และศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นกษัตริย์ในราชวงศ์โมริยะ ได้ส่งสมณทูตมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระมายังดินแดนสุวรรณภูมิ ด้วยเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปในรูปแบบพระเครื่องจากประเทศอินเดีย ในช่วงยุคแรกๆ นิยมสร้างพระเครื่องเชิงสัญลักษณ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงพระพุทธรูป จึงกลายเป็นสาเหตุนิยมสร้างพระเครื่องขึ้นเพื่อสักการบูชาบุญกุศล

ประวัติการสร้างพุทธเจดีย์สถานขึ้นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชกษัตริย์ราชวงศ์โมริยะ ได้ทรงสร้างพุทธสถานขึ้น พระองค์มิได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาขึ้นรูปสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูป (กรมศิลปากร. 2545 : 14) เดิมชาวอินเดียโบราณไม่นิยมสร้างรูปเคารพแต่จะสร้างอย่างอื่นเป็นสัญลักษณ์ ที่มาการสร้างพระเครื่องเกิดขึ้น (Anil Chandra Banerjee, 1995: 89) ในยุคสมัยพระเจ้านิโคนที่หรือเมเนนเดอร์ (Menander) กษัตริย์เชื้อสายกรีกราชวงศ์อีทิเดมัส (Euthydemus) ทรงประกาศเป็นพุทธศาสนูปถัมภกทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง บูรณะปฏิสังขรณ์ พระสถูป วิหาร การสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกระหว่าง พ.ศ.365-383 ในสมัยพระเจ้านิโคนที่ การสร้างพระพุทธรูปขึ้นครั้งแรกไม่ใช่ชาวอินเดีย แต่กลับกลายเป็นพวกโยนก (กรีก) มากับกองทัพพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 200 ตามคตินิยมของชนชาติโยนก (กรีก) ไม่ถือข้อห้ามการทำรูปเคารพ นิยมสร้างเทวรูปเคารพแบบเทพเจ้าที่ตนศรัทธา ด้วยเหตุนี้ชาวโยนก (กรีก) จึงคิดการสร้างพระพุทธรูปแบบมนุษย์ขึ้นเป็นครั้งแรก พระพักตร์จึงเป็นแบบเทพเจ้าฝรั่ง แต่ก็ยังมีพระพุทธรูปแบบอื่นตามพุทธประวัติที่เป็นสัญลักษณ์แทน เช่นพุทธรูปช่วงบำเพ็ญทุกรกิริยา นั่งสมาธิช่วงตรัสรู้ ปรีณิพพาน การสร้างพระพุทธรูปเริ่มขยายมากขึ้นให้เห็นทั่วไป ตามเมืองต่าง ๆ ในแคว้นคันธาระ ในปัจจุบันได้แก่ประเทศอัฟกานิสถาน ปากีสถาน (ยอร์ชเซเดส.2507 :35-38) พัฒนาการสำคัญของพระเครื่องในสมัยแรกถูกสร้างขึ้นในลักษณะพระพิมพ์ต่างๆ (กรมศิลปากร.2545 : 15) กระทั่งเกิดศิลปะแบบมธรา อมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 7-8) ศิลปะยุคทองแบบคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) ศิลปะยุคหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 11-12) กระทั่งถึงศิลปะแบบปาละ (พุทธศตวรรษที่ 14-18) เป็นศิลปะยุคสุดท้ายของอินเดียหลังจากศาสนาอิสลามที่เข้ามามีอิทธิพลแทน การสร้างพระเครื่องได้เริ่มสร้างขึ้นครั้งแรกโดยชาวเมืองที่อาศัยอยู่บริเวณสังเวชนียสถานเพื่อแจก

หรือจำหน่ายเป็นเครื่องระลึกถึงสังเวชนียสถานทั้ง 4 คือสถานที่พระสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน (ถวิล สมัครรัฐกิจ, 2554: 11) ศาสตราจารย์อัลเฟรด ฟูเซ่ ได้กล่าวถึงพระพิมพ์ (พระเครื่อง) ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในการเดินทางแสวงบุญยังสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง คือสถานที่ประสูติที่ลุมพินี สถานที่ตรัสรู้ที่พุทธคยา สถานที่แสดงปฐมเทศนาที่สารนาถ สถานที่ปรินิพพานที่กุสินารา โดยเป็นวัตถุที่ถูกพิมพ์ประทับบนดินเหนียว จากสร้างพระเครื่องขึ้นเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าต่อมานิยมสร้างพระเครื่องหรือพระพิมพ์เพื่อให้คนนำไปบูชา โดยถือตามคติความเชื่อชาวศรีลังกาว่า พระพุทธศาสนาจะยั่งยืนประมาณ 5,000 ปี จึงมีการสร้างพระเครื่องสลักจารึกอักษรเอาไว้เป็นภาษามคธ ภาษาสันสกฤตเอาไว้ โดยมีเนื้อความว่า “เยธมมา เหตุปุปภาว เตสํ เหตุ ตถาคโต เตสํ จ โย นิโรโธ จ เอว วาที มหาสมโณติ.” ซึ่งคาถาบทนี้เป็นหลักคำสอนสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยที่พระอัสสชิแสดงธรรมให้กับอุปติสสะมาณพ (พระสารีบุตร) จึงเป็นที่นิยมสร้างพระเครื่องพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยาวนานสืบไป หากวันใดที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงการพบเห็นพระพิมพ์พระพุทธรูปย่อมอาจช่วยเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้พบเห็นกลับมาบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเมื่อสืบค้นการสร้างพระเครื่องในภายหลัง

สำหรับพิธีพุทธาภิเษกในช่วงแรกไม่ปรากฏว่ามีพิธีพุทธาภิเษกแต่อย่างไร เป็นเพียงการสร้างพระพุทธรูปตามความเชื่อเพียงเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้าเท่านั้น เมื่อหลังพุทธกาลล่วงเลยมาพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองควบคู่กับศาสนาพราหมณ์เป็นสาเหตุทำให้เกิดพิธีกรรมบางอย่างแทรกเข้ามาในพุทธศาสนาพิธีจึงเป็นที่มาพิธีพุทธาภิเษกที่พราหมณ์ประกอบพิธีเพื่อให้เกิดความขลังและศักดิ์สิทธิ์ กระทั่งกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนพิธีให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในรูปเคารพจึงเป็นเหตุให้เกิดพิธีพุทธาภิเษกในพระพุทธรูป (พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์, 2545: 111-139) เมื่อเวลาผ่านไปความเชื่อและการเคารพในพระพุทธรูปได้เปลี่ยนไปเป็นกราบไหว้เพื่อขอพร ช่วยปกป้องภัยอันตราย ปรารถนาสิ่งต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จไม่ว่าจะลาภ ยศ แม้กระทั่งสาปแช่งใส่ร้ายทำลายกันใช้ไสยศาสตร์ก็มีการนำพุทธคุณนำมาใช้ ปัจจุบันพุทธศาสนิกชนแสดงออกความเคารพศรัทธาในพระพุทธรูปด้วยการสร้างพุทธรูปใหญ่บ้างเล็กบ้าง เอาไว้เคารพกราบไหว้ตามสถานที่ต่างๆ ในสถานที่ทำงาน บ้านเรือน กระทั่งเก็บพระเครื่องไว้บูชาอยู่กับตัว (สุวิทย์ ชันธวิทย์, 2554 : 12 – 27) ตามกระแสนิยมพระเครื่องขยายตัวมากขึ้น จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนพระเครื่องขึ้น โดยช่วงแรกมีการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลที่มีความชื่นชอบด้วยการแจกให้นำไปบูชาไม่มีการคิดราคาหรือค่าเช่า หากแต่เป็นการแลกเปลี่ยนกันตามความศรัทธาในหมู่ นิยมพระเครื่องด้วยกัน จึงทำให้เกิดสนามพระเป็นแหล่งชุมนุมผู้นิยมพระเครื่องที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับพระเครื่องกัน ต่อมาจากสนามพระกลายเป็นตลาดพระ เนื่องจากการแลกเปลี่ยนพระเครื่องเป็นรูปแบบแลกเปลี่ยนด้วยเงิน โดยใช้คำว่า “เช่า” หรือ “เช่าบูชา” แทนคำว่า “ซื้อ-ขาย” ด้วยเหตุนี้จากพระเครื่องที่เกิดจากความศรัทธาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันกลายเป็นธุรกิจเชิงพุทธพาณิชย์ขึ้น การสร้างพระเครื่องให้ประชาชนเคารพศรัทธาเชื่อมั่นว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงมีการประกอบพิธีพุทธาภิเษกโดยมีพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวิทยามีลูกศิษย์ให้ความเคารพนับถือ เชื่อมมั่นและศรัทธา มีการจัดสร้างพระเครื่องจำลองจากพระพุทธรูปเปลี่ยนเป็นพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวิทยาในรูปลักษณะเป็นรูปเหมือนพระสงฆ์รูป

ดังกล่าว พร้อมจัดให้มีพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องขึ้น ส่งผลต่อศรัทธาของผู้ที่จะมาเช่าบูชาพระเครื่อง
ชื่อเสียงของพระเกจิอาจารย์รูปนั้นที่ท่านมีคุณวิทยาในด้านต่าง ๆ ที่มีความอัศจรรย์เกิดขึ้นกับผู้เคย
ประสบกับเหตุการณ์ด้วยตนเองบ้าง จากการบอกเล่าต่อๆ กันมาบ้าง เกิดความเชื่อมั่นว่าหากมีพระเครื่อง
ดังกล่าวเอาไว้ในครอบครองจะช่วยให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตั้งเอาไว้ จึงส่งผลให้การค้าขายดีขึ้น จะ
ทำให้ประสบแต่โชคกลาง เดินทางแคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง ทำให้อยู่ยงคงกระพัน ทำให้
มีแต่คนเมตตารักใคร่ ทำให้ภูตผีวิญญานไม่เข้ามาใกล้กราย เมื่อศรัทธาจึงทำให้เกิดการเช่าบูชามาไว้
กราบไหว้บูชาเพื่อขอพรในสิ่งที่ตนอยากให้เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดภาวะทางเศรษฐกิจดีขึ้นภายในวัดส่งผลให้
เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาวัด

ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้เสนอสนใจเรื่องพุทธนวัตกรรมการพระเครื่องกับพิธีพุทธาภิเษกตามกระแสสังคม
บริโภคนิยมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ สังคม เศรษฐกิจของประชาชนในปัจจุบันต่อไป

องค์ความรู้เกี่ยวกับพระเครื่องและพิธีพุทธาภิเษก

คติการสร้างพระเครื่อง

คติการสร้างพระเครื่องหรือพระพุทธรูป ตามภาษาบาลี หมายถึงพระรูปที่ใช้แทนองค์พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า การสร้างพระพุทธรูปไม่ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรูปแต่เป็นสัญลักษณ์แทน
พระพุทธรูป ดังนั้น ลักษณะของพระพุทธรูปในแต่ละรูปแตกต่างกันตามสกุลช่าง ไม่ว่าจะเป็พระพักตร์
จะออกไปในรูปแบบของสกุลช่าง ไม่ว่าจะพระพุทธรูปแบบจีน แบบญี่ปุ่น แบบไทย แบบลาว แบบเขมร พระ
พักตร์ของพระพุทธรูปก็จะออกไปตามแบบผู้สร้าง อย่างไรก็ตามถึงแม้พุทธรูปจะแตกต่างกันแต่การสร้าง
พระพุทธรูปจะมีสัญลักษณ์ที่สำคัญตามมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ

เมื่อก้าวถึงการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏในสังคมไทยจากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า
พระพุทธรูปเข้ามาในประเทศไทยค้นพบพระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุด คือ พระพุทธรูปสมัยอมราวดี (ศิลปะ
อินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 – 8) และศิลปะสมัยคุปตะ (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-11) เป็น
พระพุทธรูปขนาดเล็ก สันนิษฐานว่าชาวอินเดียนำติดตัวเข้ามากับการเดินทางค้าขาย จึงนำเอา
พระพุทธรูปเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนนี้ สำหรับการสร้างพระพุทธรูปในดินแดนไทยน่าจะเกิดขึ้นราวๆ
พุทธศตวรรษที่ 8 – 9 ในสมัยก่อนทวารวดี โดยพบหลักฐานการสร้างศาสนสถานพระพุทธรูปและรูป
พระสงฆ์ที่บริเวณเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ลักษณะของพระพุทธรูปและรูปพระสงฆ์ที่พบ
สามารถเปรียบเทียบใกล้เคียงกับศิลปะอมราวดี จึงกำหนดอายุอยู่ในราวๆ พุทธศตวรรษที่ 8-9 เป็น
หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าดินแดนไทย เริ่มรับพระพุทธรูปแบบเถรวาทและรู้จักการสร้างศาสน
สถานและพระพุทธรูปเป็นครั้งแรก ในช่วงระยะเวลาศิลปะกรรมสมัยทวารวดีที่แพร่หลายในที่ราบลุ่มภาค
กลางของประเทศไทยช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 16 จะปรากฏเห็นได้ว่ามีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ กล่าวคือ
เป็นการสร้างพระพุทธรูปที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าตามพุทธประวัติว่ามีความเป็นมาอย่างไร จึงเป็น
มูลเหตุของการสร้างพระพุทธรูปแต่ละท่าที่เรื่องราวพุทธประวัติที่เกิดขึ้นตามความหมายของคำว่า
“ปาง” ต่างจากคำว่า “มุทรา” เป็นการแสดงท่าด้วยพระหัตถ์ว่าพระพุทธเจ้ากำลังทรงกระทำอะไร

ศิลปะรุ่นแรกที่ปรากฏการแสดง “มูทรา” ของพระพุทธรูปมีเพียง 6 ท่า เท่านั้น ได้แก่ มารวิชัย สมภาติ ปฐมเทศนา ทรงแสดงธรรม (วितรรคมูทรา) ประทานอภัย และประทานพร การแสดงมูทรานี้ บางครั้งอาจนำไปใช้ในพุทธประวัติตอนอื่นๆ ด้วย อย่างเช่นท่าแสดงธรรมมีปรากฏอยู่ในพุทธประวัติหลายตอนมักรวมเรียกการแสดงมูทราว่าการแสดงปางด้วย สำหรับการแสดงปางแรกเริ่มมีเพียง 4 ปาง ตามสังเขปสถานทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ปางประสูติ ปางตรัสรู้ ปางปฐมเทศนา และปางปรินิพพาน ต่อมาภายหลังเพิ่มขึ้นเป็น 8 ปาง ตามมหาสถานที่เพิ่มขึ้นจาก 4 แห่ง เป็น 8 แห่งที่เรียกว่า อัฐมมหาสถานปางเพิ่มขึ้นอีก 4 ปาง ได้แก่ ปางมรمانช้านาฬาคีรี ปางทรงรับบาตรจากพญาวานร ปางยมกปาฏิหาริย์ และปางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ดินแดนประเทศไทยการสร้างปางพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดีระยะแรกพบว่ามีไม่กี่ปางซึ่งเป็นศิลปะที่สืบต่อมาจากอินเดียโดยตรงได้แก่ ปางประทานพร ปางทรงแสดงธรรม ปางมารวิชัย และปางสมภาติ ในระยะต่อมาจึงมีการสร้างพระพุทธรูปปางอื่นๆ เป็นการดัดแปลงให้เป็นแบบท้องถิ่นและคิดริเริ่มขึ้นใหม่ เช่น พระพุทธรูปปางทรงแสดงธรรมทั้ง 2 พระหัตถ์ในศิลปะทวารวดีนั้นไม่ปรากฏในอินเดีย พระพุทธรูปลอยตัว ปางลีลาถือกำเนิดขึ้นครั้งแรกในศิลปะสุโขทัยและพุทธรูปแสดงปางประทานอภัยทั้ง 2 พระหัตถ์ที่เรียกว่า ปางห้ามสมุทร เกิดขึ้นในในสมัยอยุธยา การสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงสมัยอยุธยา (ผจญ กิตติประวัติ. 2520 : 18) การสร้างพระพุทธรูปแสดงปางต่างๆ ยังมีไม่มากนัก ซึ่งนิยมมากที่สุดคือ ปางมารวิชัย รองลงมาได้แก่ ปางสมภาติ และปางอื่นๆ กระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงรวบรวมและเรียบเรียงตำราทางพระพุทธศาสนาพระนิพนธ์พุทธประวัติเรื่อง “ปฐมสมโพธิกถา” แล้วทรงประดิษฐ์แบบอย่างพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพุทธประวัติ รวมพุทธรูป 40 ปาง ประกอบด้วย ปางทุกกรกิริยา ปางรับมธุปายาส ปางลอยลาด ปางทรงรับหญ้าคา ปางมารวิชัย ปางสมภาติ ปางถวายเนตร ปางจกกรมแก้ว ปางประสานบาตร ปางฉันทสมอ ปางลีลา ปางประทานเอหิภิกขุอุปสมบท ปางปลงกรรมฐาน ปางห้ามสมุทร ปางอุ้มบาตร ปางภุคตกิจ ปางพระเกตุธาตุ ปางเสด็จลงเรือขนาน ปางห้ามญาติ ปางพระป่าเลไลยก์ ปางห้ามพระแก่นจันทน์ ปางนาคาวโลก ปางปลงพระชนม์ ปางรับอุทกัฏฐ์ ปางพระทรงน้ำ ปางยืน ปางคันธารราษฎร์ ปางพระรำพึง ปางสมภาติเพชร ปางแสดงชราธรรม ปางประดิษฐานพระพุทธรูป ปางสำแดงโอฬาริกนิมิต ปางรับผลมะม่วง ปางขับพระวักลี ปางไสยา ปางฉันทมธุปายาส ปางห้ามมาร ปางสนเข็ม ทางทรงตั้งพระอัครสาวก ปางเปิดโลก ต่อมาหลังจากนั้นมาจนถึงรัชกาลปัจจุบันได้มีการกำหนดปางพระพุทธรูปปรากฏในเอกสารเพิ่มเติมขึ้นมากมาย เช่น พระพุทธรูปปางต่างๆ ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์มีจำนวน 55 ปาง ในหนังสือ ประวัติพระพุทธรูปปางต่างๆ ของกรมการศาสนา แต่งโดย พิฑูร มลิวัลย์มีจำนวน 72 ปาง และในหนังสือ ตำรานานพระพุทธรูปปางต่างๆ แต่งโดยพระพิมลธรรม มีจำนวน 66 ปาง

คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ล้วนมีความหมายเพื่อเล่าถึงพุทธประวัติ ซึ่งจะขอยกตัวอย่างลักษณะปางที่สำคัญของพระพุทธรูปพร้อมความหมาย ดังต่อไปนี้ คือ

1) ปางมารวิชัย เป็นปางพระอิริยาบถนั่งพระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้เพื่อเรียกแม่พระธรณี หมายถึงพุทธประวัติตอนพระพุทธรองค์ศรีสุทรมีพญามารมาผจญพระพุทธรองค์ทรงเรียกพระแม่ธรณีมาเป็นพยาน พระแม่ธรณีได้บีบมวยผลลงน้ำที่พระพุทธรองค์เคยทรงบำเพ็ญบารมีออกมาไหลท่วมเหล่ามารทั้งหลายพ่ายแพ้ไป พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นปางที่พบมากที่สุด ศิลปกรรมไทยโดยเฉพาะในสมัยสุโขทัย ล้านนา อุทอง ออยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ ตอนพระพุทธรองค์อุกumarผจญเป็นที่นิยมในงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนที่ผนังด้านหน้าพระอุโบสถในสมัยอยุธยา ตลอดปลายสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งรัตนโกสินทร์

2) ปางสมาธิ เป็นปางพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิพระหัตถ์ทั้ง 2 วางหงายซ้อนกันบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระหัตถ์ซ้าย หมายถึงตอนที่พระพุทธรองค์ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยปางสมาธิ เมื่อมารมาผจญพระพุทธรองค์ทรงแสดงปางมารวิชัยเพื่อปราบมารเสร็จแล้วจึงเปลี่ยนมาแสดงปางสมาธิอีกครั้งจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

3) ปางปฐมเทศนา เป็นปางพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวายกขึ้น จีบนิ้วพระหัตถ์พระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) และพระดัชนี (นิ้วชี้) เป็นวงกลมอันหมายถึงธรรมจักร การแสดงธรรมของพระพุทธรองค์ให้แก่ปัญจวัคคีย์ ศิลปะอินเดียนิยมให้พระหัตถ์ซ้ายประกองพระหัตถ์ขวา แต่ศิลปะไทยนิยมให้วางพระหัตถ์ซ้ายบนพระเพلامักมีธรรมจักรกับวางหมอบ และปัญจวัคคีย์อยู่ด้วยเสมอ หมายถึง พระพุทธรองค์ทรงโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตมฤคทายวัน แสดงธรรมจักรกับปวัตตสูตร

4) ปางประทานพร เป็นปางพระอิริยาบถยืนหรือนั่ง แสดงปางด้วยพระหัตถ์ขวายกขึ้นและหันฝ่าพระหัตถ์ออกปลายนิ้วพระหัตถ์ชี้ลง ใช้ในความหมายของการให้พรและการอนุญาต

5) ปางประทานอภัย เป็นปางพระอิริยาบถยืน หรือนั่ง แสดงปางด้วยพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งยกขึ้นหันฝ่าพระหัตถ์ออกปลายนิ้ว พระหัตถ์ตั้งขึ้นมีการแสดงปางประทานอภัยรวม 3 แบบ ได้แก่แบบแสดงด้วยพระหัตถ์ขวา หมายถึงห้ามญาติ ตอนที่พระพุทธรองค์ทรงห้ามพระประยูรญาติวิเวทเรื่องการแย่งน้ำ แบบแสดงด้วยพระหัตถ์ซ้าย หมายถึงห้ามพระแก่นจันทน์ตอนเสด็จโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้มีการสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แทนพระพุทธรองค์และเมื่อพระพุทธรองค์เสด็จกลับลงมาแล้ว พระแก่นจันทน์ลูกหนีจากบัลลังก์ พระพุทธรูจึงทรงยกพระหัตถ์ห้ามไว้และแบบแสดงด้วยทั้ง 2 พระหัตถ์ หมายถึงห้ามสมุทรตอนที่ทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบเหล่าภูติโดยทรงห้ามน้ำฝนที่ตกหนักบริเวณนั้นมิให้ท่วมปริมณฑลที่พระพุทธรองค์ประทับ

พุทธนวัตกรรมรูปแบบศิลปะการสร้างพระพุทธรูปในสมัยต่าง ๆ ดังนี้

1) สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12 – 16) ลักษณะพระพุทธรูปได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะอินเดียสมัยอมราวดี ศิลปะคุปตะ ศิลปะหลังคุปตะ และศิลปะปาละ ที่มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่ศิลปะคุปตะ พระพุทธรูปแสดงศิลปะการครองจีวรห่มคลุมจีวรเรียบไม่มีริ้ว การยืนเอียงตนแบบตริภังค์ คือการยืนเอียงตนทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ พระอังสา (ไหล่) พระโสณี (สะโพก) และพระขงฆ์ (ขา) ต่อมาได้พัฒนารูปแบบพระโอษฐ์หนาแบน พระพุทธรูปประทับยืนตรงไม่ทำตริภังค์และนิยมแสดงปางวิตรรกะ (ทรงแสดงธรรม) ทั้ง 2 พระหัตถ์อันเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในศิลปะทวารวดีโดยเฉพาะนอกจากนั้นยังได้พบ

พระพุทธรูปนั่งปางสมาธิที่นิยมสมาธิราบอย่างหลวมๆ (พระบาทขวาทับพระบาทซ้ายเห็นฝ่าพระบาทเพียงด้านเดียว) อันมีที่มาจากอิทธิพลของศิลปะอมราวดี ต่อมาเมื่ออิทธิพลของศิลปะปาละเข้ามา เช่น การทำพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร (การนั่งขัดสมาธิที่เห็นฝ่าพระบาททั้ง 2 ข้าง) ในช่วงท้ายของศิลปะทวารวดีมีอิทธิพลของศิลปะเขมรเข้ามาปะปนอยู่ด้วยก่อนที่ศิลปะทวารวดีจะค่อยๆ เสื่อมไปและมีอิทธิพลของศิลปะเขมรเข้ามาแทนที่

2) สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 – 18) เป็นศิลปะที่พบทางภาคใต้ ซึ่งในสมัยศรีวิชัยมีการนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานเป็นส่วนใหญ่จึงพบงานประติมากรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาแบบมหายานจะปรากฏพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระพุทธรูปรุ่นแรกๆ ที่พบมีอิทธิพลของศิลปะอมราวดีและศิลปะคุปตะจากอินเดียปะปนอยู่ ต่อมาจึงมีลักษณะพื้นเมืองมากยิ่งขึ้นและในตอนปลายช่วยพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 ได้รับอิทธิพลศิลปะเขมรเข้ามาปรากฏเป็นพระพุทธรูปขนาดปรกพบที่เมืองไชยา หล่อขึ้นใน พ.ศ.1726

3) ศิลปะเขมร (พุทธศตวรรษที่ 12 – 18) เป็นศิลปะที่พบในภาคอีสานตอนใต้ เป็นงานศิลปะสร้างขึ้นในศาสนาฮินดูโดยสร้างเทวรูปเป็นส่วนใหญ่ การสร้างรูปเคารพในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนน้อยและมักเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามหายาน ถึงแม้ว่าศิลปะเขมรจะมีอายุเก่าแก่ไปถึงพุทธศตวรรษที่ 12 แต่งานศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 ซึ่งจัดว่าเป็นศิลปะขอมสมัยปาปวน สมัยนครวัดและสมัยบายน โดยที่พบมากได้แก่พระพุทธรูปขนาดปรก พระพุทธรูปในสมัยบายนนั้น มีลักษณะพิเศษคือพระหนุ (คาง) เป็นร่องมีขมวดพระเกศาเล็กของสงบด้านหน้าไว้อยู่ใต้พระนาภี (สะดือ) ส่วนด้านหลังโค้งขึ้นมาถึงกึ่งกลางหลัง ส่วนในสมัยนครวัดพระพุทธรูปมีพระพักตร์สี่เหลี่ยมแสดงสี่พระพักตร์ถึง พะเนตรเบิกกว้าง นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องมีเทริด (กระบังหน้า) และมงกุฎทรงกรวยประดับกรอกศกและหากเป็นพระพุทธรูปขนาดปรกขนาดจะมีรัศมีเป็นนาคทรงเครื่องด้วยเช่นกัน ในสมัยบายน ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองช่วงสุดท้ายของอาณาจักรขอม พระพุทธศาสนาแบบมหายานเจริญรุ่งเรืองมาก พระพุทธรูปมีลักษณะพิเศษของศิลปะสมัยบายนโดยเฉพาะแสดงอาการยิ้มพระเนตรปิดเหลือบลงต่ำ แสดงถึงสมาธิและความสงบนิยมเรียกว่า “ยิ้มแบบบายน”

4) สมัยสุโขทัย (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 – 20) ศิลปะกรรมสมัยสุโขทัยได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากลังกาและพม่า ลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยมีอยู่ 4 ลักษณะ คือ

(1) ศิลปะพระพุทธรูปแบบปาละ ซึ่งรับผ่านมาจากอาณาจักรพุกามในประเทศพม่า มีลักษณะพระพักตร์กลมพระโอษฐ์ยิ้มพระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏีสั้นอยู่เหนือพระถัน

(2) ศิลปะพระพุทธรูปแบบลังกา รูปแบบพุทธรูปมีลักษณะเฉพาะตัวงดงามนิยมสร้างปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิเหนือฐานหน้ากระดานเกลี้ยงมีพระพักตร์รูปไข่ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้มชายสังฆาฏียาวจรดพระนาภี

(3) ศิลปะพระพุทธรูปมีลักษณะพระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างต่างกัน พระหนุสี่เหลี่ยมขมวดพระเกศาเล็กมาก พระรัศมีเป็นเปลวสูง พบมากในแถบเมืองกำแพงเพชร

(4) ศิลปะพุทธรูปพระพุทธรูปชินราช เป็นพระพุทธรูปสกุลช่างเมืองพิษณุโลก ซึ่งมีลักษณะที่ต่างมีเครื่องทรงไม่มาก เรียกว่า ทรงเครื่องน้อย ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลายมีเครื่องทรงอย่างมาก จึงเรียกว่า ทรงเครื่องใหญ่ รูปแบบปางประธานอภัย โดยยกทั้ง 2 พระหัตถ์ระดับพระพระอุระ เรียกปางห้ามสมุทร ปรากฏในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คติในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่นี้ได้มีอิทธิพลต่อศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย

5) สมัยล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 19-23) เป็นพระพุทธรูปที่วิวัฒนาการมา 2 สาย สายแรกรับอิทธิพลจากปาละผ่านมาทางอาณาจักรพุกามของพม่า เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่เรียกว่าแบบ “เชียงแสน สิ่งหนึ่ง” มีลักษณะที่สำคัญ คือขัดสมาธิเพชรพักตร์กลม พระโอษฐ์ยิ้มขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏิสั้น เนื้อพระถัน สายที่ 2 แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ที่นิยมเรียกว่าแบบ “เชียงแสน สิ่งที่สอง” มีลักษณะที่สำคัญคือประทับนั่งขัดสมาธิราบพระพักตร์รูปไข่ พระวรกายเพรียวบาง พระอังสาใหญ่ปั้นพระองค์เล็กหน้าตักกว้าง พระขนงโก่ง พระโอษฐ์ยิ้มริมฝีพระโอษฐ์เป็นคลื่นเหมือนสมัยสุโขทัย พระรัศมีเป็นเปลว ขมวดพระเกศาเล็ก สังฆาฏิเป็นแผ่นเล็กยาวลงมาจรดพระนาภี

6) สมัยอุททอง (พุทธศตวรรษที่ 17-19) ศิลปะพุทธรูปเกิดขึ้นในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย แถบเมืองลพบุรีและสุพรรณบุรีในช่วงก่อนการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า “อุททอง” เพราะเข้าใจว่าเป็นเมืองของพระเจ้าอุททองก่อนที่จะทรงย้ายราชธานีมาสร้างเมืองใหม่ที่กรุงศรีอยุธยา แต่หลักฐานทางโบราณคดีได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเมืองอุททองเป็นเมืองสมัยทวารวดีที่ร้างไปแล้วตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา ประมาณ 300 ปี อย่างไรก็ตามได้พบหลักฐานทางศิลปกรรมบริเวณภาคกลางของประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-19 ที่มีอิทธิพลของศิลปะทวารวดีและศิลปะขอมปะปนอยู่ พระพุทธรูปแบบอุททองแบ่งเป็น 3 รุ่น คือ อุททองรุ่นแรก มีอิทธิพลของศิลปะทวารวดีและขอมปะปนกัน ได้แก่กลุ่มพระพุทธรูปที่มีพระพักตร์เป็นแบบพื้นเมือง คือพระพักตร์สี่เหลี่ยมขมวดพระเกศาเล็กพระรัศมีเป็นตุ่มเล็กๆ ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดตรง อุททองรุ่นที่ 2 แสดงถึงศิลปะขอมชัดเจนที่สุดลักษณะที่สำคัญได้แก่พระพักตร์สี่เหลี่ยมสี่พระพักตร์ถ่มึงทั้งขมวด พระเกศาเล็กมีไรพระศก (แนวที่ปรากฏอยู่ระหว่างพระนลาฏและขมวดพระเกศา) พระรัศมีเป็นเปลวชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดตรงนิยมทำพระพุทธรูปที่มีพระขงฆ์เป็นสันที่เรียกว่า “พระแข่งขม” ประทับนั่งเหนือฐานที่เว้าเป็นร่อง อุททองรุ่นที่ 3 เป็นศิลปะสุโขทัยลักษณะโดยรวมคล้ายกันมีไรพระศกพระขงฆ์เป็นสันประทับนั่งเหนือฐานที่เว้าเป็นร่องแต่มีลักษณะที่แตกต่างคือพระพักตร์รูปไข่รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยและพระรัศมีเป็นเปลวสูงอย่างมาก

7) สมัยอยุธยา (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) พระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นศิลปะที่สืบต่อจากพระพุทธรูปแบบอุททองทั้งรุ่นแรกและรุ่นที่ 2 ส่วนศิลปะอยุธยาได้เพิ่มเข้ามาคือการสร้างรูปเล่าเรื่องประดับ ส่วนฐานพระพุทธรูปเช่นตอนมารผจญหรือประดับด้วยพระสาวกครั้นถึงสมัยอยุธยาตอนกลางได้มีพระพุทธรูปแบบใหม่เกิดขึ้นในศิลปะอยุธยาคือพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ได้แก่การสร้างพระพุทธรูปที่มีเครื่องทรง เช่น มงกุฏ รวงคอสังวาลทับทรวงทอง

8) สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24 – ปัจจุบัน) ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ไม่มากนัก เพราะเป็นสมัยแห่งการสร้างบ้านแปงเมืองมีการสร้างพระราชวังและวัดวาอารามส่วนพระพุทธรูปนั้นโปรดเกล้าฯ ให้ชะลอมาจากราชธานีเก่าโดยเฉพาะจากรุงสุโขทัยและพระราชทานไปตามวัดต่าง ๆ พระพุทธรูปที่มีการสร้างขึ้นใหม่ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนลักษณะที่สำคัญ ซึ่งสืบทอดมาจากพระพุทธรูปสมัยอยุธยาคือพระพักตร์สี่เหลี่ยมเคร่งขรึมขมวดกระเศเกล้า พระรัศมีเป็นเปลว สังฆาฏีเป็นแผ่นใหญ่ ในรัชกาลที่ 3 ได้มีพระพุทธรูปแบบใหม่เกิดขึ้น พระพุทธรูปมีลักษณะพระพักตร์คล้ายกับหุ่นละครรวมทั้งพระราชนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ พระพุทธรูปที่สำคัญได้แก่พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก และพระพุทธรูปเลิกล้านภาลัยที่ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในรัชกาลที่ 4 นิยมสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนจริงมากขึ้นโดยพระพุทธรูปไม่มีพระเกตุมาลาและการครองจีวรมีรีนแบบสมจริงแต่ในรัชกาลที่ 5 ได้ย้อนกลับไปสร้างพระพุทธรูปแบบมีพระเกตุมาลาตามเดิม จนเข้าสู่สมัยแห่งงานศิลปกรรมร่วมสมัย จึงได้นำรูปแบบพระพุทธรูปที่เคยมีมาก่อนมาสร้างใหม่ หรือปรับเปลี่ยนบางอย่างที่เป็นสมัยใหม่เพิ่มเข้าไป ได้แก่พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย พระพุทธรูปลีลา ซึ่งเป็นพระประธานที่พุทธมณฑลมีชื่อว่าพระศรีสากยทศพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุพรรณบุรี

คติพิธีพุทธาภิเษก

พิธีพุทธาภิเษก พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช. 2548 : 700 – 795; อ่างใน สุจินต์ วิชัยวงศ์, 2559 : 50) ได้ให้ทัศนะพิธีพุทธาภิเษกไว้ว่า เป็นพิธีการปลุกเสกประจุพุทธคุณลงในวัตถุมงคล โดยใช้บทสวดสรรเสริญพระพุทธรูปคุณสาธยายการสร้างสมบารมีของพระองค์ ซึ่งมีอยู่ในบทพุทธปริตร หรือบทพุทธมนต์ โดยใช้สมาธิจิตที่เกิดจากการปฏิบัติกรรมฐาน ประจุลงในวัตถุมงคลต่างๆ เช่น พระพุทธรูปจำลอง รูปจำลองพระเกจิอาจารย์ พระบรมรูปจำลองพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ รูปเทพเจ้า รูปผู้คุ้มครองสักการบูชาปูชนียวัตถุต่างๆ เป็นต้น พิธีการปลุกเสกวัตถุมงคลทุกประเภทเรียกว่า พิธีพุทธาภิเษกเหมือนกันหมด โดยเรียกชื่อพิธีตามวัตถุมงคลนั้นๆ เช่น พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปประธานราชธานี พิธีพุทธาภิเษกพระบรมรูปจำลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พิธีพุทธาภิเษกรูปจำลององค์จตุคามรามเทพ เป็นต้น ความเชื่อวัตถุมงคลที่ผ่านพิธีพุทธาภิเษกย่อมกลายเป็นวัตถุมงคลที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถป้องกันภัยอันตรายและให้เกิดความสวัสดิมีชัยได้ ปัจจุบันอาจมีการใช้เรียกกันว่า พิธีมังคละภิเษกบ้าง พิธีเทวาภิเษกบ้าง โดยมีความประสงค์เรียกชื่อตรงตามพิธีวัตถุมงคลนั้น ดังนี้

พิธีพุทธาภิเษก เป็นคำเรียกพิธีปลุกเสกวัตถุมงคลโดยใช้พุทธคุณ ซึ่งอยู่ในบทพุทธปริตร หรือพุทธมนต์ โดยการใช้สมาธิจิตแน่วแน่จากการปฏิบัติกรรมฐานมาเป็นองค์ประกอบพิธี เรียกว่า พิธีพุทธาภิเษก ซึ่งเกิดขึ้นตามความเชื่อถือในอำนาจสมาธิและอำนาจพระพุทธรูปมนต์ว่า จะเป็นปริตรหรือตำนาน คือเป็นเครื่องป้องกันภัยอันตราย และทำให้เกิดความสวัสดิมีโชคชัย วัตถุมงคลที่ผ่านพิธีพุทธาภิเษกแล้วย่อมกลายเป็นวัตถุมงคลที่ศักดิ์สิทธิ์การปลุกเสกพุทธาภิเษกเป็นพิธีปลุกเสกพระพุทธรูปจำลองและรูปจำลองพระเกจิอาจารย์ทั้งหลาย ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ พิธีมังคละภิเษก คือพิธีปลุกเสกพระบรมรูปจำลองพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ พิธีเทวาภิเษก คือ พิธีปลุกเสกรูปจำลองเทพเจ้าต่างๆ เช่น พระพรหม

จตุคามรามเทพ พระพิฆเนศร์ พิธีเทวภิเษก คือ การปลุกเสกสิ่งต่างๆ ให้ศักดิ์สิทธิ์เข้มแข็งด้วยพุทธานุภาพ ส่วนมากเป็นพิธีหนักไปทางพราหมณ์ ซึ่งบนกับทางพุทธอยู่แบบแยกกันไม่ออกโดยมีเกจิอาจารย์นั่งปรก สวดมนต์ภาวนา ปลุกเสกอธิษฐานจิต เพื่อสร้างพระวัตถุมงคลต่างๆ เพื่อความขลังศักดิ์สิทธิ์

หลักปฏิบัติพิธีพุทธภิเษกวัตถุมงคล

เครื่องที่ใช้ในการประกอบพิธีประกอบด้วย

- 1) โต้ะ หมูบูชาพร้อมดอกไม้ธูปเทียน
- 2) เครื่องใช้สำหรับพระสงฆ์
 - (1) เครื่องรับรองพระสงฆ์ เช่นเดียวกับงานมงคลทั่วไป
 - (2) ตั้ง/ที่นั่ง พระมหาเถระ ประธานฝ่ายสงฆ์
 - (3) อาสน์สงฆ์พระเจริญพระพุทธรูป 9 รูป ถ้าพิธีหลวงหรือพิธีทางราชการ 10 รูป
 - (4) อาสน์สงฆ์พระสวดภาณวาร 4 รูป
 - (5) ตั้ง/ที่นั่งพระเกจิอาจารย์ / พระเถระภาวนาจารย์ 9 รูป
- 3) เครื่องใช้ประกอบพิธีพุทธภิเษก
 - (1) เทียนวิปัสสีไส้เกิดอายุผู้จัด 1 เล่ม
 - (2) เทียนมหามงคล หน้า 8 บาท 2 เล่ม
 - (3) เทียนนพคุณหน้า 1 บาท 9 เล่ม
 - (4) เทียนเงินเทียนทอง 2 เล่ม
 - (5) เทียนชัยไส้ 108 เส้น หน้า 80 บาท สูงเท่ากับเจ้าของพิธี 1 เล่ม (ปักในตู้เทียนชัย)
 - (6) เทียนพุทธภิเษกหน้า 32 บาท 2 เล่ม
 - (7) เทียนที่เครื่องกระบะมุก 1 ชุด
 - (8) ชั้นสาครใส่น้ำมัน 2 ใบ (ปักเทียนพุทธภิเษกไว้ตรงกลาง)
 - (9) สายสิญจน์รอบปริมณฑล ซึ่งเป็นตาข่ายห่างกัน 1 ช่วงแขน
 - (10) ฉัตรขาว 5 ชั้น 6 ต้น ขนาดความสูงตามความเหมาะสม ปัก 4 มุมและซุ้มประตูทางเข้า
 - (11) ราชวัติ 4 มุม (8 ข้าง ยาวข้างละ 1 เมตร)
 - (12) โต้ะวางวัตถุมงคลพร้อมปฐพีขาว ขนาดโต้ะสูงกว่าที่นั่งพระสงฆ์ตามสมควร
 - (13) พลุ 7 ใบ ซ้อนกันสำหรับดับเทียนชัย
 - (14) บาตรใส่น้ำมันสำหรับพระเกจิอาจารย์/พระเถระภาวนาจารย์นั่งปรกครบทุกรูป
- 4) เครื่องไทยธรรมถวายพระสงฆ์ในพิธี

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระเครื่อง

ตามพุทธประวัติได้กล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงประจวบใกล้จะเสด็จดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน พระอานนท์ทูลปรารภว่า “แต่ก่อนพุทธสาวกเคยมาเฝ้าเห็นพระองค์ ต่อไปเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว พุทธสาวกก็จะไม่เห็นพระองค์อีกต่อไป ก็คงจะพากันว่าแห้วเป็นอันมาก” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตว่า ถ้าพุทธสาวกเหล่าใดใครจะเห็นพระองค์ก็ให้พุทธสาวก

เหล่านั้นพากันไปปลงสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง คือ สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ณ ลุมพินี เมืองกบิลพัสดุ์ สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ณ โภธิพฤกษ์ ตำบลพุทธคยา สถานที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา ณ อสิปัตตมฤคทายวัน ตำบลสารนาถ เมืองพาราณสี สถานที่พระพุทธเจ้าดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน ตำบลสาละวัน เมืองกุสินารา

คติความเชื่อการสร้างพระเครื่องหรือสิ่งที่เป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า ตามตำนานพระพุทธองค์มิได้กล่าวถึงพระพุทธรูปที่เป็นเครื่องหมายตัวแทนพระพุทธองค์แต่อย่างใด พระองค์ได้ตรัสแต่เพียงสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องในตัวพระองค์เท่านั้น ตามคติชาวอินเดียดั้งเดิมมีประเพณีห้ามทำรูปวัตถุขึ้นเป็นที่เคารพบูชา แม้แต่ศาสนาพราหมณ์ก็ยังไม่มีการทำรูปเคารพบูชา

ตำนานการสร้างพระพุทธรูปมีการกล่าวถึงกันต่าง ๆ นานา บ้างก็กล่าวถึงพระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรกจากการสร้างด้วยไม้จันทน์ตอนพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สร้างโดยพระเจ้าประเสนทิโกศล แห่งกรุงสวตถิ ไม่เห็นพระองค์เป็นเวลานานจึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แดงแล้วประดิษฐานไว้เหนืออาสนะพระพุทธรูป ในหนังสือพระแก้วมรกต โดยนายชุม ฌ บางช่วงได้กล่าวไว้ว่า “พระแก่นจันทน์สร้างเมื่อวันเพ็ญเดือน 8 ทุติยสารท (เดือน 8 หลัง) พ.ศ.700 ปี ที่เมืองสวตถิในประเทศอินเดีย ในหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวไว้ว่าเกิดขึ้นในลังกาทวีปแต่มาพบในหนังสือจดหมายเหตุระยะทางของหลวงจีนฟาเหียน ในช่วง พ.ศ.950 ได้กล่าวถึงเมืองสวตถิพระเจ้าประเสนทิโกศลให้สร้างพระพุทธรูป

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่คิดสร้างพระพุทธรูปไม่ใช่ชาวอินเดีย แต่กลับเป็นพวกโยนก (กรีก) ซึ่งมากับกองทัพพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช เมื่อ พ.ศ.200 ได้ขยายอาณาเขตจนถึงอินเดีย พวกโยนกพลอยรับอิทธิพลและนับถือพระพุทธศาสนาไปด้วย พวกโยนกไม่ถือข้อห้ามการทำรูปเคารพ จึงคิดทำพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกในราว พ.ศ.365 – 383

คติการสร้างพระพุทธรูปแพร่หลาย พวกช่างสกุลต่างๆ ก็คิดสร้างพระพุทธรูปในลักษณะหรือปางต่างๆ จากพุทธประวัติ การสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดเล็กที่จะนำพกพาติดตัวไปได้เพื่อเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตรายให้กับผู้มีจิตศรัทธา จึงเกิดการเรียกชื่อว่า พระเครื่อง (ส.พลาายน้อย, 2546 : ม.ป.ป.)

คติความเชื่อสร้างพระเครื่องจากเนื้อดินเผา ในยุคแรกพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นนำเนื้อดินในบริเวณสังเวชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ต่อมาช่างศิลป์คิดสร้างพระพิมพ์ขึ้นใช้เนื้อดินที่หาใกล้กับที่สร้าง เช่น ดินเจ็ดป่าช้า (ดินอาถรรพ์) ดินกลางทุ่งนา ซึ่งถือเป็นดินสะอาด เป็นต้น นอกจากนั้นพระเนื้อดินยังมักมีส่วนผสมของแร่บางชนิด เช่น ทรายเงิน ทรายทอง ผงหิน ผงวาน และกรวดมูลต่างๆ ตลอดจนสารบางอย่างที่ติดเนื้อดินมา เมื่อนำมาผสมกดแม่พิมพ์พระออกมาเป็นพระพิมพ์แล้วผึ่งแดดให้แห้งแล้วนำไปเผา วิธีเผามีหลายวิธี เช่น นำพระใส่ไหหรือหม้อดินแล้วสุ่มด้วยกลบ เเผาด้วยฟืน เป็นต้น วิเผาพระเนื้อดินนี้ หากใช้ไฟแรงหรือไฟอ่อนอาจทำให้พระเครื่องมีสีแตกต่างกันไปได้ เช่น สีแดง สีเหลืองแก่ สีเทาหรือสีเทาดำ นอกจากนั้นการเผายังทำให้เนื้อดินแข็งแกร่งทนทานยิ่งขึ้น พระเกจิอาจารย์บางท่านก็ไม่นิยมนำพระ

เครื่องเนื้อดินไปเผาไฟ เพราะเห็นว่าการเผาจะทำให้สิ่งมีชีวิตในดินจำนวนมากต้องตายไปเป็นการผิดศีล และหากมีว่านศักดิ์สิทธิ์ผสมอยู่ในดินก็จะไหม้หมดไปด้วย ดังนั้นจึงนิยมสร้างพระด้วยดินดิบ

คติความเชื่อสร้างพระเครื่องจากเนื้อดินดิบ มีความเชื่อว่าเนื้อดินผสมที่นำไปพิมพ์เป็นพระเครื่องฝังให้แห้งอยู่ตัวโยมนำไปเผา เนื้อดินที่ใช้พิมพ์นั้นอาจผสมคลุกเคล้าด้วยพระอรหันตธาตุหรืออัฐิธาตุพระสงฆ์เถระผู้มรณภาพ โดยหวังได้รับความปกป้องคุ้มครองจากบุญฤทธิ์เจ้าของอัฐิเหล่านั้น นอกจากนี้ยังผสมด้วยว่านหรือแร่ศักดิ์สิทธิ์ สีของพระพิมพ์ดินดิบจึงเป็นสีตามเนื้อดินและแร่หรือว่านที่ใช้ผสมพิมพ์เป็นพระ เช่น สีเขียว สีแดง สีน้ำตาล สีเหลืองและสีเทาดำ เป็นต้น

คติความเชื่อสร้างพระเครื่องจากเนื้อผง เชื่อว่าผงว่าน 108 ผงเกสรดอกไม้ 108 ผงธูปบูชา พระพุทธรูปหรือพระบรมสารีริกธาตุและผงจากการลงอักขระต่างๆ การรวบรวมผงต่างๆ นำมาผสมเป็นพระพิมพ์เนื้อผงแล้วแต่ตำราของอาจารย์แต่ละท่านที่กำหนด อย่างเช่น พระผงสมเด็จพระพุฒาจารย์ สร้างโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) แห่งวัดระฆังโฆสิตาราม เมื่อประมาณปี พ.ศ.2410 – 2414 หลังจากท่านได้ครองสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ไม่นาน กล่าวกันว่าท่านเจ้าคุณพระสมเด็จพระสังฆราชได้คิดการสร้างพระพิมพ์เนื้อผงมาจากแผ่นศิลาจารึกวัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร เนื้อผงต่าง ๆ ที่ท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชได้สร้างและรวบรวมไว้คือ ผงวิเศษทางด้านพุทธาคม ได้จากการจานหรือเขียนด้วยดินสอโบราณเป็นอักขระ เลขยันต์ เกี่ยวกับพระพุทธรูปคุณ สูตรหัวใจพระพุทธรูปศาสนา แล้วลบเอาผลดินสอขึ้นมาปลุกเสก ได้แก่ ผงอิทธิ ผงปัตถมิ่ง ผงมหาราช ผงตรีนิสิงเห ผงพุทธคุณ เรียกว่า ลบผง รวบรวมไว้เป็นเวลานานบรรจุไว้ในบาตรพระเวลาจะผสมผงเพื่อพิมพ์พระสมเด็จพระสังฆราช ท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชยังได้รวบรวมผงอาถรรพ์อื่นๆ คือ ปูนเก่าจากกำแพงวัง กำแพงโบสถ์ ปูนปูนจากเปลือกหอย ผงจากเศษอาหารที่เหลือ ฉันทน์ เปลือกกล้วย ขนผงเกสรดอกไม้และผงรูปที่บูชาพระประธานในพระอุโบสถวัดระฆังโฆสิตาราม นำมารวมกับผงพุทธาคม ดังกล่าวข้างต้น โขลกกวนเข้ากันดีตามกรรมวิธีปูนปั้น ผสมให้เข้ากับตัวประสาน เช่นน้ำมันตังอิ๋วก่อนนำมาคั่วในแม่พิมพ์ให้เป็นพระพิมพ์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) อีกเนื้อผงหนึ่ง เนื้อผงพระกำลังแผ่นดิน พระเครื่องพระสมเด็จพระสังฆราช เป็นเนื้อผงพระพิมพ์จากดอกไม้พวงมาลัยที่ประชาชนทูลเกล้าถวายในตอนเสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพระราชพิธี ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งพระองค์ได้ทรงถวายบูชาพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกตตลอดเทศกาล ดอกไม้แห้งจากพวงมาลัยที่แขวนบวงสรวงพระมหาเศวตฉัตร และด้ามพระขรรค์ชัยศรีในพระราชพิธีฉัตรมงคล นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้วยังมีพระพิมพ์ที่สร้างจากเนื้องาช้าง แก้ว ศิลาต่างๆ ที่เกิดจากการแกะสลักเป็นภาพนูน (สุรพล ดำริห์กุล.2547: 71-82)

อภิปรายพุทธนวัตกรรมการพระเครื่องกับพุทธาภิเษกในสังคมบริโภคนิยม

เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธนวัตกรรมการพระเครื่องกับพุทธาภิเษกในสังคมบริโภคนิยมมักกลับกลายมาเป็นสินค้าทางพระเครื่อง จึงจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจถึงกระบวนการพระเครื่องกลายเป็นสินค้าในกลุ่มบริโภคนิยม

1) **มิติการสร้างมูลค่าของพระเครื่อง** กระบวนการผลิตภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยจุดเริ่มต้นของกระบวนการผลิตคือ สินค้า ซึ่งการผลิตสินค้าของนายทุนก็เพื่อนำไปขายให้ได้กำไร โดยการนำวัตถุดิบต้นเข้ากระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นวัตถุใหม่ ดังนั้น กระบวนการผลิตสินค้าเป็นกระบวนการที่นายทุนทำการแปลงมูลค่าให้ใช้สอยวัตถุดั้งเดิมเกิดมูลค่าในการใช้สอยใหม่

2) **มิติกระบวนการสร้างพระเครื่องกลายสินค้า** กระบวนการสำคัญในการทำให้วัตถุเป็นสินค้าคือการตั้งราคา การตั้งราคาเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้เกิดสินค้าขึ้นมาได้ เนื่องจากวัตถุนิตหนึ่งอาจเป็นสินค้าในเวลาและสถานที่หนึ่ง การจะสร้างสินค้าขึ้นมาจะต้องมีการให้ความหมายทางวัตถุ “ความศักดิ์สิทธิ์” ถูกทำให้เป็นสินค้าโดยผ่านกระบวนการทางสังคมแบบใหม่ ซึ่งกระบวนการทำให้สิ่งนั้นมีมูลค่า มีคุณค่าในการซื้อขายแลกเปลี่ยนในสังคม โดยกระบวนการกลายเป็นสินค้าและการกำหนดคุณค่าการแลกเปลี่ยน พระเครื่องทำให้เป็นสินค้า โดยการนำความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องมาสร้างให้เป็นสินค้า เป็นการมองในด้านการผลิต ซึ่งจะส่งผลต่อการสร้างความหมาย การสร้างมูลค่าและในขณะเดียวกันด้านการบริโภคของผู้ซึ่งชอบพระเครื่องก็ส่งผลการสร้างมูลค่าขึ้นอีกทางหนึ่ง

3) **มิติการสร้างพระเครื่องสู่การบริโภค** สังคมปัจจุบันเป็นสังคมของการบริโภค สินค้าต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้นโดยมีการใส่วัฒนธรรมและสัญลักษณ์ลงไป เพื่อให้คนสามารถบริโภคสินค้าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากการบริโภคสัญลักษณ์เป็นการบริโภคที่ไม่มีที่สิ้นสุด สินค้าแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สินค้าทั่วไป (Consumer commodity) และสินค้าวัฒนธรรม (Cultural commodity) โดยสินค้าทั่วไปจะนำมาบริโภคเพื่อประโยชน์ใช้สอย แต่สินค้าวัฒนธรรมจะเป็นสินค้าในการยกระดับจิตใจ จิตวิญญาณ พระเครื่องเป็นสินค้าวัฒนธรรมที่ถูกใส่ความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ลงไปในพระเครื่อง จึงทำให้พระเครื่องมีสัญลักษณ์ซ่อนอยู่ ส่งผลให้ผู้ที่ครอบครองเป็นเจ้าของพระเครื่อง เชื่อว่าตนเองจะสามารถขอพรจากพระเครื่องเพื่อลดบันดาลในสิ่งที่ตัวเองต้องการ หรือพระเครื่องนี้สามารถที่จะคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย สร้างความร่ำรวย สร้างเสน่ห์เมตตาให้กับตนเองได้

4) **มิติสร้างพระเครื่องบนฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์** พระเครื่องถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์เพื่อใช้เป็นอำนาจต่อรองที่นอกเหนืออำนาจที่มนุษย์ทำได้ พระเครื่องเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์กราบไหว้ พระเครื่องมีลักษณะชักจูงให้มนุษย์หันจากภารกิจประจำวันไปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประกอบด้วย ความเชื่อ รูปเคารพบูชา และพิธีกรรมที่สอดประสานเข้ากันเป็นระบบกลายเป็นศาสนา ระบบความเชื่อและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นขอบเขตเหนือธรรมชาติ พระเครื่องโดยตัวมันเองไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่มันกลายเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์ในสังคมจะเลือกพิจารณาคุณค่าในอรรถประโยชน์ของวัตถุหรือคุณสมบัติที่แท้จริงบางอย่าง พระเครื่องก็เป็นวัตถุที่อยู่ในกรอบของความศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากผู้ที่ศรัทธาในพระเครื่องจะกราบไหว้หรือบูชาพระเครื่องในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อในอำนาจหรือปาฏิหาริย์อันเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ

บทสรุป

แนวคิดเกี่ยวกับพุทธนวัตกรรมการพระเครื่องกับพิธีพุทธาภิเษกตามกระแสสังคมบริโภคนิยมจากที่กล่าวมาพบว่าคติความเชื่อการสร้างพระเครื่องมีมูลเหตุมาจากการระลึกถึงจึงทำให้เกิดการค้นหาสิ่งที่จะทำให้หายการระลึกถึงจึงทำเครื่องหมายเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นตัวแทนที่ตนระลึกถึง จะเห็นได้ว่าสมัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงขึ้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพระพุทธมารดาทำให้พุทธสาวกระลึกถึงพระพุทธร่องค์จึงเกิดการแกะสลักไม้แก่นจันทร์เพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธร่องค์ จากเหตุการณ์นั้นเป็นต้นมาจึงทำให้เกิดวิวัฒนาการสร้างพระเครื่องเกิดขึ้นมาในภายหลังจากพุทธปรินิพพาน การสร้างพระเครื่องเบื้องต้นเป็นการสร้างที่เกี่ยวข้องตามพุทธประวัติที่พระการสร้างพระเครื่องตามสถานที่เหตุการณ์สำคัญ ๆ เช่น สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน เป็นการสร้างขึ้นมาเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธร่องค์ ต่อมาภายหลังได้มีการสร้างพระเครื่องมากขึ้นจึงมีการสร้างพระเครื่องรูปแบบอื่น ๆ ตามสถานการณ์ที่ปรากฏในพุทธประวัติ เช่นพระพุทธรูปปางประทานพร ปางสมาธิ ปางมารวิชัย เป็นต้น

สมัยต่อมาเกิดวิวัฒนาการการสร้างพระเครื่องจากการสร้างตามเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ มีการสร้างพระเครื่องพุทธสาวกขึ้น เช่นสร้างพระเครื่องเกี่ยวกับพระอัครสาวก และการสร้างพระเครื่องของเกจิอาจารย์ ซึ่งเป็นการสร้างพระเครื่องที่มีรูปเหมือนท่านเหล่านั้น เบื้องต้นเป็นการสร้างเกิดจากศรัทธาระลึกถึงคุณงามความดีท่านเหล่านั้น จากนั้นเกิดการนำวัตถุมูลสารมาผสมจัดทำเป็นพระเครื่อง จึงทำให้เกิดการปลุกเสกเกิดพิธีพุทธาภิเษกเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในมูลสารเหล่านั้น การสร้างพระเครื่องแรกๆ เพียงการขึ้นชมแลกเปลี่ยนกัน ต่อมามีการให้ค่าวัตถุเหล่านั้นด้วยการเช่าหรือบูชาพระเครื่องขึ้น จึงเป็นเหตุทำให้เกิดสังคมบริโภคนิยมขึ้นด้วยการตีค่าพระเครื่องเป็นราคา หรือมีมูลค่าขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าพุทธนวัตกรรมการสร้างพระเครื่องจากวัตถุที่ไม่มีค่าทำให้เกิดสิ่งที่มีค่าและทำให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจจากความเชื่อสู่ธุรกิจ เรียกว่า พุทธพาณิชย์

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2545). **พุทธรูปสำคัญ**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ถวิล สมัครรัฐกิจ. (2546). **ประวัติวัดไทยในต่างประเทศ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์. (2545). **พระเครื่องกับสังคมไทย. : ศึกษาเฉพาะกรณีผลกระทบที่มีต่อภาวะความเป็นอยู่ทางสังคมของคนไทย**. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์. 42(1) : 111 – 139; มีนาคม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยอช เซเดส์. (2510). **ตำนานพระพิมพ์**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเรือตรีเจิม เจริญอักษร. กรุงเทพฯ: กรมสารบรรณทหารอากาศ

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2557). พระพิมพ์เรื่องยมกปาฏิหาริย์เพื่อปราบเดียรย์จากเมืองโบราณจำปาศรี.

มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์

_____.(2557). **ธรรมจักรอีสานสมัยทวารวดี**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์

ส.พลายน้อย (นามแฝง). (2546). **พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธการพิมพ์.

สุรพล คำริท์กุล. (2547). **ประวัติศาสตร์และศิลปะทวารวดี**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธการพิมพ์

สุจินต์ วิชัยวงศ์. (2559). **พระเครื่อง : การบูรณาการรูปแบบพิธีพุทธาภิเษกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง**

ด้านความเชื่อสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนอีสาน.ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา

วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุวิทย์ ชันธิวิทย์. (2554). **เฮง ไพรวัล สูดยอดปรมาจารย์ไสยศาสตร์ฆราวาสห้องแผ่นดินเมืองสยาม**.

นนทบุรี : อัมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.

Anil Chandra Banerjee. (1995). **History of India**. Culcatta : Print-o-Graph.

ความซื่อตรงกับอุดมการณ์ทางการเมืองของมหาตมา คานธี

Honesty and Mahatma Gandhi's political ideology

อรนิตย์ จิวโพธิ์เจริญ

Oranit Jewpocharoen

E-mail: oranitjew@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาจุดมุ่งหมายและแบบแผนของอุดมการณ์ทางการเมืองของมหาตมา คานธี ผลการศึกษาพบว่ามหาตมา คานธีมีจุดมุ่งหมายในการรักษาสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคม ได้แก่ ภูมิปัญญาอินเดียโบราณ และการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการพึ่งพาสังคมภายนอกมาเป็นการพึ่งพาตนเอง แบบแผนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมตามแนวคิดของมหาตมา คานธี อยู่บนพื้นฐานของความซื่อตรง ซึ่งมีลักษณะที่ครอบคลุมทั้งความซื่อตรงต่อจุดมุ่งหมาย และความซื่อตรงในการกระบวนกรปฏิบัติ

คำสำคัญ : จุดมุ่งหมายและแบบแผน, อุดมการณ์ทางการเมือง, ความซื่อตรง

Abstracts

This article aims to study the goal and the method of Mahatma Gandhi's political ideology. The results were found that Mahatma Gandhi aimed at preserving things of social value: ancient Indian wisdom and changing the way of life from relying on external society to being self-reliance. As for Mahatma Gandhi's concept of setting the direction of social development based on integrity, its characteristics cover both the integrity of the destination and the integrity of the process.

Keywords: the goal and the method, political ideology, the integrity

บทนำ

มหาตมา คานธีเป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เพียงแต่มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมภายในประเทศอินเดียเท่านั้น หากแต่แนวคิดและผลงานการปฏิบัติยังได้รับการยอมรับและเป็นแบบอย่างของสังคมอื่นๆ อีกด้วย บทบาททางสังคมของมหาตมา คานธี มีหลากหลายแง่มุม เช่น บทบาททางปรัชญาและศาสนา บทบาทด้านการเรียกร้องเอกราช และบทบาทในการพัฒนาสังคม เป็นต้น สำหรับทางการเมือง ศาสนาและการเมือง มหาตมา คานธีให้ความสำคัญกับจริยธรรมทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง ดังคำอธิบายในหนังสือเรื่อง ศาสนาจริยธรรม (Ethical Religion) หัวข้ออุดมคติทางสังคม ที่ว่า

“ตราบิตที่มีมนุษย์ยังคงเห็นแก่ตัวและไม่ใส่ใจความสุขของผู้อื่น เขาไม่ได้ดีไปกว่าสัตว์และอาจแย่งชิงกว่าความเหนือกว่าสัตว์จะพบได้ก็ต่อเมื่อเขาใส่ใจครอบครัวและจะยิ่งทวีความมนุษย์มากขึ้นเมื่อเขาขยายแนวคิดจากครอบครัวสู่ประเทศชาติและสังคม...” (Gandhi, M. K., 1968) คำอธิบายดังกล่าวแสดงให้เห็นทัศนคติที่มองว่าคุณค่าของความเป็นมนุษย์คือการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ในทางการเมือง ศาสนาและการเมืองตามแนวคิดของมหาตมา คานธีมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ประยงค์ สุวรรณบุพผา (2541: 187) อธิบายว่า

คานธีได้ยอมรับทัศนคติที่รวมกันเป็นหนึ่งเดียวของชีวิต และดำเนินการแบ่งศาสนากับการเมืองให้แยกจากกัน คานธีถือว่าศาสนากับการเมืองเป็นเพียงแต่ด้านที่แตกต่างกัน 2 ด้าน ในตัวเหรียญเดียวกัน (Religion and politics as two different side of the same coin) สำหรับคานธีแล้ว ศาสนาทำให้ท่านเป็นนักการเมือง และการเมืองทำให้ท่านเป็นนักการเมือง ศาสนา ความเห็นเช่นนี้มีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ในท่าทีของคานธี

คำอธิบายข้างต้น แสดงท่าทีของมหาตมา คานธีว่าศาสนาและการเมืองคือเรื่องเดียวกัน เมื่อพิจารณาเฉพาะท่าทีในการดำเนินการทางการเมือง มหาตมา คานธีมีแนวทางปฏิบัติที่เป็นการขับเคลื่อนทางการเมืองด้วยวิธีเฉพาะ ได้แก่ อหิงสา และสัตยาเคราะห์ ทั้ง 2 วิธีเป็นหลักการต่อสู้ทางการเมืองโดยสันติวิธี ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการยึดมั่นในความจริงหรือพระเจ้า ดังคำอธิบายในหนังสือเรื่องพระเจ้าของข้าพเจ้า (My God) “จุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์คือการเข้าถึงพระเจ้า และกิจกรรมทั้งหมดของมนุษย์ทางสังคมการเมือง ศาสนา ต้องนำทางด้วยพระชนของพระเจ้า...” (Gandhi, M. K., 2011: 47-48) จากเนื้อความดังกล่าวทำให้พิจารณาได้ว่า ในบรรดาหลักความเชื่อทางศาสนาของมหาตมา คานธี การยึดมั่นในความจริงมีแนวโน้มว่าจะเป็นพื้นฐานของอุดมคติทางการเมืองของมหาตมา คานธี ทั้งนี้ ในการพิจารณาเฉพาะด้านการเมือง การยึดมั่นในความจริงมีค่าที่มีความหมายที่แสดงจริยธรรมในหมวดหมู่เดียวกัน ได้แก่ ความซื่อตรง (Integrity) ผู้ศึกษาจึงมุ่งวิเคราะห์ลักษณะความซื่อตรงที่ปรากฏในอุดมการณ์ทางการเมืองของมหาตมา คานธี

ความซื่อตรง (Integrity)

ความซื่อตรงในบริบททางการเมือง ข้อมูลจาก Transparency International the global coalition against corruption อธิบายว่า “ความซื่อตรงทางการเมือง หมายถึง การใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ โดยไม่ขึ้นกับผลประโยชน์ส่วนตน และไม่ใช้อำนาจเพื่อรักษาความมั่งคั่งและตำแหน่งของผู้ดำรงตำแหน่ง” (Transparency International the global coalition against corruption, n.d)

ข้อมูลจากบทความ “ภาวะผู้นำทางการเมือง (Political leadership)” โดย รศ.ดร.สุขุม เฉลยทรัพย์ ระบุเกี่ยวกับคุณลักษณะทั่วไปของผู้นำ ซึ่งความซื่อตรงคือหนึ่งในคุณลักษณะดังกล่าว

...คุณลักษณะทั่วไปของผู้ผู้นำ (General leadership traits) ที่ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งใช้พิจารณาตัดสินใจเลือกผู้นำการเมืองให้เข้ามาปกครองแทนนั้น เช่น ความสามารถ (Competence) ภาวะผู้นำ (Leadership) ความซื่อตรง/ความซื่อสัตย์ (Integrity/Honesty) ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (Empathy)...

(สุขุม เฉลยทรัพย์, 2565)

ความหมายและความสำคัญในข้างต้นแสดงถึงบทบาทของความซื่อตรงในทางการเมืองว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ความซื่อตรงกับอุดมการณ์ทางการเมืองของมหาตมา คานธี

อุดมการณ์ทางการเมือง (Political Ideology) มีบทบาทและองค์ประกอบดังนี้

บทบาทของอุดมการณ์ทางการเมืองคือการสร้างชุดความคิดที่สามารถใช้เป็นรากฐานขององค์กรทางการเมือง ซึ่งทำให้เกิดผลที่มีลักษณะเฉพาะ 3 ประการ คือ การอธิบายสังคมตามความเป็นจริง การตีความอุดมคติทางสังคมว่าสังคมควรเป็นอย่างไร และแผนปฏิบัติในการสร้างสังคมที่สะท้อนความต้องการของพลเมืองทั้งหมด ...” (Study Smarter, n.d.)

บทบาทและองค์ประกอบของอุดมการณ์ทางการเมืองในข้างต้นทำให้พิจารณาได้ว่า อุดมการณ์ทางการเมือง คือ ชุดความคิดที่สะท้อนสังคมในอุดมคติและแบบแผนทางความคิดในการกำหนดทิศทาง การพัฒนาของสังคมนั้น ๆ

1. สังคมในอุดมคติตามแนวคิดของมหาตมา คานธี

สังคมในอุดมคติตามแนวคิดของมหาตมา คานธี สามารถพิจารณาได้จากชีวประวัติในช่วงที่ปฏิบัติงานที่ประเทศแอฟริกาใต้ โดยมหาตมา คานธี ได้ชักชวนชาวอินเดียเข้าร่วมกลุ่มในการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองชื่อ อาศรมฟีนิกซ์ (Phoenix Ashram) ดังข้อมูลจาก South Africa History Online หัวข้อ การตั้งถิ่นฐานฟีนิกซ์และเส้นทางคานธี (Phoenix Settlement and Gandhi Trail) ที่ว่า

การตั้งถิ่นฐานฟีนิกซ์ประกอบด้วยที่ดิน 100 เอเคอร์และซื้อโดยคานธีในปี ค.ศ. 1904 การตั้งถิ่นฐานนี้ คานธี คานธีเริ่มต้นการเดินทางด้วยการเปลี่ยนจากนักกฎหมายที่ประสบความสำเร็จเป็นชาวนาที่เรียบง่ายที่มีความหลงใหลในการปลดปล่อยยอหิงสา และจิตวิญญาณ ฌ ดินแดนแห่งนี้ คานธีได้เริ่มการทดลองของเขาด้วยการใช้ชีวิตร่วมกัน การไม่ครอบครอง ความสามัคคีระหว่างศาสนา ความเรียบง่าย การปกป้องสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ การใช้แรงงาน ความยุติธรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ การกระทำที่ไม่รุนแรง หลักการของการศึกษาและความจริง (South Africa History Online, n.d.)

คำอธิบายเกี่ยวกับหลักการของอาศรมพินิกสีในข้างต้น ประกอบกับต่อมาในการเรียกร้องเอกราชให้แก่อินเดีย มหาตมา คานธี ก็ได้ใช้วิธีการฟื้นฟูภูมิปัญญาในอดีต ตลอดจนอุตสาหกรรมครัวเรือน เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองเช่นเดียวกัน จึงอนุมานได้ว่า “สังคมแห่งการพึ่งพาตนเอง” และ “สังคมแห่งความสามัคคี” คือสังคมในอุดมคติตามแนวคิดของมหาตมา คานธี

2. แบบแผนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมตามแนวคิดของมหาตมา คานธี

แบบแผนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมตามแนวคิดของมหาตมา คานธี พิจารณาได้จากนโยบายที่ใช้ในการดำเนินการเพื่อไปสู่สังคมอุดมคติที่มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองและความสามัคคี หลักการที่ใช้ในการดำเนินนโยบายดังกล่าว ได้แก่ สัตยาเคราะห์ คือ การตั้งมั่นในความจริง อหิงสา คือ การไม่เบียดเบียน มีความสอดคล้องกับความซื่อตรง (Integrity) ซึ่งทางการเมืองเป็นการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ข้อมูลจากหนังสืออัตชีวประวัติหรือการทดลองความจริงของข้าพเจ้า (An Autobiography Or My Experiments With Truth) อธิบายเกี่ยวกับอำนาจของสัตยาเคราะห์ในทางการเมืองว่า “...ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่ารัฐบาลอังกฤษเป็นรัฐบาลที่มีอำนาจ แต่ก็ไม่สงสัยเช่นกันว่า สัตยาเคราะห์เป็นยารักษาอหิงสายุติ...” (Desai, 425) มหาตมา คานธีได้ใช้สัตยาเคราะห์ในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราช ทั้งนี้ ด้วยการที่ศาสนาและการเมืองตามแนวคิดของมหาตมา คานธีมีความสัมพันธ์กัน ความซื่อตรงตามแนวทางของมหาตมา คานธี จึงไม่ได้มีขอบเขตเฉพาะการจัดการอำนาจทางการเมือง หากแต่เริ่มต้นจากการพัฒนาจิตใจ ซึ่งแบบแผนดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานของความซื่อตรง ซึ่งมีลักษณะที่ครอบคลุมทั้งความซื่อตรงต่อจุดหมาย และความซื่อตรงในการกระบวนกรปฏิบัติ

2.1 ความซื่อตรงต่อจุดหมาย

ความซื่อตรงต่อจุดหมาย พิจารณาได้จากความตั้งมั่นของมหาตมา คานธี ในการปฏิญาณตนก่อนการกระทำใด ๆ รวมทั้งรักษาข้อปฏิญาณอย่างเคร่งครัด เช่น คำปฏิญาณในอาศรมของมหาตมา คานธี ดังที่ข้อมูลจากบทความ The Eleven Vows of Mahatma Gandhi -Their Observance and relevance ที่อธิบายว่า

พวกเราคนใดที่เคยเข้าร่วมการประชุมสวดมนต์ที่สถาบันคานธีมักจะจำบทสวดที่เริ่มต้น:-”อหิงสา สัตยะ อัศเตยะ” สองข้อที่ขึ้นต้นด้วยคำเหล่านี้ระบุคำปฏิญาณสิบเอ็ดข้อที่คานธีพิจารณาว่าเกือบจะเป็นข้อบังคับสำหรับผู้อาศัยในอาศรมของเขา... (Desai, n.d.)

ตัวอย่างคำปฏิญาณที่แสดงถึงความซื่อตรงที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเด่นชัด เช่น สัตยะ (Satya) ความจริงซึ่งเป็นพื้นฐานของคำปฏิญาณทั้งหมดเนื่องจากสื่อถึงพระเจ้า อหิงสา (Ahimsa) การไม่เบียดเบียน และพรหมจรรย์ (Brahmacharya) คือ ความประพฤติอันประเสริฐในการควบคุมตนเองทั้งทางกาย ความคิด และใจ เป็นต้น

2.2 ความซื่อตรงในกระบวนการปฏิบัติ

มหาตมา คานธีมีความซื่อตรงในกระบวนการปฏิบัติตามที่ได้บัญญัติไว้เป็นอย่างดี ดังข้อมูลจากชีวประวัติของมหาตมา คานธีที่ใช้ความอดทน แม้จะเป็นการทรมานร่างกายอย่างยิ่งยวด เช่น การอดอาหาร

การอดอาหารและการจำกัดอาหารคือส่วนสำคัญของชีวิตข้าพเจ้ามากขึ้น ความหลงใหลในมนุษย์มักอยู่ร่วมกับความทะยานอยากในกามคุณ เพดานปาก และก็เป็นเช่นนั้นกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเผชิญกับปัญหามากมายในการพยายามควบคุมความหลงใหลเช่นรสชาติ และตอนนี้ข้าพเจ้าไม่สามารถอ้างได้ว่าควบคุมความหลงใหลเหล่านั้นได้อย่างสมบูรณ์...(Desai, n.d.: 360)

นอกเหนือจากการปฏิบัติเฉพาะบุคคลแล้ว ในกระบวนการปฏิบัติเพื่อเกิดผลทางสังคมและการเมือง เช่น การเรียกร้องเอกราช วิธีการต่อสู้ของมหาตมา คานธีมีชื่อเรียกเฉพาะว่า “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) ซึ่งเป็นการต่อสู้ด้วยการไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับที่ไม่เป็นธรรม โดยไม่ใช้ความรุนแรง สัตยาเคราะห์เป็นกระบวนการปฏิบัติที่สื่อถึงการยึดมั่นในความจริงหรือความซื่อตรงเช่นเดียวกัน

สรุปและอภิปรายผล

สืบเนื่องมาจากปัญหาทางการเมืองเรื่องการเรียกร้องเอกราช อุดมการณ์ทางการเมืองของมหาตมา คานธีซึ่งมีบทบาทในฐานะผู้นำในการแก้ไขปัญหาสังคมของอินเดียตามการศึกษาในบทความนี้ เฉพาะด้านด้านสังคมในอุดมคติจึงเป็นไปเพื่อสร้างสังคมที่มีความสามัคคีและสามารถพึ่งพาตนเองได้ เพื่อลดการพึ่งพาสังคมภายนอก สังคมอุดมคติตามแนวคิดของมหาตมา คานธีมีความสัมพันธ์กับแบบแผนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นการต่อสู้โดยไม่ใช้ความรุนแรง วิธีการดังกล่าวใช้ความอดทนเฉพาะบุคคลอย่างยิ่งยวด ร่วมกับความร่วมมือจากสมาชิกในสังคม เมื่อพิจารณาคุณลักษณะของผู้นำเช่นมหาตมา คานธีทำให้พิจารณาได้ว่า “ความซื่อตรง” ซึ่งมหาตมา คานธีให้นิยามว่าความจริง คือพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำรงตนตามอุดมการณ์ ไม่หันเหไปใช้วิธีการอื่นๆ เช่น การใช้ความรุนแรงในการต่อสู้ทางการเมือง เป็นผลให้สามารถบรรลุจุดมุ่งหมายในที่สุด รวมทั้งเป็นต้นแบบของผู้นำทางสังคมอื่น ๆ อีกด้วย

บรรณานุกรม

ประยงค์ สุวรรณบุปผา. (2541). **รัฐปรัชญา: แนวคิดตะวันออก-ตะวันตก**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
สุชุม เฉลยทรัพย์. **ภาวะผู้นำทางการเมือง (Political leadership)** (Online). <https://siamrath.co.th/c/351204>, 14 พฤษภาคม 2566.

Desai, M. n.d. **An Autobiography Or My Experiments With Truth**. Ahmedabad: Navajivan Published House. Translated from Gandhi, M. K. n.d. **Gandhiji's Autobiography**. n.p.

Desai, K. n.d. **The Eleven Vows of Mahatma Gandhi -Their Observance and relevance**

(Online). <https://www.gandhi-manibhavan.org/educational-resources/the-eleven-vows-of-gandhiji.html>, 15 May, 2023.

Gandhi, M. K. (2011). **My God**. 2nd ed. Ahmedabad: Navajivan Published House.

_____.(1968). **Ethical Religion**. ed and Published by: Jitendra T. Desai Navajivan Mudranalaya: hemadabad-380014.

Study Smarter. n.d. **Political Ideology** (Online). <https://www.studysmarter.us/explanations/politics/political-ideology>.13 May, 2023.

South Africa History Online. n.d. **Phoenix Settlement and Gandhi Trail** (Online).

<https://www.sahistory.org.za/place/phoenix-settlement-and-gandhi-trail>, 14 May, 2023.

Transparency International the global coalition against corruption. **Political Integrity**

(Online). <https://www.transparency.org/en/our-priorities/political-integrity>, 14 May, 2023.

ศึกษาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาและความมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่

อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

The Study of Beliefs, Rituals, Worship, and Existence of Chao Pho Khao Yai, Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province

พระครูปลัดสรารวุฒิ กิตติวัตตโน

Pharkrupalad Sararavut Kittiwattano (Krittametswat)

บทคัดย่อ

การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาความเป็นมาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่ (2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องวิญญาณและความมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ทางอภิปรัชญา (3) เพื่อวิเคราะห์การมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ในเชิงอภิปรัชญา

ผลจากการศึกษาพบว่า ความเป็นมาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่ ความเชื่อพิธีกรรมและการบูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่ เป็นธรรมเนียมในการปฏิบัติต่อกัน และระหว่างมนุษย์และเทวดา ก็ย่อมมีธรรมเนียมในการปฏิบัติต่อกัน ซึ่งหากจะกล่าวไปแล้ว เทวดาย่อมเป็นผู้ที่มีฐานะเหนือกว่ามนุษย์ มนุษย์จึงจำเป็นต้องบูชาและเคารพเทวดาเป็นธรรมดา ความเชื่อเจ้าพ่อเขาใหญ่ประชาชนเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าหรือเทวดาที่ควรแก่การบูชาเนื่องจากประชาชนเชื่อว่าการบูชาก็จะทำให้เกิดความผาสุก ชีวิตจะมีความเจริญรุ่งเรือง การบูชาของประชาชนจึงมีลักษณะเป็นการปกป้องรักษาและบูชาเพื่อเป็นแรงบัลดาลใจในการดำเนินชีวิตโดยเชื่อว่าหากอยากมีชีวิตที่มีความสุขจะต้องดำเนินตามหลักของเทวดามีหิริและโอตตปปะในการดำเนินชีวิต แนวคิดเรื่องวิญญาณและความมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ทางอภิปรัชญา วิญญาณเป็นแนวคิดที่ประชาชนในเขตเขาใหญ่อำเภอปากช่องเชื่อว่า วิญญาณมีอยู่จริงและเชื่อว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นเทวดามีวิญญาณเป็นทิพย์ที่มีอำนาจสามารถดลบัลดาลเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน ความมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่จึงเป็นความมีอยู่ที่สอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าเมื่อยังไม่ถึงนิพพานจะต้องมีการเวียนว่ายตายเกิด วิญญาณเจ้าพ่อเขาใหญ่จึงเป็นเทวดาที่ควรแก่การบูชาและนับถือ วิเคราะห์การมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ในเชิงอภิปรัชญา วิญญาณเจ้าพ่อเขาใหญ่ เปรียบเสมือน ดวงจิต หรือพลังงาน เทพ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่พิสูจน์ได้ 2 วิธีคือ 1. พิสูจน์ด้วยปรากฏการณ์ทางวิทยาศาสตร์ จากประสบการณ์ตรงของประชาชน และพิสูจน์ความมีอยู่ด้วยการติดต่อสื่อสารของผู้นำทางศาสนา เช่น พรหมณ์ มีการทำพิธีบวงสรวงติดต่อสื่อสารกับเทวดา

คำสำคัญ: ความเชื่อ, พิธีกรรมการบูชา, ความมีอยู่, เจ้าพ่อเขาใหญ่

Abstract

This research study titled “The Study of Beliefs, Rituals, Worship, And Existence

of Chao Pho Khao Yai, Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province.” aims (1) to study the history, beliefs and rituals of worshiping Chao Pho Khao Yai; (2) to study the concept of spirit and the metaphysical existence of Chao Pho Khao Yai; (3) to analyze the metaphysical existence of Chao Pho Khao Yai.

The results of the study found that History, beliefs, rituals of worshiping Chao Pho Khao Yai Beliefs, rituals and worship of Chaopho Khao Yai It is customary to behave towards one another. And between human beings and gods, there is a custom of treating one another. Which if said already The gods are people with status. Superior to human Human beings therefore naturally need to worship and respect Deva. Belief in Chao Pho Khao Yai People believe that they are gods or angels that deserve worship because people believe that worshiping them will bring happiness. life will be prosperous The worship of the people therefore looks like protection. And worshiped to be the inspiration for living by believing that if you want to live a happy life, you must follow the principles of divine hiri and ottappa in your life Metaphysical Concepts of Spirit and Existence of Chao Pho Khao Yai Spirit is a concept that people in Khao Yai, Pak Chong District believe. The spirit exists and believes that Chao Pho Khao Yai is a deity with a divine spirit that has the power to be able to influence the heavens into a sacred thing. It is dependent on the hearts of the people. The existence of Chao Pho Khao Yai therefore is consistent with the Buddhist concept that believes that before reaching nirvana, there must be a cycle of rebirth and death. The spirit of Khao Yai Godfather is therefore a deity worthy of worship and respect. Metaphysical analysis of the existence of Chao Pho Khao Yai Chao Pho Khao Yai's spirit is like the spirit or energy of gods, angels, sacred things. The existence of Chao Pho Khao Yai can be proved in 2 ways: 1. Prove by scientific phenomena. from the direct experience of the people And prove its existence through the communication of religious leaders such as Brahmins, there is a sacrifice ceremony, communicating with the deities.

Keywords: beliefs, rituals, worship, existence, chao pho khao yai

บทนำ

ตั้งแต่กำเนิดมนุษย์บนโลก มีความเชื่อคล้ายกันว่า ร่างกายประกอบด้วยสองส่วนตามธรรมชาติ ส่วนแรกเป็นเนื้อหนังและกระดูกที่มองเห็นได้ภายนอก อีกส่วนหนึ่งคือสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตาซึ่งปรากฏอยู่ภายในนั้นคือเจตภูตหรือที่เรียกว่าวิญญาณ (Soul) (ประพัทธ์ ตรีนรงค์, 2500: 314, 315) จิตวิญญาณในมุมมองของพุทธปรัชญา เป็นสภาวะธรรมชาติที่สิ่งอื่นเกิดขึ้น เช่น ความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะตาที่

มองเห็นรูปย่อมเห็นรูป จำแนกเป็นตาวินญาณ หมายถึง การรับรู้ทางตา ในประเด็นของเสียง กลิ่น รส สัมผัส (โณฏฐัพพะ) หรือการคิดคำนึง (ธรรมมารมณ) ในแง่นี้วิญญานวิญญานไม่ใช่ตัวตน หรือรู้เท่าทัน อารมณ์อะไร และวิญญานเกิดดับได้เพราะเหตุปัจจัย โดยที่พระพุทธรองค์ทรงเปรียบเทียบในประเด็นนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า

ภิกษุทั้งหลาย ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยเชื้อใดๆ ก็นับว่า “ไฟ” ตามเชื่อนั้นๆ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยไม้ก็นับว่า “ไฟไม้” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยปากก็นับว่า “ไฟปาก” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหญ้าก็นับว่า “ไฟหญ้า” ไฟที่ติดขึ้นอาศัยมูลโคก็นับว่า “ไฟมูลโค” ไฟที่ติดขึ้นอาศัยแกลบก็นับว่า “ไฟแกลบ” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหยากเยื่อก็นับว่า “ไฟหยากเยื่อ” แม้ฉันท วิญญานก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยใดๆ ก็ นับว่า “วิญญานตามปัจจัยนั้นๆ”

(ม.ม. (ไทย) 12/400/431)

ท่านพุทธทาส ได้แสดงความคิดเห็นต่อปรากฏการณ์เรื่องของวิญญานในสังคมไทยเอาไว้ว่า ชาวพุทธ ในปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องวิญญาน เจตภูติ ที่เป็นตัวเป็นตน เขาออกจากร่างกายตามแบบอุปนิษิต ซึ่งมีใช้พุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะว่าประเทศไทยเราก่อนมีพระพุทธศาสนาเข้ามาก็มีพวกฮินดู หรือพวกพราหมณ์ ที่มีคัมภีร์อุปนิษิต วิญญานที่เป็นตัวเป็นตนอย่างนั้น ให้มีความรู้อย่างนั้น ให้มีความเชื่ออย่างนำเข้ามาอาศัยอยู่ก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นคนไทยเราทุกคนจึงมีความรู้เรื่องวิญญานชนิดเป็นตัวเป็นตนตามแบบเค้า เป็นต้นทุนทางจิตใจของทุกคนจึงได้ยึดถือเอาวิญญานเป็นตัวตนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภายสิทธิ์ เป็นตัวตนที่ไม่รู้จักตาย ที่เรียกว่า “อาตมัน” (พุทธทาสภิกขุ (เจื่อม อินทปญโญ), 2524: 38)

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยในภายหลัง จึงเป็นเรื่องยาก ในการที่จะล้มล้างลัทธิ นี้ประชาชนมีลัทธิในตัวเอง วิญญานมีอยู่และมาฟังคำสอนไม่ว่าจะเป็นวิญญาน ไม่ใช่ตัวตน เป็นเพียงสิ่งที่เกิดขึ้น โดยการปรุงแต่งจากธรรมชาติจากทุกองค์ประกอบ บางพวกก็เข้าใจ และเปลี่ยนความเชื่อได้ แต่บางพวกส่วนมากไม่เข้าใจ เปลี่ยนความเชื่อไม่ได้ จึงต้องเชื่อถือว่าวิญญาน ชนิดมีตัวตน เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ไม่รู้จักแตกดับ เวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเป็นสัสตทัญญู ในทางพระพุทธศาสนา (พุทธทาส ภิกขุ (เจื่อม อินทปญโญ), 2524: 39)

จากมุมมองนั้น เราจะเห็นภาพสังคมไทยว่า ความเชื่อเรื่องวิญญานไม่ต่างจากสังคมพราหมณ์ ในสมัยก่อนมากนัก ถึงแม้ว่านักวิชาการชาวพุทธหลายคนได้ออกมาชี้แจงเรื่องของจิตวิญญาน แต่ก็ยังมีนักปราชญ์ชาวตะวันตกที่เป็นเมธีทางปรัชญา กล่าวถึงมุมมองของนักปรัชญาตะวันตก บุคคลที่มีชื่อเสียงหลายคนก็ให้ความสนใจเรื่องนี้เช่นกัน ในมุมมองของนักปรัชญาชาวตะวันตก อริสโตเติล ถือว่าเป็นผู้ที่สนใจในเรื่องของวิญญานและได้แสดงความคิดเห็นผ่านผลงานอันทรงคุณค่ามากมาย

ในทัศนะของอริสโตเติล ได้แบ่งสรรพสิ่งในโลกออกเป็น 2 ประเภท คือ (พระราชวรมนู (ประยูร ธรรมจิตโต), 2537: 201)

อนินทรีย์วัตถุ (inorganic Matter) หมายถึง สิ่งไม่มีชีวิตทั้งหมด เช่น ภูเขา กรวด หิน และทราย เป็นระดับต่ำสุด เพราะเป็นสิ่งที่มีความหลากหลายแต่มีรูปร่างน้อย

อินทรีย์วัตถุ (Organic Matter) หมายถึง สิ่งมีชีวิตทั้งหมดที่มีการจัดประเภทสูงกว่าสารอนินทรีย์ เพราะเป็นสิ่งที่มีความซับซ้อนของรูปแบบ (Form) มากกว่าสาร

การศึกษาทางวิญญาณที่มีความหมายลึกซึ้งและซับซ้อนกว่าที่คนทั่วไปจะเข้าใจได้ เพราะคนส่วนใหญ่เข้าใจว่าวิญญาณเป็นสิ่งที่อยู่ในร่างกายมนุษย์และมนุษย์ทุกคนต้องมีวิญญาณเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ได้ นี่เป็นมุมมองจากด้านเดียวเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาเรื่องวิญญาณจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ จึงได้ทำการศึกษาเรื่องของวิญญาณ โดยมีกรณีศึกษาเจ้าพ่อเขาใหญ่ อำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิญญาณต่อไป

อำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏความเชื่อ ศรัทธาในเจ้าพ่อเขาใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลหมูสี อำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา โดยจัดสร้างเป็นลักษณะศาลให้ประชาชนเข้ากราบไหว้ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณทางขึ้นอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จากแผ่นจารึกประจำหน้าศาลบอกเล่าประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อเขาใหญ่ พบว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ เดิมชื่อนายจ่าง นิสัยสัตย์ บ้านเกิดอยู่จังหวัดนครนายก ท่านรับราชการเป็นปลัดกองทัพอไทยและได้ผ่านศึกสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียงมาอย่างโชกโชน ท่านมีบุคลิกลักษณะที่สง่างามสมชายชาตินักรบไทยเมื่อว่างหลังจากศึกสงคราม ท่านมักจะขี่ม้าออกเยี่ยมเยียนนักรบไทยที่เป็นลูกน้องเก่าของท่านครั้งหนึ่งท่านทราบว่าลูกน้องเก่าของท่านไปตั้งตัวเป็นโจรบนเขาใหญ่และเห็นลูกน้องถ่างป่าบนเขาใหญ่จนเตียนโล่งก็เสียใจมากท่านจึงขอร้องให้ลูกน้องเลิกและรีบอพยพกันลงไปอยู่ข้างล่างแต่มีโจรกลุ่มหนึ่งไม่ยอมเชื่อเมื่อท่านไปขอร้องทำให้ท่านและหัวหน้าโจรทั้ง 5 กลุ่มไม่สบายใจจึงนัดพบกัน ณ ป่าห้วยคาใกล้หนองซิงแต่ตกลงกันไม่ได้จึงเกิดการต่อสู้กันขึ้นปรากฏว่าหัวหน้าโจรกลุ่มนั้นถูกยิงเสียชีวิต

ในยุคนั้นท่านเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรงเป็นอย่างมากนอกจากนั้นท่านยังมีน้ำใจโอบอ้อมอารี รักญาติพี่น้องให้ความช่วยเหลือต่อชาวบ้านในทุกๆ ด้านท่านได้จบชีวิตลงด้วยไข้ป่าเมื่อวัย 75 ปีชาวบ้านต่างพร้อมใจกันตั้งศาลเพียงตาไว้ให้ที่ใต้ต้นกระบกใหญ่บริเวณวัดหนองเคี่ยม จังหวัดนครนายกเรียกศาลนั้นว่า “ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่”

หลังจากที่รัฐบาลโดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้มีการสำรวจจัดตั้งป่าเขาใหญ่เป็นอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และได้มีการสร้างถนนสายธนะรัชต์ขึ้นไปยังอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่จอมพลสฤษดิ์ได้เกิดนิมิตฝันถึงเจ้าผู้คุ้มครองเหล่าสรรพสัตว์ และป่าเขาใหญ่จึงได้สั่งการให้มีการจัดตั้ง ศาลเจ้าพ่อขึ้นที่บริเวณ กม. 23 ถนนธนะรัชต์และได้อัญเชิญดวงวิญญาณของท่านมาสถิตย์ไว้ ณ ศาลเจ้าพ่อและขนานนามว่า “ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่” ในวันที่ 26 มกราคมของทุกปี จะมีการบวงสรวงระลึกถึงพระคุณท่าน เพราะในวันดังกล่าวเป็นวันที่อัญเชิญท่านลงมาอยู่ในศาลใหม่ เป็นคติความเชื่อ มักเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต การทำกิน ถิ่นที่อยู่ ความผาสุกในชุมชน สังคม ต่อไป

จากปัญหาเรื่องของการมีอยู่ของวิญญาณทั้งหมดที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ในฐานะของวิญญาณผู้ดูแลผืนป่าไม้ สรรพสัตว์ ตลอดจนผู้คนที่ย้ายมาท่องเที่ยวกราบไว้สักการะบูชา บนบานศาลกล่าว ตลอดทั้งวันไม่ขาดสาย

จึงเกิดความพยายามค้นหาคำตอบเรื่องของ วิญญาณเจ้าพ่อเขาใหญ่ ของประชาชนอำเภอปากช่อง และประชาชนที่มาจากทั่วสารทิศ ที่มีความเชื่อในเจ้าพ่อเขาใหญ่ เป็นความเชื่อที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนที่แสดงความเชื่อในลักษณะแง่มุมที่ต่างกันของเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นลักษณะเฉพาะของความเชื่อ ซึ่งควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ได้ความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ใคร่ต่อการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องวิญญาณและความมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ทางอภิปรายญา
3. เพื่อวิเคราะห์การมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ในเชิงอภิปรายญา

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก โดยมุ่งเน้นศึกษาวิญญาณในทัศนะอภิปรายญา มุ่งเน้นที่การศึกษาวิญญาณกรณีศึกษาเจ้าพ่อเขาใหญ่ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งอยู่ในกรอบของวัตถุประสงค์การวิจัย และผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเอกสาร (Document) มุ่งเน้นการศึกษาข้อมูลทางเอกสารแบ่งออกเป็นดังนี้

- 1) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาจากพระไตรปิฎก
- 2) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ วรรณคดี สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตำราวิชาการ

และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับงานวิจัยในครั้งนี้

- 3) รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล เรียบเรียงข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาและความมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการทำวิจัย เป็นพื้นที่ตำบลหมูสี อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นพื้นที่ ที่ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ตั้งอยู่ ณ ปากทางขึ้นสู่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

3. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ วัฒนธรรม ประเพณี การปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 10 รูปหรือคน

1) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูป

2) นักวิชาการอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จำนวน 2 คน

3) กลุ่มตัวแทนเทศบาลตำบลหมูสี จำนวน 2 คน

4) นักวิชาการวัฒนธรรม จำนวน 2 คน

5) ตัวแทนชุมชนในตำบลหมูสี จำนวน 2 คน

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวความคิดทางอภิปรัชญา ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นการวิจัย เอกสาร (Document) มีวิธีการดำเนินการวิจัยต่อไปนี้

4.1 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐม (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก

4.2 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากเอกสาร ตำราและรายงานวิชาการที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ศึกษา

4.3 วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบของวัตถุประสงค์ และประเด็นต่อไปนี้ศึกษาถึงแนวคิด เรื่องวิญญานทางอภิปรัชญาและทัศนะทั่วไป ศึกษาความเป็นมาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาเจ้าพ่อเขา ใหญ่ และวิเคราะห์ความเชื่อพิธีกรรมการบูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่ในทางอภิปรัชญา

4.4 เรียบเรียง และสรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะ

4.5 นำเสนอผลการวิจัยโดยพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ความเป็นมาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่ ศาสนาพุทธปฏิเสธความเชื่อที่ว่า พระเจ้า เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง ชะตากรรมของมนุษย์จึงขึ้นอยู่กับพระเจ้าเท่านั้นแต่พระพุทธศาสนา ยอมรับว่าในโลกนี้หรือในจักรวาลอันไม่มีที่สิ้นสุดนี้มีชีวิตที่พิเศษกว่ามนุษย์มากมาย เทวาก็เป็นชื่อที่ ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายเล่ม ท่านเป็นเทวดาที่มีเจตนาดี บางคนเป็นพวกอัมรินทร์ เพราะ เทพมีอำนาจพิเศษกว่ามนุษย์ จึงสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ได้ ดังนั้นชาวพุทธที่ดีจึงควร มีประเพณีปฏิบัติต่อเทวดาตราบเท่าที่ไม่ขัดต่อหลักพระพุทธศาสนา เจ้าพ่อเขาใหญ่ที่มีศาลตั้งอยู่บริเวณ ปากทางขึ้นอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่มีผู้เคารพศรัทธาเดินทางมากราบไหว้อย่างไม่ขาดสายมี ขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีบวงสรวงบนบานศาลกล่าวและแก้บนตามความเชื่อ ดังต่อไปนี้

ปีพุทธศักราช 2503 จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจป่าเขาใหญ่ครั้งแรก ได้เดินทางไปตรวจป่าเขาใหญ่ครั้งแรกโดยเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์เพื่อปรับปรุง ป่าเขาใหญ่เป็น สถานที่ท่องเที่ยวและที่พักตากอากาศแล้ว เจ้าพ่อเขาใหญ่ได้ไปเข้าฝัน จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ท่าน นายฯ ได้ปรึกษา พล.ร.ต. หลวงสุวิธานแพทย์ ร.น. ผู้มีชื่อเสียงเรื่องนั่งทางโน ซึ่งท่านนายฯ ให้ความ

เคารพนับถือมาก พล.ร.ต. หลวง สุวิธานแพทย์ แนะนำว่า “จะต้องตั้งศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ขึ้น” ทางสำนักนายกรัฐมนตรี จึงสั่งลงมา ยัง พล.อ. สุรจิต จารุเศรณี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร นายวิเชียร กุญชร ณ อยุธยา อธิบดีกรมป่าไม้ อาจารย์ประมวล อุณหนันทน์ หัวหน้ากองบำรุงกรมป่าไม้ ซึ่งรับผิดชอบการเตรียมการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ตามลำดับ อาจารย์ ประมวล อุณหนันทน์ ได้สั่งให้พี่สร้างศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ให้แล้วเสร็จโดยเร็วภายในเวลา 13 วัน ทั้งนี้เพื่อความถูกต้องจึงได้ให้เจ้าหน้าที่ออกสำรวจสอบถามชาวบ้านว่า เจ้าพ่อองค์ไหนเป็นประธานใหญ่ที่สุดของเขาใหญ่ เป็นภารกิจที่จะต้องไปสอบสวนทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล ทุกอำเภอโดยรอบพื้นที่เขาใหญ่ โดยนั่งรถไล่สอบสวนตามเส้นทางจากกรุงเทพ เข้าสู่จังหวัดนครนายก ถึงตำบลชะอม อำเภอบ้านนา ระยะทางไปถึงน้ำตกสาริกา ซึ่งที่นั่นมีเจ้าพ่อที่เคารพบูชาชื่อ “เจ้าพ่อปลัดจ่าง” ได้ทราบจากชาวบ้านถึงความจำเป็นมาของปลัดจ่าง จึงเก็บไว้เป็นข้อมูล จากนั้นเดินทางไปยังอำเภอต่าง ๆ ที่อยู่รอบเขาใหญ่ถึงอำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี ได้พ้อเจ้าพ่อที่มีชื่อเสียงอยู่เชิงเขาใหญ่แถบนั้น ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าพ่อตาแดง” ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือมาก เรื่องของเจ้าพ่อตาแดงมีเรื่องเล่าจากชาวบ้านว่า ขึ้นไปหาของป่า ยิ่งสัตว์ หาไม้หอมบนเขาใหญ่ มักจะพ้อหญิงสาวมาล่อให้ตามไป ชาวบ้านตามไป อยู่หญิงก็จะหายไปกลายเป็นเสือออกมาปรากฏตัว ชาวบ้านที่เข้ามามักหายตัวไร้ร่องรอย ส่วนชาวบ้านที่หนีรอดมาได้เล่าว่า เจ้าพ่อตาแดงทานเหยื่อนมากให้ระวัง จากนั้นทีมสำรวจสอบสวนข้อมูล เดินทางถึงอำเภอกบินทร์บุรีก็มีเจ้าพ่ออีกหลายองค์ จากนั้นย้อนกลับมาทางสระบุรีก็มีเจ้าพ่อ มาถึงทางอำเภอปากช่องก็มีเจ้าพ่อ ไปทางโคราชวิ่งไปตามถนนลูกวิ่งผ่านอำเภอปักธงชัยก็มีเจ้าพ่อ ถึงแนวป่าอำเภอวังน้ำเขียวที่หลักกิโลเมตรที่ 80 ก็มีเจ้าพ่อ ขณะนั้นถนนยังไม่ทะลุไปถึงอำเภอกบินทร์บุรี จึงได้เดินทางกลับ ถึงหมู่บ้านท่ามะปราง บ้านหมูสี ดินเขาใหญ่ ชาวบ้านยืนยันว่า “เจ้าพ่อปลัดจ่าง” เป็นประธานของเจ้าพ่อต่างๆ รอบบริเวณเขาใหญ่ ซึ่งเรื่องเล่าของฝั่งปราจีนและฝั่งเขาใหญ่ปากช่องเล่าตรงกันว่า “เจ้าพ่อปลัดจ่าง” เป็นปลัดจริงๆ หลังจากรวบรวมการสอบสวนของทีมสำรวจบันทึกรวบรวมส่งรายงานให้กรมป่าไม้ทราบแลพิจารณา

หลังจากรายงานได้ส่งไปยังกรมป่าไม้พิจารณาแล้ว เจ้าพ่อเขาใหญ่คือ นายจ่าง นิสัยสัตย์ บ้านเกิดอยู่ จังหวัดนครนายก ท่านรับราชการเป็นปลัดกองทัพอากาศและได้ผ่านศึกสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียงมาอย่างโชกโชน ท่านมีบุคลิกลักษณะที่สง่างามสมชายชาตินักรบไทยเมื่อว่างหลังจากศึกสงครามท่านมักจะขี่ม้าออกเยี่ยมเยียนนักรบไทยที่เป็นลูกน้องเก่าของท่านครั้งหนึ่งท่านทราบว่าลูกน้องเก่าของท่านไปตั้งตัวเป็นโจรบนเขาใหญ่และเห็นลูกน้องถ่างป่าบนเขาใหญ่จนเตียนโล่งก็เสียใจมากท่านจึงขอร้องให้ลูกน้องเลิกและรีบอพยพกันลงไปอยู่ข้างล่างแต่มีโจรกลุ่มหนึ่งไม่ยอมเชื่อเมื่อท่านไปขอร้องทำให้ท่านและหัวหน้าโจรทั้ง 5 กลุ่มไม่สบายใจจึงนัดพบกัน ณ ป่าห้วยคาใกล้หนองขิงแต่ตกลงกันไม่ได้จึงเกิดการต่อสู้กันขึ้นปรากฏว่าหัวหน้าโจรกลุ่มนั้นถูกยิงเสียชีวิต ในยุคนั้นท่านเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรงเป็นอย่างมากนอกจากนั้นท่านยังมีน้ำใจโอบอ้อมอารี รักญาติที่น้องให้ความช่วยเหลือต่อชาวบ้านในทุกๆ ด้านท่านได้จบชีวิตลงด้วยไข้ป่าเมื่อวัย 75 ปีชาวบ้านต่างพร้อมใจกันตั้งศาลเพียงตาไว้ให้ที่ใต้ต้นกระบกใหญ่บริเวณวัดหนองเคี่ยม จังหวัดนครนายกเรียกศาลนั้นว่า “ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่”

กรมป่าไม้ ได้สั่งให้อาจารย์ประมวล อุณหนันท์ หัวหน้ากองบำรุง เร่งสร้างศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ที่ด่านตรวจศาลเจ้าพ่อในปัจจุบันอย่างรวดเร็วภายใน 13 วัน และในวันที่ 26 มกราคม 2504 มีการทำความสะดวกในพื้นที่ ตั้งศาลโดยคณะพราหมณ์ ตั้งบายศรีเทพ บายศรีปากชาม ดอกไม้หลากสี ธูปเทียน ผลไม้ มะพร้าว กล้วย สับปะรด ส้ม แก้วมังกร น้อยหน่า ขนมหวาน ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมห้วยฟู ขนมหั้น ของคาวประกอบไปด้วย หัวหมูต้ม ไก่ต้ม ไข่ต้ม เครื่องต้ม เหล้าสี เหล้าขาว น้ำมะพร้าว น้ำสีแดง สีเขียว คณะพราหมณ์นุ่งขาวห่มขาวทำพิธีอัญเชิญรูปแกะสลักเจ้าพ่อเขาใหญ่ขึ้นบนแท่นภายในศาล จากนั้นให้หัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พ่อค้า ประชาชน ทำการสักการะบวงสรวงร่วมกัน จากนั้นเป็นต้นมา พิธีกรรมการไหว้เจ้าพ่อเขาใหญ่ในวันที่ 26 มกราคม ของทุกปี จึงเริ่มขึ้นมาจนถึงปัจจุบันทั้งนี้ธรรมเนียมปฏิบัติและการบูชา ยังคงสืบทอดกันมาในรูปแบบดั้งเดิม เพิ่มเติมมาภายหลังคือพิธีตั้งสัตสabanของคณะเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ทุกท่านว่าจะรักษาป่า ไม้ สัตว์ป่า ไม่บริโภคนเนื้อสัตว์ป่า ของพื้นที่เขาใหญ่ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม และมีพิธีมอบทุนการศึกษา แก่บุตรหลานของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นประจำทุกปี

จะสังเกตได้ว่าความเชื่อพิธีกรรมและการบูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่ ก็เป็นธรรมเนียมในการปฏิบัติตนต่อกันระหว่างมนุษย์และเทวดา ก็ย่อมมีธรรมเนียมในการปฏิบัติตนต่อกัน ซึ่งหากจะกล่าวไปแล้ว เทวดาย่อมเป็นผู้ที่มีฐานะเหนือกว่ามนุษย์ มนุษย์จึงจำเป็นต้องบูชาและเคารพเทวดาเป็นธรรมดาในลัทธิศาสนาที่มีมาแต่ก่อนพุทธกาล เชื่อว่ามีเทวดาอยู่มากมาย และมีเทวดา สูงสุดเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งมนุษย์ไม่อาจจะเทียบได้ มนุษย์จึงสร้างความสัมพันธ์ด้วยการอ่อน วอนร้องขอต่อเทวดา ด้วยการยกย่อง สดุดี บวงสรวง สังเวช บูชาัญญ และการปรนเปรอเอาอกเอาใจ หรือไม่ก็ด้วยการเรียกร้องให้เทวดาสนใจ หรือไม่ก็บีบบังคับให้เทวดาสงสารเมตตา ซึ่งเราให้เทวดาเกิด ความร้อนใจจนทนไม่ได้ที่จะหันมาดูแลหรือหาทางแก้ไข เช่นสนองความต้องการให้แก่มนุษย์ ทั้งนี้โดยวิธีการข่มขู่ บีบบังคับ ลงโทษทรมานตนเอง ที่เรียกว่า ประพฤติพรตและการบำเพ็ญตบะต่างๆ

นอกจากนี้เทวดา ที่มนุษย์ทำการเคารพบูชาที่เป็นชาวสวรรค์แล้ว คำว่าบูชายังหมายถึง รวมถึงสิ่งของต่าง ๆ ที่มนุษย์เคารพนับถือ ทั้งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต เช่นการบวงสรวงสังเวช เช่นไหว้ด้วยข้าวปลาอาหาร และการบูชาด้วยจิตใจหรือความศรัทธา ทางพระพุทธศาสนาปรากฏว่า มีเรื่องเกี่ยวกับเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ดังนั้น จึงถือว่าคติการบูชานับถือเทวดานั้น ย่อมเป็นไปตามเหตุผลสามัญวิสัยของมนุษย์เอง มนุษย์จำนวนมากตั้งแต่สมัยอดีตโบราณมาจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อถือเคารพบูชา หรือมีความหวั่นเกรงต่อ อำนาจของผีสงเทวดา มนุษย์ต่างพากันมุ่งหวังที่จะขอความช่วยเหลือจากเทวดา แต่เมื่อพุทธศาสนา เกิดขึ้นก็ได้สั่งสอนให้เลิกวิธีการเหล่านั้น และสามารถชี้แจงเหตุผลแสดงผลให้แจ่มชัดกับคุณและโทษ ตลอดถึงวิธีปฏิบัติต่อเทวดา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เทวดาก็เป็นเพียงสัตว์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ร่วมสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ ซึ่งสภาพทางจิตใจก็ไม่ได้ต่างจากมนุษย์ไปมาก คือยังมีความหมกมุ่นอยู่ในกามคุณหรือการเสพสุขอยู่เช่นกันหากจะต่างก็เป็นด้านคุณธรรมที่สูงส่งกว่ามนุษย์ บางจำพวก ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่า เทวดาเองก็มีทั้งที่เป็นสัมมาทิฐิ คือ

มีความเห็นชอบ และเทวดาที่เป็นมิถุนาพิรุณ คือ ยังมีความเห็นผิดอยู่เช่นกัน เพียงแต่อาศัยปัจจัยของบุญ ในการดำรงทรง อยู่ในอรรถภาพความเป็นเทวดาอยู่นั้น

ด้วยเหตุที่มนุษย์และเทวดาเป็นภพภูมิที่อยู่ใกล้เคียงกัน เพราะเทวดาสถิตอยู่ในทุกแห่งหน มนุษย์เองจึงมีความยำเกรงและมีการบูชา บวงสรวงเทวดา เพื่อให้เทวดาเหล่านั้นขึ้นขอบโปรดปราน และ รักษาคุ้มครอง หรือแม้กระทั่งอนุเคราะห์ประโยชน์ช่วยเหลือดังที่มนุษย์ร้องขอต้องการ ดังมีความตาม มหาปริณิพพานสูตรที่ว่าด้วยเรื่อง การพึงอุทิศทักษิณา หมายถึงให้ส่วนบุญให้แก่เทวดา

การระลึกนึกถึงเทวดา เป็น 1 ใน 10 แห่งธรรมที่เป็นเครื่องระลึก ของสติซึ่งมีชื่อว่า เทวดานุสสติ (การระลึกนึกถึงเทวดาเป็นอารมณ์) ทั้งนี้เพราะเทวดาบังเกิดขึ้นโดยอานิสงส์ ของสัพบุรีธรรม 7 ประการ ได้แก่ สัทธา ศีล จาคะ สุตะ ปัญญา หิริ โอตตปปะ เมื่อมีสติระลึกอยู่ในอารมณ์อย่างนี้ ย่อมเป็นกุศลได้ ความปิติอิ่มเอิบ จิตใจก็ไม่ แกว่งไกวไปในราคะ โทสะ โมหะ อันเป็นสิ่งที่ทำให้เศร้าหมองและเร่าร้อน เมื่อได้ระลึกนึกถึงเทวดาแล้วจิตจะเป็นกุศล ควรระลึกในเบื้องต้นว่าเทวดา มีจริง มีหลายภพหลายภูมิ มีหลายระดับให้นึกถึง คุณธรรมของเทวดา แล้วเทียบกับคุณธรรมของเราว่าเทวดามีคุณธรรมความ ดีอะไรบ้างเรามีอย่างนั้นแล้วหรือยัง ถ้ายังไม่มีก็ควรกระทำจนมีคุณธรรมเหล่านั้น ถ้ามีแล้ว ก็ให้ปิติ อิ่มใจว่า คุณธรรมอย่างนั้นเราก็มีแล้ว

ทั้งนี้มนุษย์มักกระทำกันมากนั้นคือ การบวงสรวงบูชาด้วยข้าวปลาอาหาร เครื่องหอม และสิ่ง บูชาที่สรรหามาได้ เชื่อว่าสิ่งนี้คือ การสงเคราะห์ บวงสรวง น้อมให้ หรือส่วย มีประกอบด้วยกัน 5 ประการ เรียกว่า พลีกรรม 5 ดังนี้ อริยสาวกยอมทำพลี 5 อย่าง คือ ญาติพลี อดิถิปลิ ปุพเพตพลี ราช พลี เทวดาพลีด้วยโภคทรัพย์ที่ทำมาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อ ต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม

แสดงถึงความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีแต่เทวดาที่ ส่วนใหญ่แล้ว มนุษย์จะเคารพบูชาเทวดาตามศักดิ์ ที่สูงกว่า และนำมาซึ่งการบวงสรวง เช่นสังเวทย้อวอน และร้องขอต่อเทวดา ในรูปแบบที่นำเทวดามา เป็นที่พึ่งที่อาศัย ด้วยใจที่ปรารถนาให้ได้เกื้อกูลต่อกัน ดังนั้นเทวดาจึงมีอำนาจที่จะบันดาลสุขให้แก่ มนุษย์ผู้มีใจศรัทธา แต่มักจะเป็นไปในรูปแบบของ การบูชาที่ตัวตนของเทวดาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแท้จริง แล้วการระลึกนึกถึงเทวดา ในฐานะที่เป็นผู้มี คุณธรรม และเทวลักษณะ คุณลักษณะอันเกิดได้ด้วยบุญ แล้วจิตผ่องใส พระพุทธองค์ให้ทรงนึกถึงเป็น การเจริญสติ กล่าวคือ ระลึกเพื่อให้บังเกิดความเบิกบาน ผ่องใส และใจไม่ตกต่ำว่าคุณธรรมใดที่ เทวดามี เราที่เป็นมนุษย์ก็มี ด้วยเช่นกัน เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมเข้าถึงอรรถภาพความเป็นเทวดาได้ เช่นกันนั่นเอง แต่กระนั้นมนุษย์ก็ยังคงต้องคอยหวังพึ่งเทวดาอยู่ トラบใดที่ความสัมพันธ์นี้ยังมีอยู่

วิญญานและความมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นสิ่งมีอยู่อย่างเที่ยงแท้แน่นอน คงที่ไม่มีการเกิดดับ เป็นนิรันดร และแสดงตัวให้ ปรากฏได้เป็น 2 ลักษณะ คือ เป็นวิญญานสากลหรือปรมาตมัน และ เป็นวิญญานย่อย หรือ ชีวาตมัน วิญญานสากลนั้น มีอยู่ในภาวะที่เป็นอันติมสังจะ คือเป็นความ จริงสูงสุด ไม่ถูกจำกัดด้วย สิ่งอื่นใด เป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัวเอง ในขณะที่วิญญานย่อย ถูกจำกัดด้วยร่างกาย ซึ่งเปรียบเสมือนอาการณ์ที่

หุ้มห่อชีวาตมมันอยู่ เมื่อยังมีวิชาชีวาตมมันก็จะไปอาศัยอยู่ในร่างกาย เวียนวายตายเกิดในระหว่างร่างกายเก่ากับร่างกายใหม่ จนกว่าชีวาตมมันจะหลุดพ้นจากการจำกัดด้วยประการทั้งปวง บรรลุความเป็นเอกภาพกับสิ่งสมบูรณ์ที่เรียกว่า ปรมาตมมันในที่สุด

แนวคิดเรื่องวิญญาณที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีสภาพเป็นนามธรรมไม่มี ตัวตนที่แท้จริงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยต่างๆ ถ้าไม่มีปัจจัยที่ทำให้เกิดวิญญาณ ก็ไม่เกิดเมื่อวิญญาณเกิดเพราะอาศัยปัจจัยใด ๆ ก็เรียกว่า “วิญญาณ” ตามปัจจัยนั้นๆ เช่น วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยรูปารมณ์ ก็เรียกว่า จักขุวิญญาณ วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัย สัททารมณ์ ก็เรียกว่า โสตวิญญาณ เป็นต้น อุปมาเหมือนไฟเกิดขึ้นเพราะอาศัยเชื้อ อะไร ก็เรียกว่า “ไฟ” ตามเชื่อนั้นๆ เช่น ไฟที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยไม้ ก็เรียกว่า “ไฟไม้” ไฟที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยป่า ก็เรียกว่า “ไฟป่า” ฉะนั้น สถานภาพของวิญญาณ มีการเกิดดับอย่างรวดเร็ว ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วิญญาณในพระไตรปิฎกนั้น เมื่อกกล่าว โดยสรุปแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ วิถีวิญญาณ และภวังควิญญาณ

แนวคิดเรื่องวิญญาณในอรรถกถามีนิยามเหมือนกันกับพระไตรปิฎก กล่าวคือ เป็นสภาพรับรู้ อารมณ์ หรือ คิดอ่านอารมณ์ต่าง ๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ โดยที่ วิญญาณนี้ จะต้องทำงานผ่านทางระบบประสาทสัมผัส จึงจะทำหน้าที่เห็น หรือได้ยิน เป็นต้นได้ และสถานภาพของวิญญาณนี้ ไม่เที่ยง มีการเกิดดับติดต่อกันตลอดเวลา โดยไม่ขาดสาย สืบสันตติอย่างนี้เรื่อยไป ในประเภทของวิญญาณเหล่านั้น เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็คือ วิถี วิญญาณ และภวังควิญญาณ โดยที่วิญญาณทั้งสองประเภทนี้มีความสัมพันธ์กันอย่าง ไกลชิด เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน

แนวคิดเรื่องวิญญาณในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาร่วมสมัย โดยสารัตถะ สำคัญ ก็มีนิยามเช่นเดียวกันกับในพระไตรปิฎกและอรรถกถา กล่าวคือ เป็นสภาพรับรู้ อารมณ์ หรือ คิดอ่านอารมณ์ ธรรมชาติ หรือลักษณะเฉพาะของวิญญาณ คือ รู้อารมณ์ ส่วนลักษณะโดยทั่วไปของวิญญาณ คือ ไม่มีรูปร่าง ไม่มีตัวตนให้มองเห็น ไม่มีสี ไม่มี น้ำหนัก และไม่กินเนื้อที่ รับรู้อารมณ์คือสิ่งเร้าได้ไกล เกิดดับอยู่ตลอดเวลา อยู่ในร่าง กาย มีสมอบเป็นที่ตั้งอาศัย สถานภาพของวิญญาณนี้ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตกอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์ วิญญาณ จึงไม่อยู่ในฐานะเป็นอมตะ หรือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธศาสนาปฏิเสธความเที่ยงแท้ของวิญญาณ ความสืบต่อของวิญญาณนั้น

ในมุมมองของ วิญญาณ คือ ดวงจิต หรือพลังงาน เทพ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามความความเข้าใจของคนในพื้นที่ ๆ ศรัทธาในเจ้าพ่อเขาใหญ่ สอดคล้องกับการที่บุคคลหนึ่งตายไปเกิดในนรก หรือไปเกิดสวรรค์ หรือบรรลุพระอรหันต์นั้น เป็นเพราะอาศัยการกระทำของตนเองเป็นพื้นฐานทั้งสิ้น มนุษย์มีฐานะเป็นนายของตนเอง ไม่มีผู้วิเศษหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะมาตัดสินชะตากรรมของมนุษย์ได้นอกจากกรรมของตนเท่านั้น เรื่องนรก สวรรค์ โลกมนุษย์ เป็นสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดตามอำนาจผลแห่งกรรม เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดสามารถรับรู้ได้โดยญาณ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณที่สามารถระลึกอดีตชาติได้ จุตูปปาตญาณ ญาณที่สามารถเห็นหมู่สัตว์ทั้งหลายกำลังจุติ อุบัติ ไปในสถานที่ต่าง ๆ ส่วนอสาวิขยญาณนั้น ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก ในทางพระพุทธศาสนาหากจะสัมผัสได้ถึงเรื่องที่เกินตาเนื้อ หูเนื้อ กายเนื้อ ใจเนื้อ จะสัมผัสได้นั้นต้องอาศัยการฝึกจิตให้ถึงขั้นอภิญา 6

ซึ่งประกอบไปด้วย 1.อิทธิวิชา ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ 2. ทิพโอสถ (ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์) 3. เจโตปริยญาณ (ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้) 4. ปุพเพนิวาสานุสสติ (ญาณที่ทำให้ระลึกถึงชาติได้) 6. ทิพจักขุ (ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์) 7. อาสวกขยญาณ (ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป) คือต้องมีทิพย์จึงจะพิสูจน์ได้ว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่ที่บูชากันนั้นมีอยู่จริงหรือไม่ ไม่สามารถตัดสินด้วยคำบอกเล่าหรือจากประสบการณ์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือพิสูจน์ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ได้อย่างแน่นอน

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาความเชื่อพิธีกรรมการบูชาและมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ อำเภอบางบาล จังหวัด นครราชสีมา ทำให้ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่ทำการวิจัย เพื่อศึกษาครั้งต่อไป

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้

ผลการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ คือการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่มีความรู้ทางด้านแนวคิดความเชื่อพิธีกรรมการบูชาและการมีอยู่ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ เพื่อให้เกิด ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ทั้งนี้ครอบคลุมความเชื่อเฉพาะถิ่นเขาใหญ่เท่านั้น จึงควรศึกษาเพิ่มเติมใน ส่วนของแนวคิดความเชื่อเรื่องเทวดาที่ปรากฏในสังคมไทยด้วย เพื่อศึกษาเปรียบเทียบและขัดเกลาเป็น องค์ความรู้ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตตามคำสอนเพื่อแก้ไขวิกฤติศรัทธา ที่ไม่ถูกต้องให้กลับเป็นสัมมาทิฐิและปฏิบัติต่อไป

แม้ว่าเรื่องเทวดาจะเป็นความเชื่อส่วนบุคคลที่มีเรื่องราวและความเป็นมาชัดเจนในคัมภีร์ แต่ก็ ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยในหมู่ประชาชนว่าจริงหรือไม่ เพราะพิสูจน์ได้ยาก ทำให้ความเข้าใจเรื่อง เทวดาไขว้เขวไปใช้ในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น เกิดร่างทรงเป็นจำนวนมากโดยมักอ้างเป็นวิญญาณ เป็น เทพ เป็นเทวดา นำเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดาไปสร้างช่องทางทำมาหากินที่ไม่ใช่สัมมาอาชีพ เป็นต้น สังคมไทยจึงควรที่จะมีการจัดเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดาอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้หนักไปในทางมิจฉาทิฐิและ เกิดการบูชาตามหลักการของศาสนาพุทธที่ควรจะเป็น คือ การบูชาคุณงามความดี โดยมีแนวทางการบูชา เทวดาอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาทำให้เห็นถึงความสำคัญของ ความเชื่อเรื่อง ความเชื่อพิธีกรรมการบูชาและมีอยู่ ของเจ้าพ่อเขาใหญ่ ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาต่างๆ และเห็นถึงความจำเป็นในการศึกษาเชิงลึกเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดของ วิญญาณ เทพ เทวดา ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในมุมมองต่างๆ จึงใคร่ขอเสนอแนะหัวข้อวิจัยที่ควรศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

1) ควรศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับวิญญาณ และเทพเทวดา ในพุทธปรัชญากับความเชื่อเรื่อง วิญญาณในสังคมไทย

2) ควรศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับวิญญาณ และเทพเทวดา ในพุทธปรัชญากับความเชื่อเรื่อง วิญญาณในสังคมตะวันตก

3) ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องวิญญาณ เทพเทวดาที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2523). **จักรวาลที่ปณี**. กรุงเทพฯ: เนททัลเอ็กเพิลส์ศึกษาการพิมพ์.

ปิ่น มุกข์กันต์. (2504). **ประมวลศัพท์ศาสนา สำหรับนักศึกษาและประชาชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมมหาวีรานุวัตร. (2528). **มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา**. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). **เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์เทวดา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ธรรมดา.

พระมหาประเวณี คงคปญโญ. (2519). **ตายแล้ววิญญาณไปไหน**. กรุงเทพฯ: ธรรมบรรณาการ.

พระราชวรมนูณี (ประยูร ธมมจิตฺโต). (2537). **ปรัชญากรีกบ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญโญ). (2533). **ธรรมโฆษณอบรรณานุกรม**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2545). **ไสยศาสตร์ครองเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเทวดาในล้านนา

An Analytical Study of the Value of the Deity Beliefs in Lanna

พระใบฎีกากฤตธีภากร อาภัสสโร (อ้นแพ)

Phrabaidekakrittateephakorn Arpassaro (Onphae)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเทวดาในล้านนา” โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาความเชื่อเทวดาในล้านนา 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเทวดาในล้านนา งานวิจัยครั้งนี้ โดยศึกษาข้อมูลจากตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาและปรัชญาและสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 6 รูป/คน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผลจากการวิจัยพบว่า

1) เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท นั้นสรุปได้ว่า เทวดา มีอยู่ 3 ประเภท คือ 1. สมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา, พระราชเทวี พระราชกุมาร ซึ่งทรงมีอำนาจเปรียบประดุจเทวดา 2. อุปัตติเทพ คือ เทวดาในกามาพจรสวรรค์และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย 3. วิสุทธิตเทพ คือ ท่านผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ชีนาสพ ทั้งนี้การอุบัติขึ้นมาของเหล่าเทวดาทั้งหลายเกิดมาจากผลบุญที่ได้เพียรกระทำสั่งสมเอาไว้มีการให้ทาน รักษาศีล เจริญจิตภาวนา ประพฤติตนอยู่ในหลักของกุศลกรรมบถ 10

2) ความเชื่อเทวดาในสังคมล้านนาส่วนใหญ่ นั้น มาจากการที่มนุษย์รู้สึกหวาดกลัว รู้สึกไม่ปลอดภัยในพลังอำนาจของสิ่งลึกลับที่มองไม่เห็น เช่นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่ยังไม่สามารถอธิบายได้ มีอำนาจเหนือธรรมชาติเกินกว่ามนุษย์ นั่นคือ ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ หรือเทวดา และความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาต่างให้ความเชื่อในเทวดา ซึ่งชาวล้านนาส่วนใหญ่เรียกว่า “ผี” สามารถแบ่งแยกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1. ผีฟ้า หรือผีแถน 2. เทวดาอารักษ์ ที่รักษาประจำบ้านเมือง หมู่บ้าน เช่น ผีเจ้านาย เสือบ้าน เสือเมือง เสือวัด และ 3. ผีบรรพบุรุษที่คอยรักษาต้นตระกูล เครือญาติสายโลหิต เช่น ผีปู่ย่า ผีมด ผีเม็ง ผีลัวะ ผียาง ผีปู่แสะย่าแสะ และเจ้าแม่นางแก้ว ด้วยความเคารพนับถือเทวดาของชาวล้านนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิต จึงส่งผลให้ชาวล้านนามุ่งเน้นให้คนประกอบคุณงามความดีโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญแก่ตน ครอบครัว ชุมชน และบ้านเมือง ถึงแม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไปหลายร้อยปี แม้ว่าจะมีการรับ สอดแทรก หรือปรับของเก่าให้เป็นของใหม่ แต่ทว่าก็ยังคงรักษาแนวคิดดั้งเดิมที่เป็นหัวใจหลักเอาไว้ได้ว่า เทวดาตามหลักศาสนาพุทธ และไสยศาสตร์ในศาสนาพราหมณ์ ยังผสมผสานเจือปนกันอยู่ ผ่านจารีต ทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ความเป็นล้านนามาจนถึงทุกวันนี้

3) คุณค่าความเชื่อเรื่องเทวดาในล้านนา เชื่อว่าเทวดา จะคอยปกป้องรักษาช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ตลอดจนสร้างขวัญกำลังใจต่อการดำเนินชีวิตอันววยวายพรให้ประสบผลสำเร็จ อีกทั้งเพื่อให้มนุษย์ประพฤติตนเองตามแบบอย่างของเทวดา ละเว้นกระทำความชั่ว ทำแต่ความดี แอบแฝงกุศโลบายให้ผู้คนเกิดความยำเกรง หรือเกรงกลัวต่อพลังอำนาจอิทธิฤทธิ์เทวดา ทำให้กลายเป็นคนนอบน้อม คุณค่าความเชื่อเรื่องเทวดาของคนล้านนามีส่วนเสริมสร้างคุณค่าทางจริยธรรม ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยความไม่ประมาท สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : คุณค่า, เทวดา, ล้านนา

Abstract

Research study “An analytical study of the value of the deity beliefs in lanna” with the objectives of 1.) to study the devas in Theravada Buddhism 2.) to study the deva belief in Lanna 3.) to study and analyze the value of deva belief in Lanna this research By studying information from academic texts on Buddhism and philosophy and interviewing information from 6 experts/person, it is a qualitative research (Qualitative Research).

The results of the research found that

1) Devas in Theravada Buddhism It can be concluded that there are 3 types of angels: 1. Hypothetical gods, which are fictional angels, namely kings, royal goddesses, royal children, who have power like angels. Brahma groups 3. Visudhithep is the one whose mind has been freed from all defilements, i.e. the Lord Buddha. Individual Buddha image and Phra Arhat Khinasop In this regard, the emergence of the angels was born from the merit that has been diligently accumulated. Conduct oneself in accordance with the principles of 10 meritorious actions

2) Belief in the gods in most of Lanna society it comes from the fear of human beings. Feel insecure in the unseen powers of the mysteries. Such as unexplained natural phenomena Has supernatural powers beyond humans, that is, ghosts, demons, spirits or angels, and the traditional beliefs of the Lanna people believe in angels. Which most Lanna people call "ghosts" can be divided into 3 types: 1. Phi Fah or Phi Tan, 2. Guardian angels who guard the country and village, such as the ghosts of the boss, the house, the city, and the temple, and 3. the ancestor ghosts who guard. prototype blood relatives such as ghosts, grandparents, ghosts, ants, ghosts, Meng, ghosts Lua, ghosts, Yang, grandfathers, grandmothers and Goddess Nang Kaew With respect to the deities of the Lanna people as a spiritual anchor in their lives. As a result, the Lanna people focus on

doing good deeds with the aim of achieving happiness. Prosperity for oneself, family, community and the country, although hundreds of years have passed. Even if there is receiving, inserting or adjusting the old to be the new But still maintains the original concept that is the heart of it. Deities according to buddhism and superstition in Brahmanism still blend together through cultural traditions and Lanna identity until today

3) The value of belief in the gods in Lanna believe in angels Will protect and help in various matters and it's a mental stimulant. as well as building morale for life and wishing success and to allow humans to behave according to the example of the gods Refraining from doing bad things, doing only good deeds, hiding Kuslobai to make people fear. or afraid of the mighty power of the gods become humble The value of Lanna people's belief in angels contributes to enhancing ethical values and helping to improve the quality of life with carelessness. in line with the teachings of Buddhism

Keywords : value, deit, lanna

บทนำ

มนุษย์เรานั้นนับตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสิ่งที่มนุษย์ทุกคนได้ตั้งความปรารถนาในการทำบุญสั่งสมกุศลคุณงามความดีต่าง ๆ นั้น ก็เพื่อให้ตนได้รับความสุขสบายทั้งในชาตินี้และชาติหน้า หรือเมื่อยามที่ละสังขารจากโลกนี้ไปแล้ว ในทางด้านพระพุทธศาสนาถือว่า คดีคือสถานที่ไปหลังความตายนั้นไม่สามารถคาดการณ์ไว้ได้ล่วงหน้าว่าหนทางชีวิตหลังความตายนั้นเราจะไปจุติอยู่ ณ สถานที่ใดระหว่างตกไปสู่อบายภูมิ คือ ภูมิกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ 4 อย่าง คือ 1. นิรยะ (นรก) 2. ตีรัจฉานโยนิ (กำเนิดติรัจฉาน) 3. ปิตติวิสัย (ภูมิแห่งเปรต) 4. อสุรกาย (พวกอสุรกาย) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554: 497) ได้มีโอกาสกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้ง หรือจุติไปเกิดเป็นเทวดาหมู่เทพชาวสวรรค์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554: 138) ได้เสวยสุขในวิมานบนสวรรค์ ทว่าถ้ามนุษย์เราประกอบกรรมแต่อกุศลคือ การกระทำความชั่วในทางที่ไม่ดีอันเป็นมูลเหตุให้บาปกรรมเหล่านั้นชักนำพาไปสู่ทุกขภูมิ ซึ่งเป็นภพภูมิที่ได้รับแต่ความทุกข์ยากลำบากมีเปรต อสุรกายเหล่านี้ เป็นต้น

แต่ถ้ามนุษย์ก็ยังสามารถเลือกที่จะกระทำความในฝ่ายอันเป็นกุศลกรรมคือการกระทำความดีเป็นฝ่ายดีประกอบด้วยบุญกุศลที่จะนำพาเราไปสู่สุคติภูมิอันเป็นภพภูมิที่ดีมีสวรรค์ เป็นต้น ซึ่งในหลักทางพระพุทธศาสนาความมีอยู่ของเหล่าเทวดาทั้งหลายเหล่านั้น ได้ถูกกล่าวถึงอยู่หลายครั้งในพระไตรปิฎก ดังจะเห็นเมื่อครั้งหนึ่งที่เมืองไพศาลีพระพุทธองค์ได้ให้พระอานนท์สาธยายมนต์รัตนสูตร โดยเนื้อความข้างต้นว่า “ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้นหรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ขอให้ภูมิทั้งปวงเป็นผู้ใจดีและจงฟังภาสิตโดยเคารพเถิด เพราะเหตุฉะนั้นแล ภูตทั้งปวงท่านจงใคร่ครวญ จงแผ่เมตตาต่อหมู่มนุษย์ด้วยเถิด มนุษย์เหล่าใดนำเครื่องเช่นสรวงมาให้ทั้งกลางวันและกลางคืน เพราะเหตุนี้ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาทจงรักษามนุษย์เหล่านั้น” (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-3/9)

เทวดาตามความหมายในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ผู้ที่อาศัยอยู่ในเทวโลก เทวดาผู้ชายคือ เทพบุตร เทวดาผู้หญิงคือ เทพธิดา อาศัยอยู่ในชั้นสวรรค์มี 6 ชั้น จึงมีชื่อเรียกว่า ฉกามาพจร ซึ่งมีความหมายถึง ภาพภูมิที่ยังติดอยู่ในบ่วงกามตัณหา ยังมีความอยาก ความใคร่ มีการจุติเกิด ดับ คล้ายปุถุชน เหมือนดั่งมนุษย์โลก และนอกจากนั้นในทางพระพุทธศาสนายังสามารถแบ่งแยกคำว่า เทวดา ออกเป็นอีก 3 ประเภทคือ 1. สมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ โดยการยอมรับร่วมกันของมนุษย์ ได้แก่ พระราชา, พระราชเทวี พระราชกุมาร ซึ่งทรงมีอำนาจเปรียบประดุจเทวดา 2. อุปัตติเทพ คือ เทวดาผู้อยู่อีกภพหนึ่งโดยนับตั้งแต่เทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกภูมิขึ้นไปจนถึงตลอดทั้ง 16 ชั้น 3. วิสุทธิเทพ คือ พระชีนาสพซึ่งแบ่งได้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ทั้งนี้การอุบัติขึ้นมาของเหล่าเทวดาทั้งหลายเกิดมาจากผลบุญที่ได้เพียรกระทำสั่งสมเอาไว้มีการให้ทาน รักษาศีล เจริญจิตภาวนา เป็นต้น และโดยอาศัยคุณธรรมเบื้องต้น คือ หิริโอตตปปะ นำพาให้ไปเกิดบนสรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ได้สวดยทิพย์สมบัติของเทวดา แต่ทว่าเทวดาก็ยังสามารถจุติดับลงจากภพสวรรค์ได้เช่นเดียวกัน หากหมดบุญวาสนาหรืออายุขัยในเทวโลกลงแล้ว

อาณาจักรล้านนา คือ ราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีตที่ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ตลอดจนถึงสองปันนา เช่น เมืองเชียงรุ่ง (จิ่งหง) มณฑลยูนนาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพม่า ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีเมืองเชียงตุงเป็นเมืองเอก ฝั่งตะวันตกแม่น้ำสาละวิน มีเมืองนายเป็นเมืองเอก และ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงรายพะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน โดยมีเมืองเชียงใหม่ เป็นราชธานี มีภาษา มีตัวหนังสือ และวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตนเองเป็นที่มาของการนับถือเทวดาประจำถิ่น หรือประจำท้องถิ่น ในประเพณีชาวล้านนาเทวดาประจำท้องถิ่นนี้มีอยู่ด้วยกันหลายประเภท ได้แก่ เทวดาที่คอยดูแลรักษาประจำถิ่นที่ เช่น หอเจ้าที่ เจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา ซึ่งเป็นใหญ่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะบ้างก็เรียกว่า เทพารักษ์ หากเป็นกรณีเทวดาที่สถิตอยู่ตามต้นไม้เรียกว่า รุกขเทวดา นอกจากนี้ ในหลายกรณี เมื่อบรรพบุรุษของครอบครัวหรือชุมชนเสียชีวิตลงก็อาจมีการยกย่องให้เป็นผีบรรพบุรุษ ซึ่งอาจรวมได้เป็นเทวดาประจำท้องถิ่นประเภทหนึ่งด้วย นอกจากนี้เทวดาประจำถิ่นที่คติความเชื่อของชาวล้านนาก็ยังมีการนับถือเทวดาประจำเมืองอีกด้วย โดยเมื่อสถาปนากันเมืองขึ้นครั้งแรกก็ต้องตั้งศาลหรือหอขึ้นไว้เพื่อเป็นที่สถิตของผีบ้านผีเมือง บางครั้งเราก็เรียกขานเทวดาประเภทนี้ว่า ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง บ้างก็เรียกว่า ผีหลวง เป็นต้น

สำหรับพิธีในการบูชาบวงสรวงเทวดานั้นสามารถพบได้ในพิธีและประเพณีหลายอย่างของชาวล้านนา หากเราต้องดำเนินชีวิตสัมพันธ์กับพื้นที่หรือสิ่งใด รวมถึงถ้าจะทำกิจการงานใดเป็นพิเศษ ก็จำเป็นต้องสังเวยบอกกล่าวให้เทวดาทราบ เพื่อความสุขสวัสดิหรือบันดาลการบรรลุผลสำเร็จตามแต่กรณี มิฉะนั้นหากมิได้บวงสรวงสังเวยหรือปฏิบัติผิดจารีตธรรมเนียม เทวดาอาจจะบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ร้ายต่างๆได้ การบวงสรวงสังเวยนี้ มีอาทิ การตั้งศาลหรือหอ ในกรณีของหอเจ้าที่ หอผีเสื้อบ้าน หอผีเสื้อเมือง การบวงสรวงเมื่อจะทำการตัดไม้ใหญ่ ในกรณีของรุกขเทวดา หรือหากชาวล้านนาสมัยก่อนจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้การจะปลูกเรือนก็ต้องบวงสรวงพร้อมเครื่องเช่นสรวงไหว้หอเจ้าที่เสื้อบ้านเสื้อเมือง

เพื่อขอที่ดินต่อผู้รักษาพื้นดินก่อน เครื่องบวงสรวงดังกล่าวมีหมากพลู มะพร้าวอ่อน ขนมต้ม กล้วยน้ำว่า
ข้าวตอกดอกไม้ ไข่ต้ม เป็นต้น

ในความเชื่อทางล้านนาก็มีการเอ่ยถึง เทวดาต่างๆ ที่รวมไปถึงพิธีกรรมดังที่อยู่ในบทสวด
อัญเชิญ เทวดาในพิธีกรรมพิธีกรรมขอฝนด้วยคำบูชาท้าวทั้ง 4 (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 45) และเทวดา
อีกสององค์ว่า “บัดนี้ขอเทพยดา อินทร์ พรหม ยมราช และท้าวจตุโลกทั้ง 4 สักขิสากสี ขอหื้อเทพบุตรตน
ชื่อ ปัชขุนนะ อันรักษาฝั่ง น้ำฝน และเทพบุตรตนชื่อ วลาหก อันรักษาฝั่งเมฆ จูงนำมายังมหาเมฆ และทำ
ฝนอันใหญ่ตกลงมาในราชสัณฐานบ้านเมืองที่นี้ หื้อชุ่มเย็นเป็นสุข ยุทางกระทำให้ไรนา สวน เรือก เพ็งด้วย
อานุภาพจะสัจจะอิชฐฐาน บารมีธรรม แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” หรือในพิธีกรรม การบูชาขอฝนให้
ตกต้องตาม ฤดูกาล ที่มีการบูชาพญาแถน คือเทวดาผู้บันดาลฝนว่า “โหนโต เถน เทวราชา ดูราเจ้าพญา
แถนตนประเสริฐ อันเป็นต้นทิพย์เกิดเมืองบน อันเป็นเจ้าแก่น้ำฟ้าและสายฝน บัดนี้มนุสสุโลก
เมืองคน ก็เป็นอันแห้งแล้ง หาน้ำฟ้าและสายฝนอันจักตกลงมาชุ่มบ้านเย็นเมืองก็หาบได้” (ศรีเลา เกษ
พรหม, [ออนไลน์])

จึงจะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาได้ถูกลดความสำคัญลง นั่นคือผู้คนให้ความสำคัญกับหลักปฏิบัติ
ในทางพุทธศาสนาเพียงแค่ว่า การมีศาสนาไว้เป็นเพียงสิ่งแทนตัวบุคคลว่าตนเองนั้นมีเชื่อบุคคลที่ไว้ ศาสนา
แต่ทำให้การรับประกันได้ว่าพระพุทธรูปศาสนาที่ตนเองสมัครใจรับเอามาเป็นนั่น จะสามารถเป็น ที่พึ่งแก่
ชีวิตหรือเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจได้อย่างแท้จริง ดังคำที่ตถาคตได้เคยตรัสกล่าวว่า “มนุษย์ทั้งหลาย
เป็นอันมาก ถูกความกลัวคุกคามเอาแล้วยอมถือนอกรีตบ้าง ป่าไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์บ้าง สวนศักดิ์สิทธิ์บ้าง
รุกขเจดีย์บ้างว่าเป็นที่พึ่งของตน นั้นไม่ใช่ที่พึ่งอันทำความเกษมให้ได้เลย, นั้นไม่ใช่ที่พึ่ง อันสูงสุด, ผู้ใด
ถือนอกรีตนั้นๆแล้ว ย่อมไม่หลุดพ้นไปจากทุกข์ทั้งปวง” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/27/24) ด้วยเหตุนี้หากเราชาว
พุทธพากันละเลยคำสอนของพระศาสดาที่ได้ตรัสไว้กับอานนท์ว่า “อานนท์ เพราะเหตุนี้แลพวกเธอจึงมี
ตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอย่างนี้
แลอานนท์ ภิกษุเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่ว่าจะในบัดนี้หรือเมื่อเราล่วงไปแล้ว ภิกษุเหล่านั้นจักอยู่ในความเป็น
ผู้เลิศกว่าเหล่าภิกษุผู้ใคร่ต่อการศึกษา” (ที.ม. (ไทย) 10/165/111) มิเช่นนั้นเราทั้งหลายก็คงจะหลงกับ
การอ่อนวอนร้องขอพรต่อเทวดา และไม่รู้จักหันกลับมาพึ่งพาตนเองเสียแล้ว ความเป็นชาวพุทธของเรา
ทั้งหลายก็คงจะกลายเป็นเพียงแต่ชื่อภายนอกที่ไม่มีความหมายต่อความสำคัญภายในของเราได้เลย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์คุณค่าเทวดาในล้านนา ซึ่งผู้วิจัยมีแนวคิด
อยากจะทราบว่า แนวคิดทางด้านคุณค่าแท้คุณค่าเทียมความเชื่อเทวดาในล้านนานั้น เทวดาจะมีคุณค่า
ความเชื่อตามหลักพุทธปรัชญาอย่างไร แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางด้านคุณค่าความเชื่อเทวดาใน
พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไร ในอีกแง่มุมหนึ่งการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะช่วยในการเพิ่มความรู้อัน
ความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของเทวดาได้มากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

2. เพื่อศึกษาความเชื่อเทวดาในล้านนา
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเทวดาในล้านนา

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในแง่เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ได้ทำการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา รวมไปถึงการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ทรงคุณวุฒิ และรวบรวมข้อมูลในชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากตำรา หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) จากเอกสารพระไตรปิฎกออนไลน์ ตลอดจนงานเขียน พระอาจารย์ นักปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ข้อมูลจากหนังสือทางวิชาการ เครือข่ายสารสนเทศ (Internet) สารานุกรม (Encyclopedia) คัมภีร์และตำราทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงเทวดา รวมถึงเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธา และการนับถือบูชาเทวดาในทางพระพุทธศาสนาของไทย

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

- เทวดาในพระพุทธศาสนา
- ความเชื่อเรื่องเทวดาในสังคมชาวล้านนา
- คุณค่าความเชื่อเรื่องเทวดาในสังคมชาวล้านนา

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) โดยการสำรวจเอกสารและรวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ จากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539
2. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ หนังสือ เอกสารทางวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง
3. นำข้อมูลที่ได้มา ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ทำความเข้าใจ เขียน งานวิจัย พร้อมนำเสนอความเห็นของผู้วิจัย โดยมุ่งให้ตอบวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบ
4. สรุปผลการวิจัย และนำเสนอผลของการวิจัย

ผลการวิจัย

เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นสรุปได้ว่า เทวดา เกิดมาจากสัตว์โลกชนิดหนึ่งซึ่งได้กระทำความอันที่ประกอบไปด้วยการกุศลเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ได้ละจาก

โลกนี้ไปแล้วจึงได้บังเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ตามสัมมาปฏิบัติของตน จึงมีความพิเศษในตัวเองตามกำลังของผลบุญได้แก่ มีร่างกายงดงาม มีวิมานแลเครื่องประดับอันเป็นทิพย์ มีรัศมีกายสว่างไสว เสวยความสุขแลเพลิดเพลินสนุกสนานอันประกอบไปด้วยกามคุณทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเทวดาผู้ชายคือเทพบุตร เทวดาผู้หญิงคือ เทพธิดา ซึ่งอาศัยอยู่มีชื่อเรียกว่า ฉกามาพจรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม 6 ชั้น คือจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรินิรมิตวสวัตตี ซึ่งมีความหมายถึง ภพภูมิที่ยังติดอยู่ในบ่วงกามตัณหา ยังมีความอยาก ความใคร่ มีการจุติ เกิด ดับ คล้ายปุถุชนเหมือนดังมนุษย์โลก และนอกจากนั้นในทางพระพุทธศาสนายังสามารถแบ่งแยกคำว่าเทวดาออกเป็นอีก 3 ประเภทคือ 1. สมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ โดยการยอมรับร่วมกันของมนุษย์ ได้แก่ พระราชา, พระราชเทวี พระราชกุมาร ซึ่งทรงมีอำนาจเปรียบประดุจเทวดา 2. อุปัตติเทพ คือ เทวดาในกามาพจรสวรรค์และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย 3. วิสุทธิตเทพ คือ ท่านผู้มีจิตหลุดพ้นจากอัสวกิเลสทั้งปวง ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ทั้งนี้การอุบัติขึ้นมาของเหล่าเทวดาทั้งหลายเกิดมาจากผลบุญที่ได้เพียรกระทำสั่งสมเอาไว้มีการให้ทาน รักษาศีล เจริญจิตภาวนา ประพฤติตนอยู่ในหลักของกุศลกรรมบถ 10 ประการ สิ่งเหล่านี้จะนำไปเกิดบนสรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ได้เสวยทิพย์สมบัติของเทวดา เช่น มีกายทิพย์ รัศมีทิพย์ อำนาจทิพย์ และเสวยอาหารที่เป็นทิพย์ แต่กระนั้นเทวดาก็สามารถจุติดับลงจากภพสวรรค์ได้เช่นกัน หากหมดบุญหรืออายุขัยในเทวโลกลงแล้ว หรือเกิดความโกรธทะเลาะวิวาทต่อกัน ทั้งนี้พระพุทธศาสนาจึงมีหลักธรรมสำหรับปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติ ได้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีสุคติเป็นที่ไปในปีื้องหน้า ผู้ที่มุ่งหมายจะได้สวรรค์สมบัติ ต้องการไปเกิดเป็นเทวดา ต้องปฏิบัติตามหลักสัมปทา 5 ประการคือ 1. ศรัทธา มีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา 2. ศีล ปิดกั้นกาย วาจา ใจไม่ให้ที่จะทำชั่วและส่งเสริมโอกาสในการทำดี 3. สุตะ ความรู้ที่ได้สดับ 4. จาคะ การเสียสละ สละออกไป สละวัตถุสิ่งของ สละกิเลส 5. ปัญญา ความรู้ทั่ว หยั่งรู้เหตุผล แยกแยะวินิจฉัยออกได้

ดังนั้น เมื่อมนุษย์ทราบแล้วว่าเทวดานั้นควรทำอย่างไรจึงจะได้ ไปเกิดเป็นเทวดาเข้าถึงคุณธรรมชั้นไหน จึงมีการชวนช่วยในการทำความดี ละเว้นความชั่วเพื่อที่จะตนเองไปสู่ชั้นเทวดาต่อไป และอาจมีการบูชาเทวดาบ้าง อ้อนวอนเทวดาลงมาช่วยบ้าง ฟังธรรมจากเทวดาแนะนำบ้าง เพื่อการยกย่องในคุณงามความดี และจะได้กระทำตนเป็นตามแบบอย่างเทวดา อีกทั้งยังใช้เพื่อระลึกเป็นสติ เรียกว่าเทวานุสติ เพราะด้วยคุณธรรมที่มีอยู่ในเทวดา คือ สปัปฺริสธรรม 7 ประการ เพื่อให้จิตใจบังเกิดกุศลธรรมนำไปสู่ความเบิกบานและผ่อนคลายไปถึงการได้สละอุทิศบุญให้แก่เทวดา ในการทำพิธีกรรม คือเทวดาพิธี เช่น การสงเคราะห์ บวงสรวง น้อมให้แก่เทวดา เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเคารพยำเกรง เทวดา ดังนั้นผู้ใดที่ได้สั่งสมกระทำคุณงามความดีเอาไว้ในครั้งสมัยเป็นมนุษย์ ก็จะสามารถอุบัติเป็นเทวดา และผู้ที่ได้เป็นเทวดาแล้วก็มีโอกาสที่จะต้องกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ในภพภูมิอื่นๆ ตามเหตุตามปัจจัยของผลบุญแลคุณธรรมของตน

ความเชื่อเรื่องเทวดาในสังคมล้านนา ความเชื่อเรื่องเทวดาในสังคมล้านนาส่วนใหญ่ผู้นั้นมาจากคนที่มนุษย์รู้สึกหวาดกลัว ไม่ปลอดภัย ในพลังอำนาจของสิ่งลึกลับที่มองไม่เห็น เช่นปรากฏการณ์

ตามธรรมชาติ ที่ยังไม่สามารถอธิบายได้ มนุษย์จึงพยายามหาเหตุผลมาอ้างอิงเพื่อจินตนาการถึงสิ่งเหล่านี้ว่าเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเกินกว่ามนุษย์ นั่นคือ ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ หรือเทวดา และนำซึ่งการเคารพ บูชา นับถือ สืบต่อกันมา แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดที่มนุษย์ยังคงเชื่อในเหตุและผลโดยอาศัยปัญญาจึงเป็นมูลเหตุของการเกิดลัทธิความเชื่อตามพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันนั่นเอง ก่อนนั้น สังคมไทยในสมัยโบราณ ยังไม่รู้จักหรือคุ้นชินกับคำว่า ศาสนา ซึ่งมีมาในภายหลัง เช่น พุทธศาสนา หรือแม้แต่ศาสนาโบราณอย่าง พราหมณ์ และฮินดู เพราะ ในสมัยก่อนนั้น มีเพียงการนับถือบูชาผี เช่น ผีบ้าน ผีเรือน ผีฟ้า พญาแถน ผีเหล่านี้ติดต่อกับคนได้ โดยผ่านหมอผี...เรียกว่าคนทรง...เกิดระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาผี คือความเชื่อเรื่องขวัญโดยมีความเชื่อว่าถ้าขวัญอยู่กับร่างกายก็จะมีความสุข ความสบาย แต่หากขวัญออกจากร่างกายก็จะเจ็บป่วยไข้จนถึงตาย คนไทยจึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ เช่น ทำขวัญ สู่ขวัญ หรือเรียกขวัญและเมื่อตายไปแล้วก็เท่ากับขวัญได้ออกไปจากร่างแล้วอย่างถาวร ไม่อาจเรียกกลับมาได้นั่นเอง จากความเชื่อเรื่องผี หรือหรืออำนาจลึกลับนำไปสู่เทพ และเทวดาตั้งที่ปรากฏในสังคมไทยในปัจจุบัน และความสัมพันธ์ระหว่างเทวดากับมนุษย์ที่ปรากฏในสังคมไทย ส่วนใหญ่จะเกิดจากอิทธิพลจากความใกล้ชิดกันของภพภูมิ โดยอาศัยแนวคิดจากความเชื่อซึ่งส่งผลให้เกิดเป็นสัมพันธ์ภาพ และรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละด้าน ซึ่งสังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดรับการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ ดังนั้นอิทธิพลต่างๆ ที่เข้ามา จึงถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการเกิดพิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรมต่างๆที่ยอมรับ นับถือ และปฏิบัติตามกันมาที่อาศัยหลักคำสอนเรื่องศีลธรรม และการทำความดี ที่มีแบบแผนให้ปฏิบัติสืบต่อกันมา และทั้งนี้ที่บ่งบอกผ่าน พิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรมทางด้านสังคมแล้ว ถูกกลั่นกรองและตกผลึกเป็น วรรณกรรมเรื่องราวความเป็นมา และศิลปกรรมทางด้านงานศิลป์ ได้แก่ ภาพจิตรกรรม และประติมากรรมต่างๆ ที่สอดคล้องและ สัมพันธ์กับเทวดามาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แบ่งย่อยออกไปแต่ละเชื้อสายชาติพันธุ์แต่ละท้องถิ่น ที่มีเอกลักษณ์และความแตกต่างกันไปใน ท้องถิ่น แต่ก็ยังคงอาศัยแนวคิดที่ได้จากความเชื่อเรื่องเทวดาทางศาสนาที่เกี่ยวข้องทั้งสิ้นและได้ถูกผสมผสานแลกเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและยุคสมัย ในเวลาต่อมาชาวล้านนาที่มีความเชื่อในเรื่องของเทวดา ได้รับอิทธิพลมาจากการเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักร ทั้งจากนครศรีอยุธยา สุโขทัย อยุธยา ศรีลังกา และพม่า และความเชื่อดั้งเดิมล้านนาที่เชื่อเทวดาหรือคนส่วนใหญ่เรียกว่า “ผี” สามารถแบ่งแยกเป็นประเภทได้เป็น 3 ประเภท โดยการยกย่องจากลำดับผีลดหลั่นลงมาตามลำดับความสำคัญ ขึ้นสู่ความเป็นเทวดาชั้นสูง คือ ได้แก่ 1) ผีฟ้า หรือ ผีแถน 2) เทวดาอารักษ์ ที่รักษาประจำบ้านเมือง หมู่บ้าน เช่น ผีเจ้านาย เสือเมือง เสือผ้า เสือวัด และ 3) ผีบรรพบุรุษที่คอยรักษาต้นตระกูล เครือญาติสายเลือด เช่น ผีปู่ย่า ผีมด ผีเม็ง ผีลี้วะ ผียาง ผีปู่แสะย่าแสะ และแม่นางแก้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวล้านนาให้ความสำคัญกับเทพหรือเทวดาแต่ละลำดับชั้น ตามความสำคัญหน้าที่ที่เทวดาเหล่านั้นดูแลรักษา เป็นที่มาของการบูชากราบไหว้ตามแต่ละท้องถิ่น โดยจะมีพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อด้วยการเช่นไหว้เป็นประจำทุกปี นอกเหนือจากนี้ชาวล้านนายังเชื่อเรื่องการดูฤกษ์ยามยามดีอันเป็นเวลามงคลในการประกอบกุศลกรรมต่างๆ ด้วย ซึ่งอาจมีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันไปบ้าง เกิดเป็นคุณค่าความเชื่อเรื่องเทวดาในสังคมล้านนาที่ใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต อีกทั้งใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ จึงส่งผลให้ชาวล้านนา

มุ่งเน้นให้ คนประกอบคุณงามความดีโดยมีจุดมุ่งหมายให้เกิดความสุข ความเจริญแก่ตน ครอบครัว ชุมชนและ บ้านเมือง อีกทั้งยังได้หล่อหลอมจนเกิดเป็นคติความเชื่อที่มั่นคง ดำรงไว้ได้ด้วยแนวคิดตาม หลักการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ถึงแม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไปหลายร้อยปี และมีการรับ สอดแทรก แทรกแซง หรือปรับของเก่าให้เป็นของใหม่ แต่ชาวล้านนาก็ยังคงรักษาแนวคิดที่เป็นหัวใจหลักเอาไว้ได้ว่า เทวดา ตามหลักศาสนาพุทธ และไสยศาสตร์ในศาสนาพราหมณ์ ยังผสมผสานเจือปนกันอยู่ ผ่านจารีต ทาง วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ความเป็นล้านนามาจนถึงทุกวันนี้ต่อไป

วิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเทวดาในล้านนา

จากการวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเทวดาในล้านนาสรุปได้ว่า คุณค่าความเชื่อเรื่องเทวดานั้น เป็นเรื่องที่ดีเนื่องจากมีความเชื่อว่าเทวดาเป็นผู้กระทำแต่ความดี อาศัยอยู่บนสวรรค์ที่มีความอุดม สมบูรณ์ด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคอันเป็นทิพย์มากมายนั้น จะขึ้นอยู่กับบุญกรรมที่ได้สั่งสมไว้เมื่อครั้งเป็น มนุษย์คือ 1. การให้ทาน 2. การรักษาศีล และ 3. การเจริญจิตภาวนา เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ได้แก่ **ทานมัย** การทำบุญด้วยวัตถุทาน การให้ทานจึงเป็นได้ทั้งหลักการ และแนวทางปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์นำ บุคคลไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นภูมิต่าง ๆ **ศีลมัย** บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล เพราะศีลเป็นแนวทางปฏิบัติ ในการสร้างวินัยในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อนำมาซึ่งความผาสุกแก่ตนเองและสังคมให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม **ภาวนามัย** เป็นการปฏิบัติหลัก ภาวนาโดยอาศัยเหตุ 4 ประการ คือ กายภาวนา สีสภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา สามารถนำมา เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อละความชั่วทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทำตนให้รุ่งเรืองภายนอก คือ มีข้าวของ เงิน ทอง ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และรุ่งเรืองภายใน คือ การตั้งตนอยู่ในบุญกิริยาวัตถุ 3 สามารถยังมนุษย์ สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ให้สำเร็จด้วยอานุภาพแห่งบุญกุศลที่ได้สั่งสมมา อีกทั้งคุณค่าความ เชื่อเรื่องเทวดาของชาวล้านนาที่มีความเชื่อว่า เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคอยปกป้องรักษา คอยช่วยเหลือ เรื่องต่างๆ และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ตลอดจนสร้างขวัญกำลังใจต่อการดำเนินชีวิต ช่วยอำนวยความสะดวก ปรนเปรอให้ตนเองประสบผลสำเร็จ อีกทั้งเพื่อให้มนุษย์ประพฤติตนตามแบบอย่างของเทวดา ละเว้นกระทำ ความชั่ว ทำแต่ความดี และเกิดความยำเกรง เกรงกลัวต่อพลังอำนาจอิทธิฤทธิ์ และปาฏิหาริย์ต่างๆของ เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆที่ชาวล้านนานับถือ อาจแอบแฝงกุศโลบายให้คนยำเกรง หรือเกรงกลัวต่อพลัง อำนาจ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ต่างๆ ทำให้คนล้านนาเป็นคนนอบน้อม ไม่ก้าวร้าว ไม่พูดจาโผงผาง จึงเกิด การบวงสรวง บูชา กราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ด้วยเครื่องสักการะต่างๆ จนเกิดเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่ยึดถือ และปฏิบัติที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็พิธีกรรมต่างๆ การรักษาโรค หรือ การเยียวยารักษาเคราะห์กรรม ล้วนแต่อิงอาศัยหลักคำสอนของศาสนาพุทธ กล่าวได้ว่าคุณค่าความเชื่อ เรื่องเทวดาของคนล้านนามีส่วนเสริมสร้างคุณค่าทางจริยธรรมแก่มนุษย์ และช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต ช่วยในการดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท หมั่นสร้างคุณงามความดี ไม่เบียดเบียนผู้อื่น รักษาศีลให้ ทาน และช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ประกอบกับการนำคติความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นผสมผสานกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมการ

ยึดถือปฏิบัติที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันที่ถูกถ่ายทอดผ่านรูปแบบวรรณกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และพิธีกรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้

ผลการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ คือ การศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้เรื่องเวทดาในล้านนา เพื่อให้ได้เนื้อหาที่ครอบคลุมเฉพาะในท้องถิ่นล้านนา จึงควรมีการศึกษาแนวคิดความเชื่อเรื่องเวทดาที่ในสังคมไทยในภูมิภาคอื่นๆ เพิ่มเติม เพื่อเปรียบเทียบกันในส่วนของคุณค่าความเชื่อเรื่องเวทดาในแต่ละภูมิภาคเพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้แนวคิดความเชื่อเรื่องเวทดาที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น สามารถนำคุณค่าความเชื่อเรื่องเวทดาไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตที่ตรงตามหลักธรรมคำสอนต่อไป แม้ว่าปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศก้าวหน้าไปเป็นอย่างมาก ทำให้คนรุ่นใหม่อาจไม่ยอมรับความเชื่อเวทดาเหมือนเมื่อก่อน ทำให้การเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อเวทดานั้นถูกบิดเบือนไป การรอดูตริ เอาเวทดาไปแอบอ้างในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น ร่างทรงต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาเป็นจำนวนมากที่อ้างเป็นเวทดา นำเวทดาไปสร้างช่องทางทำมาหากินเป็นต้น ดังนั้นหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีมาตรการที่เกี่ยวกับเวทดาอย่างเหมาะสม มีการกล่าวโทษทางกฎหมายอย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเวทดามากขึ้น ก่อให้เกิดการบูชาในคุณงามความดีของเวทดาและถือปฏิบัติตามแนวทางของเวทดาอย่างถูกต้องต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องเวทดาในล้านนา การศึกษาจากเอกสารที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้เรื่องเวทดาในล้านนา เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดความเชื่อเรื่องเวทดาให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในแง่มุมต่างๆ จึงใคร่ขอเสนอแนะหัวข้อวิจัยที่ควรศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

1. การศึกษาความเชื่อเรื่องเวทดาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องเวทดาในล้านนากับภูมิภาคอื่นของไทย
3. การศึกษาผลกระทบความเชื่อเวทดาในล้านนาที่มีต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 17.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

สร้อยดี อ่องสกุล. (2553). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2546). **วรรณกรรมล้านนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ศรึเลา เกษพรหม. **พิธีพิธีกรรมปลาช่อน**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:<http://www.sri.cmu.ac.th> [12 ตุลาคม 2566].

ศึกษาวิเคราะห์อัตถนิยมและปรตถนิยมในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

A Critical Study of Egoism and Altruism in the Movie “Phanthai Norasing” in Theravada Buddhist Philosophical Perspectives

พระพิศณย์ สุนตจิตโต (แปวขุนทด)

Phraphisan Santajitto (Paewkhunthod)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์อัตถนิยมและปรตถนิยมในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอัตถนิยมและ ปรตถนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอัตถนิยมและปรตถนิยมในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอัตถนิยมและปรตถนิยมในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร

ผลจากการวิจัยพบว่า

แนวคิดอัตถนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความหมายที่ตรงกับความเห็นแก่ตัว ตระหนี่ เป็นพฤติกรรมที่ผู้กระทำมุ่งเพื่อประโยชน์ตนเองเป็นหลัก ส่วนแนวคิดปรตถนิยมเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์หรือช่วยเหลือสังคมส่วนรวม สอดคล้องกับหลักการปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทเรื่องการให้ทานอันเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของตนเอง และผู้อื่นรวมถึงประโยชน์ทั้งสองฝ่ายด้วย

งานวิจัยนี้ให้เหตุผลว่า ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท การกระทำที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนเองหรืออัตถนิมนั้นจะเอื้อประโยชน์ให้ผู้อื่นได้ด้วยเช่นเดียวกัน เพราะแม้ว่าจะเป็นการกระทำเพื่อมุ่งประโยชน์ส่วนตน ก็ยังเกิดผลได้ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม และการกระทำเพื่อมุ่งประโยชน์ผู้อื่นหรือปรตถนิยม แต่ผู้กระทำเองก็ได้รับประโยชน์ด้วยกันแล้วต่างก็มีคุณค่าทางศีลธรรมทั้งสองแนวคิด และผู้กระทำมีเสรีภาพในการเลือกกระทำตามแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งจากทั้งสองแนวคิดนี้ เพียงแต่ทว่าต้องมีความรอบคอบในการเลือกแล้วควรเลือกด้วยปัญญา นอกจากนี้ ยังพบว่า อัตถนิยมกับปรตถนิมนั้น มีนัยยะแห่งความสอดคล้องที่ช่วยเสริมต่อซึ่งกันและกันได้อย่างลงตัวเป็นอย่างดี

คำสำคัญ : อัตถนิยม, ปรตถนิยม, พันท้ายนรสิงห์

Abstract

The thesis entitled “A Critical Study of Egoism and Altruism in the Movie “Phanthai Norasing” in Theravada Buddhist Philosophical Perspectives.” has three objectives: 1) to study egoism and altruism in Theravada Buddhism, 2) to study egoism and altruism in the movie,

and 3) to analyze egoism and altruism in the movie from Theravada Buddhist philosophical perspectives. This research is a documentary research.

Subjectivism in Theravada Buddhism has a meaning that matches selfishness. Stingy is a behavior in which the person acts primarily for his own benefit. The concept of almsgiving is to help others out of suffering or to help society as a whole, in line with the practice in Theravada Buddhist philosophy on giving alms for the benefit of oneself and others, including the benefits of both parties.

This research argues that, in the view of Theravada Buddhism, Acts that are for self-interest or subjectivity can also benefit others. Because even if it is an act for personal benefit, it can still result in both charity and charity, and the act is aimed at the benefit of others or practise, but the person who does it benefits together has moral value in both concepts, and the perpetrator has the freedom to choose to act according to one of these two concepts. But one must be prudent in choosing and then choosing with wisdom. In addition, it was found that subjectivity and pragmatism are There are implications of consistency that complement each other perfectly.

Keywords: Egoism, Altruism, Phanthai Norasing.

บทนำ

อัตนิยม (Egoism) บนความรู้ความเข้าใจสำหรับบุคคลทั่วไป ก็คือคุณลักษณะของการกระทำ ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และใจ ที่แสดงออกถึงการเอาตัวเอาเปรียบต่อผู้อื่น เป็นคนใจแคบ ไม่รู้จักเสียสละ ไร้ซึ่งน้ำใจ เป็นบุคคลที่ขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นแก่พวกพ้องและผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ของผู้อื่น โดยไม่ได้สนใจว่าใครจะได้รับความสะดวกหรือดีอย่างไร แต่ก็ผิดตรงกันข้ามกับ ปรีตนิยม (Altruism) ซึ่งมองเห็นถึงคุณลักษณะของการแสดงออกโดย ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และใจ มีความใจกว้าง ไม่เอาเปรียบผู้อื่น รู้จักการเสียสละปันสิ่งของให้ผู้อื่น มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลรอบข้างมองเห็นประโยชน์ส่วนร่วมมากกว่าส่วนตนเป็นหลัก ทั้งนี้ ในด้านของอัตนิยมและปรีตนิยมที่กล่าวถึงตามหลักปรัชญาพุทธเถรวาท อัตนิยมที่มองเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนร่วม ซึ่งตรงกับศัพท์ทางภาษาบาลี ว่า “อตตตา” แปลว่า “ตัวตน” ในสุดตันนตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท มีปรากฏคำพุทธสุภาษิตว่า “อตตตา หิ อตตโน นาโถ.” ตนแลเป็นที่พึงแห่งตน (ขุ.ธ. (บาลี) 25/22.160, ขุ.ธ. (ไทย) 25/22) บนความหมายในพุทธสุภาษิตตามนัยนี้ หมายถึง ไม่ว่าจะทำอะไรสิ่งใดควรใช้สติปัญญากำลังความสามารถของตัวเองโดยไม่หวังพึ่งใคร ส่วนปรีตนิยม ถ้ากล่าวถึงตามหลักปรัชญาพุทธเถรวาทนั้น จะเน้นทำประโยชน์สุขเพื่อคนอื่นเป็นส่วนสำคัญตามนัยคล้ายกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย โดยจะเห็นได้ว่า ก่อนที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราจะได้ตรัส

รู้พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้ง 10 มาก่อนโดยเฉพาะเมื่อชาติสุดท้ายเมื่อครั้งได้เกิดเป็นพระเวสสันดร พระองค์ก็ทรงยังทำประโยชน์เพื่อความสุขของมวลชนกลุ่มใหญ่เป็นหลักมีการให้ทาน เป็นต้น

การให้ทานในพุทธปรัชญานั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์ที่เกิดจากทาน หรือจุดหมายที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธระหว่างมนุษย์ ว่าการให้ทานนั้น ทำเพื่อตัวเอง (egoism)หรือกระทำเพื่อผู้อื่น (altruism) หรือแท้ที่จริงแล้ว เป็นการสมประโยชน์กันของทั้งผู้ให้ทานและผู้รับทานนั่นเอง ซึ่งเรื่องดังกล่าว หากพิจารณาจากระดับความดีงามในการให้ทานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว ทำให้เห็นว่าการให้ทานในพุทธปรัชญา มุ่งให้เกิดประโยชน์โดยรอบด้าน จึงถือว่าดีงาม ดังนั้นประโยชน์ที่ดีงามในการกระทำสิ่งใดในพุทธปรัชญาจึงเกิดขึ้น 3 ส่วน คือ 1. อัตตัตถะ คือการมุ่งหวังแต่ประโยชน์ตน ประโยชน์ตน, สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิต ช่วยให้เป็นผู้ดีด้วยดี สามารถพึ่งตน หรือเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ 2. ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์เพื่อคนอื่น อันพึงบำเพ็ญด้วยการช่วยให้เขาเป็นผู้ดีด้วยดี พึ่งตนเองได้ 3. อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย หรือประโยชน์ร่วมกัน (หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา, 2561 : 19-20)

เรื่องราวของ พันท้ายนรสิงห์ นั้นถึงแม้ว่าการเสียสละความสุขส่วนตนหรือแม้กระทั่งยินยอมเสียสละชีวิตเพื่อผดุงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมของบทกฏหมายถ้าลองคิดทบทวนการกระทำของพันท้ายนรสิงห์ซึ่งไม่ได้มีความแตกต่างไปกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ถึงแม้ว่าเรื่องราวเหล่านั้นจะเกิดขึ้นมาแล้วเป็นเวลาช้านานเป็นเรื่องเล่ากล่าวขานยังคงกลายมาเป็นตำนานให้ได้ศึกษากันตราบเท่าจนถึงทุกวันนี้ แล้วยังได้รับการจารึกเอาไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธการวงศ์ ต่อมา มีการหยิบยกนำเอาประวัติของพันท้ายนรสิงห์ ในช่วงที่ทำโขนเรือพระที่นั่งเอกชัยหัก ขณะที่สมเด็จพระพุทธเจ้าเสือกำลังเสด็จประพาสทรงเบ็ดที่บริเวณปากน้ำสาครบุรี ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญในช่วงนั้น มาเป็นแบบเรียนให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้ศึกษาถึงวีรกรรมทหารกล้า ของพันท้ายนรสิงห์ ผู้ที่ซึ่งมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองเช่นไร ในเมื่อตนได้กระทำผิดไปแล้ว แม้จะมีการอภัยโทษจากสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือแล้วก็ตามที แต่พันท้ายนรสิงห์ก็ขอยอมสละซึ่งชีวิตของตนเองเพื่อรักษาไว้ซึ่งกฎมณเฑียรบาล อันเป็นกฎหมายของบ้านเมืองในสมัยนั้น

วีรกรรมอันหาญกล้าดังกล่าวจึงได้ถูกนำมาสร้างเป็นภาพยนตร์ ในเรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” ได้ออกฉายในปี พ.ศ. 2558 (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์]) โดยสร้างมาจากบทประพันธ์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ที่แต่งขึ้นจากเรื่องเกร็ดในพงศาวดารประวัติศาสตร์ไทยสมัยตอนปลายแห่งกรุงศรีอยุธยา เรื่องพันท้ายนรสิงห์ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ทำรายได้มากมายมหาศาล แต่นอกเหนือจากสิ่งอื่นใดแล้วเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องความหาญกล้าซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตนยังคงส่งต่อคุณความดีนี้เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกคุณลักษณะอันชอบธรรมกระจายออกสู่สังคมคนไทยสืบไป

จากเนื้อหาในข้างต้น หากนำมาวิเคราะห์ผ่านมุมมองทางปรัชญาพุทธเถรวาท จะเห็นว่ามีเรื่องของแนวคิดอัตนิยมและปรตถนิยมที่สอดแทรกอยู่ในภาพยนตร์เรื่องนี้ แนวคิดเหล่านั้น ไม่ได้เป็นเรื่องที่คิดค้นกันขึ้นมาใหม่ แต่เป็นแนวคิดที่มีอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน รวมทั้งในด้านศาสนา อย่างเช่นพระพุทธศาสนา โดยมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งอัตนิยมและปรตถนิยม ทรงบำเพ็ญพุทธกิจเพื่อประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้อย่างแยบยล

การนำเสนอภาพผ่านมุมมองทางอัตนิยมและปรตนิยมในภาพยนตร์เรื่องนี้ ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสงสัยว่า ท้ายที่สุดแล้ว การกระทำที่ดูเหมือนจะเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่นของตัวละครต่างๆ นั้นมีรากฐานมาจากการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือไม่ และหากตัวละครจะเลือกแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งจากทั้งสองแนวคิดนี้ ตัวละครจะเลือกแนวคิดไหน เพราะอะไร ปรตนิยมจะสามารถมีพื้นที่ให้อัตนิยมสอดแทรกอยู่ในสถานการณ์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของเราในการเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้หรือไม่ และหากจะกระทำสิ่งใดเพื่อประโยชน์ของตนเอง สิ่งที่จะกระทำนั้นสามารถเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ของคนอื่นด้วยได้หรือไม่ หรือว่าการกระทำเพื่อประโยชน์คนอื่น ก็คือการกระทำที่ตนเองได้ประโยชน์ด้วยเช่นกันรวมอยู่ในนั้น และหากจำเป็นต้องเลือกระหว่างอัตนิยมกับปรตนิยมผู้กระทำมีทางเลือกให้เลือกได้แค่ไหน

ข้อถกเถียงของความขัดแย้งทั้ง 4 เรื่องนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมีมุมมองต่อประเด็นปัญหานั้นว่าอย่างไร เมื่อต้องมีการเลือก จะเลือกอย่างไร จากปัญหาข้างต้น ผู้วิจัยคิดว่าเราควรเลือกอัตนิยม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนไว้ก่อน เพราะในท้ายที่สุด ถ้าเราทำได้ คนอื่นก็จะได้ประโยชน์ทั้งหมด งานวิจัยเรื่องนี้จะพิสูจน์แบบนั้น โดยจะพิจารณาเรื่องนี้ ในมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อแสวงหาคำตอบที่สามารถนำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินของการเลือกในแนวทางที่เหมาะสม และควรเป็นไปในทิศทางที่พึงงามตามบริบทของชีวิต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอัตนิยมและปรตนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาอัตนิยมและปรตนิยมในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์”
3. เพื่อวิเคราะห์อัตนิยมและปรตนิยมในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์”

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับอัตนิยมและปรตนิยมในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” อันเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวางขอบเขตการค้นคว้า ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาและวิเคราะห์อัตนิยมและปรตนิยมที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” และศึกษาทัศนะเรื่องอัตนิยมและปรตนิยมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมทั้งจากอรรถกถา

2. ขอบเขตด้านเอกสารในการศึกษาเพื่อทำงานวิจัยชิ้นนี้ ทางด้านทฤษฎี จะศึกษาพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 พระไตรปิฎกภาษาไทยพร้อมอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ทางด้านปฐมภูมิ จะศึกษาหนังสือพันท้ายนรสิงห์ ผู้ครองใจพระเจ้าเสือ “ผู้จงรักภักดีที่ยิ่งใหญ่ไร้ค่าว่าสองมาตรฐาน” และเอกสารชั้นทุติยภูมิคือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา รวมถึงตำรา เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องอัตนียมและปรตถนียมในแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสารผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เป็นเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ซึ่งมีลำดับวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากภาพยนตร์ในเรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” และจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย รวมทั้งอรรถกถาภาษาไทย
2. รวบรวมข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ คือเอกสาร งานแปล หนังสือวิชาการ งานเขียนทางปรัชญาของนักวิชาการอันเป็นที่ยอมรับในวงการศึกษาโดยทั่วไป งานค้นคว้าวิจัย วารสารประกอบงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. ทำการวิเคราะห์และประเมินผลเพื่อยืนยันข้อสรุปแล้วนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาความถูกต้อง แล้วเสนอเป็นรูปเล่มต่อบัณฑิตวิทยาลัยพร้อมทั้งบรรยายประกอบตามระเบียบมหาวิทยาลัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เรื่องแนวคิดอัตนียมและปรตถนียมในพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่า อัตนียมในมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าการกระทำใดก็ตามจะมีค่าทางศีลธรรม การกระทำนั้นควรเป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเอง และแม้จะเป็นการกระทำที่มุ่งประโยชน์ตน ก็สามารถทำให้เกิดผลดีทั้งในแง่ทางบวกและแง่ทางลบ เพราะถึงจะทำให้เกิดผลร้ายแก่คนกลุ่มหนึ่ง แต่ก็อาจก่อให้เกิดผลดีแก่คนอีกกลุ่มหนึ่งได้ เพราะอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกุศลกรรมขึ้น และอาจทำให้เกิดผลดีแก่คนกลุ่มหนึ่ง แต่ก็อาจก่อให้เกิดผลร้ายแก่คนอีกกลุ่มหนึ่งได้ เพราะอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดอกุศลกรรมขึ้น และแนวคิดอัตนียมในมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท มีคุณค่าทางศีลธรรม เพราะนั่นคือแนวคิดของการทำหน้าที่เพื่อพัฒนาตนเองให้เข้าถึงชีวิตที่ดีแล้วนำไปสู่การดับทุกข์ โดยมีคำสอนเป็นเกณฑ์ให้ผู้กระทำเลือกดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยปัญญา เช่น การไม่เข้าไปคบหาหรือควรรอกห่างจากคนพาล คบหาแต่บัณฑิต บุชาบุคคลที่สมควรบูชา เลือกสถานที่อยู่อาศัยอันเหมาะสม สร้างคุณงามความดีด้วยตนเอง มีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต ไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน และไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ส่วนในด้าน ปรตถนียม พุทธปรัชญาเถรวาทมองว่าการให้ทานเป็นไปเพื่อประโยชน์ที่เกิดจากทาน เป็นการสั่งสมประโยชน์กันทั้งของผู้ให้ทาน และผู้รับทาน ปรากฏในพระไตรปิฎกว่าด้วยเรื่องเหตุผลของการให้ทาน 8 ประการ

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เรื่องแนวคิดเรื่องอัตนียมและปรตถนียมในภาพยนตร์เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” พบว่าพฤติกรรมของตัวละครที่มีการกระทำตามแนวคิดอัตนียมและปรตถนียมโดยใช้เกณฑ์การตัดสินในการจำแนกว่าการกระทำนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือเป็นการกระทำที่มุ่งเน้นที่ประโยชน์ผู้อื่นแยกแยะแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. ตัวละครที่มีแนวคิดปรัตถนิยม มุ่งหวังจะกระทำเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น เช่น ในครั้งที่พระพิชัย เจ้าเมืองวิเศษไชยชาญ ได้มีการจ้างครุมวยจากสำนักหลวงพ่อพระธรรมโชติ วัดโพธิ์เก้าต้น มาช่วยฝึกฝีมือเชิงมวยและดาบให้กับชาวบ้านแถมยังออกไปช่วยเหลือชาวบ้านเมื่อยามมีโจรภัยให้รอดพ้นจากทหารหลวงที่มาเรียกเก็บภาษีอากรโดยเที่ยวปล้น วิว ควาย แม้กระทั่งหญิงสาวเพื่อนำตัวไปเป็นทาส นอกจากนี้ยังมีนายสินพร้อมด้วยเพื่อนทาสด้วยกันได้มีส่วนช่วยเหลือชาวบ้านเช่นเดียวกัน อีกทั้งทรัพย์สมบัติเหล่านั้นที่ได้รับคืนมาจากทหารหลวงพระพิชัยยังเรียกให้ผู้เสียหายมารับทรัพย์คืนที่เสียไปกลับคืนมา นอกจากนี้ยังมีตอนที่นายสินได้ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือพระเจ้าเสือคราวที่ทรงปลอมพระองค์เข้าไปเมืองวิเศษไชยชาญเพื่อตามสืบความจริงเกี่ยวกับการอ้างพระบรมราชโองการชูดรีดภาษีชาวบ้านในนามของพระองค์ทรงถูกผู้ร้ายลอบปลงพระชนม์จนเกือบจะเอาชีวิตไม่รอด ต่อมาเมื่อนางนวลได้ถูกทหารหลวงลวนลามหวังจะฉุดไปข่มขืนทำเมียก็ได้ยื่นมือให้ความช่วยเหลือจนทำให้ตัวเองได้รับบาดเจ็บแทบเอาชีวิตไม่รอด และอีกหลายต่อหลายครั้งที่นายสินได้ยื่นมือช่วยเหลือนางนวลหญิงอันเป็นที่รักของตน โดยไม่ได้หวังสิ่งตอบแทน ซึ่งล่าสุดเมื่อถูกคนของพระยาราชสงครามอ้างพระบรมราชโองการนำตัวหญิงชาวบ้านขึ้นถวายตัวต่อพระเจ้าเสือ ครั้งนี้ทั้งสองรอดพ้นจากวิกฤตของชีวิตด้วยพระเจ้าเสือให้การช่วยเหลือสุดท้ายทั้งคู่จึงได้ครองรักกันอย่างสมหวัง เมื่อพระเจ้าเสือได้ทราบความจริงพระองค์พร้อมด้วยเหล่าทหารได้ไปตามจับตัวพระยาราชสงครามตามเขตชายแดน นายสินได้มีโอกาสช่วยชีวิตพระยาราชบังสันในขณะที่กำลังจะเพลิงพร้าให้แก่คู่ต่อสู้ นายสินได้ใช้ดาบเข้าสกัดกั้นเอาไว้ได้ทันท่วงที และสุดท้ายในตอนที่สำคัญนายสินหรือพันท้ายนรสิงห์ได้ยินยอมเสียสละชีวิตตนเอง เพื่อช่วยเหลือพระพิชัยและพรรคพวกที่วางแผนลอบปลงพระชนม์พระเจ้าเสือ ซึ่งนายสินได้ทูลขอพระอภัยโทษต่อพระองค์และยินยอมรับโทษตามบทกฎหมายบ้านเมือง เพื่อรักษาคงไว้ในความเที่ยงธรรม

2. ตัวละครที่มีแนวคิดอัตถนิยม กระทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์ส่วนตน เช่น พระยาราชสงครามที่แอบอ้างพระบรมราชโองการของพระเจ้าเสือเพียรพยายามสร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านในนามของพระเจ้าเสือด้วยการชูดรีดภาษีอากร ฉูดคร่ำหญิง ปล้นสะดมทรัพย์สิน วิว ควาย กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ด้วยหวังที่จะได้ทำให้ตนสามารถขึ้นเป็นกษัตริย์ได้โดยไม่มีใครต่อต้านสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เรื่องแนวคิดเรื่องอัตถนิยมและปรัตถนิยมในภาพยนตร์เรื่อง พันท้ายนรสิงห์ ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท จากพฤติกรรมของทั้งสองกลุ่มนี้ พบว่า พฤติกรรมของตัวละครที่ถึงแม้จะแสดงออกถึงแนวคิดอัตถนิยมเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน เช่น การที่พันท้ายนรสิงห์ยินยอมเสียสละชีวิตตนเองเพื่อผู้มีคุณ และมิตรสหาย ดังนั้น แม้ว่าพันท้ายนรสิงห์จะใช้อัตตาเป็นตัวเริ่มต้น แต่ก็ปรัตถไปด้วย เพราะการที่ตนเองยอมถูกประหารชีวิตเพื่อรักษาคงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมความโทษทางบ้านเมืองได้เป็นการช่วยเหลือผู้อื่นไม่ได้รับความเดือดร้อน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกุศลกรรมขึ้นในมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงให้ค่าทางศีลธรรม ส่วนพฤติกรรมตามแนวคิดปรัตถนิยม การเสียสละชีวิตของพันท้ายนรสิงห์ในคราวนี้เป็นการทำความดี ซึ่งก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของทุกคนไปในทางที่ดีขึ้นด้วย เป็นกระทำเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น โดยไม่หวังผล แต่ผลที่เกิดจากการ

กระทำจะเกิดขึ้นเอง ตามเกณฑ์แห่งการทำทาน ในมุมมองทางพุทธปรัชญาเถรวาท ขึ้นชื่อว่าการให้ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดก็ถือได้ว่าเป็นการให้ทานจะส่งผลที่เป็นกุศลกรรมกลับมายังผู้กระทำถือได้ว่าดีงามในมุมมองพุทธปรัชญาเถรวาทด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

แนวคิดแห่งการทำความดีต่อเนื้อสามารถที่เข้าใจง่าย ประพฤติปฏิบัติตามได้โดยไม่ยาก หากมีการนำมาปฏิบัติกันอย่างจริงจังในสังคม ผู้วิจัยเสนอให้เป็นการทำความดีต่อผู้อื่นโดยไม่จำกัดความยากง่าย และจำนวนคน โดยปฏิบัติด้วยตนเองเสียก่อน แล้วค่อยทำต่อเนื่องนำไปสู่คนใกล้ชั้รอบ ๆ ตัวเองในพระไตรปิฎกเล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนภิกษุเรื่อง สังฆวัตถุ 4 ที่เป็นหลักปฏิบัติธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน เปรียบเสมือนดั่งลิมสลักรถที่ตรึงตัวรถไว้มิให้ชิ้นส่วนกระเจาไป ทำให้รถแล่นไปได้ตามที่ต้องการ อันประกอบไปด้วย

1) ทาน คือ การให้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือแบ่งปันกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้ และแนะนำสั่งสอน สามารถช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว

2) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ มีวาจาเป็นที่รัก วาจาดีดูดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ เป็นการพูดคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

3) อัตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ชวนช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

4) สมานัตตตา คือ การปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย การทำตัวให้เข้ากันได้ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ไม่เอาเปรียบ ร่วมเผชิญ และแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่ถือเราถือเขา รู้จักผูกมิตรกับผู้อื่น เช่น ในยามที่ตนตกทุกข์ได้ยากก็ไม่ทอดทิ้งยังช่วยเหลือ ย่อมเกิดความสุข และความสามัคคีในหมู่คณะ

สังฆวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของคนไทยมาเนิ่นนาน อย่างน้อยที่สุด 2 ใน 4 ข้อนี้ เราได้รับการอบรมสั่งสอนมาโดยตลอด ให้มีสัมมาคารวะ พุดจาไพเราะคงความอ่อนหวาน และหมั่นให้ทาน ด้วยประโยชน์สูงสุดของการปฏิบัติตามหลัก สังฆวัตถุ 4 คือ เป็นหนทางขึ้นสวรรค์ ด้วยการเผยแพร่วัฒนธรรมนี้ยังถือได้ว่าเป็นการช่วยส่งเสริมความสมานสามัคคีในสังคม ก็น่าจะทำให้ผู้คนหันมาทำความดีต่อกันมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยเสนอแนะให้มีการศึกษาวิจัยแนวคิดอัตนิยมหรือปรัตถนิยมเพิ่มเติม เพื่อหาทางออกในประเด็นปัญหาต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) ควรศึกษาเรื่องทางเลือกเมื่อผู้กระทำตกอยู่ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้ง เพื่อหาหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมนำมาใช้เพื่อประกอบในการตัดสินใจ ยกตัวอย่างเช่น เด็กน้อยไม่มีเงิน บิดาเจ็บป่วยเป็นอัมพาตต้องนอนติดเตียงลุกขึ้นมาทำงานหาเงินประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวไม่ได้ เด็กน้อยต้องไปขโมยเงินเพื่อนำไปซื้อยา และข้าวกิน เลี้ยงดูบิดาอยู่อย่างนี้ แม้จะตั้งต้นด้วยอกุศลกรรมเพราะไปลักขโมย แต่การหายา และอาหารไปเลี้ยงดูบิดาก็เป็นกุศลกรรม ทางออกในการเลือกอัตนิยม และปรัตถนิยม ในกรณีเช่นนี้ ควรจะเป็นอย่างไร ในมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท

2) ควรศึกษามุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท ว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่ผู้กระทำจะสามารถทำได้ทั้งสองแนวความคิดในขณะเดียวกัน แล้วการกระทำนั้น ก็ยังอยู่ในหลักเกณฑ์ที่ต้องตามหลักศีลธรรม เช่น กรณีสามีภรรยาที่นิยมชมชอบกันคนละอย่างในวิธีการจัดทำบุญทอดกฐิน ตามตัวอย่างด้านบน เป็นไปได้หรือไม่ที่จะได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย โดยอาจจะไม่มีการตีม้ามา มีมโหรีปี่กลองได้ในเวลาแห่งกฐินเพื่อความสนุกสนานในเวลาที่เหมาะสม เป็นต้น

3) ควรศึกษาว่าเมื่อผู้กระทำ ทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่นด้วยเหตุที่เป็นหน้าที่รับผิดชอบ เช่น ตำรวจตระเวนชายแดนเขาสัปดาห์ผู้ร้ายขนย้ายยาเสพติดข้ามแดนเพื่อเข้าประเทศถูกฝ่ายผู้ร้ายสังหารจนเสียชีวิต เขาได้ทิ้งบุตรภรรยาให้มีชีวิตกันอย่างยากลำบากไว้ข้างหลัง การกระทำเช่นนี้ควรจะมีค่าทางศีลธรรมแบบพุทธปรัชญาเถรวาทหรือไม่

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ตรีธรรม. (2553). **พันท้ายนรสิงห์ผู้ครองใจพระเจ้าเสือ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปราชญ์.

หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา. **ปรัตถนิยมในฐานะรากฐานแห่งจิตอาสา**. วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **พันท้ายนรสิงห์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/พันท้ายนรสิงห์> [8 มกราคม 2566].

ความลึกซึ้งของศีล 8 กับการปฏิบัติกรรมฐาน

The depth of the eight precepts and the practice of meditation

สุกัญญา นาทมพล

sukanya Natompol

นิสิตสาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

วิทยาเขตบافیศึกษาพุทธโฆส

E-mail: sukanya01072519@gamil.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ “ความลึกซึ้งของศีล 8 กับแนวการปฏิบัติกรรมฐาน” พบว่า อุบายวิธีสำหรับฝึกจิตให้สงบ จิตที่สงบดีแล้ว ย่อมสำเร็จแก่ผู้มีศีลบริสุทธิ์เท่านั้น หากเมื่อศีลบริบูรณ์สมาธิก็ถึงความเป็นอันอัปนาได้คุณวิเศษทั้งหลายพึงตั้งตนอยู่ในศีล 5 หรืออาชีวะวัฏฐมกศีล อุบาสกและอุบาสิกาตั้งอยู่ในศีล 8 ดังนั้นการสมาทานศีล จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะคำสอนและการรักษาศีลส่งผลให้การแสดงออกทางกาย วาจา ใจ ของประชาชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต ศีลคือพื้นฐานขั้นต้นของการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ด้วยกาย วาจา และการไม่ทำร้ายสติสัมปชัญญะ ของตน การที่เราตั้งใจจริงในเรื่องศีล นั่นคือการอบรมบ่มเพาะสมาธิให้เกิดขึ้น การที่เราเว้นขาดจากความโหดร้าย รุนแรง เว้นขาดจากความโลภ เว้นขาดจากราคะ เว้นขาดจากการปล่อยวางเรื่อยเปื่อย เว้นขาดจากการเสพติดสิ่งมัวเมาต่างๆ ในขณะที่เว้นอย่างนั้น จิตของเราจะไม่ถูกฉุดกระชากลากไปด้วย โทสะ โลภะ ราคะ หรือวางวางเรื่อยเปื่อย หรือโมหะมัวเมาหลุ่มหลงในอบายมุขต่างๆ ลักษณะนี้เรียกว่าสมาธิจิต จิตที่เป็นสมาธิ จิตที่ไม่ถูกฉุดกระชากลากไปด้วยอารมณ์ต่างๆ แม้ศีลข้อ 1 ที่ควรตระหนักก่อนคือ ต้องเว้นขาดจากการฆ่า เว้นขาดจากการกินเนื้อสัตว์ให้ได้ ถ้ายังกินเนื้อสัตว์อยู่ ศีลข้อ 1 ของเรายังสกปรกอยู่ อาจจะมีศีลได้ระดับต้น ๆ ระดับสามัญ แต่ไม่ถึงอริยกันตศีล ยังไม่ก้าวหน้า ยิ่งถ้าเราจะต้องสังฆ่า หรือแม้ไม่สังโดยตน อาศัยปากคนวานเขาไปสังฆ่า ซ้อมา เช่นนี้ การปฏิบัติศีลของเราก็ไม่เข้าถึงเจตนาธรรม เพื่อเว้นออกจากการเบียดเบียน เพื่อเมตตาธรรม ถ้าเราพิจารณาอย่างศีล 8 อย่าง ละเอียดยึดลึกซึ้งดีแล้ว ก็เชื่อว่าการปฏิบัติกรรมฐาน หรือแม้กระทั่งการดำเนินชีวิตย่อม เป็นสุขตลอดกาลนานแม้ อริยทรัพย์หรือ ศรัทธา ศีล หิริโอตตปะ สุตตะ จาคะ ปัญญา ซึ่งเป็นทรัพย์ทางธรรมกึ่งอภิมหาบุญยิ่งขึ้น สำหรับคนมีศีล

คำสำคัญ : ความลึกซึ้ง, ศีล 8, การปฏิบัติกรรมฐาน.

Abstract

This article aims to study and analyze "The depth of the 8 precepts and the meditation practice" found that lay out methods for training the mind to be calm. Calm mind will only succeed to those who have pure virtue when the virtue is complete, the concentration reaches the state of misfortune. Laymen should set themselves up in the five precepts, or the virtuous precepts. Laymen and lay people are situated in the 8 precepts. is therefore important Because the teachings and the observance of the precepts resulted in the public's physical, verbal and mental expressions being orderly and supportive to life Precepts are the basic foundation of not hurting others by physical, verbal and not disturbing one's own conscience. That is the cultivation of meditation to happen. that we abstain from cruelty, violence, abstain from greed Except for lack of sensuality abstaining from idle speech Abstain from being addicted to various intoxicants while except that Our mind will not be dragged by anger, greed, lust or idle speech. Or being obsessed with vices. This kind of mind is called concentration mind. A mind that is concentration. The mind that is not being dragged by various emotions, although the first precept that should be realized first is must abstain from killing Abstain from eating meat. If we still eat meat, our first precepts are still dirty. There may be precepts at the basic level, at the ordinary level, but not at the Noble Kanta precepts. Not yet advanced Especially if we have to order to kill. or even not ordered by them Relying on the mouth of the old man to order to kill and buy, like this, our practice of precepts does not reach our intent. to refrain from encroachment for mercy If we carefully consider the 8 precepts, then we believe that meditating or even life Even if noble wealth or faith, precepts, hiriottapa, suta, and wisdom, which are spiritual wealth, grow more and more abundantly. for moral people.

Keywords: profoundness, eight precepts, meditation practice

บทนำ

การปฏิบัติในสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ย่อมสำเร็จแก่ผู้มีศีลบริสุทธิ์เท่านั้น หากผู้ปฏิบัติเป็นพระภิกษุ ควรบำเพ็ญอุสุมจาริกศีล ให้บริบูรณ์ดีเสียก่อน เช่น กวาดลานพระเจดีย์ ลานต้นโพธิ์ อุปัฏฐากพระอุปัชฌาย์ เป็นต้น ถ้ามีผู้กล่าวว่าอุสุมจาริกวัตรไม่จำเป็นต้องรักษาก็ได้ ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะเมื่ออุสุมจาริกวัตรบริบูรณ์ ศีลก็จะบริบูรณ์ เมื่อศีลบริบูรณ์ สมาธิก็ถึงความเป็นอัปปนาได้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “การที่ภิกษุผู้นั้นไม่บำเพ็ญอุสุมจาริกวัตรให้บริบูรณ์ แล้วจักบำเพ็ญศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ได้ นั้นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้” ฉะนั้น ภิกษุผู้ปฏิบัติควรบำเพ็ญวัตรต่างๆ ให้บริบูรณ์

ด้วยดีเสียก่อน ต่อจากนั้นชำระศีลให้หมดจด คือไม่ล่วงละเมิดที่เป็นทางกายและวาจาของบุคคลผู้สมทานศีล กฎศีลทั้งหลายพึงตั้งตนอยู่ในศีล 5 หรืออาชีวะฐานมกศีล อุบาสกและอุบาสิกาตั้งอยู่ในศีล ข้อปฏิบัติหรือกิจแรกที่จะต้องศึกษาอันเป็นจุดหมายสำคัญในพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา เพื่อแก้ความข้องใจของผู้ปฏิบัติที่ต้องการหาวิธีตัดข้ายัตถะ ที่เกิดเพราะอายตนะภายในและภายนอก ให้ขาดไป โดยมีขั้นตอนเบื้องต้น ผู้ปฏิบัติต้องตั้งอยู่ในปาริสุทธิศีล เพื่อความสำรวมระวาง 4 ประการ คือ 1) ปาติโมกขสังวรศีล ความสำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบท 2) อินทริยสังวรศีล ความสำรวมอินทริยระวางไม่ให้บาปอกุศลครอบงำ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย 6 3) อาชีวะปาริสุทธิศีล การเลี้ยงชีวิตโดยทางที่บริสุทธิ์ ไม่ประกอบบอเนสนา(หลอกลวงเขาเลี้ยงชีพเป็นต้น) และ 4) ปัจจัยสันนิสิตศีล พิจารณาใช้สอยปัจจัย 4 ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคนด้วยตัณหา จะเห็นได้ว่า ศีลจัดได้ว่าเป็นจุดเริ่มแรก เป็นปทัฏฐานแห่งการบรรลุวิมุตติ เพราะเมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว ย่อมทำให้สมาธิแน่นไม่เกิดความกังวลในการปฏิบัติธรรมนั่นเอง

ความเป็นมาและความสำคัญของศีล 8

ในสมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำการฉลองพระวิหาร 84,000 หลังทรงรับสั่งให้เทียวติกลองประกาศทั่วพระนครว่า ล่วงไป 7 วันจักมีการฉลองพระวิหารขอให้ประชาชนทั้งหมด จงสมทานองค์ศีล 8 เตรียมการฉลองพระวิหาร ทั้งภายในพระนคร และภายนอกพระนคร ในส่วนนี้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนากับประชาชนในสมัยนั้น เพราะคำสอนและการรักษาศีลส่งผลให้การแสดงออกทางกายวาจา ใจ ของประชาชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต คือการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ด้วยกาย วาจา และการไม่ทำร้ายสติ สัมปชัญญะของตน มี 2 ระดับ คือ 1) ระดับที่ยังเป็นธรรม คือ เป็นข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่แสดง และบัญญัติไปตามกฎธรรมดแห่งความดีความชั่ว เป็นไปตามกฎแห่งกรรม ผู้ทำดี ทำชั่ว หรือรักษาศีล ละเมิดศีล ย่อมให้ผลดีผลชั่วเองตามธรรมดาของเหตุปัจจัย 2) ระดับวินัย คือเป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติ คือวางหรือกำหนดขึ้นไว้เป็นการประมวลกฎหมาย สำหรับกำกับความประพฤติให้สอดคล้องกับการอยู่ร่วมกัน จึงมีการวางระเบียบไว้อย่างชัดเจน คือ ศีลในระดับวินัย นั่นเอง

เพราะเหตุนี้ ศีลที่พระพุทธเจ้าทรงสอนตามฐานะที่เป็นธรรม คือ คำแนะนำหรือหลักความประพฤติ ซึ่งผู้ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติย่อมก่อให้เกิดผลดีหรือผลร้ายไปตามกฎแห่งธรรมด ถ้าคนผู้ใดเห็นชอบว่าตนควรประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ยกเอาข้อธรรมขั้นศีล 5 หรือข้อฝึกหัดความประพฤติ 5 อย่างผู้ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา มีข้อกำหนดความประพฤติเบื้องต้น เท่านั้น แต่ถ้าผู้ใดมีอุตสาหะจะประพฤติปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปอีก เช่น รักษาอุโบสถมืองค์ 8 ในวันอุโบสถอีกส่วนหนึ่ง ก็ได้ ศีล 8 หรืออัฐศีล คือ การรักษาระเบียบ ทางกาย วาจา, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่งขึ้นไป ซึ่งเป็นศีลในระดับที่ยังเป็นธรรม คือเป็นข้อแนะนำสั่งสอน หรือข้อที่แสดงถึงความประพฤติที่จะแสดงตนว่าจะสมทาน คือตั้งไว้ดี หมายถึงตั้งกายกรรมเป็นต้นไว้ดี ไม่บกพร่อง และรักษาไว้ เพราะเป็นความประพฤติที่ยังยิ่งขึ้นไป เพราะเป็นการสังวร ยังยั้ง ไม่ละเมิด ด้วยการถือปฏิบัติแห่งตน เพื่อความดีงามเคร่งครัด ชัดเกลา ฝึกอบรมตนให้ยิ่งกว่าปกติ มุ่งหมายเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามเป็นแบบอย่างที่ดี

แต่สิ่งที่น่าสังเกตว่า สามารถจะเลิก ไม่ถือปฏิบัติต่อไป ก็ถือว่าไม่ผิด เพราะเป็นเรื่องของบุคคลที่จะพึงปฏิบัติได้ด้วยตนเองเป็นต้น

หลักการปฏิบัติอย่างความลึกซึ้งของศีล 8

ศีล คือ ความปกติ สำหรับผู้ที่เริ่มถือศีล ผู้อื่นเห็นแล้วอาจถาม เธอเป็นอะไรไป เขารู้สึกว่าเป็นเรา ผิดปกติ ใช้ เราผิดปกติ แต่เมื่อปฏิบัติไปได้แล้ว เราจะเกิดปกติใหม่ ปกติที่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่โกรธ ปกติที่ไม่ขโมย ไม่เห็นแก่ได้ ปกติที่ไม่มักมาก ไม่มัวเมาในราคะ ปกติที่มีวาจาสุภาพ ไม่หยาบคาย ปกติที่รู้ ตื่น เบิกบาน ไม่หลงใหลคลั่งไคล้ในสิ่งเสพติด เราจะมีปกติใหม่ ซึ่งต่างจากคนโลกทั่วไป ที่เขาแสวงหาความแปลกใหม่เป็นสังฆารธรรม และปกติใหม่ในความดีที่กล่าวมา นี้แหละเราเรียกว่า ศีล เป็นอริยทรัพย์ แต่ถ้าความละเมิดแห่งกิเลสทั้งหลาย ความละประียุทธฐานกิเลส (วิมทา.อ. (ไทย) 1/9/20) (กิเลสอย่างกลาง) เพราะอาศัยวินัยปริยัติ รักษาศีลของตน ย่อมเป็นของบุคคลนั้น คัมภีร์รักษาดีแล้ว ย่อมเป็นที่พึงพิงของเหล่ากุลบุตร ผู้ถูกความสงสัยครอบงำ ย่อมกล้าพูดในท่ามกลางสงฆ์ ย่อมข่มขี่พวกข้าศึกได้ด้วยดี โดยสหธรรม ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม เพราะเหตุนี้ (วิมทา.อ. (ไทย) 1/9/171) กุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งมีสังวรเป็นมูล (ความสำรวม) สังวรย่อมส่งผลแก่ อวิปฏิบัติ (ความไม่เดือดร้อน) ย่อมส่งผลแก่ความปราโมทย์ (ความยินดี) ย่อมส่งผลแก่ ปิติ (ความอิ่มใจ) ย่อมส่งผลแก่ ปัสสัทธิ (ความสงบ) ย่อมส่งผลแก่ ความสุข ย่อมส่งผลแก่สมาธิ (ความตั้งใจมั่น) ย่อมส่งผลแก่ ยถาภูตญาณทัสสนะ (ความรู้เห็นตามเป็นจริง) ย่อมส่งผลแก่ นิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) ย่อมส่งผลแก่วิราคะ (ความสำรอกกิเลส) ย่อมส่งผลแก่ วิมุตติ (ความหลุดพ้น) ย่อมส่งผลแก่วิมุตติญาณทัสสนะ (ความรู้เห็นความหลุดพ้น) ย่อมส่งผลแก่ อนุปาทาปรินิพพาน (ความดับสนิทหาเชื้อมิได้) กล่าวคือ กิริยานั่งใกล้ตั้งใจสดับรับฟัง แต่ละอย่างๆ มีอนุปาทาปรินิพพาน คือ ความหลุดพ้น ไม่ถ้อยมั่นนั้นเป็นผล เพราะฉะนั้นควรศึกษาธรรม เรียนพระวินัยตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างถูกต้อง

แม้ความละเอียดต่อความชั่ว เกรงกลัวต่อบาปก็เกิดขึ้น เราถือศีลจะเห็นรายละเอียดของโทษะ โลกะ ราคะ ซึ่งมาจากจิตเห็นแก่ตัว โง่ หลงผิด เราจะละเอียดหากต้องสนองกิเลส ทั้งรู้ทุกขโทษภัย กระทั่งเกิดใจที่กลัวต่อบาปเพิ่มมากขึ้น สุตตะก็เกิดได้จากการถือศีล สุตตะนัยหนึ่ง หมายถึงมากด้วยการฟัง อีกนัยหนึ่งหมายถึง มากด้วยสูตร คนถือศีลไปดีๆ จะมีสูตรที่สามารถเอ่ยออกบอกสอนคนอื่นได้ ถ้าเจอปัญหาโทษะ เธอใช้สูตรนี้แก้ได้ ถ้าเจอปัญหา ราคะ เธอใช้สูตรนี้แก้ได้ คือ เราศึกษาจากตน ในขณะที่เราถือศีล ตั้งใจลดโทษะ โลกะ ราคะ กระบวนการต่อสู้เหล่านี้ จะทำให้เรามีสูตรมากขึ้นไปเรื่อย ๆ ความเป็นพหุสูตรเกิดขึ้นจากถือศีล จาคะก็เช่นเดียวกัน เมื่อถือศีลจะเห็นชัดจิตยึด จิตแบก จิตมีความหนักใจ จากนั้นใจจะโน้มไปเพื่อการปล่อยวาง เพื่อการเสียสละ ทั้งหมดที่ได้มา จะเป็นสิ่งที่ควรเชื่อ หรือมีศีล มีความละเอียด ต่อความชั่วเกรงกลัวต่อบาป ความเป็นผู้มากด้วยสูตร และการเสียสละเหล่านี้เป็นเรื่องของปัญญา ไม่ต้องอ่านตำรา ไม่ต้องไปจบปริญญาตรี-โท-เอก ก็เป็นนักปราชญ์ได้ ฉะนั้นปัญญาก็เกิดขึ้นจากการถือศีล แม้ความเย็นใจ (นิพพาน) อันมาแต่โทษะ โลกะ ราคะ หรือกิเลส ตัณหา อุปาทานคลายไป เหล่านี้ก็ได้จากการถือศีล ถ้าใครเข้าใจได้หรือถือศีลไปกระทั่งใจประจักษ์อย่างทีกล่าวแล้ว ผู้นั้นจะพ้น

สี่ลัพท์ปรามาส (ที.ปา. (ไทย) 11/315/302) ไม่ลบหลู่ดูถูกศีล จะเห็นความสำคัญของศีล เหล่านี้เป็นผลจากการปฏิบัติศีล ที่เป็นอริยกันตศีล หากผู้มุ่งมาสู่ธรรม หลงปัญญาที่ไม่ลดละ หรือหลงสมาธิที่ไม่มีผัสสะ ยืนยันว่า จะมีศรัทธาที่ถูกตรึงมั่นคง ไม่ไหวหวั่นสั่นคลอนใน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ใช่ฐานะที่เป็นไปได้ เพราะจะไม่ได้บรรลุความเป็นพระอริยะ อย่างรู้ได้เห็น ถ้าเราปฏิบัติศีลด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง จะเห็นขั้นตอนในการเป็นพระอริยะ เห็นความเป็นไปได้ กระทั่งได้สัมผัสอริยะผลอย่างรู้เห็น ทั้งที่เราไม่ได้หลบหลีกปลีกหนีสังคัมไปไหน หรือต้องเข้าใจสูงสุดวางทุกข์เป็น แต่ไม่เว้นเหตุจริง

ในส่วนแห่งทางหรือปฏิบัติ พระพุทธองค์ยืนยันว่า มรรคมืองค์ 8 เป็นทางอันประเสริฐ เป็นธรรมอันประเสริฐ ถ้าจะพูดถึงมรรคมืองค์ 8 ก็กว้างไกลครอบคลุม หากพูดเพียงย่อมน้อยก็ให้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา แม้ศีล-สมาธิ-ปัญญา หากจะย่อย่อพอสังเขป ก็พูดคำเดียวคือ ศีล เพราะสมาธิอยู่ในศีล ปัญญาอยู่ในศีล แต่ปัญญาที่ไม่ได้ประกอบด้วยศีลก็มีเรียกว่าปัญญาเอก สมาธิที่ไม่ประกอบด้วยศีลก็มี เรียกว่าสมาธิฤๅษี หรือสมาธิโลกีย์ ถ้าปฏิบัติศีลให้ถูกต้องตามเจตนาธรรม เป็นศีลที่ไปพ้นจาก สี่ลัพท์ปรามาน เป็นศีลที่ไปพ้นจาก สี่ลัพท์ปรามาส จะเป็นศีลที่ประกอบอยู่ด้วยสมาธิ เป็นศีลที่ประกอบอยู่ด้วยปัญญา การที่เราตั้งใจจริงในเรื่องศีล นั่นคือการอบรมบ่มเพาะสมาธิให้เกิดขึ้น การที่เราเว้นขาดจากความโหดร้าย รุนแรง เว้นขาดจากความโลภ เว้นขาดจากราคะ เว้นขาดจากการปล่อยวางเรื่อยเปื่อย เว้นขาดจากการเสพติดสิ่งมัวเมาต่างๆ ในขณะที่เว้นอย่างนั้น จิตของเราจะไม่ถูกฉุดกระชากลากไปด้วย โทสะ โลภะ ราคะ หรือวางวางเรื่อยเปื่อย หรือโมหะมัวเมาหลุ่มหลงในอบายมุขต่าง ๆ ลักษณะนี้เรียกว่า สมาธิจิต จิตที่เป็นสมาธิ จิตที่ไม่ถูกฉุดกระชากลากไปด้วยอารมณ์ต่าง ๆ ในขณะที่เราตามรู้ โทสะ โลภะ ราคะ พิจารณาไตร่ตรองถึงทุกข์โทษภัยและพินิจเพื่อไถ่ถอนกิเลสเหล่านั้น เช่นนี้เรียกว่าปฏิบัติทางปัญญา และเป็นทางให้เกิดปัญญายิ่งขึ้น เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงปัญญาที่ได้จากการอ่านตำรา ฟังมา หรือคิดเอา ผู้สมบูรณ์ด้วยอริยศีลจนบรรลุญาณ 4 อริปัญญาสิกขา คือให้เกิดปัญญารู้แจ้ง ได้แก่การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ได้ฌาน จนบรรลุวิชชา 8 คือเป็นพระอรหันต์

นอกจากนี้หลังธรรมในนิกายเถรวาทบางเหล่า สอนกันว่า เมื่อนั่งสมาธิ กระทั่งจิตสงบแล้ว ให้ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา พิจารณาว่าใดๆ ในโลกล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา การดิ่งสิ่งต่างๆ มาพินิจพิจารณาให้เป็นไตรลักษณ์เขาเรียกว่า ทำปัญญา โดยจริงปัญญาในศาสนาพุทธ คือความรอบรู้ ในกองสังขาร โทสะเป็นกองสังขาร เหมือนทหารที่อยู่กันเป็นกอง ก็เรียกกองทหาร โทสะที่มีอยู่ในเรา เป็นกลุ่มเป็นก้อน นั่นเรียกว่ากองสังขาร กระตุ้นให้เราปรุงแต่งไปต่างๆ นานา อยากจะจัดการกับคนนั้นคนโน้น คนนี้ อย่างนั้น อย่างโน้น อย่างนี้ โภคะเช่นกัน เป็นกองสังขาร ผลักดันให้เราเคลื่อนไหว ขับเร้าให้เราสังขารไปต่าง ๆ เพื่อแสวงหาสนองตอบโลภะ ของตน ราคะก็เป็นกองสังขาร ส่งเสริมสนับสนุน ขับเร้าให้เราปรุงแต่งทำทำลีลา กายกรรม วาจากรรม เพื่อแสวงหาเหยื่อกามาบำเรอตน

ดังนั้น ปัญญาในศาสนาพุทธคือ ปัญญาที่รู้ โทสะ โลภะ ราคะ โมหะ และสามารถขจัดได้ ปัญญามาจากคำว่า ปะ+อัญญา ปะ แปลว่าไปพ้น อัญญา แปลว่ารู้ รู้ความไปพ้น หรือรู้ทางไปพ้น ชื่อว่าปัญญา เป็นปัญญามรรคเบื้องต้น อีกนัยหนึ่งไปพ้นจากความรู้ หรือมีความรู้ แต่ไม่ติดหลงในความรู้ก็ชื่อว่าปัญญา ผลเบื้องต้นปลายคือ มีความรู้ดี เข้าใจชัด แต่ไม่ได้ติดหลงกระทั้งอวด เพราะมีความรู้รู้ในตน

หากปฏิบัติธรรมก้าวหน้า ได้ความรู้ดีขึ้นในระดับหนึ่งแล้วหลงรู้ จะเกิดอหัตตวาหุพาทาน คือยึดปัญญา ซึ่งเป็นรากเหง้าของวาทะ เป็นตัวตน และจะถูกความรู้ซบเร้าให้กลายเป็นคนร้อนวิชา เผลอไม่ได้ ต้องขึ้นธรรมมาส ต้องเทศน์อยู่เรื่อยๆ เรียกว่ายังไม่ได้อยู่เหนือความรู้ ยิ่งมาปฏิบัติธรรมใหม่ๆ ได้ความรู้ดีแล้ว มักอดไม่ได้ต้องระบายออกบอกกล่าวแก่ผู้คน โดยความเป็นจริงความรู้เป็นสิ่งที่ดี แม้จะร้อนรนไปบ้างก็ยังดี เพราะคนจำนวนไม่น้อย ร้อนรนในความรู้ชั่ว รู้ไกลตัว รู้ผิด เป็นความรู้ที่ไม่ได้อยู่โดยมาก แต่ในพัฒนาการทางจิตวิญญาณระดับสูง กระทั่งร้อนรนด้วยความรู้ดี จึงกล่าวว่า ปัญญาในพระพุทธศาสนา คือรอบรู้ในกองสังขาร รู้ระดับดับสังขาร และจะเกิดขึ้นไม่ได้จากเพียงคิด (ตรรกะ) หรือด้วยการระดับดับจิต แต่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติศีล อย่างลึกซึ้งละเอียด กระทั่งเป็นสติปัญญาแล้วพัฒนาจากศีลธรรมตามสามัญ ไปสู่ความเป็นอริยกันตศีลไปสู่ความเป็นอิศศีล คือศีลอันยิ่ง ปฏิบัติให้มากในความประพฤติ จนนำไปสู่ความเป็นปริสุทธิศีลเป็นความบริสุทธิ์แสดงถึงความบริสุทธิ์แห่งศีลนั้น

อุโบสถมีองค์ 8 (อภฺฐจฺก) อุโบสถ (อง.ต.ก. (ไทย) 20/71/279-290) ที่บุคคลอยู่จำ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แฝ่ไพศาลมาก เป็นอย่างไร คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เห็นประจักษ์ดังนี้ว่า ศีล มีความเป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งปวง ด้วยความสามารถรองรับกุศลทั้งหลายเป็นลักษณะ โดยมีเจตนาของบุคคลที่พึงงดเว้นบาปธรรม เป็นฐานรองรับในการรักษาศีล และความทรงอยู่อย่างเรียบร้อย แม้ความขจัดเสียซึ่งความเป็นผู้ล่วงละเมิดหรือทุศีล หรือคุณคือความหาโทษมิได้ มีหน้าที่กำจัดโทษเครื่องทุศีล เป็นกิจ ศีลนั้นมีความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา และความสะอาดใจ เป็นอาการปรากฏ หิริและโอตตปะปะเป็นเหตุใกล้ เพราะมีความละอาย และความเกรงกลัวต่อบาป ย่อมทำให้ศีลเกิดขึ้น และการดำรงอยู่ เมื่อหิริและโอตตปะปะไม่มี ศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้ ดังนั้นการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวเรียกว่า การบำเพ็ญตามสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า สิ่งนี้ควรทำ ไม่ฝ่าฝืนสิกขาบทที่ทรงห้ามไว้ว่า สิ่งนี้ไม่ควรทำย่อมมีสภาพธรรมที่ปรากฏ คือการงดเว้นได้ตามอำนาจแห่งศีลนั้น ศีล (ศีล) มีความหมายว่า ธรรมทั้งหลายมีเจตนาของบุคคลผู้งดเว้นจากบาปธรรม, การไม่ล่วงละเมิด, การสังวร, ความปกติ, การงดเว้นจากวัตถุ ของกุกุบุตรที่กลัวบาป ทั้งหมดนี้เรียกว่า ศีล ในพระพุทธศาสนามีศีลอยู่หลายระดับ แต่ย่อที่สำคัญ มี 2 ระดับ คือ ระดับ

1. ศีลสามัญญา (ที.ปา. (ไทย) 11/31/257) คือ ศีลระดับสามัญญา หรือรู้ร่วมกันอย่างนี้ คือศีลที่เป็นความประพฤติปฏิบัติกระทั้งเป็นสามัญญา เป็นปกติของชีวิต แต่ความหมายของศีลสามัญญาโดยทั่วไปคือศีลธรรมต่างๆ เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่กล่าวคำโกหกหลอกลวง ไม่เสพสิ่งติดมัวเมา นี้เรียกว่าศีลสามัญญา ผู้ปฏิบัติศีลอย่างนี้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยศึกษาสภาวะขาด ทะลุ ต่างพร้อม ในศีลแต่ละข้อ ศีลของผู้นั้นไม่ถึงขั้นอริยกันตศีล ศีลที่สมทานอยู่ ไม่สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติก้าวหน้า กระทั่งเป็นพระอริยบุคคลเบื้องสูงได้

2. อริยกันตศีล (อภิ.ก. (ไทย) 37/279/241) คือ ศีลที่นำพาไปสู่ความเป็นอริยบุคคลคือศีลของผู้ปฏิบัติที่ศึกษาประพฤติ อย่างรู้ชั้นละเอียดลึกซึ้ง ผู้นั้นมีสิทธิ์ที่จะเป็นพระอรหันต์ หรือยกระดับภูมิจิตภูมิธรรมของตนไปสู่ความเป็นพระอริยะโดยลำดับ จากระดับโสดาบัน ไปสู่สกทาคามี อนาคามี และเป็นพระอรหันต์ได้ พระพุทธเจ้าทรงกล่าวไว้ว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยอริยกันตศีล มีศรัทธาที่มั่นคง ไม่ไหวหวั่น

สั้นคลอน ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ย่อมมีทิศทางเดียว คือบ่าหน้าไปสู่พระนิพพาน นี่เป็นคำตรัสของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นการปฏิบัติธรรมในศาสนาพุทธ ที่สำคัญคือ ศีล แต่ไม่ใช่แค่ศีลสามัญญตา ต้องเป็นอริยกันตศีล ซึ่งมีถึง 8 ระดับ คือ 1. ไม่ขาด 2. ไม่ทะเล 3. ไม่ต่าง 4. ไม่พร้อย 5. เป็นไท 6. วิญญูชน สรรเสริญ 7. ไม่ถูกจับด้วยตัณหาทิฏฐิ 8. เป็นไปเพื่อสมาธิ ในระดับ 1-4 เป็นทฤษฎีที่ต้องศึกษาก่อน ส่วนสูงขึ้นไปในขั้นเป็นไท วิญญูชนสรรเสริญ ไม่ถูกจับต้องด้วยตัณหาทิฏฐิ เป็นไปเพื่อสมาธิ เหล่านี้เมื่อปฏิบัติศีลละเอียด-สูงขึ้น จะเข้าใจได้ผ่านการรู้สภาวะละเอียดลึกซึ้ง เพราะ ศีลที่สมทานั้น เป็นปกติธรรมดาโดยเราไม่ต้องกดข่มตน ไม่ต้องพินิจพิจารณาหรือตามรู้โทษภัย ไต ๆ แล้ว อิสระแล้วจากโทสะ โลภะ ราคะ ไม่ได้ถูกกิเลสตัณหาอุปาทานฉุดกระชากลากไป ใจเราเข้าถึงความเป็นไท อิศเรศ โดยไม่ต้องฝืนทำเป็นดีมีศีล แต่ไม่เชื่อว่าวันนี้ไม่มีผัสสะ จิตเราเฉย ๆ จึงเชื่อว่าเป็นไท อย่างนั้นไม่ใช่ แม้มีข้าศึกจู่โจม ผัสสะจัดจ้าน จิตเราก็กังหนัดแน่นมั่นคง ไม่สั่นไหว มีองค์ประกอบเราให้เกิดโทสะ โลภะ ราคะ แต่โทสะ โลภะ ราคะก็ไม่เกิด ใจไม่กระเพื่อมไปด้วยกิเลส จึงเรียกว่าเป็นไท คือไม่ต้องปาปฏิบัติเพื่อล้างใจโดยอุบายใด ๆ อีก ถ้ายังต้องหนี-ข่ม-คิด-พิจารณาจะต้องตามรู้ทุกขโทษภัย เพื่อปลดปล่อยใจให้พ้นจากโทสะ โลภะ ราคะ อย่างนั้นยังเรียกว่าเป็นไท นี่คือความหมายของคำว่า เป็นไท ซึ่งจะขึ้นไปโดยลำดับ เบื้องต้นเป็นไท ในระดับศีลไม่ขาด เมื่อก้าวหน้า การปฏิบัติก็จะเป็นไทในระดับศีลไม่ทะเล ไม่ต่าง และไม่พร้อย เป็นที่สุด

เพราะวิญญูชนสรรเสริญโดยทั่วไปมักเข้าใจว่า มีผู้รู้มาชื่นชมยกย่อง ก็ถูก คนที่ถือศีลปฏิบัติธรรมดีแล้ว พระอริยะชื่นชมยกย่อง ผู้รู้ บัณฑิตชื่นชมยกย่อง แต่วิญญูชนสรรเสริญในที่นี้ไม่ได้หมายถึงใครอื่น หมายถึงเอาตนเอง และวิญญูชนไม่ได้หมายถึงผู้เรียนมาก รู้มาก ไม่ใช่ ผู้ที่มีชัยเหนือใจตนอย่างรู้ อยู่เห็นอยู่ ผู้นั้นเรียกว่า วิญญูชน เรามาถือศีลปฏิบัติธรรม ในขณะที่ต่อสู้กับกิเลสก็รู้ อยู่ เห็นอยู่ ครั้นมีชัยชนะก็รู้ อยู่ เห็นอยู่ เรานั้นแหละจะเป็นผู้รู้ และสรรเสริญ กราบไหว้ตนเองได้ ด้วยเห็นชัดถึงความเจริญขึ้น โดยลำดับ และสภาวะใจของผู้ปฏิบัติธรรม หรือธรรมะภาคปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่าเป็นปัจเจกตั้งรู้แจ้งได้โดยตนเอง ไม่ใช่ต้องให้ใครมาหยั่งรู้รับรอง เราปฏิบัติศีล เจริญก้าวหน้าในธรรมยิ่งขึ้น นี่แหละเป็นวิญญูชนสรรเสริญตนได้ สรรเสริญธรรมได้ เพราะเป็นคุณประโยชน์ของการถือศีลปฏิบัติธรรม และจะสรรเสริญโมทนากับคนมีศีลธรรม ดังนั้นภาวะเป็นไท คือ เจโตเจตสิก (จิตเป็น) วิญญูชนสรรเสริญ คือ ปัญญาเจตสิก (ปัญญาเห็น) เป็นไทคือสภาพจิตที่เราจะต้องเป็น ส่วนวิญญูชนสรรเสริญ คือสภาพปัญญาที่เราจะต้องเห็นหรือแจ่มแจ้งในกระบวนการของชัยชนะ ถ้าเรามาศึกษาศีล ด้วยหมายพระนิพพาน จะต้องรู้ริยกันตศีล 8 ระดับ โดย 4 ระดับหลังก็อย่างทีกล่าวแล้วพอสังเขป ส่วน 4 ระดับต้น ที่ต้องศึกษาศีล ขาด ศีลทะเล ศีลต่าง ศีลพร้อย เพราะด้วยรู้จักและศึกษาอย่างนี้ จะทำให้การถือศีลปฏิบัติธรรมของเรา เป็นไปด้วยสติปัญญา คือรู้กาย รู้เวทนา รู้จิต รู้ธรรม ดังนั้นจึงควรทำความเข้าใจในศีลแต่ละข้อ เช่น

ข้อ 1 คือ ปาณาติปาตา เวรมณี ข้าพเจ้า จะตั้งใจประพฤติ ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการ กิริยาทางวาจาโหดร้ายรุนแรงต่อชีวิต เว้นขาดจากการเบียดเบียนใด ๆ จะพยายามสร้างเมตตาธรรม คือ วางทัณฑอาวุธ และศัสตราวุธ มีความละอายเป็นความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ตลอดชีวิต แม้เราก็ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑอาวุธและศัสตราวุธ มีความละอายเป็นความ

เอ็นดู มุ่งประโยชน์ เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ ถ้าเราถือศีลปฏิบัติธรรม แต่ยังไม่ยอมให้หยาบคาย ร้ายกาจ ขนาดประทุษร้าย ลงไม้ลงมือต่อสัตว์ทั้งหลาย จะโดยกระทำเอง หรือสั่งให้ผู้อื่นกระทำอย่าว่าแต่ฆ่าเลย แม้เพียงแค่การกิน ก็ตาม การปฏิบัติธรรมก็จะไม่ก้าวหน้าไปได้ “พระพุทธเจ้าท่านกล่าวไว้ว่า เมตตาเป็น มารดาของกุศลธรรมทั้งปวง หากไร้เมตตาเราก็ไม่มีมารดาแห่งความดี ขาดแม่ผู้ให้กำเนิดแม่กุศล แล้วจะเป็นอริยบุคคลได้อย่างไร”

ความไม่เกรี้ยวกราดกัน เชื่อว่าความไม่เบียดเบียนกัน ธรรมเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งเมตตา (วิ.มหา.อ. (ไทย) 6/5/23) แม้เพียงเบียดเบียนอยู่ก็เป็นนักบวช นักปฏิบัติธรรม ที่ถึงพร้อมด้วยความเป็น อริยะไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/207/306) “ผู้เบียดเบียนสรรพสัตว์ ผู้นั้นไม่จัดว่าเป็นอริยะ เพราะละการเบียดเบียนสรรพสัตว์ ผู้นั้นจึงจัดว่าเป็นอริยะ” เป็นคำตรัสที่ชัดเจนมาก และใช้ตัดสินได้ว่า ผู้ปฏิบัติธรรมจะเป็นอริยะหรือไม่ ถ้ากรรมกิริยา การเป็นอยู่ยังเบียดเบียนสัตว์อื่น ด้วยความ ยินดี มีเจตนา แม้ที่สุดรู้อยู่ว่าเป็นการเบียดเบียน แต่ไม่ได้พยายามลดละ หรือเลิกขาดการเบียดเบียน แสดงว่าผู้นั้นยังไม่ใช่อริยะ อาจจะเป็นนักบวช นักปฏิบัติธรรมระดับกัลยาณชน เป็นคนตั้งใจใฝ่ดี แต่หาก ยังเบียดเบียนสรรพสัตว์ ก็ไม่จัดว่าเป็นอริยะ เพราะละการเบียดเบียนสรรพสัตว์ จึงจัดว่าเป็นอริยะ ถ้าเรายังมีชีวิตที่เนื่องด้วยการฆ่า เอาமாகิน เห็นแก่ความสนุก ศีลก็ยังขาดอยู่ และเป็นการสะสมวิบากบาป ปาณาติบาตใส่ตนซึ่งพาให้อายุสั้น ตายไว เกิดใหม่มีโรครมาก ย่อมพลัดพรากจากคนที่ตนรัก ไม่ว่าจะเป็น พ่อ-แม่ สามเณร-ภรรยา หรือลูก-หลาน ถ้าเรายัดเยียดความทุกข์ให้แก่เขา ทุกข์เช่นนี้ก็จะปรากฏ ทั้งนี้ก็เป็น ผลมาจากปาณาติบาตด้วย แต่ถ้าเราใส่ใจ ที่จะฝึกการลดละไม่ฆ่าสัตว์ ไม่รังแกสัตว์ แม้เล็กน้อยอย่างนี้ จะทำให้เรามีกำลังใจยิ่งขึ้น ถ้าเรายังมีการฆ่า มีการประทุษร้าย ชื่อว่าศีลของเราขาด แต่ปาณาติบาตาวจรมณี ระดับอริยกันตศีลไม่ได้หมายเพียงเว้นขาดจากการฆ่า สัตว์เพียงอย่างเดียว ยังถึงการลดโทสะ ละ การเบียดเบียน ละการกระทำกายกรรม ด้วยกาย วาจา ที่ไม่หลุดออกมาเพื่อแสดงโทสะ เราก็มิจุดเริ่มต้น ที่จะเข้าถึง อริยกันตศีลได้ จะเห็นได้ว่า ศีลข้อปาณาติบาต ในระดับอริยกันตศีล คือเรายังแสดงอาการ โทสะ หรือแสดงอาการประทุษร้ายออกมาทางกาย เป็นนักปฏิบัติธรรมแล้ว จะต้องระงับดับอาการเหล่านี้ ไม่ให้หลุดออกมาเป็นกายกรรม เพราะถ้าหลุดออกมาก็เป็นการฆ่า หรือทำให้ชีวิต-จิต วิญญาณอื่นเห็น แล้ว รับรู้แล้ว ตกล่วง เราสำแดงโทสะออกมาก็ตามผู้อื่นที่แสดงโทสะใส่เราก็ตาม สังเกตดูจะรู้สึก จิตมัน วูบไป หัวันไป ตกล่วงไป สภาวะใจไม่ตั้งขึ้นมา กรรมอย่างนั้นเรียกว่าศีลขาด เป็นการฆ่าระดับชีวิต

ศีล 8 กับการฆ่า ชีวิต ภูตะ ปาณะ และอัตตะ (ที.สี. (ไทย) 9/168/55)

คำว่า “ชีวิต” หมายถึง ชีวิต ถ้าระดับศีลสามัญญาตา ชีวิตอื่นตกลงตายไปเลย ส่วนระดับอริยกันตศีล ชีวิตอื่นอาจไม่ถึงขั้นตายไป แต่ใจของเขาตกต่ำ เสื่อมลง ทุกวันนี้ด้วยเหตุที่คนเราสำแดงโทสะใส่กันมาก ใจคนถึงได้หยาบคาย เราร้อน รุนแรงจัดจ้านขึ้น และคนจำรวนไม่น้อยสำแดงโทสะ กระทั่งไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นเรื่องน่าอาย แสดงว่าจิตวิญญาณของเขาตกลงแล้ว ตายแล้วจากความเป็นมนุษย์ ไปสู่ภพภูมิ ของเดรัจฉาน ลักษณะของเดรัจฉาน (ม.มู. (ไทย) 18/193/78) คือ ชอบแยกเขี้ยว ยิงฟัน หมั่นไล่ แสดงความไม่พอใจให้ปรากฏ ชอบใช้กำลังวังชาประทุษร้าย เขาเห็นพฤติกรรมโทสะบ่อยครั้งบ่อยหน จนเป็น

เรื่องปกติธรรมดา และซึมซับมาเป็นการแสดงออกของตน เช่นนี้เขาตายแล้วจากความเป็นมนุษย์ไม่เหลือแล้วความเป็นเทวดา ไปสู่ความเป็นเดรัจฉานภูมิแล้ว นี่เรียกว่า จิตวิญญาณตกลงหรือตายลงไป เป็นการฆ่าชั้นชีวะ แต่การปฏิบัติธรรมเราไม่ได้ขัดเกลาแค่กายกรรมเท่านั้น จะต้องขัดเกลาถึงวจีกรรม มโนกรรมด้วย เราเว้นขาดจากการฆ่าได้ เว้นขาดจากการกิริยาประทุรร้ายได้ เป็นความดีระดับที่หนึ่ง ถ้ายังไม่เว้นขาด เราก็จะสะสมอกุศลวิบากใส่ตน เมื่อเว้นขาดจากการฆ่า ระดับหยาบได้แล้ว ไม่ออกอาการโทสะทางกายแล้ว เราต้องมาอ่านละเอียดในเรื่องวาทา เราหลุดวาทาออกมาด้วยโทสะหรือไม่ วาทาใดที่หลุดออกมาด้วยโทสะระดับต้น จะเป็นคำตำ่า จ้างฆ่า วานฆ่า หรือคำที่บ่งบอกถึงความเกลียด หมั่นไส้ ไม่ชอบใจ แม้พูดกระแทกแตกตั้น ยั่วกันด้วยโทสะ หรือด้วยความไม่ชอบใจ กระทั่งอดไม่ได้ ทนไม่ได้ แล้วพูดออกไป เช่นนี้เรียกว่า ศีลทะเล ลู เหมือนทะเลกลางปล่อง เช่นเขาพูดคุยกันสองคน ตนได้ยินแล้วอดไม่ได้ ก็สอดขึ้นมาบ้าง ทั้งที่เขาไม่ได้เชิญ ไม่ได้อยากสนทนาด้วย คือจับวจีสังขารของตนไม่เป็น ระวังไม่ได้ โดยความเป็นจริง แม้เจตนาธรรมของศีลข้อ 1 เพื่อล้างโทสะ ละเบียดเบียน แต่ในการเบียดเบียนไม่ได้หมายถึง จะถูกขบเร้าด้วยโทสะเท่านั้น ไม่ใช่ถูกขบเร้าด้วยโลภะ ทำให้คนกล่าววาทาที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนก็มี จัดการผู้มาขวางผลประโยชน์ของเรา รากะก็ขบเร้าให้คนกล่าววาทาในเชิงเบียดเบียนได้ มันเกาะเกาะภรรยาเรา ไปสั่งสอนให้รู้ชะบ่าง ทำนองนี้เป็นต้น

ฉะนั้น วาทากรรม เราต้องมีสติสำรวจตรวจสอบ รู้จักไตร่ตรองกรองคำของตนอยู่เสมอ ๆ วาทาที่จะพูดออกไป ด้วยโทสะระดับต้นหรือไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนประทุรร้ายทำลายคนอื่นหรือไม่ ถ้าจะเป็นไปในลักษณะนั้น เราควรเก็บวาทา เพราะมีแต่เก็บกายกรรม วจีกรรม ที่ไม่ดี จึงจะเห็นใจที่ไม่ดีอย่างชัดเจน กายกรรม วจีกรรมที่ไม่ดีไม่มีอยู่จริง เหล่านั้นเป็นมายา สำแดงออกมาโดยกำกับของใจที่ไม่ดี เมื่อสังวรกาย สังวรวาทา จะเห็นใจที่ไม่ดีได้ชัดขึ้น เห็นใจที่ไม่ดีแล้วก็พิจารณา ล้างความไม่ดีที่มีอยู่ในใจ ถ้าความไม่ดีที่มีอยู่ถูกกำจัด ถูกเพิกถอนออกแล้ว กายกรรมหรือวจีกรรมที่ไม่ดีจะไม่เกิดขึ้น ถ้าเราถือศีลปฏิบัติธรรมถูกต้องดีแล้ว กายกรรมวจีกรรมที่หยาบคายจะหมดไปได้ แต่ต้องเริ่มต้นที่ใจ หมดไปจากใจ โดยเบื้องต้นเราขัดเกลากายวาทา เพื่อให้เห็นใจที่ไม่ดีงามอย่างชัดเจน แล้วมาล้างที่ใจ สรุปว่าเราฝึกขัดเกลากายกรรม วจีกรรม เพื่อไม่ให้ความชั่วร้ายอกงามไพบุลย์ หรือเพื่อไม่ให้ไฟกิเลสได้เชื้อ และเพื่อให้เห็นใจ ได้ล้างใจ แม้กับวาทาที่เป็นไปในเชิงโทสะ เราต้องระวังดับลง เพราะถ้าปล่อยให้หลุดออกมา ศีลของเราแม้จะไม่ขาดแล้ว แต่ศีลของเรายังทะลุอยู่ ยังเป็นการฆ่า เราเรียกว่าฆ่าชั้นนี้ว่า ภูตะ

คำว่า “ภูตะหรือเจตภูต” (ที.สี. (ไทย) 9/168/55) หมายถึง วิญญาณสัมพันธ์ เดิมเคยเข้าใจกันว่ามนุษย์เมื่อตายแล้ว จะมีเจตภูตออกมาจกเป็นสายสีเขียว ไปหาวิญญาณอื่นที่ตัวเองมีจิตถึงพอใจผูกพันอยู่ นั้นเป็นนามธรรม ที่สื่อให้เป็นบุคลาธิษฐาน เป็นรูปเรื่อง เพื่อแสดงสภาพธรรม หรือนามธรรม คำว่า ภูตะ หมายถึงวิญญาณสัมพันธ์ คือใจเรามีสัมพันธ์กับพี่น้อง เพื่อนมนุษย์ นี่เรียกว่าภูตะหรือเจตภูต เมื่อใดที่เรากล่าววาทาด้วยโทสะ หรือกล่าววาทาที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน วิญญาณสัมพันธ์ระหว่างตนกับคนอื่นจะขาดสะบั้นลง เหมือนเมื่อใดที่ใครกล่าววาทาด้วยโทสะใส่เรา วิญญาณสัมพันธ์ระหว่างเรากับเขาจะขาดสะบั้นลงได้ง่ายๆ จะไม่มีใจอยากไปสัมพันธ์ด้วย นี่เรียกว่า ปาณาติบาตระดับภูตะ ยังเป็นการฆ่าฆ่าวิญญาณสัมพันธ์ซึ่งจะไม่เป็นไปเพื่อมากมิตรไมตรี มากเมตตาบารมีขึ้นมาได้เลย ตัวอย่างง่ายๆ คุณแม่

พูดกับลูกชายด้วยความโกรธวิญญานสัมพันธ์ขาดใหม่ ถ้าโกรธมากก็ขาดมาก โกรธน้อยก็ขาดน้อย ถ้าโกรธสุดๆ บางทีก็ขาดวันเกิดกว่าจะต่อได้ กลายเป็นแม่ลูกเดินกันคนละทาง สร้างนรกกันคนละมุมหรือจะเป็นใครก็ตาม ถ้าหลุดจากออกมาด้วยโทษะ วิญญานสัมพันธ์จะขาดสะบั้นลง การประสาน-สมานหรือเป็นหนึ่งเดียวจะไม่เกิดขึ้น ผู้ถือศีลปฏิบัติธรรมเจริญแล้ว จะไม่เหลียวจากหาวิญญานสัมพันธ์ เพราะสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือความเป็นเอกภาพ เป็นหนึ่งเดียว ศาสนาคือพลังรวมสังคัม อันใดที่ไม่เป็นไปเพื่อร่วมกัน ฉะนั้น วาจาที่กล่าวออกไปด้วยโทษะไม่มี จะติติงบอกสอนจะดำประณามเอาบุญ ก็ทำด้วยเมตตาและปัญญา ไม่ทำด้วยใจโกรธเกลียด-ถือสา เหมือนแม่แท้ๆ ดุลูก แม้เขาจะเจ็บปวดบ้าง ก็ยังรักแม่ แต่เมื่อใดแม่ไม่แท้ -ขาดเมตตาธรรม มีแต่โทษะกระหน่ำใส่ อย่างนี้ถ้าแม่อยู่บ้าน ผมจะอยู่นอกบ้าน ถ้าแม่อยู่นอกบ้าน ผมถึงจะอยู่ในบ้าน คือ วิญญานสัมพันธ์ขาดสะบั้นลง

ศีลข้อ 1 ถ้าถือซึ่งขึ้นแล้ว จะไตร่ตรองกรองคำของตน ไม่ปล่อยวาจาให้หลุดออกมาด้วยโทษะ การดำ เหยียดหยาม ประณาม กันด้วยไม่ชอบใจ ไม่เอาแล้ว ถ้ามีอยู่ก็ยังเป็นนรกฆ่าด้วยวาจาอยู่ แม้ศีลไม่ขาด แต่ศีลก็ทะเล เมื่อดับโทษะทางวาจาได้แล้ว หรือเพียรพยายามอยู่ ต่อมาเราจะมีสติรู้ใจ อ่านใจ ใจที่เกิดอาการโกรธ อาฆาต พยาบาท ถือสา ชิงชัง รังเกียจ หมั่นไส้ ไม่ชอบใจ ยังมีอยู่หรือไม่ ถ้าเหล้ากอก โทษะดังกล่าวมีอยู่ แม้ศีลของเราไม่ขาด ไม่ทะเลแล้ว แต่ศีลยังต่าง และยังเป็นกรฆ่า เราเรียกว่าการฆ่าขั้นนี้ว่า ปาณะ ซึ่งหมายถึง โยตี ลมหายใจ ในหลายศาสตร์ก็เรียกว่า ปราณ ซึ่งหมายถึง โยตี แต่ลมหายใจหรือปราณ เป็นโยตีของร่างกาย ส่วน ปาณะ หมายถึงโยตีของใจ คนถ้าไม่มีลมหายใจ เป็นอย่างไร เป็นศพ เช่นกันคนที่ปราศจากโยตี ผู้นั้นก็เหมือนศพเคลื่อนที่ ใครที่มีจิตโกรธ เกลียด อาฆาต พยาบาท ถือสา ชิงชัง รังเกียจ หมั่นไส้ ไม่ชอบใจใคร โยตีของเราที่เคยมีต่อเขา หรือควรมีต่อเขา จะขาดสะบั้นลง จากนั้นไปไหนก็มีกลิ่นเหม็นไปด้วย พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า ความโกรธเกลียดเป็นกลิ่นเหม็นของพรหมจรรย์ ยิ่งผูกโกรธ ผูกเกลียดก็เท่ากับผูกกลิ่นเหม็นไว้กับตน ทั้งปิดกั้นการบรรลุฌานเบื้องสูง หรืออากาสาณูจายตนะฌาน (ที.สี. (ไทย) 9/86-89/35) คือ บรรลุถึงความว่างตั้งอากาศธาตุ ไม่มีภาวะเคืองตา ชัดหู ชวนใจใคร จะไปสู่คนนั้นคนไหน ไปได้ง่าย เหมือนไปในอากาศ ไม่ติดขัด ไม่คิดไฟแดง แต่ถ้าจิตของเราเกิดอาการถือสาใคร โกรธเกลียดใคร แม้จำเป็นต้องไปสู่ก็รู้สึกสะอึดๆ อยู่เข้าหายาก มองหน้ายาก เพราะจิตมีกำแพงโทษะ ปฏิฆะ ดังกล่าวแล้ว และศีลของเราก็กังขาอยู่ อุปมาง่าย ๆ ว่า จิตของเราถ้าประกอบอยู่ด้วยศีล จะโปร่งโล่ง เหมือนท้องฟ้าที่เว้งว่างว่างเปล่า หรือเหมือนผ้าสะอาดออกใหม่จากโรงงาน แต่เมื่อใดที่จิตของเรามีอาการโกรธ เกลียด อาฆาต พยาบาท ถือสา ชิงชัง รังเกียจ หมั่นไส้ ไม่ชอบใจ จิตของเราจะเป็นเหมือนท้องฟ้าฉ่ำฝน มีเมฆหมอกขมวดาคัลล่ำเรียต่าอยู่หลายก้อน เหมือนผ้าขาวที่เปื้อนหมึก เปื้อนซีอิ๊ว เป็นดำเป็นด่าง แดงบ้าง น้ำเงินบ้าง ที่เรียกว่า จิตไม่บริสุทธิ์ขาวรอบ หรือศีลของเราต่าง

ในศีลข้อ 1 ที่ถือซึ่งแล้ว เราจะมาอ่านใจ เรียนรู้เหล่ากอกของโทษะ เราจะได้ ชื่อว่ามีสติ หยุดได้ ชื่อว่ามีสมณะหากพิจารณาเห็นโดยความเป็นไตรลักษณ์ หรือเป็นทุกขโทษภัย ชื่อว่ามีวิปัสสนา หรือเห็นแจ้ง วิปัสสนาไม่ได้หมายถึงหลับตา แล้วคิดเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ใช่ ถ้าหลับตาแล้วคิด จะเห็นแจ้งไหม อาจเห็นแต่ไม่แจ้ง เพราะมันมืด คนบางเหล่าเห็นอยู่ แต่ยังมีมมณ วกวน สับสน หลงใหล คลั่งไคล้ เรียกว่าเห็น แต่เมื่อ บางคนยิ่งเห็น ก็ยิ่งมืด

วิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้ง คือเห็นอยู่ รู้ อยู่ สัมผัสอยู่ แต่แจ้งกระจ่างสว่างอยู่ เหมือนเราเดินในยามกลางวัน จะไม่เลือกเหยียบหินเกร็ด หินกรวด คมแก้ว เพราะประจักษ์ชัดในความเป็นทุกขโทษภัย นี้คือความหมายของคำว่า วิปัสสนา ซึ่งเราต้องมาพิจารณาถึงทุกขโทษภัยของเหล่ากอโทษะที่เกิดขึ้น จึงจะล้างใจให้ใสสะอาดได้อารมณ์โทษะทุกระดับ ถ้ามีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นตายไว ภูมิต้านทานก็บกพร่อง ถ้าระดับดับลงไม่ได้ มันจะบั่นทอนทำลายความเป็นสุขภาพบุรุษ ความเป็นสุขภาพสตรี ไม่สูญเสียนั่นไป อารมณ์ร้ายไม่เคยทำให้เป็นสุขภาพคน มีแต่ขับไล่ให้เป็นทรชนคนหยาบ มีงานวิจัยจากอเมริกา สรุปว่า สารสองประการจะเกิดขึ้น จากการโกรธ เกลียด อาฆาต พยาบาท ถือสา ชิงชัง รังเกียจ หมั่นไส้ ไม่ชอบใจ คือ 1. อะดีนาลีน 2. คอร์ติโซล สาร 2 ประการนี้ทำให้ความดันและน้ำตาลในเลือดสูง จากนั้นก็เลือดหนืด แล่นไหลไปหล่อเลี้ยงหัวใจไม่ทัน เลือดไม่ขึ้นสมอง แล้วไมเกรน ทั้งภาวะหัวใจวายเฉียบพลันก็ตามมา มันเริ่มต้นจากเหล่ากอของโทษะ ไม่เพียงนั้น โทษะยังทำให้ไม่หนักแน่น สติปัญญาเลอะเลือน แล้วก็ทำกรรม อันชั่วช้า กรรมใดหากทำด้วยโทษะขับดัน นั้นเป็นกรรมถ้อย กรรมเถื่อน เป็นทุรกรรม บางคนเคียดแค้น ชิงชังใครอื่น อยากรู้อยากเห็น ข่มเขาค่อนหน้าไม่ได้ ก็ไปข่มลับหลัง พุดถล่มให้คนนั้นคนนี้ฟัง อย่างนี้เป็นอกุศล ทำแล้วก็สะสมลงในตน คนที่เขาถูกข่มเบ่ง เขาไม่รู้ด้วยเลยว่าพ่ายแพ้ แต่คนที่ไปพุดถล่มข่มเขามักรู้สึกว่าตนชนะ ตนใหญ่เหนือใคร โดยจริงแพ้ก็เลส กำลังถ่วงทางนรกด้วยโทษะ และโทษะแม่เล็ก ๆ น้อยๆ ที่แสดงออกหรือสาตไสใครอื่น วิบากจะต้องตามมา เพราะไม่มีกรรมชั่วใดเลยที่ทรกยกเว้น

อาจกล่าวได้ว่า ในขณะที่เกิดโกรธ เกลียด อาฆาต พยาบาท ถือสา ชิงชัง รังเกียจ หมั่นไส้ ไม่ชอบใจ เบื้องแรกเลยอารมณ์เสีย แล้วคลื่นขุ่นของอารมณ์จะบดบังสติปัญญา เมื่อสติปัญญาเสียแล้ว ปากเสียจะตามมา ถ้าปากเสียแล้ว บางทีก็เสียเงิน เสียเลือด บางทีก็เสียชีวิต กรรมกริยาที่จะเสียความเป็นสุขภาพคน เหล่านี้เป็นผลจากโทษะ ดังนั้นเราจำเป็นต้องรู้ละเอียด แล้วพิจารณาทุกขโทษภัย ตั้งแต่ภายใน กระทั่งออกไปสู่ภายนอก กระทั่งเหล่ากอของโทษะคลายไป ใจไม่เห็นเหตุผลที่จะต้องโกรธ เห็นอย่างนี้ เรียกว่า เห็นความสืบทอด ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท (อภิ.วิ. (ไทย) 35/247/185) (การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะอาศัยกัน ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดขึ้น) หรือ ศึกษาศิลอย่างละเอียดแล้วจะตระหนักรู้ใจ ล้างใจ อ่านรายละเอียด ในทุกศกโทษะที่ปรากฏ ถ้ามาถึงศีล ปฏิบัติธรรมแล้ว ไร้สติรู้สึกในศีล ทั้งไม่พิจารณาทุกขโทษภัย ล้างโทษะออกจากศีลของเราสะอาดบริสุทธิ์ ไม่ได้ และเหล่ากอโทษะที่ตนยึดมั่นถืออยู่ ก็ทำโยติของตนให้ตายไป กลายเป็นคนใจดำ

ผู้ปฏิบัติธรรมที่เจริญก้าวหน้าแล้ว ยิ่งมากด้วยเมตตาบารมี ไม่คิดร้ายหมายเบียดเบียน ไม่ถือสาอาฆาตผู้พยาบาทผู้ใด แม้ใครไม่เข้าใจเรา หรือเขามาเป็นผัสสะชวนให้ขุ่นเคือง หากเราเป็นผู้ใหญ่แล้ว เจริญในธรรมสูงขึ้นจริง จะเข้าใจชัดปรัชญาที่ว่า ธรรมดาผู้ใหญ่จะไม่ถือสาผู้เยาว์ซึ่งเขลาอยู่ จะมีเมตตาปรารถนาดี ยิ่งถ้าเราปฏิบัติธรรมมาโดยลำดับ จะรู้ฤทธิ์ รั้ร้ายของโทษะ อวิชชา (โกรธ+แง) เราก็เคยถูกรอบงำ เคยถูกฉุดกระชากลากไปด้วยโทษะ อวิชชา เคยถูกขับเร้าให้ทำกรรมไม่ดี ด้วยประสบการณ์อย่างนี้ เราจะเข้าใจ เห็นใจ เกิดเมตตาปรารถนาดี แม้กับผู้ไม่เข้าใจเรา หรือมาช่วยวุ่นชวนขุ่นใจ อีกประการหนึ่ง เมื่อประพฤติธรรม กระทั่งอ่านใจเป็น เกิดปัญญาเห็นจะชัดเจนว่า โดยจริงไม่มีเรา ไม่มีเขา ยิ่งไม่มีคำว่ามี ไม่มีคำว่ากู มีแต่ผองเรากับกิเลส เราจะไม่สรุปหรือว่า มันดำเรา แม้ที่สุดเขาทำการด้วย

โทสะใส่เรา เราจะไม่บ่น ไม่ตัดพ้อต่อว่า มันทำก๊วๆ แต่จะรู้ซั๊ดว่า เขาถูกโทสะเล่นงานอีกแล้ว เราไม่บอกว่าตอนนี้พี่เล่นงานเราอีกแล้ว หรือน้องกำลังถอนหงอก กำลังเล่นงานเราอีกแล้ว ไม่ แต่รู้ซั๊ดว่า พี่น้องผองเราถูกโทสะเล่นงานอีกแล้ว เราไม่โกรธ ไม่เกลียด เขาใจเขา อยากช่วยให้เขาพ้นจากโทสะ อวิชชา เพราะเราเคยผ่านมันมา เห็นทุกซั๊ดโทษภัยของมันอยู่

ดังนั้น ผู้ถือศีลปฏิบัติธรรมลุ่มลึกสูงส่งขึ้น ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับการฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน อธิศีลสิกขา สิกขาคือศีลอันยิ่ง, อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ปฏิบัติอยู่ในหลัก มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงการปฏิบัติอยู่ในหลักอินทริยสังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษ อธิจิตตสิกขา คือศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคง เป็นสมาธิได้แก่การบำเพ็ญสมณกรรมฐาน ของผู้สมบูรณ์ด้วยอริยศีลจนบรรลุฌาน 4 อธิปัญญาสิกขา คือศึกษาเรื่องปัญญา ให้เกิดปัญญารู้แจ้ง ได้แก่การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ได้ฌาน จนบรรลุวิชา 8 คือ เป็นพระอรหันต์ จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาไตรสิกขาเป็นหนทางแห่งความดับทุกข์ ของผู้เดินตามมรรคมืองค์ 8 คือหนทางแห่งความรู้แจ้ง อย่างมีวิปัสสนาจริงแล้ว จะเกิดจิตเมตตาปรารถนาดี จะวางใจกับใครอื่นได้แก่่งขึ้น และไม่โกรธ เกลียด อาฆาต พยาบาท ถือสา ชิงชัง รังเกียจ หมั่นไส้ ไม่ชอบใจใคร มีแต่จะร่วมมือกับผู้คน มุ่งกำจัดกิเลสที่สิ่งอยู่ในตน ในคนเหล่านี้

ศีลข้อ 1 จะต้องถือซึ่งถึงปานนี้ ไม่ฆ่าแม้กระทั่งโยคีของตน ถ้าใครฆ่าโยคีของตน คนผู้นั้นศีลต่าง คนผู้นั้นจะมีเมตตาอัปมัญญา (ที.ปา. (ไทย) 11/308/280) หรือปรารถนาดีที่กว้างไกลไปพลอยไม่ได้ ดูพระพุทธองค์เถอะท่านเป็นต้นแบบแห่งมหาเมตตาที่ใหญ่หลวง แม้เถระเทวทัต ลอบปลงพระชนม์ท่าน กระนั้นยังมีใจให้เถระเทวทัตเสมอด้วยมีใจให้พระราหุล แม้ปัจจุวัคคีย์เคยหนีท่านไป ท่านก็ยังเดินทางไกล 16 โยชน์ เพื่อไปเทศน์โปรด กระทั่งได้บรรลุธรรม ละเอียดขึ้นไปอีกในศีลข้อ 1 คือ ศีลพร้อย เมื่อใดที่เกิดอาการเบื่อ ซึม เซ็ง ซังกระตาย ถดถอย ท้อแท้ อย่างนี้ชื่อว่าศีลของเรายังพร้อยอยู่ เพราะมันเป็นโทสะมูล หรือรากเหง้าของความโกรธ เกลียด หงุดหงิด กัดกรุ้ม วาจาหยาบคาย คือคนเราเมื่อเซ็งมากๆ จิตจะซุ่นเคื่อง่าย เมื่อจิตซุ่นเคื่อง่ายแล้ววาจาหยาบคายก็เกิดง่าย และคนที่สำราควาจาหยาบคายบ่อยครั้งบ่อยหน จะรู้สึกว่าตนใหญ่ เมื่อรู้สึกว่าตนเก่ง การลงไม้ลงมือจัดการกับผู้อื่น จะเกิดขึ้นอย่างยากจะห้ามใจ มุ่งจัดการคนไปโดยปริยาย แต่ใครที่สำแดงวาจาใหญ่โต โอหัง ด้วยโทสะบ่อยครั้งบ่อยหน มักไม่สำนึกใจ หนักเขาโทสะจะเหนียวนำไปสู่การลงมือ ลงไม้ทำร้ายผู้คน เป็นอาการหยาบคายที่รุนแรง

ฉะนั้น ในอาการซึม เซ็ง ซังกระตาย ถดถอย ท้อแท้ หรือจิตที่มีอคติ มีฐานะอันไม่พึงถึง ความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม ลำเอียง จิตไม่ยินดี ผลักไสอยู่บ้างอยู่บางๆ เบาๆ อย่างนี้เรายังผิดศีลข้อ 1 อยู่ แม้ไม่ผิดในระดับศีลขาด ศีลทะเล่ ศีลต่าง แต่ศีลของเรายังพร้อยอยู่ ซึ่งเคยอุปมาแล้วด้วยผ้าขาว แต่สัมผัสได้ว่า จิตไม่โปร่งใส ใจไม่สะอาด ด้วยอาการซึมๆ เซ็งๆ ซังกระตาย ถดถอยท้อแท้ แหนงหน่าย ไม่นยินดี และอยากนี้ก็ยังเป็นการฆ่า เราเรียกการฆ่าขั้นนี้ว่า อัตตะ การฆ่าขั้นหยาบที่สุดคือ ซีวีหรือซีวิต ทั้งโดยรูปโดยนาม รองลงมาคือภุติ หรือวิญญาณสัมพันธ์ จากนั้นก็เป็นปาณะ ที่หมายถึงโยคี ละเอียดสุดคือ อัตตะ ซึ่งหมายถึงตน เมื่อเรามาถือศีลปฏิบัติธรรม ต้องอ่านอารมณ์ อ่านใจให้รู้สึกละเอียด จับรากเหง้าโทสะให้ประจักษ์ เพราะมันเป็นเหตุ กระทำอัตตวินิบาตกรรม พยายามฆ่าตน หรือยังประทุษร้าย

จิตวิญญาณของตนอยู่ จิตจะไปสู่ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานไม่ได้ และหากเรายังฆ่าตัวตาย จะเข้าถึงความเป็นพุทธะ ธรรมะ สังฆะอย่างไรได้ หากเราเว้นขาดจากการฆ่าแล้วโดยกาย แต่ไม่ได้ศึกษาจากฆาตกรรม จิตฆาตกรรม กายเราที่พยายามเว้นขาดจากการฆ่า หรือประทุษร้าย จะเป็นไปได้เพียงชั่วคราว ไม่ยาวนาน เพราะตัวตน อกุศล อวิชชา หรือมิจฉาทิฐิ (วิ.จ. (ไทย) 6/216/333) ที่แฝงติดอยู่ในจิตวิญญาณ เรายังไม่ได้ชำระหรือสำรอกออก ต่อเมื่อใดที่เราปฏิบัติศีลให้ลึกซึ้ง สะอาดบริสุทธิ์ขึ้น ตัวตน อกุศลก็ไม่ได้อาหาร พัฒนาการทางปัญญาก็จะงอกงามขึ้นและทุกขั้นตอนของการปฏิบัติศีล เมื่ออ่านอาการกิเลสละเอียดแล้ว เราจะเห็นถึงตัวตนเลวร้ายหยาบคาย ที่มนุษย์หยาบคายเลวร้าย เป็นไปไม่ได้ เพราะไม่ค่อยรู้จักสภาวะอกุศลซึ่งมีอยู่ในตน เมื่อไม่รู้จัก ไม่เห็นทุกขโทษภัย การแก้ไขปรับปรุงก็ไม่เกิดการพิจารณา เพื่อไถ่ถอนก็ไม่มีทรศนะหรือความเห็นผิดก็นำพาชีวิตไปแยะยิ่งกว่าเดิม

ในการศึกษาปฏิบัติศีลข้อ 1 ถ้าจะให้บรรลุผลสำเร็จ เราจะต้องรู้ละเอียดทั้งในหลักการ ทั้งอ่านละเอียดในภาคปฏิบัติ คือจะต้องตามดู ตามรู้ไปถึงรากลึกของโทษะ แล้วละออกให้สิ้น ในการถือศีลเป็นเหมือนตัดหญ้าคา ถ้าตัดแต่ต้นไม่ถอนราก จะปัญญาความไม่งอกพื้นไม่คืบค้ำ ไม่ใช่ฐานะที่เป็นไปได้ นี่คือความหมายของอริยกันตศีล สิ่งที่น่าจะตระหนักก่อน คือ ในการถือศีลข้อ 1 ของเรา หากเรายังกินเนื้อสัตว์อยู่ ศีลข้อ 1 บริสุทธิ์ไม่ได้ มีข้อคิดให้พิจารณาอย่างนี้ ในการกินเนื้อสัตว์แต่ละครั้ง หนึ่งศพของเนื้อสัตว์ คือหนึ่งชีวิตของเขา และอาจต้องจ่ายคืนด้วยหนึ่งศพของเราเช่นกัน ที่สำคัญ เนื้อสัตว์ต่างๆ ที่เรากินไม่ใช่สิ่งที่น่ายินดี มันคือซากศพ ถ้ามองตัวเองง่ายๆ ว่า ภาคภูมิใจอะไรถ้าเราใจดำ อิ่มหน้า สำราญด้วยการตายของสัตว์ทั้งหลาย ชีวิตเราหยดยึดดำรงอยู่ได้ด้วยกองเลือดเนื้อ กองกระดูกของสัตว์ไร้ทางสู้ ไม่ใช่เรื่องน่าชื่นใจใดๆ เลย มีถ้อยคำหนึ่งกล่าวไว้ดี ชีวิตเป็นเหมือนวิหาร เทพจะสถิต อริยะจะประทับหรือไม่อยู่ที่วิหารสะอาดหรือไม่ ถ้าวิหารหลังหนึ่งมีสุนัขไปเหยี่ยวรด มีพาลชนไปเกลือกกลั้วมั่วสุม เชื่อเลยว่าเทพพรหม พระอริยะ จะไม่อยู่ ชีวิตของเรา กายชั้นธของเรา ถ้ายังเป็นป่าช้า มีซากศพของเหล่าสัตว์ฝังอยู่ในร่างเยอะเยอะ อริยะภูมิที่ไหนจะหยั่งลงได้ มีผู้กล่าวว่า “ถ้าท้องของตนยังเป็นป่าช้า จะหาความก้าวหน้าในชีวิตได้แต่ไหน”

ฉะนั้น การปฏิบัติศีลข้อ 1 ที่ควรตระหนักก่อนคือ ต้องเว้นขาดจากการฆ่า เว้นขาดจากการกินเนื้อสัตว์ให้ได้ ถ้ายังกินเนื้อสัตว์อยู่ ศีลข้อ 1 ของเรายังสกปรกอยู่ อาจจะมีศีลได้ระดับต้นๆ ระดับสามัญ แต่ไม่ถึงอริยกันตศีล ยังไม่ก้าวหน้า ยิ่งถ้าเราจะต้องสั่งฆ่า หรือแม้ไม่สั่งโดยตน อาศัยปากคนวานเขาไปสั่งฆ่า ซื่อมา เช่นนี้ การปฏิบัติศีลของเราก็ไม่เข้าถึงเจตนารมณ์ เพื่อเว้นออกจากการเบียดเบียน เพื่อเมตตาธรรม หากพิจารณาให้ดีแล้ว เนื้อสัตว์ก็คือเนื้อศพ บางอย่างเป็นโรค บางอย่างเป็นพิษ การที่เราฆ่าเขา เท่ากับสร้างวิบากตัดอายุเรา และวิบากบาป ปาณาติบาตมีหลายนัย แต่ย้าให้ไปไตรตรง 3 ข้อ 1 อายุสั้น ตายไว 2 เกิดใหม่เป็นคนโรคมก 3 ต้องพรากจากคนที่ตนรักโดยไม่มีโอกาสย่อยออกบอกลา เพื่อให้เราได้ตระหนัก เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์โดยง่าย ๆ จะนำคำตรัสของพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏในธรรมบทมากกว่าสู่กันฟัง “สัตว์ทุกประเภทรักชีวิตของตน สัตว์ทุกประเภทกลัวโทษทัณฑ์ เปรียบเทียบตนกับสรรพสัตว์นั้น ไม่ควรฆ่าเอง” “สัตว์ทุกประเภทกลัวโทษทัณฑ์ เปรียบเทียบตนกับสรรพสัตว์นั้น ไม่ควรฆ่าเอง” “สัตว์ทุกประเภทกลัวโทษทัณฑ์ สัตว์ทุกประเภทกลัวความตาย เปรียบตนกับสรรพสัตว์ทั้งหลาย

แล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ใครฆ่า” ทุกสรรพสัตว์ปรารถนาความสุข ผู้ใดแสวงหาสุขใส่ตน โดยเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ตายไปย่อมไม่ได้รับความสุข”เราต้องการมีชีวิตมีความสุข และชอบสุขจากการกิน ขณะเดียวกันหากเราเบียดเบียนสัตว์ต่าง ๆ ตายไปย่อมไม่ได้รับความสุข ในขณะที่เราสุข 3 นาที 5 นาที ยิ่งละเอียดของอร่อยก็ใช้เวลานาน หากเราเสพสุขโดยเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุข เราอาจคิดไม่ออกว่า ตายไปแล้วไม่ได้รับความสุขเป็นอย่างไร กล่าวให้ฟังง่ายๆ จิตที่ติดเสพศพเสพสุข ยิ่งสุขจัดจ้านหยาบคายร้ายโหด ก็จะมีความคิดมากขึ้น เมื่อตายไปแล้วเราไม่มีมือไม่มีปาก ไปสั่งให้คนเอาเนื้อศพที่เราชอบเสพมาบำเรอความติดของจิตตน เช่นนี้ความอยากก็ไม่ได้รับการสนองตอบ แล้วจะมีความสุขได้อย่างไร ยิ่งอยากมากปรารถนามาก แต่สมเสพไม่ได้ นั่นเป็นนรกชัดๆ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ตายไปแล้ว ย่อมไม่ได้รับความสุข

โดยความจริงการที่เราเบียดเบียนเขา เท่ากับสะสมวิบากกลับมาเบียดเบียนเรา เราตัดอายุเขา เท่ากับสะสมวิบากกลับมาตัดอายุเรา หากเราไม่กินเขา ก็เป็นการปล่อยสัตว์อย่างชัดเจน เป็นการสะสมเมตตาบารมีอย่างรู้ อยู่เห็นอยู่ ไม่ใช่เข้าแต่เรากินเนื้อสัตว์ กลางวันเรากินเนื้อสัตว์ค่ำมาสวดมนต์ไหว้พระ แล้วแม่เมตตา สรรพสัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากบาปโทษทุกข์เวรภัยทั้งสิ้นเถิด เรากล่าวอยู่อย่างนี้ แม้บวกกับการนั่งสมาธิ 30 นาที สวดมนต์เจ็ดตำนานสิบสองตำนานหนุนด้วย สัตว์ต่าง ๆ ที่ตายไปก็ไม่ได้บุญบารมี ไม่ได้เมตตาใด ๆ จากเราเลย พระผู้รู้จึงบอกว่าเป็นเมตตาอัลลิกะ เมตตา แปลว่า ปรารถนาดี อัลลิกะแปลว่ามาया ดังนั้นเป็นเมตตาที่เป็นมาया ในอัครคัมภีร์สุต (ที.ป. (ไทย) 11/111-113/83) บอกว่า แรกสุดของกิเลสมนุษย์ คือ ภัยจรรณ ภัยจรรณต่อการไปเอาอาหารธรรมชาติมากิน จากนั้นก็สะสมเพื่อจะได้ไม่ต้องเดินทางบ่อย ความโลภเกิดขึ้นแล้ว เมื่อสะสมอาหารไว้มาก การยั่วลลัน ยั่วตาก็ตามมา เหมือนคนมีอาหารเต็มตู้เย็นนั่นแหละ แล้วการกินมากก็ปรากฏขึ้น เมื่อกินมาก กามก็มากตามไปด้วย ทั้งกามในรสกิน ทั้งกามในเมถุนธรรม สมัยใดไม่สนใจในกาม โทสะก็เกิดแล้ว มนุษย์ก็ประทุษร้ายทำลายกัน จากนั้นวิบากกรรมหรือบ่วงเวรต่างๆ ก็มากตามมา แม้จะมาลดละระคาย โสภะออกบ้างแล้ว แต่วิบากจิต ติดโทสะ ก็ยังจะตามมาแผดเผาให้เราได้อยู่ดังกล่าวนี้อันนี้ ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษไม่ควรประพฤตินับว่าไม่ควรประพฤตินับว่าไม่ควรประพฤตินับว่าไม่สามารถเป็น อริยธรรม นับว่าไม่สามารถเป็นอริยธรรม เป็นธรรมดำ มีวิบากดำ ที่วิญญูชนติเตียน ธรรมเหล่านั้นปรากฏอย่างชัดเจนบางคนในโลกนี้

ดังนั้น โทสะแม้จะเป็นกิเลสตัวปลาย เป็นความชั่วตัวผล คนก็ต้องตัดก่อน เหมือนใบไม้ แม้จะเป็นปลายต้นพืช แต่ใบไม้ที่แห้งที่ตึงแสดแดดมาปรุงอาหารไปหล่อเลี้ยงลำต้น ถ้าจิตวิญญูญาณของเรายังถูกรอบงำด้วยโทสะ ยังโหดร้ายหยาบคายอยู่ไม่ได้มีสำนึกในเมตตาธรรม เราจะลดละ เหตุอื่นๆ ก็ไม่ยาก คุณงามความดีมากมายก็ไม่เกิด ดังที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่า เมตตากายกรรม (วิ.มหา. (ไทย) 5/466/357) เป็นมารดาของกุศลธรรมทั้งปวง ถ้าเราไม่ตระหนัก ให้จิตของเราเกิดเมตตา โดยเว้นขาดการเบียดเบียน เว้นขาดจากการฆ่าเป็นเบื้องต้นแล้ว ศีลข้อ 1 จะบริสุทธิ์สะอาดสูงขึ้นไปไม่ได้ นี่เป็นระดับแรกที่ต้องศึกษา

ต้องพิจารณาแล้วลดละล้าง จากนั้นสังวรกาย ไม่ทำกรรมกริยาใดในเชิงโทษะ สังวรวาจา ไม่ปล่อย
ให้โทษะมาใช้เป็นกระบอกเสียง แม้จิตวิญญาณที่เกิดอาการโกรธ เกลียด อาฆาต พยาบาท ถือสา ชิงชัง
รังเกียจ หมั่นไส้ ไม่ชอบใจเราก็ต้องรู้ให้ชัด และพิจารณาถึงทุกขโทษภัย การจับอาการกิเลสได้และ
ข่มไว้ก่อนนี้ เรียกว่าสมณะ จับอาการกิเลสได้แล้วพิจารณาเพื่อไถ่ถอนเรียกว่า วิปัสสนากาวนา จับให้
ได้ทั้งกิเลสหยาบ กลาง ละเอียด แล้วตามเห็นทุกขโทษภัยความไร้สาระไปอยู่เสมอๆ เราจะได้สัมผัสความ
เบาขึ้น บางขึ้น เห็นความหมดไปของโทษะ และทำให้เสื่อมบุญราศี เมตตาบารมีทำให้ผ่องใสโดยไม่ต้องใช้
เครื่องสำอาง “ด้วยหัวใจเมตตา กรรมกริยาข่มดีขึ้น ด้วยหัวใจที่เยือกเย็น คนยอมเป็นสุขขึ้น ดังนั้น อย่า
แล้งน้ำใจ ไร้เมตตา เพราะเช่นนั้นจะทำให้มีศัตรูมากมี งานก็ไม่ดี อยากร้อนดังคนรีบไปตาย เพราะเช่นนั้น
คนจะเครียดง่าย คนรอบข้างจะเบื่อหน่าย

บทสรุป

ดังนั้นผู้ปฏิบัติธรรม ในการละกิเลสชื่อว่าศีล, ปกติชื่อว่าศีล, การงดเว้นชื่อว่าศีล, เจตนาชื่อว่า
ศีล, การสำรวมชื่อว่าศีล, การไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล, ศีลเหล่านี้ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนแห่งจิต
เป็นสภาพในการปฏิบัติในวิปัสสนานั้นได้ชื่อว่า อธิศีลสิกขา การสำรวมระวัง สังวร มีสติที่ยึดเอารูปนาม
เป็นอารมณ์ไว้อย่างแนบแน่น ชื่อว่าสติสังวร ปัญญาเห็นรูปนามอย่างแท้จริงเรียกว่า ญาณสังวร
เจตสิกที่ไม่คิดประทุษร้ายอารมณ์ที่มาปรากฏ ชื่อว่า ชันติสังวร ความเพียรในการกำหนดชื่อว่า วิริยสังวร
สังวรเหล่านี้ย่อมปรากฏอย่างบริบูรณ์ในวิปัสสนา ที่กำหนดรู้เท่าทันสภาวธรรม และชื่อว่า อธิศีลสิกขา
เราก็จะเป็นไท สงบสดชื่นเกลตาตนได้ด้วยดี และเป็นเครื่องมือตรวจสอบความเป็นปกติของตนเองด้วยศีล
สามัญญตา และอริยกันตศีล ที่เราตั้งความละเอียดลึกซึ้ง ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย กระทั่งจิตเป็น
ไท มีอิสระ มีความเบิกบานอยู่ในตน ปฏิบัติธรรมด้วยธรรมอย่างมีสติสัมปชัญญะ ละอาสวะกิเลส เขา
ถึงซึ่งความเป็นอริยบุคคลได้ ด้วยอำนาจแห่งศีลที่ผู้ปฏิบัติศึกษาไว้ดีแล้วด้วยปัญญา จึงมีคำกล่าวไว้ว่า
“สี่เลนะ สุขะติง ยันติ, สี่เลนะ โภคะสัมปะทา, สี่เลนะ นิพพุติง ยันติ, ตัสมา สี่ลัง วิโสระเย. ผู้สมาทาสศีล
ย่อมไปสู่สุคติได้ ถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์ได้ และบรรลुพระนิพพานได้ ด้วยศีล”

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
_____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
_____. (2539). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลญาณ.
_____. (2539). **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลญาณ.
_____. (2539). **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลญาณ.

- พระพุทฺธโฆสเถระ. (2538.). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).
พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สัญลักษณ์ในโรดแมปของรัฐบาลในยุค คสช.

The symbols in the government's roadmap during the NCPO era

กัณฑ์ ศรีหล้า

Kanta Srilah

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

Mahamakutbuddhist University Yasothon Buddhist College

E-mail: kantasrilah@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการนำเสนอสัญลักษณ์ทางการเมืองผ่านโรดแมปหรือแนวทางการบริหารงานของรัฐบาลในยุค คสช. (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ) โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญและการเลือกตั้ง โดยใช้กรอบของสัญวิทยาในการวิเคราะห์ จากศึกษาพบว่า โรดแมปของรัฐบาลในยุค คสช. เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งที่มีความหมายเชิงมายาคติ โดยบิดเบือนฐานะปิดบังซ่อนเร้น แปลงรูปความหมายโดยตรงของสัญลักษณ์ในโรดแมปเดิมและได้ทำความเข้าใจเดิมของโรดแมปให้กลายเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์ เพราะพฤติกรรมของรัฐบาลยุค คสช.เอง ทำให้มีการก่อรูปและพัฒนาสัญลักษณ์ผ่านกระบวนการมายาคติ กลายเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายเชิงมายาคติ สนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐบาลยุค คสช. โดยมีความสัมพันธ์ยึดโยงอยู่กับสถาบันหรือหน่วยงานหลักของประเทศ จนกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาและมองดูเป็นสากล ทำให้ประชาชนยอมรับโดยปริยายด้วยเหตุผลการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งเป็นผลผลิตของมายาคตินี้

คำสำคัญ : สัญลักษณ์ทางการเมือง, คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, roadmap

Abstract

This article aims to present the political ideology through roadmap or government management guidelines in the era of the National Council for Peace and Order (NCPO), especially regarding issues related to democracy, such as the constitution and elections, using the framework of semiotics for analysis. From the study, it is found that the government's roadmap during the NCPO era is one of the political ideologies with significant symbolic meaning. The government has distorted and concealed the true meaning of the symbols in the original roadmap, turning it into mere symbolism. This transformation of the roadmap symbols has been influenced by the actions of the NCPO government, leading to the development of symbolic meanings that support the

government's political agenda. These symbols are closely linked to the main institutions or agencies of the country, becoming a natural and universally recognized part of the political landscape. As a result, the public has come to accept these symbols, primarily driven by the perceived overall benefits, which is an outcome of this semiotic manipulation.

Keywords: the political ideology, the National Council for Peace and Order, roadmap

บทนำ

การเมืองการปกครองของไทยหลังการทำรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ระบบการเมืองภายใต้การบริหารปกครองของคณะรัฐประหารนี้โดยที่ คสช.ได้กำหนดโรดแมป หรือแนวทางการบริหารงาน เรียกว่าโรดแมปบทบาทของ คสช. โดยได้เรียกหน่วยงานเศรษฐกิจของภาครัฐและภาคเอกชนมาเพื่อชี้แจงแนวนโยบายตามโรดแมป 3 ระยะมุ่งสู่การเลือกตั้ง ประกอบด้วย ระยะแรกระบบการบริหารประเทศในระยะนี้ มีหัวหน้า คสช. เป็นหัวหน้าบริหารประเทศ ระยะที่สอง ออกธรรมนูญการปกครองชั่วคราว ตั้งคณะรัฐมนตรี ตั้งสภาปฏิรูป และตั้งสภานิติบัญญัติ และระยะที่สาม จะกำหนดให้มีการเลือกตั้ง พร้อมทั้งมีโรดแมปด้านเศรษฐกิจจำนวน 9 ด้าน มีนโยบายเร่งด่วน 5 นโยบาย และนโยบายที่ต้องทำควบคู่ไปกับนโยบายเร่งด่วน 7 นโยบาย ทั้งหมดนี้ คสช. ได้ให้ความมั่นใจว่า ภายใต้การบริหารงานของ คสช. จะสามารถทำให้ความสุขและความสงบเกิดขึ้นแก่ประชาชนแน่นอน แต่เมื่อเวลาผ่านไปกรอบการบริหารงานที่กำหนดไว้ในโรดแมปแต่เดิมที่เป็นเหมือนคำมั่นสัญญากับประชาชนที่จะบริหารประเทศตามโรดแมปที่กำหนดที่มีความหมายชัดเจนตรงตามเนื้อหาที่ปรากฏ สร้างความมั่นใจและอบอุ่นใจแก่ประชาชนเป็นอย่างยิ่ง กลับไม่เป็นไปตามที่วางแผนไว้การบริหารงานตามกำหนดในโรดแมปมีการเปลี่ยนแปลง เลื่อนเป้าหมายที่กำหนดออกไปเรื่อยๆ ทำให้ประชาชนเริ่มที่กังวลและไม่มีความมั่นใจ กรณีดังกล่าวนี้ในมิติทางสัญวิทยา สามารถอธิบายได้ว่า โรดแมปตามความหมายระดับแรกคือความหมายโดยตรงตามตัวหนังสือและคำพูด ได้แปลงรูปจากความหมายโดยตรงเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์คือกลายเป็นแค่สัญลักษณ์แห่งคำมั่นสัญญาของ คสช.เท่านั้น เพราะความหมายได้แปรเปลี่ยนไปแล้วตามพฤติกรรมของคณะ คสช. โดยโรดแมปตามความหมายเดิมนั้นไม่มีอีกแล้ว มีแต่ความหมายใหม่ที่มีนัยยะหรือทางสัญวิทยาโดยเฉพาะ โรลอง บาร์ตส์ (Roland Barthes, 1915-1980) เรียกว่า มายาคติ ซึ่งเป็นกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิดอำพราง บิดเบือนฐานะการเป็นสัญลักษณ์ของ โรดแมปให้กลายเป็นเรื่องธรรมดา ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ความเชื่อความรู้สึกนึกคิดต่อโรดแมปก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน แต่กลายเป็นความหมายที่ซ่อนอยู่ที่ คสช. ต้องการจะสื่อแก่ประชาชน เพื่อให้เข้าใจและให้ยอมรับเชิงการบังคับ เพราะความหมายหรือจุดมุ่งหมายมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันและหน่วยงานหลักๆ ของประเทศ เช่น สถาบันชาติ สถาบันพระมหากษัตริย์ กระทรวงการคลัง สถาบันการเงินต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน โดยบาร์ตส์เรียกสิ่งที่เป็นผลลัพธ์และผลผลิตของกระบวนการนี้ว่า มายาคติ หรือกระบวนการ

ความคิดความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับโดยไม่ตั้งคำถาม เพราะสอดคล้องกับระบบอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมช่วงเวลานั้น เพื่อให้เข้าใจกระบวนการของสัญญาณอย่างชัดเจนผู้เขียนจะได้วิเคราะห์สัญญาณในโรดแมปของ คสช. ตามกรอบสัญญาณต่อไป

“สัญญาณ” วิธีการทางสัญญาณวิทยา

สัญญาณ (Signs) เป็นหน่วยของภาษาหรือการสื่อสารที่เล็กที่สุดในวิธีการทางสัญญาณวิทยา คำว่าสัญญาณวิทยา (Semiology) หรือบางทีเรียกว่า สัญศาสตร์ (Semiotics) เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาก โดยคำแรกเกิดจากนักวิชาการภาษาศาสตร์โครงสร้างชาวสวิสเซอร์แลนด์ คือ เฟอร์ดินันด์ เดอ โซซูร์ (F. de Saussure) ปี 1857-1913 ส่วนคำที่สองมาจาก ชาร์ล เพียร์ส (C. Peirce) ปี 1839-1914 นักปรัชญาสังคมชาวอเมริกัน สัญญาณวิทยาเป็นศาสตร์ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 20 และปัจจุบันได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในการใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในลักษณะต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2552: 113) ซึ่งต่อมาโรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes, 1915-1980) นักสัญญาณวิทยาชาวฝรั่งเศส ได้นำแนวคิดของโซซูร์เรื่อง สัญญาณวิทยา มาพัฒนาและถ่ายทอดต่ออย่างทรงพลังเป็นที่ยอมรับอย่างมาก โดยได้เรียกทฤษฎีนี้ว่า “มายาคติ” (Mythologies)

สัญญาณวิทยา เป็นหลักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสื่อความหมาย พิจารณาจากธรรมชาติของหน่วยสื่อความหมายและขั้นตอนการทำงานโดยทำความเข้าใจว่าความหมายถูกสื่อออกมาได้อย่างไร แนวคิดสัญญาณวิทยาและการสร้างความหมาย จึงเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ที่ถูกกำหนดโดยความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์ที่เราคุ้นเคย เช่น สัญลักษณ์ที่อยู่ในรูปแบบของภาษา รหัส สัญญาณ เครื่องหมาย เป็นต้น สัญญาณในสัญญาณวิทยาจึงถูกนำมาอธิบายการสื่อสารของมนุษย์ว่า การสื่อสารคือจุดกำเนิดของความหมาย แต่การศึกษารูปแบบนี้จะไม่สนใจว่าการสื่อสารจะล้มเหลวหรือบรรลุผลอย่างไร เพราะไม่เกี่ยวข้องกับประสิทธิผลและความถูกต้อง แต่มีเป้าหมายเพื่อการศึกษาเชิงสังคมหรือความแตกต่างของวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับสาร รวมทั้งความหลากหลายของความหมายภายในระบบภาษา วัฒนธรรม และความความเป็นจริงที่ไม่สามารถแสดงผลเป็นลูกศรหรือเป็นเส้นตรงของกระแสการไหลของข่าวสารได้ (จอห์น นพตล วตินสุนทร, 2556: 2) กล่าวคือเป็นการใช้สัญลักษณ์แทนความหมายที่ต้องการสื่อนั่นเอง

สัญญาณ ซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในวิธีการทางสัญญาณวิทยาที่ใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์การสื่อสารรูปแบบต่างๆ โซซูร์ อธิบายว่า ในสัญญาณหนึ่งๆ นั้น มีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ รูปสัญญาณ (signifier) หมายถึง สิ่งที่แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รูปทรงแทนสิ่งต่างๆ และความหมายของสัญญาณ (signified) ซึ่งหมายถึง ความหมายที่มนุษย์กำหนดขึ้น ความคิดที่ปรากฏอยู่ในรูปสัญญาณนั้น เช่น สิ่งใด คำว่า สิ่งใด จะประกอบด้วยรูปสัญญาณ ได้แก่ พยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ ที่ประกอบกันเข้าตามหลักโครงสร้างภาษาชุดหนึ่ง และความหมายของสัญญาณ ได้แก่ ความคิดที่สื่อถึงสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีสีขาที่มีความแข็งแรง ดุร้าย ซึ่งในคำว่า สิ่งใด เกิดจากกฎเกณฑ์หรือรหัสทางภาษาที่มนุษย์กำหนดขึ้น โดยที่ไม่ได้มีความหมายหรือรูปลักษณะที่เหมือน สัตว์ประเภทหนึ่งที่มีสีขา มีความแข็งแรง ดุร้าย ที่ถูกเรียกว่า สิ่งใด แต่อย่างใดเลย

ส่วน สัญญา ในทัศนะของ ชาร์ล เพียร์ส (C. Peirce) เขาเสนอว่า หมายถึง สิ่งที่มีความหมายบางอย่างสำหรับคนๆ หนึ่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างจึงเป็นสัญญา トラบเท่าที่มีความหมายกับสิ่งนั้น สัญญาเมื่ออยู่มากมายหลายลักษณะ เช่น สัญญาที่เป็นประเภทข้อความ หรือคำพูด รสชาติ กลิ่น ภาพ การกระทำ หรือวัตถุ เพียร์สได้จำแนกสัญญาออกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่

1) รูปสัญญาที่เป็นภาพจำลอง (icon) หมายถึงรูปสัญญาที่มีรูปลักษณะเหมือนหรือคล้ายกับวัตถุที่มีอยู่จริงมากที่สุด เช่น ภาพของบุคคล รูปปั้นบุคคล เมื่อเราเห็นก็สามารถเข้าใจความหมายได้ทันที เช่น ภาพถ่ายของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาคนปัจจุบัน รูปปั้นของนักวิทยาศาสตร์ระดับโลก เป็นต้น

2) รูปสัญญาที่เป็นดัชนี (index) หมายถึงสิ่งที่มีความเชื่อมโยงหรือเกี่ยวโยงอยู่กับวัตถุที่มีอยู่จริง เป็นการคิดหาเหตุผลเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างดัชนีกับวัตถุ เช่น เทพีเสรีภาพ เป็นดัชนีเชื่อมโยงกับประเทศสหรัฐอเมริกา เมอร์ไลออน (Merlion) รูปปั้นสิงโตทะเลที่มีหัวเป็นสิงโต ร่างเป็นปลาเป็นดัชนีเชื่อมโยงกับประเทศสิงคโปร์ คิวน์ไฟ เป็นรูปสัญญาที่เป็นดัชนีของการจุดไฟ เทอร์โมมิเตอร์ เป็นรูปสัญญาแบบดัชนีของการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ เมื่อเราเห็นก็สามารถถอดรหัสหรือเข้าใจความหมายได้ทันที

3) รูปสัญญาที่เป็นสัญลักษณ์ (symbols) หมายถึงสัญญาที่ไม่มีความเกี่ยวพันแต่อย่างใดระหว่างตัวสัญญากับวัตถุที่มีอยู่จริง แต่เป็นความสัมพันธ์หรือเกี่ยวพันที่เกิดขึ้นจากการตกลงร่วมกันระหว่างผู้ใช้ เช่น ในตัวเลข ในภาษา ในคำ เป็นสิ่งที่ไม่ได้มีรูปร่างลักษณะคล้ายสิ่งที่มีอยู่จริงดังเช่นรูปสัญญาที่เป็นแบบภาพจำลอง หรือมีความเกี่ยวโยงกับวัตถุดังเช่นรูปสัญญาที่เป็นแบบดัชนี ดังนั้นการที่จะสามารถถอดรหัสหรือเข้าใจความหมายของรูปสัญญาประเภทนี้ได้ ต้องอาศัยการศึกษาเรียนรู้และประสบการณ์ของผู้ใช้สัญญาที่เป็นสัญลักษณ์นี้ (กาญจนนา แก้วเทพ, 2543: 21) เช่น ป้ายจราจร สัญญาณไฟต่างๆ รวมถึงสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งต่างๆ เช่น ไม้กางเขน เป็นสัญลักษณ์ของศาสนาคริสต์ โครงการประชารัฐ เป็นสัญลักษณ์ของรัฐบาลในยุค คสช. เป็นต้น ซึ่งตามความหมายนี้ผู้เขียนจะใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์โรดแมปของรัฐบาลในยุค คสช. ดังกล่าวด้วย

อีกประการหนึ่งสัญญาที่ถูกพัฒนามาจากแนวคิดทฤษฎีของโซซูร์ โดยผ่านการถ่ายทอดของบาร์ตส์ ที่กลายมาเป็นสัญญาอย่างหนึ่ง ในแนวมายาคติ ตามทัศนะของบาร์ตส์ จึงต้องเกี่ยวข้องกับสัญญาใหญ่ๆ 2 ประเภท คือ

1) สัญญาประเภทภาษาหรือคำพูด (linguistic signs) ได้แก่คำพูด ข้อความ หรือประโยคทั้งที่เป็นเสียงการพูด และเป็นการเขียนออกมา สัญญาประเภทภาษาหรือคำพูด เช่น ข้อความประกอบการพูดการแสดง วาทกรรมทางการเมือง คำขวัญ พาดหัวข่าว เป็นต้น

2) สัญญาประเภทภาพ (visual signs) หมายถึงสัญญาที่ไม่ใช่เป็นภาษา (non-linguistic signs) ได้แก่ รูปปั้น ภาพถ่าย ภาพวาด แผนที่ แผนที่ เป็นต้น (อัจฉรา ปันทรานวงค์, 2551: 9)

สัญญาและระบบความหมายในโรดแม็ปของรัฐบาลในยุค คสช.

โรดแม็ป หรือแนวทางการบริหารงานของรัฐบาลในยุค คสช. ผู้เขียนวิเคราะห์ว่าเป็นสัญญาทางการเมืองอย่างหนึ่งซึ่งประกอบไปด้วยรูปสัญญา (signifier) และความหมายของสัญญา ตามทัศนะของ โชชูร์ ดังนี้

1) **รูปสัญญาในโรดแม็ป** คือแผนผังที่แสดงโรดแม็ป 3 ระยะ โดยมีข้อความภาษา โดยสรุปประกอบด้วย โรดแม็ป บทบาทของคสช. ระยะแรก คสช. บริหารประเทศ ระยะเวลาแต่ละช่วงขึ้นกับสถานการณ์ ระยะที่สอง ธรรมนูญการปกครองชั่วคราว ตั้งคณะรัฐมนตรี ตั้งสภาปฏิรูป ตั้งสภานิติบัญญัติ และระยะที่สาม กำหนดให้มีการเลือกตั้ง ด้านเศรษฐกิจ (โรดแม็ปด้านเศรษฐกิจ) 1.เศรษฐกิจแบบเสรี ขับเคลื่อนโดยเอกชน 2. เคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างเสรี 3. ส่งเสริมการค้าเสรี 4. ลดบทบาทรัฐวิสาหกิจที่เอกชนดำเนินการได้ 5. จัดอุปสรรคการค้าต่างประเทศให้คล่องตัว 6. สนับสนุนลงทุนโครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคม 7. ไม่ก่อกวนกับตัวและรักษาวินัยการคลัง 8. จัดความไม่เป็นธรรมในระบบพ่อค้าคนกลาง 9. แก้ไขปัญหาแรงงานอย่างบูรณาการ (www.bangkokbiznews.com สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2566) ดังแผนผังโรดแม็ปของคสช.บางส่วนดังนี้

ที่มา : bangkokbiznews.com (26 พ.ค. 2557)

2) **ความหมายของสัญญาในโรดแม็ป** คือ ความมุ่งมั่นในการบริหารประเทศอย่างมีระเบียบแบบแผนของ คสช. สืบเนื่องจากข้อความที่ปรากฏในรูปสัญญา คือ แผนผังแสดงโรดแม็ป และความหมายที่มีนัยแฝงอยู่หลังจากที่ประเทศผ่านการรัฐประหารมาแล้ว เพื่อสื่อให้ประชาชนได้มีความเชื่อมั่นในการบริหารพัฒนาประเทศ พร้อมทั้งคำรับรองจากหัวหน้าคณะ คสช. คือ คสช. ได้ให้ความมั่นใจว่า ภายใต้การบริหารงานของคณะ คสช. จะสามารถทำให้ความสุขและความสงบเกิดขึ้นแก่ประชาชนได้อย่างแน่นอน

ส่วนในทัศนะของ เพียร์ซ โรดแม็ปนี่ เป็นรูปสัญลักษณ์ที่เป็นสัญลักษณ์ คือ สัญลักษณ์ที่คสช. ต้องการสื่อไม่ได้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับรูปสัญลักษณ์ คือ แผนผังโรดแม็ปเลย แต่เป็นสัญลักษณ์ของคสช. ที่ต้องการสื่อให้เห็นถึงหลักการและวิธีการที่จะบริหารประเทศ แทนที่รูปแบบการบริหารประเทศแบบเก่าอย่างที่ผ่านมาที่ไม่สามารถขับเคลื่อนการบริหารได้เลย เนื่องจากความขัดแย้งทางการเมือง โรดแม็ปจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ที่จะคลายความขัดแย้งทางการเมือง ในลักษณะที่พร้อมจะพัฒนาไปข้างหน้าอย่างมุ่งมั่น ซึ่งประชาชนในฐานะที่เป็นผู้ใช้สัญลักษณ์ประจำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้จึงจะสามารถถอดรหัสที่ซ่อนอยู่ในโรดแม็ปนี้ได้ ในขณะที่เดียวกัน โรดแม็ป ก็กลายเป็นสัญลักษณ์ของ คสช. ตามความหมายของสัญลักษณ์เช่นเดียวกัน และโรดแม็ปของรัฐบาลยุค คสช. นั้น ประกอบไปด้วยองค์ประกอบทางด้านภาพ คำพูด ข้อความ ในการวิเคราะห์โรดแม็ปในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ในแนวความคิด ตามทัศนะของ บาร์ตส์ จึงเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ทั้ง 2 ประเภทคือ สัญลักษณ์ประเภทภาษาหรือคำพูด (linguistic signs) ได้แก่ข้อความ ที่ปรากฏอยู่ในโรดแม็ป พร้อมทั้งคำพูดอธิบายของ คสช. และสัญลักษณ์ประเภทภาพ (visual signs) ได้แก่ แผนผังแสดงโรดแม็ปของ คสช. รายละเอียดตามที่ปรากฏแล้ว

การวิเคราะห์ระบบความหมายของสัญลักษณ์

การวิเคราะห์ระบบความหมายของสัญลักษณ์ เมื่อความหมายของสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นเอง คือปรากฏในความคิดของมนุษย์ นักสัญวิทยาจึงได้กล่าวถึงความหมายของสัญลักษณ์ว่าน่าจะมีหลายระดับตามการตีความของมนุษย์หรือบุคคล และตามข้อตกลง กฎเกณฑ์ที่สังคมรับรู้ร่วมกัน อย่างเช่น โชซูร์ ได้อธิบายถึงระดับของความหมาย (order of signification) ว่า สัญลักษณ์นั้นมีความหมายอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับความหมายโดยตรง (denotative meaning) และความหมายโดยนัย (connotative meaning) ดังนี้

1) ระดับความหมายโดยตรง (denotative meaning) หมายถึงความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษร ตามรูปลักษณะที่เห็นกันอยู่ และเป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันเป็นส่วนใหญ่ เพราะมีความชัดเจนที่เข้าใจร่วมกัน เช่น ความหมายตามที่ระบุในพจนานุกรม ปทานุกรม อาทิ แม่ หมายถึง สตรีผู้ให้กำเนิดลูก เป็นต้น ก็เข้าใจความหมายโดยตรงตามนี้ ไม่ได้มีการตีความเป็นอย่างอื่น หรือข้อความที่ว่าชายคนนี้เป็นคนพิการ โดยความหมายตรงก็คือ ชายคนนี้ ที่เห็นอยู่ มีความพิการด้านร่างกายอย่างนั้นจริงๆ

2) ระดับความหมายโดยนัย (connotative meaning) หมายถึงเป็นความหมายโดยอ้อมที่เกิดจากข้อตกลงของกลุ่ม หรือของสังคม รวมถึงอาจจะเกิดจากประสบการณ์ของบุคคลเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นได้ ก็จัดเป็นความหมายโดยนัย เช่น เวลากล่าวถึง แม่ ก็อาจจะให้ความรู้สึกถึงความอ่อนโยน เมตตา อบอุน มีความดีเหลือล้นคนเวลานี้ถึงก็คิดถึงน้ำตาจะไหล เป็นต้น หรือบางทีความหมายโดยนัย ก็จะเป็นความหมายที่สะท้อนเชิงคุณภาพ หรือคุณค่าที่ผูกติดอยู่กับสัญลักษณ์นั้นๆ เช่น ชายคนนี้เป็นคนพิการ ความหมายโดยนัยคือชายคนนี้เป็นคนจิตใจคับแคบ เป็นความพิการทางด้านจิตใจ ทั้งที่รูปร่างก็ครบสมบูรณ์แต่ถูกเรียกว่าชายพิการ เพราะสะท้อนคุณภาพหรืออุปนิสัยของชายคนนี้เป็นต้น ประเด็น

สำคัญที่เกี่ยวข้องกับความหมายของสัญญาะนักสัทวิทยาจะให้ความสนใจกับความหมายโดยนัยเป็นพิเศษ เพราะเป็นความหมายทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ใน ปรากฏการณ์ต่างๆ เป็นความหมายในเชิงลึก ผู้ศึกษา หรือผู้อ่านจะต้องวิเคราะห์สัญญาะที่ได้โดยเชื่อมโยงเข้ากับค่านิยมหรือความเชื่อทางสังคมจึงจะสามารถ เข้าถึงความหมายนั้นๆ ได้ เพราะโดยปกติแล้วสัญญาะจะประกอบด้วย ระดับความหมายโดยตรงและ ระดับความหมายโดยนัยเสมอ เช่น สัญญาะในด้านวิทยาศาสตร์จะมีสัดส่วนของความหมายโดยตรงสูงกว่า ความหมายโดยนัย ในขณะที่สัญญาะด้านศิลปะจะมีตรงข้ามกันคือ มีความหมายโดยนัยมากกว่าโดยตรง (กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 34-35)

ระบบความหมายของสัญญาะในโรดแมป

เนื่องด้วยระบบความหมายของสัญญาะในโรดแมปของรัฐบาลยุค คสช. เกิดจากการกำหนด คิดค้นและเป็นประดิษฐ์กรรมทางความคิดของคณะ คสช. จึงสามารถวิเคราะห์และตีความเพื่อให้เห็นตาม ข้อตกลง กฎเกณฑ์ที่ คสช. กำหนดไว้แก่สังคม ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ โซซูร์ คือ เป็นสัญญาะที่มีความหมายอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับความหมายโดยตรง (denotative meaning) และความหมายโดยนัย (connotative meaning) ดังนี้

1) ระดับความหมายโดยตรงของสัญญาะในโรดแมป เป็นความหมายตรงตามเนื้อความที่ปรากฏ ในแผนผังโรดแมป หรือ ตามคำพูดที่หัวหน้า คสช. กล่าวถึง Road Map ของ คสช. (1 มิถุนายน 2557) ในรายการคืนความสุขให้คนในชาติ สรุปความได้ว่าโรดแมป 3 ชั้นประกอบด้วย “สร้างปรองดอง 2-3 เดือน - ทำปฏิรูป 1 ปี - เลือกตั้ง” เตรียมตั้งสภานิติบัญญัติ-เลือกนายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี และเร่งจัดทำงบประมาณปี 2558 ให้ทันตามเวลา พร้อมเผยแพร่โปรเจกต์ต้องแยกแยะทำตามความจำเป็น ใช้งบประมาณปี ไม่ก่อภาระหนี้ระยะยาว ภาคการเกษตรเน้นพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต เลิกโครงการประชานิยม เร่งพลังงานทำภายใต้กติกา เร่งหาพลังงานทดแทน เป็นต้น แต่ละระยะพอสรุปได้ดังนี้

ระยะที่ 1 ช่วงแรกของการควบคุมอำนาจการปกครอง จะดำเนินการเรื่องการปรองดอง สมานฉันท์ให้เร็วที่สุด ภายใน 2-3 เดือน ส่วนงานความมั่นคงและขับเคลื่อนได้เริ่มจัดตั้งศูนย์การ ปรองดองสมานฉันท์เพื่อการปฏิรูปทั้งในส่วนกลางและในระดับพื้นที่ นำไปสู่การปฏิรูปในระยะที่ 2 ทุก พื้นที่เริ่มจากครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด โดยคสช.ได้มอบหมายให้ กอ.รมน. เป็น ผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ เพื่อให้ผู้เห็นต่างได้พบปะพูดคุยกัน และไม่ให้เป็นปัญหาต่อไปในระยะที่ 2 รวมทั้งการจัดตั้งคณะทำงานเตรียมการปฏิรูปเพื่อเตรียมการสู่การปฏิบัติให้พร้อมในระยะที่ 2 โดย ปราศจากความขัดแย้ง ซึ่งไม่ได้มีการดำเนินการปรับโครงสร้างของส่วนราชการใด ๆ หรือเรียก ผลประโยชน์ ค่าตอบแทน รวมถึงการนิรโทษกรรมใด ๆ

ระยะที่ 2 การใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว กำลังดำเนินการจัดทำโดยฝ่ายกฎหมาย จะจัดตั้งสภานิติบัญญัติ สรรหานายกรัฐมนตรี ตั้งคณะรัฐมนตรีเพื่อบริหารราชการ จัดทำ/ยกร่างรัฐธรรมนูญ พร้อมกับการตั้งสภา ปฏิรูป เพื่อปฏิรูปการแก้ไขในทุกๆ ด้าน ที่ทุกฝ่ายต้องการ และเป็นที่ยอมรับ ภายในเวลาประมาณ 1 ปี

ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความร่วมมือของทุกฝ่ายทุกฝ่ายด้วย หากสถานการณ์เรียบร้อยเป็นปกติ ปฏิรูปสำเร็จ ประองตองสมานฉันท์ ประชาชนมีความรักความสามัคคีก็จะเริ่มดำเนินการก้าวเข้าสู่ระยะที่ 3

ระยะที่ 3 การเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย ที่ทุกกลุ่มทุกฝ่ายมีพอใจ กฎหมายมีความทันสมัย รวมถึงกฎระเบียบ กติกาต่างๆ ที่ได้รับการแก้ไข เพื่อให้ได้คนดี มีคุณธรรม มาปกครองบ้านเมือง ด้วยหลักธรรมาภิบาล (รายการคืนความสุขให้คนในชาติ, 1 มิถุนายน 2557)

จะเห็นว่าระดับความหมายโดยตรงของสัญญาในโรดแม็ป ทั้งที่ปรากฏตามแผนผังและจากคำพูดของหัวหน้า คสช. เป็นความหมายที่มีความชัดเจนเข้าใจง่าย มีระบบระเบียบพร้อมอย่างต่อเนื่อง ชวนให้คนเห็นและคนฟังคล้อยตามเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นระบบการบริหารที่ถูกวางแผนอย่างรอบคอบ และครอบคลุมทุกด้าน ทำให้ประชาชนในฐานะผู้เสพสัญญาที่มีความมั่นใจและพึงพอใจในระดับหนึ่ง คลายความกังวลได้บ้าง ในสถานการณ์ที่เพิ่งผ่านวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่กระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่อเนื่องยาวนาน คือ เป็นความหมายตรงที่คณะ คสช. จะกระทำตามที่ระบุไว้ในโรดแม็ป หรือตามที่พูดไว้แล้วจริงๆ

2) ระดับความหมายโดยนัยของสัญญาในโรดแม็ป ผู้เขียนมองว่าสามารถอธิบายได้ 2 ด้าน คือ ด้านบวกและด้านลบ

ด้านบวกของสัญญาในโรดแม็ป เป็นคำมั่นสัญญาของ คสช. ที่จะบริหารประเทศให้ผ่านพ้นวิกฤตไปได้ พร้อมทั้งจะพัฒนาระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างมีระเบียบแบบแผนที่ยั่งยืน เชื่อถือได้ โรดแม็ปจึงกลายเป็นสัญญาของความมั่นใจ อบอุ่นใจ ความหวังของประชาชนที่จะได้รับความสงบสุข ความปลอดภัย ความกินดีอยู่ดีและมีศักดิ์ศรีอย่างภาคภูมิใจในสังคมไทยและสังคมโลก โรดแม็ปเป็นสัญญาที่มีความหมายแฝงที่เป็นมากกว่าการจะแก้ไขปัญหาและพัฒนาตามที่ระบุไว้ เป็นสัญญาแห่งการรับประกันโดยมีรูปสัญญาคือโรดแม็ปและมีความหมายของสัญญาที่ในทางที่ดีตามที่ คสช. กำหนด และต้องการให้ประชาชนเข้าถึงความหมายของสัญญานั้น

ด้านลบของสัญญาในโรดแม็ป เป็นนโยบายคำสั่งของ คสช. ที่จะบริหารประเทศในลักษณะของอำนาจเผด็จการ เพราะโรดแม็ปเกิดจากแนวความคิดของกลุ่มที่ก่อการรัฐประหารซึ่งไม่มีการถ่วงดุล ตรวจสอบหรือการทำประชาวิจารณ์ใดๆ ทั้งสิ้น จึงหมิ่นเหม่ต่อการคุกคามสิทธิเสรีภาพของประชาชน และเป็นนโยบายที่ไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์หรือขอคำปรึกษาแนะนำจากบุคคลหรือองค์กรอื่นใดเลยนอกจากคณะ คสช. โรดแม็ปจึงกลายเป็นสัญญาแห่งความเป็นเผด็จการ ไม่มีการรับรองความปลอดภัยหรือความผิดพลาดที่จะเกิดจากการบริหารประเทศตามโรดแม็ปนี้มีความหมายแฝงที่ คสช. ต้องการสื่อถึงประชาชนคือให้ฟังและปฏิบัติตามห้ามขัดแย้ง หรือคัดค้าน ห้ามก่อความไม่สงบ นัยยะว่าจะดำเนินการอย่างเด็ดขาดตามโรดแม็ปนี้

ความหมายโดยนัยของสัญญาในโรดแม็ปจึงมีทั้งด้านบวกและด้านลบขึ้นอยู่กับการตีความของผู้เสพสัญญา แต่โดยทั่วไปแล้วในด้านสังคมการเมืองมักจะมีสัดส่วนของความหมายโดยนัยสูงกว่าสัดส่วนความหมายโดยตรง ประชาชนจึงไม่สามารถจะทราบโดยการวิเคราะห์อย่างปกติทั่วไปจำเป็นต้องใช้วิธีการ

สัญวิทยา คือ ต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก่อนจะตีความจึงจะเห็นความหมายของสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ใน
โรคแม้บ่อยอย่างแท้จริง

วิธีการวิเคราะห์ความหมาย

นักสัญวิทยา ใช้แนวทางการวิเคราะห์ความหมายทั้งระดับความหมายโดยตรง และระดับ
ความหมายโดยนัย 2 วิธีการ คือ

1) การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างไวยากรณ์ (syntagmatic analysis) เป็นการวิเคราะห์โครงสร้าง
และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของโครงสร้างในตัวบท คือสัญลักษณ์ต่างๆ ในตัวบท โดยที่การ
วิเคราะห์ ประกอบด้วย 2 วิธีการหลัก ได้แก่ วิธีที่หนึ่งคือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ตามลำดับ
เวลาการเกิดเหตุการณ์ คือ เป็นการวิเคราะห์เชิงเล่าเรื่องว่ามีลำดับการเกิดอย่างไร โดยเน้นที่ลำดับขั้น
หรือช่วงเวลาของการเกิดเหตุการณ์ เช่น การวิเคราะห์ตัวบทประเภทภาพยนตร์ จะวิเคราะห์ว่าลำดับ
เหตุการณ์มีความสัมพันธ์กันอย่างไร แต่ละช่วงเวลาสัมพันธ์กันมากน้อยแค่ไหน และอย่างไรบ้าง เป็นต้น
ส่วนวิธีที่สองคือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ต่างๆ ในเชิงพื้นที่ โดยมากวิธีการนี้มักใช้กับการ
วิเคราะห์ตัวบทประเภทภาพ เช่น โครงสร้างการจัดวางพื้นที่ ตำแหน่ง ระยะห่างของสัญลักษณ์ประเภท
ภาพวาด ภาพถ่าย ซึ่งการวิเคราะห์การจัดวางสัญลักษณ์นี้จะทำให้ทราบความหมายที่ลึกลงไปในตัวบทนั้น
เช่น การวางภาพในระยะที่ใกล้ หรือไกล ให้ความรู้สึกต่างกันอย่างไร การวางภาพผู้ชายอยู่สูงกว่าภาพ
ผู้หญิงสื่อความหมายถึงอะไร เป็นต้น

2) การวิเคราะห์เชิงคติทัศน์ (paradigmatic analysis) เป็นการวิเคราะห์ลึกไปถึงคติทัศน์
ที่ซ่อนอยู่ภายใต้เนื้อหาที่แสดงออกให้เห็นชัดเจนของตัวบท โดยผู้วิเคราะห์จะมุ่งหาสิ่งที่ขาดหายไปเพื่อ
อธิบายว่า เพราะเหตุใดจึงใช้รูปสัญลักษณ์นี้ แทนที่จะใช้รูปสัญลักษณ์อีกแบบหนึ่งแทนความหมายที่ต้องการสื่อ
เพราะอะไรจึงต้องใช้รูปสัญลักษณ์นี้ เป็นการใช้เพื่อสนองผลประโยชน์ของใคร ทั้งนี้การวิเคราะห์เชิงคติทัศน์นี้มี
รากฐานมาจากตรรกะที่ว่า ความหมายของสัญลักษณ์เกิดขึ้นได้ จากสิ่งที่ไม่ใช่ตัวมันนั่นเอง เช่น คนสวยมี
ความหมายเช่นนั้น เพราะมีคนซีเห่ หรือสีดำ มีความหมายอย่างนั้นเพราะมีสีขาว เป็นต้น การวิเคราะห์
เชิงคติทัศน์นี้เป็นการใช้สัญลักษณ์ในลักษณะที่ตรงกันข้าม เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของความหมาย
(อัจฉรา ปันทรานวงศ์, 2551: 10-11)

วิธีการวิเคราะห์ความหมายของสัญลักษณ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นวิธีการเพื่อค้นหาความหมาย
ในระดับต่างๆ ว่าเป็นความหมายระดับที่หนึ่ง ระดับที่สอง หรือระดับที่สามที่เรียกว่ามายาคติของสัญลักษณ์
ต่างๆ ในโรคแม้ของ คสช. เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจมายาคติและอุดมการณ์ที่ซ่อนอยู่ภายใต้
โรคแม้ป็นได้เป็นอย่างดี

วิธีการวิเคราะห์ความหมายของสัญญาในโรดแมป

วิธีการวิเคราะห์ความหมายของสัญญาในโรดแมป จะใช้การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างไวยากรณ์ เฉพาะหลักการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสัญญาตามลำดับเวลาการเกิดเหตุการณ์ และการวิเคราะห์เชิง คตินิทัศน์ ดังนี้

หลังการรัฐประหารของคณะ คสช. ได้เรียกหน่วยงานเศรษฐกิจทั้งของภาครัฐและเอกชนมา เพื่อชี้แจงแนวนโยบาย พร้อมประกาศโรดแมป 3 ระยะสู่การเลือกตั้ง ประกอบด้วย กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการคลัง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ธนาคารแห่งประเทศไทย ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สมาคมธนาคารไทย สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (ส.อ.ท.) เมื่อพิจารณาจากหน่วยงานที่เข้าร่วมประชุมแล้ว หากวิเคราะห์ ตามปกติจะเห็นว่า คสช. นั้นเน้นเรื่องของเศรษฐกิจ เพราะหน่วยงานที่เข้าร่วมประชุมมาจากหน่วยตัวแทน ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก หากวิเคราะห์อย่างสัญญาวิทยาแล้วจะพบว่า การประชุมครั้งนี้ มี 2 ฝ่าย คือ ฝ่าย การเมือง อันได้แก่ คณะ คสช. และฝ่ายเศรษฐกิจคือหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้าร่วม ซึ่งแน่นอน ว่าฝ่ายการเมือง ย่อมมีอำนาจเหนือกว่าเพราะเป็นผู้ถืออำนาจการบริหารที่เพิ่งได้มาจากการรัฐประหาร ดังนั้นรูปแบบโรดแมปที่ออกมาจึงเน้นที่จะให้ฝ่ายการเมืองมีอำนาจไม่จำกัด สังเกตได้จาก คสช. ได้แจ้งถึง บทบาทใน 3 ระยะ ได้แก่ ระยะแรกระบบการบริหารประเทศในระยะนี้ มีหัวหน้า คสช. เป็นหัวหน้า บริหารประเทศ ระยะที่สอง ออกธรรมนูญการปกครองชั่วคราว ตั้งคณะรัฐมนตรี ตั้งสภาปฏิรูป และตั้ง สภานิติบัญญัติ โดย คสช. และระยะที่สาม จะกำหนดให้มีการเลือกตั้ง พร้อมทั้งมีโรดแมป นอกจากนั้นจึง เป็นด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือด้านเศรษฐกิจจำนวน 9 ด้าน มีนโยบายเร่งด่วน 5 นโยบาย และนโยบายที่ ต้องทำควบคู่ไปกับนโยบายเร่งด่วน 7 นโยบาย รับผิดชอบประมาณโดยด่วน เดินหน้าโครงการรถไฟราง คู่ ในหมวดการลงทุนโลจิสติกส์ เป็นต้น (www.bangkokbiznews.com สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2566) ทุกโครงการทุกกิจกรรมจะอยู่ภายใต้การดูแลของ คสช. ซึ่งทั้งหมดนี้รวมอยู่ในโรดแมปซึ่งถือว่าเป็น รูปสัญญา อันมีความหมายภายใต้อำนาจ คสช. โดยได้ให้ความมั่นใจว่า ภายใต้การบริหารงานของ คสช. จะสามารถทำให้ความสุขและความสงบเกิดขึ้นกับประชาชน

ตามที่กล่าวมาจะเห็นว่าหากวิเคราะห์ตามศาสตร์สัญญาวิทยาแล้วจะเห็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ในสัญญา ของโรดแมปที่ คสช. ต้องการสื่อแก่ประชาชนอย่างแท้จริง โดยจะเห็นกระบวนการการเกิดขึ้นของสัญญา คือ โรดแมปของ คสช. อย่างชัดเจน

ส่วนการวิเคราะห์เชิงคตินิทัศน์ของสัญญาในโรดแมป ผู้เขียนเห็นว่า โรดแมปถูกกำหนดขึ้นมา เพื่อเป็นแม่บทในการบริหารปกครองประเทศแทนที่รัฐธรรมนูญ เพราะรัฐธรรมนูญถูกฉีกหรือยกเลิกไปในเชิง คตินิทัศน์ที่เกิดโรดแมปได้ก็เพราะรัฐธรรมนูญถูกยกเลิก ซึ่งเป็นตรรกะของคตินิทัศน์นี้ ส่วนโรดแมปจะ เป็นไปเพื่อสนองผลประโยชน์ของใครนั้นวิเคราะห์ตามความหมายโดยตรงก็คือเพื่อสนองผลประโยชน์ของ ประเทศชาติและประชาชน แต่หากวิเคราะห์ตามความหมายโดยนัยหรือตามมายาคติที่จะกล่าวข้างหน้า ด้วยแล้ว ก็ขึ้นอยู่กับการศึกษาและการเข้าถึงความหมายของสัญญาที่ซ่อนอยู่ในรูปสัญญาของผู้ เสพสัญญาเป็นสำคัญ ถึงแม้ว่าโรดแมปของ คสช. จะมีหลายครั้ง ซึ่งครั้งแรกๆ อาจจะออกมาในช่วงที่ยัง

ไม่มีรัฐธรรมนูญชั่วคราว แต่ครั้งหลังๆ ที่มีการปรับเปลี่ยนโรดแมปอีกหลายครั้ง ก็สามารถสังเคราะห์เข้าได้ตามหลักสัญญาวิทยาข้างต้นได้เช่นเดียวกัน

การวิเคราะห์สัญญาเชิงมายาคติ

เมื่อได้ทราบถึงระบบสัญญาและความหมาย ก็นำไปสู่การวิเคราะห์เชิงมายาคติ ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมายาคติก่อน ดังต่อไปนี้

มายาคติเป็นแนวคิดสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรม โดย โรลิ่ง บาร์ตส์ นักสัญญาวิทยาชาวฝรั่งเศส ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการดังกล่าวในเชิงวิชาการไว้ว่า

มายาคติ เป็นระบบสื่อความหมายซึ่งมีลักษณะพิเศษตรงที่มันก่อตัวขึ้นบนกระแสการสื่อความหมายที่มีอยู่ก่อนแล้ว จึงถือได้ว่ามายาคติเป็นระบบสัญญาในระดับที่สอง สิ่งที่เป็นหน่วยสัญญา (ผลลัพธ์จากการประกอบของรูปสัญญากับความหมาย) ในระบบแรก กลายมาเป็นเพียงรูปสัญญาในระบบที่สอง ขอย้ำในที่นี้ว่าวัสดุสำหรับสร้างวาทะแห่งมายาคติ (เช่น ภาษา ภาพถ่าย ภาพวาด โปสเตอร์ พิธีกรรม วัตถุ เป็นต้น) ไม่ว่าจะเบื้องต้นนั้นจะมีความแตกต่างหลากหลายเพียงใดก็ตาม แต่ครั้นเมื่อถูกจับยึดโดยมายาคติแล้ว ก็จะถูกทอนให้เหลือเป็นเพียงรูปสัญญาเพื่อสื่อถึงสิ่งอื่นเสมอ มายาคติได้เสริมพลังอุดมคติเกี่ยวกับสังคมทุนนิยม แก่นสารของมายาคติก็คือ มันปลอมแปลงซ่อนเร้นสิ่งซึ่งในข้อเท็จจริง ทำให้สารที่ถูกสื่อสารขึ้นมาอันดูเป็นธรรมชาติและเป็นสากล ผ่านกลไกและสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ สื่อวิทยุกระจายเสียง (อ้างถึงใน นพพร ประชากุล, คำเสนอบทแปล, 2551: 10-12)

บาร์ตส์ ยังอธิบายถึง กระบวนการสร้างมายาคติ (mythology) ว่าเป็นกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิดอำพราง บิดเบือนฐานะการเป็นสัญญาของทุกๆ สิ่งในสังคมให้กลายเป็นเรื่องของธรรมชาติ จนกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดา หรือเป็นสิ่งที่มิพบาทพหุหน้าที่ในเชิงประโยชน์ใช้สอยในสังคมอย่างเหมาะสม โดยเรียกสิ่งที่เป็นผลลัพธ์และผลผลิตของกระบวนการนี้ว่า มายาคติ (myth, alibi, doxa) หรือกระบวนการความคิดความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับโดยไม่ตั้งคำถาม ไม่มีความสงสัย และเป็นความคิด ความเชื่อที่สอดคล้องกันกับระบบอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมช่วงเวลานั้น (ทยากร แซ่แต้, 2551: 36) บทความของ บาร์ตส์ หลายเรื่องได้กล่าวถึงเรื่องราวของมายาคติว่า ในสังคมที่มีความทันสมัยโลกเจริญก้าวหน้าไปไกล สังคมเต็มไปด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็มีเรื่องมายาคติแฝงอยู่มากมายตามความหมายของมายาคตินั้นไม่ได้หมายความว่า ความหมายดังกล่าวจะต้องเป็นเรื่องไม่จริงเสมอไป แต่คำว่า “Myth today” นี้เกิดขึ้นเพราะการทำหน้าที่ที่ยังคงเหมือนกับมายาคติในอดีต กล่าวคือการให้คำอธิบายต่างๆ เกี่ยวกับโลกแก่เรา ซึ่งหลังจากที่ความหมายแฝงตัวแรกถูกสร้างขึ้นมา ความหมายนั้นก็จะเป็นรูปสัญญาแล้วสร้างความหมายแฝงตัวที่สองต่อไปเรื่อยๆ เช่น ความหมายในระดับแรกนั้นอาจจะเป็นการตีความเนื่องจากการประสพการณ์ของแต่ละบุคคล แต่สำหรับความหมายแฝงระดับที่เรียกว่ามายาคติ นั้นเป็นการตีความที่ผูกใส่ความหมายในระดับสังคมและวัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ, 2551)

การสื่อความหมายด้วยคติทางวัฒนธรรม ถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติหรือกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการของการลวงให้หลงเชื่ออย่างหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ามายาคตินั้น

ไม่ได้ปิดบังอำพรางสิ่งใดทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่างปรากฏอยู่ต่อหน้าเราอย่างเปิดเผย แต่มนุษย์คุ้นเคยกับมันจนไม่ทันสังเกตเห็นว่ามันเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม หลงคิดไปว่าค่านิยมที่ยึดถืออยู่นั้นเป็นไปตามสามัญสำนึกหรือเป็นไปตามธรรมชาติ ในสังคมปัจจุบันยังสามารถพบเห็นมายาคติได้ทั่วไป เพียงแต่ว่ามายาคตินั้นมีการแปลงรูปตนเอง วาทะของมายาคตินั้นไม่จำเป็นต้องอิงอยู่กับภาษาเหมือนกับคำพูด เพราะสามารถแฝงอยู่ในวัตถุและปรากฏการณ์ต่างๆ ได้โดยเงื่อนไขที่จะทำให้กลายเป็นมายาคติคือสังคมหรือวัฒนธรรมเข้าไปแทรกแซงข้องเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ โดยหยิบยื่นความหมายทั้งด้านดีและไม่ดีเชื่อว่าทุกสิ่งสามารถกลายเป็นมายาคติได้ทั้งสิ้น เพราะมนุษย์สามารถสร้างความหมายขึ้นมาได้ มายาคติเป็นผลผลิตจากสังคมและวัฒนธรรมของคนกลุ่มหนึ่ง ชนชั้นหนึ่งหรือหลายกลุ่มหลายชนชั้น มายาคติมีความสัมพันธ์กับการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่างแน่นแฟ้น ในฐานะบริบททางประวัติศาสตร์ที่กำหนดการดำรงอยู่ของมัน มายาคติเกิดขึ้นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ไม่มีมายาคติใดเกิดขึ้นมาได้เองโดยธรรมชาติ (วรรณพิมล อังคสิริสรรพ, 2544)

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ที่ไม่สามารถที่จะแสดงให้เห็นกระบวนการทำงานของมายาคติได้ เพราะในความเป็นมายาคตินั้นจะมีตรรกะภายใน ได้แก่ตรรกะสื่อความหมาย ดังนั้นจึงต้องอาศัยศาสตร์ที่มีความเชี่ยวชาญด้านแนวการสื่อความหมาย จึงจะสามารถมองเห็นกระบวนการที่ซ่อนอยู่ได้ นั่นคือสัญวิทยา โดยเฉพาะแนวทางการวิเคราะห์ที่บาร์ตส์ใช้ คือ แนวทางของสัญวิทยาเชิงโครงสร้าง (structural semiology) โดยได้เสนอว่า หน่วยสื่อความหมายแต่ละหน่วยมิได้มีตัวตนอยู่ได้โดยลำพังโดดๆ แต่อาศัยความสัมพันธ์โยงใยระหว่างกันซึ่งประกอบเป็นโครงสร้างขององค์รวม จึงทำให้แต่ละหน่วยมีค่าสื่อความหมายขึ้นมาได้ ดังนั้นกระบวนการสื่อความหมายจึงอิงอยู่กับเครือข่ายความสัมพันธ์กันเองของหน่วยทั้งหมด มายาคติเป็นการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมนั่นก็คือ คนในสังคมได้สวมใส่ความหมายทางวัฒนธรรมทับลงไปบนวัตถุบนความหมายเบื้องต้นต่างๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า มายาคติเป็นกระบวนการสื่อความหมายที่อาศัยการเข้าไปยึดครอง (appropriation) ในเบื้องต้นนั้นแม้ว่าวัตถุต่างๆ จะมีความแตกต่างหลากหลายเพียงใดก็ตาม แต่เมื่อถูกจับยึดโดยมายาคติแล้วก็จะถูกทอนให้เหลือเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงสิ่งอื่นเสมอ

การวิเคราะห์สัญลักษณ์เชิงมายาคติในโรดแม็ป ของ คสช.

การวิเคราะห์ความหมายของสัญลักษณ์ในโรดแม็ปของ คสช.ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นวิธีการวิเคราะห์เพื่อค้นหาความหมายในระดับต่างๆ ว่าเป็นความหมายระดับที่หนึ่ง ระดับที่สอง หรือระดับมายาคติของสัญลักษณ์ต่างๆ ในโรดแม็ปของ คสช. เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจมายาคติที่ซ่อนอยู่ภายใต้โรดแม็ปนั้นได้เป็นอย่างดี ในที่นี้จะใช้แนวคิดมายาคติ ของโรลิ่ง บาร์ตส์ เป็นกรอบในการวิเคราะห์ดังนี้

โรดแม็ปของ คสช.มีความเป็นสัญลักษณ์ตามความหมายระดับแรกคือความหมายโดยตรงตามที่กล่าวมาแล้ว ตามแนวคิดของบาร์ตส์สัญลักษณ์เชิงมายาคติ เกิดจากสัญลักษณ์ตามความหมายระดับแรกแปลงรูปกลายมาเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์ในความหมายระดับที่สอง โดยมีวัตถุประสงค์สำหรับสร้างวาทะแห่งมายาคติ เช่น ภาษา ภาพถ่าย ภาพวาด เป็นต้น และไม่ว่าแรกเริ่มนั้นจะมีความแตกต่างอย่างไรก็ตาม แต่เมื่อถูกยึดโยงโดยมายาคติแล้ว ก็จะถูกทอนให้เหลือเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์เท่านั้น ซึ่งโรดแม็ปของ คสช.ตั้งแต่แรกเริ่มมี

รูปสัญลักษณ์คือแผนผังหรือคำพูดที่เกิดขึ้น โดยมีความหมายโดยตรงตามเนื้อหานั้น คือ คสช.มุ่งแก้ไขนำพาประเทศให้พ้นวิกฤต และจะพัฒนาให้ตามกรอบแผนผังที่กำหนด ประกอบด้วยส่วนของการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นที่เรื่องเศรษฐกิจเป็นสำคัญมุ่งให้ประชาชนกินดีอยู่ดีมีความสุข กลายเป็นหลักประกันที่น่าเชื่อถือมั่นใจสำหรับประชาชน ตามความหมายสัญลักษณ์ระดับแรก แต่เมื่อเวลาผ่านไปเรื่อยๆ ดูเหมือนโรดแมปที่เป็นสัญลักษณ์ในระดับความหมายโดยตรง กำลังจะปรับตัวแปลงรูปเป็นสิ่งที่มีความหมายโดยนัยหรือมีความเป็นมายาคติที่ คสช. กำหนดไว้ เพราะโรดแมปถูกทำให้เป็นเพียงรูปสัญลักษณ์ เพราะไม่สามารถที่จะดำเนินการตามที่กำหนดไว้ มีหลายอย่างที่คลาดเคลื่อนไม่บรรลุผลตามที่ตั้งไว้ เกิดความแตกแยกในหมู่คณะทำงาน เห็นได้จากการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมคณะทำงานของ คสช. และคณะรัฐมนตรีที่ตั้งขึ้นจาก คสช. ตลอดถึง องค์กรณ์คณะต่างๆ ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ.2557 โดยเฉพาะสิ่งที่มุ่งเน้นที่แสดงไว้ในโรดแมปคือเรื่องของเศรษฐกิจ แต่ที่ผ่านมา กลับมามุ่งเน้นเรื่องของการเมืองมากกว่า ทำให้การพัฒนาด้านเศรษฐกิจตามแผนที่วางไว้ในโรดแมปหลายโครงการสะดุดไม่สามารถจะเดินหน้าต่อไปได้อีก นอกจากนั้นแล้วความร่วมมือจากภาคเอกชน และหน่วยงานภาครัฐที่เรียกประชุมปรึกษาหารือกันไว้ตั้งแต่แรก ก็แทบจะไม่มีบทบาทในเรื่องที่ตนเกี่ยวข้องสักเท่าไร เพราะการบริหารงานมีลักษณะเป็นแบบอำนาจเผด็จการโดย คสช. และคณะที่ คสช. ตั้งขึ้น หากขัดหรือแย้งกับคณะ คสช. ก็มักจะโดนเปลี่ยนตัวออก หรือเริ่มต้นใหม่โดยคณะทำงานใหม่ และที่สำคัญเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นประชาธิปไตยเช่น รัฐธรรมนูญ หรือการเลือกตั้ง มักจะมีการเลื่อนหรือไม่ผ่านบ่อยๆ เหมือนนัยหนึ่งว่าต้องการยื้อเวลาของ คณะ คสช. แต่ในมุมมองหนึ่งคือสอดคล้องกับอุดมการณ์ที่ตั้งไว้คือเดินหน้าต่อไปอย่างมั่งคั่งและยั่งยืน เพราะฉะนั้นทุกอย่างต้องรอบและมั่นคงที่สุด ทำให้ต้องมีการเลื่อนและมีความล่าช้าบ้าง เช่น กรณีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ นำโดยศาสตราจารย์บวรศักดิ์ อุวรรณโณ เป็นประธานกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) เมื่อร่างเสร็จก็นำเสนอให้ สภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) พิจารณา วันที่ 6 กันยายน 2558 สปช. มีมติไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญฉบับบวรศักดิ์ ด้วยมติ 135 เสียง ต่อ 105 เสียง ขาดออกเสียง 7 ต้องเริ่มนับหนึ่งตั้งกรรมการร่างรัฐธรรมนูญกันใหม่ ต่อมานายมีชัย ฤชุพันธุ์ จึงได้รับหน้าที่นำทีมกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) เริ่มประชุมนัดแรก 6 ตุลาคม 2558 จัดทำร่างรัฐธรรมนูญเพื่อให้ประชาชนลงประชามติวันที่ 7 สิงหาคม 2559 ก่อนที่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการเมื่อ เมษายน 2561 เป็นต้น กรณีนี้ถือว่ามีค่าและคลาดเคลื่อนจากโรดแมปมาก จึงทำให้วิเคราะห์ได้ว่าโรดแมปได้ตามความหมายแรกได้แปลงรูปเป็นเพียงสัญลักษณ์ กลายเป็นความหมายเชิงมายาคติ

กรณีเกี่ยวกับการเลือกตั้ง “ทุกอย่างเป็นไปตามโรดแมป” คือคำพูดที่นายกรัฐมนตรีและหัวหน้า คสช. มักจะตอบผู้สื่อข่าวทุกครั้งเมื่อถูกถามถึงการเลือกตั้ง แต่แล้วก็มีเหตุให้เลื่อนไปอีกทุกครั้ง ตลอดการมีอำนาจของ คสช. 4 ปี มีการเลื่อนโรดแมปการเลือกตั้งมาแล้ว 4 ครั้ง ทั้งด้วยเหตุการณ์ทางการเมืองและเหตุผลเทคนิคทางกฎหมาย ตามลำดับดังนี้

ครั้งที่ 1 เลื่อนจากปลายปี 2558 เมื่อนายกรัฐมนตรีและหัวหน้า คสช. แถลงข่าวร่วมหลังการหารือกันระหว่างนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น ณ กรุงโตเกียว วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2558 โดยบอกว่าไทยจะมีการเลือกตั้งในช่วงประมาณปลายปี 2558 หรือต้นปี 2559 แต่พอวันที่ 6 กันยายน 2558 สปช. มีมติไม่

เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ (ฉบับที่ ศ.บวรศักดิ์ เป็นประธานร่าง) ด้วยมติ 135 ต่อ 105 งดออกเสียง 7 จึงต้องมีการเริ่มต้นนับหนึ่งตั้งกรรมการร่างรัฐธรรมนูญกันใหม่ การเลือกตั้งจึงไม่เกิดขึ้น

ครั้งที่ 2 เลื่อนจากกลางปี 2560 ไปปลายปี 2560 เมื่อมีการประชุมสหประชาชาติครั้งที่ 70 ที่นครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ระหว่างวันที่ 23 กันยายน ถึง 1 ตุลาคม 2558 ครั้งนั้น นายกรัฐมนตรีและหัวหน้า คสช. ได้กล่าวกับเลขาธิการสหประชาชาติ ว่าคาดการณ์ว่าประเทศไทยจะมีการเลือกตั้งทั่วไปได้ภายในกลางปี 2560 แต่เมื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญเพื่อให้ประชาชนลงประชามติวันที่ 7 สิงหาคม 2559 เสร็จจะต้องทำการร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ 10 ฉบับ ให้เสร็จภายใน 8 เดือน นับจากรัฐธรรมนูญมีผลบังคับใช้ จึงเป็นที่มาของสูตรโรดแมปเลือกตั้งคือ 6+4 และ 8+5 หมายถึงร่างรัฐธรรมนูญ 6 เดือน ทำประชามติ 4 เดือน ร่างกฎหมายประกอบฯ 8 เดือน และอีก 5 เดือนสำหรับการจัดการเลือกตั้ง ในช่วงเวลานั้น หลายฝ่ายต่างคาดการณ์ว่าการเลือกตั้งน่าจะเกิดขึ้นในช่วงเดือนธันวาคม ปี 2560 แต่การเลือกตั้งก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในช่วงปลายปี 2560 เนื่องจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560

ครั้งที่ 3 เลื่อนจากปลายปี 2560 ไปปลายปี 2561 เมื่อรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มีผลบังคับใช้ เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560 ดังนั้นกระบวนการร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญจำนวน 10 ฉบับ ให้แล้วเสร็จภายใน 8 เดือนจึงเพิ่งได้เริ่มต้นนับหนึ่งได้ สภานิติบัญญัติแห่งชาติจะผ่านร่างกฎหมายประกอบฯ ทั้ง 10 ฉบับภายในเดือนมกราคม 2561 และการเลือกตั้งน่าจะเกิดขึ้นได้ในช่วงปลายปี 2561 เพราะวันที่ 8 ตุลาคม 2560 เมื่อนายกรัฐมนตรีและหัวหน้า คสช. ประกาศ ณ ทำเนียบรัฐบาลว่า ในเดือนมิถุนายน 2561 จะประกาศวันเลือกตั้ง และในเดือนพฤศจิกายน 2561 จะให้มีการจัดการเลือกตั้งทั่วไป ครั้งนี้ดูเหมือนจะมีความเป็นไปได้มากที่สุด เพราะการประกาศดังกล่าวมีขึ้นหลังจากนายกรัฐมนตรีและหัวหน้า คสช. ไปเยือนทำเนียบขาวเพื่อพบกับประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา แต่ก็ไม่น่าจะเกิดขึ้นเมื่อมีสัญญาณเกี่ยวกับการเลื่อนการเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่งด้วยเหตุผลด้านความพร้อม

ครั้งที่ 4 เลื่อนจากพฤศจิกายน 2561 ไปสู่ความไม่ชัดเจน สัญญาณการเลื่อนเลือกตั้งปรากฏชัดเจนมากขึ้น เมื่อคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้ง ส.ส. มีมติเสียงข้างมาก ให้ปรับแก้ในมาตรา 2 เกี่ยวกับการกำหนดวันบังคับใช้กฎหมายให้มีผลบังคับใช้หลังจากประกาศในราชกิจจานุเบกษา 90 วัน ขณะที่สภานิติบัญญัติแห่งชาติก็มีมติเห็นชอบกับกรรมาธิการในการขยายเวลาบังคับใช้กฎหมายเลือกตั้ง ส.ส. ออกไปอีก 90 วัน เพื่อให้ทุกฝ่ายทั้งพรรคการเมืองและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความพร้อมมากขึ้น โรดแมปการเลือกตั้งจึงต้องเลื่อน จากเดือนพฤศจิกายน 2561 เป็นเดือนกุมภาพันธ์ 2562 ส่วนจะไม่มี การเลื่อนการเลือกตั้งออกไปจากเดือนกุมภาพันธ์ 2562 นั้น ก็ไม่มีใครกล้ายืนยัน (<https://thestandard.co> สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2566)

ปรากฏการณ์การเลื่อนโรดแมปเกี่ยวกับการเลือกตั้งของ คสช. ทำให้โรดแมปต่างๆ ตามที่กำหนดไว้แต่เบื้องต้น กลายเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์โดยปริยาย เนื่องจากความหมายของสัญลักษณ์ในโรดแมปนั้น ได้มีกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิดอำพราง บิดเบือนฐานะการเป็นสัญลักษณ์แต่แรกเริ่ม ก่อตัวและมีการเปลี่ยนแปลงบ่อยจนกลายเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นปกติธรรมดา เพื่อกลายเป็นสิ่ง

ที่มีบทบาทหน้าที่ในเชิงประโยชน์ใช้สอยในสังคมอย่างเหมาะสม กลายเป็นความคิด ความเชื่อที่สอดคล้องกันกับระบบอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมช่วงเวลานั้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดมายาคติของบาร์ตส์จากการเลื่อนโรดแม็ปทุกครั้งมักจะมีเหตุผลในเชิงความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนอย่างที่ คสช. ได้ให้คำมั่นสัญญา เพราะหากยังไม่มีความพร้อมในทุก ๆ ด้าน แล้วฝืนดำเนินการเลือกตั้งก็ย่อมก่อให้เกิดปัญหาแบบเดิมๆ และเพิ่มปัญหาใหม่เข้ามาไม่รู้จักจบสิ้น เหตุผลนี้มีทั้งมิติด้านบวกและด้านลบในตัว

หากมองในเชิงผลประโยชน์ร่วมกันของชาติโดยไม่เพ่งเล็งที่กลุ่มการเมือง หรือกลุ่มบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเหตุผลนี้ก็น่าเชื่อถือยิ่งนัก และกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาของฝ่ายบริหารต้องมั่นใจในการดำเนินการทุก ๆ อย่างว่าจะไม่เกิดปัญหาในภายหลังและส่งผลดีต่อประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวมแน่นอนแล้วจึงตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป จากลำดับการเลื่อนโรดแม็ปพร้อมด้วยเหตุผลดังกล่าวถือได้ว่าผ่านกระบวนการมายาคติมาแล้ว กลายเป็น “มายาคติ” ตามความทัศนะของบาร์ตส์ที่สร้างขึ้นและกำหนดความหมายโดย คสช. เพื่อต้องการสื่อให้ประชาชนได้เห็นถึงความตั้งใจ ความจริงใจ และเห็นแก่ประโยชน์ของชาติ มายาคตินี้ทำให้ประชาชนเชื่อโดยบริสุทธิ์ใจไม่มีข้อสงสัยในการบริหารงานของ คสช. เพราะมีความเชื่อว่าตั้งใจทำเพื่อประเทศชาติและส่วนรวมโดยแท้

ส่วนในอีกมิติหนึ่ง ประชาชนอาจจะไม่เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าว โดยมองว่าเป็นเพียงข้ออ้างเพื่อการสืบทอดอำนาจต่ออย่างยาวนาน เพราะหากโรดแม็ปสิ้นสุดเมื่อไหร่ก็หมายถึงอำนาจของ คสช. ก็สิ้นสุดตามด้วย แต่ก็ไม่ค่อยจะมีการต่อต้านเนื่องจากว่าโรดแม็ปที่กลายเป็นความหมาย เชิงมายาคตินั้นได้สนับสนุนอุดมการณ์ของชนชั้นทางสังคม โดยเฉพาะชนชั้นปกครอง ซึ่ง ณ ขณะนี้ได้แก่ คสช. มายาคติจึงเป็นผลผลิตจากสังคมและวัฒนธรรมของคนกลุ่มหนึ่ง ชนชั้นหนึ่งหรือหลายกลุ่มหลายชนชั้นและมีความสัมพันธ์กับการเมืองอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง อย่างที่บาร์ตส์กล่าวถึงว่าไม่มีมายาคติใดที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ต้องมีสิ่งที่ยังโยงถึงกันโดยเฉพาะกับโครงสร้างทางสังคม โรดแม็ปที่เป็นมายาคติก็เช่นเดียวกัน ไม่ได้เกิดขึ้นและพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาโดยธรรมชาติ แต่ถูกกำหนดขึ้นโดยชนชั้นทางสังคมที่ผูกโยงอยู่กับโครงสร้างหลักทางสังคมอย่างเหนียวแน่น ยากที่จะแยกแยะออกหรือทำลายลง เพราะได้ยึดโยงอยู่กับสถาบันหรือหน่วยงานหลักอย่างแข็งแกร่ง จนกลายเป็นอุดมคติที่สังคมต้องยอมรับเพื่อประโยชน์โดยรวม จึงไม่มีการขัดแย้งอย่างรุนแรงหรือเกิดความสงสัยในโรดแม็ปไปทั่วประเทศ เหตุเพราะมายาคติได้สนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองของ คสช. ลดทอน แปลงรูปบิดเบือนฐานะของสัญญาเดิมจนกลายเป็นสิ่งที่สังคมคล้อยตามและยอมรับโดยปริยาย

โดยสรุปแล้ว สัญญาในโรดแม็ปของรัฐบาลยุค คสช. มีทั้งความหมายโดยตรง คือมีความหมายตรงตามเนื้อหาและคำพูดที่ปรากฏตามโรดแม็ป และความหมายโดยนัยคือความหมายที่ต้องอาศัยการตีความจึงจะมองเห็นความหมายที่ซ่อนอยู่ได้ เมื่อความหมายโดยตรงกลายเป็นรูปสัญญาเพราะพฤติการณ์ของ คสช. จึงก่อให้เกิดความหมายใหม่ในรูปสัญญาเดิม จากความหมายโดยตรงกลายเป็นความหมายเชิงมายาคติ ผ่านกระบวนการมายาคติตามที่ คสช. กำหนด และยากสื่อให้ประชาชนเข้าใจและปฏิบัติตาม ผลผลิตของมายาคติได้สนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองของ คสช. เพื่อให้ประชาชนได้

ยอมรับและเห็นคล้อยตาม โดยเป็นเหมือนธรรมชาติปกติธรรมดาไม่มีการขู่บังคับแต่อย่างใด ภายใต้อิทธิพลคือเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติและส่วนรวม ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของมายาคติ

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). **การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค**. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์. ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์.
- _____. (2543). **สื่อสารมวลชน: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- _____. (2554). รายงานการประชุมกลุ่มศึกษาโครงการกระบวนทัศน์ใหม่ของการสื่อสารศึกษาไทย ครั้งที่ 6/2554. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จอห์น นพดล วศิณสุนทร, จำสืบตรี ดร. (2556). **เอกสารประกอบการบรรยายเสริมความรู้ทางด้านทฤษฎี**. สาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ทยากร แซ่แต้. (2551). “มายาคติทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในละครเกาหลีและการสร้างประโยชน์ทางธุรกิจ” **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- นพพร ประชากุล. (2544). **มายาคติ สรรนิพนธ์ จาก Mythologies ของ โรลิ่งบาร์ตส์**. บทความประกอบ. กรุงเทพฯ: โครงการ จัดพิมพ์คปไฟ.
- บาร์ตส์, โรลิ่งด. (2555). **มายาคติแปลจากเรื่อง Mythologies**. แปลโดย วรณวิมล อังคสิริสรพร. กรุงเทพฯ: คปไฟ.
- พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้า คสช. “**รายการคืนความสุขให้คนในชาติ**” (1 มิถุนายน 2557)
- อัจฉรา ปันทรานวงค์. (2551). **มายาคติและอุดมการณ์ในโฆษณาหาเสียงเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548: การวิเคราะห์ด้วยวิธีสัญวิทยา**. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวารสารศาสตร์และ สื่อสารมวลชน.
- <https://thestandard.co> สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2566
- www.bangkokbiznews.com สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2566

การพัฒนาแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษา

วิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

The Development of Learning Management Model that Promotes

Creative Thinking for Thai Language Teaching Students,

Mahamakut Buddhist University

วิภาชน์ เทศน์ธรรม

Wipat Thestha

วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Yasothon Buddhist Collage, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

การคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการคิดของสมองซึ่งสามารถคิดได้หลากหลายและแปลกใหม่สามารถนำไปประยุกต์ทฤษฎีหรือปฏิบัติได้อย่างรอบคอบและถูกต้อง จนนำไปสู่การคิดค้นและนวัตกรรม การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และเพื่อศึกษา การคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่กำลังศึกษาใน ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2565 การดำเนินการวิจัยดำเนินการตามขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการพัฒนาแบบการจัดการเรียนการสอนที่ ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย พบว่า มี 4 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นการกระตุ้นโครงสร้างทางปัญญาและส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ (Activating cognitive structure and enhance Creative thinking stage : C) 2) ขั้นขยายโครงสร้าง ทางปัญญา (Expand the cognitive structure stage : E) 3) ขั้นสนับสนุนการปรับสมดุลทางปัญญา (Support the cognitive structure balance stage: S) 4) ขั้นส่งเสริมการขยายโครงสร้างทางปัญญา (Enhance the extension of cognitive structure stage : E) ผลการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนที่เรียน ด้วยแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการ สอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พบว่า ผลการประเมินการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน โดยใช้ แบบวัดการคิดสร้างสรรค์ ประยุกต์จาก Guilford (1967) พบว่า ค่าคะแนนที่ได้จากการวัดการคิด สร้างสรรค์ของผู้เรียนที่เรียนด้วยแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับ นักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 30 คน โดย คะแนนเต็มจากการวัด 40 คะแนน พบว่าการคิดสร้างสรรค์หลังเรียนโดยรวมมีคะแนนเฉลี่ยรวม (\bar{X} = 31.81 S.D. = 3.27) มากกว่าก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย (\bar{X} = 10.77 S.D. = 2.17)

Abstract

Creativity is a thinking process of the brain that can think in a variety of new ways and can apply theory or practice carefully and accurately, leading to inventions and innovations. The purpose of this study was to develop a learning management model that promotes creative thinking for Thai language teaching students, Mahamakut Buddhist University and to study learners' creative thinking. The target group used in this research were 4th year 30 students studying in the first semester of the academic year 2022. The research was carried out in accordance with the research and development process. The findings were as follows: 1) the results of the development of teaching and learning model that promotes creativity For teaching professional students in the field of teaching Thai language Mahamakut Buddhist University found that there were 4 stages: 1) Activating cognitive structure and enhance Creative thinking stage : C 2) Expand the cognitive structure structure stage : E 3) Support the cognitive structure balance stage : S 4) Enhance the extension of cognitive structure stage : E Learn at school with a teaching and learning model that promotes creative thinking for teaching professional students in the field of Thai language teaching. Mahamakut Buddhist University found that the results of evaluating students' creativity using the applied creative thinking scale from Guilford (1967) found that the scores obtained from measuring the creativity of learners learning with pictures Instructional management model that promotes creative thinking for teachers' students in Thai language teaching. Mahamakut Buddhist University, 30 students, with full scores from the measurement of 40 points, it was found that overall creative thinking after learning had a total average score ($M=31.81$ S.D. = 3.27) than before the average ($M=10.77$ S.D. = 2.17).)

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาการอ่านเขียนของเด็กและเยาวชนที่สะกดคำอ่านและสะกดคำเขียนไม่ได้เป็นปัญหาใหญ่ของการศึกษาระดับชาติ ตัวชี้วัดที่พอจะเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นถึงความตกต่ำของมาตรฐานการศึกษา อาทิ การวัดผลการศึกษาไทยเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศอาเซียน ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาติดอยู่อันดับรั้งท้าย, การวัดผลการศึกษาไทยเมื่อเปรียบเทียบกับ การสอบวัดความรู้นักเรียนนานาชาติ (Programme for International Student Assessment - PISA) ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาก็ติดอยู่ในอันดับรั้งท้ายเช่นกัน หรือแม้กระทั่งการสอบภายในประเทศของนักเรียนชั้น ป.6, ม.3 และ ม.6

ซึ่งเป็นการสอบทางการศึกษาระดับชาติขั้นพื้นฐาน (Ordinary National Educational Test-ONET) ผลการสอบในแต่ละวิชาส่วนใหญ่มีคะแนนต่ำกว่าร้อยละ 50 (ทวีศักดิ์ อุณจิตติกุล, 2562)

หลักการหรือทฤษฎีที่ใช้ในการออกแบบสื่อที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ คือทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ (Constructivist Theory) มีรากฐานมาจากทฤษฎีพัฒนาการของเพียเจต์ (Piaget, 1962) เรียกว่า Cognitive Constructivist และของวิกทอทสกี (Vygotsky, 1978) ที่เน้นเกี่ยวกับบริบททางสังคม เรียกว่า Social Constructivism แนวคิดของทฤษฎีนี้มุ่งเน้นการสร้างมากกว่าการรับรู้ โดยเชื่อว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในของผู้เรียนโดยมีผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้จากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่พบเห็นกับความรู้ความเข้าใจเดิมที่มีมาก่อน โดยพยายามนำความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์และปรากฏการณ์ที่ตนพบเห็นมาสร้างโครงสร้างทางปัญญาหรือโครงสร้างของความรู้ในสมอง โครงสร้างทางปัญญาจะประกอบด้วย ความหมายของสิ่งต่างๆ ที่ใช้ภาษาหรือเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือสิ่งที่แต่ละบุคคลมีประสบการณ์ หรือเหตุการณ์อาจเป็นความเข้าใจหรือความรู้ของแต่ละบุคคล โครงสร้างทางปัญญาของแต่ละบุคคลจะมีการพัฒนาโดยผ่านกระบวนการดูดซึม (Assimilation) ซึ่งเป็นการนำสิ่งแวดล้อมภายนอกเข้ามาหรือความรู้ใหม่เข้ามาไว้ในโครงสร้างทางปัญญา และการปรับโครงสร้างทางปัญญา (Accommodation) เป็นการปรับโครงสร้างทางปัญญาของตนเอง เพื่อให้สร้างความรู้ทางปัญญาของแต่ละบุคคลเข้าสู่สภาวะสมดุล (Equilibrium) หรือเกิดการเรียนรู้ขึ้นเอง (สุมาลี ชัยเจริญ, 2554) นอกจากนี้ยังพบว่า สื่อที่นำมาออกแบบร่วมกับทฤษฎีที่มีความสอดคล้องกับทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ ที่ส่งเสริมผู้เรียนด้วยกระบวนการทางพุทธิปัญญาเกี่ยวกับ การเลือก การจัดหมวดหมู่ และการบูรณาการข้อมูลสารสนเทศ ที่เรียกว่า SOI Model นั้นได้แก่ สื่อที่เป็นหนังสือโดยที่คุณลักษณะของหนังสือนั้นมีความคงที่ (Stability) ของข้อความจะช่วยให้ในการสร้างความหมายของข้อความและทำให้ผู้เรียนได้มีเวลาขยายความคิด (Elaboration) หรือเชื่อมโยงกับความรู้เดิมของผู้เรียนและระบบสัญลักษณ์ที่ใช้ในหนังสือก็คืออักขระดังนั้นในการอ่านหนังสือจะต้องมีการสร้างภาพและนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ซึ่งจำเป็นต้องใช้การขยายความคิดอย่างมากทำให้นำไปสู่การเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งมากกว่าสื่อที่มีระบบสัญลักษณ์เป็นภาพเคลื่อนไหวและเสียงซึ่งจะผ่านไปอย่างรวดเร็วทำให้ผู้เรียนยังไม่ได้มีการขยายความคิดหรือเชื่อมกับความรู้เดิมและหนังสือยังเป็นสื่อทั่วไปที่ใช้กันมากสำหรับการเรียนการสอนในโรงเรียน ลักษณะการใช้งานมีความสะดวกใช้เป็นสื่อในโรงเรียน (สุมาลี ชัยเจริญ, 2554)

การคิดสร้างสรรค์ วามคิดสร้างสรรค์ คือ กระบวนการคิดของสมองซึ่งมีความสามารถในการคิดได้หลากหลายและแปลกใหม่จากเดิม โดยสามารถนำไปประยุกต์ทฤษฎี หรือหลักการได้อย่างรอบคอบ และมีความถูกต้อง จนนำไปสู่การคิดค้นและสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่แปลกใหม่หรือรูปแบบความคิดใหม่ นอกจากลักษณะการคิดสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้แล้ว ยังสามารถมองความคิดสร้างสรรค์ในหลาย ซึ่งอาจมองในแง่ที่เป็นกระบวนการคิดมากกว่าเนื้อหาการคิด โดยที่สามารถใช้ลักษณะการคิดสร้างสรรค์ในมิติที่กว้างขึ้น เช่นการมีความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน การเรียน หรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ด้วย อย่างเช่น การทดลองทางวิทยาศาสตร์ หรือการเล่นกีฬาที่ต้องสร้างสรรค์รูปแบบเกมให้หลากหลายไม่ซ้ำแบบเดิม เพื่อไม่ให้คู่ต่อสู้ทัน เป็นต้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะการคิดสร้างสรรค์

ในเชิงวิชาการ แต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะการคิดสร้างสรรค์ต่างๆ ที่กล่าวนั้นต่างก็อยู่บนพื้นฐานของความคิดสร้างสรรค์ โดยที่บุคคลสามารถเชื่อมโยงนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ดี ซึ่งหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดมาตรฐานตัวชี้วัดด้านความคิดสร้างสรรค์ไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีไว้หลายประการ ซึ่งความคิดสร้างสรรค์ ควรจะประกอบไปด้วย 4 ลักษณะ(Guilford, 1967) คือ 1. ความคิดริเริ่ม(Originality) คือมีความคิดที่แปลกใหม่ต่างจากความคิดธรรมดาของคนทั่วไป 2. มีความคิดยืดหยุ่น(Flexibility) คือมีความสามารถในการคิดหาคำตอบได้หลายทิศทางหลายแง่หลายมุม 3. มีความคิดคล่องแคล่ว(Fluency) คือสามารถคิดหาคำตอบได้อย่างคล่องแคล่วว่องไว รวดเร็ว และได้คำตอบมากที่สุดในเวลาจำกัด และ 4. มีความคิดละเอียดลออ(Elaboration) คือการคิดได้ในรายละเอียดเพื่อขยายหรือตกแต่งความคิดหลักให้ได้ความหมายที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จากที่ผ่านมามีพบว่า นักศึกษาประสบปัญหาในการเรียนคือ ขาดกระบวนการคิดสร้างสรรค์ การเชื่อมโยงความรู้ของเนื้อหา การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ และไม่สามารถเชื่อมโยงความรู้ที่เกิดขึ้นได้เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในนักศึกษาวิชาชีพครูที่ต้องออกไปเป็นครูในอนาคต จำเป็นจะต้องพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ หรือ นวัตกรรมทางการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนต่อไป

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูโดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อเป็นการกระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีความสามารถในการแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง เกิดกระบวนการคิดสร้างสรรค์ และที่สำคัญเป็นการยกระดับความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการเสาะแสวงหาความรู้ พร้อมทั้งเพื่อพัฒนาการเป็นนักนวัตกรรมทางการศึกษาที่มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
2. เพื่อศึกษาการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนที่เรียนด้วย รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ร่วมกับการออกแบบระบบการเรียนการสอน ADDIE Model ใช้กระบวนการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methodology) การผสมผสานข้อมูลใช้รูปแบบการวิจัยแบบ Embedded (The embedded Design) ร่วมกับการใช้รูปแบบการวิจัย Pre-Experimental Design โดยการประยุกต์ใช้แบบแผนการทดลองแบบกลุ่มตัวอย่างเดียวมีการทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน The One-Group Pretest-Posttest Design ผู้วิจัยได้

ดำเนินการตามการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การวิจัย (Research: R1) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน (Analysis : A): การศึกษาข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนา (Development: D1) เป็นการออกแบบและพัฒนา (Design and Development: D&D) : การพัฒนาและหาประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนการสอน ขั้นตอนที่ 3 การวิจัย (Research: R2) เป็นการนำไปใช้ (Implementation: I) การทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอน ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนา (Development: D2) เป็นการประเมินผล (Evaluation: E): การประเมินและปรับปรุงแก้ไขรูปแบบการเรียนการสอน

1. กลุ่มเป้าหมาย นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่กำลังศึกษาในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2565 จำนวน 30 คน และ ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน

2. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ภาพที่ 1 แสดงขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน

ผลการวิจัย

1. ผลการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนการสอน

ในขั้นการออกแบบและพัฒนา มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งตรวจสอบคุณภาพและประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนการสอนและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 ผลของการออกแบบและพัฒนา ในการออกแบบและพัฒนาครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานในขั้นตอนที่ 1 มาใช้ในการออกแบบ ซึ่งได้รื้อรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบเชิงหลักการและวัตถุประสงค์ องค์ประกอบเชิงกระบวนการและองค์ประกอบเชิงเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้โดย องค์ประกอบเชิงหลักการและวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย

1.1.1 หลักการ

เชื่อมโยงความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ กับความรู้เดิมโดยเป็นการปรับโครงสร้างทางปัญญาในกระบวนการรู้คิด (Cognitive Process) จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดองค์ความรู้ ซึ่งเป็นการสร้างความรู้ด้วยตัวเอง

1.1.2 วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การคิดสร้างสรรค์ และความพึงพอใจของผู้เรียน

1.1.3 องค์ประกอบเชิงกระบวนการ ประกอบด้วยการดำเนินการ 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1) ขั้นการกระตุ้นโครงสร้างทางปัญญาและส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ (Activating cognitive structure and enhance Creative thinking stage : C)

ขั้นตอนที่ 2) ขั้นขยายโครงสร้างทางปัญญา (Expand the cognitive structure stage : E)

ขั้นตอนที่ 3) ขั้นสนับสนุนการปรับสมดุลทางปัญญา (Support the cognitive structure balance stage: S)

ขั้นตอนที่ 4) ขั้นส่งเสริมการขยายโครงสร้างทางปัญญา (Enhance the extension of cognitive structure stage : E)

1.1.4 องค์ประกอบเชิงเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ ปัจจัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้: จัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เป็นบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ เอื้อต่อการสืบค้นสารสนเทศ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ศักยภาพอย่างเต็มความสามารถ

1.1.5 ปัจจัยสนับสนุน: การเตรียมความพร้อมก่อนนำรูปแบบไปใช้

1. ครูต้องทำหน้าที่เป็นโค้ช ที่คอยแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา และกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ และใส่ใจในเนื้อหาที่เรียนตลอดเวลา

2. ผู้สอนจะต้องศึกษาทำความเข้าใจกับรูปแบบการเรียนการสอนในขั้นตอนต่างๆ ทุกขั้นตอน พร้อมทั้งทำความเข้าใจกับผู้เรียน ให้ผู้เรียนเข้าใจรูปแบบการเรียนการสอนในทุกขั้นตอน

การดำเนินการ 7 ขั้นตอนของร่าง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรุสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรุสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยดำเนินการ 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นการกระตุ้นโครงสร้างทางปัญญาและส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ (Activating cognitive structure and enhance Creative thinking stage : C) กระตุ้นความสนใจของผู้เรียน โดยได้นำแนวคิดทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์เชิงปัญญาของ Piaget (1975) ได้อธิบายว่าการสร้างความรู้ต้องเริ่มจากการกระตุ้นให้ผู้เรียนเสียสมดุลทางปัญญา (Cognitive conflict) ด้วยการให้ผู้เรียนเผชิญกับปัญหา หลังจากนั้นผู้เรียนจะพยายามปรับเข้าสู่สมดุลทางปัญญาด้วยกระบวนการดูดซึม (Assimilation) และปรับโครงสร้างทางปัญญาใหม่ (Accommodation) ซึ่งในกระบวนการปรับเข้าสู่สมดุลผู้เรียนจะต้องลงมือกระทำอย่างตื่นตัวทั้งทางกายและสติปัญญาโดยอาศัยทั้งความรู้เดิม (Prior knowledge) และสารสนเทศที่เกี่ยวข้องจากสิ่งแวดล้อม (สุมาลี ชัยเจริญ, 2551) Dewey ได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะการไตร่ตรอง (Reflection) เป็นการพิจารณาอย่างรอบคอบ การไตร่ตรองจะเริ่มต้นด้วยสถานการณ์ที่เป็นปัญหามาสงสัยงวยงยุ่งยากซับซ้อนเรียกว่าสถานการณ์ก่อนไตร่ตรองและจะจบลงด้วยความแจ่มชัดที่สามารถอธิบายสถานการณ์ดังกล่าวสามารถแก้ปัญหาได้ตลอดจนได้เรียนรู้และพึงพอใจกับผลที่ได้รับผนวกกับการคิดสร้างสรรค์ ประกอบด้วย 1) การคิดคล่อง (Fluency) 2) การคิดยืดหยุ่น (Flexibility) 3) การคิดริเริ่ม (Originality) และ 4) การคิดละเอียดลออ (Elaboration) ตามกรอบของ Guilford (1967)

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นขยายโครงสร้างทางปัญญา (Expand the cognitive structure stage : E) เป็นขั้นตอนของการนำเสนอกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการคิดวิเคราะห์ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้จำแนก แยะแยะ จัดกลุ่ม และหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ โดยมีเป้าหมายให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอด (Concept) จะพบว่า ความสามารถในการมองเห็นรายละเอียดและสามารถจำแนก แยกแยะข้อมูลเพื่อสืบค้นข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ เนื้อหา หรือวัตถุสิ่งของต่างๆ หรือเรื่องราว โดยการจำแนกแยกแยะ เปรียบเทียบข้อมูลจัดกลุ่มอย่างเป็นระบบ ดีความและทำความเข้าใจกับองค์ประกอบของสิ่งนั้น โดยมีหลักฐานอ้างอิงเพื่อหาข้อสรุปที่น่าจะเป็นไปได้และใช้กระบวนการตรรกวิทยาในการสรุปตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง และสมเหตุสมผล ตามหลักการหรือเกณฑ์ที่กำหนดเพื่อค้นหาความจริง หรือความสำคัญที่แฝงอยู่หรือปรากฏอยู่จนได้ความคิดที่จะนำไปสู่ข้อสรุปและนำไปประยุกต์ใช้

ขั้นตอนที่ 3: ขั้นสนับสนุนการปรับสมดุลทางปัญญา (Support the cognitive structure balance stage: S) ได้นำแนวคิด Situated learning ของ Brown et al. (1989) มาเป็นพื้นฐานแต่ มุ่งเน้นโดยเฉพาะบนเครือข่าย(web base) ทฤษฎี Situated learning เป็นทฤษฎีการเรียนการสอนที่

เสนอแนวความคิดที่ว่า การเรียนรู้เป็นกิจกรรม บริบทและวัฒนธรรมตามสภาพจริง ทฤษฎีนี้มีความสอดคล้องกันอย่างยิ่งกับการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ที่เน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากบริบทจริงที่เผชิญ (real world) สำหรับทางเทคโนโลยีการศึกษาก็นำมาใช้ในการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการสร้างความรู้ Herrington and Oliver (1995, 1998) ได้กำหนดลักษณะที่สำคัญ 9 ประการในการออกแบบสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ที่อาศัยพื้นฐานของ situated cognition และ situated learning

ขั้นตอนที่ 4: ขั้นส่งเสริมการขยายโครงสร้างทางปัญญา (Enhance the extension of cognitive structure stage : E)การส่งเสริมการขยายโครงสร้างทางปัญญา โดยจัดให้เครื่องมือในการสนทนาที่สามารถแลกเปลี่ยน พร้อมทั้งแสดงแนวคิดของตนเองเพื่อส่งเสริมและขยายมุมมอง (Multiple Perspectives) เช่น กระดานสนทนา และการร่วมมือกันแก้ปัญหา ดังนั้นการจัดกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้รวมกลุ่มและช่วยกันคิด จะเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มุมมองที่หลากหลาย นอกจากนี้ ครูผู้สอนเอง ก็ควรที่จะเป็นโค้ชที่ให้คำแนะนำ กับผู้เรียน และจัดเตรียมสารสนเทศต่างๆ ให้ผู้เรียนเรียนรู้อย่างหลากหลาย

1.2 ผลการตรวจสอบความเหมาะสม/สอดคล้องเชิงโครงสร้างของร่างรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และแก้ไขปรับปรุง

2. การดำเนินการตรวจสอบความเหมาะสม/ สอดคล้องเชิงโครงสร้างของร่างรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ผลการตรวจสอบ พบว่า รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญในภาพรวมมีความเหมาะสม/ สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด (\bar{X}) = 4.80, S.D.=0.45) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบมีความเหมาะสมครอบคลุมความต้องการจำเป็นของการส่งเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์และ การสร้างความรู้ และองค์ประกอบของรูปแบบแต่ละองค์ประกอบมีความสัมพันธ์ สอดคล้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน มีความเหมาะสม/สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด (\bar{X}) = 4.80, S.D.=0.45) และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของรูปแบบการเรียนการสอนแต่ละองค์ประกอบ ในส่วนขององค์ประกอบเชิงหลักการและวัตถุประสงค์ หลักการของรูปแบบมีความเหมาะสม/สอดคล้องกับแนวคิด และทฤษฎีพื้นฐาน สามารถใช้เป็นกรอบในการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน แสดงให้เห็นจุดเน้นในการเรียนการสอน วัตถุประสงค์มีความเหมาะสมชัดเจนสามารถแสดงถึงสิ่งที่มุ่งหวังให้เกิดในตัวผู้เรียน หลักการและวัตถุประสงค์ มีความสอดคล้องกันตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีความเหมาะสม/ สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด (\bar{X}) = 4.73, S.D.=0.43)สำหรับองค์ประกอบเชิงกระบวนการ กระบวนการเรียนการสอนมีขั้นตอนครบถ้วนเหมาะสมและสอดคล้องต่อเนื่องกัน ขั้นตอนการเรียนการสอนมีความเหมาะสม สามารถทำให้การเรียนการสอนบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ มีความเหมาะสม/ สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด (\bar{X}) = 4.80, S.D.=0.45) นอกจากนี้แล้วองค์ประกอบเชิงเงื่อนไขการนำ

รูปแบบไปใช้ ปัจจัยที่มีต่อการเรียนรู้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับหลักการและวัตถุประสงค์ ปัจจัยสนับสนุนมีความเหมาะสมสอดคล้องกับกระบวนการเรียนการสอนตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ผู้เชี่ยวชาญ มีความเหมาะสม/สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด ($(\bar{X}) = 4.75, S.D.=0.43$) (รายละเอียดดังแสดงในภาคผนวก ง)

3. การแก้ไขปรับปรุงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

จากการตรวจสอบความเหมาะสม/สอดคล้องเชิงโครงสร้างของร่างรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยผู้เชี่ยวชาญ พบว่า ไม่มีข้อใดที่มีค่าความสอดคล้องต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนด (พิจารณาค่าความสอดคล้องที่มีค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.50 ขึ้นไปและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานน้อยกว่า 1.00) อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้แนะนำที่ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะเพิ่มเติมมาพิจารณาแก้ไขปรับปรุงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อให้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีความสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนี้

3.1 ปรับแก้ไขเพิ่มเติมรายละเอียดในส่วนของวัตถุประสงค์ของรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยแยกวัตถุประสงค์เป็น 2 ข้อ และเพิ่มเติมรายละเอียด ดังนี้ 1) เพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์ด้านการคิดวิเคราะห์ และ 2) เพื่อศึกษาปัญหาของผู้เรียน

3.2 ใช้คำว่า “มโนทัศน์” แทน คำว่า “ความคิดรวบยอด”

3.3 ปรับแก้ไขเพิ่มเติมรายละเอียดในส่วนของกระบวนการของรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในขั้นที่ 2 ขั้นการนำเสนอเนื้อหา จัดประสบการณ์การเรียนรู้และกระบวนการคิด (Presentation: P) โดยเพิ่มเติมรายละเอียดขั้นตอนของกระบวนการคิดวิเคราะห์และกระบวนการคิดแก้ปัญหา ดังนี้

4. ผลการศึกษาการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนที่เรียนด้วยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผลการประเมินการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน โดยใช้ แบบวัดการคิดสร้างสรรค์ ประยุกต์จาก Guilford (1967) พบว่า ค่าคะแนนที่ได้จากการวัดการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนที่เรียนด้วยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 30 คน โดยคะแนนเต็มจากการวัด 40 คะแนน พบว่าการคิด

สร้างสรรค์หลังเรียนโดยรวมมีคะแนนเฉลี่ยรวม ($\bar{X}=31.81$ S.D. = 3.27) มากกว่าก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}= 10.77$ S.D. = 2.17)

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

1. รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู สาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ที่พัฒนาขึ้นนี้ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ 5 คน พบว่า ในภาพรวมมีความเหมาะสม/สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบมีความเหมาะสมครอบคลุมความต้องการจำเป็นของการส่งเสริมการสร้างความรู้ และความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียน และองค์ประกอบของรูปแบบแต่ละองค์ประกอบมีความสัมพันธ์สอดคล้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน มีความเหมาะสม/สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของรูปแบบการเรียนการสอนแต่ละองค์ประกอบ ในส่วนองค์ประกอบในส่วนขององค์ประกอบเชิงหลักการและวัตถุประสงค์ หลักการของรูปแบบมีความเหมาะสมสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีพื้นฐาน สามารถใช้เป็นกรอบในการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน แสดงให้เห็นจุดเน้นในการเรียนการสอน วัตถุประสงค์มีความเหมาะสมชัดเจนสามารถแสดงถึงสิ่งที่มุ่งหวังให้เกิดในตัวผู้เรียน หลักการและวัตถุประสงค์มีความสอดคล้องกันตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญมีความเหมาะสม/สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด สำหรับองค์ประกอบเชิงกระบวนการ กระบวนการเรียนการสอนมีขั้นตอนครบถ้วนเหมาะสมและสอดคล้องต่อเนื่องกัน ขั้นตอนการเรียนการสอนมีความเหมาะสม สามารถทำให้การเรียนการสอนบรรลุผลตามวัตถุประสงค์มีความเหมาะสม/สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด นอกจากนี้แล้วองค์ประกอบเชิงเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ ปัจจัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับหลักการและวัตถุประสงค์ ปัจจัยสนับสนุนมีความเหมาะสมสอดคล้องกับกระบวนการเรียนการสอนตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีความเหมาะสม/สอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู สาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย มีการศึกษาวิเคราะห์มาตรฐานและตัวชี้วัดของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย วิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนภาษาไทย การสร้างความรู้ หลักการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมทักษะการคิด ยุทธวิธีการส่งเสริมความสามารถในการคิด และการสร้างความรู้ ซึ่งเป็นการดำเนินการอย่างเป็นระบบตามแนวคิด CESE Model ที่ปรับปรุงแนวคิดเดิมของ University of Florida ซึ่งดำเนินการตามลำดับขั้นตอนอย่างเป็นระบบ เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน (Kruse, 2009) ร่วมกับกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยหลักการและแนวปฏิบัติของรูปแบบการเรียนการสอนสำหรับการวิจัยครั้งนี้ได้เน้นการเชื่อมโยงความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ นำไปสู่การสร้างความรู้ของตนเองด้วยกระบวนการคิดวิเคราะห์ จากผลการเปรียบเทียบความสามารถในการคิดวิเคราะห์ด้านการคิดวิเคราะห์ การคิดแก้ปัญหาทางภาษาไทยของนักเรียนก่อนและหลังการเรียนการสอน และผลการศึกษาพัฒนาการของการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนที่เรียนโดยใช้

รูปแบบการเรียนการสอนในช่วงเวลาระหว่างเรียน โดยใช้รูปแบบการเรียนการสอน (CESE Model) พบว่า หลังการเรียนการสอนโดยใช้รูปแบบการเรียนการสอน (CESE Model) นักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูงมาก และสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ยอมรับสมมติฐานการวิจัยข้อที่ 2 เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านนักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ด้านการคิดวิเคราะห์โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูงมาก และสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ซึ่งยอมรับสมมติฐานการวิจัยข้อที่ 2 เมื่อพิจารณาแต่ละขั้นตอนของกระบวนการคิดวิเคราะห์นักเรียนมีความสามารถในการกระบวนการคิดวิเคราะห์ในขั้นตอนที่ 1 ระบุปัญหา ทำความเข้าใจปัญหา จำแนกแยกแยะสิ่งที่โจทย์ถาม (ผล) และสิ่งที่โจทย์กำหนด (เหตุ) เป็นอันดับ 1 โดยที่หลังเรียนอยู่ใน ระดับสูงมากและสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ในขั้นตอนที่ 2 เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล เป็นอันดับสุดท้ายโดยที่หลังเรียนอยู่ในระดับสูงมากและสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 และนักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ด้านการคิดแก้ปัญหาทางภาษาไทยโดยภาพรวมอยู่ในระดับสูงมาก และสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ซึ่งยอมรับสมมติฐานการวิจัยข้อที่ 2 เมื่อพิจารณาแต่ละขั้นตอนของกระบวนการคิดแก้ปัญหาทางภาษาไทยนักเรียนมีความสามารถในการกระบวนการคิดแก้ปัญหาทางภาษาไทยในขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์ปัญหาเป็นอันดับ 1 โดยที่หลังเรียนอยู่ในระดับสูงมาก และสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และหลังเรียนนักเรียนมีความสามารถในการกระบวนการคิดแก้ปัญหาทางภาษาไทยในขั้นตอนที่ 2 การวางแผนแก้ปัญหา เป็นอันดับสุดท้าย อยู่ใน ระดับสูงมากและสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 รวมทั้งความสามารถในการคิดวิเคราะห์โดยภาพรวมของนักเรียนที่เรียนโดยใช้รูปแบบการเรียนการสอน (CESE Model) พัฒนาขึ้นในช่วงเวลาระหว่างเรียนจากระดับสูงเป็นระดับสูงมาก โดยที่ระยะที่ 1 และระยะที่ 2 อยู่ในระดับสูงระยะที่ 3 และระยะที่ 4 อยู่ในระดับสูงมาก ซึ่งยอมรับสมมติฐานการวิจัยข้อที่ 3 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผลการวิจัยข้างต้นผู้วิจัยได้อภิปรายผลและนำเสนอข้อค้นพบที่สำคัญคือ การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการทำงานของสมองด้วยการใช้เทคโนโลยีสนับสนุน จะสอดคล้องกับมุมมองการเรียนรู้ตามแนวคอนสตรัคติวิสต์ ที่เน้นบทบาทการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างตื่นตัวในการสร้างความเข้าใจ (Understanding) และสร้างความหมาย (Making sense) จากสารสนเทศและสภาพจริง บทบาทของครูเป็นชี้แนะ(Guides) เอื้ออำนวย (Facilitators) จัดการ (Managers) นิเทศ (Supervisors) และเป็นต้นแบบ (Models) สำหรับการใช้เทคโนโลยี นั้นเป็นเครื่องมือที่สร้างโอกาสใหม่สำหรับหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยการนำปัญหาจากสภาพบริบทจริง (Real-world problems) เข้ามาสู่ชั้นเรียนเพื่อให้ผู้เรียนสำรวจ (Explore)และแก้ปัญหา (Solve) ผู้เรียนสามารถได้รับความรู้จากเทคโนโลยีและประสบการณ์ในชั้นเรียนที่สามารถเชื่อมโยงไปใช้ในสภาพบริบทจริงที่ตนเองเผชิญได้

2. การคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนที่เรียนด้วยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาศึกษาศาสตร์สาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย พบว่า ผลการประเมินการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน โดยใช้ แบบวัดการคิดสร้างสรรค์ ประยุกต์จาก Guilford

(1967) พบว่า ค่าคะแนนที่ได้จากการวัดการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนที่เรียนด้วยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรุสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 30 คน โดยคะแนนเต็มจากการวัด 40 คะแนน พบว่าการคิดสร้างสรรค์หลังเรียนโดยรวมมีคะแนนเฉลี่ยรวม ($\bar{X}=31.81$ S.D. = 3.27) มากกว่าก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=10.77$ S.D. = 2.17) ผลการศึกษาที่ปรากฏดังกล่าว อาจเนื่องมาจาก ได้มีการออกแบบและพัฒนาโมเดลสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้บนเครือข่ายฯ ที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ตามกรอบของ Guilford (1967) ทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วยคำสำคัญของการคิดคล่อง การคิดยืดหยุ่น การคิดริเริ่ม และการคิดละเอียดลออ ซึ่งในการออกแบบในครั้งนี้ได้นำคำสำคัญต่างๆ มาเป็นสารสนเทศพื้นฐานที่จะนำไปสู่การออกแบบและพัฒนานวัตกรรมทางการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดขั้นสูงในศตวรรษที่ 21 ในเขตพื้นที่การศึกษาแถบกลุ่มแม่น้ำโขง นอกจากนี้ ยังพบว่านวัตกรรมทางการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดขั้นสูงในศตวรรษที่ 21 ในเขตพื้นที่การศึกษาแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ช่วยส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน ซึ่งจะเห็นได้จากค่าเฉลี่ยที่ได้จากแบบวัดการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อีกนึ่ง มีการออกแบบที่เอื้อต่อการส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ดังจะเห็นได้จากองค์ประกอบของห้องแลปการคิดสร้างสรรค์ซึ่งภายในห้องแลปจะมีห้องส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ อีก 4 ภารกิจ เพื่อส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ทั้ง 4 ด้านของ Guilford (1967) อย่างไรก็ตาม สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ มีความแตกต่างจากผลงานวิจัยที่ผ่านมาคือมีการออกแบบและพัฒนานวัตกรรมทางการเรียนรู้ ตามกรอบของ Guilford (1967) ทั้ง 4 ด้าน โดยนำคำสำคัญที่แสดงลักษณะที่เป็นรูปธรรมของการคิดคล่อง การคิดยืดหยุ่น การคิดริเริ่ม และการคิดละเอียดลออ มาเป็นพื้นฐานการออกแบบและนวัตกรรมทางการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดขั้นสูงในศตวรรษที่ 21 ในเขตพื้นที่การศึกษาแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเรียกว่าวิธีการออกแบบการสอนนี้ว่า ID Theory ที่มุ่งเน้นการนำหลักการทฤษฎีมาเป็นพื้นฐานในการออกแบบ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Buzan (2002) สุชาติดา ยอดสุรงค์ (2552) และ ดวงรัตน์ บุญวัน (2552) ที่จัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ และงานวิจัยของ ประมว เชาวเมือง (2561) ที่ได้ใช้หลักการ Guilford (1967) มาออกแบบและพัฒนาเป็นนวัตกรรมทางการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักศึกษาระดับอุดมศึกษา พบว่า ผู้เรียนเกิดการคิดสร้างสรรค์ทั้ง 4 มิติ ได้แก่ การคิดคล่อง การคิดยืดหยุ่น การคิดริเริ่ม และการคิดละเอียดลออ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. การนำรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรุสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ควรต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพบริบทของผู้เรียน สถานศึกษา เนื้อหาวิชาและคุณลักษณะของสื่อที่มีความเหมาะสม

2. สำหรับการประยุกต์การออกแบบในแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพรุสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏ

ราชวิทยาลัย ไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ นั้น ต้องพิจารณาจากสอดคล้องกับสภาพบริบทชีวิตจริงของบุคคลนั้นๆ เช่น ถ้าใช้กับผู้เรียนระดับประถมก็ต้องเน้นเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เรียนประถมจะเผชิญในชีวิตประจำวันไม่ใช่คำเนียงเฉพาะเนื้อหาที่ต้องสอนเพียงอย่างเดียว เป็นต้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรศึกษาเกี่ยวกับการปัจจัยด้านอื่นๆ เช่น เชิงสังคม บรรยากาศสถานศึกษา ฯลฯ เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการสร้างความรู้และคิดวิเคราะห์ของผู้เรียน ที่สอดคล้องกับสภาพบริบทไทย

2. ควรศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการทางปัญญา (Cognitive process) ของผู้เรียน เช่น การปรับเปลี่ยนมโนคติ การสร้างสิ่งขึ้นแทนความรู้ (Mental representation) ของผู้เรียนที่เรียนด้วยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาการเรียนรู้ที่จะตอบสนองและสอดคล้องกับกระบวนการทางปัญญาของผู้เรียนต่อไป

3. ควรศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการทำงานของสมองของผู้เรียนเพื่อเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- ดวงรัตน์ บุญวัน. (2552). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี. *วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. วิจัยและประเมินผลการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี.*
- ทวีศักดิ์ อุ่นจิตติกุ. (2562). *เด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่วันหน้า ผู้ใหญ่จะรับผิดชอบกันอย่างไร.* สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2562, สืบค้นจาก <https://www.dailynews.co.th/article/686833>
- ประมะ แขวงเมือง. (2561). ผลการใช้นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ที่ส่งเสริมการสร้างความรู้และการคิดสร้างสรรค์ ในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักศึกษาระดับอุดมศึกษา. *วารสารปัญญาภิวัฒน์. 10 (1), 175-184.*
- สุชาดา ยอดสุรางค์. (2552). การพัฒนาแบบวัดความคิดสร้างสรรค์ทักษะภาษาอังกฤษของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต 1. *วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต. สาขาวิจัยและประเมินผลการศึกษา, คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.*
- สุมาลี ชัยเจริญ. (2554). *เทคโนโลยีการศึกษา: หลักการ ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ.* ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลัง นานาวิทยา.
- Brown, J. S., Collins, A. & Duguid, P. (1989). *Situated cognition and the culture of learning.* 1989, 18(1), 32-42.
- Buzan, B. (2002). *South Asia moving towards transformation: emergence of India as a great power.* *International Studies, 39(1), 1-24.*

- Guilford, J. P. (1967). Creativity: Yesterday, today and tomorrow. **The Journal of Creative Behavior**, 1(1), 3-14.
- Kruse, J. P., & Gu, W. (2009). **Modes of p53 regulation**. *Cell*, 137(4), 609-622.
- Oliver, R. (1998). Negotiation of meaning in child interactions. **The Modern Language Journal**, 82(3), 372-386.
- Oliver, R. (1995). **Negative feedback in child NS-NNS conversation**. *Studies in second language acquisition*, 17(4), 459-481.
- Piaget, J. (1975). **Comments on mathematical education**. *Contemporary education*, 47(1), 5.
- Piaget, J. (1962). **The relation of affectivity to intelligence in the mental development of the child**. *Bulletin of the Menninger clinic*, 26 (3), 129.
- Vygotsky, L. S., & Cole, M. (1978). **Mind in society: Development of higher psychological processes**. Harvard university press.

ชั้น 5 ในคัมภีร์วิภังค์

Five Aggregates in the Vibhaṅga

วิชิต ทองประเสริฐ

Wichit Thongprasert

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

E-mail: wichit.th@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ เรื่อง ชั้น 5 ในคัมภีร์วิภังค์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อ (1) ศึกษาโครงสร้างคัมภีร์วิภังค์ และ (2) เพื่อศึกษาคำสอนเรื่องชั้น 5 ในคัมภีร์วิภังค์ จากการศึกษาพบว่า (1) โครงสร้างคัมภีร์วิภังค์ประกอบด้วย 18 วิภังค์ ได้แก่ ชั้นวิภังค์ อายตนะวิภังค์ ธาตุวิภังค์ สัจจวิภังค์ อินทริยวิภังค์ ปฏิจสมุปปาตวิภังค์ สติปัฏฐานวิภังค์ สัมมปปธานวิภังค์ อิทธิบาทวิภังค์ โพชฌังควิภังค์ มัคคังควิภังค์ ฌานวิภังค์ อัปปมัญญาวิภังค์ สิกขาปทวิภังค์ ปฏิสัมภทวิภังค์ ญาณวิภังค์ ขุททกวัตถวิภังค์ และอัมมททวิภังค์ และ (2) คำสอนเรื่องชั้น 5 ในคัมภีร์วิภังค์ ประกอบด้วย รูปชั้น 11 หมวด เวทนาชั้น 10 หมวด สัญญาชั้น 10 หมวด สังขารชั้น 10 หมวด และ วิญญาณชั้น 10 หมวด

คำสำคัญ: ชั้น 5: คัมภีร์วิภังค์; พระอภิธรรม

Abstract

The Academic article entitled “Five Aggregates in the *Vibhaṅga*” consisted of the following objectives: (1) to study of the structure of *vibhaṅga*, and (2) to study of the doctrine of the five aggregates in the *vibhaṅga*. From the study, the following results are found: (1) The structure of *vibhaṅga* are aggregate (*khandha*), sense bases (*āyatana*), elements (*dhātu*), truth (*sacca*), faculties (*indriya*), dependent origination (*patīcasamuppāda*), mindfulness foundation (*satipaṭṭhāna*), right exertion (*sammappadhāna*), base of power (*iddhipāda*), enlightenment factor (*bojjhaṅga*), path (*magga*), absorption (*jhāna*), immeasurables (*appammaññā*), training rules (*sikkhāpada*), analysis (*paṭisambhidā*), knowledge (*ñāṇa*), smaller subjects (*khuddhaka vatthu*), and heart of the Dhamma (*dhammahadaya*). (2) the doctrine of the five aggregates in the *vibhaṅga* are 11 chapters in *rūpa*, 10 chapters in *vedanā*, 10 chapters in *saṃjīkā*, 10 chapters in *saṅkhāra*, and 10 chapters in *vijjāna*.

Keywords: Khandha, Vibhaṅga, Abhidhamma Piṭaka.

บทนำ

คัมภีร์ที่บรรจพุทธพจน์ คือ พระธรรมวินัย มีชื่อที่ชาวตะวันตกรู้จักกันโดยทั่วไปว่า Pali Canon หรือ Buddhist Canon ซึ่งประมวลหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา ข้อความในคัมภีร์บันทึกด้วยภาษาบาลีเรียกว่า พระไตรปิฎก ประกอบด้วย พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ในส่วนของพระอภิธรรมปิฎกนั้น ประมวลพระพุทธรพจน์ที่ว่าด้วยปรมัตถธรรม คือ ความจริงของธรรมชาติที่ทรงสภาวะลักษณะของตนไว้ เป็นความจริงที่ไม่มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ปฏิเสธสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ได้แก่ ปรมัตถธรรม 4 ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน (ฉันทนาอุสสาหลักษณ์, 2545, หน้า 28) เป็นธรรมพิเศษ ละเอียดลุ่มลึก ประเสริฐยิ่งกว่าธรรมทั้งปวง สามารถนำสัตว์ให้ไปสู่สวรรค์และนิพพานได้มีอยู่ทั้งสิ้น 42,000 พระธรรมชั้น ๗ แบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ ได้แก่ ัมมสังคณี วิภังค ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติกถาวัตถุ ยมก และปิฎกฐาน

วิภังค เป็นคัมภีร์ที่ 2 ของพระอภิธรรมปิฎก ที่ว่าด้วยการจำแนกปรมัตถธรรมแล้วอธิบายขยายความหัวข้อธรรมนั้นให้พิสดารออกไป เช่น ชั้น อายตนะ อริยสัจ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น โดยแยกแยะรายละเอียดกระจายออกให้เห็นทุกแง่มุมชัดเจน จบเป็นเรื่อง ๆ อธิบายเรื่องใดก็เรียกว่าวิภังคของเรื่องนั้น (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2550: 274)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีความสนใจศึกษาโครงสร้างคัมภีร์วิภังค และคำสอนเรื่องชั้น 5 ในคัมภีร์วิภังค ซึ่งเป็นปรมัตถธรรม ไม่มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เพื่อจะได้เป็นองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ ก่อเกิดแก่พระพุทธศาสนาสืบไป

โครงสร้างคัมภีร์วิภังค

พระพุทธเจ้าทรงวางโครงสร้างคัมภีร์วิภังค ไว้อย่างมีระเบียบแบบแผน ไม่มีความลักลั่น ไม่มีความเคลื่อนไหว กะจัดกระจาย มีระบบและเหมาะสมกับบุคคล พระองค์ทรงจำแนกไว้มี 3 ประเภท คือ ติกขิณทริยบุคคล บุคคลผู้มีปัญญาเฉียบแหลม มัชฌิมินทริยบุคคล บุคคลผู้มีปัญญาปานกลาง มุทินทริยบุคคล บุคคลผู้มีปัญญาเชิงช้า โครงสร้างของคัมภีร์วิภังคกำหนดตามประเภทภูมิปัญญาดังนี้

1. ชั้นวิภังค เหมาะสมสำหรับบุคคลผู้มีปัญญาเฉียบแหลม เนื่องจากบุคคลผู้มีปัญญาเฉียบแหลมนั้นเป็นประเภทบุคคลที่มีไหวพริบเฉลียวฉลาดรวดเร็วต่อการรับรู้ เพียงแต่แสดงหัวข้อธรรม กระทบทุกก็สามารถเข้าใจเนื้อหาของธรรมนั้นได้โดยทะลุปรุโปร่ง จึงเป็นวิภังคที่เหมาะสมสำหรับการฟังธรรมโดยย่อ และบุคคลเหล่านี้มักเป็นผู้ที่นิยมธรรมสั้น ๆ เป็นส่วนมาก ชั้นวิภังค เนื้อหาประกอบด้วย ชั้น 5 คือ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และ ญาณชั้น (อภิ.วิ. (ไทย) 35/1-96/1-59)

2. อายตนะวิภังค เหมาะสมสำหรับบุคคลผู้มีปัญญาปานกลาง ทรงแสดงอายตนะวิภังคถัดจาก ชั้นวิภังค อายตนะวิภังคเป็นวิภังคระดับปานกลาง คือ เนื้อหาไม่สั้นและไม่ยาวจนเกินไป และยังเป็นการแบ่งอายตนะออกเป็น 12 ได้แก่ อายตนะภายใน 6 ประกอบด้วย จักขายตนะ รูปายตนะ โสตายตนะ สัททายตนะ ฆณายตนะ และ คันธายตนะ และ อายตนะภายนอก 6 ประกอบด้วย ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โผฏฐัพพายตนะ มนายตนะ และ ัมมายตนะ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/97-113/60-71)

3. ธาตุวิภังค์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อให้เหมาะสำหรับบุคคลที่มีปัญญาเชิงช้ำ เนื่องจากธาตุวิภังค์เป็นการแบ่งธรรม ออกตามความสามารถแห่งภูมิปัญญาของผู้มีปัญญาเชิงช้ำเข้าใจได้ยากจึงจำเป็นต้องแบ่งให้ละเอียดกว่าชั้นวิภังค์ และอายตนะวิภังค์ เพื่อให้ผู้ที่เข้าไปศึกษาได้เข้าใจกระจ่างมากขึ้น (อภิ.วิ. (ไทย) 35/114-143/72-91)

4. สัจจวิภังค์ เป็นการแบ่งธรรมโดยสังจะ 4 ด้วยความจริงแห่งธรรมที่ปรากฏ พระพุทธเจ้าแสดงเหตุผลว่า เมื่อบุคคลสามารถแทงตลอดถึงความเกิดดับ และสาเหตุของความเกิดดับแห่งชั้นชัฏอายตนะและธาตุทั้งหลายได้แล้ว จึงจำเป็นที่จะต้องรู้ธรรมตามสภาพที่เป็นจริงที่เกิดขึ้น ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงให้สัจจวิภังค์ เป็นลำดับถัดจาก ชั้นวิภังค์ อายตนะวิภังค์ และ ธาตุวิภังค์ สัจจวิภังค์ ได้แก่ ทุกขอริยสังทุกขสมุทัยอริยสัง และ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง (อภิ.วิ. (ไทย) 35/114-235/91-115)

5. อินทริยวิภังค์ พระพุทธเจ้าจึงให้อินทริยวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากสัจจวิภังค์ เนื่องจากการที่จะสามารถแทงตลอดสังขธรรมทั้งหลายได้นั้น บุคคลนั้นจะต้องอาศัยอินทริยที่แก่กล้าเป็นกรณีพิเศษจึงจะสามารถทำได้ คือ อัจฉริยที่มุ่งบรรลุผลของผู้ปฏิบัติ อินทริยวิภังค์ ได้แก่ อินทริย 22 ประกอบด้วยจักขุอินทริย โสตอินทริย ฆานินทริย ชิวหินทริย กายินทริย มนินทริย อิตถินทริย ปุริสินทริย ชิวิตินทริย สุชินทริยทุกขินทริย โสมนัสสินทริย โทมนัสสินทริย อุเปกขินทริย สัทธินทริย วิริยอินทริย สตินทริย ปัญญาอินทริยอัญญาตัญญาสมาธิอินทริย อัญญาอินทริย และ อัญญาตาวินทริย (อภิ.วิ. (ไทย) 35/236-254/116-130)

6. ปฏิจจสมุปปาตวิภังค์ หรือ ปัจจยาการวิภังค์ เป็นการจำแนกปัจจยาการ 12 เริ่มแต่อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร พระพุทธเจ้าทรงจำแนกธรรมที่เป็นเหตุและเป็นผล ธรรมชาติของสภาวะธรรมที่เรียกว่าอินทริยนั้น เป็นธรรมที่เนื่องด้วยเหตุและผล ปฏิจจสมุปปาต เป็นธรรมที่เกิดขึ้นอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงให้ปฏิจจสมุปปาตวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากอินทริยวิภังค์ ปัจจยาการวิภังค์ ได้แก่ อวิชชาสังขาร วิญญาณ นาม รูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ และชาติ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/255-430/131-210)

7. สติปัญญาวิภังค์ เป็นธรรมที่จัดไว้ในโพธิปักขิยธรรม โพธิปักขิยธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ธรรมที่เกี่ยวพันแก่อริยมรรค พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลว่าตามธรรมดาบุคคลที่จะบรรลุธรรมได้นั้นจะขาดโพธิปักขิยธรรมไม่ได้ บุคคลจะต้องเจริญโพธิปักขิยธรรมเป็นหลักจึงจะสามารถบรรลุผลได้ พระพุทธเจ้าจึงให้สติปัญญาวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากปฏิจจสมุปปาตวิภังค์ ซึ่งเป็นหมวดธรรมแรกในโพธิปักขิยธรรม สติปัญญาวิภังค์ ได้แก่ กายานุปัสสนานิเทศ เวทนานุปัสสนานิเทศ จิตตานุปัสสนานิเทศและ รัจฉานุปัสสนานิเทศ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/431-464/211-230)

8. สัมมปปธานวิภังค์ เป็นธรรมที่จัดไว้ในโพธิปักขิยธรรม โพธิปักขิยธรรม พระพุทธเจ้าจึงให้สัมมปปธานวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากปฏิจจสมุปปาตวิภังค์ และสติปัญญาวิภังค์ สัมมปปธานวิภังค์ ได้แก่ เพียรป้องกันบาปกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น และ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม (อภิ.วิ. (ไทย) 35/465-504/231-243)

9. อิทธิบาทวิภังค์ เป็นธรรมที่จัดไว้ในโพธิปักขิยธรรม โพธิปักขิยธรรม พระพุทธเจ้าจึงให้อิทธิบาทวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากปฏิจจนุปปาตวิภังค์ สติปัญฐานวิภังค์ และสัมมปปธานวิภังค์ อิทธิบาทวิภังค์ได้แก่ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร และ เจริญสมาธิอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (อภิ.วิ. (ไทย) 35/505-541/244-256)

10. โพชฌังควิภังค์ เป็นธรรมที่จัดไว้ในโพธิปักขิยธรรม โพธิปักขิยธรรม พระพุทธเจ้าจึงให้โพชฌังควิภังค์ เป็นลำดับถัดจากปฏิจจนุปปาตวิภังค์ สติปัญฐานวิภังค์ สัมมปปธานวิภังค์ และอิทธิบาทวิภังค์โพชฌังควิภังค์ ได้แก่ สติสัมโพชฌังค ฌัมมวิจยสัมโพชฌังค วิริยสัมโพชฌังค ปิติสัมโพชฌังคปัสสัทธิสัมโพชฌังค สมาธิสัมโพชฌังค และ อุเบกขาสัมโพชฌังค (อภิ.วิ. (ไทย) 35/542-568/257-267)

11. มัคคังควิภังค์ เป็นธรรมที่จัดไว้ในโพธิปักขิยธรรม โพธิปักขิยธรรม พระพุทธเจ้าจึงให้มัคคังควิภังค์ ถัดจากปฏิจจนุปปาตวิภังค์ สติปัญฐานวิภังค์ สัมมปปธานวิภังค์ อิทธิบาทวิภังค์ และโพชฌังควิภังค์ มัคคังควิภังค์ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/569-598/268-279)

12. ฌานวิภังค์ หมายถึง สมาธิวิภังค์ ธรรมหมวดนี้ อาศัยการเพ่งอารมณ์ทั้งรูปฌานและอรูปฌานและพรหมวิหาร มีความเกี่ยวเนื่องแก่การเจริญโพธิปักขิยธรรม ดังนั้นพระพุทธเจ้าให้ฌานวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากมัคคังควิภังค์ ซึ่งเป็นหมวดธรรมสุดท้ายในโพธิปักขิยธรรม ฌาน ได้แก่ วิตก วิจาร ปิติ สุข เอกัคคตา แห่งจิต(อภิ.วิ. (ไทย) 35/656/297) ฌาน ได้แก่ ปิติ สุข เอกัคคตา แห่งจิต (อภิ.วิ. (ไทย) 35/666/298) ฌาน ได้แก่ สุข เอกัคคตา แห่งจิต (อภิ.วิ. (ไทย) 35/677/300) ฌาน ได้แก่ อุเบกขา เอกัคคตา แห่งจิต (อภิ.วิ. (ไทย)35/685/302) และ ฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และ จตุตถฌาน (อภิ.วิ. (ไทย)35/710-740/305-320)

13. อัปปมัญญาวิภังค์ หมายถึง จิตตวิสุทธิ ธรรมหมวดนี้ อาศัยการแผ่ไปโดยไม่มีประมาณมีความเกี่ยวเนื่องแก่การเจริญโพธิปักขิยธรรม ดังนั้นพระพุทธเจ้าให้อัปปมัญญาวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากมัคคังควิภังค์ และ ฌานวิภังค์ อัปปมัญญาวิภังค์ ได้แก่ เมตตาอัปปมัญญานิเทศ กรุณาอัปปมัญญานิเทศมุทิตาอัปปมัญญานิเทศ และ อุเบกขาอัปปมัญญานิเทศ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/741-766/320-349)

14. สิกขาปทวิภังค์ เป็นวิภังค์ที่จำแนกศีลสิกขาบท การที่จะเจริญสมาธิและจิตตวิสุทธิให้ได้ อย่างบริบูรณ์นั้น จะต้องมศีลที่บริสุทธิ์เสียก่อน ด้วยเหตุที่ศีลมีความสำคัญต่อสมาธิและจิตตวิสุทธิ พระพุทธเจ้าให้สิกขาปทวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากฌานวิภังค์ และ อัปปมัญญาวิภังค์ สิกขาบท 5 ได้แก่ ปาณาติปาตเวรมณีสิกขาบท อทินนาทานาเวรมณีสิกขาบท กามเมสุมิจฉาจาราเวรมณีสิกขาบทมุสาวาทาเวรมณีสิกขาบท และ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสิกขาบท (อภิ.วิ. (ไทย) 35/767-776/350-359)

15. ปฏิสัมภิตาวิภังค์ พระพุทธเจ้าให้ปฏิสัมภิตาวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากสิกขาปทวิภังค์ ปฏิสัมภิตา 4 คือ อตถปฏิสัมภิตา ฌัมมปฏิสัมภิตา นิรุตติปฏิสัมภิตา และ ปฏิภาณปฏิสัมภิตา (อภิ.วิ. (ไทย) 35/777-785, 788-794/360-367, 375-379) และ ปฏิสัมภิตา 3 คือ อตถปฏิสัมภิตา นิรุตติปฏิสัมภิตาและ ปฏิภาณปฏิสัมภิตา (อภิ.วิ. (ไทย) 35/786-787/367-375)

16. ญาณวิภังค์ พระพุทธเจ้าให้ญาณวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากสิกขาปทวิภังค์ และ ปฏิสัมภีทวิภังค์วิญญาน 5 ได้แก่ จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน และกายวิญญาน (อภิ.วิ. (ไทย)35/795/380) ปฏิสัมภีท 4 คือ อตถลปฏิปทา ธัมมปฏิปทา นิรุตติปฏิสัมภีท และ ปฏิภาณปฏิสัมภีท(อภิ.วิ. (ไทย) 35/829/403) ปฏิปทาปัญญา 4 คือ ทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญาปัญญาทุกขาปฏิปทาชิปปาภิญญาปัญญา สุขขาปฏิปทาทันธาภิญญาปัญญา และ สุขขาปฏิปทาชิปภิญญาปัญญา (อภิ.วิ. (ไทย) 35/830/403) อารัมมณปัญญา 4 คือ ปริตตปริตตารัมมณปัญญา ปริตตอัปปมาณารัมมณปัญญา อัปปมาณปริตตารัมมณปัญญา และ อัปปมาณอัปปมาณารัมมณปัญญา (อภิ.วิ. (ไทย) 35/831/404)และปัญญาในอภิญญา 6 คือ อิทธิวิธญาณ โสตราตวิสุทธิญาณ ปรจิตตญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จตุปปาตญาณ และ อาสวักขณญาณ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/835/406)

17. ขุททกวัตถุวิภังค์ พระพุทธเจ้าให้ขุททกวัตถุวิภังค์ เป็นลำดับถัดจากปฏิสัมภีทวิภังค์และญาณวิภังค์ ขุททกวัตถุวิภังค์ ได้แก่ อกุศลมูล 3 อกุศลวิตก 3 อกุศลธาตุ 3 ทุจจริต 3 อาสวะ 3 สัญโญชน 3 ตัณหา 3 เอสนา 3 วิธา 3 ภัย 3 ตมะ 3 ติตถายตนะ 3 กิณจนะ 3 อังคณะ 3 มละ 3 วิสมละ 3 อัคคิ 3 และ กสาวะ 3 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/851/420) อาสวะ 4 คันถะ 4 โอฆะ 4 อุปาทาน 4 ตัณหุปปาทา 4อคคิคมณะ 4 วิปริเยสะ 4 อนริยโวหาร 4 ทุจจริต 4 ภัย 4 และ ทิฏฐิ 4 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/852/421)โอรัมภาคิยสัญโญชน 5 อุทธัมภาคิยสัญโญชน 5 มัจฉริยะ 5 สังคะ 5 สัลละ 5 เจโตซีละ 5 เจตโสวินิพันธะ 5นิวรรณ์ 5 อนันตริยกรรม 5 ทิฏฐิ 5 เวร 5 พยสนะ 5 โทษแห่งความไม่อดทน 5 ภัย 5 และทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ 5 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/853/421) วิวาทมูล 6 เคหสิตฉันทราคะธรรม 6 วิโรธวัตถุ 6 ตัณหากายะ 6 อการวะ 6 บริหานิยธรรม 6 โสมนัสสุปฏิจาร 6 โทมนัสสุปฏิจาร 6 อุเปกขาอุปฏิจาร 6เคหสิตโสมนัส 6 เคหสิตโทมนัส 6 เคหสิตอุเปกขา 6 และ ทิฏฐิ 6 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/854/421) อนุสัย 7ปริยฎฐาน 7 สัญโญชน 7 อสัทธิธรรม 7 ทุจจริต 7 มานะ 7 และ ทิฏฐิ 7 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/855/422)กิเลสวัตถุ 8 กุสวัตถุ 8 จิตตปฏิฆาตในโลกธรรม 8 อนริยโวหาร 8 มิจฉัตตะ 8 ปุริสโทษ 8 อสัณญิวาทะ 8 และ เนวสัญโญณาสัญญิวาทะ 8 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/856/422) อาฆาตวัตถุ 9 ปุริสมละ 9 มานะ 9 ตัณหามูลกธรรม 9 อิณชิตะ 9 มัญญิตะ 9 ผันทิตะ 9 ปปัญจิตะ 9 และ สังขตะ 9 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/857/422)กิเลสวัตถุ 10 อาฆาตวัตถุ 10 อกุศลกรรมบถ 10 สัญโญชน 10 มิจฉัตตะ 10 มิจฉาทิฏฐิมีวัตถุ 10อันตคาทิกทิฏฐิมีวัตถุ 10 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/858/422) ตัณหาวิจจริตเป็นอดีต 36 ตัณหาวิจจริตเป็นอนคต 36ตัณหาวิจจริตเป็นปัจจุบัน 36 ประมวลเข้าด้วยกันเป็นตัณหาวิจจริต 108 และ ทิฏฐิ 62 (อภิ.วิ. (ไทย)35/859/422) และ ความมัวเมาในชาติ ความมัวเมาในโคตร ความมัวเมาในความไม่มีโรค ความมัวเมาในความหนุ่มสาว ความมัวเมาในชีวิต ความมัวเมาในลาภ ความมัวเมาในสักการะ ความมัวเมาในการทำมาหากิน ความมัวเมาในความเป็นหัวหน้า ความมัวเมาในบรืวาร ความมัวเมาในโภคสมบัติ ความมัวเมาในวรรณะแห่งสรีระและคุณความดี ความมัวเมาในการศึกษา ความมัวเมาในปฏิภาณ ความมัวเมาในความเป็นผู้ร่ำรวย ความมัวเมาในการถือปณิธาตเป็นวัตร ความมัวเมาในความไม่มีใครดูหมิ่น ความมัวเมาในอิริยาบถ ความมัวเมาในอิทธิฤทธิ์ ความมัวเมาในยศ ความมัวเมาในศีล ความมัวเมาในฌาน ความมัวเมาในศิลปะ ความมัวเมาในความมีทรวดทรงสูง ความมัวเมาในความมีทรวดทรงสันทัด ความมัวเมาในความมีทรวดทรงงาม ความมัวเมาใน

ความมีร่างกายบริบูรณ์ ความประมาท ความหัวดี ความแข็งดี ความอยากได้เกินประมาณ ความมักมาก ความปรารถนาลามก การพูดเสียดแทง การพูดกีดกัน การชอบตักแตงความประพฤติน่าสมควร ความไม่ยินดี ความโง่งมงาย ความบิตกาย ความเมาอาหาร ความย่อหย่อนแห่งจิตการหลอกลวง การพูดประจบ การแสดงนิมิต การพูดตีเตียน การแลกเปลี่ยนลาภด้วยลาภ ความสำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา ความสำคัญตนว่าเสมอเขา ความสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ผู้เลิศกว่าเขาสำคัญตนว่าเลิศกว่าเขาผู้เลิศกว่าเขาสำคัญตนว่าเสมอเขา ผู้เลิศกว่าเขาสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ผู้เสมอเขาสำคัญตนว่าเลิศกว่าเขาผู้เสมอเขาสำคัญตนว่าเสมอเขา ผู้เสมอเขาสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ผู้เลวกว่าเขาสำคัญตนว่าเลิศกว่าเขาผู้เลวกว่าเขาสำคัญตนว่าเสมอเขา ผู้เลวกว่าเขาสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ความถือตัว ความดูหมิ่นผู้อื่นความเยอหยิ่ง ความดูหมิ่นตนเอง ความสำคัญว่าได้บรรลุนิเวศวิเศษ ความสำคัญว่ามีอัตตาตัวตนความถือตัวผิด ความคิดถึงญาติ ความคิดถึงชนบท ความคิดไม่ตัวตาย ความคิดเกี่ยวกับความเอ็นดูผู้อื่นความคิดเกี่ยวกับลาภสักการะ และชื่อเสียง ความคิดเกี่ยวกับความไม่อยากให้ใครดูหมิ่น ความโกรธความผูกโกรธไว้ ความลบลู่คุณท่าน ความตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความเจ้าเล่ห์ ความโอ้อวดความไม่รู้ ความปรารถนาภพ ความเห็นว่าเกิด ความเห็นว่าไม่เกิด ความเห็นว่าเที่ยง ความเห็นว่าขาดสูญความเห็นว่าไม่มีที่สุด ความเห็นว่าไม่มีที่สุด ความเห็นปรารถนาส่วนอดีต ความเห็นปรารถนาส่วนอนาคตความไม่ละอายต่อการประพฤติน่าจรรยา ความไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติน่าจรรยา ความเป็นผู้ว่าอยากความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ความไม่ซื่อตรง ความไม่อ่อนโยน ความไม่อดทน ความไม่สงบเสงี่ยมความเป็นผู้มีวาจาไม่อ่อนหวาน ความไม่มีการปฏิสันถาร ความเป็นผู้ไม่สำรวมในอินทรี 6 ความไม่รู้ประมาณในโภชนาหาร ความเป็นผู้ไม่มีสติ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ ความวิบัติแห่งศีลและ ความวิบัติแห่งทิวาญญ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/860-924/422-440)

18. อัมมททวิภังค์ เป็นวิภังค์สุดท้าย เมื่อเวไนยสัตว์ได้สดับวิภังค์ต่าง ๆ โดยละเอียดพิสดาร มาตามลำดับแล้ว ก็น่าจะสามรถเข้าใจธรรมแม้โดยย่อได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสจำแนกธรรมโดยภูมิของสัตว์และชนิดของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในภูมินั้น อัมมททวิภังค์ เป็นกัณฑ์ที่จำแนกหัวใจธรรม พระอรชยสาวกสามารถอธิบายและแสดงธรรมตามภูมิปัญญาของตน แต่เรื่องภพภูมิ 31 เรื่องสัตว์ผู้บังเกิดในภพภูมิ เรื่องของกรรมซึ่งเป็นเหตุให้ไปบังเกิดในภพภูมินั้น เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น พระสาวกทั่วไปไม่สามารถแสดงให้ครบบริบูรณ์ได้ จึงถือว่าธรรมเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งดุจหัวใจในร่างกายของเหล่าสัตว์ จึงเรียกระบบเหล่านี้ว่าอัมมทท และเรียกกัณฑ์ที่แสดงอัมมททว่า อัมมททวิภังค์ ได้แก่ ชั้น 5 อายตนะ 12 สัจจะ 4 อินทรี 22 เหตุ 9 อาหาร 4 ผัสสะ 7 เวทนา 7 สัญญา 7 เจตนา 7 และ จิต 7 (อภิ.วิ. (ไทย) 35/1073-1118/495-532)

คำสอนเรื่องชั้น 5 ในคัมภีร์วิภังค์

ชั้นวิภังค์เป็นวิภังค์แรกในคัมภีร์วิภังค์ พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าจำแนกชั้นเพื่อความสะดวกแก่บุคคลผู้มีปัญญาต่าง จึงเป็นเหตุผลที่นำชั้นวิภังค์ที่เป็นปรมาตธรรมทั้งหมดมาแสดงไว้โดยย่อก่อนวิภังค์อื่น ตามธรรมดาชาวโลกมักจะเห็นว่าสิ่งใดที่สามารถกระทำสำเร็จได้อย่างรวดเร็วก็จะกระทำก่อนเป็นสิ่งแรก แล้วจึงทำสิ่งที่สำเร็จช้าภายหลัง พระพุทธเจ้าได้รับยกย่องว่าเป็น วิภังค์ชาวทีบุคคล

แปลว่า บุคคลผู้กล่าวจำแนก เพราะทรงแสดงธรรมแยกแยะแจกแจงออกไปให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจาก ส่วนประกอบย่อย ๆ มาประชุมกัน เช่น แยกแยะกระจายนามรูปออกเป็น ชั้น 5 มีทั้งด้านที่เป็นคุณและ ด้านที่เป็นโทษ ในพุทธคุณ 9 ประการ ก็มีคำว่า ภควา แปลว่า พระผู้ทรงจำแนก แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็น วิชฺชาที่บุคคล ไม่ใช่ เอ็งสาวาที่บุคคล หรือบุคคลผู้กล่าวยืนยันเพียงทรงชนะเดียว

พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระอภิธรรมครั้งแรกในพรรษาที่ 7 ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อโปรด พุทธมารดา ภายหลังทรงแสดงแก่พระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา พระสารีบุตรนำมาสั่งสอนแก่ศิษย์สืบ ต่อมาพระอภิธรรมเป็นปรมัตถธรรมในพระพุทธศาสนาชั้นสูงสุด เป็นธรรมอันละเอียดลุ่มลึกและประเสริฐ ยิ่งกว่าธรรมทั้งปวง มีความเหมาะสมแก่ผู้มีปัญญามากที่จะสามารถไปสู่สวรรค์และนิพพานได้

ชั้นวิภังค์เหมาะสมกับบุคคลผู้มีปัญญาเฉียบแหลม เนื่องจากผู้มีปัญญาเฉียบแหลมนั้นเป็น ประเภทบุคคลที่มีเชี่ยวชาญรวดเร็วต่อการรับรู้ เพียงแต่แสดงหัวข้อธรรม ก็สามารถเข้าใจเนื้อหาของ ธรรมนั้นอย่างแจ่มแจ้ง จึงเป็นวิภังค์ที่เหมาะสมสำหรับการฟังธรรมโดยย่อ ๆ และบุคคลเหล่านี้มักเป็นผู้ที่ นิยมธรรมะสั้น ๆ เป็นส่วนมาก (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558, หน้า 82) ชั้นวิภังค์จำแนกชั้น 5 ตามสภาวะธรรมด้วยนัย 3 ประการ คือ สุตตันตภาชนีนัย (อภิ.วิ. (ไทย) 35/1-31/1-14) อภิธรรมภาชนีนัย (อภิ.วิ. (ไทย) 35/32-83/14-52) และปัญหาปุจฉนัย (อภิ.วิ. (ไทย) 35/84-96/52-59) สุตตันตภาชนีนัย และอภิธรรมภาชนีนัยจำแนกเป็นกองได้ 5 กอง จำแนกตาม ลักษณะได้ 11 ลักษณะ ได้แก่ อดีต/อนาคต/ปัจจุบัน ภายใน/ภายนอก หยาบ/ละเอียด ทราม/ประณีต ไกล/ใกล้และปัญหาปุจฉนัย เป็นการถาม-ตอบ ได้แก่ ติกมาติกาวิสังขนา และ ทุกมาติกาวิสังขนา

สุตตันตภาชนีนัย เป็นนัยที่แสดงชั้น 5 ด้วยภาษาที่เข้าใจ มีเนื้อความชัดเจน ไม่กำกวม จำแนกแยกชั้น 5 ตามลักษณะ 11 ลักษณะ ดังนี้

รูปชั้น 11 ลักษณะ จัดได้ 5 กอง ได้แก่ กองที่ 1 รูปอดีต รูปอนาคต รูปปัจจุบัน กองที่ 2 รูป ภายใน รูปภายนอก กองที่ 3 รูปหยาบ รูปละเอียด กองที่ 4 รูปทราม รูปประณีต และกองที่ 5 รูปไกลรูป ใกล้ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/3-7/1-3)

เวทนาชั้น 11 ลักษณะ จัดได้ 5 กอง ได้แก่ กองที่ 1 เวทนาอดีต เวทนาอนาคต เวทนา ปัจจุบันกองที่ 3 เวทนาภายใน เวทนาภายนอก กองที่ 3 เวทนาหยาบ เวทนาละเอียด กองที่ 4 เวทนา ทรามเวทนาประณีต และกองที่ 5 เวทนาไกล เวทนาใกล้ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/9-13/3-5)

สัญญาชั้น 11 ลักษณะ จัดได้ 5 กอง ได้แก่ กองที่ 1 สัญญาอดีต สัญญาอนาคต สัญญา ปัจจุบันกองที่ 2 สัญญาภายใน สัญญาภายนอก กองที่ 3 สัญญาหยาบ สัญญาละเอียด กองที่ 4 สัญญา ทรามสัญญาประณีต และกองที่ 5 สัญญาไกล สัญญาใกล้ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/15-19/6-8)

สังขารชั้น 11 ลักษณะ จัดได้ 5 กอง ได้แก่ กองที่ 1 สังขารอดีต สังขารอนาคต สังขาร ปัจจุบันกองที่ 2 สังขารภายใน สังขารภายนอก กองที่ 3 สังขารหยาบ สังขารละเอียด กองที่ 4 สังขาร ทรามสังขารประณีต และกองที่ 5 สังขารไกล สังขารใกล้ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/20-25/9-11)

วิญญาณชั้น 11 ลักษณะ จัดได้ 5 กอง ได้แก่ กองที่ 1 วิญญาณอดีต วิญญาณอนาคต วิญญาณปัจจุบัน กองที่ 2 วิญญาณภายใน วิญญาณภายนอก กองที่ 3 วิญญาณหยาบ วิญญาณละเอียด

กองที่ 4 วิทยุณาทรม วิทยุณาทประณิต และกองที่ 5 วิทยุณาทไกล วิทยุณาทไกล (อภิ.วิ. (ไทย) 35/26-31/11-14)

อภิธรรมภาษณีนัย หมายถึง นัยที่ทรงจำแนกธรรมที่ไม่คำนึงถึงเวลา สถานที่ บุคคล เป็นการมุ่งแสดงองคธรรมโหสมบุรณ โดยการประมวลเอาสภาวธรรมที่มีอยู่ทั่วทั้งอนันตจักรวาลมารวมไว้เป็นการแสดงตามอำนาจแห่ง ดั้งนั้นอภิธรรมภาษณีนัยจึงเป็นนัยที่ยาว กว้างขวาง ลุ่มลึก สุขุม คัมภีร์ภาพแสดงการอธิบายโดยการยกเอาทฤษะ (หมวด 2) และติกะ (หมวด 3) จากคัมภีร์ธัมมสังคณี มาจำแนกโดยชั้นอายุตนะ และธาตุ อภิธรรมภาษณีนัยนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจำแนกตั้งแต่ชั้นธวิภังค์ถึงปฏิสัมภิทา วิภังค์ยกเวณอินทริยวิภังค์และสิกขาปทวิภังค์ (รวม 15 วิภังค์) องค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงชั้น 5 ตามนัยของอภิธรรมภาษณีนัย ด้วยการจำแนกธรรมโดยแบ่งออกเป็น 5 กอง เช่นเดียวกับชั้น 5 ตามนัยของสุตตันตภาษณีนัย โดยทรงจำแนกรูปชั้น ตั้งแต่เอกนัย (นัยที่มีหมวดธรรม 1 อย่าง) จนถึงเอกาทสกนัย(นัยที่มีหมวดธรรม 11 อย่าง) เหมือนรูปภังค์ในธัมมสังคณีทุกประการ นำมาเป็นหัวข้อหลัก (มาติกา)และต้นด้วยทฤษะ (หมวด 2) หรือ ติกะ (หมวด 3) เมื่อนับรูปธรรมตั้งแต่เอกนัยถึงเอกาทสกนัยจะได้อรูปธรรมทั้งหมด 704 อย่าง การจำแนกนามชั้น 4 คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และ วิทยุณาทชั้นอภิธรรมภาษณีนัยแสดงไว้ 4 วาระ ได้แก่ ทุกมูลกวาร ติกมูลกวาร อุภโตวิชฌมกวาร และ พหุวิธวาร(อภิ.วิ. (ไทย) 35/32-83/14-52)

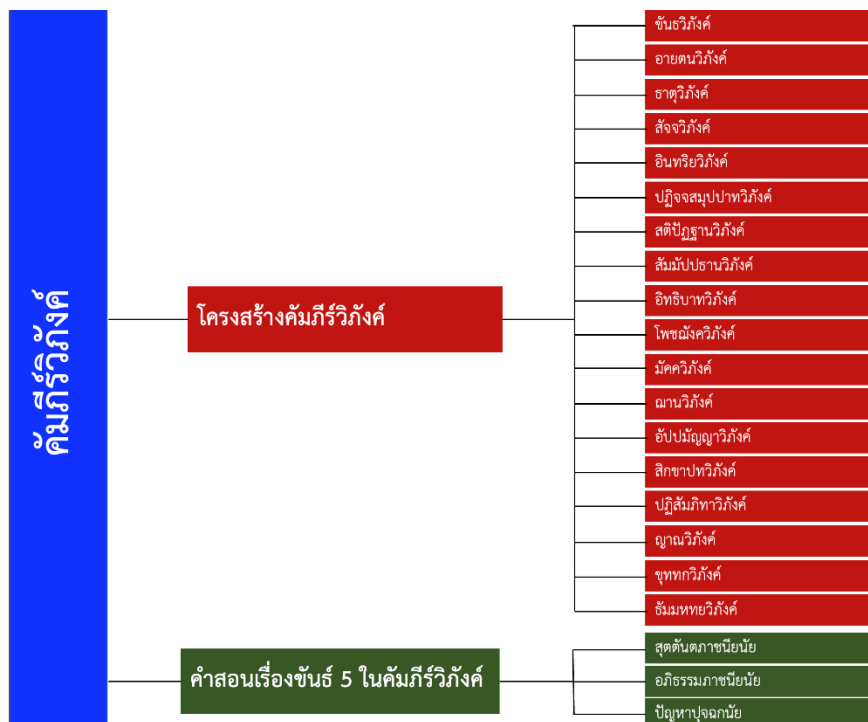
ปัญหาปุจฉนัย หมายถึง นัยที่แสดงโดยการนำเอาทฤษะ (หมวด 2) และติกะ(หมวด 3) จากธัมมสังคณีมาตั้งเป็นคำถาม-คำตอบ ทั้งนี้โดยนำเอาบทติกะทั้งหมด 66 บท และทฤษะทั้งหมด200 บท มาจำแนกตามชั้น อายุตนะ และธาตุ ปัญหาปุจฉนัย เป็นนัยที่กว้างขวางพิสดารและสมบุรณที่สุด (สุขีพ ปุณณานุกาพ, 2550, หน้า 671) ปัญหาปุจฉนัย พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า จำแนกวิภังค์ดังกล่าว ยกเวณปฏิจจสมุปปาทวิภังค์ (รวม 14 วิภังค์) เมื่อดั้งคำถามนี้ได้แล้ว ธรรมเหล่าใดที่ไม่ถูกจัดเข้าในติกบทและทฤษะบท ธรรมเหล่านั้นถูกจัดเป็นพวกติกวิมุต (ธรรมที่พ้นจากติกะ) และทฤษะวิมุต (ธรรมที่พ้นจากทฤษะ) พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงชั้น 5 ตามนัยของปัญหาปุจฉนัย ด้วยการจำแนกโดยนัยที่ทรงแสดงไว้ในพระสูตร แบ่งออกเป็นกองได้ 5 กอง เช่นเดียวกันตามนัยของสุตตันตภาษณีนัย และอภิธรรมภาษณีนัย แต่ปัญหาปุจฉนัยเป็นการตั้งคำถาม (ปุจฉา) เช่น บรรดาชั้น 5 ชั้นไหนเป็น กุศลชั้นไหนเป็นอกุศล ชั้นไหนเป็นอภัยกฤต ฯลฯ ชั้นไหนเป็นสธณะ ชั้นไหนเป็นอธณะ (อภิ.วิ. (ไทย)35/84/52) ในการวิสันษาพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกธรรมเหล่านี้ขึ้นแสดงโดยนัยติ กมาติกาวิสันษา เช่น รูปชั้นเป็นอภัยกฤต ชั้น 4 (เบื่องปลาย) เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มีเป็นอภัยกฤตก็มี ชั้น 2 (เบื่องต้น) กล่าวไม่ได้ว่าแม่เป็นสุขเวทนาสัมปยุต แม่เป็นทุกขเวทนาสัมปยุตแม่เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต ชั้น 3 (เบื่องปลาย) เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นทุกขเวทนาสัมปยุตก็มีเป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี รูปชั้นเป็นเนววิปากธัมมธธรม (อภิ.วิ. (ไทย) 35/85/52)

พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าจำแนกชั้นธวิภังค์เป็น 3 นัย ได้แก่ สุตตันตภาษณีนัย อภิธรรมภาษณีนัย และปัญหาปุจฉนัย การนำเอาทฤษะและติกะจากธัมมสังคณีมาตั้งเป็นคำถาม-คำตอบ ซึ่งเกี่ยวข้องกับชั้น 5 ชั้นที่เป็นกุศล ได้แก่ อโลกะ อโทสะ และอโมหะ ชั้นที่เป็นอกุศล ได้แก่ อวิชชา

โลภะ เป็นต้น ชั้นที่เป็นอภัยกฤต ได้แก่ อทุกขมสุขเวทนา ธรรมที่ว่านี้จึงเป็นเหตุที่ทำให้สัตว์ต้องร้องไห้ด้วยความเศร้าโศก เสียใจ และทำให้สัตว์ไม่ร้องไห้เนื่องด้วยความสุข ความพึงพอใจ ธรรมไม่ถูกจัดไว้ในติกบพและทุกบพ จัดเป็นพวกตักกวิมุต คือ ธรรมที่พ้นจากตักกะ และทุกวิมุต คือ ธรรมที่พ้นจากทุกกะ การที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า กระทำเช่นนี้เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าเวไนยสัตว์ทั้งหลายย่อมมีความแตกต่างกันไป จึงได้แสดงนัยต่างๆ ตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล และอีกประการหนึ่งก็เพื่อความไพเราะแห่งเทศนา (เทศนาวิลาส) ผู้ศึกษาปฏิบัติเท่านั้นจึงจะเกิดปัญญารู้แจ้งความเป็นจริงของโลก รู้แจ้งความจริงของชีวิตอย่างลึกซึ้งไปตามลำดับสามารถรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ 4 ได้ในที่สุด

บทสรุป

จากการศึกษาชั้น 5 ในคัมภีร์วิงค์นั้น สามารถสรุปได้ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 โครงสร้างคัมภีร์วิงค์ ประกอบด้วย 18 วิงค์ ได้แก่ (1) ชั้นวิงค์ (2) आयตनวิงค์ (3) ธาตุวิงค์ (4) สัจจวิงค์ (5) อินทริยวิงค์ (6) ปฏิจจสมุปปาทวิงค์ (7) สติปัญญาวิงค์ (8) สัมมปปธานวิงค์ (9) อธิบาทวิงค์ (10) โทษฉังควิงค์ (11) มัคคังควิงค์ (12) ฌานวิงค์ (13) อัปปมัญญาวิงค์ (14) ลิกขาบทวิงค์ (15) ปฏิสัมภทาวิงค์ (16) ญาณวิงค์ (17) ขุททกวัตถวิงค์ และ (18) อัมมททวิงค์ และส่วนที่ 2 คำสอนเรื่องชั้น 5 ในคัมภีร์วิงค์ ประกอบด้วย 3 นัย ได้แก่ (1) สุตตันตภาชนียนัย (2) อภิธรรมภาชนียนัย และ (3) ปัญหาปุจฉนัย ตามแผนภาพ

บรรณานุกรม

- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2538). **สยามรกฎสส เตปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
_____. (2563). **พระไตรปิฎก สยามรัฐ ภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2558). **พระอภิธรรมปิฎก ฉบับปรับปรุง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ฉันทนา อุตสาหลักษณ์. (2545). **พุทธปัญญา คู่มือการสร้างปัญญา**. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร จำกัด.
- สุชีพ ปุณฺณานุกาภ. (2550). **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2550). **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันปณฺธิธรรม.

การศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองของเยาวชนและคนรุ่นใหม่ในหลักการประชาธิปไตย

The Study of Political Ideologies of Young People and Youth in the principle of Democracy

พระอุดมธีรคุณ

Phraudomtheerakhun

ณรงค์ชัย บุญมั่น

Narongchai Bunman

ชลวัฒน์ กิมซัว

Chonlawat Kimsua

มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahapajapati Buddhist College, Mahamakut Buddhist University

E-mail: udomtheerakhun@gmail.com

บทคัดย่อ

ในปัจจุบัน ประเทศไทยปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขและนักการเมืองควรนำหลักธรรมมาใช้ดำเนินชีวิตเพื่อบริหารกิจการบ้านเมืองให้เป็นไปเพื่อความมั่นคง ความมั่งคั่ง และ ความยั่งยืน การตื่นตัวทางการเมืองในระดับเยาวชนคนรุ่นใหม่และประชาชนทั่วไปมีความพยายามผลักดันการเมืองไทยให้เป็นระบอบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องจากเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้มีการเรียกร้องเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคและกระบวนการยุติธรรมที่มีความโปร่งใส จากวันที่กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้จัดกิจกรรมที่ชื่อว่า “แฟลชม็อบ” เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยและต่อต้านการทำงานของรัฐบาล ตลอดจนถึงความคิดที่ไม่เห็นด้วยกับการที่ศาลรัฐธรรมนูญตัดสินยุบพรรคอนาคตใหม่ จึงเกิดการชุมนุมอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงการเลือกตั้ง การชุมนุมมีขึ้นเพื่อขับไล่รัฐบาลที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นเผด็จการและสืบทอดอำนาจมาจาก คสช. ดังนั้น สังคมไทยจึงให้ความสนใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม อีกประการหนึ่งก็ยังมีประชาชนจำนวนมากมายมหาศาลไม่เห็นด้วยกับการชุมนุมของเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่สนับสนุนรัฐบาลและสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงมีความขัดแย้งทางด้านความคิดในที่สาธารณะและบนโลกโซเชียลมีเดีย เช่น Facebook และ Tiktok ดังนั้น ความขัดแย้งแต่ประเด็นที่ทุกฝ่ายต่างพากันตั้งคำถามตรงกัน คือ “ใครอยู่เบื้องหลัง” กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่ออกมาก่อม็อบและประท้วงจนเกิดการดำเนินคดีมากมาย

คำสำคัญ: อุดมการณ์ทางการเมือง, เยาวชนและคนรุ่นใหม่, ประชาธิปไตย

Abstract

Nowadays, the Political Development in a democratic form and a constitutional monarchy have been developing the advancement in political ideologies of young people and youth. Dhamma, Meritocracy, and Democracy are many people of different classes who are alert in politics in the democratic systems at both new generation, young people, youth, and all of the people's level. Especially, youths with civil society groups alertness in the democratic regimes, human rights in developing politics to become a democratic form. Since the first day which youth, young people and students groups organize "flash mob's activities" to demand real democracy anti-government including expressing disagreement with the Constitutional Court's decision to dissolve the Move Forward Party Demonstrations have been taken place in several education institutions across the country over the past 4 years. Also, the political activists continuously demanding to oust the recent government from the dictatorship. In Addition, civil society groups pays attention to the phenomenon of the new generation and young people, and youths coming out of this political movement. The results of the problem within the political conflict itself have been emerging in the social media including Facebook and Tiktok and there are the question. But a point which people are asking the same question is "Who's behind it?" A new generation of young people come out to form a mob and protest until many prosecutions have occurred.

Keywords: Political Ideologies, Young People and Youth, principle of Democracy

บทนำ

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในโลกที่มีรูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด แต่ประเทศไทยก็ยังสามารถเกิดปัญหาขึ้นอย่างต่อเนื่องมากมาย เช่น ข้อกฎหมายและระบบการเมืองที่วนเวียนอยู่กับการรัฐประหาร ซึ่งยังเป็นปัญหาที่เกิดจากนักการเมืองที่มาจากกรเลือกตั้งเป็นเหตุทำให้การพัฒนาประเทศไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่และเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการพัฒนาประเทศชาติ เช่น นักการเมืองทะเลาะกันเอาคนลงถนน นักการเมืองมีคดีความโกงกิน นักการเมืองขาดธรรมะ นักการเมืองขาดความรู้รักสามัคคีกัน นักการเมืองเอื้อประโยชน์ให้นายทุนต่างชาติ เป็นต้น การที่ประเทศไทยมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบระบบอุปถัมภ์ซึ่งเต็มไปด้วยเส้นสายและอิทธิพลมากมาย มันส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่มีทัศนคติที่เป็นลบต่อนักการเมืองหรือแม้กระทั่งไม่อยากจะสนใจนักการเมืองด้วยซ้ำ

นับตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงการระบอบปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) มาสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์

ทรงเป็นพระประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) การเปลี่ยนแปลงส่งผลให้กลุ่มคนที่ชื่อว่า “คณะราษฎร” นำโดย ปรีดี พนมยงค์ และเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการนองเลือด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และทรงมอบรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกของประเทศไทยให้กับปวงชนชาวไทย ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 (จรรยา สุภาพ, 2535) ซึ่งในรัฐธรรมนูญของไทยส่วนใหญ่ ได้กำหนดให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไว้ เช่น การกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง ตลอดจนถึงการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจรัฐ เป็นต้น (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527) การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นสิ่งที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมเป็นอย่างยิ่ง (สถาบันพระปกเกล้า, ม.ป.ป.)

ในโลกนี้ประชาธิปไตยมีหลากหลาย เช่น ทางตรง ทางอ้อม ในทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยทางตรง คือ การที่ประชาชนของรัฐทุกคนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการใช้อำนาจในการปกครองโดยตรงด้วยการร่วมกันประชุมเพื่อพิจารณาในประเด็นต่างๆ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย กล่าวคือประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการบัญญัติกฎหมาย แต่ในยุคปัจจุบันนี้ทุกประเทศไม่สามารถนำประชาธิปไตยแบบทางตรงมาใช้ได้ เพราะจำนวนประชากรมาก จึงไม่สามารถเปิดโอกาสประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการใช้สิทธิในการปกครองได้ จึงมีการเปลี่ยนรูปแบบประชาธิปไตยโดยอ้อมมาใช้แทน

ธรรมะกับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข

ธรรมะกับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข หมายถึง การบริหารอำนาจการปกครองโดยหลักธรรมที่ชื่อว่า “ธรรมาธิปไตย” เพื่อออกกฎหมายและระเบียบข้อบังคับในการจัดสรรสังคม เพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ปวงชน เช่น ความกินดี ความอยู่ดี ความสุข บนพื้นฐานแห่งคุณค่าที่เท่าเทียมอย่างแท้จริง (Real Value) คือ การมีปัจจัย 4 อย่างคุ้มค่าให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยการผ่านนโยบายแห่งรัฐที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนด้วยหลักธรรม “ธรรมาธิปไตย” และสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม เช่น การผ่านกฎหมาย กฎกติกาข้อบังคับในสังคม เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามในสังคมอย่างมีความสุข ธรรมาธิปไตย หมายถึง การปกครอง นักการเมือง ที่ยึดมั่นในหลักความจริงและความยุติธรรม ความดี ระเบียบกฎหมายที่เป็นธรรม คุณธรรม ศีลธรรม เพื่อให้คุณภาพชีวิตของประชาชนมีคุณภาพที่ดี สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมได้

ความหมายของธรรมาธิปไตย

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) (2550) กล่าวว่า ธรรมาธิปไตย “Meritocracy” คือ การถือหลักธรรมและความถูกต้องเป็นหลักการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอธิปไตย 3 ประการ ได้แก่

1. อัตตาธิปไตย หมายถึง การตัวเองเป็นใหญ่ คือ การถือเอาตนเอง เกียรติยศ ศักดิ์ศรีและความคิดของตนเองเป็นใหญ่เหนือสิ่งอื่นใด
2. โลกาธิปไตย หรือประชาธิปไตย หมายถึง ยึดถือส่วนใหญ่เป็นหลัก คือ การกระทำที่ตัดสินใจตามกระแสของคนส่วนใหญ่

3. ธรรมาธิปไตย หมายถึง ธรรมเป็นใหญ่ คือ การตัดสิ่งทุกอย่างด้วยการถือธรรมะ

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องธรรมาธิปไตยเป็นหลักการที่ดีที่สุดสำหรับการบริหารบ้านเมือง เพราะธรรมาธิปไตย คือ หลักการแห่งความจริงและความจริง คือ สัจธรรมที่ไม่เสื่อมสลาย ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยเรามีหลักบริหารอยู่ 3 ประการ ได้แก่ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ซึ่งเดินตามแนวทาง “ธรรมาธิปไตย” อย่างถูกต้อง

พระมหากษัตริย์กับหลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ

1. ทาน หมายถึง การให้ การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อ ทั้งทางกายและใจ ตลอดจนจนถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เสียสละ สงเคราะห์ อนุเคราะห์ประชาราษฎร์ทั่วไป
 2. ศีล หมายถึง ความประพฤติดีงาม เป็นสุจริตธรรม มีความสงบเรียบร้อย สำรวมกาย วาจา ใจจนเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์
 3. บริจาคะ หรือการบริจาค หมายถึง การเสียสละความสุข ความสำราญส่วนตัว เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ราษฎร์ หรือเพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
 4. อาชชวะ หมายถึง ความซื่อตรง ความมุ่งมั่นตั้งใจจริง
 5. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน ความสุภาพ และความมีอัธยาศัยนุ่มนวล ไม่ถือตัว ตลอดจนหมายถึง ความสง่างาม และท่วงทีอันเป็นที่รักและยำเกรง
 6. ตบะ หมายถึง ความเพียร การข่มใจ และความทรงเดชอันเป็นที่มาของพระบรมเดชาานุภาพ
 7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ ไม่ลุแก่อำนาจ หรือว่า มีความเมตตาเป็นธรรมประจำใจอยู่เสมอ
 8. อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียนกตขี ไม่หลงระเห็จในอำนาจขาดความกรุณา
 9. ชันติ หมายถึง ความอดทน อดกลั้น ทนต่อการทำงานที่ตรากตรำไม่ท้อถอย ไม่ยอมหมัดกำลังใจ และไม่ละทิ้งการงานที่เป็นการบำเพ็ญโดยชอบธรรม
 10. อวิโรธนะ หมายถึง การยึดมั่นในธรรม การยึดความเที่ยงธรรม ความถูกต้องเป็นที่ตั้ง
- ทศพิธราชธรรม 10 ประการ มีปรากฏชัดเจนอยู่ในพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนับ 70 กว่าปี

คนรุ่นใหม่กับการเมือง

การเมืองสำหรับเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เกิดปรากฏการณ์การตื่นตัวอย่างมากที่สุดในระบอบประชาธิปไตย การให้การศึกษาเพื่อพัฒนาความคิดทั้งสติปัญญาและความรู้ให้แก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ การตื่นตัวในทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยในระดับเยาวชนคนรุ่นใหม่ทุกเพศทุกวัย มีความเป็นปัจเจกบุคคลอย่างมากมาในการพัฒนาการเมืองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยเต็มใบปราศจากรัฐประหารสำหรับสังคมไทย เนื่องจากเยาวชนคนรุ่นใหม่มีความต้องการทางด้านอิสรภาพ สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และ ภารดรภาพ ภายใต้พื้นฐานกระบวนการยุติธรรมมีความโปร่งใสได้อย่างแท้จริง นับตั้งแต่วันที่กลุ่มนิสิตนักศึกษาจัดกิจกรรม “แฟลชม็อบ” เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยเต็มใบ และต่อต้านรัฐบาลของ

นายกประยุทธ์ จันทร์โอชา ตลอดจนจนถึงแสดงความไม่เห็นด้วยกับการที่ศาลรัฐธรรมนูญตัดสินยุบพรรคอนาคตใหม่ จึงลามไปถึงการชุมนุมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในหลายๆ พื้นที่ และหลายๆ สถาบันการศึกษาทั่วประเทศ การชุมนุมเรียกร้อง ขับไล่รัฐบาลนายกประยุทธ์ จันทร์โอชา ซึ่งโดนกล่าวหาว่ามาจากการสืบทอดอำนาจเผด็จการ คสช. และคนในสังคมได้ให้ความสนใจกับปรากฏการณ์เยาวชนคนรุ่นใหม่ ที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงสองสามปีที่ผ่านมาอย่างมาก มีทั้งผู้ที่สนับสนุนและตั้งคำถามว่า “ใครอยู่เบื้องหลัง” การชุมนุมของเยาวชนคนรุ่นใหม่

ปรากฏการณ์การตื่นตัวในระบบประชาธิปไตยมีฐานเชื่อมาจากเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่เกิดมาพร้อมกับความมีเหตุผล มีเสรีภาพ และมีความเท่าเทียมเสมอภาค ดังนั้นการปกครองในสังคมจึงต้องตอบสนองธรรมชาติของคนในสังคม เช่น หลักการสำคัญของประชาธิปไตยมี 2 ประการ ได้แก่ 1) การยึดมั่นความสำคัญของบุคคลทั้ง ในด้านความเสมอภาค สิทธิ และเสรีภาพของมนุษย์ และ 2) การเคารพหลักนิติธรรมและ ประชาธิปไตยมีฐานอยู่ที่การเคารพความเป็นมนุษย์ของคนอื่น ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับคุณค่าของความเป็นคนของคนทุกคนมีคุณค่ามีศักยภาพที่จะเรียนรู้ มีอิสราภาพ มีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน และร่วมมือกันในการพัฒนาสังคมให้เกิดความถูกต้องและเกิดประโยชน์สุขในสังคม

ใครอยู่เบื้องหลัง “การชุมนุมของเยาวชนคนรุ่นใหม่”

ปัจจุบันสิทธิมนุษยชนถูกมองว่าถอยหลังไปจากหลังมีการรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ คสช. จึงคลื่นใต้น้ำในสังคมไทยไม่เอารัฐประหาร และรัฐประหารถูกมองว่าเป็นเผด็จการ ซึ่งในความจริงแล้วคำว่า “เผด็จการ” ไม่ใช่ ระบอบการเมืองการปกครอง แท้ที่จริงแล้วมันคือความบกพร่องด้านคุณธรรมจริยธรรมของผู้ที่มีหน้าที่บริหารบ้านเมือง เยาวชนคนรุ่นใหม่ไฝ่ฝันหาประชาธิปไตยเต็มใบ และหลักสิทธิมนุษยชนจึงเกิดมาออกมาประท้วงรัฐบาลจนลามไปถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ และมีการแสดงออกที่ค่อนข้างรุนแรง จนเป็นเหตุทำให้เกิดการดำเนินคดีมาตรา 112 กับกลุ่มผู้ชุมนุมในช่วงหลายปีที่ผ่านมา และยังมีกลุ่มผู้ชุมนุมส่วนหนึ่งพยายามเรียกร้องให้มีการแก้ไขและยกเลิก มาตรา 112 โดยให้เหตุผลว่า “มาตรา 112 ไม่มีความเป็นประชาธิปไตยและไม่ถูกหลักสิทธิมนุษยชน แต่ช่วงหลังๆ เกิดคำถามที่เกิดขึ้นในสังคมว่า “ใครคือผู้อยู่เบื้องหลัง” ของผู้ชุมนุม เช่น ผศ.ดร. อานนท์ ศักดิ์วีระวิทย์ และนายแพทย์วรรงค์ เดชกิจวิกรม ได้เคยออกมาวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ของผู้ชุมนุมของเยาวชนคนรุ่นใหม่อยู่หลายๆ ประเด็น เช่น การใส่ร้ายป้ายสีสถาบันพระมหากษัตริย์ การบิดเบือนข้อมูล ซึ่งส่วนใหญ่ผู้คนต่างออกมาตั้งคำถามเกี่ยวกับการสนับสนุนเงินทุนจาก National Endowment For Democracy (NED) ที่มีการเปิดเผยข้อมูลในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2565 โดย Lyssa White (2022) เพื่อสนับสนุนเงินทุนเข้ามาให้กับกลุ่มนักกิจกรรมโดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ ที่ออกเรียกร้องประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน โดยหลักมีประเด็นที่สำคัญอยู่ 17 ข้อดังต่อไปนี้

1. Solidarity Center (SC)
Labor Program 2021 \$799,083
2. International Republican Institute (IRI)

Inclusive Democracy and Citizen Engagement \$250,000

3. National Democratic Institute for International Affairs (NDI)

Promoting Local Government Responsiveness to Citizen Demands \$600,000

4. Human Rights

Fostering Citizen Participation in Advancing Democracy and Human Rights. \$81000

5. Civic Engagement

Supporting Grassroots Engagement in Promoting Democracy \$70000

6. Punch Up World Co. Ltd.

Fostering Informed Debates on Politics and Governance \$79400

7. Human Rights

Connecting Democracy and Human Rights Principles to Local Communities'

Challenges\$32000

7. Human Rights

Strengthening Civil Society to Promote Democracy \$68500

8. Thai Volunteer Service

Human Rights Volunteer Project \$192200

8. Human Rights

Strengthening Activists' Capacity to Engage in Democracy Building \$45230

9. Asian Network for Free Elections Foundation

Supporting Youth Participation in Promoting Democracy \$100000

10. Rights for Justice Foundation

Bolstering Human Rights Protection and Access to Justice \$142000

11. Human Rights

Strengthening Grassroots Engagement in Promoting Democracy \$70000

12. Political Processes

Fostering Public Understanding and Dialogue on Political Reform \$37000

13. Cafe Democracy

Promoting Democratic Values and Fostering Critical Thinking \$100000

14. Human Rights

Supporting Local Communities to Advocate for Human Rights Protection \$41975

15. Rocket Media Lab

Strengthening Media Coverage of Democracy and Human Rights \$80000

16 Human Rights

Expanding Activists' Capacity to Promote Democracy and Human Rights \$133000

17. Human Rights

Promoting Democratic Values and Fostering Regional Discussions on Political Reform \$50000

จากข้อมูลที่กำลังจะมา จึงเกิดคำถามมากมายจากประชาชนและกลุ่มนักวิชาการว่า National Endowment For Democracy (NED) คือ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังความวุ่นวายตัวจริงหรือไม่ เนื่องจากองค์กร NED ได้สนับสนุนเงินทุนจำนวนมากมายมหาศาลเข้ามาให้กลุ่มนักกิจกรรมที่ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน และยังเกิดประเด็นคำถามอีกมากมายในสังคมเกี่ยวกับที่มาของแนวความคิดอุดมการณ์ และข้อมูล ที่เยาวชนคนรุ่นใหม่ถูกปลูกฝังว่า “มันมาจากที่ไหนกันแน่?!”

ในปัจจุบันนี้ ประชาชนทั่วไปได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างทุกวันผ่านหน้าจอมือถือ ซึ่งเป็นปัจจัยกระตุ้นให้ประชาชนตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมทางความคิดและการกระทำร่วมถึงการจัดกิจกรรมทางการเมือง เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพในด้านต่างๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับลักษณะของการติดต่อสื่อสาร (ธวัช เบญจาทิกุล)

1. ปัจจัยทางการสื่อสาร 2 ลักษณะ

1.1 ช่องทางการสื่อสารมวลชน (Mass Media Channel) คือ การถ่ายทอดข่าวสารผ่านการสื่อสาร เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ตลอดจนถึงสื่อ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งมีอิทธิพลสูงต่อความรู้ และทัศนคติของประชาชน

1.2 ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Channel) คือ การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อถ่ายทอดข้อมูลระหว่างบุคคลเพื่อถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

2. ปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว (Personal Characteristic) คือ ข้อมูลที่ประกอบด้วยสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และความสามารถของบุคคล เช่นการศึกษาและทักษะ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความคิดคนในสังคม

บทสรุป

การที่เยาวชนคนรุ่นใหม่ตื่นตัวทางการเมืองถือว่าเป็นสิ่งที่ดีมาก แต่ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจทางด้านกฎหมายและระบอบปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข เยาวชนที่เป็นนักเรียนไม่มีสิทธิในการเลือกตั้งควรจัดลำดับความสำคัญและรักษาหน้าที่หลักคือเรียนหนังสือเพราะอายุยังไม่ถึง 18 ปี แต่ก็ยังมีผู้คนจำนวนมากอดสงสัยไม่ได้ว่าทำไมกลุ่มนักการเมืองต้องไปปลุกระดมความคิดทางการเมืองกับเยาวชนที่ยังไม่มีประสบการณ์และความรู้มากพอ จนถูกมองว่าเอาเด็ก ๆ มาเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อขึ้นสู่อำนาจเพื่อเป้าหมายของตนเอง และก็ยังอดคิดไม่ได้ว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังตัวจริงคือ National Endowment for Democracy (NED) ซึ่งเป็นกลุ่มทุนนอกที่อุดหนุนเงินทุนเข้ามา คือ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังกลุ่มมีอบทั้งหลายในปัจจุบัน จนเป็นที่มาของคำว่า “สู้แล้วรวย” อีกประการหนึ่งกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “อนุรักษ์นิยม” ก็ยังคงยึดมั่นในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมี

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ดังนั้นผู้วิจัยคิดว่าการปกครองที่ดีควรมีธรรมาภิบาล ซึ่งมีหลักการ
ธรรมาธิปไตย เป็นหลัก ซึ่งประเทศไทยก็ได้ยึดหลัก นิติบัญญัติ บริหาร และ ตุลาการ ซึ่งสอดคล้องกลับ
หลักธรรมาธิปไตย

บรรณานุกรม

จรรยา สุภาพ. (2535). **ระบบการเมืองเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วัฒนาพานิช.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยมหิดล.

สถาบันพระปกเกล้า. (ม.ป.ป.). **แผนพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ). (2550). **พระพุทธศาสนาที่รัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริม
พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย.

Lyssa White (2022). **National Endowment for Democracy (NED)**. Available: <https://www.ned.org/region/asia/thailand-2021/>

**ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน
สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา**

**Factors Affecting the Digital Leadership of School Administrators under
the Primary Educational Service Area Office Nakhon Ratchasima**

นิพล อินนอก
วทัญญู ภูครองนา
พระครูปลัดอรรถจริยานุกิจ
พระธรรมรงค์ชัย ฐิตปัญโญ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับภาวะเป็นผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา (2) ศึกษาตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา ปีการศึกษา 2565 จำนวน 313 คน โดยการสุ่มแบบแบ่งชั้น เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ (1) แบบสอบถามภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน (2) แบบสอบถามการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน (3) แบบสอบถามความรับผิดชอบในการทำงานของผู้บริหารโรงเรียน (4) แบบวัดแรงจูงใจใฝ่รู้ของผู้บริหารโรงเรียน (5) แบบสอบถามการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน (6) แบบวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน (7) แบบวัดเจตคติต่อวิชาชีพของผู้บริหารโรงเรียน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์อิทธิพลหรือการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis : PA)

ผลการวิจัยพบว่า (1) ผู้บริหารโรงเรียนมีภาวะผู้นำดิจิทัลอยู่ในระดับสูง (2) ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน ได้แก่ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน การพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียนและการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน สามตัวแปรนี้อธิบายความแปรปรวนของระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน ได้ร้อยละ 62.70 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $\alpha = .01$

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำดิจิทัล, การพัฒนาตนเอง, แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

Abstract

The purposes of this study were 1) to study the level of the digital leadership of school administrators, and 2) to study factors affecting the level of the digital leadership of school administrators under the Primary Educational Service Area Office Nakhon Ratchasima. The samples were 313 school administrators under the Primary Educational Service Area Office Nakhon Ratchasima in the academic year 2022, selected by Stratified Sampling method. Research instruments were

1) the questionnaire of the digital leadership of school administrators, 2) the questionnaire of self-development of school administrators, 3) the questionnaire of school administrators' responsibility, 4) the learning motivation of school administrators, 5) the questionnaire of technology utilization of school administrators, 6) the school administrators' achievement motive, and 7) the professional attitude test of school administrators. The data were analyzed by Means, Standard Deviation (S.D.), and Path Analysis (PA). Results showed that 1) school administrators had high level of digital leadership,

2) Factors affecting the level of school administrators' digital leadership were achievement motive, self-development, and technology utilization of school administrators. These factors could explain the variation of school administrators' digital leadership of 62.70 at the statistical significance of .01.

Keywords: digital leadership, self-development, achievement motive

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี รวมถึงกระแสโลกาภิวัตน์ในยุคดิจิทัลทำให้ประเทศต่างๆ ต้องเผชิญกับสถานะการแข่งขันที่สูง ซึ่งทุกประเทศต้องเร่งพัฒนาคนให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพเพื่อให้สามารถรับมือกับสิ่งท้าทายในยุคใหม่ได้ ดังนั้นในยุคดิจิทัลการจัดการศึกษาของทุกประเทศ ล้วนมีเป้าหมายสำคัญคือคุณภาพการศึกษา เพราะการศึกษาที่มีคุณภาพจะทำให้ประเทศสามารถแข่งขันบนเวทีโลกได้ในยุคดิจิทัลได้ แต่ปัจจุบันพบว่าคุณภาพการศึกษาของไทยยังอยู่ในระดับต่ำมาโดยตลอดและเป็นปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไขในทุกกระดับ ถึงแม้ว่าระดับความรู้และโอกาสทางการศึกษามีทิศทางที่ดีขึ้นก็ตาม แต่การศึกษาของไทยก็ยังประสบปัญหาวิกฤติด้านคุณภาพอย่างต่อเนื่องซึ่งส่งผลกระทบต่อคนไทยทุกคน ภาวะวิกฤติดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในทุกกระดับ (ไพฑูริย์ สีนลาร์ตันและคณะ, 2553)

จากปัญหาด้านคุณภาพการศึกษาของประเทศไทยรวมถึงคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา ที่ต่ำมาตลอดจึงมีความจำเป็นใน

การเสริมสร้างศักยภาพของผู้บริหาร ให้มีภาวะผู้นำในการผลักดันและบริหารให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของเทคโนโลยีดิจิทัล ดังนั้นการจัดการศึกษาในยุคดิจิทัลจะประสบความสำเร็จหรือไม่ บุคคลที่สำคัญที่สุดที่จะนำพาการศึกษาให้เกิดคุณภาพก็คือผู้บริหารสถานศึกษา ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่จำเป็นต้องมีคุณลักษณะพิเศษบางประการเพิ่มเติมจากที่เคยกำหนดกันไว้คือ มีทัศนคติใหม่ มีทักษะใหม่และมีความรู้ใหม่เกี่ยวกับข้อจำกัดและโอกาสของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร นอกจากนี้แล้วลักษณะส่วนบุคคลสำหรับผู้นำดิจิทัลยังประกอบด้วย ความยืดหยุ่น ความสามารถในการปรับตัว ความอยากรู้อยากเห็นและการเข้าหาความรู้ใหม่ โดยต้องเข้าใจว่าภาวะผู้นำดิจิทัลนั้น ไม่ใช่สิ่งที่คงที่แต่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (วิโรจน์ สารรัตน์, 2557) ต้องมีวิธีคิดใหม่ที่จะนำเอาดิจิทัลเข้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์ สามารถสร้างสรรค์และใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเต็มศักยภาพในการพัฒนาสถานศึกษาตามที่ธีระ รุญเจริญ (2555) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำที่เอื้อและสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมีเทคโนโลยีสารสนเทศที่ก้าวหน้ากว้างไกลจึงจะสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพบรรลุตามเป้าหมายของการศึกษา รวมถึง Robin and Coulter (2007) อธิบายว่าผู้บริหารเป็นทรัพยากรที่สำคัญของหน่วยงาน หากแสดงแบบการเป็นผู้นำย่อมส่งผลให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ การทำงานใดๆ จะประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว ปัจจัยที่สำคัญคือผู้นำของหน่วยงานหรือองค์การนั้นๆ มีงานวิจัยที่บ่งชี้ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำดิจิทัลกับคุณภาพการจัดการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ ดังเช่น Hodian, (2019) วิจัยพบว่า ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกันของครูและผลกระทบต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน Allen, (2018) วิจัยพบว่า ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนส่งผลต่อความสำเร็จการจัดการศึกษา Babb (2020) วิจัยพบว่า การจัดการศึกษาของโรงเรียนประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายนั้น ผู้อำนวยการโรงเรียนต้องมีภาวะผู้นำดิจิทัล Riegel (2021) วิจัยพบว่า ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ จันทิมา รุ่งเรือง (2563) วิจัยพบว่า ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพโรงเรียนเอกชนในยุคดิจิทัล และสุชญา โกมลวานิช (2563) วิจัยพบว่าภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อสมรรถนะครูในศตวรรษที่ 21

จากงานวิจัยที่ประมวลมา เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ดังนั้นในฐานะอาจารย์ของวิทยาลัยศึกษาศาสตร์นครราชสีมา ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา จึงสนใจศึกษาว่ามีตัวแปรอะไรบ้างที่มีอิทธิพลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา

2. เพื่อศึกษาตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน สังกัดสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากร คือ ผู้อำนวยการโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
นครราชสีมา ปีการศึกษา 2565 จำนวน 7 เขตพื้นที่การศึกษา รวม 1,449 คน

กลุ่มตัวอย่าง ผู้อำนวยการโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
นครราชสีมา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีการศึกษา 2565 จำนวน 313 คน (คำนวณ
ขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Taro Yamane) โดยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Random
Sampling)

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรตาม คือ ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน

ตัวแปรต้น คือ การพัฒนาตนเองของผู้อำนวยการโรงเรียน ความรับผิดชอบในหน้าที่ของ
ผู้อำนวยการโรงเรียน การใช้เทคโนโลยีของผู้อำนวยการโรงเรียน แรงจูงใจใฝ่รู้ของผู้อำนวยการโรงเรียน
แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้อำนวยการโรงเรียนและเจตคติต่อวิชาชีพครูของผู้อำนวยการโรงเรียน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

(1) แบบสอบถามภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5
ระดับตามวิธีของลิกเอิร์ท (Likert) มีค่าความเชื่อมั่น 0.96 จำนวน 21 ข้อ (2) แบบสอบถามการพัฒนา
ตนเองของผู้อำนวยการโรงเรียน แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ตามวิธีของลิกเอิร์ท (Likert)
จำนวน 17 ข้อ มีความเชื่อมั่น 0.90

(3) แบบสอบถามความรับผิดชอบในการทำงานของผู้อำนวยการโรงเรียน แบบมาตราส่วน
ประมาณค่า 5 ระดับ ตามวิธีของลิกเอิร์ท (Likert) จำนวน 18 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่น 0.91

(4) แบบสอบถามการใช้เทคโนโลยีของผู้อำนวยการโรงเรียน แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5
ระดับ ตามวิธีของลิกเอิร์ท (Likert) จำนวน 18 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่น 0.90

(5) แบบวัดแรงจูงใจใฝ่รู้ของผู้อำนวยการโรงเรียน แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ตาม
วิธีของลิกเอิร์ท (Likert) จำนวน 20 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่น 0.94

(6) แบบวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้อำนวยการโรงเรียน แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ
ตามวิธีของลิกเอิร์ท (Likert) จำนวน 16 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่น 0.88

(7) แบบวัดเจตคติต่อวิชาชีพครูของผู้อำนวยการโรงเรียน แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ
ตามวิธีของลิกเอิร์ท (Likert) จำนวน 15 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่น 0.87

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ค่าเฉลี่ย (\bar{x}) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) การวิเคราะห์อิทธิพลหรือการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis : PA)

สรุปผลการวิจัย

1) ระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครราชสีมา ดังแสดงในตารางที่ 1

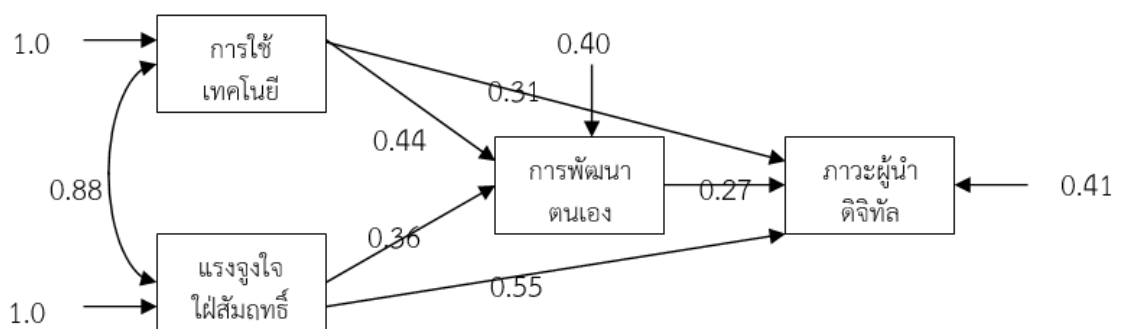
ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย (\bar{x}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหาร สถานศึกษา

ที่	ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน	\bar{x}	S.D	การแปลผล
1	มีความรู้และทักษะในการใช้เครื่องมือดิจิทัลต่างๆ	4.13	0.51	สูง
2	มีความสามารถคัดกรองข้อมูล รวบรวมข้อมูลได้ฉับไว เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ	4.06	0.49	สูง
3	ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเสริมสร้างความรู้ของครูในสถานศึกษา	4.11	0.81	สูง
4	พัฒนาครูให้มีทักษะและความเข้าใจการใน การออกแบบหลักสูตร โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล	4.34	0.62	สูง
5	จัดสภาพแวดล้อมเทคโนโลยีดิจิทัลที่ตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของผู้เรียน	4.51	0.67	สูงมาก
6	ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอย่างปลอดภัย	4.42	0.77	สูง
7	สื่อสารผ่านเครื่องมือโซเชียลมีเดียต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ	4.55	0.82	สูงมาก
8	ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้เกี่ยวข้อง	4.41	0.39	สูง
9	สร้างแรงบันดาลใจในการเปลี่ยนแปลงแก่บุคลากรในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการทำงาน	4.17	0.73	สูง
10	ใช้เทคโนโลยีในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจที่รวดเร็ว	4.27	0.66	สูง
11	พัฒนาทักษะและองค์ความรู้เพื่อเตรียมพร้อมสู่การเปลี่ยนแปลง	4.01	0.54	สูง
12	ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสร้างบรรยากาศให้บุคลากรเกิดความคิดสร้างสรรค์ เอื้อต่อการทำงานเป็นทีม	4.22	0.68	สูง
13	อำนวยความสะดวกและมีส่วนร่วมในชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล	3.94	0.55	สูง
14	ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ดิจิทัลที่หลากหลาย	4.36	0.52	สูง

ที่	ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน	\bar{X}	S.D	การแปลผล
15	วิเคราะห์แนวโน้มและคาดการณ์อนาคตด้านเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างวิสัยทัศน์	3.81	0.61	สูง
16	วิเคราะห์ทางเลือกในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์	3.89	0.92	สูง
17	สร้างรูปแบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล	3.95	0.47	สูง
18	มีทักษะในการสร้างเนื้อหาในรูปแบบของดิจิทัลรูปแบบต่างๆ	4.35	0.55	สูง
19	สร้างนวัตกรรมในรูปแบบต่างๆ ตอบสนองต่อการทำงานทั้งในรูปแบบของข้อความ รูปภาพ ซอฟต์แวร์หรือบริการต่างๆ	3.75	0.59	สูง
20	การศึกษาหาความรู้จากหลากหลายช่องทาง ในรูปแบบออนไลน์	4.62	0.72	สูงมาก
21	พัฒนาความสามารถในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารอย่างเป็นระบบ	4.56	0.81	สูงมาก
รวมเฉลี่ย		4.21	0.58	สูง

จากตารางสรุปได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษาขอโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครราชสีมา มีภาวะผู้นำดิจิทัลในระดับสูง

2) การวิเคราะห์เส้นระหว่างตัวแปรต้นกับตัวแปรตามโดยการวิเคราะห์เส้นทาง พี เอ แอล (Path Analysis with LISREL : PAL) เสนอไว้ในภาพประกอบและตารางที่ 2

Chi - Square = 0.54, df = 1, P - Value = 0.45844, RMSEA = 0.000

ภาพประกอบที่ 1 ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน

ตารางที่ 2 ตัวแปรต้นที่มีอิทธิพลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนด้วยการวิเคราะห์เส้นทางแบบพี เอ แอล (PAL)

ตัวแปร	R ²	β
ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน	0.589	
แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน		0.55**
การใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน		0.31**
การพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน	0.604	0.27**
การพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน		
แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน		0.36**
การใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน		0.44*

* $p < .05$, ** $p < .01$

ค่าสถิติในภาพประกอบ 1 และตาราง 1 แปลความหมายได้ ดังนี้

1) ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน ได้แก่ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.55$) การใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.31$) การพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.27$) สามตัวแปรนี้อธิบายความแปรปรวนของระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนได้ร้อยละ 62.70 ($R^2 = 0.627$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

2) ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อระดับการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน ได้แก่ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.36$) และ การใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.44$) สองตัวแปรนี้ อธิบายความแปรปรวนของระดับการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียนได้ร้อยละ 60.40 ($R^2 = 0.604$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

เพื่อให้เห็นขนาดของอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลทางอ้อมของตัวแปรต้นที่ส่งผลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน ได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลไว้ในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ขนาดของอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลทางอ้อมของตัวแปรต้นที่ส่งผลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน

ตัวแปรต้น	ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน (ขนาดของอิทธิพล)		
	ทางตรง	ทางอ้อม	รวม
แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน	0.55	0.10	0.65
การใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน	0.31	0.12	0.43
การพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน	0.27	-	0.27

ค่าสถิติในตาราง 3 อธิบายได้ดังนี้

- 1) ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนได้รับอิทธิพลทางตรงจาก แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.55$) และได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.10$) ผ่านมาทางการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน
- 2) ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนได้รับอิทธิพลทางตรงจากระดับการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.27$)
- (3) ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนได้รับอิทธิพลทางตรงจากการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.31$) และได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.12$) ผ่านมาทางระดับการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน

อภิปรายผลการวิจัย

1) ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีภาวะผู้นำดิจิทัลอยู่ในระดับสูง ($\bar{x} = 4.21$, S.D= 0.58) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า เทคโนโลยียุคดิจิทัลส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาตามไปด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาในยุคดิจิทัลจะทำให้การศึกษาเปลี่ยนรูปแบบไปมาก สามารถเพิ่มพลังอำนาจในการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีการเชื่อมโยงความรู้ข้อมูลข่าวสารทั่วโลก ความรู้จึงสามารถรับหลายช่องทาง ซึ่งทำให้ผู้บริหารสถานศึกษามีความเข้าใจโดยไม่ต้องจินตนาการด้วยตัวเอง ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมเกี่ยวกับดิจิทัล ต้องมีความรู้และมีความสามารถในการนำเทคโนโลยีเหล่านี้ไปใช้ในการบริหารจัดการ รวมถึงการนำเข้าไปสู่ห้องเรียนและสถานศึกษาได้อย่างเหมาะสม ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์และการเป็นพลเมืองในยุคดิจิทัล รวมทั้งการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้บนพื้นฐานของหลักจริยธรรม คุณธรรมและวัฒนธรรมที่จำเป็นในยุคเศรษฐกิจดิจิทัลเพื่อการศึกษา เพื่อนำไปสู่ผลอย่างมีนัยสำคัญที่ดีขึ้นและมีประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีการพัฒนาตนเองให้มีความรู้และเกิดภาวะผู้นำดิจิทัล (ต้องลักษณะ บุญธรรม, 2559) สอดคล้องกับสุจรยา ขาวสกุล (2563) ที่วิจัยพบว่าในโลกยุคดิจิทัลผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้ทันกับเทคโนโลยีดิจิทัลพร้อมพัฒนาตนเองให้มีภาวะผู้นำดิจิทัล ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีการพัฒนาตนเองให้มีภาวะผู้นำดิจิทัลในระดับสูง

2) จากการวิเคราะห์เส้นทางพบว่า (1) ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน ได้แก่ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.55$) การใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.31$) และการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.27$) สามตัวแปรนี้อธิบายความแปรปรวนของระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนได้ร้อยละ 62.70 ($R^2 = 0.627$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยตัวแปรแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.10$) และการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.12$) ยังมีอิทธิพลทางอ้อมต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนผ่านมาทางการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน (2) ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียน ได้แก่ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารโรงเรียน ($\beta = 0.36$)

และการใช้เทคโนโลยีของผู้อำนวยการโรงเรียน ($\beta = 0.44$) สองตัวแปรนี้ อธิบายความแปรปรวนของการพัฒนาตนเองของผู้อำนวยการโรงเรียนได้ร้อยละ 60.40 ($R^2 = 0.604$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้เป็นเพราะว่าแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเสริมการทำกิจกรรมต่างๆ ให้ผู้อำนวยการโรงเรียนทำงานอย่างมีเป้าหมายและสามารถแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นอย่างเหมาะสม แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ยังเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้อำนวยการโรงเรียนได้พัฒนาตนเอง แสวงหาความสำเร็จในการปฏิบัติงานให้ได้มาตรฐานที่ดีเยี่ยม

ดังนั้น แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้อำนวยการโรงเรียน จึงมีอิทธิพลต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน อนึ่งแรงการใช้เทคโนโลยีของผู้อำนวยการโรงเรียนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาตนเองของผู้อำนวยการโรงเรียน เป็นเพราะว่าการใช้เทคโนโลยีทำให้ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ตื่นตัวกับสิ่งแปลกใหม่รอบตัว อยากรู้ อยากเห็น สนใจ ติดตาม นับได้ว่าเป็นการพัฒนาตนเอง ส่วนการพัฒนาตนเองของผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นปัจจัยส่งผลต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียนเพราะการพัฒนาตนเองของผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นการเพิ่มสมรรถนะในการทำงาน มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนตนเองได้ ทำให้ตนเองมีวุฒิภาวะมากขึ้น ส่งผลให้การดำเนินงานในหน้าที่ประสบผลสำเร็จ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเป็นหลักประกันได้ว่าโรงเรียนที่ตนเองปฏิบัตินั้นจะดำเนินงานประสบผลสำเร็จทันต่อโลกในยุคดิจิทัล ดังนั้นการพัฒนาตนเองจึงมีอิทธิพลต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย ผลการวิจัยพบว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้อำนวยการโรงเรียน การพัฒนาตนเองของผู้อำนวยการโรงเรียน และการใช้เทคโนโลยีของผู้อำนวยการโรงเรียน มีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน ดังนั้นผู้บริหารสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา ควรพัฒนาให้ผู้บริหารสถานศึกษาเกิดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ส่งเสริมให้ผู้บริหารสถานศึกษาได้พัฒนาตนเองและการใช้เทคโนโลยี เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียนซึ่งจะมีผลในการยกระดับผลลัพธ์ทางการศึกษาของสถานศึกษาให้สูงขึ้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย (1) จากผลการวิจัยพบว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้อำนวยการโรงเรียนส่งผลทางบวกต่อภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน จึงควรศึกษาว่ามีตัวแปรใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้อำนวยการโรงเรียน (2) ควรวิจัยพัฒนาหลักสูตรเสริมแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้อำนวยการโรงเรียน เพราะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ส่งผลต่อระดับภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน อันส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน

บรรณานุกรม

จันทิมา รุ่งเรือง. (2563). โมเดลเชิงสาเหตุของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลโรงเรียนเอกชนในยุคดิจิทัล.

วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, การบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

- ต้องลักษณะ บัญชรธรรม. (2559). “การเป็นผู้นำยุคเศรษฐกิจดิจิทัลกับการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์กรทางการศึกษา”. *วารสารวิชาการครุศาสตร์อุตสาหกรรมพระจอมเกล้าพระนครเหนือ*, 7 : 217-225.
- ธีระ รุญเจริญ. (2555). *ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.
- ไพฑูริย์ สีนลารัตน์และคณะ. (2553). *การพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทยสู่สากล : เปรียบเทียบประเทศจีน เวียดนาม ญี่ปุ่น เกาหลี เยอรมัน ฟินแลนด์ และ ประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2557). *ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและนันททัศน์ร่วมสมัยปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ.
- สุชญา โคมลวานิช. (2563). *ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อสมรรถนะครูในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 23*. *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต*, การบริหารและพัฒนาคุณภาพการศึกษา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุจรรยา ขาวสกุล. (2563). *การพัฒนาดัชนีชี้วัดภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้อำนวยการโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา*. *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, การบริหารการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล.
- Allen, A.M. (2017). *Academic Optimism and Instructional Leadership in Urban Elementary Schools. Thesis of Doctor of Education*. Illinois: Adler School of Professional Psychology.
- Babb, C.I. (2020). *Instructional Leadership in Belizean Elementary Schools. Thesis of Doctor of Education*. Oklahoma: Oklahoma State University.
- Hodion, L. J (2019). *The Relationship of Principal Leadership to Organization Learning and Sustained Academic Achievement. Thesis of Doctor of Philosophy*. Texas: Texas A & M University.
- Riegel, L. A. (2021). *Efficacy and Academic Emphasis: A Leadership Factor in Elementary School Principals and its Relationship to Hope, Resilience, Optimism, and View of Intelligence. Thesis of Doctor of Philosophy*. Ohio: Ohio State University.
- Robbins, S. P., & Coulter, M. K. (2007). *Fundamentals of Management*. 9th ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson-Prentice Hall.

ปรากฏการณ์มุสาวาท: การแก้ไขปัญหาด้วยพุทธสันติวิธี

The Musavada Phenomena: Problem Solution

by Buddhist Peaceful Means

สิริวรรณ โชติรัตน์

Siriwan Chotirat

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร

Nuarhnwan Poonwasuponchat

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์
วิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

E-mail: nuarhnwan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “ปรากฏการณ์มุสาวาท: การแก้ไขปัญหาด้วยพุทธสันติวิธี” นี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัญหาและการแก้ปัญหาที่เกิดจากการกล่าวมุสาวาทในสังคมไทยด้วยหลักพุทธสันติวิธี วิธีการวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ และการสัมภาษณ์เชิงลึก มีผลการวิจัยดังนี้

มุสาวาท หมายถึง การพูดเท็จ กินความถึงการพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ ซึ่งเป็นวจีทุจริต ปรากฏการณ์มุสาวาท คือการใช้วจีทุจริต เป็นวิาทะกับฝ่ายตรงข้าม มาจาก 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ พนักงานการเมือง พวกมีฉ้อฉลออนไลน์ พวกแย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างใจทักกับจำเลย และเอกชนรายย่อยทั่วไป มีมูลเหตุมาจากโลภะ โทสะ โมหะ มีผลกระทบต่อระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ดังกรณีอื้อฉาวคดีตราหมาหวยทิพย์ 24 ล้านและคดีมหากาพย์หวย 30 ล้าน ซึ่งมีสาเหตุมาจากความโลภทั้งสิ้น จึงสร้างคดีเท็จโดยการมุสาวาทหลอกลวงผู้อื่น เมื่อว่าโดยคดีโลกทางศาลจะเป็นผู้พิจารณาตัดสิน การแก้ไขปัญหามุสาวาทตามหลักพุทธสันติวิธี ต้องใช้สติและปัญญาพิจารณาให้รอบคอบก่อนลงมือเชื่อตามหลักกาลามสูตร โดยมีหมวดธรรมอื่นสนับสนุน เช่น วจีสุจริต 4 อคติ 4 และ โยนิโสมนสิการ ประการสำคัญคือการป้องกันอย่าให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง ครอบงำ

คำสำคัญ : มุสาวาท, ปรากฏการณ์มุสาวาท, วจีสุจริต

Abstract

This academic paper entitled “The Musavada Phenomena: Problem Solution by Buddhist Peaceful Means” was of the objective to study musavada phenomena and

problem resolution by Buddhist peaceful means. Methodology is a qualitative research complied with indepth-interview. Research results are as follows:

Musavada or false speeches or speaking a lie extends also to three other verbal actions; i.e., malicious speeches, harsh language, and frivolous talk. Musavada phenomena as spread in present Thai society are caused from groups of people, i.e., the politicians and their opposites, the wrong online livelihood, and the individual seeking any profit in the wrong means. The causes are mainly from greed or covetousness, anger, and delusion. Examples are to be made by the cases of “a long episode of prized ฿ 30 million lottery; and a drama on non-existing prized ฿ 24 million lottery. Many lawsuits are caused from greed. All depend on the consideration of judge. The means to solve any problem caused from musavada phenomena by Buddhist peaceful means would be borne in mind with mindfulness and wisdom with proper attention. Application of Buddhist teachings is made to the good conduct in word, to avoid wrong way of prejudice with right consideration to prevent oneself from greed, anger, and delusion.

Keywords: Wrong speeches, Musavada phenomena, Right speeches

บทนำ

ศีล ความประพฤติทางกายและทางวาจา, การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความสงบ, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561: 426)

ในพระอภิธรรม คัมภีร์วิภังค์ หมวดสิกขาบทวิภังค์ กล่าวถึงศีล 5 ในฐานะสิกขาบท 5 ซึ่งอธิบายแต่ละข้อว่า สภาวะแห่งจิตของบุคคลผู้ละเว้นจากแต่ละข้อว่าเป็นอย่างไร ตามหลักของ พระอภิธรรม (อภิ.วิ. (ไทย) 35/703-717/447-458) และในพระไตรปิฎกทั้งพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ในพระวินัยปิฎก มีกล่าวไว้ในมทวารวค ภาค 1 สิกขาบทคคาถา ว่าด้วยสิกขาบทของสามเณร ซึ่งมี 10 ข้อ ที่เรียกว่า ทศศีล 5 ข้อแรกตรงกับเบญจศีล คือศีล 5 หรือ สิกขาบท 5 (ข้อปฏิบัติในการฝึกตน) หรือ นิจศีล ดังนี้

1. เว้นจากการฆ่าสัตว์ (รวมถึงเบียดเบียนสัตว์ ทำร้าย กักขังสัตว์)
2. เว้นจากการลักทรัพย์ (รวมถึงฉ้อโกง ยักยอก ทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นต้น)
3. เว้นจากการประพฤติดินในกาม (คือการนอกใจสามีภรรยาของตนการล่วงละเมิด ทางเพศ)
4. เว้นจากการพูดเท็จ (รวมถึงการพูดส่อเสียด เพื่อเจ้าอ หยาบคาย)
5. เว้นจากการดื่มสุราเมรัย (รวมถึงยาเสพติดให้โทษ ของมึนเมา และการพนัน)

ศีล 5 เป็นพื้นฐานของมนุษยธรรม ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ เพื่อการเข้าถึงจุดหมายที่ตั้งมาโดยลำดับ จนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต ทำให้สมาชิกของสังคม หรือสังคมนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตนๆ โดยสะดวก โภคสมบัติของประเทศนั้นมั่งคั่งและมั่นคง ประชาชนฝึกหัดขัดเกลตาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวร ปรับการแสดงออกทางกายวาจาให้เอื้อแก่สภาพ ความเป็นอยู่ที่เกื้อกูล และการอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น อันเป็นขั้นต้นของการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อม ที่จะเป็นที่รองรับของกุศลธรรมทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นพื้นฐานของสมาธิหรือการฝึกปรือ คุณธรรมทางจิตใจที่สูงขึ้นไป (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553: 66)

ศีล 5 แต่ละข้อมีความหมายและความสำคัญไม่ย่อหย่อนไปกว่ากัน ล้วนรักษาได้โดยยาก ดังปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย มลวรรค เรื่องที่ 7 คือ ปัญจอุบาสก อุบาสกทั้ง 5 ซึ่งต่างถือศีล 5 คนละข้อแล้วต่างอวดอ้างพุ่มเอียงกันว่า ศีลข้อที่ตนรักษากระทำได้โดยยาก ข้ออื่น ๆ รักษาได้ง่าย เมื่อตกลงกันไม่ได้จึงพากันเข้าไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า “ศีลทั้งหมดเป็นของรักษาได้ยากทั้งนั้น” (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/246-248/331-333) โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยการเบียดเบียน ขัดแย้ง การแข่งขันและ ความรุนแรง การรักษาศีล 5 จึงเป็นไปได้ยากสำหรับเพศฆราวาส

อนึ่ง ศีลข้อที่ 4 มุสาวาทาเวรมณีสิกขาบท จัดเป็นปัญหาสังคมส่วนหนึ่งในสังคมไทย และสังคมโลกปัจจุบัน เป็นที่รู้เห็นและยอมรับกันว่าสังคมเดือดร้อนระส่ำระสาย ไม่เป็นปกติสุขและ ทวีความรุนแรงและเดือดร้อนมากขึ้นทั่วโลก ส่วนหนึ่งเกิดจากคนไม่รักษาศีลข้อ 4 ซึ่งครอบคลุม ทั้งมุสาวาท กล่าวเท็จ ผรุสวาท คำหยาบ ปิสฺสูณวาจา พุดส่อเสียด และสัมผัปปลาปะ พุดจาเพื่อเจ้า เหลวไหล ซึ่งการประพุดตีส่อศีลข้อที่ 4 ไม่ได้เป็นเพียงวาจา แต่รวมไปถึงถ้อยคำที่ส่งต่อ หรือ การสื่อสารทั้งหมด โดยเฉพาะการสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์ ได้พัฒนาความรุนแรงไปสู่การคุกคาม ผ่านสื่อออนไลน์ (Cyber Bullying) คือ การคุกคามหรือรังแกกันผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งอีเมลข่มขู่หรือแบล็กเมล การส่งข้อความทางโทรศัพท์ การข่มขู่ทางโทรศัพท์ โพรแกรมออนไลน์ และชัดเจนที่สุดคือการคุกคามผ่านสื่อสังคมออนไลน์ แม้ว่าการคุกคามกันบนโลกออนไลน์ จะไม่ใช่การทำร้ายร่างกายหรือมีใครได้รับบาดเจ็บ แต่เป็นการทำร้ายทางอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งสามารถสร้างบาดแผลที่รุนแรงมากในทางจิตวิทยาอันจะส่งผลให้เกิดอาการหวาดระแวง ซึมเศร้า หดหู่ ไปจนถึงการฆ่าตัวตายในที่สุด ตัวอย่างเช่นในปี 2009 เด็กหญิงชาวออสเตรเลียวัย 14 ปี ก่อเหตุฆ่าตัวตายหลังจากถูกรังแกผ่านสื่อสังคมออนไลน์ แม่ของเด็กหญิงให้สัมภาษณ์ กับสำนักข่าวเอบีซี (ABC News) ว่าถ้าลูกสาวของเธอไม่เข้าไปเห็นข้อความในคอมพิวเตอร์ วันนั้นก็คงจะไม่ฆ่าตัวตาย (Thea Dikeos. ABC News. [ออนไลน์])

นอกจากนี้ ในสังคมไทยเรามักจะเห็นข่าวนักการเมืองต่างพุดโจมตีให้ร้ายป้ายสี ซึ่งกันและกัน จนเกิดวิกฤตการณ์การเมืองไทย พ.ศ. 2548-2553 กล่าววาจาแบ่งพรรคแบ่งพวก สร้างความเกลียดชัง จนมีการเผาบ้านเผาเมืองเช่นฆ่ากันเองในชาติ คดีอาญาต่างให้ถ้อยคำปฏิเสธ หรือโต้แย้ง คดีแพ่งต่างฝ่ายต่างกล่าวอ้างว่าตนประพุดตีส่อ ฝ่ายอื่นเป็นฝ่ายผิดหาเรื่อง การยกยกถ้อยคำ เต็มไปด้วยการหลอกลวงทำ

มาหากิน ฯลฯ ปรากฏการณ์มูสาวาทต่างๆ เกิดขึ้นเป็นประจำ ตามสื่อต่างๆ เป็นที่พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมไทยและทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันแทบจะ ควบคุมไม่ได้ จนกล่าวได้ว่า “วิถีจริตปกคลุมประเทศไทยจนมีมิติไปหมด” ในบรรดาศีลทั้ง 5 ข้อนั้น อาจกล่าวได้ว่าจำนวนผู้ละเมิดศีลข้อที่ 4 มีปริมาณมากที่สุด ตั้งแต่ระดับปัจเจกชนไปจนถึง ระดับชาติ หรืออาจจะเรียกว่าระดับนานาชาติเลยก็ว่าได้ หากบุคคลในสังคมไทย รู้จักประมาณ ในการพูด สรรวมวาจา คิดก่อนแล้วจึงพูด สังคมไทยคงอยู่เย็นเป็นสุขมากกว่านี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษามูสาวาทในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาปัญหาที่เกิดจากปรากฏการณ์มูสาวาทในสังคมไทยปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาการแก้ปัญหาที่เกิดจากการกล่าวมูสาวาทด้วยหลักพุทธสันติวิธี

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับปรากฏการณ์การละเมิดศีลข้อที่ 4 ในศีล 5 ว่าด้วยมูสาวาท กล่าวเท็จ ผรุสวาท คำหยาบ ปิสุณาวาจา พูดส่อเสียด และสัมผัปปลาปะ พูดจาเพื่อเจ้าเล่ห์ไหวล ซึ่งเกิดขึ้นและทวีความรุนแรงขึ้นทุกวัน จนเป็นปัญหาหลักของสังคมไทยว่า จะมีวิธีการแก้ไขตามหลักพุทธสันติต่อตนเองอย่างไร โดยมีการสัมภาษณ์เชิงลึกท่านผู้ทรงคุณวุฒิ 10 ท่าน เพื่อให้ข้อคิดเห็นด้วย

ผลการวิจัย

ศีล 5 แต่ละข้อนั้น แท้จริงแล้วล้วนสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน แต่ข้อที่เกี่ยวข้องกับคนมากที่สุดคือศีลข้อ 4 เพราะเกี่ยวกับอวัยวะสำคัญของมนุษย์คือปาก นอกจากจะทำหน้าที่ตักกินอาหารเป็นบางเวลาแล้ว ต้องใช้พูด เรียกได้ว่าเกือบตลอดเวลา แม้แต่ในเวลาตักกินอาหาร ยกเว้นเวลานอนหลับเท่านั้น ความจริงศีลข้อ 4 เราเรียกกันสั้นๆ ว่า มูสาวาท ตามศัพท์แปลว่า พูดเท็จ หรือการกล่าวเท็จ เราพูดย่อยๆ ที่จริงควรพูดให้เป็นประโยชน์ว่าการเว้นขาดจากการพูดเท็จ เพราะแปลจากบาลีว่า มูสาวาทา เวรมณีสึกขาปที - สึกขาปทคือศีลเป็นเจตนาเว้นขาดจากการพูดเท็จเพราะฉะนั้น ในที่นี้เมื่อกล่าวถึงศีลข้อนี้ พึงเข้าใจว่า มูสาวาท หมายถึงการงดเว้นหรือเว้นขาดจากการพูดเท็จ เช่นเดียวกับศีลข้อ 1 คือ ปาณาติบาต - การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ความหมายที่ถูกต้องคือการเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ดังนั้นเป็นต้น

มีมากมายหลายพระสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงยกมาแสดงเกี่ยวกับลักษณะการพูด เช่นในสุภาสิตสูตร การแสดงวาจาที่ประกอบด้วยองค์ 4 ว่าเป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นทุพภาสิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน คือ

1. กล่าววาจาสุภาสิตอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาทุพภาสิต (หมายถึง ไม่กล่าวมูสาวาท)
2. กล่าววาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม (หมายถึง ไม่กล่าว ปิสุณาวาจา

3. กล่าววาจาเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นที่รัก (หมายถึง ไม่กล่าวพรูสวาจา)

4. กล่าววาจาสัตย์อย่างเดียว ไม่กล่าววาจาเหลวไหล เหลวไหล (หมายถึง ไม่กล่าวสัมผัปปลาปะ) (ขุ.สุ. (ไทย) 25/452/602)

ข้อความตามสุภาสิตสูตรทั้ง 4 ข้อนี้ ตรงกับวจีสัจจรีต 4 ในกุศลกรรมบถ 10 ประกา ซึ่งเป็นธรรมฝ่ายกุศลสำหรับผู้ประพฤติปฏิบัติทางวิทวาร อนึ่ง แม้จะเป็นวาจาสุภาสิต ก็ต้องรู้จักกาลเทศะที่ควรจะพูดหรือไม่ควรพูด ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสขยายความไว้ในวาจาสูตร ว่าประกอบด้วยองค์ 5 คือ 1. พูดถูกกาล 2. พูดคำจริง 3. พูดคำอ่อนหวาน 4. พูดคำประกอบด้วยประโยชน์ 5. พูดด้วยเมตตาจิต (อง.ปญจก. (ไทย) 22/198/338)

องค์ประกอบในการพูด 5 ประการดังกล่าว ข้อ 5 พูดด้วยเมตตาจิตสำคัญที่สุด คำว่าเมตตาจิตคือมีเมตริจิตต่อกัน มีความจริงใจและปรารถนาดีต่อกัน ถ้าขาดความจริงใจและหวังดีต่อกัน ถึงจะพูดคำอ่อนหวาน ก็เป็นการเสแสร้งไม่ก่อประโยชน์อันใด ดังนั้น การที่กล่าวว่าการพูดในข้อ 5 นี้ สำคัญที่สุดก็เพราะสังคมไทยปัจจุบันพูดจากรันโดยปราศจากเมตตาจิต จึงก่อให้เกิดปรากฏการณ์มูสาวาท ที่เรียกกันว่า “วจีสัจจรีตครองเมืองไทยในยุคปัจจุบัน”

พิจารณาถึงพฤติกรรมของปรากฏการณ์มูสาวาทในสังคมไทย จะเกิดจากกลุ่มบุคคล 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มผลประโยชน์พรรคและนักการเมือง ซึ่งต่างก็แย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ของตน และพวกพ้อง โดยอ้างประชาชนบังหน้า การช่วงชิงอำนาจจะอยู่ในระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายค้าน ซึ่งห้ำหั่นกันด้วยปาก อย่างที่เรียกว่า “น้ำลายท่วมสภา” และลั่นออกมาข้างนอกตามถนนหนทางของพวกม็อบข้างถนน แบ่งฝักฝ่ายแบ่งพรรคแบ่งพวกกันอย่างชัดเจน บ้านเมืองวุ่นวายเดือดร้อน ไม่สงบสุข เพราะพฤติกรรมมูสาวาทของกลุ่มนี้

2. กลุ่มมิฉฉาซีฟออนไลน์ ซึ่งหากินด้วยความฉ้อฉลโกงประชาชน ปรากฏในชื่อพวกแก๊งคอลเซ็นเตอร์ มิฉฉาซีฟขายของออนไลน์ และมิฉฉาซีฟหลอกลวงลงทุน เป็นต้น

3. กลุ่มแสวงหาประโยชน์โดยไม่ชอบธรรม โดยสร้างเรื่องราวเท็จ บั่นพยานเท็จ เป็นคดีความกันขึ้นโรงขึ้นศาล ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างเอกชนกับเอกชน โดยมีทนายความของแต่ละฝ่ายกำกับบงกชให้พูด ให้โจมตีกัน และแม้ทนายก็ออกมาผสมปล้ำกันและกันด้วย ดังกรณีมหากาพย์ห่วย 30 ล้าน คดีดราม่าห่วยทิพย์ 24 ล้าน รวมไปถึงคดีน้องชมพู่อายุ 3 ขวบที่สูญหายไปจากบ้าน จนพบร่างไว้วิญญูณอีก 2 วันต่อมา เป็นคดีออกสื่อประโคมข่าวนานหลายเดือน แม้ทุกวันนี้ผ่านมาเกือบ 10 ปีแล้ว คดีก็ยังมีดมนอยู่หรือก่อนหน้านี้ไม่ถึง 2 ปีก็มีคดีแดงโมดาร์นนักแสดงตลกเรือจมน้ำเสียชีวิต มีพวกทนายออกมาเสนอหน้าว่าความกันนอกศาลนับ 10 คน แม้วันนี้คดียังมีดมนอยู่เช่นเดียวกัน

4. กลุ่มย่อยรายบุคคล ที่ใช้เครื่องมือสื่อเช่น โทรศัพท์มือถือ หรือเครื่องคอมพิวเตอร์ สื่อสารถึงกันหลอกลวงกัน เกิดอาชญากรรมทั้งทางเศรษฐกิจ รวมถึงการลวงละเมิดทางเพศ เป็นข่าวไม่เว้นแต่ละวัน

แม้ว่างานวิจัยนี้จะยกมาเพียง 2 คดี คือมหากาพย์ห่วย 30 ล้านและคดีดราม่าห่วยทิพย์ 24 ล้าน เพื่อให้เห็นถึงปรากฏการณ์มูสาวาทในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งส่อให้เห็นถึงพฤติกรรมของกลุ่มคนหรือ

ปัจเจกชน มूलเหตุและแรงจูงใจ ผลกระทบที่มีต่อความสงบสุขของส่วนรวมทั้งด้านสังคมการเมือง ผู้วิจัยจึงตั้งประเด็นยกมาเป็นแบบสอบถามท่านผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 10 ท่าน เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งสัมภาษณ์ต่อหน้าและผ่านระบบออนไลน์ หรือที่เรียกกันว่าทั้งออนไซต์และออนไลน์นั่นเอง ผลสรุปจากการสัมภาษณ์มีดังนี้

1. ศีลข้อที่ 4 คือการเว้นขาดจากการพูดเท็จ คำว่าพูดเท็จย่อมครอบคลุมถึงการพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพื่อเจ้อด้วย เพราะเป็นลักษณะความเท็จเหมือนกัน บางเรื่องมีมูลความจริงอยู่บ้าง แต่นำมาเสริมแต่งจนกลายเป็นเรื่องเท็จไร้สาระเหลวไหลไป การสมานานถือศีลข้อนี้จึงอยู่ที่ต้องพูดความจริง คำไม่ส่อเสียด คำอ่อนหวาน และถ้อยคำมีประโยชน์ เช่นคำแนะนำประโยชน์ คำพูดให้กำลังใจ เป็นต้น ซึ่งสรุปคือใช้วิสุทธิเป็นหลักในการพูดและพูดถูกกาลถูกสถานที่ด้วยมีเมตตาริจิตต่อกัน

2. ปรากฏการณ์มุสาวาทเป็นเรื่องน่าเป็นห่วงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในปัจจุบัน นับวันจะทวีความรุนแรงสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น คดีความมากยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น การรับสื่อสารทุกชนิดผู้รับต้องรู้เท่าทัน มีสติ ใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบก่อนตัดสินใจทำอะไรลงไป จะได้ไม่ตกเป็นเหยื่อหรือเป็นเครื่องมือมิฉฉาชีพ ตลอดจนเป็นเครื่องมือเป็นฝ่ายสนับสนุน 2 ขั้วด้วย ไม่ว่าจะเป็นพวกการเมืองหรือขั้วโจทก์และจำเลย ดังคดีราม่าห้วยทิพย์ 24 ล้านและคดีมหากาพย์ห้วย 30 ล้าน ผู้รับสื่อเช่นเราท่านทั่วไปต้องใช้โยนิโสมนสิการ ตั้งสติให้มั่น คิดให้รอบคอบ ทบทวนถึงต้นสายปลายเหตุก่อนปลงใจเชื่อหรือตัดสินใจกระทำตาม โดยยึดหลักเกสปุติยสูตรหรือกาลามสูตร 10 ประการเป็นเกณฑ์พิจารณา ดังนี้

- 1) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามๆ กันมา
- 2) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆ กันมา
- 3) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
- 4) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- 5) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ (คิดเหตุผลด้วยตัวเอง)
- 6) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน (เดาเอาเอง)
- 7) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล (ของปริบทแวดล้อมที่ตนเองเห็น เพราะสิ่งที่เห็นอาจไม่ใช่ความจริงก็ได้)
- 8) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- 9) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะว่าน่าจะเป็นไปได้
- 10) อย่าปลงใจเชื่อ นับถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา (คือเชื่อตามครูอาจารย์) (อง.ตักก. (ไทย) 20/66/257)

อนึ่ง เพื่อกันกระแสนปรากฏการณ์มุสาวาทไหลบ่าท่วมทับบุคคลในสังคมปัจจุบัน ควรตรองและยึดหลักธรรมต่อไปนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและเป็นเกราะป้องกันตัว ฟังประยุกต์ใช้หลักธรรมดังต่อไปนี้

- 1) วิสุทธิธรรม 4 เพื่อเป็นหลักในการพูด
- 2) อคติ 4 เพื่อวางตัวเป็นกลาง ไม่เลือกข้างหรือข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
- 3) สปัปฺริสธรรม 7 เพื่อรู้เท่าทันสถานการณ์ และวางตัวให้ถูกต้อง

- 4) ฆราวาสธรรม ข้อสี่จะ ยึดหลักความจริง
- 5) มรรคมีองค์ 8 ข้อสัมมาทิฐิ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวาจา เป็นกรอบในการประพฤติตน คือ คิด ทำ พูด
- 6) พรหมวิหาร 4 ข้อเมตตา คือว่ามีเมตริจิต
- 7) กาลามสูตร หลักปฏิบัติเกี่ยวกับการปลงใจเชื่อ
- 8) ป้องกันตัวเอง อย่าปล่อยไปตามกระแสความโลภ ความโกรธ และความหลง
- 9) ยอมรับปรากฏการณ์ว่าเป็นตถตา คือ ธรรมดาเป็นเช่นนั้น แต่ต้องไม่ตกไปในกระแสนั้น กล่าวคือมีสติตั้งมั่น ไม่เอนเอียงไปตามกระแส

อภิปรายผล

เมื่อโลกเกิดมีมนุษย์ มนุษย์นั้นมีปากต้องพูด วาจาที่เปล่งออกมาจึงมีทั้งดีและชั่ว ดีเรียกสุภาสิต ชั่วเรียกทุภาสิต การพูดดีเรียกวาจีสัจริต การพูดชั่วเรียกวาจิจุจริต พฤติกรรมการกระทำที่แสดงออกมาทางทวารทั้ง 3 คือกายทวาร 3 วจิตวาร 4 และมโนทวาร 3 รวมเป็น 10 ถ้าเกิดจากเจตนา คือความจงใจก็เป็นกรรม มีผลเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วแล้วแต่กรณี ถ้าฝ่ายดีเรียก กุศลกรรมบถ 10 ประการ ถ้าฝ่ายชั่วเรียก อकुศลกรรมบถ 10 ประการ ฝ่ายดีเป็นธรรม ฝ่ายชั่วเป็นอธรรม มีผลตอบสนองไม่เสมอกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า

น หิ ธมโม อธมโม จ	อุโภ สมวิปากิโน
ธมโม นิรยํ เนติ	ธมโม ปาเปติ สுகตี.
ธรรมและอธรรม	ทั้งสองอย่างมีผลไม่เสมอกัน
อธรรมย่อมนำไปสู่นรก	ธรรมนำไปถึงสุคติ (ขุ.ชา. (ไทย) 27/386/537.)

ในมฺสาวาทสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแสดงถึงโทษของมฺสาวาทไว้ว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม 3 ประการคือ 1. ตนเองเป็นผู้พูดเท็จ 2. ชักชวนให้ผู้อื่นพูดเท็จ และ 3. เป็นผู้พอใจในการพูดเท็จ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/82/127)

พวกนี้ย่อมดำรงอยู่ในนรก เหมือนถูกนำไปฝังไว้ ในทางตรงข้าม ในมฺสาวาทิสฺตฺรพระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการคือ 1. ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ 2. ชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการพูดเท็จ 3. เป็นผู้พอใจเว้นขาดจากการพูดเท็จ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์ เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/267/384)

ปรากฏการณ์มฺสาวาทเป็นโลกธรรม คู่กับโลกที่มีมนุษย์ แม้ในสมัยพุทธกาลก็เกิดปรากฏการณ์มฺสาวาทตลอดเวลา เช่นกรณีการบัญญัติหุติยปาราชิก ในภิกขุวิภังค์ พระวินัยปิฎก ที่พระธนิยกุมภการบุตร หลอกหลวงยกยกเอาไม้ของหลวงมาสร้างกุฏิส่วนตัวอยู่อาศัย พวกชาวบ้านทราบเรื่องก็ปลุกกระแสโจมตี โดยพากันตำหนิ ประนาม โพนทนาว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ ไม่มีความละอายทุศีล ชอบพูดเท็จ แต่ก็ปฏิญาณว่าประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติพรหมจรรย์ พูดจริง มีศีล มีกัลยาณธรรม พวกท่านไม่มีความเป็นสมณะ ไม่มีความเป็นพราหมณ์ ความเป็นสมณะของพวกท่าน

เสื่อมสิ้นไปแล้ว พวกท่านจะเป็นพราหมณ์ได้อย่างไร พวกท่านปกติปราศจากความเป็นสมณะ ปราศจากความ
ความเป็นพราหมณ์ แม้พระเจ้าแผ่นดินก็ยังถูกสมณะเหล่านั้นหลอกหลวงได้ โฉนคนอื่นจะไม่ถูกหลอกหลวง
ได้เล่า” (วิ.มหา. (ไทย) 1/88/77)

ปรากฏการณ์มูสาวาทบางครั้งก็เกิดขึ้นเป็นขบวนการ เพราะความอาฆาตมาดร้าย ความ
พยาบาทความผูกใจเจ็บ เช่นกรณีการโจมตีของนักการเมือง 2 ฝ่าย 2 ชั่วโมงในปัจจุบัน ซึ่งเกิดขึ้นในรัฐสภา
และมีอบเดินขบวนข้างถนน มีปรากฏแล้วในครั้งพุทธกาล แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงตกเป็นเหยื่อของพวก
ขบวนการรับจ้างด่ามาแล้ว โดยมีพระนางมาคันทिया ฝ่ายนับถือนักบวชเปลือย คู่แข่งของพระนางสามา
วดี ฝ่ายนับถือพระพุทธศาสนา ทั้งสองเป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทน พระพุทธเจ้าจึงถูกพวกปากรับจ้างของ
พระนางมาคันทिया ยกพวกคอยดักไปด่า ไปโจมตีทั่วทั้งเมือง คำด่ามีชื่อเรียกเฉพาะว่า “อ๊กโกสวัตถุ”
(ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/-/201-202) มี 10 ประการคือ ด่ากระทบชาติ (กำเนิด) กระทบโคตร (ตระกูล) การงาน
ศิลปะ โรค รูปพรรณสัณฐาน กิเลส อาบัติ และคำสบประมาทอย่างอื่นๆ เช่น “ไอ้สัตว์, ไอ้โจร, ไอ้ลา, ไอ้
สัตว์นรก (เนรียกะ) เป็นต้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนก็ถูกพวกปากรับจ้างตามด่า จนพระอรหันต์ทนไม่ได้
ทูลให้รับเสด็จหนีไปที่อื่น พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ถ้าเราหนีจากที่นี่ไปที่อื่นและถูกตามด่าอีกจะทำ
อย่างไร พระอรหันต์ทูลตอบว่าก็ต้องหนีอีกต่อไป พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นเราไม่ต้องหนีไปมีสิ้นสุด
หรือ ทำเช่นนั้นมิใช่วิสัยของพระพุทธเจ้า เรื่องเกิดที่ไหนก็ต้องให้สงบระงับที่นั่น เราอยู่เฉยๆ อยู่หนึ่งๆ
อย่างสงบ ไม่ต้องไปตอบโต้ เขาด่าจนเหนื่อย การด่าไม่ได้ผล เขาก็เลิกด่า คนจ้างด่าก็เลิกจ้าง เพราะจ้าง
ด่าไม่สำเร็จ เสียเงินไปเปล่าๆ คำด่าเป็นคำหยาบ เป็นมูสาวาท ไม่เป็นความจริง เป็นคำเท็จ ผู้มี
วิจญาณญาณย่อมไม่เชื่อ ไม่ฟัง ไม่ยึดถือ และสุดท้ายก็ยุติไปเอง เราต้องทำตัวเหมือนพญาช้างที่ก้าวสู่
สงคราม เป็นช้างทรงของพระราชาจะต้องเกรงกลัวหวาดหวั่นต่อลูกศรที่ยิงเข้ามา หรือศัตราวุธที่ทิ่ม
แทงเข้ามา แม้แต่พระราชายังไม่ทรงหวั่นไหว วิสัยของพระพุทธเจ้าจะหวั่นไหวได้อย่างไร ธรรมดาเรื่องที่
เกิดกับพระพุทธเจ้าที่ชั่วร้าย ไม่เกิน 7 วัน ก็จะสงบไปเอง แม้บุคคลธรรมดาสามัญ ก็พึงยึดแนวปฏิบัติ
เช่นนี้ไว้ไม่ให้เกิดไปสู่กระแสปรากฏการณ์มูสาวาทได้

บรรณานุกรม

1. คัมภีร์พระพุทธศาสนา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2556). **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

2. หนังสือภาษาไทย

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2561). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

3. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

Thea Dikeos. ABC News. **Teen's death highlights cyber bullying**. (23 กรกฎาคม 2552), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [trendhttps://www.abc.net.au/news/2009-07-23/teens-death-highlights-cyber-bullying-trend/1363362](https://www.abc.net.au/news/2009-07-23/teens-death-highlights-cyber-bullying-trend/1363362) (สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2561).

การบำบัดความเครียดเชิงประยุกต์กับหลักพุทธธรรม

Stress Relief Review through Buddhist Teaching Implementation

พระธรรมวชิรเมธี

Phra Dhamvajiramethee

วิโรจน์ คุ่มครอง

Viroj Koomkrong

ชัยชาญ ศรีหาณุ

Chaichan Srihanu

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Palisueksabuddhaghosa Nakhon Pathom Campus

E-mail: koom-krong9@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความต้องการนำหลักการและวิธีการของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อบำบัดความเครียดที่กลายเป็นปัญหาหลักของคนในสังคมไทยและคนทั่วโลกปัจจุบัน สังคมไทยมีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมและคำสอนของพระพุทธศาสนาอยู่แล้วจึงเป็นการง่ายเพื่อปรับใช้และแก้ปัญหาด้านเลือก นอกเหนือจากการบำบัดทั่วไปแล้ว โดยผู้เขียนมุ่งความสนใจไปที่การเข้าใจธรรมชาติและการพัฒนาจิตอย่างถูกต้องเชิงหลักการและการบวนการเป็นหัวใจของการพ้นจากปัญหา (ความทุกข์) ความเครียดเกิดกับจิตก่อนจนจิตปราศจากสติปัญญาคอยควบคุมจนกลายเป็นความเครียดเรื้อรังคือทุกข์ ซึ่งมีต้นเหตุมาจากจิตถูกปรุงแต่งด้วยอกุศลตลอดเวลาและเพิ่มความรุนแรงขึ้นซึ่งจะส่งผลให้เกิดวิบากคือทุกข์เวทนา คือความเครียดนั่นเอง พระพุทธเจ้าทรงเน้นการพัฒนากายภาพและจิตพร้อมกันตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิและการมีปัญญาญาณจะคอยรู้เท่าทันความคิดและปรากฏการณ์ทั่วไปในรูปของไตรลักษณ์เพื่อตัดวงจรของความคิดต่าง ๆ ที่หล่อเลี้ยงด้วยอกุศล ด้วยความรู้เท่าทันอกุศลจิตก็จะเปลี่ยนเป็นกุศลจิตทันที ซึ่งสามารถตัดความเครียดในระดับรากฐานที่จิตก่อนแล้วจึงค่อยๆ ปรับสภาพด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อลดความเครียดระดับกายภาพให้อยู่ในภาวะสมดุลและเป็นบวกกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมสังคมของไทย

Abstract

The article aims to apply the principles and methods of Buddhism to treat stress appeared as severe problem in Thai society as well as the world today. Thai society is already familiar with the culture and teachings of Buddhism, so it will be easy to apply and solve stress problems alternatively besides the recent conventional therapy. The author focuses on clear comprehension on stress and the right mental development and principled way, and the process as the heart of problems solution (Suffering End). Chronic stress is suffering previously caused by the mind which was concocted with unwholesomeness all the time and increasing immense degree enforcing the effected stress or suffering as the result of unwholesome mind. The Buddha emphasized physical and mental development at the same time by delivering the Threefold Training principle, namely precepts, concentration, and wisdom, for having right understanding of the thoughts and phenomena into basic nature of *Tilakkhana* to break the cycle of unwholesome thoughts. that are fed with unwholesomeness. By knowing the just happening unwholesome mind, it will immediately become wholesome mind, which can eliminate stress from its root, mind at first and then gradually adjust the environmental conditions to reduce the physical stress for its balance and positive with a consistent lifestyle as Thais have already accustomed with.

บทนำ

ความเครียดเป็นแรงผลักดันที่รุนแรงเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทั้งทางด้านจิตใจและร่างกาย (จำลอง ดิษยวณิช และพริ้มเพรา ดิษยวณิช, 2545: 1) โดยเฉพาะทางด้านจิตใจจะแสดงออกในหลายรูปแบบ เช่น ความกดดัน (Pressure) ความคับข้องใจ (Frustration) ความขัดแย้ง (Conflict) และความวิตกกังวล (Anxiety) เป็นต้น ซึ่งภาวะเครียดเกิดจากโครงสร้างทางจิตที่เกี่ยวข้องกับ “การยึดติดตัวตน” ความเครียดจะทำให้พฤติกรรมเบี่ยงเบนนำไปสู่ปัญหาต่างๆ ตามมา ดังนั้น ความเครียด คือ การปรับตัวต่อสิ่งที่มากระตุ้น (กุลธิดา สุภาคุณ, 2555: 5) พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเครียด คือ พฤติกรรมอันเกิดจากการสะสมความกดดันต่าง ๆ ไว้ในร่างกายและจิตใจ เนื่องจากความคิดไม่สามารถควบคุมได้ ทำให้รู้สึกถูกกดดัน ไม่สบายใจ วุ่นวาย กลัว วิตกกังวล ถือเป็นสิ่งคุกคามทางจิตใจ การประสบภาวะทางจิตเชิงลบในทุกวัน เช่น ผิดหวัง พ่ายแพ้ ประกอบกับการขาดกิจกรรมนันทนาการต่างๆ ทำให้ชีวิตขาดความสมดุลของร่างกายและจิตใจและเกิดความเครียด (Stress) ขึ้น(พรพรรณ ศรีโสภา, 2560: 79) ถ้าเครียดมากจนไม่สามารถระงับอารมณ์ได้จิตใจจะฟุ้งซ่านหงุดหงิด เนื่องจากความไม่สมดุลของระบบฮอร์โมนที่ทำหน้าที่ช่วยควบคุมการทำงานของระบบต่างๆภายใน ขณะเกิดความเครียดจะทำให้ต่อมหมวกไตหลั่งฮอร์โมนคอร์ติซอล (cortisol) เพิ่มขึ้น (วันทนา เนาว์วัน และอารมณ์ เอี่ยมประเสริฐ,

2563: 225) ซึ่งส่งผลในแต่ละบุคคล เช่นปวดศีรษะ ปวดหลัง อ่อนเพลีย เป็นต้น หากบุคคลนั้นต้องเผชิญกับความเครียดที่รุนแรงมากๆ อาจส่งผลให้บุคคลเสียชีวิต

มองในหลักการของพระพุทธศาสนา ความเครียดจัดเป็นความทุกข์ชนิดหนึ่งซึ่งเกิดจากจิตที่ประกอบด้วยอกุศลในระดับกลางคือ นิรวณ (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 23 ข้อ 64, หน้า 549) ถ้าเกิดความเครียดอย่างต่อเนื่องและรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ จนไม่สามารถควบคุมได้จะส่งผลทำผิดทุจริตทางกาย วาจาได้ พระพุทธศาสนาเน้นหลักธรรมเพื่อการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ โดยพัฒนาปัญญาหรือเพื่อเปลี่ยนจิตให้เป็นกุศลซึ่งจะสามารถสร้างภูมิป้องกันไม่ให้จิตตกอยู่ในภาวะเครียดซึ่ง การปฏิบัติตามหลักธรรมที่เหมาะสม ถูกต้องอย่างสม่ำเสมอสามารถลดภาวะความเครียด ทำให้จิตดำรงตนเองอยู่ในภาวะกุศลจิตเสมอ ความเครียดที่เกิดจากการคิดยึดติดในสิ่งต่าง ๆ ในฐานะเป็นตัวตนของตนเอง คนอื่นที่เที่ยงถาวร จนความคิดไม่สามารถตัดอารมณ์ก่อนได้ก็จะขาดลง ทำให้จิตเข้าสู่ภาวะปกติ ด้วยการดำเนินชีวิตอย่างมีสติปัญญา รู้เท่าทันความเป็นไตรลักษณ์ เข้าใจหลักอริยสัจ 4 ความเครียดก็จะหยุดทำงานทำให้ร่างกายและจิตใจเข้าสู่ภาวะสมดุล

แนวคิดเรื่องความเครียดทั่วไป

ความเครียด หรือ Stress มาจากภาษาละติน มาจากภาษาละติน คือ Strict หมายถึง ความตึงแน่น คล้ายความตึงของเส้นเชือกเมื่อถูกขึงไว้กับเสาและมีลูกตุ้มหนักๆ ร้อยอยู่กลางเส้นเชือกความตึงแน่นอันเกิดจากน้ำหนักลูกตุ้ม เทียบได้กับความเครียดของคนเรา (จำลอง ดิษยวณิช และพริ้มเพรา ดิษยวณิช, 2545: 1) ในช่วงศตวรรษที่ 17 แปลว่า ความยากลำบาก (Hardship) ความทุกข์ยาก (Adversity) และความทุกข์ทรมาน (Affliction) มาถึงช่วงศตวรรษที่ 18 และ 19 ได้เพิ่มความหมายว่า ความตึงเครียด (Strain) การถูกบีบบังคับ (Pressure) ความมุมานะ (Strong Effort) เข้าไปด้วย (นิเทศ ดินณะกุล, 2564) ความเครียด เป็นความกดดัน (Pressure) หรือแรง (Force) ที่มีต่อร่างกาย Walter B. Cannon เป็นคนแรกที่ใช้คำว่า Stress โดยให้ความหมายว่า ความเครียด เป็นสิ่งที่ทำให้ความสมดุลของบุคคลหายไป (Walter B. Cannon, 1963: 25) ความสมดุลในกรณีนี้ หมายถึง ความโน้มเอียงของพลังที่จะคงสภาพสิ่งแวดล้อมภายในให้คงที่มีความสมดุลแบบแกว่งของลูกตุ้ม ไม่ใช่การสมดุลแบบหยุดนิ่งโดยด้านหนึ่งของ ลูกตุ้ม คือความต้องการ (Need) อีกด้านหนึ่งคือความสำเร็จ (Fulfillment) (จำลอง ดิษยวณิช และพริ้มเพรา ดิษยวณิช, 2545: 3)

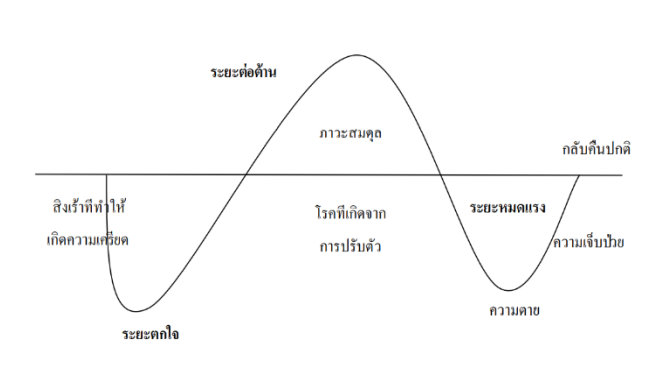
ในเชิงการแพทย์กล่าวถึงความเครียดไว้ 3 ลักษณะ คือ (1) ความเครียด เป็นปฏิกิริยาโต้ตอบของร่างกายมนุษย์ ในการขจัดสภาวะที่ขาด สมดุลของร่างกายจากสภาพปกติเช่น ภาวะการเจ็บป่วย การติดเชื้อ หรือภาวะที่ร่างกายไม่สมดุล อื่นๆ (2) ความเครียดเป็น แรงขับภายในร่างกาย เพื่อต่อต้านแรงที่กระทำจากภายนอก (3) ในเชิงจิตวิทยา ความเครียดเป็นตัวกระตุ้นทางด้านร่างกายและจิตใจที่ทำให้ บุคคลใดบุคคลหนึ่งเมื่อรับแรงกระตุ้นนั้นเกิดความเครียด (ดาราพรรณ ต๊ะปิ่นตา, 2551: 52)

เซลเย่ (Selye) กล่าวถึงผลกระทบของความเครียดว่าเมื่อร่างกายถูกควบคุมด้วยความเครียดหรือทำให้ เกิดความเครียด ทำให้ร่างกายของเราเปลี่ยนแปลงไป ขาดสมดุลและเมื่อร่างกายถูกคุกคาม

จะทำให้เกิดการตอบสนอง มีการเปลี่ยนแปลง ทางสรีรวิทยา ชีววิทยาและชีวเคมีของร่างกาย และการตอบสนองต่อสิ่งเร้าก่อให้เกิดความเครียดในแต่ ละบุคคลแตกต่างกันตามปัจจัยภายใน เช่น อายุ เพศ พันธุกรรม ส่วนปัจจัยภายนอก เช่น การรักษา ด้วยฮอร์โมน ยาและอาหาร นอกจากนี้ความเครียดหลายๆ ชนิดที่ เกิดขึ้นพร้อมๆกัน ซึ่งจะเพิ่มการ กระตุ้นความเครียด มีผลทำให้การต้านทานต่อสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดความเครียดลดลง (Selye, H, 1976: 1)

ความเครียด แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) ความเครียดในรูปแบบของสิ่งเร้าความเครียดจึงหมายถึง เหตุการณ์หรือตัวการที่ ก่อให้เกิดความเครียด 2) ความเครียดในรูปแบบของการตอบสนอง ความเครียดจึงเป็นการตอบโต้ต่อสิ่งเร้า ที่เข้ามาทำอันตรายหรือคุกคาม 3) ความเครียดในรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ความเครียดจึง เป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งเร้า โดยบุคคลรับรู้และประเมินสิ่งเร้าที่เร้า ที่เข้ามา กระทบว่าไม่สามารถรับมือได้เนื่องจากศักยภาพในตนเอง มีน้อยกว่าความรุนแรงของสิ่งเร้า

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับความเครียดมี 3 ทฤษฎี ได้แก่ (1) **ทฤษฎีเชิงสิ่งเร้า** (Stimulus-Oriented Theories) เชื่อว่า ความเครียดเกิดจากสิ่งเร้า ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมรอบตัว บุคคล ความเครียดเกิดจากการประสบกับเหตุการณ์คับขันจนส่งผลให้ปฏิกิริยาตอบสนองไม่เหมาะสมที่เกิดขึ้นจากผลต่อเนื่อง เช่น ตกงาน การตายของสมาชิกในครอบครัว หรือความเครียดเรื้อรังเป็น ช่วงๆ เช่น การสอบ การขับรถ การผ่าตัด หรือสิ่งทำให้เกิดความเครียดเรื้อรังเรื่อยๆ เช่น มีปัญหาด้านการเงิน ปัญหาทางเพศ (จำลอง ดิษยวณิช และพริ้มเพรา ดิษยวณิช, 2545: 5) (2) **ทฤษฎีการตอบสนอง** (Response-Oriented Theories) เชื่อว่า ความเครียดเป็นภาวะของร่างกายที่มีการเปลี่ยนแปลงของส่วนต่างๆ Selye เชื่อว่า การเกิดขึ้นของความเครียด มีด้วยกัน 3 ระดับ คือ (1) ระดับตกใจ(Alarm Reaction) เป็นระยะแรกที่ เกิดขึ้น เมื่อร่างกายเผชิญกับสิ่งเร้า ซึ่งแบ่งย่อยเป็น 2 ระยะคือ ระยะโต้ตอบต่อสิ่งเร้าทันทีอาจสู้หรือหนี (Shock Phase) ระยะนี้มีผลต่อการกระตุ้นของระบบประสาทอัตโนมัติซิมพาเทติส และระยะต้านช็อก (Counter Shock Phase) เป็น การที่ร่างกายเกิดปฏิกิริยาย้อนกลับ ทำให้หายใจเร็วขึ้น ความดันโลหิตสูงขึ้น (2) ระดับต้านทาน (Stage of Resistance) หรือระยะปรับตัวของร่างกายต่อสิ่งเร้าที่ทำให้สภาพทั่วไปของร่างกายดีขึ้น อาการต่างๆ หายไป ช่วยให้พลังงานที่สูญหายไปกลับคืนมาและยังเป็นระยะที่ช่วยซ่อมแซมร่างกายส่วนที่ถูกทำลายในระยะแรก (3) ระดับหมดแรง (Stage of Exhaustion) ถ้าสิ่งเร้าที่ก่อความเครียดยังไม่ได้รับการแก้ไข ร่างกายก็จะหมดแรง จนเกิดโรคต่างๆ อาจถึงแก่ความตายได้หากความเครียดยังไม่ลดลง (ดูภาพ 1) (Hans Selye, 1978: 1) (3) **ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์**(Interaction Theories) ถือว่า ความเครียดเป็นปฏิสัมพันธ์ไม่เหมือนกันในแต่ละคน ความเครียดเกิดขึ้นจากการประเมินสถานการณ์นั้นๆ ของบุคคลความเครียดที่เกิดขึ้นกับคนเรา จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ 3 สิ่ง คือ บุคคล สิ่งแวดล้อมภายนอกและการประเมินความเครียดของบุคคล ดังนั้น เมื่อร่างกายเกิดความเครียดขึ้นจะมีปฏิกิริยาต่างๆ เกิดขึ้นในร่างกายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย อารมณ์ และการแสดงพฤติกรรม เมื่อเกิดความเครียดจะต้องมีการพัฒนาและปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นเพื่อให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในภาวะที่สมดุลเพื่อมีชีวิตต่อไป

แผนภูมิที่ 1 แสดงการเปลี่ยนแปลงของร่างกายเมื่อเผชิญกับสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดความเครียด ของ Selve

สาเหตุของความเครียด

Lazarus R.S. and Folkman กล่าวว่า ความเครียดที่เกิดขึ้น จะกระตุ้นให้บุคคลเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบต่อสิ่งที่มีมารบกวน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัว เพื่อขจัดความเครียดที่เกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ ซึ่งถ้าใช้กลไกที่ถูกต้องเหมาะสม การปรับตัวก็จะเป็นปกติถ้าใช้กลไกการปรับตัวไม่ถูกต้องก็จะเกิดความผิดปกติทั้งทางร่างกายและจิตใจขึ้น การเกิดความเครียดจึงมีทั้งจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในตัวบุคคล (Garland, La Retta M. & Bush, Carol T., 1982: 11) สุญารินทร์ สิทธิวงค์ กล่าวว่า สาเหตุทำให้เกิดความเครียดมี 10 ด้านคือ 1) ปัจจัยด้านพันธุกรรม (Genetic factor) ได้แก่การทำงานของระบบต่างๆ ภายในร่างกาย ผิดปกติตลอดจนโรคที่ถ่ายทอดทางพันธุกรรม 2) ปัจจัยด้านกายภาพและเคมี (Physical and chemical factor) 3) ปัจจัยด้านจุลินทรีย์และปรสิต (Microorganism and parasites factor) เช่น แบคทีเรีย ไวรัส พยาธิต่างๆ เป็นต้น 4) ปัจจัยด้านจิตใจ (Psychological factor) ได้แก่ สภาพการเจริญเติบโต ที่มีการเปลี่ยนแปลง ตามวัย 5) ปัจจัยด้านชนบประเพณีวัฒนธรรม (Culture factor) เนื่องจากสภาพทางสังคม การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มนุษย์จะต้องมีการปรับตัวเพื่อให้อยู่ในสังคมได้ 6) ปัจจัยด้านการเผชิญหน้ากับสิ่งที่ต้องตัดสินใจ (Endure shock factor) การเผชิญกับสิ่งแวดล้อมที่เคร่งครัด หากบุคคลไม่สามารถตัดสินใจได้ก็จะเกิดความวิตกกังวลเกิด ความซึมเศร้าอย่างรุนแรงหรือเฉยชาเหมือนไม่มีชีวิตจิตใจ 7) ปัจจัยด้านการอพยพ (Migration factor) การที่ต้องโยกย้ายเปลี่ยนสถานที่ทำงาน หรือที่พัก อาศัยทำให้บุคคลต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ซึ่งก่อให้เกิดความเครียดได้ 8) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (Economic factor) ได้แก่ ฐานะการเป็นอยู่ที่ขัดสน ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาสังคม 9) ปัจจัยด้านการประกอบอาชีพ (Occupation factor) อาชีพที่มีความรับผิดชอบสูงหรือมีการแข่งขัน หรือมีความซ้ำซากน่าเบื่อจะทำให้บุคคลนั้นเครียดได้ง่าย 10) ปัจจัยด้านเทคโนโลยีทางสังคม (Technologies and societies factor) ได้แก่ เทคโนโลยีด้านอุตสาหกรรมก่อให้เกิดปัญหาด้านมลภาวะเทคโนโลยีด้านการแพทย์ก่อให้เกิดปัญหาการใช้ยา นอกจากนั้นวิวัฒนาการทางเทคโนโลยี ทำให้มนุษย์ใช้เครื่องทุ่นแรงต่างๆ จึงก่อให้เกิดปัญหา

ขาดการ ออกกำลังกายในที่สุดก็เกิดโรคต่างๆ เช่น โรคความดันโลหิตสูงโรหิวใจ (สุญารินทร์ สิทธิวงศ์, 2544)

ผลกระทบของความเครียด

ความเครียดนั้นเกิดขึ้นได้กับทุกคน แต่จะมากบ้าง น้อยบ้าง ตามสาเหตุของความเครียดนั้นๆ ความเครียดนั้นก่อให้เกิดผลทั้งข้อดี และข้อเสีย ข้อดีของความเครียดนั้น จะช่วยเพิ่มความกระตือรือร้นในการทำงาน ส่วนข้อเสียนั้น คือ จะก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับบุคคลที่เกิดความเครียด (พสุ เดชะรินทร์, 2536: 83-96) คือ (1) *ด้านพฤติกรรม* ความเครียดอาจก่อให้เกิดความเบี่ยงเบนทางพฤติกรรมโดยจะมีพฤติกรรมในลักษณะที่ผิดแปลกไปจากธรรมดา เช่น ทำให้ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ หรือถึงขั้นทำร้ายตนเองและผู้อื่น (2) *ด้านจิตวิทยา* ความเครียดส่งผลต่อสุขภาพจิตของบุคคลต่างๆ ด้วย ยกตัวอย่างเช่น นอนไม่หลับ อารมณ์แปรปรวน (3) *ด้านสุขภาพ* บุคคลที่มีความเครียดมักจะประสบปัญหาเรื่องโรคหิวใจ ความเครียดยังนำไปสู่อาการเส้นเลือดฝอยในสมองแตกหรือก่อให้เกิดอาการปวดหัว ปวดท้องได้

ความเครียดที่ทำให้ระบบประสาทอัตโนมัติและ ระบบต่อมไร้ท่อทำงานร่วมกับสมองส่วนที่เรียกว่าไฮโปทาลามัส เป็นสมองส่วนสำคัญที่จะตอบสนองต่อสภาวะความเครียดของคนเรา ไฮโปทาลามัส มีหน้าที่ 2 ประการ คือ ควบคุมการทำงานของระบบประสาทอัตโนมัติ และกระตุ้นการทำงานของต่อมพิทูอิทารี (Pituitary Gland) ผลการกระตุ้นจะส่งผลให้ร่างกายอยู่ในภาวะเตรียมพร้อมที่จะสู้หรือถอยหนี เป็นภาวะเดียวกับที่ Selye ค้นพบ

อาการต่างๆ ของความเครียดมี 4 ด้านได้แก่ 1) *ด้านพฤติกรรม (Behavioral)* อาการที่ผิดปกติทางการแสดงออก 2) *ด้านอารมณ์* ได้แก่ การเกิดอารมณ์หงุดหงิด ฉุนเฉียวง่าย กำลังใจสับสนเศร้า เบื่อง่าย 3) *ด้านอวัยวะ* ได้แก่ อาการหิวใจเด่นแรง หายใจถี่กระเพาะอาหารปั่นป่วน เหงื่อออกง่าย กว่าปกติปากคอแห้ง ปัสสาวะบ่อย อาจท้องเสียหรือท้องผูก ด้านกล้ามเนื้อ ได้แก่ อาการมือสั่น เส้นกระดูกกล้ามเนื้อยึดตึง ปวดหลัง ด้านพฤติกรรม เช่น ลูกลึกลอน เดินตัวเกร็ง นอนไม่หลับ ความต้องการทางเพศลดลง ประสบอุบัติเหตุบ่อยขึ้นหรือพบแพทย์บ่อยขึ้น อาการทางกายที่พบบ่อย คือ อาการอ่อนเพลียไม่มีแรง ปวดศีรษะ ปวดหลัง ปวด กล้ามเนื้อเกร็ง หัวใจเต้นเร็ว ใจสั่น แน่นหน้าอก หายใจลำบากเสียแปลบที่ปลายมือปลายเท้า ปวดท้อง ท้องอืด ท้องเดินและบางคืนปัสสาวะบ่อย (สันต์ หัตถิรัตน์, 2536: 5-7)

การบำบัดความเครียดทั่วไป

วิธีการบำบัดหรือการจัดการความเครียดโดยทั่วไป แนวทางการจัดการความเครียดมีขั้นตอน คือ 1) *การสำรวจความเครียดที่เกิดขึ้นกับตนเอง* สังเกตจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และพฤติกรรม ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละคน 2) *การระบุสิ่งที่ก่อให้เกิดความเครียด (Identify the stressor)* อาจมาจาก สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สังคมสัมพันธภาพ เศรษฐกิจ การทำงาน เหตุการณ์สำคัญในชีวิต วิธีการดำเนินชีวิต สุขภาพ เป็นต้น 3) *การค้นหาสาเหตุของสิ่งที่ก่อให้เกิดความเครียด* 4) *การเลือกวิธีการจัดการกับความเครียดที่เหมาะสมและนำไปใช้* แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) *กลยุทธ์*

ในการจัดการกับความเครียดเพื่อลดกลุ่มอาการของความเครียด เมื่อประสบกับความเครียดจะเกิดปฏิกิริยาตอบสนองต่อความเครียดได้แก่ ปฏิกิริยาสู้หรือหนี ซึ่งจะกระตุ้นการทำงานของระบบประสาทซิมพาเทติก ขึ้นนี้เน้นเทคนิคการผ่อนคลายจะเป็นปฏิกิริยาการตอบสนองที่ตรงกันข้ามกับปฏิกิริยาตอบสนองต่อความเครียด เช่นการฝึกการหายใจ การผ่อนคลายกล้ามเนื้อแบบก้าวหน้า การนวด การออกกำลังกาย การนิกภาพ การทำสมาธิ การแช่น้ำอุ่น การทำงานอดิเรก (2) *กลยุทธ์การจัดการกับสิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดความเครียด* แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม (ก) *การจัดการกับความเครียดด้วยวิธีการจัดการกับปัญหา* เป็นวิธีการกระทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อออกจากสิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดความเครียด เช่น การลดระดับความต้องการของบุคคล ความเครียดที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ การแก้ปัญหา การตัดสินใจ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking) การบริหารเวลา (Time management) การสื่อสาร (Communication) การแก้ไขความขัดแย้ง และการเจรจาต่อรอง (Conflict resolution and negotiation) งบประมาณ (Budgeting) (ข) *การจัดการกับความเครียดด้วยวิธีการจัดการกับความคิด* บุคคลส่วนใหญ่มักจะคิด รับรู้ และจินตนาการถึงสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียดว่าเป็นอันตรายมากเกินไปกว่าความเป็นจริงการจัดการความเครียดด้วยวิธีนี้จะช่วยปรับวิธีคิดของบุคคลในสถานการณ์นั้นแทนความคิดที่ไม่เหมาะสม (Maladaptive thought) เช่น การปรับพฤติกรรมความคิด (5) *การประเมินผล* (Evaluation) เป็นการประเมินประสิทธิภาพและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้วิธีการจัดการกับความเครียด (พรพรรณ ศรีโสภา, 2560)

ความเครียดและการลดภาวะเครียดตามหลักพุทธศาสนา

ความเครียดตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นอาการของจิตที่เป็นอกุศลจิต ซึ่งส่งผลให้เกิดอกุศลวิบากคือทุกข์เวทนาทั้งกับจิตและส่งผลทางร่างกายของบุคคลเชิงลบ ดังนั้นการพัฒนาทางกายภาพและการพัฒนาจิตให้มีความรู้ธรรมชาติดของจิตที่กำลังเกิดขึ้นมากกว่าด้านกายภาพ โดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีลสมาธิปัญญา (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 20 ข้อ 87, หน้า 312) ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติธรรมของผู้ต้องการหลุดพ้นจากทุกข์ ศีลเป็นข้อปฏิบัติเพื่อควบคุมกาย ส่วนจิตควบคุมด้วยการฝึกจิตให้มั่นคงเป็นสมาธิ และมีสติปัญญาคอยกำกับโดยการเจริญวิปัสสนาภาวนาให้มีเห็นประจักษ์หลักไตรลักษณ์ตามกรอบอริยสัจ 4 เมื่อรู้ธรรมชาติดแล้วย่อมสามารถจัดการกับความเครียดซึ่งเป็นอาการของจิตได้ง่ายขึ้น

จิต คือธรรมชาติดู มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วมาก และจิตนี้แบ่งเป็น 3 อย่างกว้างๆ คือ อกุศลจิตหรือจิตฝ่ายดีซึ่งจะส่งผลให้เกิดสุขเวทนา อกุศลจิตหรือจิตฝ่ายไม่ดีซึ่งจะส่งผลให้เกิดสุขเวทนา ละอภัยกตาจิตหรือจิตกลางๆ การทำงานหรือพฤติกรรมของจิตอย่างถูกต้อง จิตไม่ได้เครียดตลอดเวลา แต่เนื่องมาจากปัจจัยที่ปรุงแต่ง คือ ความคิดที่ผูกมัดกับจิต “จิตนี้ผู้มอง แต่จิตนั้นแลเศร้าหมองเพราะอุปกิเลสที่เกิดขึ้นภายหลัง” (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 20 ข้อ 51, หน้า 9) แต่ธรรมชาติของจิต ไม่อยู่กับที่ ดันรนกวัดแกว่งออกไปหาสิ่งมัวหมองคืออุปกิเลสโดยไม่หยุดหย่อน จิตจึงคิดฟุ้งซ่านได้ง่าย จิตนั้นมีกระบวนการรับรู้คือเกิด-ดับ ตามหลักปัจจุสมุปบาท ซึ่งว่าด้วยกระบวนการ

เวียนว่ายตายเกิด (ภพชาติ) เกี่ยวกับระบบการทำงานของจิต โดยเฉพาะช่วงวงจรของ ญาณ-นามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา เพราะเป็นช่วงที่จิตจะอยู่ในสภาวะปกติหรือเสีย อันส่งผลต่อสุขภาพจิตโดยตรง ตามหลักปฏิจจสมุปบาท (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 16 ข้อ 1-10, หน้า 1-16)

กระบวนการหรือพฤติกรรมของจิตนี้เป็นฝ่ายที่นำไปสู่การผลคืออกุศลจิต ซึ่งโดยปกติคนทั่วไปมักขาดสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันจนปล่อยให้จิตของตนเองเกิดความทุกข์ จิตใจไม่ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ อย่างที่ควรเป็น เนื่องจากคุณสมบัติของจิตถูกปรุงแต่งด้วยอกุศลจิต ในขณะที่เดียวกันหากต้องการให้จิตไม่เกิดความเครียดก็ต้องพัฒนาจิตของตนเองให้เป็นกุศล ซึ่งจะทำให้ไม่เกิดความเครียดนั่นเอง ซึ่งต้องอาศัยความรู้ที่ถูกต้องและหลักการเจริญสติสัมปชัญญะสม่ำเสมอ โดยหลักการคือ เมื่อจิตมีสติสัมปชัญญะก็จะทำให้จิตเป็นกุศล ซึ่งจะส่งผลให้เกิดสุขเวทนาแทนที่ทุกขเวทนา

อาการเครียดของบุคคลส่วนหนึ่ง ก็มีผลมาจากจิตใน 6 อย่างนั้น ด้วยเหตุที่ว่าอาการเครียดนั้น มักจะมีความสัมพันธ์กับจิต นิสัยส่วนหนึ่งของผู้ที่มีความแสดงออกมาให้เห็นทางใบหน้าจะมีลักษณะหน้าเจ้า หน้าอคงสัน แล้วก็แสดงวาทจาหยาบคายจากนั้นก็จะมีมองซ้าย ดูขวาหยาบคายเอาสิ่งของ ไม้หรือมิด เป็นต้น มุ่งจะทำร้ายหรือขว้างปา มนุษย์มีอุปนิสัยหรือมีความอดทนไม่เหมือนกัน บางคนอาจจะใช้เวลานาน กว่าที่จะหายโกรธแต่บางคนแม้จะถูกว่ากล่าวด้วยคำเลวทรามหยาบคาย เพียงใดก็ตาม แต่ก็โกรธ ทั้งยังสามารถสมานใจตนเองไว้ได้ยังพูดจาที่อยู่เปรียบเหมือนรอยขีดในน้ำย่อมหายไปเร็วไม่ติดอยู่นาน (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 23 ข้อ 74, หน้า 168)

ความเครียดจัดเป็นวิบากจิตที่เกิดจากจิตที่ถูกปรุงแต่งด้วยอกุศลจิตในระดับความเข้มข้นต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสาเหตุของความเครียดไว้หลายประการ แต่โดยธรรมชาติแล้วความเครียดระดับลึกเกิดจากอกุศลจิต ซึ่งเป็นรากเหง้าของอกุศลกรรมต่างๆ เป็นทางให้เกิดสุขภาพจิตเสีย โดยการเปลี่ยนจิตให้เป็นกุศลก็จะบรรเทาความเครียด ซึ่งจะก่อเกิดสุขภาพจิตดี อกุศลเป็นมลทินความมัวหมองหรือความไม่บริสุทธิ์ โดยรวมที่มี 9 ประการ คือ 1) โภคะ ความโกรธ 2) มกขะ ความลบหลู่คุณท่าน 3) อิจฉา ความริษยา 4) มัจฉริยะ ความตระหนี่ 5) มายา มารยา 6) สาถะเยยะความโอ้อวด หลอกลวง 7) มุสาวาท การพูดเท็จ 8) ปาปิจฉา ความปรารถนาลามก 9) มิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิด (นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร, 2561: 120) การเกิดความเครียดเนื่องมาจากการขาดสติปัญญารู้เท่าทันจนทำให้ความเครียดเพิ่มกำลังความรุนแรงขึ้น

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อบำบัดความเครียด

การบำบัดความเครียดตามหลักพุทธธรรมคือ การนำหลักธรรมคำสอนที่เหมาะสมให้มีการบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตโดยการปรับจิตให้มีกุศลอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะปัญหาด้านความเครียด มีสติสัมปชัญญะให้รู้คุณสมบัติของตนเองที่กำลังเป็นกุศลหรืออกุศล ปรับพฤติกรรมทางกาย วาจาให้อยู่ในกรอบของกุศลจิตแสดงออกมาซึ่งจะทำให้จิตเป็นสุขซึ่งจะส่งผลให้ระดับความเครียดและนำไปสู่การพัฒนาจิตขั้นสูงคือปัญญาญาณ บรรลุมรรคผล ดับทุกข์ได้ทุกอย่าง จิตอยู่

เหนือความทุกข์และกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลาย หลักธรรมคือองค์ธรรมที่ทำให้จิตตั้งอยู่ในกุศลจิต และส่งผลต่อการบำบัดความเครียด คือ

1) หลักอริยสัจ 4 (Four Noble Truth)

หลักคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่รวมทุกอย่างของพระพุทธศาสนา เปรียบดังรอยเท้าช้างที่เป็นยอดคือที่รวมของรอยเท้าของสัตว์ เพราะรอยเท้าช้างเป็นรอยเท้าขนาดใหญ่ แม้นันใด กุศลกรรมบถทั้งหมด ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน นับเข้าในอริยสัจ 4 (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 12 ข้อ 300, น. 329) อริยสัจ 4 จึงถือเป็นหลักการสูงสุดที่นำไปเป็นกรอบในการแก้ปัญหาได้ ประกอบด้วย (1) ทุกขอริยสัจ หมายถึง ความจริงคือทุกข์โดยสรุปคือ ทุกข์เพราะยึดมั่นในชั้น 5 (พุทธทาสภิกขุ, 2545, น.18) ซึ่งเกิดจากความคิดปรุงแต่งที่เป็นอกุศล ซึ่งความความเครียดก็จัดอยู่ในความทุกข์ ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นจริงและควรรู้สภาพความเครียดอย่างถูกต้องตามเป็นจริง 2) ทุกขสมุทัยสัจ ได้แก่สาเหตุของทุกข์คือความเครียดในกรณีนี้ คือ ความอยากหรือค้นหาเป็นภาวะที่ควรละหรือปล่อยวาง หรือไม่ก็ลดกำลังความรุนแรงลงเพื่อตัดวงจรของการระดับของความเครียด 3) ทุกขนิโรธ คือความดับทุกข์ เป็นเป้าหมายหลักในที่นี้คือ การละความเครียดไม่ให้เกิดขึ้น เป็นเป้าหมายของการแก้ปัญหาในที่นี้คือการทำให้จิตกับร่างกายอยู่ในภาวะสมดุล และ 4) มรรค คือวิธีการกำจัดความเครียด โดยการดำเนินตามหลักอริยมรรค 8 ซึ่งย่อลงเป็น ศีล สมาธิปัญญาตนเอง (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 20 ข้อ 87, น. 312)

ตามกรอบแนวคิดอริยสัจ 4 ทำให้เกิดสัมมาทิฐิว่า ชีวิตของมนุษย์ทุกคน เป็นกระบวนการแห่งของการต้องประสบความทุกข์ตลอดเวลา ทำให้เกิดความดิ้นรน ยากลำบากในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเครียดในระดับต่างๆ การรู้อย่างถูกต้องก็จะเกิดความเมตตา ไมโกรธเคืองคนอื่นที่ต้องจมอยู่กับความทุกข์เสมอภาคกันทุกคน หากยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ผู้ต้องการให้เรียนรู้ความเครียดอย่างเข้าใจและไม่ไปยึดมั่น อยากให้ความเครียดดับไป แต่ต้องเปลี่ยนเหตุปัจจัย คือการพัฒนาจิตให้เป็นกุศลด้วยการเจริญปัญญาญาณให้เกิดขึ้น

ขั้นที่ 1 ทุกข์ คือ การรู้สภาพปัญหาของความเครียดว่าเกิดจากความคิดฟุ้งซ่าน เป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจความคับข้อง ติดขัด กัดค้น บีบคั้น ซึ่งเมื่อว่าอย่างกว้างที่สุดก็คือ ภาวะที่จิตตกอยู่ในภาวะสังขารหรือนามรูป หรือชั้น 5 เป็นเรื่องธรรมดาของโลกและชีวิตตกอยู่ในอำนาจของกฎธรรมดาเป็นของไม่เที่ยงแท้คงที่ถูกรบกวนเหตุปัจจัยต่างๆ กัดค้นบีบคั้น และขึ้นต่อเหตุปัจจัย ไม่มีตัวตนที่จะอยู่ในอำนาจบังคับไม่ให้มันเกิดขึ้นหรือดับไปตามความอยากของความคิดได้ สำหรับทุกข์นี้ผู้ปฏิบัติต้องรู้ว่าหน้าที่เพียงกำหนดรู้ คือ ทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตให้ชัด เรียกว่า ปริยญา เราไม่มีหน้าที่เอาความเครียดมาแบกไว้หรือคิดขัดเคืองเป็นปฏิกิริยากับความทุกข์คือความเครียด หรือห่วงกังวล อยากหายเครียดเพราะคิดอย่างนั้นมีแต่จะทำให้ความเครียดเพิ่มขึ้น ความเครียดแก้ได้แต่เราก็กแก้ด้วยความอยาก แต่ต้องแก้ด้วยรู้เท่าทันและกำจัดเหตุของมันดังนั้นจะอยากไปก็ไม่มีประโยชน์ มีแต่โทษเพิ่มขึ้น ขั้นนี้นอกจากกำหนดรู้แล้วก็เพียงวางใจ เมื่อกำหนดรู้ทุกข์หรือเข้าใจปัญหา เรียกว่า ทำปริยญาแล้วก็ป็นอันปฏิบัติหน้าที่ต่อความเครียดหรือต่อปัญหาเสร็จสิ้น ฟังก้าวไปสู่ขั้นที่สองทันที

ขั้นที่ 2 สมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์หรือสาเหตุของปัญหา ได้แก่ เหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้าสัมพันธ์ขัดแย้งส่งผล สืบทอดกันมาจนปรากฏเป็นสภาพบีบคั้น กัดดัน คับข้อง ติดขัด อึดอัด ให้ต้องดิ้นรน ไม่อยู่ในอาการปกติ ซึ่งทำให้เกิดความเครียดขึ้น จากนั้นให้ละคือการไม่ต่อเติมเสริมกำลังให้ความเครียดตัวเหตุใกล้ที่มีกระตุ้นให้เกิดความเครียดคือ ตัณหา มองเห็นการสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัย ให้เกิดความเครียดหรือความทุกข์เริ่มแต่่อวิชาตามหลักปฏิจจสมุพบาทเมื่อประสบทุกข์หรือปัญหาจำเพาะแต่ละกรณี เมื่อสืบค้นวิเคราะห์และวินิจฉัยจับมูลเหตุของปัญหา ซึ่งจะต้องกำจัดหรือแก้ไขปัญหาคือความเครียดได้แล้วก็เป็นอันเสร็จสิ้นการคิดขั้นที่สอง

ขั้นที่ 3 นิโรธ คือความดับทุกข์ความพ้นทุกข์คือการพ้นจากความเครียด เป็นภาวะไร้ทุกข์ภาวะพ้นปัญหา หมดหรือปราศจากปัญหา เป็นจุดหมายที่ต้องการ ซึ่งต้องทำให้ปรากฏ (สังคิกิริยา) หรือประจักษ์แจ้ง ทำให้เป็นจริง ทำให้สำเร็จหรือบรรลุถึง ในขั้นนี้จะต้องกำหนดได้ว่าจุดหมายที่ต้องการคือการไม่ต่อวงจรของการเกิดความเครียดให้รุนแรงขึ้น ซึ่งเป็นการตั้งจิตให้น้อมไปหาความดับของความเครียด ความคิดปรุงแต่งจิตทั้งหลาย

ขั้นที่ 4 มรรค คือ ทางดับทุกข์ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์คือความเครียดหรือวิธีแก้ความเครียดได้แก่วิธีการและรายละเอียดสิ่งที่จะต้องปฏิบัติเพื่อกำจัดเหตุปัจจัยของปัญหาในขั้นนี้คือตัณหา ความอยาก ให้เข้าถึงจุดหมายที่ต้องการ ซึ่งคนเครียดมีหน้าที่ภาวนาคือ ปฏิบัติหรือลงมือทำสิ่งที่พึงทำในขั้นของความคิดก็คือ กำหนดวางวิธีการแผนการและรายการสิ่งที่ต้องทำ ซึ่งจะช่วยให้แก้ไขสาเหตุของปัญหาได้สำเร็จ โดยสอดคล้องกับจุดหมายที่ต้องการ การทำในขั้นนี้คือการดำเนินชีวิตตามไตรสิกขาและใช้สติปัญญาในการรู้เท่าทันความเครียดที่กำลังเกิดขึ้นส่งผลต่อจิตใจและสภาพร่างกาย อารมณ์ พฤติกรรมของตนเอง

2) หลักไตรลักษณ์ (Tilakkhana)

หลักไตรลักษณ์คือธรรมชาติของสรรพสิ่ง ไตรลักษณ์แปลว่าลักษณะ 3 ประการ หมายถึงสามัญลักษณะคือ กฎธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งปวงอันได้แก่ 1) อนิจจลักษณะ ความไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา 2) ทุกขลักษณะ ความเป็นทุกข์คือ มีความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และ 3) อนัตตลักษณะ ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้เช่น ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป ไม่สามารถบังคับจิตใจให้เป็นไปตามปรารถนา เป็นต้น (พระธรรมโกศาจารย์, 2549: 31-46) ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมาย 3 อย่างอันให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดามัน เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาปัญญาในระดับภาวนา คือการปล่อยให้ความคิดหรือความเครียดซึ่งเป็นความจริงแท้ในสภาวะธรรมและเหตุการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นและดับไปโดยใช้สติสัมปชัญญะและความพยายามตามรู้ความเกิด-ดับของสิ่งที่ปรุงแต่งจิตและอาการของจิตเองซึ่งเกิด-ดับตลอดเวลา

การรู้แจ้งความจริงที่เป็นสิ่งกำลังปรากฏอยู่คือความเครียดโดยสังเกตจากความคิดฟุ้งซ่าน การเปลี่ยนแปลงของร่างกายซึ่งเกิดจากปฏิกริยาทางเคมีทำให้ร่างกายกัดดัน โดยเพียงให้รู้ว่าคุณเครียด

ซึ่งรวมอยู่ในรูปธรรมและนามธรรมทุกอย่างไม่เที่ยง เป็นทุกข์บีบคั้นให้อยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน ของตนเพราะไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตาม เมื่อรู้โดยแท้จริงแล้วก็จะเกิดความรู้ชนิดที่ จิตใจจะไม่อยาก เป็นอะไรด้วยความยึดถือแต่ถ้าต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใดๆ ก็เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วย อำนาจของปัญญาไม่เกี่ยวข้องด้วยอำนาจของตัณหา การปฏิบัติอย่างนี้จะช่วยตัดวงจรของความเครียด ไม่ให้เกิดขึ้น หากยังมีปรากฏอยู่ก็จะช่วยบรรเทาความเครียดลงได้ ไม่ให้เพิ่มความรุนแรงจนมีผลต่อ ร่างกาย อารมณ์และพฤติกรรมจนเกิดอันตรายได้

การเจริญสติสัมปชัญญะตามรู้เห็นความเป็นไตรลักษณ์ของความเครียด สามารถทำได้โดย การมีสติระลึกรู้ทั่วพร้อม กำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง การมีสติกำกับดูสิ่งต่างๆ และความเป็นไปทั้งหลายโดยรู้เท่าทันตามสภาวะคือความเครียดที่กำลังเกิดขึ้นและปล่อยให้ดับไป ไม่ถูก ครอบงำด้วยความยินดี (Positive) ยินร้าย (Negative) ที่ทำให้มองเห็นผิดไปจากความเป็นจริงคือไตร ลักษณ์ เพราะตามอำนาจกิเลส โดยใช้ฐานของการตั้งสติสัมปชัญญะ 4 อย่าง คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ม.ป.ป.: 395)

(1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสภาพของทางกาย ให้รู้เห็นตามเป็น จริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา วิธีปฏิบัติมีหลายอย่าง คือ อานาปานสติกำหนดลม หายใจ 1 อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ 1 สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหว ทุกอย่าง 1 ปฏิกุลมณสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ 1 ธาตุ มนสิการ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ 1 นวสีวลิกา พิจารณาซากศพใน สภาพต่างๆ อันแปลกกันไปใน 9 ระยะเวลาให้เห็นคติธรรมตาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จัก เป็นเช่นนั้น โดยให้สักว่ารู้ และน้อมไปสู่ความเป็นไตรลักษณ์

(2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า ความเครียดที่เกิดขึ้นเป็นแต่เพียงความรู้สึกคือเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วย ความรู้สึกชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดีทุกข์ก็ดีเฉยๆ ก็ดีทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสตามที่เป็นไปอยู่ใน ขณะนั้นๆ โดยไม่เข้าไปต้องการอยากให้เป็นไปตามความคิด และไม่มีเป้าประสงค์ใด ๆ

(3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่ เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตที่เป็นตัวเครียดและเป็นเหตุ ปัจจัยสำคัญให้ความเครียดเพิ่มความรุนแรงขึ้น ด้วยความรู้ว่ามีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว พึงชานหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ ใดๆ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ ไม่ ต้องการอยากให้เป็นไปตามอำนาจของตนและไม่สร้างเป้าหมายใด ๆ

(4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม คือสภาพความเครียดและ เหตุการณ์ทั้งหลายที่กำลังปรากฏร่วมและสนับสนุนให้เกิดความเครียด ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่ เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลายได้แก่ นิวรรณ์ 5 ชั้น 5 आयตนะ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

วิธีการเจริญสติสัมปชัญญะมีอำนาจในการทำให้ความคิดหยุด และไม่เพิ่มวงจรให้ความคิดรุนแรงขึ้นและให้ตัดความเครียดนั้นโดยการยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ในลักษณะให้เห็นความเกิด-ดับของความเครียดซึ่งเป็นสภาพของจิต การทำความรู้สึกตัวโดย “ให้รู้สึกตัว” เมื่อเกิดความเครียดของร่างกายและสภาพของความเครียดที่เกิดกับจิต เมื่อนึกคิดอยู่ก็รู้การเคลื่อนไหวคือการเกิด-ดับเป็นสาระสำคัญของการเจริญสติ และในการใช้สติสัมปชัญญะซึ่งเป็นปัญญาเจตสิกจะต้องไม่กำหนดเพ่งอารมณ์ในภาพความจำอย่างเดียว คือไม่ต้องเพ่งให้อารมณ์นิ่ง เพียงแต่ปล่อยให้ทุกอารมณ์ สภาพอารมณ์ กุศลและอกุศล ความคิด ความเครียด เป็นต้นให้เกิดขึ้นและดับไป เพื่อให้จิตเกิดความเบาสบาย ไม่เลือกอารมณ์และไม่จับอารมณ์ให้หนึ่ง อะไรเกิดขึ้นก็ให้เพียงรู้ไม่จับ ไม่กำหนด ไม่ตั้งเป้าหมาย เพื่อตัดวงจรการคิดปรุงแต่งต่อเติมซึ่งง่ายต่อการทำให้เกิดอกุศลขึ้นในจิต

ทุกซ์ (ควรรู้อจริง)	สมุทัย (ควรละ)	มรรค (ควรพัฒนา/ปฏิบัติ)				นิโรธ (เป้าหมาย/ ควรทำให้สำเร็จ)
		ศีล	สมาธิ	ปัญญา	ไตรลักษณ์	
ความเครียด (ด้านบวก-ลบ)	ความอยากและเป้าหมายที่ต้องการให้สำเร็จให้สมปรารถนา	ทำกาย/ วาจา -ให้เป็นปกติ ด้วยกุศล -ไม่ฟุ้งเกิด ทำผิดด้วย อำนาจวิติ กมกิลเลส	รักษาจิต -ให้มั่นคง -อยู่ใน ภาวะกุศล -ให้มี อารมณ์ เป็นหนึ่งใน	สติและ สัมปชัญญะ ทำหน้าที่ -หยุดวงจร ความเครียด -รู้ทันว่าตน กำลังเครียด	-อนิจจัง -ทุกขัง -อนัตตา ⇒ เกิด- ดับ	ความสมดุลงเป็นปกติของกายอารมณ์และจิตใจ

แผนภูมิที่ 2 แสดงการนำหลักธรรมมาใช้บำบัดความเครียด

บทสรุป

โดยทั่วไปความเครียดเป็นภาวะกดดันจิตใจโดยมีการความบีบคั้น วิธีการที่ใช้กันทางจิตบำบัดมีหลากหลายวิธี เช่นการบำบัดด้วยยาเคมี การบำบัดทางจิต ในพระพุทธศาสนาถือว่า ความเครียดเป็นสภาพที่จิตใจที่ถูกปรุงแต่งด้วยอกุศลและส่งผลให้เกิดทุกขเวทนา บีบคั้นจิตใจให้ฟุ้งซ่าน ดิ้นรนไม่หยุดจัดเป็นกิเลสระดับนิเวรณซึ่งสอดคล้องกันกับหลักการทั่วไปของการบำบัดความเครียดซึ่งใช้ในทางการแพทย์ การหลั่งสารฮอร์โมนคอติซอลทำให้เกิดความเครียด แต่หลักการพุทธถือว่าอกุศลจิตทำให้เกิดทุกขเวทนาวิบาก โดยใช้กรอบของอริยสัจ 4 มาเป็นหมวก คือ หลักการใหญ่ คือ ทุกขสัจ โดยเพียงศึกษาให้รู้ความเป็นจริงของความเครียดทั้งข้อดีและข้อเสีย ทุกขสมุทัย คือ เหตุให้เกิดความเครียดต้องละให้ขาด ไม่ให้เกิดวงจรซ้ำซึ่งจะนำไปสู่ความรุนแรง ทุกขนิโรธคือการละความเครียดให้ได้ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ต้องตั้งไว้ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ วิธีการบำบัดความเครียดตามหลักไตรสิกขามรรค 8 ซึ่งเป็นแนวทางและใช้ข้อปฏิบัติคือการมีสติสัมปชัญญะเป็นเครื่องมือในการบำบัดความเครียดโดยให้พิจารณา

ลงในกฎไตรลักษณ์คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาในรูปของการเกิดและดับ โดยใช้ฐานของสติปัญญา 4 วิธีการดังกล่าวไม่ใช้การเลือกอารมณ์หนึ่งแต่ให้ความเครียดหรือสภาพการณ์ทั้งหลายที่กำลังปรากฏอยู่ขณะปัจจุบันเกิดขึ้น ดำเนินไปหรือไหลไปสู่ความดับตามธรรมชาติ ความเป็นจริงทุกขณะให้ความเป็นขณะเกิด-ดับสั้นสุดลง ความเครียดก็จะหยุดทำงานนำไปสู่ความเป็นปกติคือสมดุลของกายและจิตใจ

บรรณานุกรม

Garland, LaRetta M. & Bush, Carol T. (1982), **Coping Behaviors and Nursing**, Virginia: Reston Pub. Co.

Hans Selye, (1978). **The Stress of Life**. New York: McGraw-Hill.

Walter B. Cannon, (1963). **The Wisdom of The Body**, New York: W.W. Norton & Company. Inc.

กุลธิดา สุภาคณ, “การพยาบาลผู้ป่วยที่มีความเครียด”, วารสารการพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิต ปีที่ 26 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2555).

จำลอง ดิษยวณิช และพริมาเพรา ดิษยวณิช. (2545). **ความเครียดความวิตกกังวลและสุขภาพ**. เชียงใหม่: แสงศิลป์.

ดาราวรรณ ต๊ะปินตา. “ความเครียดในการทำงานและวิธีปรับแก้”, *Journal of Safety and Health*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 (พฤษภาคม – กรกฎาคม 2551), 52.

นทนา เนาว์วัน และอารมณณ์ เอี่ยมประเสริฐ, **การจัดการความเครียดและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการคุณภาพชีวิตในการทำงาน**.วารสารวิทยาการจัดการปริทัศน์ ปีที่ 22 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2563): 225.

นวลวรรณ พูนสุพลฉัตร. (2561). การวิเคราะห์สังเคราะห์ความรู้และกระบวนการให้การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา, **รายงานการวิจัย**. หน้าที่ 120.

นิเทศ ดินณะกุล. **สังคมกับความเครียด**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.polsci.chula.ac.th/sumonthip/journalnithet.doc> [1 ส.ค.2564].

พรพรรณ ศรีโสภา, “บทบาทพยาบาลในการป้องกันและจัดการความเครียด”, *บูรพาเวชสาร* ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2560).

พรพรรณ ศรีโสภา. **บทบาทพยาบาลในการป้องกันและจัดการความเครียด**, *บูรพาเวชสาร* ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2560.

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ), (2549), **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), (2554). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 16. (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ 1/ยุค). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

พสุ เดชะรินทร์. (2536), **การบริหารความเครียด (Stress Management) สาเหตุผลกระทบและการ
ควบคุม.** จุฬาลงกรณ์วารสาร,5(20) 83-96.

พุทธทาสภิกขุ. (2545). **การพระศาสนา 2.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

สันต์ หัตถ์รัตน์. (2536). **มารู้จักความดันเลือดสูงกันเถอะ.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

สุญารินทร์ สิทธิวงศ์. (2544). **ความเครียดในบทบาทหน้าที่ครูและการให้คุณค่าในงานของครูกลุ่ม
โรงเรียนนางแดด สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ.
ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, การแนะแนวและให้คำปรึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (ฉบับอัดสำเนา).**

แนวคิดจริยศาสตร์ที่ปรากฏในอิติลีสอง

The concept of ethics that has come to hit twelve

พูนศักดิ์ กมล

Poonsak kamol

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chaiyaphum Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: poosak.kam@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เขียนขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษา ถึงหลักจริยศาสตร์ที่เป็นแนวคิดในเรื่องของการดำเนินชีวิต และคำถามของชีวิตที่แสดงถึงชีวิตว่า ชีวิตคืออะไร และชีวิตจะเป็นอยู่อย่างไร และควรเป็นอยู่อย่างไร เป้าหมายของชีวิตคือสิ่งใด ในการที่เรามนุษย์ชาติพันธ์ ต่างก็แสวงหาสิ่งต่างๆ ในการนำมาซึ่งการเป็นอยู่ของชีวิต ผ่านรูปแบบและกฎกติกาทางสังคมที่ ถูกเรียกว่าหลักอิติลีสองที่แสดงออกผ่านทางประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งบทความนี้ก็แสดงให้เห็นว่าการดำเนินชีวิตตามแบบอิติลีสอง คือ การดำเนินชีวิตในแบบของจริยศาสตร์ ที่เป็นหลักปฏิบัติของมนุษย์

คำสำคัญ: จริยศาสตร์, ประเพณี, วัฒนธรรม, อิติลีสอง

Abstract

This academic article is written to serve as a tool for the study of ethics, which is a concept related to the conduct of life and the fundamental questions of life, such as "What is life?" and "How should life be lived?" Humans, as a species, seek various aspects in life and strive to determine the meaning of existence through social norms, culture, and traditions. This article illustrates that living life according to the principles of the "Twelve Virtues" is a way of living that aligns with ethics, serving as a fundamental practice for humanity.

Keywords: ethics, traditions, culture, Twelve Virtues

บทนำ

แนวคิดในการดำเนินชีวิตของมนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ที่หลากหลายที่กลายเป็นประเพณี และอิติลีสอนับได้ว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นชาติเก่าแก่และ

เจริญรุ่งเรืองมานานอันเป็นเอกลักษณ์ของคนอีสานและท้องถิ่นอีสาน แต่ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม จากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมทำให้สังคมที่เคยอยู่กันแบบเรียบง่ายกลับกลายเป็นการดิ้นรนแบบปากกัดตีนถีบเพื่อหาเลี้ยงชีพและครอบครัวส่งผลให้คนในชุมชนจำนวนไม่น้อยต้องเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมทั้งในพื้นที่และต่างถิ่นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนอกจากจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตแล้วความเชื่อและหลักปฏิบัติที่ดำรงอยู่วิถีชีวิตอย่างอิตลีสอง คองสิบสี่ ที่ชาวบ้านได้ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานก็ได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน ด้านวัฒนธรรมและประเพณี สังคมชาวอีสานมีประเพณีประจำเดือน ที่เรียกว่า “ประเพณี อิตลีสอง” ซึ่งเป็นคติความเชื่อ และผสมผสานกับคติความเชื่อหลากหลายศาสนา และความเชื่อเรื่องการปฏิบัติอย่างไรให้อยู่อย่างมีความสุข ตามหลักอุดมคติของแต่ละเดือน และแนวคิดที่หลากหลาย ได้แก่ ประเพณีการเข้ากรรม ประเพณีบุญคุณลาน ประเพณีบุญข้าวจี ประเพณีบุญเผาเสา ประเพณีบุญสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบุญซำฮะ ประเพณีบุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญข้าวสาก ประเพณีบุญออกพรรษา (ปรีชา พิณทอง, 2535) โดยชาวอีสานตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน จะให้ความสำคัญกับประเพณีอิตลีสองเป็นอย่างมาก เนื่องจากสังคมอีสาน ส่วนใหญ่ยังเป็นสังคมเกษตรกรรม อิตบางอิต จึงเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ของเกษตรกรรม เช่น บุญคุณลาน บุญเดือนบั้งไฟ บุญข้าวสาก ด้านความเชื่อ

ในทางด้านความเชื่อคือการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทำให้มนุษย์มี หลักยึดเหนี่ยวทางใจเกิดความรู้สึกอุ่นใจว่ามีอำนาจพิเศษปกป้องคุ้มภัยให้กับตน ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องเวทมนต์ ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อสถานที่สถิตของเทวดา ความเชื่อเรื่องผีसाง ยักษ์ ความเชื่อเรื่องการสวดพระปริตร ความเชื่อเรื่องตักบาตรเทโวโรหณะ ความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2524) ความเชื่อเหล่านี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพล ต่อวิถีชีวิตชาวอีสานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (วารสารปัญญาปณิธาน ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2564)

ประเพณีทั้งสิบสองเดือนที่ชาวอีสานถือปฏิบัติกันมานั้นล้วนเป็นประเพณีที่ส่งเสริมให้คนในชุมชน ได้ออกมาร่วมกิจกรรมพบปะสังสรรค์กัน เพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและเพื่อความสามัคคีมีความ รักใคร่กันของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสืบทอดสิ่งที่ดีงามจนถึงปัจจุบัน อิตลีสองเป็นการกำหนดของชุมชนให้มีการร่วมกันทำบุญตามความเชื่อพื้นฐาน ในเรื่องของศรัทธาใน พระพุทธศาสนา และความเชื่อทางด้านสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ภูตผี เทวดาอารักษ์ ผีบรรพบุรุษ โดยจะนำปัจจัยทางด้านวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมและสภาพอากาศของพื้นที่ ผนวกเข้ากันอย่างกลมกลืน จนเกิดเป็นปัจจัยต่างๆ ในการกำหนดกิจกรรมของการทำบุญที่จะมีขึ้น ในแต่ละเดือน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาให้เห็นความสำคัญของแนวคิดทางจริยศาสตร์ที่ปรากฏในอิตลีสอง และเพื่อให้ตระหนักถึงหลักการปฏิบัติและหลักของการดำเนินชีวิตแล้วยังเป็นวิธีการแก้ปัญหาด้วย รวมทั้งสร้างแรงจูงใจที่นำเสนอให้กับผู้ที่สนใจได้อีกด้วย เพื่อให้อิตลีสองเป็นหลักในการดำเนินชีวิตอย่างถูกครรลอง

แนวคิดทางจริยศาสตร์

จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาความประพฤติของมนุษย์ที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม อันเป็นศาสตร์ที่ตัดสินความประพฤตินี้ว่า ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี (ศาสตราจารย์พิเศษจางง ทองประเสริฐ, ม.ป.ป.: 2) เป็นแนวคิดที่พยายามอธิบายการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ ผ่านกรอบแนวคิดที่หลากหลายทางด้านความเป็นอยู่และภูมิภาค แนวคิดทางด้านจริยศาสตร์มีอยู่ 2 แบบที่เป็นแนวคิดหลัก คือ การศึกษาจริยศาสตร์แบบบริสุทธิ และการศึกษาจริยศาสตร์แบบประยุกต์ เพราะนั้นในบทความเรื่องนี้จะศึกษาจริยศาสตร์แบบประยุกต์ ผ่านมุมมองของแนวคิดอิตลิสสอง ด้วยแนวคิดจริยศาสตร์และพุทธจริยศาสตร์

จริยศาสตร์แสวงหาความดีสูงสุดของชีวิต แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ จริยศาสตร์แสวงหาคำตอบอยู่ 3 ประการ คือ ความดีคืออะไร ? อะไรคือมาตรฐานตัดสินความดี? อะไรคืออุดมคติของชีวิต? (พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร., 2559: 103) หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการแสวงหาความดีตามรูปแบบต่างๆ ดังเช่น ความดีคือเรื่องหรือสิ่งที่คนกำหนดค่าให้ เป็นข้อตกลงร่วมกันของคนในแต่ละสังคมซึ่งแตกต่างกันออกไป ตามกฎหมายประเพณีและบทบัญญัติทางศีลธรรม เป็นหลักปฏิบัติที่จะทำให้เกิดสันติสุขในสังคม (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2550: 18) หรือความดีคือการกระทำที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นการกระทำด้วยความรู้ว่าสิ่งที่ตนกำลังทำเป็นสิ่งที่ดี เพราะนำไปสู่จุดหมายสูงสุด คือมโนคติแห่งความดี อันเป็นหลักสูงสุดอยู่ในโลกแห่งมโนคติ คุณค่าทางจริยธรรมของมนุษย์เกิดมีขึ้นได้เมื่อมนุษย์มีมโนคติแห่งความดี (พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร., 2559: 104)

แนวคิดทางจริยศาสตร์ที่แสวงหาความสุขในด้านต่างๆ ของมนุษย์ เป็นแนวคิดที่แสดงถึงความต้องการของมนุษย์เป็นหลักสำคัญ ดังที่มีคำกล่าวว่า ความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ ค่าของสิ่งอื่นๆ อยู่ตรงที่มันพาไปสู่ความสุข ไม่มีอะไรมีค่าในตัวเองนอกจากความสุข ดังนั้นแล้วในการที่จะตัดสินว่าอะไรดีไม่ดี ควรไม่ควร ถูกหรือผิดจึงต้องใช้ความสุขเป็นตัวตัดสิน อาจกล่าวอีกอย่างก็คือ ถ้าสิ่งใดเป็นประโยชน์สุขมากกว่า สิ่งนั้นก็ดีกว่าและควรทำมากกว่า แต่ประโยชน์ในที่นี้หมายถึงประโยชน์สุขมากที่สุดของคนจำนวนมากที่สุด ที่เรียกว่า หลักมสุข ความดีคือความสุข สิ่งที่ทำให้ความสุขแก่มหาชนคือสิ่งที่ดี (ศ.ดร. วิทย์ วิศทเวทย์, ม.ป.ป.: 160)

แนวคิดทางจริยศาสตร์ที่แสดงถึงความดีที่ต้องยึดโยงตามหลักธรรมของลัทธิต่างๆ หรือกล่าวว่าความดีแบบนิติธรรมนิยม เป็นความดีที่แสวงหาความดี คือ ความดีคือการทำตามหน้าที่หรือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี คือ การกระทำที่เกิดจากเหตุผลหรือหลักการ และเป็นการกระทำที่ไม่คำนึงถึงผลใดๆ ที่จะเกิดขึ้น ไม่ว่าผลนั้นเป็นคุณหรือเป็นโทษ ไม่ว่าผลจะเกิดแก่ตนเองหรือผู้อื่น การที่จะตัดสินการกระทำอันหนึ่งว่าดีหรือไม่ดี ไม่ขึ้นอยู่กับผลที่มันก่อให้เกิดขึ้น ความสุขไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุดของชีวิต จะใช้ความสุขตัดสินคุณธรรมไม่ได้ (ศ.ดร.วิทย์ วิศทเวทย์, ม.ป.ป.: 160) ความดีคือการรู้แจ้งตนและหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงโดยวิธีการเรียนรู้ และคิดใคร่ครวญ เมื่อรู้แจ้งตนแล้วก็สามารถแยกอารมณ์ออกจากรูปและคุณสมบัติทั้งปวง กลับสู่สภาวะเดิมที่ว่างจากคุณสมบัติ สิ่งนั้นคือโมกษะอันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2532: 249) แนวคิดที่แสวงหาความดีในรูปแบบต่างๆ จึงจัดเข้ากับกระบวนการ

คิดแบบจริยศาสตร์ พระพุทธศาสนาที่แสวงหาความดี และความสุขของชีวิตหากแต่อธิบายผ่านหลักธรรมที่เป็นหลักการปฏิบัติเป็นส่วนมาก ที่เรียกว่าหลักพุทธจริยศาสตร์กับหลักพุทธจริยธรรม จัดเป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

พระพุทธศาสนากับการเป็นอยู่และวิถีชีวิตที่เป็นเป้าหมายหลักของมนุษย์ในการดำเนินชีวิตตามแนวคิดทางจริยศาสตร์ เป็นแนวในการดำเนินชีวิตที่ดี ที่ประเสริฐ อันเป็นวิธีการ หรือเครื่องมือในการไปสู่จุดมุ่งหมายอันเป็นประโยชน์สูงสุด เป็นอุดมคติของชีวิต ครอบคลุมถึงเกณฑ์ตัดสินว่า การกระทำใดดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร ซึ่งเป็นศาสตร์ทางด้านจริยธรรมศีลธรรมแสดงถึงการเป็นอยู่และการดำเนินชีวิต

พระพุทธศาสนามีขอบเขตทางจริยศาสตร์นั้น อยู่ที่การกระทำทางกาย วาจา และใจ เป็นพื้นฐานให้เกิดคุณธรรมขั้นสูงๆ ขึ้นไปเท่านั้น เพราะจริยศาสตร์เป็นเป็นเรื่องที่ว่าด้วยคุณค่าของการกระทำที่มีค่าในระดับโลกียธรรมเท่านั้น ไม่ใช่อยู่ในขั้นปรมาตมหรือโลกุตระธรรม

1) ระดับโลกียธรรม เป็นเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ในสภาวะที่สืบเนื่องอยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์ สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป้าหมายของชีวิตในระดับนี้จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เพราะเป้าหมายในระดับนี้วัดจากรูปธรรมอันปรากฏให้เห็นเท่านั้นแต่มิได้หมายความว่า อุดมคติของชีวิตในระดับนี้จะเปราะบาง ในทางตรงกันข้ามหากสร้างและดำเนินชีวิตตามอุดมคติที่วางไว้ได้อย่างถูกต้องตามกฎศีลธรรมแล้ว ชีวิตก็จะสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง

2) ระดับโลกุตระธรรมเป็นเป้าหมายของมนุษย์อันอยู่ในสภาวะที่พ้นจากโลก เป้าหมายในระดับนี้ไม่ได้สามารถวัดได้ด้วยวัตถุ สิ่งของ หรือประสาทสัมผัสทั้ง 5 เพราะเป็นขั้นที่หลุดพ้นจากอำนาจกิเลสทั้งปวง เป็นเป้าหมายในระดับปรมาตม เป็นความสุขที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะอื่นใด อันได้แก่พระนิพพาน

ซึ่งอาจทำให้คนรุ่นใหม่ ปัจจุบันขาดความเข้าใจและความซาบซึ้งตรึงใจในประเพณีและวัฒนธรรมนั้นๆ ที่ชาวอีสานรุ่นเก่าๆ ใช้อยู่ถือเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตตลอดทั้งการประกอบการกุศลตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่เชื่อว่าบุญเป็นที่พึ่งของคนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า การดำเนินชีวิตที่ดี ที่ประเสริฐ อันเป็นวิธีการ หรือเครื่องมือในการมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายอันเป็นประโยชน์สูงสุดเป็นอุดมคติของชีวิต ครอบคลุมถึงเกณฑ์ตัดสินว่า การกระทำใดดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร ด้วยเหตุนี้จริยศาสตร์จึงมีลักษณะที่แตกต่างจากพรรณนาของปรัชญาในสำนักอื่นๆ คือ การโต้แย้งทางความคิด(พระมหาสาร ตรีดี, 2545) การนิยามความหมาย การคาดคะเน หรือการพิจารณาเทียบเคียง เหมือนปรัชญาสำนักอื่นๆ พุทธจริยธรรมมีธรรมชาติของความเป็นจริงที่จัดเป็นหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาได้แสดงถึงสิ่งที่ปฏิบัติแล้วสามารถเห็นได้ด้วยตัวของตนเอง (สนทสิฏฐิโก) ไม่จำกัดเวลา (อกาลิโก) ซึ่งเป็นผลของการตรัสรู้ธรรมอันยอดเยี่ยมของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า “อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” ซึ่งแยกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นสังขารและส่วนที่เป็นอสังขาร (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2542: 6) ได้จัดแบ่งพุทธจริยธรรมตามนัยดังกล่าวไว้ คือ

1. มัชฌิมนธรรม หรือมัชฌิมนธรรมเทศนา ซึ่งกล่าวถึงความจริงตามแนวเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ

2. มัชฌิมาปฏิปทา กล่าวคือหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จ คือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ

เมื่อก้าวให้ก้าวต่อความเข้าใจในเชิงจริยศาสตร์ พุทธจริยธรรมแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. ศัจธรรม เป็นส่วนแสดงสภาวะหรือรูปลักษณะตัวจริง
2. จริยธรรม เป็นส่วนแห่งข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมด

จริยธรรม หมายถึงการถือเอาประโยชน์จากความรู้และความเข้าใจในสภาพและความเป็นไป ของสิ่งทั้งหลาย หรือการรู้กฎธรรมชาติและนำมาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ (พระศรีสุทโธโมลี, 2514: 187 อ้างถึงใน พระมหาไพฑูริย์ อุทัยคาม, 2542: 33) ตามความหมายที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ มีความพยายามในการปฏิบัติตนเองเพื่อให้เกิดมีความสุขขึ้น และพร้อมที่จะสร้างแนวทางในการดำเนิน ชีวิตในรูปแบบต่างๆ ดังที่ปรากฏในรูปแบบประเพณี วัฒนธรรม จารีต สิ่งเหล่านี้มีความสอดคล้องกันกับ การดำเนินชีวิตเป็นหลัก ดังเช่นหลักการดำเนินชีวิตตามแบบของ ประเพณีฮิตสิบสอง

ประเพณีและหลักปฏิบัติตามฮิตสิบสอง

ฮิตสิบสอง ตามคำว่า ฮิตเป็นคำภาษาไทยอีสาน หมายถึง จารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นเวลานาน ซึ่งฮิตนี้จะต้องปฏิบัติเหมือนกันตั้งแต่ประชาชนธรรมดา จนถึงเจ้าฟ้าพระมหากษัตริย์เมื่อ ถึงคราววาระ และเดือนที่จะต้องประกอบพิธีกรรม ตามฮิตแต่ละแห่งแต่ละชุมชน จะต้องปฏิบัติ เหมือนกัน ซึ่งมีทั้งหมด 12 ฮิตด้วยกัน

ฮิตที่ 1 ถึงเดือนเจียงมานั้น ให้เลี้ยงผิมด ผีมอ ผีฟ้า ผีแถน และนิมนต์ พระสงฆ์เจ้าเข้าปริวาส กรรม (สมชาย นิลอาธิ, ม.ป.ป.: 16) หรือเรียกว่าบุญเข้ากรรม พระภิกษุสงฆ์จะต้องเตรียมพิธีเข้าปริวาส กรรมเพราะถือเป็นธรรมเนียมประเพณีมาแต่โบราณขออย่าได้ละทิ้งประเพณีนี้ (ปรีชา พิณทอง, 2535: 57) อาจกล่าวได้ว่าเป็นบุญที่สร้างขึ้นในเดือนอ้าย (เดือนเจียง) ซึ่งเป็นเดือนแรกของปีที่ชาวอีสาน จะต้อง ประกอบพิธีบุญกันจนเป็นประเพณีซึ่งอาจจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้พิธีบุญนี้จะเกี่ยวกับพระโดยตรง ซึ่งความจริงน่าจะเป็นเรื่องของพระสงฆ์โดยเฉพาะ มูลเหตุของพิธีกรรม เพื่อลงโทษภิกษุผู้ต้องอาบัติ สังฆาทิเสส ต้องเข้าปริวาสกรรม จึงจะพ้นอาบัติหรือพ้นโทษกลับ เป็นภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์อยู่ในพุทธ ศาสนาต่อไป ดังนั้น บุญเข้ากรรมก็คือ “บุญเข้าปริวาสกรรม” นั่นเอง (https://cac.kku.ac.th/heet12_kong14/kaokam.html) แต่มีความเชื่อกันว่าเมื่อทำบุญกับพระ ที่ทำพิธีนี้จะทำให้ได้อานิสงส์มาก ญาติโยมจึงคิดวันทำบุญเข้ากรรมขึ้น บุญเข้ากรรมที่บอกว่าเป็นบุญสำหรับพระโดยตรงนั้นเพราะเป็น กิจกรรมที่ต้องทำเพื่อให้พระ ที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (อาบัติหนักรองจากปาราชิก) ซึ่งถือว่าเป็นครุกาบัติ ประเภทหนึ่ง ในทางปฏิบัติก็เป็นการแสดงให้เห็นว่ารูปแบบและกระบวนการในการยึดถือกันมาเพื่อแสดง ให้เป็นเรื่องที่ควรปฏิบัติ ที่พระสงฆ์ต้องปฏิบัติ และในฐานะอุบาสกอุบาสิกาที่ต้องปฏิบัติต่อพระสงฆ์ในฐานะ ผู้อนุเคราะห์ จะเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันตลอด ในเรื่องของหลักจริยศาสตร์และหลักจริยธรรม

ฮิตที่ 2 ถึงฤดูเดือนยี่ ให้นิมนต์พระสงฆ์เจ้ามาตั้งสูตรข่มมกลเอาบุญคุณข้าว (สมชาย นิลอาธิ, ม.ป.ป.: 16) หรือเรียกว่า บุญคุณลาน หรือบุญเดือนยี่ ความสำคัญและความหมาย บุญคุณลานถือเป็น

ประเพณีที่มีความสำคัญมากประเพณีหนึ่ง ของชาวอีสานเพราะเป็นบุญที่ ทำขึ้นเกี่ยวกับการแสดงออกถึง ความเคารพบูชา “บางที่จะเรียกว่าทำบุญกองข้าวส่วนมากจะจัดในเดือนยี่ ซึ่งหลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ชาวนาจะนำข้าวเปลือกล้วนๆ ไปสู่ลานทำเป็นกองเหมือนจอมปลวก (เอกสารวิชาการ มหาวิทยาลัย ขาวบ้าน 5/2551, 2551 : 29) มูลเหตุของพิธีกรรมทำบุญคุณข้าวหรือบุญคุณลาน เนื่องมาจากเมื่อชาวนา เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะหาบฟ่อนข้าวมารวมกันเป็น “ลอนข้าว” ไว้ที่นาของตน ถ้าลอนข้าวของใครสูงใหญ่ ก็แสดงให้ผู้คนที่ผ่านมาเห็นว่านาทุ่งนั้นเป็นนาดี ผู้เป็นเจ้าของก็ดีใจ หายเหน็ดเหนื่อยจิตใจเบิกบานอยาก ทำบุญทำทาน เพื่อเป็นกุศลส่งให้ในปีต่อไปจะได้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นอีก เรียกว่า “คุณให้ใหญ่ให้สูงขึ้น” เพราะคำว่า “คุณ” นี้มาจาก “ค้ำคุณ” หมายถึงอุดหนุนให้ดีขึ้น ช่วยให้เจริญขึ้น เพราะข้าวเป็นสิ่งที่ เป็นปัจจัยยังชีพอันสำคัญของผู้คนคือข้าว เพราะความจริงของพิธีนี้ต้องการจะเน้นให้ผู้คนลูกหลานได้ทราบ ว่ากว่าข้าวแต่ละเม็ดจะมากองอยู่บน ลานนั้นมีความเป็นมาอยู่ยากลำบากเพียงใด

ฮีตที่ 3 ถึงฤดูเดือน 3 เพ็ญมานั้น ให้ทำบุญข้าวจี (ช่วงนี้เพิ่มบุญมาฆบูชาเข้าด้วย) (สมชาย นิลาธิ, ม.ป.ป.: 16) ตามความเข้าใจเรื่องบุญข้าวจี หรือบุญเดือนสาม ข้าวจี คือ ข้าวเหนียวหนึ่งให้สุก แล้วนำมาปั้นเป็นก้อนโตประมาณเท่าไข่เป็ดขนาดใหญ่ หรือผลมะตูมขนาดกลาง ปั้นให้แน่นแล้วทาเกลือ ให้ทั่วเสียไปไม่ย่างไฟหรือจะย่างบนตะแกรงเหล็กก็ได้ด้วยไฟถ่าน

ฮีตที่ 4 ถึงฤดูเดือน 4 ให้หาดอกไม้มาไหว้สักการบูชาแล้วทำบุญฟังธรรมเทศนามีบุญมหา เวสสันดรชาดก (สมชาย นิลาธิ, ม.ป.ป.: 16) หรือเรียกว่าบุญเวสหรือบุญมหาชาติ (บุญเดือนสี่) หรือ พระเวส คือ คนที่ 3 ทำเกี่ยวกับเรื่องราวของพระเวสสันดรนิมทำกันในวันใดวันหนึ่ง ของเดือนสี่ จึงเรียกบุญเวส หรือบุญเดือนสี่ เป็นบุญที่มีการเทศน์มหาชาติ หรือพระเวสสันดร ชาดก ซึ่งแสดงถึง จริยวัตร ของพระพุทธเจ้าคราวพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นหนังสือ เรื่องยาว 13 ผูก (13 กัณฑ์) ภาคอีสานนั้นยึดถือเป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ ถือได้ว่าเป็นบุญใหญ่ผู้ใดที่ได้ ฟังธรรม 13 กัณฑ์ได้วันเดียวให้หมดผูก จะได้ไปบวชเณรหรือเจ้าศรีอาริยะทวยเทพ หรือพระศรีอาริยะเมตไตร ทั้งเมื่อได้ฟังแล้ว จำถือปฏิบัติศีลทานธรรมตั้งพระองค์มิไว้ก็สามารถที่จะไปสู่นิพพาน

ฮีตที่ 5 ถึงฤดูเดือน 5 สังขารปีใหม่มานั้น ให้นิมนต์พระสงฆ์เจ้าตั้งสูตรชัยมงคล รุ่งเช้าอันเป็น วันเนาวิให้พากันทำบุญให้ทานข้าวน้ำโภชนาหารแก่พระสงฆ์ผู้มีศีล แล้วขอสมมาคารวะพระพุทธรูปเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า และพ่อแม่ เถ้าแก่และผัวแห่งตน (สมชาย นิลาธิ, ม.ป.ป.: 16) หรือเรียกว่า บุญสงกรานต์ (บุญเดือนห้า) ความสำคัญและความหมาย คำว่าสงกรานต์ตามความหมายของพจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถานฉบับ พ.ศ. 2525 ให้ ความหมายว่า เทศกาลเนื่องในวันขึ้นปีใหม่อย่างเก่าซึ่งกำหนด ตามสุริยคติ ตกวันที่ 13-14-15 เมษายน

ฮีตที่ 6 ถึงเดือน 6 ให้ทำพุทธานิเชก ฮตสรงพระพุทธรูปเจ้าแล้วเชิญพระพุทธรูปเจ้า ประดิษฐานไว้ แต่โบราณมาเคยนิมทำบุญบวช แต่ทุกวันนี้ทำบุญวันวิสาขบูชา (สมชาย นิลาธิ, ม.ป.ป.: 16) หรือเรียกว่าประเพณีท้องถิ่นมีการจัดบุญบั้งไฟ (บุญเดือนหก)

ฮีตที่ 7 ถึงเดือน 7 ให้บูชาเทวดาอารักษ์ เลี้ยงมเหศักดิ์หลักเมือง (สมชาย นิลาธิ, ม.ป.ป.: 16) หรือเรียกว่าบุญซำฮะ (บุญเดือนเจ็ด) ตามความหมายและความสำคัญ ของคำว่า “ซำฮะ” เป็นภาษาไทย

อีสานตรงกับคำไทยภาคกลางว่า “ชำระ” ซึ่งในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ชำระล้างให้สะอาด เช่น ชำระร่างกาย สะสาง ปรับปรุงให้ดีขึ้น เช่น ชำระพระไตรปิฎก พิจารณาตัดสิน เช่น ชำระความ ใช้ในคำว่า ชำระหนี้” หมายความว่าประเพณีหนึ่ง คือพอถึงเดือนเจ็ดให้พากันบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพยดา มเหศักดิ์ หลักเมือง ให้ทำตามจารีตประเพณีเก่า นิมิตต์พระสงฆ์องค์เจ้า มาสวดมนต์ชำระเสนียด จัญไร ให้ทำ อย่าละเลยหาไม่แล้วจะทำให้เกิดภัยพิบัติจัญไรแก่บ้านเมือง หากทำแล้วก็จะทำให้อยู่เย็นเป็นสุขปาน เมืองฟ้าสวรรค์

ฮีตที่ 8 ถึงเดือน 8 ให้ นิมิตต์พระสงฆ์เจ้าเข้าพรรษาแล้วป่าวประกาศญาติพี่น้องเอาผิงมาตีเทียนเล่มใหญ่ถวายแก่พระสงฆ์เจ้าแล้วถวายข้าวน้ำโภชนาหารฟังธรรมเทศนาตามศรัทธา (สมชาย นิลอาธิ, ม.ป.ป.: 16) หรือเรียกว่าบุญเข้าพรรษา (บุญเดือนแปด) ด้วยฮีตประเพณีนี้เชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาล ชาวอีสานจึงให้ความสำคัญมากดังจะเห็นจากลูกหลานแม้ไปทำงานอยู่ต่างถิ่นห่างไกลเมื่อถึงฤดูทำบุญนี้ก็จะต้องกลับบ้าน เพื่อร่วมพิธีทำบุญเป็นการมาปวารณาตนเองต่อพระและญาติพี่น้องว่าเข้าพรรษานี้ จะทำอะไรที่ดีมีประโยชน์บ้าง โดยไปร่วมทำบุญที่วัดและตั้งปวารณา-ปวารณาในสถานที่เป็นบุญคือวัด

ฮีตที่ 9 ถึงเดือน 9 ให้ทำบุญข้าวประดับดิน นิมิตต์บุญข้าวประดับดิน นิมิตต์พระสงฆ์เจ้าตั้งสูตรชัยมงคล รุ่งเช้าจึงเอาข้าวประดับดินไปย่ำไว้ตามดินตามหญ้าอุทิศ ผากไปหาญาติพี่น้อง และเปรต ผีทั้งหลาย และถวายทานแก่พระสงฆ์เจ้า (สมชาย นิลอาธิ, ม.ป.ป.: 17) (บุญเดือนเก้า) “ข้าวประดับดิน (ถิ่นอีสาน) น. ของเล็กๆ น้อยๆ ที่ เอาไปบูชาตามต้นไม้และพระเจดีย์เวลาเข้ามีเดือน 9” ความหมายตามพจนานุกรม ภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของสำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2537 ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ข้าวประดับดิน น. ชื่องาน บุญสิ้นเดือน 9 บุญข้าวสากน้อยก็เรียก : ชื่ออาหารคาวหวาน หมากพลูบุหรีที่จัดใส่กระถางหรือภาชนะอื่นๆ วางไว้ตามพื้นดินหรือโคนต้นไม้เพื่อเป็นการเซ่นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ บุญนี้มีความสำคัญต่อชาวอีสานมากเพราะชาวอีสานจะมีความเชื่อเดิมเกี่ยวกับผีมาตั้งแต่ โบราณกาลและฝังรากลึกจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน บุญประเพณีนี้จึงได้รับ การปฏิบัติสืบทอดมาไม่ขาดระยะ ชาวอีสานจะมีความเชื่อเกี่ยวกับฮีตนี้คล้ายๆ กับฮีตที่ 10 คือ บุญ ข้าวสากที่จะต้องส่งส่วยให้ผีอาฮักและผีบรรพบุรุษ เพื่อให้ผีดังกล่าวช่วยคลบบันดาลให้ชีวิตความเป็นอยู่ ทรัพย์สินของ ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ไม่มีภัยร้ายใดๆ มาเยือน มูลเหตุความเป็นมา เนื่องจากคนลาวและไทยอีสานมีความเชื่อสืบทอดกันมาแต่โบราณกาลแล้ว ว่ากลางคืนของ เดือนเก้าดับ (วันแรมสิบสี่ค่ำเดือนเก้า) เป็นวันที่ประตูนรกเปิด ยมบาลจะปล่อยให้ผีรกออกมาเยี่ยม ญาติในโลกมนุษย์ในคืนนี้คืนเดียวเท่านั้นในรอบปีดังนั้นจึงพากันจัดห่อข้าว ไข่ให้แก่ญาติพี่น้องที่ตาย ไปแล้ว ถือว่าเป็นบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้อง ผู้ล่วงลับไปแล้ว (บุญเกิดพิมพ์วรรณธากุล, 2544: 26)

ฮีตที่ 10 ถึงบุญเดือน 10 เพ็ญ ให้ทำบุญข้าวสากผากไปหาญาติพี่น้องและเทวดาอารักษ์ทั้งหลาย (สมชาย นิลอาธิ, ม.ป.ป.: 17) บุญข้าวสากเป็นบุญที่ทำเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายหรือเปรต เป็นการทำบุญอุทิศให้เปรตอีกครั้ง หนึ่ง โดยมีเวลาห่างจากเวลาของบุญข้าวประดับดินเพียง 15 วัน ซึ่งเป็น

ระยะเวลาที่ปรารถนากลับไป ที่อยู่ของตน บุญทั้ง 2 บุญนี้มีลักษณะคล้ายกัน คือ การทำข้าวห่อส่งให้เปรต ซึ่งรวมถึงบรรพบุรุษญาติพี่น้องของผู้ทำบุญ และเปรตไม่มีญาติด้วย ด้วยเหตุเป็นบุญที่ทำเพื่อคนนับถือนี้เองชาวอีสานจึงทำบุญ ต่อเนื่องไม่เคยขาดแม้แต่ปีเดียว

ฮีตที่ 11 ถึงเดือน 11 เพ็ญมานั้นให้นิมนต์พระสงฆ์เจ้าออกพรรษาและทำการบายศรีพระภิกษุสามเณร ถวายข้าวน้ำโภชนาหาร และผ้าจ่านำพรรษาแก่สงฆ์แล้วนิมนต์ท่านให้อยู่ต่อไปเพื่อจำพรรษาในปีหน้า (สมชาย นิลอาธิ, ม.ป.ป.: 17) บุญออกพรรษา

ฮีตที่ 12 ตั้งแต่เดือน 11 แรม 1 ค่ำ ไปถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ให้พร้อมกันทำบุญกฐินถวายอัฐบริวารแก่พระสงฆ์เจ้า (สมชาย นิลอาธิ ม.ป.ป.17) หรือเรียกว่าบุญกฐิน

บทสรุปแนวคิดฮีตสิบสอง

จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการนำเสนอหลักฮีตสิบสอง ที่มีการอธิบายในรายละเอียดต่างๆ เพื่อให้เข้าใจถึงฮีตสิบสอง แต่เดิมที่มีการกล่าวถึง จากที่ศึกษาจะเห็นได้ว่า กระบวนการต่างๆ จะมีความเกี่ยวข้องกันกับพระภิกษุสงฆ์ หากศึกษาในแง่มุมของหลักจริยศาสตร์ จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกันเป็นอย่างมากในการปฏิบัติตามหลักฮีตสิบสอง ด้วยเหตุนี้การปฏิบัติเพื่อแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในแนวปฏิบัติ จึงต้องศึกษาถึงรูปแบบเฉพาะที่ปรากฏตามกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ ประเพณีฮีตสิบสอง ของแต่ละพื้นที่จะมีความแตกต่างกันทางด้านรูปแบบพิธีกรรม แต่ก็ยังคงมีความเป็นประเพณีฮีตสิบสอง ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจะศึกษาเฉพาะรูปแบบการปฏิบัติตามหลักฮีตสิบสอง ของอำเภอแก้งสนามนางเป็นการศึกษา ถึงความสอดคล้องระหว่างฮีตสิบสอง กับหลักที่มีอยู่ และหลักธรรมที่เป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติตามพิธีกรรมที่มีการสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน แต่ด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไป รูปแบบบางอย่างก็ต้องการเปลี่ยนแปลงไปตามการ แต่ถึงอย่างไรเป้าหมายเดิมของประเพณีก็เหมือนเดิม คือ ยังยึดหลักของการสร้างความเข้าใจอันดีต่อประเพณีเดิม

จากการแสดงถึงหลักการปฏิบัติที่เป็นแนวทางในการใช้ชีวิตตามแบบของความดีและความงาม ในอุดมคติทางความคิด จะเห็นหลักการดำเนินชีวิตที่มีเหตุผลผ่านกระบวนการของประเพณี วัฒนธรรมที่ปรากฏในแต่ละเดือนของ กลุ่มคนที่มีหลักการปฏิบัติ ตามแนวคิดของฮีตสิบสอง จึงจะเห็นได้ว่าหลักจริยศาสตร์ที่เป็นการแสดงถึงการเป็นอยู่และการใช้ชีวิต เพื่อให้ถึงเป้าหมายสำคัญ คือ การมีชีวิตที่ดีและควรเป็นอยู่อย่างไร

ดังนั้น หลักแนวคิดทางจริยศาสตร์ จึงมีปรากฏในหลักฮีตสิบสอง เพียงแต่ว่าเรามองในแบบของหลักการปฏิบัติที่เป็นศีลธรรม พิธีกรรม จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นจริยศาสตร์ แต่ผู้เขียนเองให้ความสำคัญในเรื่องแนวคิดทางจริยศาสตร์ เพราะมองตามกระบวนการแสดงออกของกิจกรรมต่างๆ ผ่านประเพณีฮีตสิบสองที่เป็นหลักปฏิบัติของชุมชนต่างๆ ที่มีความเชื่อในการปฏิบัติตามฮีตสิบสองว่าเมื่อปฏิบัติแล้วชีวิตจะดีงามตามที่ตนเองต้องการ

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร. (2559). **จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล. (2544). **ฮีต คอง คะล่ำ วิถีชีวิตของคนล้านช้างและไทยอีสาน**. ขอนแก่น :

ปรีชา พิณทอง . (2528). **ไขภษิตโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.

อิสราภรณ์ ประเสริฐ. (2526). การศึกษาประเพณีฮีตสิบสอง เพื่อออกแบบภาพประกอบ : กรณีศึกษาบุญเดือนห้า (ประเพณีสงกรานต์). **คณะศิลปประยุกต์และสถาปัตยกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**.

วิทย์ วิศทเวทย์. (ม.ป.ป.). **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2532). **ปรัชญาอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมชาย นิลอาธิ. (ม.ป.ป.). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน ฮีต สิบสอง และคลองสิบสี่**. วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เอกสารวิชาการ โครงการตลาดวิชา มหาวิทยาลัยชาวบ้าน 5/2551, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

สาคร ศรีดี (2545) วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดสุพรรณบุรี ศึกษาเฉพาะกรณีเพลงอีแซว. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล,**

https://cac.kku.ac.th/heet12_kong14/khaokam.html

วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ

An Analytical Study of the Concept of Leaders and leadership

มนัสวี ศรีนนท์

Manatsawee Srinont

สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล

Institute for Innovative learning Mahidol University

E-mail: b_av7@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ โดยรวบรวมจากแนวคิดที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ผู้นำและภาวะผู้นำมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะการบริหารจัดการองค์การนั้นต้องอาศัยผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ผู้นำที่ทันสมัย ยอมรับการเปลี่ยนแปลง และแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีอยู่ 6 แนวคิด คือ 1. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของเบอร์น 2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของโรเบิร์ต 3. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของทิชีย์และดีวานนา 4. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของทิชีย์และอูลริส 5. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของเบนนิสและนานัส 6. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของแบส ทั้งนี้ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีความจำเป็นและขาดไม่ได้ ดังนั้น องค์การที่จะประสบความสำเร็จ ย่อมต้องอาศัยผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นหลักสำคัญ

คำสำคัญ : ผู้นำและภาวะผู้นำ, วิสัยทัศน์, ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

Abstract

This article aims to analyze the concepts of leaders and leadership that have been gathered from related concepts. It can be concluded that leaders and leadership are extremely important because organizational management requires leaders with vision, modern leadership, and acceptance of change. There are 6 concepts of transformational leadership: 1. Transformational leadership based on Burns's concept 2. Transformative leadership based on Robert's concept 3. Transformative leadership based on Tichy and Devanna's concept 4. Transformative Leadership based on Tichy and Ulrich's concept 5. Transformative Leadership based on Bennis and Nanus's concept 6. Transformative Leadership based on Bass's concept. In this regard, change leaders are indispensable, so organizations that will be successful inevitably require change leaders as the key.

Keywords : leaders and leadership, vision, Transformative leadership

บทนำ

เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า การบริหารจัดการองค์กรนั้น ผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีความสำคัญมาก เพราะการนำองค์กรนั้นต้องอาศัยความเป็นผู้นำในการขับเคลื่อน หากผู้นำไม่มีคุณสมบัติที่ได้มาตรฐานย่อมทำให้เกิดภาวะความสั่นคลอนต่างๆ เช่น บุคลากรในองค์กรไม่มีความมั่นใจ ไม่มีความหวัง บุคลากรก็จะทำงานให้อองค์กรเพียงสัปดาห์เดียวทำ เป็นการทำงานที่ขาดเป้าหมาย แล้วในที่สุด ความยั่งยืนหรือมั่นคงขององค์กรย่อมไม่มีทางเกิดขึ้นได้ ในขณะเดียวกัน ความล้มเหลวจากการบริหารจัดการย่อมเป็นไปได้ง่าย ยิ่งในสมัยปัจจุบันด้วยแล้ว องค์กรต้องเผชิญกับการแข่งขันและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจนแทบจะปรับเปลี่ยนตามไม่ทัน การมีผู้นำและภาวะผู้นำจึงต้องให้เกิดมีขึ้นอย่างชัดเจนจนสามารถที่จะเห็นได้ ทำนองเดียวกันกับการมีวิสัยทัศน์เพื่อนำหรือกำหนดทิศทางขององค์กรนั่นเอง ดังนั้น ผู้เขียนได้เล็งเห็นความสำคัญของผู้นำและภาวะผู้นำแห่งองค์กรที่ต้องการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีความพร้อมในการแข่งขัน จึงได้ศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นนี้ เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

นิยามเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ

ในการบริหารจัดการองค์กรหรือองค์กร ผู้นำถือว่ามีสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้นำเป็นผู้ที่ทำให้ผู้ตามยอมทำตามหรือยอมรับนั้นยอมเป็นตัวเองซึ่งถึงความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ได้ ดังนั้น เรื่องผู้นำนี้จึงมีผู้สนใจให้คำนิยามไว้เป็นประการต่างๆ ดังนี้

รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2554) ให้ความหมายไว้ว่า เป็นความสามารถที่ให้อิทธิพลเหนือผู้อื่นในด้านการกระทำต่อผู้นำต้องการและสามารถจูงใจบุคคลอื่นให้กระทำกิจกรรมที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรได้

วิโรจน์ สารรัตน์ (2555) อธิบายภาวะผู้นำว่า เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารจะให้อิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อื่นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุจุดมุ่งหมาย

ฟิดเลอร์ (Fiedler, 1967) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง 5 อย่างต่อไปนี้ (1) มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อคนในหน่วยงานมากกว่าผู้อื่น (2) มีบทบาทเหนือบุคคลอื่นๆ (3) มีบทบาทสำคัญที่สุดที่ทำให้หน่วยบรรลุเป้าหมาย (4) ได้รับเลือกจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำ (5) ผู้นำคือบุคคลในกลุ่มซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ควบคุมหรือประสานงานกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกลุ่ม

ทีด (Tead, 1970) อธิบายว่า ภาวะผู้นำเป็นการกระทำที่มีอิทธิพลจูงใจให้ผู้อื่นร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือเป็นศิลปะแห่งการกระทำของบุคคล

เดจนอซกา (Dejnozka, 1983) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ถูกเลือกได้รับการแต่งตั้งให้นำกลุ่มและมีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มเพื่อการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและเพื่อทำหน้าที่หัวหน้าของกลุ่ม

ไซน์ (Schein, 1985) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ ความสามารถที่จะก้าวออกมาจากวัฒนธรรมเดิม เพื่อเริ่มกระบวนการวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้มีการปรับตัวได้มากขึ้น

ริชาร์ดส์และเอนเกล (Richards & Engle, 1986) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการที่ผู้นำช่วยสร้างความชัดเจนแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาให้รับรู้ว่าจะอะไรคือความสำคัญให้ภาพความเป็นจริงขององค์การแก่ผู้อื่นช่วยให้มองเห็นทิศทางและจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจนภายใต้ภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกนิยามภาวะผู้นำใหม่ภายใต้แนวคิดด้านบริบทภาวะแวดล้อมของโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

จาค็อบส์ และจาคส์ (Jacobs & Jaques, 1990) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการให้จุดมุ่งหมาย (ทิศทางที่มีความหมาย) เพื่อให้เกิดการรวมพลังความพยายาม และความเต็มใจที่จะใช้ความพยายามนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

ส่วนเบส (Bass, 1990) จำแนกความหมายของภาวะผู้นำออกเป็น 5 กลุ่มดังนี้

1) ภาวะผู้นำในฐานะที่เน้นกระบวนการของกลุ่ม (Leadership as a focus of group process) ตามแนวคิดนี้ กำหนดตำแหน่งของผู้นำเป็นจุดศูนย์กลางหรือจุดแกนกลางของกิจกรรมกลุ่ม

2) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นบุคลิกภาพและผลของบุคลิกภาพ (Leadership as a personality and its effects) คำนิยามต่างๆ ของภาวะผู้นำตามแนวคิดนี้ ส่วนใหญ่จะให้ความหมายภาวะผู้นำโดยยึดหลักด้านคุณลักษณะปรุ่่งแต่ง (personality attributes) หรือคุณสมบัติที่เป็นจุดเด่นของตัวผู้นำเอง

3) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นกรกระทำหรือพฤติกรรม (Leadership as an act or behavior) เป็นนิยามที่มีแนวคิดที่เน้นพฤติกรรมหรือการกระทำในส่วนของผู้ที่มีผลให้เกิดพฤติกรรมหรือการกระทำขึ้นในบุคคลอื่นรวมทั้งการกระทำของผู้นำร่วมกับผู้อื่นในการดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน

4) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมาย (Leadership as an instrument of goal achievement) ความหมายของผู้นำแนวคิดนี้เชื่อผู้นำเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญในการสร้างแรงจูงใจและการประสานงานขององค์กรให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด

5) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ (Leadership as an emerging effect of interaction) แนวคิดในกลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าภาวะผู้นำเป็นเหตุ (cause) ทำให้เกิดการกระทำของกลุ่ม แต่ภาวะผู้นำเป็นผล (Result) ที่เกิดขึ้น (มหาวิทยาลัยสยาม, (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2566), การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับวัฒนธรรมองค์กรและการจัดการความรู้ที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพการทำงานของพนักงานไทยการ์เมนต์ เฮ็กซ์ ปอร์ต, จาก <http://e-research.siam.edu/wp-content/uploads/2017/01/6.2chapter2.pdf>)

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ ย่อมเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือผู้นำนั้นจะเป็นไปในลักษณะแบบไหน เป็นผู้นำที่มีตำแหน่งชัดเจนในองค์กรหรือผู้นำที่ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่ได้รับมอบหมายจนประสบผลสำเร็จนั้น ย่อมมีความคุณค่าและมีความสำคัญเป็นที่สุด เพราะในการบริหารจัดการองค์กรนั้นเมื่อมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์หรือผู้นำที่ทันสมัย ล้ำสมัย ตลอดถึงยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ องค์กรที่มีผู้นำในลักษณะดังกล่าวย่อมเกิดความเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่องได้

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ต่อไปนี้จะเขียนจักได้รวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมาอธิบายอย่างย่อๆ เพื่อจักได้เห็นแนวทางในการพัฒนาองค์การให้เกิดเป็นรูปธรรมและชัดเจน จนสามารถสัมผัสเห็นได้ ดังนี้

1. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของเบอร์น (Burns)

เบอร์น (Burns, 1978) อธิบายภาวะผู้นำในเชิงกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตามและในทางกลับกันผู้ตามก็ส่งอิทธิพลต่อการแก้ไขพฤติกรรมของผู้นำเช่นเดียวกันภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมองได้ทั้งในระดับแคบที่เป็นกระบวนการที่ส่งอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคล (Individual) และในระดับกว้างที่เป็นกระบวนการในการใช้อำนาจเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมและปฏิรูปสถาบัน ในทฤษฎีของเบอร์น (Burns) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงพยายามยกระดับของการตระหนักรู้ของผู้ตาม โดยการยกระดับแนวความคิดและค่านิยมทางศีลธรรมให้สูงขึ้น เช่น ในเรื่องเสรีภาพ ความยุติธรรม ความเท่าเทียมกัน สันติภาพ และมนุษยธรรม โดยไม่ยึดตามอารมณ์ เช่น ความกลัว ความเห็นแก่ตัว ความอิจฉาริษยา ผู้นำจะทำให้ผู้ตามก้าวขึ้นจาก “ตัวตนในทุกๆ วัน” (Everyday Selves) ไปสู่ “ตัวตนที่ดีกว่า” (Better Selves) เบอร์น (Burns) มีแนวคิดที่ว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงอาจจะมีผลแสดงออกโดยผู้ใดก็ได้ในองค์กรในทุกๆ ตำแหน่ง ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำหรือผู้ตามและอาจจะเกี่ยวกับคนที่มีอิทธิพลเท่าเทียมกัน สูงกว่า หรือต่ำกว่าก็ได้ เบอร์น (Burns) เห็นว่าภาวะผู้นำเป็นปฏิสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความแตกต่างกันในด้านอำนาจ ระดับแรงจูงใจและทักษะเพื่อไปสู่จุดหมายร่วมกัน ซึ่งเกิดได้ใน 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ผู้ติดต่อกับผู้ตามเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ผู้นำจะใช้รางวัล เพื่อตอบสนองความต้องการ และเพื่อแลกเปลี่ยนกับความสำเร็จในการทำงาน ถือว่าผู้นำและผู้ตามมีความต้องการอยู่ในระดับขั้นแรกตามทฤษฎีความต้องการอยู่ในระดับขั้นมาสโลว์ (Maslow's Need Hierachy Theory)

2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ผู้นำจะตระหนักถึงความต้องการและจูงใจของผู้ตาม ผู้นำและผู้ตามมีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะยกระดับความต้องการซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพทั้งสองฝ่าย คือ เปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปเป็นผู้นำแบบจริยธรรม กล่าวคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะตระหนักถึงความต้องการของผู้ตาม และจะกระตุ้นผู้ตามให้เกิดความสำนึก (Conscious) แลยกระดับความต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้นตามลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ และทำให้ผู้ตามเกิดจิตสำนึกของอุดมการณ์และยึดค่านิยมเชิงจริยธรรม เช่น อีสรภาพ ความยุติธรรม ความเสมอภาคสันติภาพ และมนุษยชน

3. ภาวะผู้นำแบบจริยธรรม (Moral Leadership) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนแปลงเป็นผู้นำแบบจริยธรรมอย่างแท้จริงเมื่อผู้นำได้ยกระดับความประพฤติ และความปรารถนาเชิงจริยธรรมของผู้นำและผู้ตามให้สูงขึ้น และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่าย อำนาจของผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อผู้นำทำให้ผู้ตามเกิดความไม่พึงพอใจต่อสภาพเดิม ทำให้ผู้ตามเกิดความขัดแย้งระหว่างค่านิยมกับวิถีปฏิบัติ สร้างจิตสำนึกให้ผู้ตามเกิดความต้องการในระดับขั้นที่สูงกว่าเดิมตามลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์

(Maslow) หรือระดับการพัฒนาเจริญธรรมของโคลเบิร์ตแล้วจึงดำเนินการเปลี่ยนแปลงสภาพทำให้ผู้นำและผู้ตามไปสู่จุดหมายที่สูงขึ้น

2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของโรเบิร์ต (Robert)

โรเบิร์ต (Robert) ได้ศึกษาผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลงและเรียกภาวะผู้นำแบบนี้ว่า ผู้นำแบบแปลงรูป (Transformational leadership) โดยการวิเคราะห์เฉพาะกรณีอย่างลึก ด้วยวิเคราะห์กระบวนการทำงานของผู้บริหารโรงเรียนของรัฐแห่งหนึ่ง พบว่า มีประสิทธิภาพ เพราะเป็นผู้ที่สามารถตัดงบประมาณต่างๆ ให้น้อยลง ในขณะที่ยังมีงานพัฒนาและการริเริ่มงานใหม่ๆ ครูทั้งหลายยกย่องในความพยายามของผู้นำของเขาถึงแม้ว่าผู้นำจะมีแผนงานที่ทำให้ผู้นำแปลงรูปประสบความสำเร็จ คือ 1) การกำหนดกรอบการนำเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลง 2) พัฒนากลยุทธ์ใหม่ร่วมกันของบุคลากร โดยการประชุมหารือ หรือประชุมเชิงปฏิบัติการ 3) ปรับเปลี่ยนบุคคลในตำแหน่งสำคัญที่ต้องอาศัยความสามารถและความพยายามอย่างต่อเนื่อง จึงจะทำการเปลี่ยนแปลงประสบความสำเร็จกำหนดวัตถุประสงค์แผนปฏิบัติงาน วิธีการรายงานความก้าวหน้าในการปฏิบัติงาน โดยให้ผู้ปฏิบัติงานเป็นผู้ริเริ่ม และความเห็นชอบร่วมกันในวิธีการ 4) สร้างแรงกดดันโดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา เช่น ผู้ปกครอง คณะกรรมการศึกษา หรือผู้มีอำนาจบังคับบัญชาเหนือกว่ามาเป็นคนเสนอแนะข้อคิดที่ตรงไหนควรมีการตัดงบประมาณรวมทั้งมีการบริหารงบประมาณด้านอื่นของการศึกษาอย่างไร 5) ฝึกอบรมให้สมาชิกในโรงเรียนรู้วิธีที่จะนำเสนอต่อสาธารณะเพื่อลดแรงกดดันในการตัดงบประมาณ และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการตัดงบประมาณด้วยสรุปได้ว่าการศึกษาของโรเบิร์ต (Robert) จะเน้นกระบวนการแปลงรูปของผู้นำว่ามาจากการริเริ่มในการจัดการมากกว่าการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม หรือเปลี่ยนแปลงองค์กร

3. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของทิชีและดีวานนา (Tichy & Devanna)

ทิชี และดีวานนา (Tichy & Devanna, 1990) ได้สรุปคุณลักษณะของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1. มีลักษณะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Identification as a Change Agent) กล่าวคือ คุณลักษณะหรือภาพพจน์ของผู้นำจะเป็นผู้นำที่พยายามเปลี่ยนแปลง นำการพัฒนาต่างๆ มาสู่องค์กร เป็นผู้ที่สร้างสรรค์ ปรับปรุง

2. กล้าพูด กล้าทำ (Courage and Outspokenness) ผู้นำลักษณะนี้จะเป็นผู้ที่กล้าเสี่ยง สามารถที่จะยอมรับ กล้าเผชิญกับความจริง แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ปัญหาอย่างมากและสามารถที่จะเปิดเผยในสิ่งที่จริงได้กับผู้อื่น แม้ว่าเป็นสิ่งที่บุคคลเหล่านั้นไม่ต้องการรับฟัง

3. มีความเชื่อมั่นในบุคคล (Belief in People) บุคคลประเภทนี้แม้จะมีอำนาจแต่ก็มีคุณลักษณะที่สนใจกับความต้องการของบุคคลอื่น พยายามที่จะให้อำนาจกับคนอื่นๆ แทนที่จะใช้วิธีเผด็จการอย่างเดียว

4. ความเชื่อมั่นในคุณค่าเป็นแรงผลักดัน (Value - Driven) บุคคลประเภทนี้ โดยทั่วไปจะปลุกฝังให้ลูกน้องเชื่อมั่นในคุณค่าที่ดี เพื่อให้เกิดแรงผลักดัน ในการปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วง

5. เป็นผู้ที่ใส่ใจในการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life - Long Learning) ผู้นำแบบนี้จะมองความล้มเหลวว่าเป็นบทเรียน และมีความปรารถนาอย่างแรงกล้า ที่จะเรียนรู้ และพัฒนาตนเองตลอดเวลา พยายามปรับปรุงตนเองและพฤติกรรมการบริหาร

6. ความสามารถในการเผชิญกับความสลับซับซ้อน ความคลุมเครือ ความไม่แน่นอน (Ability to Deal with Complex, Ambiguity and Uncertainty) ผู้นำแบบนี้ สามารถที่จะจัดการแก้ปัญหาที่สลับซับซ้อน การเปลี่ยนแปลงของโลก

7. เป็นผู้ที่มองการณ์ไกล (Visionary) ผู้นำลักษณะนี้จะเป็นผู้ที่มองการณ์ไกลสำหรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

4. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของทิชีและอูลริช (Tichy and Ulrich)

ทิชีและอูลริช (Tichy and Ulrich) กล่าวว่า ความสำเร็จของการเปลี่ยนแปลงองค์กรเพื่อพัฒนาให้มีประสิทธิภาพนั้น ผู้ที่มีส่วนสำคัญคือผู้บริหารองค์กรจะต้องเป็นผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) โดยต้องทำ 3 กิจกรรม ดังนี้

1. การสร้างทัศนภาพ (Creation of a Vision) ผู้นำต้องสร้างทัศนภาพขององค์กรในอนาคต ให้สมาชิกที่เป็นบุคคลสำคัญขององค์กรมีส่วนร่วมในการรับรู้ในทัศนภาพ ผู้นำเป็นแกนสำคัญในความรับผิดชอบต่อทัศนภาพ ผู้นำจำเป็นต้องมีความคิดในเชิงบูรณาการ สร้างสรรค์หยั่งรู้และอุปนัยการสร้างทัศนภาพดังกล่าว ควรจะสอดคล้องกันในเรื่องปรัชญาและแบบทั้งของผู้นำและองค์กร

2. การสร้างความผูกพัน (Mobilization of Commitment) บุคลากรขององค์กรหรืออย่างน้อยส่วนใหญ่ ต้องยอมรับภารกิจและทัศนภาพใหม่และการกระทำให้เกิดขึ้น ผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลงต้องเข้าใจผู้ตามอย่างลึกซึ้ง ควรทำให้องค์กรมีชีวิตชีวาแตกต่างจากผู้นำคนก่อน

3. การเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีมาแต่เดิม (Institutionalization of Change) องค์กรจะต้องได้รับการปรับให้มีรูปพฤติกรรมใหม่ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องทำศักยภาพให้เป็นจริงภารกิจต่างๆ ต้องมีการกระทำ ปรัชญาต้องนำไปสู่การปฏิบัติ ความเป็นจริง การกระทำและการปฏิบัติใหม่ต่างๆ ต้องมีส่วนร่วมกันทั้งองค์กร วิธีการติดต่อสื่อสาร การตัดสินใจและระบบการแก้ปัญหาเป็นเครื่องมือที่ทำให้ทัศนภาพกลายเป็นความจริงได้ การเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เป็นมาแต่เดิมจำเป็นต้องมีการรูปแบบและการเสริมแรงของวัฒนธรรมใหม่ที่เหมาะสมกับองค์กรระบบทรัพยากรมนุษย์ในการคัดเลือก การพัฒนา การประเมินและการให้รางวัล เป็นเรื่องหลักสำหรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

5. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของเบนนิสและนันัส (Bennis & Nanus)

เบนนิส และนันัส (Bennis & Nanus) กล่าวว่า อะไรเป็นปัจจัยที่ช่วยทำให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีประสิทธิภาพ จากการศึกษาได้สรุปข้อคิดเห็นเพื่อให้ผู้นำไปใช้ในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงองค์กรของตนในภาวะที่สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง และเพื่อให้สามารถพาองค์กรให้อยู่รอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีดังนี้

1. พัฒนาวิสัยทัศน์ (Developing Vision) ผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ที่ดีสำหรับองค์กรในอนาคต แม้ว่ามันจะดูเป็นความฝัน แต่อย่างไรก็ตามให้เห็นงานที่จะทำอย่างชัดเจนและต้องเป็นผู้รวบรวมพลังของสมาชิกให้ทุ่มแรง ทุ่มใจ ทำให้ความฝันนั้นเป็นจริงได้ โดยที่ผู้นำจะต้องมีลักษณะดังนี้ “ผู้นำจะต้องสนใจ

ว่าอะไรกำลังจะเกิดขึ้น จะต้องตัดสินใจว่าอะไรจะเป็นสิ่งสำคัญสำหรับองค์กรในอนาคต จะต้องกำหนดทิศทาง และแนวทางในการดำเนินงานของทุกคนในองค์กร”

2. พัฒนาความผูกพันศรัทธา (Developing Commitment and Trust) การพัฒนาวิสัยทัศน์ที่ดีและน่าสนใจอย่างเดียวนั้นไม่พอ แต่ต้องเป็นตัวสื่อสารวัฒนธรรมองค์กรได้ด้วยการดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ต้องเป็นเรื่องของการชักชวน และสร้างแรงจูงใจ ไม่ใช่ประกาศหรือการบังคับให้ทำผู้นำที่มีประสิทธิภาพมักจะมีความสนใจที่จับใจ คำอุปมาอุปมัย คำขวัญ สัญลักษณ์และพิธีการต่าง ๆ ที่จะสร้างแรงจูงใจให้เกิดการยอมรับร่วมกัน และพร้อมที่จะปฏิบัติงานต่างๆ ด้วยความเต็มใจและผูกพัน วิสัยทัศน์ต้องเน้นให้เห็นความแตกต่างในสิ่งต่างๆ ในแต่ละระดับจากภารกิจที่ไม่ใช่ชัดเจน พร้อมด้วยแผนงานและนโยบาย วิสัยทัศน์จะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้นำทางด้าน การตัดสินใจและการกระทำการเปลี่ยนแปลงจะต้องเกิดที่โครงสร้างและกระบวนการของการจัดการโดยต้องคงรักษาไว้ที่ค่านิยมวัตถุประสงค์ของวิสัยทัศน์ใหม่นั้น กระบวนการยอมรับเห็นชอบ และผูกพันกัน แต่อย่างไรก็ตามความรับผิดชอบหลักก็ยังคงอยู่กับผู้นำ ไม่ใช่มอบหมายให้ผู้นำคนอื่น การยอมรับ เห็นชอบ และผูกพันต่อวิสัยทัศน์ของผู้ปฏิบัติงานนี้ขึ้นอยู่กับความศรัทธาของเขาต่อผู้นำด้วย ผู้นำที่ไม่เป็นที่ศรัทธาไม่สามารถจะทำให้วิสัยทัศน์ใหม่เป็นที่ยอมรับได้ ศรัทธาต่อผู้นำขึ้นอยู่กับความเชื่อของผู้นำ รวมทั้งควรมีหลักการและพฤติกรรมการทำงานที่สม่ำเสมอ การไม่สม่ำเสมอจะลดการยอมรับในความชัดเจนของวิสัยทัศน์ และการขาดความเชื่อมั่นในผู้ตามก็จะเป็นตัวปิดกั้นความน่าสนใจของวิสัยทัศน์โดยสิ้นเชิง ผู้นำจะต้องแสดงการยอมรับต่อค่านิยมของผู้ทำงานและแสวงหาวิธีการที่ใช้กระตุ้นพฤติกรรมการทำงานของพวกเขาที่ขัดต่อค่านิยม

3. สนับสนุนการเรียนรู้ขององค์กร (Facilitation Organizational Learning) สิ่งที่เกิดขึ้นโดยเบนนิสและนาอันส์ ก็คือการเรียนรู้ของสมาชิกแต่ละคนในองค์กร ผู้นำจะต้องพัฒนาทักษะและเพิ่มพูนความรู้ใหม่ให้แก่สมาชิกขององค์กร จากประสบการณ์ของความสำเร็จและล้มเหลวที่ผ่านมา ผู้นำต้องรู้ถึงความจำเป็นของข้อมูลที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ ผู้นำต้องเป็นผู้ติดตามการสนองตอบของผู้ตาม และบุคลิกภายนอกต่อแนวความคิดของผู้นำต้องสร้างเครือข่ายและหาข้อมูลเครือข่ายในการสร้างแผนกลยุทธ์ผู้นำต้องให้การทดลองเพื่อกระตุ้นให้การประดิษฐ์ใหม่ๆ เพื่อใช้ในการผลิตผลใหม่ ผู้นำต้องเห็นว่าการผิดพลาดเป็นของธรรมดาและเป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน ทั้งต้องใช้ประโยชน์จากการผิดพลาดนั้นมาปรับปรุงในการเรียนรู้และพัฒนาในการที่จะส่งเสริมและอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ของสมาชิกอื่นๆในองค์กร ผู้นำต้องกระตุ้นผู้นำในระดับต่างๆ ให้มีการวางแผน และการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมรอบตัวและทิศทางที่เปลี่ยนแปลงไป

6. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของแบส (Bass)

แบส (Bass, 1985) ได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำที่อธิบายกระบวนการเปลี่ยนสภาพในองค์กร และได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลงแบบบารมี (Charismatic) และระบบแลกเปลี่ยน (Transformation) โดยที่แบสได้นิยามภาวะผู้นำในแง่ของผลการกระทบของผู้นำที่มีต่อตัวผู้ตาม ผู้นำเปลี่ยนสภาพผู้ตามโดยการทำให้พวกเขาตระหนักในความสำคัญและคุณค่าในผลลัพธ์มากขึ้น

หรือโดยยกระดับความต้องการของผู้ตาม หรือโดนชักจูงให้พวกเขาเห็นแก่องค์การมากกว่าการสนใจของตนเอง (Self-Interest) ผลจากอิทธิพลเหล่านี้ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นและเคารพในตัวผู้นำและได้รับการจูงใจให้ทำสิ่งต่างๆ ได้มากกว่าที่คาดหวังในตอนแรก แบส (Bass) เห็นว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นมากกว่าคำเพียงคำเดียวที่เรียกว่าบารมี (Charisma) บารมีได้รับการนิยามว่าเป็นกระบวนการซึ่งผู้นำส่งอิทธิพลต่อผู้ตาม โดยการปลุกเร้าอารมณ์ที่เข้มแข็งและความเป็นเอกลักษณ์ของผู้นำ แบส (Bass) เห็นว่าความมีบารมีมีความจำเป็น แต่ไม่เพียงพอสำหรับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ยังมีส่วนประกอบที่สำคัญอีกสามส่วนของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีนอกเหนือจากความมีบารมี คือ กระตุ้นทางปัญญา (Intellectual Stimulation) ความคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration) และการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Motivation) ทั้งสามองค์ประกอบรวมกับการสร้างบารมีเป็นองค์ประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ผู้ตามผลที่ผสมผสานนี้ทำให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกับผู้นำแบบมีบารมีนอกจากนี้ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงพยายามที่จะเพิ่มพลัง (Empower) และยกระดับผู้ตามในขณะที่ผู้นำแบบมีบารมีหลายคนพยายามที่จะทำให้ผู้ตามอ่อนแอและต้องคอยพึ่งพาผู้นำ และสร้างความจงรักภักดีมากกว่าความผูกพันในด้านแนวคิด แบส (Bass) ให้นิยามภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในทางที่กว้างกว่าเบอร์น (Burns) โดยไม่ใช่เพียงแค่การใช้สิ่งจูงใจ (Incentivize) เพื่อให้มีความพยายามมากขึ้นแต่จะรวมการทำงานที่ตรงความต้องการมีความชัดเจนขึ้นเพื่อการให้รางวัลตอบแทน และแบส (Bass) ยังมองภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความแตกต่างจากภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน แต่ไม่ใช่ กระบวนการที่เกิดขึ้นแยกจากกัน แบส (Bass) ยอมรับว่าในผู้คนเดียวกันอาจใช้ภาวะผู้นำทั้งสองแบบแต่ในสถานการณ์หรือเวลาที่แตกต่างกัน

สรุปความคิดเห็นจากที่ได้รวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงใน 5 แนวคิด ที่ประกอบด้วย 1. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของเบอร์น (Burns) 2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของโรเบิร์ต (Robert) 3. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของทิชีและดีวานนา (Tichy & Devanna) 4. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของทิชีและอูลริช (Tichy and Ulrich) 5. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของเบนนิสและนานุส (Bennis & Nanus) และ 6. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของแบส (Bass) ได้แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้นำองค์การนั้นสำคัญมาก หมายความว่าองค์การจะล่มจมหรือเจริญรุดหน้าล้วนได้รับอิทธิพลจากผู้นำองค์การเป็นประการสำคัญ การมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาให้เกิดมีขึ้น เพราะได้ช่วยทำให้องค์การและบุคลากรในองค์การได้ตัวอย่าง พร้อมทั้งได้ความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อองค์การอย่างมีความหวัง จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งสำหรับองค์การสมัยใหม่ที่จะต้องเผชิญกับสถานการณ์ทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอกที่จะต้องรับให้ได้ ด้วยปัจจัยเหล่านั้นเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก ดังนั้น การไม่สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงทีของผู้บริหารองค์การย่อมจะทำให้้องค์การเกิดความเสียหายได้ แต่ถ้าผู้บริหารสามารถบริหารจัดการตนเองกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ความเจริญรุ่งเรืองย่อมตกแก่บุคลากรในองค์การนั่นเอง

วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ

จากที่กล่าวมาถึงแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ ภาวะผู้นำ และผู้นำการเปลี่ยนแปลง ได้ทำให้เห็นชัดเจนเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนทรัพยากรมนุษย์และอื่นๆ ขององค์การทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก กล่าวคือ องค์การไม่ว่าจะขนาดไหนในสถานการณ์ปัจจุบัน หากไม่ได้มีการปฏิรูปหรือเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับความเป็นจริง ความเป็นไปได้ และความไม่แน่นอนหรือความเสี่ยงที่จะเกิดปัญหา ย่อมเป็นไปได้ที่องค์การจะล่มจมหรือไม่สามารถประคับประคองให้อยู่คู่กับสังคมต่อไปได้ ดังจะเห็นได้จากบริษัทห้างร้านหรือสถาบันการศึกษาต่างๆ ได้ทยอยปิดตัวลงหรือได้ลดขนาดลงเพื่อความอยู่รอด ดังนั้น เพื่อให้องค์การยังอยู่ต่อไปได้ จึงควรที่จะได้นำหลักการเกี่ยวกับผู้นำ ภาวะผู้นำ และผู้นำการเปลี่ยนแปลงทั้ง 6 แนวคิด มาวิเคราะห์หาคุณค่าหรือประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับองค์การสมัยใหม่ที่มีความไม่แน่นอนสูงมากว่าในอดีตที่ผ่านมา โดยเมื่อผู้เขียนได้ศึกษาวิเคราะห์ทั้งหมดแล้ว สามารถสรุปให้เห็นภาพรวมได้ตามตารางดังนี้

ผู้นำการเปลี่ยนแปลงทั้ง 6 แนวคิด	จุดเด่นผู้นำการเปลี่ยนแปลงแต่ละแนวคิด
1. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของ เบอร์น (Burns)	ผู้นำแห่งประชาธิปไตย
2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของโรเบิร์ต (Robert)	ผู้นำแห่งความคิดริเริ่ม
3. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของทิจิและดีวานนา (Tichy & Devanna)	ผู้นำแห่งวิสัยทัศน์ไกล
4. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของทิจิและอูลริช (Tichy and Ulrich)	ผู้นำแห่งการปฏิบัติ
5. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของเบนนิสและนานุส (Bennis & Nanus)	ผู้นำแห่งการเรียนรู้
6. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของแบส (Bass) ได้แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้นำ	ผู้นำแห่งปัญญาบารมี

บทสรุป

บทความเรื่องนี้มีประเด็นผู้เขียนต้องการคำตอบอยู่ 2 ประเด็นด้วยกัน คือ ผู้นำและภาวะผู้นำมีความหมายและมีความสำคัญอย่างไรในการบริหารจัดการองค์การ 2. การวิเคราะห์ผู้นำการเปลี่ยนแปลงการการบริหารจัดการองค์การนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร ดังนั้น เมื่อได้เรียบเรียงเนื้อหาจากประเด็นทั้งหมดดังกล่าว จึงได้คำตอบอย่างย่อในตอนท้ายบทความดังนี้ 1. ผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีความสำคัญทั้งในแง่ประโยชน์ส่วนตัวของผู้นำและองค์การที่ผู้นำเป็นผู้บริหารจัดการด้วย เพราะเมื่อผู้บริหารจัดการหรือผู้นำองค์การได้ดำรงตนอย่างมีภาวะผู้นำย่อมทำให้การบริหารจัดการองค์การของตน

นั้นมีพลังจนสามารถนำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารจัดการองค์การโดยรวมได้ 2. ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้นมีความจำเป็นที่สุด ยิ่งในยุคสมัยนี้ด้วยแล้ว ยิ่งมีความสำคัญอย่างขาดไม่ได้ เพราะสภาพความเป็นจริงขององค์การในยุคนี้และยุคหน้ามีความไม่แน่นอนและมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ผู้นำที่จะนำองค์การให้ประสบความสำเร็จ อยู่รอดปลอดภัย ไม่ล่มจม ย่อมต้องอาศัยผู้นำการเปลี่ยนแปลงเท่านั้นที่จะเป็นทางเลือกที่ดีและถูกต้องที่สุด

บรรณานุกรม

- ชนงกรณ์ กุณฑลบุตร. (2546). **การบริหารธุรกิจระหว่างประเทศ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2538). **องค์การและการบริหาร : การศึกษาการจัดการแผนใหม่= Organization and management**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พระมหาสุนทร สุนทรธมโม (เสนาชอุย). เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2566. สืบค้นจาก <http://www.dhammadhammhai.org/chadoknt/chadoknt16.php>.
- มหาวิทยาลัยสยาม. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2566. สืบค้นจาก <http://e-research.siam.edu/wp-content/uploads/2017/01/6.2chapter2.pdf>.
- มหาวิทยาลัยนเรศวร. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2566. สืบค้นจาก <http://www.edu.nu.ac.th/researches/admin/upload/269091010163058is.pdf>.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2566. สืบค้นจาก http://oservice.kru.ac.th/ebookft/697/chapter_3.pdf.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2566. สืบค้นจาก <https://etheses.rbru.ac.th/pdf-uploads/thesis-161-file06-2016-02-08-13-58-08.pdf> .

จิตผู้รู้แจ้งโลก

Consciousness of the Informed World

พระครูสุตญาณวิเทศ (ทูลถวายเป็น ศรีวัชรอาสน์)

Phrakhrusutayanavithet (Toonthaway Sriwatcharaat)

E-mail: Jety4691@gmail.com

บทคัดย่อ

จิตผู้รู้แจ้งโลกแล้วไม่ทุกข์ มนุษย์สามารถฝึกจิต พัฒนาใจจนละวางในขั้นที่ห้าได้ มนุษย์สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยปัญญา โดยอาศัยความรู้ในสัจธรรม มรรคนั้นเกิดขึ้นเพื่อแนวทางปฏิบัติ เมื่อจิตได้หลุดพ้นเห็นชัดของทุกข์สังขาร เกิดความเบื่อหน่ายและละวางสิ่งต่างๆ ที่เคยยึดถือ หากสามารถละวางได้อย่างถึงที่สุด ย่อมลุล่วงถึงความหลุดพ้น

คำสำคัญ : มนุษย์, ปัญญา, ความทุกข์

Abstract

The enlightened mind does not suffer; humans can train their minds, develop wisdom, and attain the five stages of enlightenment. Humans can transcend suffering through wisdom, relying on knowledge of reality. The path is one of practice, and when the mind clearly transcends the worldly sufferings, boredom arises, leading to relinquishment. If one can fully let go, they reach liberation.

Keywords : Humans, wisdom, sufferings

บทนำ

โลกของเรา นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่า ครั้งแรกเป็นหมอกเพลิงที่หลุดออกจากดวงอาทิตย์ ต่อมาเปลือกโลกค่อยๆ เย็นตัวลง วิวัฒนาการ (Evolution) เป็นการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเผชิญกับสภาวะวิกฤติ ทำให้ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ดีขึ้น และมีด้วยกัน หลายด้าน เช่น วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต วิวัฒนาการของเทคโนโลยี

การเปลี่ยนแปลงของโลกธรรมชาติ โลกของเรามีวิวัฒนาการรุดหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง ทั้งการพัฒนาเทคโนโลยีอันล้ำสมัย จนเราไม่ต้องทนอยู่กับอะไรนาน ๆ ยกเว้นลูกเมีย นักวิทยาศาสตร์หลายคนลงความเห็นว่าเป็นมนุษย์ไม่ได้อยู่ในกรอบของ “การคัดสรรของธรรมชาติ” อีกมนุษย์เราหยุดการ

วิวัฒนาการแล้วหรือยัง? แล้วอะไรบ้างที่มนุษย์เรายังคงวิวัฒนาการอยู่ มนุษย์ยังมีวิวัฒนาการอย่างรวดเร็วแบบก้าวกระโดด ในรอบหลาย 10,000 ปี ที่ผ่านมา

ทุกวันนี้ผู้คนแทบทั้งโลก พวกกันดิ้นรนไขว่คว้า แสวงหาเงินทอง ชื่อเสียง อำนาจ และสิ่งเสพนานาชนิดอย่างไม่ลืมหูลืมตา แต่น้อยคนที่จะหันมาไตร่ตรองว่า ชีวิตที่พอกพูนมั่งคั่งด้วยสิ่งเหล่านั้นเป็นชีวิตที่จิตใจใฝ่หาจริงหรือ หรือว่าแท้จริงแล้วมันเป็นเพียงชีวิตไหลไปตามกระแสกิเลส ตัณหา ความทะยานอยาก มิใช่แต่กระแสกิเลสเท่านั้น หากรวมถึงกระแสโลกด้วย แม้ว่าความอยากได้ในสิ่งที่ ต้องการมาตอบสนองความอยากว่าเป็นความสุขยิ่ง แต่ความอยากได้ใคร่มีหรือประสงค์จะทำให้ร่างกายไม่อาจอยู่หนึ่งต้องพยายามดิ้นรนและแสวงหาเพื่อตอบสนองความต้องการนั้นๆ ถึงแม้ว่าจะได้รับการตอบสนองแล้ว แต่ก็เกิดความต้องการใหม่ๆ เกิดขึ้นมาทดแทนวนเวียนอยู่ไม่มีที่สิ้นสุด กิเลส แปลว่า เศร้าหมอง เป็นเครื่องเศร้าหมองมีอยู่ในตัวของมนุษย์ ชีวิตของปุถุชนคนธรรมดาจึงถูก กิเลสครอบงำอยู่เสมอ ชีวิตที่ปราศจากความทุกข์ มีชีวิตเหนือทุกข์ จักต้องก้าวข้ามกิเลสหรือความทุกข์ครอบงำไม่ได้

พุทธธรรมคำสอน

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงชี้แนะไว้ อริยมรรคมีองค์ 8 “ทางสายกลาง” คือหนทางสู่ความดับทุกข์ เรียกอีกอย่างว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อเราศึกษานำมาปฏิบัติดีแล้ว จะทำให้เราทั้งหลายที่กำลังมีความทุกข์ได้รอดพ้นจากความทุกข์ ทำให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ “และผู้รู้แจ้งโลกแล้วไม่ทุกข์”

ศรัทธา ชีวิตที่จิตใจใฝ่หา พุทธศาสนา ต่างจาก ศาสนาอื่น ในเรื่องศรัทธา ศรัทธามีความสำคัญตรงที่ทำให้เกิดการลงมือปฏิบัติ ตามคำสอนของพระศาสดา ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งหมดนี้จุดหมายปลายทาง คือการเห็นสัจธรรม เมื่อเห็นแล้วจิตก็หลุดพ้น เป็นอิสระสิ้นเชิง อิสระจากอวิชชา อิสระจากความทุกข์ อิสระจากวิภวสังสาร ศรัทธา ว่าตามนัยของท่าน อสังคะ (ศรัทธา) นักปรัชญาฝ่ายพุทธ ศาสนาแห่งสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 4 ศรัทธามีลักษณะ 3 ประการ คือ

1. ความเชื่อมั่นอันเต็มเปี่ยมและมั่นคงว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่เป็นอยู่จริง
2. ความอิมใจอันแท้จริงในคุณสมบัติอันดีงาม
3. ความใฝ่ฝันหรือความปรารถนาที่จะได้รับความสำเร็จตามความมุ่งหมาย

ศรัทธาความเชื่อเกิดขึ้นในเมื่อไม่มีการเห็น การเห็นจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งใน พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย” ตถาคต กล่าวว่า การกำจัดกิเลสและอาสวะ ได้มุ่งหมายไว้สำหรับบุคคลที่รู้และได้เห็น หาได้มุ่งหมายสำหรับบุคคลผู้ไม่รู้ไม่เห็น เรื่องของการรู้การเห็น นี้เป็นปัญหาเสมอ แต่เรื่องการเชื่อหาเป็นปัญหาไม่ คำสอนของพระพุทธเจ้ามีลักษณะพิเศษ คือ เป็นเอหิภิกขุ แปลว่า เชื่อให้มาดูแลไม่เชื่อ คนเราทุกข์เพราะเราไม่รู้ เราไม่รู้เรื่องจิตของเรา เราทุกข์เพราะไปนึกว่าคนอื่นทำให้เราทุกข์ แต่เราลืมนึกว่า จิตที่วางไว้ผิดต่างหากที่ทำให้ทุกข์ ไม่มีอะไร ที่จะทำให้เราทุกข์ได้มากกว่าจิตที่ตั้งไว้ผิด ถ้าจิตเราตั้งไว้ถูก มีปัญหามีกุศลโลบาย ศัตรูก็กลายเป็นมิตร ส่งเสริมให้เราเกิดสติปัญญา ทำให้เราเราเกิดความเข้มแข็งอดทนมากขึ้น แต่ถ้าเราตั้งใจไว้ผิด แม้กระทั่งคนรักก็ทำให้เรา

ทุกข์ แต่ถ้าเรามีปัญญาเข้าใจเรื่องของจิตใจก็จะเป็นต้นธารแห่งความสุข ต้นน้ำในป่าเลี้ยงชีวิตเลี้ยงสรรพสัตว์นั้นฉันใด จิตที่เข้าถึงธรรมชาติภายในก็เป็นต้นธารแห่งความสุขที่หล่อเลี้ยงชีวิตฉันนั้น ต้นธารแห่งความสุขนั้นอยู่ที่ไหนก็อยู่ในใจเราที่แหละ สวรรค์ในอกนรกในใจ

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่บนที่ปูลาดด้วยใบไม้ในป่าประดู่ลาย ใกล้ทางเดินของโคเขตแคว้นอาฬวี ครั้งนั้น หัตถกราชกุมารทรงผ่อนคลาวยอริยบถเสด็จดำเนินมา ทอดพระเนตรเห็นพระผู้มีพระภาค จึงเข้าไปถวายอภิวาทประทับนั่ง ณ ที่ควร กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคบรมมอย่างมีความสุขหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อย่างนั้น เจ้าชาย ตถาคตนอนอย่างมีความสุข และตถาคต ก็เป็นหนึ่งในบรรดาคนที่นอนอย่างมีความสุขในโลก”

หัตถกราชกุมารทูลถามว่า “พระองค์ผู้เจริญ ราตรีในฤดูเหมันต์นั้นหนาวนัก ถึงคราวหิมะตกพื้นดินแตกระแหง รอยทางโคจรุขระที่ปูลาดด้วยใบไม้บาง ร่มไม้โปร่ง ผ่ากาสาวพัสตร์เย็น และลมก็พัดมาจากทิศทั้ง 4 ต้องกายเย็นจนรู้สึกหนาวสั่น อย่างนั้น เจ้าชาย ตถาคตนอนอย่างมีความสุข และ ตถาคตเป็นหนึ่งในบรรดาคนที่นอนอย่างมีความสุขในโลก

ผู้มีพระภาคตรัสสรุปว่า แม้เศรษฐีจะอยู่ คุกหาสน์ เพียบพร้อมทุกอย่าง ทั้งแก้ว แหวนเงินทอง มีมากมาย กว่าที่จะตายไม่มีหมดเลย หากความร่ำร้อนเป็นทุกข์ ทางกายก็ดี ทางใจก็ดี ที่เกิดจากราคะ โทสะ โมหะใด ก็หาสุขไม่ ตถาคตละ ราคะ โทสะ โมหะนั้นได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ตัดราก ถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกหรือถอนรากทั้งหมด เหลือแต่เพียงภาคพื้นไม่สามารถแปรกลับกำเริบได้อีก เพราะฉะนั้น ตถาคตจึงนอนอย่างมีความสุข

ความทุกข์ทุกอย่างในชีวิต เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความที่ต้องเกี่ยวกับคน หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่น่าพอใจ การพลัดพรากจากบุคคลที่รัก หรือสิ่งแวดล้อมที่ตนรัก การไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนา ความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความแค้นใจ ความทุกข์ทั้งทางร่างกายและจิตใจทุก รูปแบบ ซึ่งยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เป็นความทุกข์ทรมานหรือความลำบาก ล้วนรวมอยู่ในทุกข์ใน ฐานะที่เป็นทุกข์ธรรมดา ความรู้สึกที่เป็นสุข ปัจจัยที่เป็นสุขในชีวิต เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มัน เปลี่ยนเร็วบ้างช้าบ้าง เมื่อมันเปลี่ยน ก็ก่อให้เกิดความเจ็บปวด ความทุกข์ ความไม่เป็นสุข ความแปรปรวนนี้ (วิปริณามทุกข์)

ข้อที่ว่า ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ นอกจากทุกข์แล้วหาได้มีอะไรตั้งอยู่ไม่ และข้อที่ว่า ทุกข์เท่านั้นดับไป นอกจากทุกข์แล้วหาได้มีอะไรดับไปไม่ อย่างนี้ก็มีความหมายอย่างเดียวกันคำว่า “ตั้งอยู่” ในที่นี้ หมายถึง ความปรากฏอยู่ชั่วขณะหนึ่ง หรือหมายถึงระยะหนึ่งแห่งความเปลี่ยนแปลงของสังขารธรรมเท่านั้นเอง ซึ่งหลังจากนั้นก็เป็นการดับ จึงทำให้เราเห็นว่า การเกิดขึ้น การตั้งอยู่ การดับไป ทั้งสามอย่างนี้ต้องเนื่องเป็นอันเดียวกันเสมอ

สพเพ สงขารธา อนิจจา สพเพ สงขารธา ทุกขา สพเพ ฐมมา อนตตา

ผู้ศึกษาจะสังเกตเห็นได้ในพระบาลีทั้ง 3 วรรคนั้นแล้วว่าที่กล่าวถึงอนิจจลักษณะ และทุกขลักษณะ ท่านใช้คำว่า “สังขารทั้งปวง” ส่วนที่กล่าวถึงอนัตตลักษณะ ท่านใช้คำว่า “ธรรมทั้งปวง” คำว่าธรรมเป็นคำกว้าง ความหมาย ของ ธรรมะตามทัศนะของ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุว่า

1. ธรรมะ คือ ธรรมชาติ ทุกสรรพสิ่งทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต มีวิญญาณครอง และไม่มี วิญญาณครอง ล้วนเป็นธรรมชาติกันทั้งนั้น ธรรมะคือทุกสิ่ง

ธรรมะ คือ กฎของธรรมชาติ มีกฎธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ เด็ดขาด สิ่งซึ่ม ครอบคลุมควบคุม อยู่ทุกหนทุกแห่งเป็น อนันตกาล คือ กฎของความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็น ทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นไม่ใช่ตัวตน

ธรรมะ คือ การปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องปฏิบัติ ให้ถูกต้อง ต่อกฎธรรมชาติอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก คือ ในส่วนลึกของจิตใจนั้น จะต้องไม่เอาไม่เป็น ไม่ยึดถือว่าเป็นตัวตนของตน

4. ธรรมะ คือ ผลของการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ เมื่อมีการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ มรรค ผล นิพพาน ก็จะปรากฏออกมาโดยไร้เจตนา ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ตามส่วนแห่งการปฏิบัติจริง

การปฏิบัติธรรม การเปลี่ยนแปลงของอารมณ์เกิดขึ้นได้ทุกขณะ ในเมื่อลมหายใจ เข้าออก ตามกระแสโลก มันเป็นธรรมชาติการหมุนเวียน เกิดขึ้นตั้งอยู่ ที่สุดก็ดับและสลายไปทั้งมนุษย์ สัตว์ พืช พันธุ์ต่างๆ ตกอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงไปได้ เป็นวัฏฏะจักร วัฏฏะภพ เวียนว่ายตายเกิดในภพชาติทั้ง 3 แดนโลกธาตุ ยากต่อการหลุดพ้นไปได้ เพราะต่างก็ติดไปกับความ จริง ความจริง แต่อิงไปด้วยมายา ติดไปกับโลกสมมติ มีแต่อยากมีแต่โลก โกรธ หลง อยากดี อยากเด่น อยากดัง จิตใจนี้ มีแต่ความอิงเพราะความจริง มันจึงอิงค้นหาความทะยานอยากไปทั้งหมดทั้งสิ้น การตื่นรู้มีสติ ไปที่ไหนทำอะไร อยู่ที่ใดนั้นคือการปฏิบัติธรรมในธรรมชาติของมันอยู่แล้ว ในกิริยาบท ทั้ง 4 ยืน เดิน นั่ง นอน มันอยู่ที่กายจิตของเราเนื่อง ถูก ผิด ดี ชั่ว บาป บุญ คุณ โทษ อยู่ทำการกระทำของเรา ตั้งมั่นในสังฆธรรม ยึดถือเป็นที่พึ่งเป็นสรณะของจิตวิญญาณเพื่อภพชาติติดต่อกันพระ นิพพาน ตราบใดที่ยังมีตัณหาที่ทำให้มี ให้เป็นวงจรแห่งการต่อเนื่อง (สงสาร) ก็คงดำเนินอยู่ต่อไป ตรานั้น วงจรแห่งความต่อเนื่องนี้จะยุติลงได้ ก็ต่อเมื่อพลังผลักดันของมัน คือ ตัณหา ถูกตัดด้วย ปัญญา ซึ่งมองเห็นความแท้จริง สังฆธรรม คือ นิรวาณ (พระนิพพาน)

ทุกข์เหล่านี้กล่าวอย่างถึงที่สุดก็ล้วนมีสาเหตุจากความยึดมั่นถือมั่นว่าเที่ยงและเป็นตัวตน ตัวกู ของกู นี้แหละทำให้เกิดวงจร วงกลมแห่งความทุกข์ขึ้น หลวงพ่อพุทธทาส ท่านสอนว่าอย่าปล่อยให้ เกิด ตัวกู ของกู ของขึ้นมา เกิด ผัสสะ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง สัมผัส การกระทบ การถูกต้องที่ทำให้เกิดความรู้สึก ผัสสะเป็นความประจวบกันแห่งสามสิ่ง คือ อายตนะภายใน หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอก รูป รส กลิ่น เสียง โสภณวัตถุ ธรรมารมณ์ และวิญญาณ ให้มีสติ เข้าไปกำกับ หรือเมื่อเกิดเวทนาตามมา จะร้อน จะหนาว เจ็บหรือสบาย ก็ให้มีสติ สัมผัสสติมีในองค์มรรค การมีสติชอบ หมายถึงการที่จิตทรงตัวอยู่ในลักษณะที่อารมณ์ หรือโลกมาทำให้หวั่นไหว เปลี่ยนแปลงอ่อนแอจนคลอนแคลนไม่ได้ หมายความว่าไม่มีอะไรมายั่วให้ลุ่มหลงไปตามได้ เพราะว่า จิตของเราเนี่ยถ้าถูกระบายมาดั่งมา จูงไปได้แล้ว มันก็จะเสียการทรงตัว มีแต่จะตกไปฝ่ายต่ำ ฉะนั้นสติต้องทรงตัวอยู่ให้สมบูรณ์ในการที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร แล้วทรงตัวอยู่ได้อย่างไรไม่เสียหลัก ไม่ว่าจะรูปจะ เข้ามาทางตา เสียงจะเข้ามาทางหู หรือ กลิ่นเข้ามาทางจมูก หรืออะไรเข้ามาทางไหนก็ตาม จะต้อง มี สติสัมปชัญญะพร้อมบริบูรณ์อยู่เสมอที่จะรู้

ว่าอะไรเป็นอะไร โดยไม่มีดีมันอะไร ว่าเป็นตัวกูเป็นของกู นี่เรียกว่าสัมมาสติ สติที่ถูกต้องอย่างยิ่ง หรืออีกชื่อหนึ่งก็เรียกว่าความไม่ประมาท ถ้ามีสติอย่างนี้ เรียกว่าความไม่ประมาท เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท พอเสียหลักทรงตัวอยู่ไม่ได้ เป็นผู้ไม่มีสติ

ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมหมุนเวียนไปตามกระแสของโลก ไม่มีโอกาสที่จะยับยั้งมันได้ ทุกคนมีแต่ความคิดผลิตเอาแต่ของกินของใช้ เพื่อความสะดวกสบายทางร่างกายเป็นส่วนมาก ส่วนละเอียดอ่อน ที่จิตใจต้องการนั้น ยังไม่สามารถปฏิบัติได้ มีแต่ความรู้ความเข้าใจในจิตสำนึกเวลาว่างไม่มี มีแต่เวลา ทำมาหากินให้กับปากท้อง ให้อีกผู้หนึ่งด้วยความรัก ความหึงหวง เพราะความต้องการทางร่างกาย กิเลส ตัณหา ความทะยานอยาก ให้อีกผู้หนึ่งด้วยความรัก กินสบาย นอนสบาย สร้างความสุขสบายให้กาย ทุกอย่าง ส่วนจิตใจจะเหนื่อย ก็ยังยอมให้กายสบาย

ชีวิตที่เกิดมาต้องการแค่นี้หรือ มันจะมีประโยชน์อะไร ได้มาเสียไปเวียนว่ายตายเกิด หากันใหม่สร้างกันใหม่ มันเป็นวัฏจักร วัฏจักรภาพ อยากที่จะจบลงได้ จงใช้สติปัญญาตามแบบอย่างของปราชญ์ทั้งหลายที่ท่านเหล่านั้นได้ทำสำเร็จไปแล้ว มีกันมากมายในพุทธกาล หรือหลังจากพุทธกาล ก็ยังมีผู้คนเหล่านั้นได้สำเร็จด้วยจิตสำนึกที่ละเอียดอ่อน พระพุทธองค์ เป็นผู้ค้นพบธรรมในธรรมชาติ

จงตั้งใจตั้งมั่นในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าเป็น ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ให้ตั้งมั่นในพระธรรมคำสอน แห่งองค์พุทธบิดาว่า เป็นผู้ประเสริฐเลิศกว่ามนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เป็นโอวาทที่ถูกต้องดีแล้วทุกประการ น้อมนำเข้ามาใส่ตัว ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์ ที่มนุษย์และสัตว์ได้รับอยู่ในวัฏจักรอันยาวนาน จะต้องเวียนว่ายตายเกิดหาที่จบสิ้นไม่ได้

ฉะนั้น จงอย่าประมาท ในวัฏสงสารอันยาวนานแสนทุกข์ทรมานทั้งร่างกายและจิตใจที่ได้ตกวนอยู่ในสามแดนโลกธาตุ ยากที่จะเกิดมาเป็นคนอีก ชาตินี้เป็นชาติที่เกิด ประเสริฐแล้ว ยังได้มาพบพระพุทธศาสนา พบกับองค์ผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นของพระพุทธองค์ที่ทรงมุ่งประสงค์ให้สัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์ให้พ้นไปเสียจากวัฏสงสาร อันเป็นภัยใหญ่หลวงนี้ ตรงตามพุทธดำรัสที่ว่า ไม่มีเรื่องใดนอกเหนือไปจากทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น ธรรมชาติย่อมเป็นกฎของธรรมชาติ สิ่งที่เกิดมาตั้งอยู่แล้วก็ดับไป ปฏิบัติตามรอยพุทธะ เพื่อจิตวิญญาณของตนเอง พระธรรมเท่านั้น ที่จะนำพาจิตวิญญาณนี้ ด้รอดพ้นจากความทุกข์ เราอยู่ นอกวงกลมแห่งสังสารวัฏได้เท่าใด ความสุข สงบ หรือสันติที่แท้จริงจะมีอยู่นานเท่านั้น พระบรม ศาสดาทรงแนะนำให้เห็นแล้ว จงอย่าได้ประมาท ผู้ใดประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ธรรมเหล่านั้นย่อม รักษาบุคคลผู้นั้น ผู้ใดปฏิบัติธรรมถือว่าผู้นั้นได้ปฏิบัติเรธาตภาค ผู้ใดได้ดวงตาเห็นธรรม ถือว่าผู้นั้นได้ เห็นเรธาตภาคพระพุทธองค์ ทรงมุ่งประสงค์ให้สัตว์ทั้งหลายพ้นจากวัฏจักรการเวียนว่ายตายเกิดพ้นจาก ภัยธรรมชาติ จากโลกที่น่าสงสารที่ได้ใช้กันมาหลายภพ หลายชาติด้วยกันทั้งนั้น

ความทุกข์โดยสรุปเช่นนี้ หมายความว่ากลุ่มเบญจขันธ์กลุ่มใดยังประกอบอยู่ด้วยอุปาทานมีการยึดถือว่าเป็นตัวตน เบญจขันธ์กลุ่มนั้นยังเขลา ยังหลงมาก พอที่จะเป็นทุกข์เป็นร้อนเพราะความ เกิด แก่ เจ็บตาย และความทุกข์อย่างอื่น ๆ อีกนานประการดังกล่าวมาแล้วนั้น ในฐานะที่เป็น เครื่องปรุงแต่ง

ชนิดหนึ่งนั่นเอง อุปาทานในที่นี้ได้แก่การหลงยึดถือชั้น ชั้นใดชั้นหนึ่งขึ้นเป็นของ ตัวตน โดยเฉพาะก็คือวิญญาณชั้น และยึดถือชั้นส่วนอื่น ชั้นใดชั้นหนึ่ง เช่น เวทนาชั้น เป็นต้น หรือยึดถือสิ่งภายนอก คือ วัตถุภายนอก เป็นต้น ว่าเป็นของของตนด้วยอำนาจอุปาทานนั้นๆ เมื่อมีความ ยึดถือว่าตัวตนพร้อมยึดถือว่าของตน ดังนี้แล้ว สิ่งต่างๆ ก็มีความหมายขึ้นมาทันที จึงได้เกิด ความรู้สึกว่า นั่น นี้ สิ่งนั้น สิ่งนี้ คนนั้น คนนี้ ของเรา ของเขา ขึ้นมาโดยไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ ความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็เป็นของ ตนขึ้นมาทันที จึงมีความรู้สึกเป็นทุกข์ธรรมดา เต็มอัดอยู่ในเบญจขันธ์ที่ ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานเห็นปานนั้น เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน คือ เบญจขันธ์ของคน ธรรมดาสามัญทั่วไป มีความทุกข์เต็มเปี่ยมด้วยอยู่ตามเกณฑ์ เรียกโดยโวหารสมมติว่า ผู้เวียนว่ายไป ในสังสารวัฏ และเวียนว่ายไปด้วยอำนาจของอวิชชา จึงได้นามว่าปุถุชน คือคนหนอยู่ด้วยกิเลสอัน เป็นเหตุให้เกิดทุกข์

บทสรุป

พหุสาสนาสนี แปลว่าสิ่งที่ทรงสั่งสอนมากที่สุด พวกเราควรจะสำนึกว่าสิ่งที่ทรงอุทิศส่ำหทัยพยายามสั่งสอนมากที่สุดนั้น ต้องเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผล คือ ชำระเบญจขันธ์ของเราให้สะอาดปราศจากอุปาทานยิ่งขึ้นๆ จนกว่าจะหมดไป ด้วยการหมั่นพิจารณาไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หลงยึดถือ ยึดมั่นถือมั่น ตัวกู ของกู มีคนจำนวนไม่น้อยที่สามารถไขว่คว้าได้ล่าเงินทอง ชื่อเสียง อำนาจ มาไว้ในความครอบครองเป็นจำนวนมาก แต่ก็หาความสุขแต่อย่างใดไม่ ยิ่ง อยากรจะมีเพิ่มขึ้นอีก แต่แม้จะมีแล้วมีเล่าก็ยังไม่พอใจ ในส่วนลึกยังรู้สึกหิวโหย ว่างเปล่าหรือขาด อะไรไปบางอย่าง (แม้จะได้รับการตอบสนองแล้ว) ยังอยาก ตะพึดตะพือ (ร่ำไป) นั่นเป็นเพราะเงินทอง ชื่อเสียง อำนาจ หาใช้สิ่งที่จิตใจต้องการอย่างแท้จริงไม่ ดังนั้นไม่ว่าจะได้มามากมายเพียงใด จิตก็ยัง รู้สึกพร่องอยู่ดี

สิ่งที่จิตส่วนลึกปรารถนาอย่างแท้จริง คือ ความสงบเย็น และความเบิกบาน ซึ่งมีอาจได้จากการครอบครองสิ่งภายนอก แต่เกิดจากความตื่นรู้ และความอิสระภายใน อันเป็นที่มาแห่งความสุข อย่างแท้จริง ดังนั้นชีวิตที่จิตใฝ่หา จึงไม่ใช่ชีวิตที่มั่งคั่ง รุ่มรวยด้วยยศทรัพย์และอำนาจ หากคือชีวิตที่ เข้าถึงสังขารธรรม จนไม่หลง ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ให้เป็นทุกข์ และไม่มีที่ตั้งให้กิเลส แต่ขณะเดียวกันก็ เป็นชีวิตที่เอื้อเพื่อเกื้อกูล เปี่ยมด้วยเมตตาไม่มีประมาณ ชีวิตที่ใฝ่หาจิตใจที่เมตตา

การแผ่เมตตา การตั้งจิตส่งความปรารถนาดีไปให้ผู้อื่นเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น เมตตา บารมีอันเป็นเมตตาที่เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ สิ่งที่เรียกกันว่า “คน” ไม่มีอะไรมาไปกว่าชั้น 5 หรือไม่มี อะไรมากไปกว่า รูปและนาม

จิตผู้รู้แจ้งโลกแล้วไม่ทุกข์ “ว่าโดยย่อ อุปาทานชั้นทั้งห้าเป็นตัวทุกข์” มนุษย์สามารถฝึกจิตพัฒนาใจจนละวางในชั้นทั้งห้าได้ มนุษย์สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยปัญญา โดยอาศัยความรู้ในสังขารธรรม มรรคนั้นเกิดขึ้นเพื่อแนวทางปฏิบัติ เมื่อจิตได้หลุดพ้นเห็นชัดของทุกข์สังขาร เกิดความเบื่อหน่ายและละวางสิ่งต่างๆ ที่เคยยึดถือ หากสามารถละวางได้อย่างถึงที่สุด ย่อมลุลึงถึงความหลุดพ้น เมื่อนั้นเกิด “ผู้รู้แจ้งโลกแล้วไม่ทุกข์” จุดหมายสูงสุดของ พระพุทธศาสนา คือนิพพาน

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร. (2559). **จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิทย์ วิศทเวทย์. (ม.ป.ป.). **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2532). **ปรัชญาอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิเคราะห์บทบาทหน้าที่เจ้าอาวาสกับแนวทางการใช้ภาษาอังกฤษ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

An analyzing the Abbot role with guidelines of English using for the propagation of Buddhism

พระครูวินัยธรสิงขร ปรียติเมธี

อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

E-mail: Siharach.ccu@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ สรุปได้ว่า แนวทางการใช้ภาษาอังกฤษนั้น เจ้าอาวาสจะต้องคำนึงถึงความรู้ความเข้าใจของตนเองเป็นเบื้องต้น ต้องมีความกล้าที่จะแสดงออก ไม่มีใครแก่เกินเรียนหากมีความสนใจเป็นพิเศษ หมั่นมีการศึกษา ฝึกฝน และรู้จักใช้คำในการนำมาสนทนา ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นรูปประโยคภาษาอังกฤษที่ถูกต้องก็ตาม แต่ก็ต้องคำนึงถึงหลักการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสไว้ว่าการเผยแผ่นั้นไม่ใช่มีแต่วิธีพูดอย่างเดียว อาจจะเป็นการที่คนต่างชาติต่างศาสนาได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สนทนา ด้วยทางใดทางหนึ่งอาจทำให้บุคคลนั้นเกิดความเลื่อมใสได้ เพราะฉะนั้นไม่ต้องกังวลเรื่องที่จะสนทนาภาษาอังกฤษว่าจะถูกต้องตามหลักไวยากรณ์เสมอไป เพียงแต่การสนทนานั้นนำไปสู่การเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นความสำเร็จประโยชน์ต่อการเผยแผ่

คำสำคัญ : แนวทางการใช้ภาษาอังกฤษ, พระพุทธเจ้า, การเผยแผ่

Abstract

In summary, this academic article emphasizes that when it comes to using the English language, individuals should start with a basic understanding of themselves. They should have the courage to express themselves and not be discouraged by their age, as long as they have a special interest, dedication, practice, and the ability to use words for communication. Even if one cannot construct English sentences perfectly, it is crucial to focus on the Buddha's principles of expression, which go beyond mere speech. Sharing through various means of communication, listening, and engaging in dialogue with people of different nationalities and religions can lead to mutual understanding and enlightenment. Therefore, there is no need to worry about speaking English perfectly in terms of grammar; the key is to promote an understanding of the principles of the

Buddha's teachings through communication. This is considered a successful and beneficial outcome of expression.

Keywords : guidelines of English using, Buddha, the propagation

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอแนวความคิดการใช้ภาษาอังกฤษในกลุ่มของเจ้าอาวาส เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปรับประยุกต์ใช้ภาษาอังกฤษให้มีความทันสมัยกับโลกยุคปัจจุบัน เพราะในปัจจุบันนี้มีชาวต่างชาติจำนวนมากไม่น้อยมีความสนใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และหลายคนเมื่อได้มีโอกาสฟังธรรม หรือสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว และยังสามารถที่จะใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นภาษาสากลที่ถ่ายทอดความหมายในต่างศาสนาและภาษาได้เป็นอย่างดี ได้ใช้ภาษาอังกฤษในการอธิบายความให้กับชาวต่างชาติที่มีความสนใจในพระพุทธศาสนานั้น ทำให้ชาวต่างชาติหลายคนได้เปลี่ยนมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยวงจำกัดของบุคลากรทางพระพุทธศาสนา การที่จะมีพระสงฆ์สามารถใช้ภาษาอังกฤษได้ดีนั้นหาได้ยากมาก ในแต่ละวัดแทบจะไม่มีเลยก็ว่าได้ เพราะขาดการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ เพื่อที่จะใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารให้กับบุคคลที่สนใจพระพุทธศาสนาได้ดี และยังโดยเฉพาะสงฆ์ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสในวัดนั้นๆ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปกครอง การพัฒนา การบริหารวัด และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่ทว่าเจ้าอาวาสจำนวนมากยังไม่สามารถเข้าถึงการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนแนวทางการคิดกับชาวต่างชาติด้วย และไม่มีความมั่นใจในการใช้ภาษาสากลในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นทำอย่างไรเจ้าอาวาสในแต่ละวัดจะสามารถใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร อันจะเป็นแนวทางในการช่วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพ ให้มีผู้ที่สนใจหันมาเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ในยุคปัจจุบัน

และในปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างมาก ทำให้มีผู้มองศาสนาทั้งในด้านบวกและด้านลบ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดความศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติที่มีความสนใจในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ระดับต้น เป็นบุคคลสำคัญซึ่งมีหน้าที่เป็นผู้นำในการบริหารจัดการวัดในด้านต่าง ๆ ตามอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นไปตามภารกิจของคณะสงฆ์ 6 ด้าน โดยเฉพาะด้านการเผยแผ่เพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจ วางแผน กำหนดนโยบาย บริหารบุคลากรในวัดให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และมีความสามัคคี ด้วยเหตุนี้จึงเกิดความคาดหวังต่อเจ้าอาวาสในการเป็นตัวแทนของวัด เพื่อปรับกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคมโลก ด้วยการประยุกต์ใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแผ่แก่บุคคล หรือชาวต่างชาติที่เริ่มเข้ามาในประเทศไทย และสนใจในคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้เขาเหล่านั้นได้เข้าถึง และมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งปัญญา

อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

โดยที่วัดนับเป็นสถาบันหลักในการปกครองและการดำเนินกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนาที่สำคัญที่สุด กฎหมายคณะสงฆ์บัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล และให้เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัดในกิจการทั่วไป ให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองวัด เจ้าอาวาสนั้น มีฐานะเป็นผู้ปกครองวัดและมีฐานะเป็นผู้แทนวัด ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจึงเป็นผู้มีความสำคัญต่อความเสื่อมความเจริญของคณะสงฆ์และพระศาสนา แม้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ก็มีฐานะอย่างเดียวกับเจ้าอาวาส เพราะความสำคัญดังกล่าว จึงบัญญัติหน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสไว้โดยชัดเจนในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มาตรา 37 และ 38 ดังนี้

“มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

(1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือ คำสั่งของมหาเถรสมาคม

(3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

(4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล”

ในประเด็นหน้าที่ ข้อที่ 3 แห่งหน้าที่นั้น เจ้าอาวาสผู้ได้รับการแต่งตั้งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเป็นธุระในการศึกษา และในการสอน ซึ่งก็คือแนวทางการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง เพื่อให้พระภิกษุสามเณร และรวมไปถึงคฤหัสถ์ที่มีความศรัทธาเลื่อมใส และกลุ่มที่ยังไม่ศรัทธาเลื่อมใส โดยเฉพาะกลุ่มของคฤหัสถ์ที่เป็นชาวต่างชาติ ที่หันมาให้ความสนใจพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย เรา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เจ้าอาวาสผู้เป็นเจ้าพนักงานของรัฐจะต้องทำหน้าที่ให้การเผยแผ่พระธรรมคำสอนให้กว้างไกลออกไปอีกทั่วโลก เจ้าอาวาสทุกวัดในประเทศไทยปัจจุบัน เจ้าอาวาสทุกวัดจะนิ่งเฉยเหมือนเมื่อเก่าก่อนไม่ได้ จะต้องมีการเพิ่มศักยภาพทางภาษาอังกฤษ ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ เพื่อที่จะได้เป็นตัวแทนแห่งวัด ในการนำเสนอหลักธรรม และแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาให้คนทั่วไปได้รู้จัก และจะได้เป็นพุทธศาสนิกชนที่เป็นกำลังสำคัญในการรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญยิ่งขึ้นไปได้

บทบาทหน้าที่เจ้าอาวาสในสังคมไทย

พระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า เจ้าอาวาสมีบทบาทในสังคมไทยมาก ในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคมชุมชนนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน เจ้าอาวาสเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสงฆ์ไทย เป็นผู้ประพาดิพรหมจรรย์ เป็นที่พึ่งของพระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป วัดเป็นสถาบันอุดมคติเพราะเป็นตัวเปลี่ยนทัศนคติพื้นฐานมนุษย์ เปลี่ยนแปลงทางสังคม บทบาทของเจ้าอาวาสในสังคมไทย สามารถแยกแยะให้ให้เห็นได้ดังนี้

1. บทบาทในฐานะที่เป็นผู้นำทางจิตและวิญญาณของชุมชนและสังคม ทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้หล่อหลอมและยกระดับจิตใจของคนในสังคมให้สูงขึ้น มีคุณธรรม จริยธรรม รักสันติ และสมานสามัคคี

ปรองดองรวมทั้งความมีเหตุผลในการดำรงชีวิต มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนขัดเกลาด้านศีลธรรมและจริยธรรม ที่เข้ากัน และเหมาะสมกับสังคมไทย

2. บทบาทในฐานะที่เป็นผู้นำในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชน เป็นผู้คอยทำหน้าที่เป็นที่พึ่งและให้ความช่วยเหลือทั้งด้านสังคมสงเคราะห์ จากปัญหาทางโรคภัยไข้เจ็บทั้งร่างกายและจิตใจ

3. บทบาทในฐานะเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำในการประกอบอาชีพสุจริตต่างๆ แก่ชาวบ้าน จัดอบรมให้ความรู้ทางด้านหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเจ้าอาวาสแต่ละรุ่นก็ได้ดำเนินการมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในสังคมชนบทของประเทศไทย

ด้วยเหตุนี้ เจ้าอาวาสในแต่ละวัดจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในการเพิ่มบทบาทของตน ในการทำหน้าที่เป็นผู้เผยแผ่ทั้งในภาคภาษาไทย และภาษาอังกฤษ และเพื่อเป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถือต่อบุคคลชาวต่างชาติที่ตั้งใจมาศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยด้วย

อิทธิพลของภาษาอังกฤษในสังคมไทย ที่มีต่อเจ้าอาวาส

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ทุกประเทศในโลกต่างไม่ปฏิเสธที่จะยอมรับการเข้ามาของชนชาติตะวันตก ซึ่งการเข้ามาของกลุ่มตะวันตกนั้น ก็นำมาซึ่งความเจริญหลากหลายด้าน ด้านหนึ่งนั่นก็คือการใช้ภาษาอังกฤษ เป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสารในทุกสังคมประเทศของโลก เพราะว่า (รุ่งเพชร ศรีอุทุมพร หน้า 22-23) “ภาษาอังกฤษ คือ ภาษากลางของชาวโลก ภาษาอังกฤษเป็นศาสตร์ความรู้ที่ทันสมัย เช่นวิทยาศาสตร์ แพทยศาสตร์ เทคโนโลยีหรือไอที ฯลฯ การเข้าถึงคลังความรู้ด้านภาษาอังกฤษย่อมเป็นที่ได้เปรียบของบุคคลที่ไม่รู้ภาษาอังกฤษ ในกลุ่มของประชาคมอาเซียน ก็ยึดภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสาร การสอบบรรจุเข้าทำงานแต่ละหน่วยงานต่างๆ จะต้องมีภาษาอังกฤษเป็นแกนกลางสำคัญวิชาหนึ่ง” ยิ่งในปัจจุบันนี้ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ มีการสื่อสารแบบไร้พรมแดน ไม่ว่าจะเดินทางไปทางไหนก็จะพบเห็นคำศัพท์ ข้อความ ป้ายโฆษณาภาษาอังกฤษในพื้นที่ต่างๆ ในประเทศโดยทั่วไป ฉะนั้นคณะสงฆ์ไทย โดยเฉพาะเจ้าอาวาสในแต่ละวัด ผู้มีบทบาทสำคัญของการบริหารวัด การเป็นนักเทศน์ นักเผยแผ่ ต่างก็มีการปรับตัวเพื่อความเข้าถึงวิทยาการสมัยใหม่ มีการศึกษาในระดับมัธยม และระดับปริญญา จนถึงระดับอุดมศึกษาชั้นสูงสุด จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า ความจำเป็นที่จะต้องรู้ และมีความเข้าใจในภาษาอังกฤษที่จะเป็นตัวช่วยหนึ่งในการที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่ระดับนานาชาติได้อีกทางหนึ่ง

แนวทางส่งเสริมเจ้าอาวาสในการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

แนวทางการส่งเสริมนี้ จะช่วยแก้ไข้ปัญหา และอุปสรรค ของเจ้าอาวาสในการพัฒนาภาษาอังกฤษโดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นการประยุกต์ใช้กับเหตุการณ์ปัจจุบันซึ่งจะเป็นการส่งเสริมการพัฒนาความรู้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือหลักการของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้เพื่อให้พัฒนาภาษาอังกฤษได้ดังนี้ ด้วยการยึดหลักอิทธิบาท 4 ในการส่งเสริมภาษาอังกฤษสำหรับเจ้าอาวาส เพื่อเรียนภาษาให้บรรลุเป้าหมายที่ คือ

1. ฉันทะ คือการมีฉันทะพอใจ เรียกว่าชอบในสิ่งที่ทำ และทำในสิ่งที่ชอบ หากเราไม่มีธรรมะข้อนี้เสียแล้วเป็นการยากที่จะทำอะไรให้ประสบความสำเร็จได้ การเริ่มต้นการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ ด้วยความชอบ ด้วยความพอใจ มองเห็นประโยชน์และคุณค่าเรียนด้วยความรัก ด้วยความชอบ และอย่างมีเป้าหมาย อย่าเรียนแบบฝืนฝืนใจอย่างไร้เป้าหมายหรือขาดวัตถุประสงค์ที่แน่ชัดนั้น

2. วิริยะ คือมีความเพียรพยายามในสิ่งที่ทำ รู้จักวางแผน ปฏิบัติตามแผน ไม่ย่อท้อหรือหมดกำลังใจ เต็มใจทุ่มเทความพยายามให้ตัวเองตลอดเวลา รู้จักการค้นคว้า แสวงหาความรู้ด้วยตนเองในการเรียนภาษาอังกฤษ ต้องพยายามเรียนรู้ให้ครอบคลุมครบทุกด้านไม่ว่าจะเป็นทักษะทั้ง 4 คือ การฟัง การพูด การอ่าน การเขียน และต้องหมั่นฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่อง ต้องตัดทิ้งความเขินอายในการที่จะเรียนรู้ภาษาต่างประเทศอยู่ตลอดเวลา

3. จิตตะ คือ มีความสนใจและรู้จักเอาใจใส่ในสิ่งที่เรียน ไม่เรียนแบบขอไปที หรือเรียนอย่างเดี๋ยวมีได้ รู้จักใช้ความคิดอย่างสมดุลและมีคุณภาพ ไม่เรียนแบบเคร่งเครียดจนเกินไป มองเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่เป็นเหตุกับผล รู้จักสร้างกำลังใจให้ตนเอง และมองจิตใจเป็นพลังขับเคลื่อนที่ยิ่งใหญ่ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวทั้งหมดขึ้นอยู่กับจิตใจของตัวเองทั้งสิ้น

4. วิมังสา คือ การรู้จักทบทวน ใคร่ครวญ พงษ์พินิจ ในสิ่งที่ทำแล้วว่าดีพอหรือยัง มีจุดด้อยตรงไหนที่ต้องแก้ไขปรับปรุงบ้าง และจะปรับปรุงพัฒนาตนเองอย่างไรให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ แบบต่อเนื่อง รู้จักเปิดโลกทัศน์เปิดหูเปิดตาตัวเอง ไม่มองอะไรในมุขลับ หรือมุมที่ไม่สร้างสรรค์ อย่านองแบบแคบ ๆ ต้องรู้จักมองให้ลึก นึกให้ไกล สนใจให้กว้าง ในการศึกษาภาษาอังกฤษที่มีความจำเป็นต่องานเผยแผ่ของตนเอง

จากมุมมองดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หากเจ้าอาวาสทุกวัดให้ความสนใจ กล้าที่จะเปิดโลกทัศน์ ก็จะสามารถทำหน้าที่ของพุทธสาวกผู้ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยใช้ภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือการทำงานได้เป็นอย่างดี

แนวทางการนำเสนอวัดและคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ

ในการเผยแผ่ศาสนาในยุคปัจจุบันนี้ หลายวัดต่างพยายามดำเนินการตามนโยบายของมหาเถรสมาคม คณะรัฐบาล หรือแม้แต่การติดตามสถานการณ์ของโลกปัจจุบันว่าทำอย่างไรจะสามารถทำให้คนทั่วไปได้รู้จักวัด และคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ การที่เจ้าอาวาสจะมานั่งเทศนาธรรมมาสน์เหมือนสมัยเก่าก่อนนั้นคงจะเป็นไปได้ไม่เหมือนเดิม ถึงแม้จะมีการแสดงธรรมบนธรรมมาสน์อยู่แต่ก็เป็น การเผยแผ่เพื่อรักษาศรัทธาของชาวพุทธโดยทั่วไป ยังไม่รวมถึงการดำเนินการเผยแผ่แบบอินเตอร์ คือ การเผยแผ่ไปสู่สายตาของคนทั่วโลก

การเผยแผ่ กับการสื่อสารผ่านระบบสื่อสมัยใหม่ก็มีความจำเป็นอย่างมาก ที่แต่ละวัดสามารถนำเสนอวัด และสอดแทรกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นภาษาอังกฤษ ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารทาง ไลน์ (Line) ทางเฟซบุ๊ก (Facebook) หรือทางเว็บไซต์ (Website) ซึ่งการเผยแผ่ด้วยวิธีนี้เจ้าอาวาสสามารถศึกษาและกำหนดแนวทางการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ไปในระบบสื่อสมัยใหม่ได้ ด้วยการศึกษา

การประชาสัมพันธ์งานที่มีความชำนาญต่อการจัดการระบบสื่อสารสากล ก็จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่เจ้าอาวาสสามารถเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

การเผยแพร่ อีกวิธีหนึ่งที่เป็นสิ่งที่เจ้าอาวาสสามารถทำได้ คือการค้นคว้าคำสุภาษิต และการใช้คำสุภาษิตอังกฤษ มาเป็นสื่อการเผยแพร่ในวัดได้ เช่นการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์บอกเสนาสนะในวัดทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ การจัดทำป้ายศาสนสุภาษิตเป็นภาษาบาลี แปลภาษาไทย และแปลเป็นภาษาอังกฤษด้วย ก็จะเป็นแนวทางการนำเสนอวัด การเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่งเช่นกัน

แนวทางการประยุกต์ใช้ภาษาอังกฤษเข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ของเจ้าอาวาส

แนวทางการประยุกต์ใช้ภาษาอังกฤษสำหรับเจ้าอาวาสนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยว่าเจ้าอาวาสแต่ละวัด ต่างมีอายุพรรษามาก และหลายรูปก็จบการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 หรือจบการศึกษาทางธรรมเพียงนักธรรมชั้นเอกเท่านั้น แต่ในสมัยปัจจุบันมีพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และจบการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นส่วนใหญ่แล้ว แต่ก็ยังมีปัญหาตรงการได้ใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแพร่นั้นยังมีไม่แพร่หลาย จะมีบ้างก็เพียงบางแห่งบางวัดเท่านั้น

แนวทางนี้ จึงจะเป็นแนวทางของการส่งเสริมเป็นแรงกระตุ้นให้เจ้าอาวาสได้รู้จักการประยุกต์ใช้ภาษาอังกฤษตามความถนัด หรือพอได้เป็นแนวทางของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ส่วนหนึ่ง ดังนี้

1. ส่งเสริมให้เจ้าอาวาสได้รับการศึกษาในระดับสูงขึ้นจากความรู้เดิมเพื่อจะได้มีความรู้ความเข้าใจในภาษาอังกฤษพื้นฐานด้วยส่วนหนึ่ง
2. ส่งเสริมให้ฝึกพูดภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวัน ด้วยการศึกษาคำจากตำรา บทสนทนาจากเอกสารทั่วไป การดูคำศัพท์ทางศาสนา ซึ่งสามารถค้นคว้าได้จากหนังสือ หรือทางระบบอินเทอร์เน็ตในปัจจุบันที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย
3. มีผู้แนะนำที่ดีในการฝึกพูด ขจัดความเขินอาย มีความสนใจ มีการฝึกสนทนาภาษาอังกฤษ ซึ่งจะต้องฝึกปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน
4. สอนแทรกคำภาษาอังกฤษในระหว่างการแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ผู้ฟัง โดยเฉพาะกรณีมีชาวต่างชาตินั่งอยู่ในพิธีด้วย ถึงแม้จะใช้คำศัพท์ธรรมดา เช่น Buddhism, Monk, Novice, Temple, Monastery, Nun, Buddhist Day etc. เป็นต้น
5. ฝึกฟังการสนทนาผ่านระบบ YouTube, Line, face book etc. ซึ่งวิธีเหล่านี้ก็สามารถฟังเพื่อการประยุกต์คำภาษาอังกฤษได้เช่นเดียวกัน และสามารถนำมาประยุกต์สอดแทรกในหลักธรรมคำสอนได้อย่างดี

แนวทางการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสนทนาธรรม เพื่อการเผยแผ่ของเจ้าอาวาส

แนวทางการใช้ภาษาอังกฤษนั้น เจ้าอาวาสจะต้องคำนึงถึงความรู้ความเข้าใจของตนเองเป็นเบื้องต้น ต้องมีความกล้าที่จะแสดงออก ไม่มีใครแก่เกินเรียนหากว่ามีความสนใจเป็นพิเศษ หมั่นมีการศึกษา ฝึกฝน และรู้จักใช้คำในการนำมาสนทนา ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นรูปประโยคภาษาอังกฤษที่ถูกต้องก็ตามที ซึ่งเจ้าอาวาสนั้นจะต้องคำนึงถึงหลักการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสไว้ว่า การเผยแผ่นั้นไม่ใช่มีแต่วิธีพูดอย่างเดียว อาจจะเป็นการที่คนต่างชาติต่างศาสนาได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สนทนา ด้วยทางใดทางหนึ่งอาจทำให้บุคคลนั้นเกิดความเลื่อมใสได้ เพราะฉะนั้นไม่ต้องกังวลเรื่องที่จะสนทนาภาษาอังกฤษว่าจะถูกต้องตามหลักไวยากรณ์เสมอไป เพียงแต่การสนทนานั้นนำไปสู่การเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นความสำเร็จประโยชน์ต่อการเผยแผ่ ซึ่งแนวทางนี้สามารถแยกแยะออกให้ได้ภาพได้ดังนี้

1. มีคำศัพท์ที่สามารถสื่อออกไปได้ เช่น Achieve บรรลุ ได้รับ Architectural สถาปัตยกรรม Buddhawas zone พุทธาวาส Buddhist holy day วันพระ Chapel อุโบสถ Donate การบริจาค Enlightenment บรรลุธรรมEnshrine ประดิษฐาน Evil ความชั่ว Festival เทศกาล Layman ขรवास Make merit ทำบุญ Sacred ศักดิ์สิทธิ์ Sponsorship ผู้อุปถัมภ์Ordination การบวช เป็นต้น

2. การรู้จักใช้ประโยคสนทนาพื้นฐาน เช่น I am the lord abbot. ฉันเป็นเจ้าอาวาส, The Chanting Hall. หอสวดมนต์ The Buddhist Holy Day วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา The Buddhist Monk พระสงฆ์ The monks and novices have been chanted in this hall every evening. พระสงฆ์สามเณรสวดมนต์ในห้องนี้เป็นประจำ In this monastery we have three zones for visiting. ในวัดนี้มีจุดเที่ยวชมอยู่ 3 แห่ง, เป็นต้น

3. การสนทนาโดยการยกหลักธรรม เพื่อมาอธิบายแนะนำให้ผู้สนใจได้ฟังและเข้าใจ เช่น The Four Noble Truths, In Buddhism, the Four Noble Truths are "the truths of the Noble Ones", the truths or realities for the "spiritually worthy ones". The truths are: dukkha is an innate characteristic of existence in the realm of samsara; samudaya: dukkha arises or continues with tanhā.

4. มีการค้นคว้าหาข้อมูลทางพระพุทธศาสนาให้มาก สามารถรวบรวมเป็นทั้งคำสอนหลักธรรม หรือสถานที่ที่น่าสนใจในพระพุทธศาสนาที่เป็นภาษาอังกฤษ ในการนำมาเป็นแนวทางเสริมการเผยแผ่ของเจ้าอาวาส เป็นต้น

บทสรุป

เมื่อมาถึงยุค พ.ศ.นี้ เจ้าอาวาสในพระพุทธศาสนาย่อมปฏิเสธไม่ได้ที่จะเรียนรู้ภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นภาษาสากลของโลก การสัมมนา หรือการประชุมด้านพุทธศาสนาทุกครึ่งส่วนใหญ่ต่างใช้ภาษาอังกฤษในการบรรยาย และสนทนา ดังนั้นการทำงานเผยแผ่ในระดับวัดของเจ้าอาวาสผู้มีบทบาท

สำคัญ เป็นศูนย์กลางจิตใจของชุมชน เป็นที่พึ่งที่หลายคนอย่างขอคำปรึกษา และในขณะเดียวกันการทำหน้าที่เป็นพุทธสาวกในการนำคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกเผยแผ่ให้กับบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะชาวต่างชาติที่เริ่มหันมาให้ความสนใจพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบมหายาน หรือแบบเถรวาทของไทยก็เช่นกัน การที่พระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสสามารถใช้ภาษาอังกฤษที่เป็นภาษาสากลในการสนทนา แลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์ และสามารถเชื่อมโยงให้ชาวต่างชาติมีความสนใจในจนเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานั้นก็จะนับว่าเป็นประโยชน์อันสูงสุดที่จะทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้าเผยแผ่ออกไปสู่สายตาประชาคมโลก และเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ได้อย่างดียิ่ง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เจ้าอาวาสจะต้องตื่นรู้ และเริ่มมีความสนใจในการศึกษาและนำภาษาอังกฤษมาเป็นเครื่องมือส่วนหนึ่งในการเทศนาสั่งสอน หรือเพื่อการสนทนาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันนี้

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2521) เอกสารสำหรับใช้ประกอบการพิจารณาเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาราชัน จิตตปาโล. (2561) แนวทางการพัฒนาภาษาอังกฤษของพระสงฆ์ไทย เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2561.
- พระมหานิพนธ์ เกินสกุล (2560) บทบาทของเจ้าอาวาสกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดปทุมธานี. วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม 2560.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดร.รุ่งเพชร ศรีอุทุมพร. (2563) ไวยากรณ์อังกฤษเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2556). คู่มือพระสังฆาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- Benjawan Pongmakkawan (2001). Management of activities to develop English speaking skills at prathom suksa 6 level of Wat Jet Yod school. Master thesis, Curriculum and Instruction, Graduate School, Chiangmai University.
- Byrne, Donn. (1987). Teaching oral English. London: Longman.
- Harmer, Jeremy. (2007). The practice of English language teaching. 4th Edition: New York: Person Education Limited
- Rawinun Thirakhun, (1996). English Speaking in Different Situations. Bangkok. J.B publishing.

แนวทางการแนะแนวนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาของโรงเรียนการกุศลของวัด ในพระพุทธศาสนาในจังหวัดปราจีนบุรี

Guidance for Secondary School Students of Buddhist Charity Schools in Prachinburi Province

พระสิกขพันธ์ สิกขวฑฒโน (แก้วศรี)

Phra Sikkhabandhu Sikkhavaddhano (Kaeosri)

นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร

Nuarhnwan Poonwasuponchat

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์

วิทยาเขตบวรศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: nuarhnwan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “แนวทางการแนะแนวนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในจังหวัดปราจีนบุรี” นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางในการแนะแนวนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในจังหวัดปราจีนบุรี การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงวิเคราะห์เนื้อหา แบบมีสัมภาษณ์เชิงลึกครูแนะแนวและการสนทนากลุ่มย่อยของนักเรียนในการแนะแนวด้านวิชาการ อาชีพ และบุคลิกภาพ มีผลการวิจัยดังนี้ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเดิมเรียกว่า โรงเรียนราษฎร์ของวัด กำเนิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2488 ปัจจุบันทั่วประเทศมีจำนวน 118 โรงเรียน จากการศึกษาวิจัยกลุ่มตัวอย่างเฉพาะในจังหวัดปราจีนบุรี 3 แห่ง คือ (1) โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง (2) โรงเรียนกบินทร์จริยาคม (3) โรงเรียนสุธีวราชราษฎร์รังสฤษดิ์ หลักการบริหารโรงเรียนตั้งอยู่บนพื้นฐานความร่วมมือแบบ “บวร” คือ บ้านได้แก่ผู้ปกครอง วัดได้แก่พระสงฆ์ โรงเรียนคือนักเรียนผู้เป็นบุตรหลานของชาวบ้าน ได้เกื้อหนุนสงเคราะห์ เป็นฐานสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ขับเคลื่อนไปด้วยดีตามหลักธรรมดี (ทศ 6 และกัลยาณมิตรธรรม 7) ความร่วมมือดี (ระหว่างผู้ปกครองดี+ครูดี) และการแนะแนวดี (ด้านวิชาการ-ด้านอาชีพ-ด้านบุคลิกภาพ)

คำหลัก: โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, การแนะแนว, การให้คำปรึกษา

Abstract

This academic paper entitled “Guidance for Secondary School Students of Buddhist Charity Schools in Prachinburi Province” was of the objective to study problem

circumstance and the guidance means for secondary school students of Buddhist Charity Schools. The methodology is qualitative with indepth-interview of guidance teachers and group discussion of students on guidance of knowledge, profession, and personality. Research results are as follows:

The Buddhist Charity Schools originated in B.E. 2488 with having developed and expanded to 118 schools in number at present. A case study was made to three Buddhist charity schools in Prachinburi Province; namely, (1) Mathayom Wat Mai Kronthong School; (2) Kabindra Chariyagom School; and (3) Suthiworarasrangarit School. The administrative principles are based on cooperation of the “Trinity” - “Three in one” comprised of “Boworn”; i.e. B = Baan implying student guardians + W = Wat implying Buddhist monks + S implying School. Thus BWS with each amalgamation and cooperation could carry out student progress under spirit of teacher mind, towchich accreditation in all aspects of guidance in knowledge, profession, and personality are to be given.

Keywords: Buddhist charity school, Counseling, Guidance

บทนำ

การแนะแนว หมายถึง กระบวนการช่วยเหลือผู้เรียน ให้เข้าใจตนเองและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เขาตัดสินใจได้ว่า จะศึกษาสาขาใด ประกอบอาชีพใด หรือแก้ปัญหาได้อย่างไร และสามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2555: 248) กิจกรรมแนะแนว หมายถึงกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของนักเรียนให้เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคลสามารถค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตนเสริมสร้างทักษะชีวิตวุฒิภาวะทางอารมณ์การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญาและการสร้างสัมพันธภาพที่ดี (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545: 1) ความสำคัญของงานแนะแนวในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. นักเรียนระดับนี้ มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในทุกๆ ด้าน ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุให้เกิดการปรับตัวที่บกพร่องไป
2. นักเรียนอยู่ในระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์อย่างรุนแรง ซึ่งอารมณ์ดังกล่าวแล้วจะมีผลเสียต่อการควบคุมตนเอง ทำให้เข้ากับผู้อื่นไม่ได้ และมีกิจกรรมไม่เหมาะสม
3. นักเรียนอยู่ในระยะจะต้องตัดสินใจเลือกการศึกษาชั้นสูง การเรียนในระดับนี้มีความสำคัญมาก อาจจะทำให้ใคร่ครวญเรียนต่ออะไร
4. นักเรียนอยู่ในระยะของการสำรวจโลกแห่งงานอาชีพ การสำรวจอาชีพนั้น อาจจะเป็นไปตามธรรมชาติ กล่าวคือ ได้พบเห็นบุคคลประกอบอาชีพต่างๆ ซึ่งการสำรวจเท่านั้นไม่เพียงพอกับการที่จะช่วยให้นักเรียนประสบความสำเร็จได้

5. นักเรียนมัธยมศึกษาได้รับอิทธิพลจากสังคมซึ่งกำลังมีการเปลี่ยนแปลงปัจจุบันนี้ นักเรียนเป็นจำนวนมากปฏิบัติตนเหมือนเป็นชาวตะวันตกมากขึ้น ทุกคนรู้สึกว่าจะตนเองน่าจะมีเสรีภาพในการแสดงตนตามความต้องการ แม้แต่เรื่องที่สังคมไทยไม่ยอมรับในอดีต ปัจจุบันนี้กลับกลายเป็นเรื่องธรรมดา (ราตรี พัฒนรังสรรค์, 2537: 135-136)

จากเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดให้มีบริการแนะแนวในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานระดับมัธยมศึกษา เพราะการแนะแนวเป็นกระบวนการในการช่วยเหลือนักเรียนในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการศึกษา ด้านการประกอบอาชีพ ด้านส่วนตัว สังคมและการปรับตัว ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตของนักเรียนที่ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพของตนเองและสภาพสังคมสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ดี การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานยังมีอีกองค์กรหนึ่งที่ช่วยดูแลรับผิดชอบ ซึ่งไม่ใช่โรงเรียนของรัฐหรือโรงเรียนราษฎร์ของเอกชนโดยทั่วไป ได้แก่โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยมีเจ้าอาวาสที่โรงเรียนนั้นตั้งอยู่เป็นเจ้าของ หรือที่เรียกเป็นทางการว่าผู้รับใบอนุญาต ส่วนการบริหารจัดการภายในจะเป็นหน้าที่ของผู้จัดการและผู้อำนวยการโรงเรียน โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา อยู่ในการควบคุมดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (ส.ช.) เช่นเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เดิมใช้ชื่อว่าโรงเรียนราษฎร์ของวัด จัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนราชของวัด ปีพุทธศักราช 2488 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2523: 1-7) ปัจจุบันทั่วประเทศมีจำนวน 118 โรงเรียน โดยมี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับการแนะแนวนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตจังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 3 แห่ง คือ โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง อำเภอศรีมหาโพธิ์, โรงเรียนกบินทร์จริยาคม อำเภอกบินทร์บุรี และโรงเรียนสุธีวรราชราษฎร์รังสฤษดิ์ อำเภอเมืองปราจีนบุรี ทั้งนี้ การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์คณะครูแนะแนวทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ตลอดจนการสนทนากลุ่มย่อยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้บริหารระดับผู้อำนวยการ ครูแนะแนว และการสัมภาษณ์กลุ่มนักเรียน ทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย สรุปได้ดังนี้

1. ระดับผู้อำนวยการ

เนื่องจากเป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดเป็นผู้รับใบอนุญาตถือเป็นเจ้าของ มีผู้จัดการ มีผู้อำนวยการ ซึ่งทางวัดเป็นผู้แต่งตั้ง มีวัตถุประสงค์แนวเดียวกัน คือเพื่อจัดการศึกษาแก่ลูกหลานชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรยากจน ส่วนใหญ่ขาดโอกาสทางการศึกษา ที่เน้นเป็นพิเศษคือการ

ปลูกฝังค่านิยมความเป็นไทยและความเป็นพลเมืองดีมีคุณธรรมจริยธรรม ถือหลัก “ความรู้คู่คุณธรรม” ดังนั้น การดำเนินงานของโรงเรียนแต่ละแห่งจึงไม่แตกต่างกันมากนัก สรุปได้ดังนี้

1.1 ในฐานะผู้บริหารโรงเรียน

จัดการเรียนการสอน ดำเนินนโยบายตามเจตนารมณ์ของผู้จัดตั้งโรงเรียน ยึดกฎระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการเป็นที่ตั้ง ส่งเสริมสมรรถนะของครู โดยเฉพาะจัดประชุมซักซ้อมคณะครูให้มีความใกล้ชิดกับนักเรียนและผู้ปกครอง โดยไปเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียนถึงบ้านเป็นต้น มอบหมายให้ครูประจำชั้นให้คำปรึกษาและให้การแนะนำแก่นักเรียน โดยเฉพาะมีครูแนะแนวแก่นักเรียนทั้งในด้านการเรียน การศึกษาต่อ การเลือกสายสามัญ หรือสายวิชาการ ในชั้นตัวประโยคคือ ม. 3 และ ม. 6

1.2 การให้คำปรึกษาแก่ผู้ปกครองนักเรียน

ผู้ปกครองนักเรียนส่วนหนึ่งที่เข้ามาพบผู้อำนวยการ จะมี 2 เรื่อง คือช่วยดูแลกรณีเด็กนักเรียนมีปัญหา หรือทะเลาะวิวาทกับเพื่อน ซึ่งโรงเรียนเมื่อทราบเรื่องก็เข้าไปแก้ปัญหาทันทีให้ยืดเยื้ออีกเรื่องหนึ่งคือผู้ปกครองอยากจนขัดสนมาขอพึ่งใบบุญโรงเรียน ขอให้งดเว้นเก็บค่าบำรุงการศึกษา และขอให้โรงเรียนหาแหล่งทุนการศึกษาให้ ซึ่งทางโรงเรียนมีนโยบายช่วยเหลืออยู่แล้ว โดยพิจารณาเป็นรายๆ ปี เช่นเด็กเรียนดี ประพฤติดี ผู้ปกครองอยากจนขัดสนจริงๆ ก็พิจารณาให้เรียนฟรีจนจบการศึกษาสูงสุด (สัมภาษณ์, ดร.อุดม ชำนิ ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2566, นายณัฐพงษ์ สุวรรณประสิทธิ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนกบินทร์บุรีจรัญคาม เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2566, และนายเอทา นพรัตน์ ผู้อำนวยการโรงเรียนสุวีรราชสุราษฎร์รัฐสฤษฏ์ เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2566)

1.3 หลักธรรมที่ประยุกต์ใช้

มีหลักธรรม 2 หมวด สำหรับผู้บริหารโรงเรียน และครูแนะแนว คือ

1.3.1 หลักทศ 6 หน้าที่ครูอาจารย์ปฏิบัติต่อนักเรียน 5 ประการ คือ 1) แนะนำให้เป็นคนดี 2) ให้เรียนดี 3) สอนให้มีความรู้ ไม่ปิดบังความรู้ 4) ยกย่องความดีให้ปรากฏ เมื่อนักเรียนทำดี 5) ช่วยปกป้องคุ้มครองศิษย์มิให้ประพฤดิเสื่อมเสีย (ที.ปา. (ไทย) 11/268/213)

1.3.2 หลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ประกอบด้วย 1) ปิโย - ทำตัวให้น่ารัก 2) ครุ - ทำตัวให้น่าเคารพ 3) ภาวนีโย - ทำตัวให้น่ายกย่องนับถือ 4) วตตา จ - ทำตัวให้มีเหตุผล เป็นที่ปรึกษาที่ดี 5) วจนกขโม - ไม่ถือตัวเองเป็นใหญ่ เป็นผู้รับฟังที่ดี 6) คมภีรณจ กถ วตตา - มีความรู้รอบตัวดี สามารถชี้แจงเรื่องต่างๆ ได้ดี 7) โน จฏฐาเน นโยชเย - ไม่แนะนำไปในทางผิด แนะนำในสิ่งดีมีประโยชน์ (อง.สตุตก. (ไทย) 23/37/57-58)

2. ระดับครูแนะแนว

ผลสรุปการให้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของครูแนะแนว ทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ไม่แตกต่างกันมากนัก สรุปได้ดังนี้

2.1 ด้านวิชาการ ได้แก่การเรียนการสอน โรงเรียนได้เข้มงวดเป็นพิเศษโดยเฉพาะในระดับชั้นตัวประโยคคือ ม. 3 และ ม. 6 ซึ่งเมื่อจบแล้วอาจไปศึกษาต่อ หรือไปเรียนสายอาชีพ หรือออกไปทำงาน โรงเรียนจะแนะแนวเป็นพิเศษ

2.2 ด้านการอาชีพ จะให้ข้อเสนอแนะอย่างเป็นด้านหลักสองด้านคือ 1) แนะนำการเรียนต่อในสายสามัญ เพื่อไปเรียนต่อจนจบปริญญาตรีขึ้นไป หรือนักเรียนมีปัญหาเรื่องขาดทุน ก็จะแนะนำว่าเมื่อจบม. 3 แล้วออกไปเรียนต่อสายอาชีวะ เช่น ปวช. ปวส. จะได้เรียนจบเร็วออกมาทำงานหาเงินช่วยผู้ปกครองได้ และตลาดแรงงานด้านนี้มีรองรับมาก โดยเฉพาะนิคมอุตสาหกรรม “304” กบินทร์บุรี-ศรีมหาโพธิ์ มีโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 200 แห่ง

2.3 ด้านบุคลิกภาพ ต้องช่วยเหลือให้คำปรึกษาทั้งผู้ปกครองและนักเรียน เพราะเด็กเข้าสู่วัยรุ่น พฤติกรรมและอารมณ์เปลี่ยนแปลง เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตเด็ก ครูต้องใจเย็น อดทน ข้อสำคัญเข้าใจพฤติกรรมของวัยรุ่น โดยเฉพาะบางเรื่องต้องติดต่อผู้ปกครอง ร่วมกันแก้ไขปัญหาเป็นเรื่องๆ ไป เช่นกรณีเด็กถูกลั่นแกล้ง ถูกเพื่อนบูลลี่ บางคนเป็นโรคซึมเศร้า ไม่อยากมาโรงเรียน ขาดเรียนบ่อย เรียนไม่ทันเพื่อน และเด็กบางคนมีปัญหาทางบ้านที่พ่อแม่แยกทางกัน อยู่กับปู่ย่าตายาย ซึ่งไม่ค่อยเข้าใจเด็ก ได้แต่บ่น หรือดุด่า ฯลฯ ทุกปัญหาทางโรงเรียนจะเชิญผู้ปกครองมาหารือช่วยกันหาทางออก ซึ่งช่วยแก้ปัญหาได้มาก (สัมภาษณ์, ครูแนะแนวโรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2566, ครูแนะแนวโรงเรียนกบินทร์จรัญคาม เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2566, และ ครูแนะแนวโรงเรียนสุวีรราชูร์รังสฤษฏ์ เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2566)

3. ผลการสนทนากลุ่มย่อยนักเรียน

3.1 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

ความต้องการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม. 1 - ม. 3) เกี่ยวกับการ แนะนำมีลักษณะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน สรุปได้ดังนี้

3.1.1 ด้านวิชาการ ขอให้โรงเรียนดูแลการเรียนให้ทั่วถึง เพราะพื้นฐานสติปัญญา และฐานะทางบ้านไม่ทัดเทียมกัน บางคนขาดเรียนบ่อย เรียนไม่ทันเพื่อน ขอให้โรงเรียนช่วยติวสอบให้เป็นพิเศษเป็นรายกลุ่มวิชา โดยเฉพาะ ม. 3 ที่จะออกไปศึกษาต่อที่สถานศึกษาอื่น

3.1.2 ด้านการอาชีพ ขอให้ทางโรงเรียนร่วมมือกับสถานศึกษาอื่นให้รับเข้าเรียนต่อโดยไม่ต้องไปสอบเข้า (ระบบโควตา) และที่นักเรียนประสงค์ไปเรียนต่อสายอาชีพระดับ ปวช. ปวส. ขอให้ทางโรงเรียนประสานงานให้

3.1.3 ด้านบุคลิกภาพ ขอให้ครูเข้าใจความรู้สึกของเด็ก ให้กำลังใจเด็กมากกว่าการตำหนิหรือลงโทษตามระเบียบของโรงเรียน หากมีพฤติกรรมไม่รุนแรง ไม่อยากให้ครูฟ้องผู้ปกครอง เพราะจะถูกดุด่าทำให้เด็กนักเรียนปรับตัวไม่ถูก และไม่อยากมาเรียน หนึ่ง คือเรื่องแบ่งกลุ่มแบ่งพวก มีการบูลลี่กัน ประชดประชัน หรือทำทายกันเชิงทะเลาะวิวาท เด็กอาจไม่กล้าฟ้องคุณครู เพราะกลัวถูกเพื่อนทำร้ายกลั่นแกล้ง ขอให้ครูช่วยกำชับดูแล อย่านำถึงทะเลาะวิวาทกัน หรือให้ผู้ปกครองรับรู้ เพราะจะถูกลงโทษหนักขึ้นไปอีก

3.2 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

ความต้องการการให้คำปรึกษาและการแนะแนวของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมีมากกว่าชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นหลายเท่า เพราะเด็กกล้าแสดงออกมากขึ้น มีความประสงค์ดังนี้

3.2.1 ด้านวิชาการ แม้โรงเรียนจะกวดขันการเรียนมากขึ้น แต่ก็ต้องการให้โรงเรียนจัดการเรียนเพิ่มขึ้นเป็นพิเศษ เพราะ ม. 6 เป็นชั้นตัวประโยคที่นักเรียนจะออกไปศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย จึงให้ทางโรงเรียนจัดครูมาติวเข้มให้เฉพาะทางโดยตรง เช่นกรณีผู้ต้องการเข้าไปศึกษาเข้าไปเรียนต่อคณะแพทย วิศวกรรม หรือภาษาศาสตร์ เป็นต้น

3.2.2 ด้านการอาชีพ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ปกติจะมีผู้ปกครองคอยกำหนดแนะนำว่าบุตรหลานของตนควรจะเรียนต่อไปด้านใด แต่ก็อยากให้โรงเรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาแนะนำสาขาอาชีพ และการเตรียมตัวเข้าสอบเป็นกรณีพิเศษ นอกเหนือไปจากครูแนะแนวให้คำปรึกษาอยู่แล้ว อีกประการหนึ่ง ขอให้ทางโรงเรียนพิจารณาแนะนำชี้แนะเรื่องแหล่งทุนการศึกษาต่อให้ด้วย หรืออย่างน้อยประสานงานสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ เพื่อขอโควตาให้นักเรียนเข้าไปเรียนโดยไม่ต้องสอบคัดเลือกเข้า

3.2.3 ด้านบุคลิกภาพ ข้อนี้นักเรียนแสดงความคิดเห็นแบบร้องเรียนขอความเห็นใจว่า อยากให้ครูเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของวัยรุ่น ไม่อยากให้ถึงกับบังคับให้ปฏิบัติตามกฎของโรงเรียนจนเข้มงวดเกินไป เช่นเรื่อง การแต่งกาย และการไว้ทรงผม อนึ่ง ขอให้ครูแนะแนวหรือผู้บริหารคอยสอดส่องดูแลข้อบกพร่องของนักเรียนบางกลุ่ม ที่จับกลุ่มกันบูลลี่กลุ่มอื่น ทำให้นักเรียนบางคนอับอาย ซึมเศร้า ไม่อยากมาเรียน เกือบตัว ไม่อยากเข้าสังคม คิดมาก เป็นผลเสียต่อการเรียน และหากมีเรื่องราวไม่ถึงกับร้ายแรงที่นักเรียนบางคนทำผิดกฎระเบียบของโรงเรียน ไม่อยากให้ครูไปรายงานให้ผู้ปกครองทราบ เพราะกลัวผู้ปกครองดุด่าลงโทษ นักเรียนจะเสียขวัญ ไม่อยากอยู่บ้านไม่อยากมาโรงเรียน จึงขอฝากผู้อำนวยการและครูแนะแนวตลอดถึงครูประจำชั้นไว้ด้วย (สนทนากลุ่มย่อยของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2566, กลุ่มนักเรียนโรงเรียนกบินทร์บุรีจรัญคาม เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2566, และกลุ่มนักเรียนโรงเรียนสุวีรราชราษฎร์รังสฤษดิ์ เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2566)

เมื่อว่าโดยสรุป เด็กก็คือนักเรียน นักเรียนก็คือเด็ก เด็กมัธยมต้นกำลังย่างเข้าสู่วัยรุ่น เด็กมัธยมปลายเป็นวัยรุ่นที่เริ่มเข้าสู่ภาวะความเป็นหนุ่มสาว มีพฤติกรรมแสดงออกดูจะขัดหูขัดตาของผู้ใหญ่ในสายตาพ่อแม่ปู่ย่าตายาย เด็กนักเรียนจึงขอความเห็นใจ ให้เข้าใจ และยอมรับพฤติกรรมที่แสดงออกตามวัย แสดงความรู้สึกนึกคิดของเขาบ้าง และเมื่อเขาเป็นผู้ใหญ่ พฤติกรรมวัยเด็กวัยรุ่นของพวกเขาจะลดลงไปเอง ช่องว่างเหล่านี้จะปรองดองกลมกลืนไปได้ก็แต่โดยอาศัยโรงเรียนช่วยขัดเกลาช่วยประคับประคองให้พวกเขาเป็นเด็กดี มีความรับผิดชอบต่อสังคม ในวันหนึ่งข้างหน้า ซึ่งการแก้ไขปัญหานี้จะแก้ไขได้ก็โดยการให้คำปรึกษาและแนะแนวของทางโรงเรียน โดยอาศัยพื้นฐานจิตใจของครูอาจารย์ซึ่งปลูกฝังหลักพุทธธรรมเพื่อความเพียรพร้อมแห่งจิตวิญญาณของคนเป็นครู ตามหลักทศ 6 หน้าทีครูต่อศิษย์นักเรียน แต่คุณลักษณะประจำใจของครูคือกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ ความประกอบพร้อมขององค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) ครอบครัวยุติธรรม 2) โรงเรียนให้ความหวัง 3) ครูแนะแนวให้ความรักและกำลังใจ

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในจังหวัดปราจีนบุรีทั้ง 3 แห่ง ใน 3 อำเภอ คือ โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง อำเภอศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล - มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม. 6) มีนักเรียนกว่า 5,000 คน มีครูกว่า 250 คน โรงเรียนกบินทร์จริยาคม อำเภอกบินทร์บุรี ซึ่งเปิดการเรียนการสอนระดับอนุบาล - มัธยมศึกษาตอนต้น (ม. 3) มีนักเรียนเพียง 1,500 คนเศษ ครูประมาณ 60 คน และโรงเรียนสุวีรราชภรณ์รังสฤษฎ์ อำเภอเมืองปราจีนบุรี ซึ่งเปิดการเรียนการสอนระดับอนุบาล - มัธยมศึกษาตอนต้น (ม. 3) มีนักเรียนเพียง 400 คนเศษ มีครูเพียง 30 คนเศษ ทำให้ประเมินความสำเร็จในการบริหารการศึกษา โดยเฉพาะด้านการให้คำปรึกษาและแนะแนว แต่ตลอดในทุกด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาอาคาร สถานที่ งานวิชาการ การกีฬา กิจกรรมพิเศษต่างๆ อาจวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. ความสามารถ ความเอาใจใส่ ทุ่มเทของผู้บริหาร โดยเฉพาะหัวเรือใหญ่คือเจ้าอาวาสวัด ในฐานะเจ้าของผู้รับใบอนุญาต ในช่วงใดที่เจ้าอาวาสทุ่มเทให้สุดความสามารถ โรงเรียนก็จะเจริญ โดยเฉพาะด้านอาคารสถานที่และวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนต่างๆ ในช่วงใดเจ้าอาวาสไม่เอาใจใส่ ปล่อยปละละเลย ให้ครูอาจารย์ดำเนินการกันเอง หรือเจ้าอาวาสมีความขัดแย้งกับผู้จัดการผู้อำนวยการ หรือคณะครู โรงเรียนก็พลอยได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย

2. การพัฒนาอาคารสถานที่ เป็นสิ่งแรกที่จูงใจให้ผู้ปกครองนำบุตรหลานมาสมัครเข้าเรียน การที่จะสร้างขยายอาคารสถานที่ไม่ใช่สักแต่ว่าทางวัดมีเงินทองที่จะใช้สร้างเพียงอย่างเดียว ต้องพิจารณาถึงปัจจัย 2 อย่าง ปัจจัยภายในคือทางวัดในฐานะเจ้าของโรงเรียน มีอาณาบริเวณวัดกว้างขวางพอที่จะใช้เป็นที่สร้างอาคารเพิ่มเติมมากน้อยเพียงใด และปัจจัยภายนอกคือได้สร้างเครดิตแรงจูงใจให้นักเรียนเข้ามาเรียนหรือไม่ ซึ่งก็หมายถึงให้หลักประกันว่าเมื่อเด็กเข้ามาเรียนแล้ว จะได้รับความรู้อย่างเต็มกำลังสติปัญญา โรงเรียนมีหลักประกันทุกด้าน คือมีความพร้อมทุกอย่างที่อำนวยความสะดวกเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือครูบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียน มีความรู้ มีทักษะในการสอน มีจรรยาบรรณและเมตตาธรรมต่อนักเรียน เสมือนเป็นบุตรหลานของตน

3. การให้คำปรึกษาและการวางแผนแนะแนวมีความจำเป็นและสำคัญในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เพราะผู้ปกครอง เด็กนักเรียนที่มาเรียนมีความผูกพันกับวัดเพราะอยู่ในชุมชนเดียวกัน ผู้ปกครองส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรยากจน เมื่อมีกำลังจะส่งบุตรหลานมาเรียนแต่ก็ฝากความหวังไว้กับโรงเรียน ให้ช่วยดูแลทุกๆ ด้าน อนึ่ง แม้แต่ผู้ปกครองที่มีความรู้สูงๆ แต่เมื่อไม่ค่อยมีเวลาให้ลูก เพราะต้องทำงานหาเงิน ทั้งสามีภรรยา มีเวลาให้ลูกเฉพาะมาส่งมาลูกรับที่โรงเรียน จึงต้องฝากความหวังและอนาคตของลูกไว้กับโรงเรียนเช่นเดียวกัน โรงเรียนจึงกลายเป็นสถานสงเคราะห์ให้ทางชีวิตในอนาคตแก่เด็กนักเรียนไปโดยปริยาย

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). **คู่มือการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กลุ่มและสมาคมโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา. (2563). **ข้อมูลและกิจกรรมกลุ่มและสมาคมโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ปีการศึกษา 2563**. ลพบุรี: ม.ป.ท.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2555). **พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- ราตรี พัฒนรังสรรค์. (2537). **จิตวิทยาแนะแนว**. กรุงเทพฯ: วรุติการพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. (2523). **โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน.

